รายงานการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

An Analytical Study of the Jātakas in the Mahāvastu Avadāna

ผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม และการสร้างสรรค์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564

รายงานการวิจัยเล่มนี้
เป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว
และนำส่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2566

หัวข้อวิจัย การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน
ชื่อผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส
ผู้ให้ทุนสนับสนุน กองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม และการสร้างสรรค์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีงบประมาณ 2564

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการประพันธ์คัมภีร์ การวิเคราะห์ชาดก และบทบาทตัวละครในชาดก อิทธิพลวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน รวมทั้งภาพสะท้อนต่าง ๆ ที่ปรากฏในชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

ผลการศึกษาพบว่า มหาวัสตุอวทานเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่แทรกด้วยนิทาน ประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต มีศิลปะการใช้ภาษาที่งดงามประกอบด้วยศัพทาลังการและอรรถาลังการ กระจายอยู่ทั้ง 3 เล่ม โดยเฉพาะบทร้อยกรองนั้นกวีได้เลือกใช้ฉันท์ชนิดต่าง ๆ ที่หลากหลาย แม้จะเป็นวรรณกรรมทางศาสนา แต่บางช่วงบางตอนก็ประพันธ์ด้วยลีลาที่ประณีตบรรจง มีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะ

มหาวัสตุอวทานเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหารวบรวมชาดกไว้จำนวน 54 เรื่อง น่าจะประพันธ์ตั้งแต่ 200 ปีก่อนคริสตกาลและมีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้งจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4 คัมภีร์นี้ได้เผยแพร่เข้าไปในทิเบตและเนปาลแล้วตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 12-13 ต่อมามีการค้นพบคัมภีร์ที่จารบนกระดาษด้วยลายมืออักษรเนวารีในประเทศเนปาล เป็นเหตุให้ เอมิล เซนาร์ต นักวิชาการชาวฝรั่งเศสนำมาตรวจชำระและมีการพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ.1882 เป็นต้นมา ต้นฉบับที่เซนาร์ตตรวจชำระได้ค้นพบบันทึกของผู้จารว่าคัมภีร์นี้คัดลอกเสร็จในปีเนปาลสัมวัต 842 ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1721 หรือ พ.ศ. 2264 จึงทราบได้ว่าต้นฉบับคัมภีร์ที่ค้นพบมีอายุราว 300 ปี คัมภีร์นี้เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมต่อแนวคิดของพุทธศาสนาในยุคแรกกับแนวคิดของพุทธศาสนาแบบมหายานในยุคต่อมา

ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดกมีจำนวน 26 เรื่อง ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ต่างกัน และมีบทบาทของตัวละครแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ 1) การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ 2) บทบาทของพระนางยโศธรา 3) เรื่องของมาร และ 4) เรื่องอื่น ๆ เช่น พระอุทายี พระอุบาลี พระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ เป็นต้น ซึ่งบทบาทเหล่านี้มีทั้งเหมือนกัน คล้ายคลึงกัน และต่างกัน ส่วนชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีจำนวน 28 เรื่อง ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อวทานต่าง ๆ เช่น ทิวยาวทาน อวทานกัลปลตา เป็นต้น และค้นพบว่ามีที่มาจากคัมภีร์ชาดกมาลา คัมภีร์ของมูลสรวาสติวาทอีกด้วย ชาดกบางเรื่องยังได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ และนิทานสันสกฤตอื่น ๆ

เนื้อหาที่ปรากฏในมหาวัสตุอวทานสะท้อนให้เห็นสังคมในสมัยพุทธกาลหรือช่วงต้นหลังพุทธกาลมีการปกครองแบบราชาธิปไตยซึ่งกษัตริย์มีอำนาจสูงสุด และการปกครองแบบสามัคคีธรรมซึ่งมีคณะบริหารปกครอง สังคมแบ่งหน้าที่ตามระบบวรรณะที่ชัดเจน เป็นสังคมเกษตรกรรมและค้าขายทางทะเล รวมทั้งการทำปศุสัตว์ มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ชัดเจนเป็นหลักฐานที่สำคัญว่าระบบเงินตรามีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล

ด้านวัฒนธรรมประเพณี สะท้อนให้เห็นพิธีกรรมการบูชายัญ การตั้งชื่อ การแต่งงาน การบูชาไฟ เป็นต้น มีการเฉลิมฉลองในเทศกาลการเกิด การตั้งชื่อ เป็นต้น มีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม และความบันเทิงของสังคมอินเดียโบราณ ได้กล่าวถึงเครื่องประดับต่าง ๆ ไว้หลายประการ ทั้งเครื่องประดับที่ทำจากทองหรือรัตนชาติอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ด้านศาสนา กล่าวถึงหลักความเชื่อเรื่องกรรม ผลแห่งกรรมนั้นมีจริง ไม่ได้สูญหายไปพร้อมกับคนที่ตายหรือละโลกไปแล้ว มีคำสอนและคติธรรมต่าง ๆ เช่น ความอดกลั้น อดทน ความเพียร ความกล้าหาญ เป็นต้น

Research Title An Analytical Study of the Jātakas in the Mahāvastu Avadāna
Researcher Associate Professor Samniang Leurmsai, Ph.D.
Sponsor Research, Innovative and Creative Fund, Faculty of Archaeology, Silpakorn University
Fiscal Year 2021

ABSTRACT

The research aims to study the history and literacy formats of the Jātakas in the Mahāvastu Avadāna and analyse characters and their roles including influence of Sanskrit literature and reflections appearing in the scripture.

The results of the study show that Mahāvastu Avadāna is a Buddhist scripture added with tales (nidāna), which were composed in a mixed language combining Sanskrit and Prakrit. The written style written in all three volumes of the scripture is exceptional and consists of both ornate language and exposition of thesaurus. In particular, the poems in the scripture were composed by various type of verses. Although regarded as a religious literature, certain parts of the scripture were written elaborately and eloquent idioms were included.

The Mahāvastu Avadāna is a Buddhist scripture consisting of 54 jātakas. They probably were written in 200 BCE and were amended several times until the 4th century CE before being introduced to Tibet and Nepal. The scripture was copied on paper in Newari alphabet in Nepal since 12th-13th centuries. This assisted a French scholar, É mile Senart who discovered it able to examine and transcribe it. The Mahāvastu Avadāna has been published since 1882 CE. One record written by those who copied the Mahāvastu Avadāna was found in the É mile Senart's transcript. The record explained that the Mahāvastu Avadāna has been fully copied since the Nepal Samvat 842 or 1721 CE or 2264 BE. This indicates that the scripture is approximately 300 years old and is regarded as a connecting bridge transferring the concepts of early Buddhism period to those of Mahāyāna Buddhism in the later period.

The contents of 26 Jātakas in the Mahāvastu Avadāna are similar to the Jātaka-aṭṭhakathā although they were mostly composed in different objectives. The characteristics in all Jātakas in the Mahāvastu Avadāna can be categorized into four types which are 1) the attainment of Bodhisattvas' prestige 2) the role of Queen Yaśodharā 3) the role of Māra and 4) other personallies such as Udāyī, Upāli, Śārīputra, and Maudgalyāyana. The roles of these four types are varied from absolutely like to totally different. Likewise, 28 Jātakas that appear only in the Mahāvastu Avadāna are influenced by various Avadāna such as Divyāvadāna, Avadāna-Kalpalatā and the research found that the origin of 28 Jātakas are the Jātakamālā and Mūlasarvāstivāda. In addition, some Jātakas were influenced by Sanskrit literature, such as the Mahābhārata, Purāṇa, and other Sanskrit tales.

The contents appearing in the Mahāvastu Avadāna reflected the society either in the Buddhist era or early period of the after Buddhist era, the period that the monarchy has been well settled. During that time, the king has an absolute power but the society was ruled by the administrative committee which always relied on the morality for making decision.

The definite class system was established to distribute duties and roles of the committee. The society in this period was the agricultural society where earning incomes from maritime trade, and livestock. The system of trade by using money as a medium of exchange were also clearly established and this is a significant evidence showing the currency system has existed since early Buddhism.

In terms of culture and tradition aspects, the content appearing in the Mahāvastu Avadāna reflects the rituals of ancient Indian society such as sacrifice, naming, marriage, and fire worship. There was a celebration held specifically for the birth and naming. Food, drink, and entertainment of the ancient Indian society were detailed and explained in the scripture. Various ornaments, including jewelry made from gold and gems were also frequently mentioned in the scripture.

The scripture also reflects the religious context. The belief in Karma and its existence immortally are inevitable. There were many teachings or doctrines regarding morality and religion such as patience, tolerance, perseverance, and courage appearing in the scripture.

คำนำ

มหาวัสตุอวทานเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่แต่งด้วยภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต คัมภีร์ระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท ฝ่ายมหาสังฆิกะ แต่เนื้อหาเน้นแสดงพุทธประวัติและการเชิดชูพุทธภาวะเหนือโลกของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียดพิสดาร นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าส่วนที่เก่าแก่ที่สุดอาจเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 3 แล้วมีการแต่งเพิ่มเติมจนถึงพุทธศตวรรษที่ 9 หรือหลังจากนั้น จึงนับว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ร่วมสมัยกับวรรณกรรมฝ่ายบาลีและอาจมีการคัดลอกเนื้อหาบางตอนมาจากคัมภีร์บาลีด้วย ความน่าสนใจคือได้พบชาดกมากมายหลายเรื่องในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่ผู้แต่งเล่าแทรกไปกับเนื้อหาพุทธประวัติแต่ละตอน ชาดกหลายเรื่องคล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดก แต่หลายเรื่องก็ไม่มีในวรรณกรรมบาลีมาก่อน ชาดกเหล่านี้นอกจากบอกเล่าถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่มีเนื้อหาชวนติดตามแล้วยังแสดงให้เห็นภาพสะท้อนสังคมวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ และหลักธรรมคำสอนด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์ดังกล่าวนี้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท คือบทที่ 1 เป็นบทนำ บทที่ 2 เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน บทที่ 3 ว่าด้วยการศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสตุอวทาน บทที่ 4 ว่าด้วยภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดก และบทที่ 5 เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะ โดยหวังว่าผลสำเร็จของการวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร และเป็นแนวทางให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อยอดให้กว้างขวางต่อไป

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะโบราณคดีที่ได้อนุมัติทุนอุดหนุนวิจัยจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม และการสร้างสรรค์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ), พ.บ., ดร. ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI ที่เมตตาอนุญาตให้บุคลากรในหน่วยงาน ได้แก่ พระมหากานต์ศักดิ์ ธมฺมโกสโล ดร. ละอองดาว นนทะสร นางสาวสุภาภรณ์ เตียวจำเริญ และนางสาวกนกลักษณ์ ทองกัลยา มาช่วยศึกษาค้นคว้า จัดหา และจัดเตรียมข้อมูลการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ฝ่ายสนับสนุนในสำนักงานเลขานุการคณะโบราณคดีที่ช่วยอำนวยความสะดวก และขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. จตุพร โคตรกนก หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก รวมทั้งคณาจารย์ทุกท่านที่มีส่วนสนับสนุนให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

1 มิถุนายน 2566

สารบัญ

บทคัดย่อ ..... **ค**
Abstract ..... **ง**
คำนำ ..... **ฉ**
สารบัญ ..... **ช**
สารบัญตาราง ..... **ฌ**
บทที่ 1 บทนำ **1**
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4
ขอบเขตของการวิจัย 4
วิธีดำเนินการวิจัย 5
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 5
ผลสำเร็จของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ 13
หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ 13
บทที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับมหาวัสดุอวทาน **14**
ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการ 14
ความหมายของคัมภีร์ 16
การค้นพบ การตรวจชำระ และการแปลคัมภีร์ 21
โครงเรื่องและเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์ 25
รูปแบบการประพันธ์ 28
ภาษา 30
ไวยากรณ์ 31
คาถาและฉันทลักษณ์ 45
อลังการ 55
บทที่ 3 การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสดุอวทาน **63**
ความหมายของชาดก 63
ลักษณะโครงสร้างของชาดก 64
ลักษณะการตั้งชื่อเรื่องชาดกและอวทาน 69
องค์ประกอบของชาดกในมหาวัสดุอวทาน 98
ชาดกในมหาวัสดุอวทานที่คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดก 99
วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก 102
บทบาทตัวละครในชาดก 120

ความเหมือนและความต่างของชาดกในมหาวัสตุอวทานกับอรรถกถาชาดก 139
ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน 173
วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก 175
บทบาทตัวละครในชาดก 186
อิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อชาดกในมหาวัสตุอวทาน 196
บทที่ 4 ภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดก 204
การบริหารและการปกครอง 204
รูปแบบของการบริหารและการปกครอง 205
สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ 216
ระบบสังคมและบทบาทของคนในสังคม 216
สังคมเชิงเศรษฐกิจ 227
การศึกษา 235
วัฒนธรรมประเพณี 237
พิธีกรรม 237
เทศกาล 246
อาหารและเครื่องดื่ม 248
เครื่องประดับ 251
แนวความคิดทางด้านศาสนา 254
ความเชื่อเรื่องกรรม 254
คำสอน คุณธรรมและคติธรรมต่าง ๆ 259
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ 271
บทสรุป 271
ข้อเสนอแนะ 273
บรรณานุกรม 274

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 รายชื่อชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-3 3
ตารางที่ 2 เปรียบเทียบรายชื่อชาดกในมหาวัสตุอวทานที่คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดก 100
ตารางที่ 3 เปรียบเทียบวัตถุประสงค์หรือมูลเหตุในการเล่าชาดก 102
ตารางที่ 4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในเตศกุณชาดกกับเตสกุณชาดก 105
ตารางที่ 5 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในนยโครธชาดกกับนิโครธชาดก 105
ตารางที่ 6 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในมัญชรีชาดกกับสุธาโภชนชาดก ... 106
ตารางที่ 7 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาโคธาชาดกกับโคธชาดก 106
ตารางที่ 8 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในธรรมปาลชาดกกับมหาธัมมปาลชาดก .. 107
ตารางที่ 9 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศรเกษปชาดกกับอสทิสชาดก 107
ตารางที่ 10 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอมราชาดกกับสูจิชาดก 108
ตารางที่ 11 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศยามาชาดกกับกณเวรชาดก 108
ตารางที่ 12 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาจัมปกชาดกับจัมเปยยชาดก..... 109
ตารางที่ 13 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศยามกชาดกกับสุวรรณสามชาดก .. 110
ตารางที่ 14 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาศิริประภะชาดกกับสุวรรณมิคชาดก.. 110
ตารางที่ 15 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาศกุนตกชาดก (1) กับวัฏฏกชาดก ... 111
ตารางที่ 16 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศกุนตกชาดก (2) กับกักกรชาดก.. 111
ตารางที่ 17 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในมรกฏชาดกกับสุงสุมารชาดก 112
ตารางที่ 18 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในกุศชาดก (1),(2) กับกุสชาดก 112
ตารางที่ 19 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องลิง (1) กับนฬปานชาดก. 113
ตารางที่ 20 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องลิง (2) กับวานรินทชาดก.. 113
ตารางที่ 21 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องกากับสุปัตตชาดก..... 114
ตารางที่ 22 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในหัสตินิกาชาดกกับมาตุโปสกชาดก 115
ตารางที่ 23 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในนลินีชาดกกับนฬินิกาชาดก 116
ตารางที่ 24 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาคังคปาลชาดกกับคังคมาลชาดก ... 116
ตารางที่ 25 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในกษานติวาทิชาดกกับขันติวาทิชาดก.. 117
ตารางที่ 26 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศรภังคชาดกกับสรภังคชาดก.... 118
ตารางที่ 27 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดก 118
ตารางที่ 28 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอรินทมชาดกกับโสณกชาดก 119
ตารางที่ 29 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในวิชิตาวีชาดกกับเวสสันดรชาดก.... 119
ตารางที่ 30 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างเตศกุณชาดกกับเตสกุณชาดก 139

ตารางที่ 31 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างนยโครธมิคชาดกกับนิโครธมิคชาดก 141
ตารางที่ 32 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างมัญชรีชาดกกับสุธาโภชนชาดก 143
ตารางที่ 33 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างโคธาชาดกกับโคธชาดก 144
ตารางที่ 34 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างธรรมปาลชาดกกับมหาธัมมปาลชาดก 145
ตารางที่ 35 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศรเกษปชาดกกับอสทิสชาดก 145
ตารางที่ 36 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอมราชาดกกับสูจิชาดก 147
ตารางที่ 37 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศยามาชาดกกับกณเวรชาดก 148
ตารางที่ 38 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างจัมปกชาดกกับจัมเปยยชาดก 149
ตารางที่ 39 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศยามกชาดกกับสุวรรณสามชาดก 150
ตารางที่ 40 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศิริประภชาดกกับสุวรรณมิคชาดก 151
ตารางที่ 41 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศกุนตกชาดก (1) กับวัฏฏกชาดก 151
ตารางที่ 42 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศกุนตกชาดก (2) กับกักกรชาดก 152
ตารางที่ 43 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างมรกฏชาดกกับสุงสุมารชาดก 152
ตารางที่ 44 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างกุศชาดก (1), (2) กับกุสชาดก 153
ตารางที่ 45 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องลิง (1) กับนฬปานชาดก 157
ตารางที่ 46 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องลิง (2) กับวานรินทชาดก 157
ตารางที่ 47 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องกากับสุปัตตชาดก 158
ตารางที่ 48 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างหัสตินิกาชาดกกับมาตุโปสกชาดก 158
ตารางที่ 49 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างนลินีชาดกกับนฬินิกาชาดก 159
ตารางที่ 50 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างคังคปาลชาดกกับคังคมาลชาดก 160
ตารางที่ 51 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างกษานติวาทีชาดกกับขันติวาทิชาดก 160
ตารางที่ 52 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศรภังคชาดกกับสรภังคชาดก 161
ตารางที่ 53 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดก 162
ตารางที่ 54 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอรินทมชาดกกับโสณกชาดก 162
ตารางที่ 55 เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างวิชิตาวีชาดกกับเวสสันดรชาดก 163
ตารางที่ 56 แสดงการกลับชาติของตัวละครในเตศกุณชาดกและเตสกุณชาดก 163
ตารางที่ 57 แสดงการกลับชาติของตัวละครในนยโครธมิคชาดกและนิโครธมิคชาดก 164
ตารางที่ 58 แสดงการกลับชาติของตัวละครในมัญชรีชาดกและสุธาโภชนชาดก 164
ตารางที่ 59 แสดงการกลับชาติของตัวละครในโคธาชาดกและโคธชาดก 165
ตารางที่ 60 แสดงการกลับชาติของตัวละครในธรรมปาลชาดกและมหาธัมมปาลชาดก 165
ตารางที่ 61 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศรเกษปชาดกและอสทิสชาดก 165

ตารางที่ 62 แสดงการกลับชาติของตัวละครในอมราชาดกและสูจิชาดก 165
ตารางที่ 63 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศยามาชาดกและกณเวรชาดก 166
ตารางที่ 64 แสดงการกลับชาติของตัวละครในจัมปกชาดกและจัมเปยยชาดก 166
ตารางที่ 65 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศยามกชาดกและสุวรรณสามชาดก 166
ตารางที่ 66 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศิริประภชาดกและสุวรรณมิคชาดก 166
ตารางที่ 67 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศกุนตกชาดก (1) และวัฏฏกชาดก 167
ตารางที่ 68 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศกุนตกชาดก (2) และกักกรชาดก 167
ตารางที่ 69 แสดงการกลับชาติของตัวละครในมรกฏชาดกและสุงสุมารชาดก 167
ตารางที่ 70 แสดงการกลับชาติของตัวละครในกุศชาดก (1), (2) และกุสชาดก 167
ตารางที่ 71 แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องลิง (1) และนฬปานชาดก 168
ตารางที่ 72 แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องลิง (2) และวานรินทชาดก 168
ตารางที่ 73 แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องกาและสุปัตตชาดก 168
ตารางที่ 74 แสดงการกลับชาติของตัวละครในหัสตินิกาชาดกและมาตุโปสกชาดก 168
ตารางที่ 75 แสดงการกลับชาติของตัวละครในนลินีชาดกและนฬินิกาชาดก 168
ตารางที่ 76 แสดงการกลับชาติของตัวละครในคังคปาลชาดกและคังคมาลชาดก 169
ตารางที่ 77 แสดงการกลับชาติของตัวละครในกษานติวาทีชาดกและขันติวาทิชาดก 169
ตารางที่ 78 แสดงการกลับชาติของตัวละครในศรภังคชาดกและสรภังคชาดก 169
ตารางที่ 79 แสดงการกลับชาติของตัวละครในอัสถิเสนชาดกและอัฏฐิเสนชาดก 170
ตารางที่ 80 แสดงการกลับชาติของตัวละครในอรินทมชาดกและโสนกชาดก 170
ตารางที่ 81 แสดงการกลับชาติของตัวละครในวิชิตาวีชาดกและเวสสันดรชาดก 170
ตารางที่ 82 แสดงบารมีที่ปรากฏในชาดกในมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดก 171
ตารางที่ 83 รายชื่อชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน 173
ตารางที่ 84 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอภิยชาดก 175
ตารางที่ 85 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ 176
ตารางที่ 86 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฉัตร 176
ตารางที่ 87 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ 177
ตารางที่ 88 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องช้าง 177
ตารางที่ 89 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องวัว 177
ตารางที่ 90 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ 178
ตารางที่ 91 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องสร้อยคอของพระนางยโศธรา . 178
ตารางที่ 92 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในวยาฆรีชาดก 178

ตารางที่ 93 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในศิริชาดก 179
ตารางที่ 94 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในกินรีชาดก 179
ตารางที่ 95 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในกัจฉปชาดก 180
ตารางที่ 96 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในสุรูปชาดก 180
ตารางที่ 97 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอนังคณชาดก 180
ตารางที่ 98 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องวัว 181
ตารางที่ 99 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในปุณยวันตชาดก 181
ตารางที่ 100 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน 181
ตารางที่ 101 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอุทายีชาดก 182
ตารางที่ 102 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในปทุมาวตีชาดก 182
ตารางที่ 103 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องบุพพกรรมของพระราหุล 183
ตารางที่ 104 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในมหาโควินทียชาดก 183
ตารางที่ 105 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในสรวันททชาดก 183
ตารางที่ 106 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในธรรมลัพธชาดก 184
ตารางที่ 107 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอาชญาตเกาฑินยชาดก (1) 184
ตารางที่ 108 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอาชญาตเกาฑินยชาดก (2) 184
ตารางที่ 109 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้งห้า 185
ตารางที่ 110 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในยโศทชาดก 185
ตารางที่ 111 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม 185
ตารางที่ 112 แสดงวรรณะทั้ง 4 และบทบาทหน้าที่ทางสังคม 217

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกมานานกว่า 2,600 ปี โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงค้นพบพระสัจธรรมแล้วนำหลักธรรมนั้นมาประกาศเผยแพร่แก่ชาวโลกจนมีผู้รู้ตามมากมายนับไม่ถ้วนมีทั้งผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตและผู้ยังอยู่ครองเรือน ในช่วงพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์แม้จะดูเหมือนว่ามีความสงบเรียบร้อยในหมู่พระสงฆ์สาวก แต่ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาก็จารึกว่าเค้าแห่งการแตกแยกในหมู่สงฆ์เริ่มเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ ดังเช่นเหตุการณ์ที่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีมีความเห็นขัดแย้งกันในพระธรรมวินัยจนแตกความสามัคคี หรือเหตุการณ์ที่พระเทวทัตได้ทูลขอบัญญัติวัตถุ 5 ประการ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตเป็นต้น แม้ในช่วงสังคายนาครั้งที่ 1 ที่กระทำกันหลังจากพุทธองค์ปรินิพพานเพียง 3 เดือน คณะสงฆ์ก็มีความเห็นต่างจากพระอานนท์ในข้อสิกขาบทจนทำให้พระมหากัสสปะมีมติให้คณะสงฆ์ยึดถือตามสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้[1] แต่แล้วความคิดเห็นที่แตกแยกในพระพุทธศาสนาก็ได้ปรากฏอย่างชัดเจนหลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วประมาณ 100 ปี โดยภิกษุสงฆ์ได้แตกแยกออกเป็นสองฝ่าย เนื่องจากภิกษุวัชชีบุตรได้บัญญัติเรื่องวัตถุ 10 ประการขึ้นเป็นหลักปฏิบัติ ครั้นถูกขับออกจากหมู่สงฆ์จึงรวบรวมพรรคพวกประมาณ 10,000 รูปร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยต่างหาก เรียกว่า “มหาสังคีติ” และเรียกคณะสงฆ์ที่เข้าร่วมสังคายนานั้นว่า “มหาสังฆิกะ”[2] การแบ่งหมู่สงฆ์ออกเป็นสองฝ่ายในครั้งนั้นทำให้มีนิกายใหญ่ 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาทหรือสถวิรวาทและนิกายมหาสังฆิกะ ต่อจากนั้นจึงเกิดนิกายย่อยที่แตกออกไปจาก 2 นิกายใหญ่ถึง 26 นิกาย เป็นนิกายที่แยกออกจากเถรวาทหรือสถวิรวาทจำนวน 17 นิกาย และแยกออกจากนิกายมหาสังฆิกะจำนวน 9 นิกาย[3] จากนิกายเหล่านั้นต่อมาก็ได้พัฒนามาเป็นนิกายเถรวาทและมหายานอย่างในปัจจุบัน

การมีนิกายจำนวนมากทำให้แต่ละสำนักมีคัมภีร์อธิบายหลักธรรมตามแนวทางของตนเองอย่างหลากหลาย มีงานเขียนและงานค้นคว้าทางพระพุทธศาสนานับจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ในฝ่ายเถรวาทคัมภีร์ที่สำคัญ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมไปถึงงานเขียนและงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วย หากสำรวจงานเขียนทางศาสนาของทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานจะพบว่ายังมีคัมภีร์อีกมากมายที่ยังไม่ได้ชำระ

---

[1] พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, **“การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ”** (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 2.

[2] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, **พระพุทธศาสนามหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), 51.

[3] Karl H. Potter, **Encyclopaedia of Indian Philosophies, Vol. VIII** (New Delhi: Motilal Banarsidass, 1978), 22-28.

และทำการศึกษา มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่พิมพ์เผยแพร่เป็นที่รู้จักในหมู่นักวิชาการและนักศึกษา คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทหรือวรรณกรรมภาษาบาลีมีอยู่ในหลายประเทศทั้งในอินเดีย ศรีลังกา พม่า ฯลฯ นอกนั้นก็มีคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาสันสกฤตหรือภาษาสันสกฤตแบบผสมบันทึกหลักธรรมและสาระเกี่ยวกับพุทธประวัติอันเป็นที่นิยมในสำนักฝ่ายมหายาน คัมภีร์พระพุทธศาสนานับว่าเป็นกลุ่มเอกสารที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาวิเคราะห์ เพราะแต่ละเรื่องแสดงรายละเอียดทางหลักธรรม แสดงประวัติพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่สำคัญ อีกทั้งสะท้อนโลกทัศน์ ความคิดและความเชื่อ ซึ่งสัมพันธ์กับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน อาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญหลายเรื่องได้รับการตรวจสอบชำระ แปลเป็นภาษาต่างๆ และพิมพ์เผยแพร่แล้ว บางสถาบันการศึกษาก็ได้นำคัมภีร์เหล่านั้นมาบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรเพื่อให้มีการเรียนการสอนอีกด้วย

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานก็เป็นหนึ่งในจำนวนคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตที่มีความเก่าแก่อย่างมาก ที่ผ่านมายังไม่มีผู้ใดสามารถระบุชื่อผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่งได้อย่างแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่ามหาวัสตุอวทานน่าจะแต่งก่อนการกำเนิดนิกายมหายานที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์ในปัจจุบัน เนื้อหาของคัมภีร์แม้จะเป็นพระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท ฝ่ายมหาสังฆิกะ[4] แต่เนื้อหาก็เน้นแสดงเรื่องพุทธประวัติและมุ่งเชิดชูพุทธภาวะเหนือโลกของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียดพิสดาร ส่วนที่เก่าแก่ที่สุดอาจเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 3 แต่ก็อาจมีการแต่งเสริมบางส่วนจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 9 หรือหลังจากนั้น[5] คัมภีร์นี้นับว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ร่วมสมัยกับวรรณกรรมฝ่ายภาษาบาลีและอาจมีการคัดลอกพุทธประวัติบางตอนมาจากพุทธประวัติของคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น ตอนเสด็จออกผนวช หรือตอนผจญมาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีโบราณไว้เป็นอันมาก อีกทั้งยังพบว่ามีชาดกมากมายหลายเรื่องในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่มีการเล่าเรื่องแทรกไปกับพุทธประวัติแต่ละตอน ชาดกหลายเรื่องมีความคล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดก แต่หลายเรื่องก็ไม่ปรากฏในวรรณกรรมของฝ่ายภาษาบาลีมาก่อน อาจจัดเป็นชาดกที่มีเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเท่านั้น บางเรื่องมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับในคัมภีร์ปุราณะของศาสนาพราหมณ์ เช่น เนื้อหาตอนที่เริ่มกล่าวถึงนรกและความทุกข์ในนรกนั้นมีรายละเอียดคล้ายกับนรกที่กล่าวถึงในมารกัณเฑยะปุราณะ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งแบ่งเนื้อหาเป็น 3 เล่มนั้น มีชาดกนับรวมกันได้ 54 เรื่อง เป็นชาดกที่มีส่วนคล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดกจำนวน 26 เรื่อง เป็นชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเท่านั้นจำนวน 28 เรื่อง แต่ละเรื่องมีความยาวและสั้นแตกต่างกัน

---

[4] Sitansusekhar Bagchi, **Mahāvastu Avadāna, Vol.1** (Darbhanga: Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1970), 2.

[5] Maurice Winternitz, **A History of Indian Literature, Vol.II** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1993), 238.

ลักษณะการแต่งบางเรื่องเล่าความเป็นร้อยแก้วอย่างเดียว บางเรื่องมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วแล้วแต่งทบทวนเป็นร้อยกรองอีกก็มี นับว่าคัมภีร์นี้มีกลวิธีในการแต่งที่หลากหลาย สำหรับชื่อของชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานทั้ง 3 เล่ม[6] จำแนกได้ดังนี้

ตารางที่ 1 *รายชื่อชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-3*

มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1	มหาวัสตุอวทาน เล่ม 2	มหาวัสตุอวทาน เล่ม 3
1. อภิยชาดก 2. ชาดกเรื่องเมฆและเมฆทัตตะ 3. ชาดกเรื่องฉัตร 4. ชาดกเรื่องฤาษีรักษิตะ 5. ชาดกเรื่องช้าง 6. ชาดกเรื่องวัว 7. ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ 8. ชาดกเรื่องนกสามตัว* 9. นยโครธมิคชาดก*	1. มัญชรีชาดก* 2. โคธาชาดก* 3. ชาดกเรื่องยโศธราหาร-ประทาน 4. วยาฆรีชาดก 5. ธรรมปาลชาดก* 6. ศรเกษปชาดก* 7. อมราชาดก* 8. ศิริชาดก 9. กินนรีชาดก 10. ศยามาชาดก* 11. จัมปกชาดก* 12. ศยามชาดก* 13. ศิริประภชาดก* 14. ศกุนตกชาดก (ที่ 1)* 15. กัจฉปชาดก 16. มรกฎชาดก* 17. ศกุนตกชาดก (ที่ 2)* 18. สุรูปชาดก 19. อนังคณชาดก 20. กุศชาดก*	1. ชาดกเรื่องวัว 2. วานรชาดก (ที่ 1)* 3. วานรชาดก (ที่ 2)* 4. ปุณยวันตชาดก 5. วิชิตาวิชาดก* 6. ชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน 7. อุทายีชาดก 8. กากชาดก* 9. หัสตินิกาชาดก* 10. นลินีชาดก* 11. ปทุมาวตีชาดก 12. ชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุล 13. คังคปาลชาดก* 14. มหาโควินทชาดก* 15. สรวันททชาดก 16. ธรรมลัพธชาดก 17. ชาดกเรื่องอาชญาตเกาฑินยะ (1) 18. ชาดกเรื่องอาชญาตเกาฑินยะ (2) 19. ชาดกเรื่องปัญจภัทรวัคคีย์ 20. กษานติวาทีชาดก* 21. ศรภังคชาดก* 22. ยโศทชาดก 23. อัสถิเสนชาดก* 24. ชาดกเรื่อชฎิลพระกาศยปะสามพี่น้อง 25. อรินทมราชชาดก*
หมายเหตุ: เครื่องหมาย * หมายถึง ชาดกที่มีเนื้อหาตรงกันหรือคล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดก		

[6] สำเนียง เลื่อมใส, **มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-2-3** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553, 2557, 2561) ต่อไปในรายงานการวิจัยนี้เมื่อมีการอ้างอิงคัมภีร์มหาวัสตุอวทานจะใช้คำย่อว่า มหาวัสตุ เล่ม..., หน้า... ตัวอย่างเช่น มหาวัสตุ เล่ม 1, 212 เป็นต้น

ดังที่กล่าวแล้ว ชาดกเรื่องต่างๆ ข้างต้นนิยมเล่าแทรกไปกับเรื่องราวพุทธประวัติแต่ละตอน โดยมีพระสงฆ์สาวกเป็นผู้กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องอดีตชาติหรือเหตุการณ์ในอดีตเกี่ยวกับพระองค์และบุคคลอื่น ๆ ชาดกเหล่านี้นอกจากจะมีเนื้อหาชวนติดตามแล้วยังบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพสังคม ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ และหลักธรรมคำสอนที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในหลายแง่มุม ตัวอย่างชาดกบางเรื่อง เช่น ตริศกุนียชาดก เป็นต้น ก็ยังกล่าวถึงสภาพสังคมและหน้าที่ของกษัตริย์ผ่านการบอกเล่าของนกสามตัว[7] โดยมีเนื้อหาคล้ายกับแนวคิดทางการเมืองซึ่งมีอธิบายไว้ในมหากาพย์รามายณะ มหาภารตะ และอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ รวมถึงงานเขียนทางด้านรัฐศาสตร์ที่มีคุณค่าน่าเชื่อถืออื่น ๆ ของสำนักพราหมณ์ จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นพบเพียงการศึกษาเปรียบเทียบนิทานชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดกโดยรื่นฤทัย สัจจพันธุ์[8] แต่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดของชาดกทั้งหมด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของชาดกแต่ละเรื่องให้ละเอียดมากที่สุด เพื่อเป็นประโยชน์แก่วงวิชาการและเป็นแบบอย่างแก่นักศึกษาในการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และรูปแบบการประพันธ์คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ชาดกและบทบาทตัวละครในชาดกของคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนและหลักธรรมในชาดกของคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และรูปแบบการประพันธ์ของคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษา และบทบาทตัวละครของชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-3 โดยใช้ฉบับแปลภาษาไทยของสำเนียง เลื่อมใส เป็นหลัก และสอบทานกับต้นฉบับภาษาสันสกฤตของ ศีตางศุเศขร วาคจิ (Sitansusekhar Bagchi) และ ราธาโควินทะ บาสัก (Radhagovinda Basak)

2. ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อและหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในชาดกโดยใช้คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-3 ฉบับแปลภาษาไทยของสำเนียง เลื่อมใส เป็นหลัก และสอบทานกับต้นฉบับภาษาสันสกฤตของ ศีตางศุเศขร วาคจิ (Sitansusekhar Bagchi) และ ราธาโควินทะ บาสัก (Radhagovinda Basak)

---

[7] มหาวัสตุ เล่ม 1, 191-200.

[8] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดกฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: สถาพรบุคส์, 2553)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิจัยที่อิงกลุ่มเอกสาร หนังสือ และตำรา ทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิเป็นสำคัญ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์วิจารณ์ข้อมูลที่ได้ตามระเบียบวิธีวิจัย โดยเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์เนื้อหาชาดกเพื่อให้ได้ผลการวิจัยและสามารถนำมาใช้ประโยชน์อ้างอิงได้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย
2. ศึกษาประวัติความเป็นมา เนื้อหา ภาษา และบทบาทตัวละครในชาดกเรื่องต่าง ๆ
3. ศึกษาวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อและหลักธรรมคำสอนในชาดกเรื่องต่าง ๆ
4. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและประมวลผล
5. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลงานวิจัยเป็นรูปเล่ม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน สามารถจำแนกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 ส่วนดังต่อไปนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพิมพ์เผยแพร่คัมภีร์มหาวัสตุอวทานและชาดก

1.1 มหาวัสตุอวทาน

เอมิล เซนาร์ต (Émile Senart) ได้จัดพิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุเป็นภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี มีคำอธิบาย และคำนำตลอดจนย่อความเป็นภาษาฝรั่งเศส โดยอาศัยคัมภีร์มหาวัสตุ ซึ่งเขียนด้วยอักษรเนวารี (Newari) ที่ค้นพบในประเทศเนปาล เป็นต้นฉบับในการตรวจชำระ เนื่องจากเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวมาก จึงต้องใช้เวลานาน และแยกพิมพ์เป็น 3 เล่ม ซึ่งได้จัดพิมพ์ที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในระหว่างปี พ.ศ. 2425 - 2440 (ค.ศ. 1882 - 1897)

เจ.เจ. โจนส์ (J.J. Jones) ได้จัดพิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุเป็นภาษาอังกฤษ โดยอาศัยต้นฉบับการตรวจชำระภาษาสันสกฤตของเซนาร์ตนำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ จัดแบ่งเป็น 3 เล่มตามต้นฉบับ มีการจัดพิมพ์ที่ลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2492 (ค.ศ. 1949), พ.ศ. 2495 (ค.ศ. 1952) และ พ.ศ. 2499 (ค.ศ. 1956) ตามลำดับ

ต่อมามีการจัดพิมพ์ต้นฉบับคัมภีร์มหาวัสตุใหม่ในประเทศอินเดีย โดยอาศัยการอ้างอิงจากฉบับของเซนาร์ต ซึ่งฉบับใหม่ที่จัดพิมพ์ในประเทศอินเดียนี้เป็นภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี มีจำนวน 3 เล่ม คือ เล่มที่ 1 จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2513 (ค.ศ. 1970) ซึ่งจัดพิมพ์โดย The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga เล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1965) และ พ.ศ. 2511 (ค.ศ. 1968) ซึ่งจัดพิมพ์โดย Calcutta Sanskrit College, Calcutta

สำเนียง เลื่อมใส ได้จัดพิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุอวทานเป็นภาษาไทย โดยอาศัยต้นฉบับคัมภีร์มหาวัสตุที่จัดพิมพ์ในประเทศอินเดียทั้ง 3 เล่มดังกล่าวข้างต้นแปลเป็นภาษาไทย โดยทั้ง 3 เล่มได้จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010), พ.ศ. 2557 (ค.ศ. 2014) และ พ.ศ. 2561 (ค.ศ. 2018) ตามลำดับ ซึ่งจัดพิมพ์โดยมูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งแต่ละเล่มมีเนื้อหาสรุปพอสังเขป คือ เล่มที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อนอุบัติของพระพุทธเจ้า ชีวิตของพระโพธิสัตว์ในยุคของพระทีปังกรพุทธเจ้า เรื่องที่พระศากยมุนีพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันได้พบกับพระพุทธเจ้าในอดีตหลายพระองค์ และการตัดสินพระทัยจะเสด็จอุบัติในครรภ์ของพระนางมายาของพระโพธิสัตว์ที่ประทับอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดุสิต รวมทั้งการกล่าวถึงการทรงครรภ์ที่บริสุทธิ์เหนือธรรมชาติของพระนางมายา เล่มที่ 2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นในโลกของพระโพธิสัตว์ การอภิเษกสมรส การแสวงหาความหลุดพ้น การเผชิญหน้ากับพญามาร และการตรัสรู้พระสัทธรรม และเล่มที่ 3 เป็นเรื่องเกี่ยวกับต้นเหตุการณ์บัญญัติพระวินัย การอุปสมบทของพระอัครสาวก การโปรดพระประยูรญาติ และการเผยแผ่พระศาสนา

งานวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสตุอวทาน อาศัยการศึกษาวิเคราะห์ชาดกและเรื่องที่เกี่ยวข้องจากต้นฉบับคัมภีร์มหาวัสตุอวทานฉบับภาษาไทยของสำเนียง เลื่อมใส เป็นบรรทัดฐาน

1.2 นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ได้รวบรวมชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุนำมาเปรียบเทียบกับชาดกในอรรถกถาบาลี ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย จนปัจจุบันได้มีการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 5 ในปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาทั้งหมด 4 บท โดยบทที่ 1 กล่าวถึงเรื่องมหาวัสตุและอรรถกถาชาดก บทที่ 2 กล่าวถึงเรื่องชาดกในมหาวัสตุที่คล้ายคลึงกับในอรรถกถาชาดก บทที่ 3 กล่าวถึงเรื่องชาดกในมหาวัสตุที่ต่างไปจากชาดกในอรรถกถาชาดก และบทที่ 4 เป็นบทสรุป

1.3 ชาดกมาลา

เฮช. เกอร์น (H. Kern) ตรวจชำระและจัดพิมพ์ต้นฉบับชาดกมาลาภาษาสันสกฤตเป็นครั้งแรกในชุด Havard Oriental Series โดยใช้ชื่อว่า The Jātakamālā-Stories of Buddha's Former Incarnations otherwise entitled bodhisattva Avadanamālā, by Ārya-śūra มีการจัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2457 (ค.ศ. 1914) และจัดพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี พ.ศ. 2486 (ค.ศ. 1943) เนื้อหารวมชาดกทั้งหมด 34 เรื่อง มีลักษณะร้อยแก้วผสมร้อยกรอง เนื้อหาคล้ายคลึงกับชาดกบาลี และจริยาปิฎกบาลีเค้าโครงส่วนใหญ่จะคล้ายกับชาดกบาลีมาก

เจ.เอส. สเปเยอร์ (J.S. Speyer) ตรวจชำระและแปลชาดกมาลาเป็นภาษาอังกฤษไว้ในชื่อ Jātaka-Mālā or Garland of Birth-Stories of Āryaśūra จัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2438

(ค.ศ. 1895) และจัดพิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี พ.ศ. 2514 (ค.ศ. 1971) และ พ.ศ. 2525 (ค.ศ. 1982) ตามลำดับ ผลงานการแปลของสเปเยอร์นั้นเดิมรวมไว้ในหนังสือชุด Sacred Books of the Buddhists ซึ่งมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการจัดพิมพ์ด้วย และมีศาสตราจารย์มักซ์ มึลเลอร์ (Max Müller) นักวิชาการชาวเยอรมันได้เขียนคำนำพร้อมแสดงตารางเปรียบเทียบระหว่างชาดกมาลาและชาดกบาลีไว้ด้วย

หลวงรัชฎาการโกศล อาศัยต้นฉบับแปลภาษาอังกฤษของสเปเยอร์ ตรวจชำระและแปลเป็นภาษาไทย มีการจัดพิมพ์ครั้งแรกในงานปลงศพมารดาของหลวงรัชฎาการโกศลในปี พ.ศ. 2478 (ค.ศ. 1935) จำนวน 10 เรื่อง หลังจากนั้นได้แปลจนจบทั้ง 34 เรื่อง และมหามกุฏราชวิทยาลัยได้นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2499 (ค.ศ. 1956) ท่านได้นำเนื้อหาของชาดกมาลาเปรียบเทียบกับชาดกบาลี โดยให้ข้อสังเกตชาดกมาลาที่แตกต่างจากชาดกบาลี 5 ประการ คือ 1) ไม่มีการปรารภเรื่อง ไม่อ้างว่าเป็นพุทธพจน์ แต่มีหัวข้อธรรม 2) ไม่มีการแสดงการกลับชาติในตอนจบ แต่มีการสรุปหลักธรรม 3) ชื่อบุคคลในเรื่องไม่พิสดาร บางครั้งไม่มีการกล่าวถึงชื่อ 4) สำนวนโวหารไม่เหมือนชาดกบาลี สันนิษฐานว่า เพราะแต่งเป็นกาพย์และอ้างธรรมะที่ไม่มีในชาดกบาลี และ 5) จากชาดกมาลาทั้ง 34 เรื่อง มี 7 เรื่องที่ไม่มีในชาดกบาลี แต่ก็มีเค้าเรื่องที่คล้ายกัน และมีจุดประสงค์ในการแสดงธรรมและการสรรเสริญพระพุทธเจ้าอย่างเดียวกัน

1.4 ชาดกและอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดก ยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าพระอรรถกถาจารย์ท่านใดเป็นผู้รจนา แต่สันนิษฐานได้ว่า รจนามาจากอรรถกถาภาษาสิงหลในประเทศลังกาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 อรรถกถาชาดกเป็นการอธิบายชาดกในพระสุตตันตปิฎกที่มีจำนวน 547 เรื่อง แบ่งหมวดหมู่เป็น 22 นิบาต เนื้อหาเป็นร้อยกรอง และมีการแต่งขยายข้อความส่วนที่เป็นคาถาไว้ จึงเรียกว่า อรรถกถาชาดก เพื่ออธิบายเนื้อความที่เป็นคาถาให้เข้าใจยิ่งขึ้น เรียบเรียงขึ้นเพื่อสื่อถึงคำสอนธรรมะพื้นฐานในชีวิต เนื้อหาสื่อถึงเรื่องราวพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญในชาดก บางครั้งจะเรียกว่า นิทานสอนธรรม นิทานคติธรรม เป็นต้น

การแปลและเรียบเรียงอรรถกถาชาดกในประเทศไทย จากหลักฐานพบว่าเรียบเรียงครั้งแรกในลักษณะของจารึกที่ปรากฏอยู่ในศาลาราย 16 หลังภายในวัดพระเชตุพลวิมล-มังคลาราม เป็นการจารึกลงบนแผ่นหินอ่อนที่มีเนื้อความสั้นๆ กะทัดรัด ส่วนหลักฐานของอรรถกถาชาดกที่เป็นฉบับพิมพ์เกิดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพิมพ์หนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกเธอศรีวิไลยลักขณ กรมขุนสุพรรณภาควดี ที่โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พระยศในขณะนั้นเป็นหัวหน้าการแปลและตรวจชำระ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นนิบาตชาดกฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ และภายหลังจากนั้นก็มีการแปลและเรียบเรียงอรรถกถาชาดกขึ้นอีก 2 ฉบับ ได้แก่ อรรถกถาชาดกฉบับพระสูตร และ

อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย และอรรถกถาชาดกฉบับพระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. หรือสำนักอบรมครูวัดสามพระยา อรรถกถาชาดกมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ 1) การปรารภเรื่อง หรือปัจจุบันวัตถุ 2) การเล่าเรื่อง หรืออดีตวัตถุ 3) คาถา 4) ไวยากรณ์ หรือการอธิบายคาถา และ 5) สโมธานหรือการประชุม สรุป ชาดก อรรถกถาชาดกถือเป็นพุทธวิธีการสอนที่มีความแยบคายอย่างยิ่ง เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้ฟังหรือพุทธบริษัทได้อย่างง่ายๆ ไม่ซับซ้อน เป็นการเล่านิทานประกอบหลักธรรม

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์อวทานและชาดก

2.1 อวทาน-ศตกะ

อวทานศตกะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่ได้มาจากบาลีชาดก อปทาน เปตวัตถุ และเนื้อหาบางส่วนได้มาจากมหาปรินิรวาณสูตร นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาบางส่วนที่มาจากพระสูตรอื่น ๆ ของนิกายสรวาสติวาทอีกด้วย

งานวิจัยเรื่อง **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ** (2556) ของสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์อวทาน-ศตกะ เป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤตที่รวมเรื่องประเภทอวทานไว้ 100 เรื่อง เป็นคัมภีร์ประเภทอวทานที่เก่าแก่ที่สุด สันนิษฐานว่าคัมภีร์นี้ประพันธ์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1-2 หรือราว ๆ พุทธศักราช 643-743 และไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ นอกจากนี้ คัมภีร์อวทาน-ศตกะได้มีการแปลเป็นภาษาจีนครั้งแรกในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 อวทานเป็นเรื่องเล่ามีความคล้ายคลึงกับชาดก ซึ่งเนื้อเรื่องมีองค์ประกอบไปด้วย ปัจจุบันวัตถุ คาถา และสโมธานคล้ายกับชาดก และยังมีเนื้อเรื่องการพยากรณ์เพิ่มเติมเข้ามา คัมภีร์นี้มีการแบ่งหมวดหมู่เนื้อเรื่องเป็น 10 วรรค ๆ ละ 10 เรื่อง ส่วนใหญ่ประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตมาตรฐาน แต่ลักษณะภาษาไม่เป็นไปตามไวยากรณ์ปาณินิทั้งหมด เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้วมากกว่าร้อยกรองหรือคาถา มีการใช้สำนวนโวหารซ้ำ ๆ กัน นอกจากนี้ในงานวิจัยยังสะท้อนให้เป็นสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลประมาณ 200-300 ปี สรุปได้ว่า มีการแบ่งอาณาเขตเป็น 2 ส่วน คือ 1) ส่วนกลางซึ่งมีอำนาจมากที่สุดคือ โกศลและมคธ อำนาจสูงสุดเด็ดขาดจะอยู่ที่พระราชาพระองค์เดียว เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย แต่ก็มีการปกครองแบบคณาธิปไตยอยู่ด้วยเช่นกัน คือ ศากยะและมัลละ 2) ส่วนภูมิภาคมีการแบ่งระบบวรรณะชัดเจนทั้ง 4 วรรณะ แม้คัมภีร์นี้ไม่ได้ระบบวรรณะที่ชัดเจน แต่บทบาทและหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์สะท้อนให้เห็นสังคมอินเดียในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

จากการวิเคราะห์โครงสร้างของคัมภีร์อวทาน-ศตกะ ทำให้ทราบว่า โครงสร้างมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากนิทานประเภทอื่น ๆ และไม่ได้มีลักษณะที่ซับซ้อน โครงสร้างหลักมีลักษณะมีความเป็นนิทานซ้อนนิทาน มีบทบรรยายเล่าเหตุการณ์ย้อนอดีตชาติหรือการพยากรณ์เหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคตซึ่งมีเรื่องกรรมและผลการกระทำตามแนวความคิดของพระพุทธศาสนา

เป็นตัวกำหนดเหตุการณ์ในอนาคต เนื้อเรื่องในคัมภีร์ชี้บ่งถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัด มีการมุ่งเน้นหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติ โดยเน้นคำสอนความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่จริง เชื่อในปัญญาตรัสรู้และพุทธโอวาท และหลักความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งคำสอนเหล่านี้เป็นพื้นฐานหรือหัวใจของพระพุทธศาสนา และยังมุ่งเน้นหลักปฏิบัติตามหลักบารมี 6 ประการ โดยเน้นทานบารมีซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่กระทำกันได้สะดวก เป็นบันไดขั้นแรกที่จะเชื่อมโยงไปสู่หลักปฏิบัติตามหลักบารมีอื่น ๆ นั่นเอง นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ 10 ประการ เพื่อละเว้นอกุศลกรรมบถ 10 ประการ ระวังกาย วาจา ใจ

2.2 อวทานกัลปลตา

งานวิจัยเรื่อง Bodhisattva Avadānakalpalatā : A Critical Study (1994) ของ Jayanti Chattopadhyay เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยกัลกัตตา จากการศึกษาพบว่า ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติของผู้ประพันธ์คัมภีร์อวทานกัลปลตา คือ เกษเมนทระ นำเสนอวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตประเภทอวทาน และอวทานกัลปลตา มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันกับบาลีอปทาน แต่มีชื่อเสียงเหมือนกับชาดกภาษาบาลี ซึ่งอวทานน่าจะมีแนวคิดเริ่มต้นจากคำสอนทางด้านพระพุทธศาสนาของนิกายสรวาสติวาทที่มุ่งเน้นคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม เหตุและผลที่เกิดจากกรรม ให้น้ำหนักในเรื่องความเคารพ การมีศรัทธาต่อพระพุทธองค์ การมีจิตเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นความดีที่กระทำได้อย่างง่าย ๆ การนำวัตถุสิ่งของแม้เพียงเล็กน้อยมาบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นความเคารพศรัทธา เป็นสักการะที่ยิ่งใหญ่ที่เป็นทางมาส่งผลให้ได้รับธนสารสมบัติมากมายเป็นเหตุให้บรรลุธรรมตามพระพุทธองค์ได้ตามปรารถนา ผู้วิจัยยังชี้ให้เห็นถึงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสังคมในยุคนั้น มีการแบ่งวรรณะที่ชัดเจน ชนชั้นต่าง ๆ มีการดำเนินชีวิตแยกตามวรรณะของตนเอง เช่น ค้าขาย เกษตรกรรม ปศุสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สรุปถึงหนังสือที่กล่าวถึงอวทานรวมไว้ด้วยมีทั้งหมด 21 เรื่อง นับเป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นองค์ความรู้ประเภทอวทานอีกหนึ่งผลงาน

งานวิจัยเรื่อง **อวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ : ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินรีกับวรรณคดีไทย** (2550) ของสุมาลี ลิ้มประเสริฐ เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร ในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะของอวทาน-กัลปลตา ศึกษาความสัมพันธ์ของอวทาน-กัลปลตากับวรรณคดีไทยที่มีอนุภาคตรงกัน และมีการปรับเปลี่ยนให้เป็นกาวยะเช่นกัน โดยสรุปงานวิจัยไว้ว่า ชาดกและอวทานเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ด้วยมีองค์ประกอบหลักของเรื่องแบบเดียวกัน และในรายละเอียดจะพบว่ามีลักษณะแตกต่างกัน เนื้อเรื่องของชาดกจะเน้นที่อดีตวัตถุ เป็นเรื่องของพระพุทธองค์ขณะยังเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติต่าง ๆ ส่วนอวทานจะเน้นที่ปัจจุบันวัตถุ เป็นเรื่องในสมัยพุทธกาลเป็นส่วนใหญ่ อาจจะมีหลังสมัยพุทธกาลบ้าง แต่การดำเนินเรื่องทั้งของชาดกและอวทานในส่วนที่เป็น

อดีตวัตถุ จะมีพระพุทธองค์เป็นผู้เล่าเรื่องเหมือนกัน อวทาน-กัลปลตาเป็นอวทานที่รวบรวมเรื่องพระพุทธศาสนาไว้หลายประเภท โดยเกษเมนทระได้รวบรวมเรื่องทั้งประเภทชาดก อวทาน อวทานผสมชาดก พุทธประวัติ และหลักธรรม ที่มีความแตกต่างจากอวทานต้นฉบับเดิมที่ไม่มีพุทธประวัติและหลักธรรม ในส่วนโครงสร้างของชาดก ทำให้พบว่า เกษเมนทระเน้นพฤติกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการทำทานบารมีเป็นส่วนใหญ่ อาจจะเป็นเพราะทานเป็นบารมีขั้นแรกที่กระทำได้ง่ายที่จะเดินตามพระโพธิสัตว์นั่นเอง ในส่วนของอวทาน และอวทานผสมชาดกจะมีลักษณะโน้มเอียงไปทางอวทานมากกว่าชาดก เพราะเน้นเหตุการณ์ในปัจจุบันมากกว่าอดีต เน้นพฤติกรรมเรื่องศรัทธาต่อพระพุทธ-องค์ จะได้รับแต่สิ่งดี ๆ ในชีวิต แต่ทั้งชาดก อวทาน และอวทานผสมชาดกในอวทาน-กัลปลตานั้นจะเน้นเรื่องของกรรมเป็นหลัก โดยเกษเมนทระได้นำเสนอเรื่องกรรมอิงกับหลักปฏิจจสมุปบาท เพื่อมุ่งเน้นการศึกษาเรื่องกรรมอย่างลึกซึ้งนั่นเอง และอวทาน-กัลปลตามีความสัมพันธ์กับวรรณคดีไทยเพราะมีบางเรื่องที่มีอนุภาคตรงกัน เช่น วิศวันตราวทาน มีอนุภาคตรงกับมหาชาติคำหลวง เป็นต้น

2.3 ทิวยาวทาน

เนื้อหาประเภทอวทานนำมาจากพระวินัยของนิกายสรวาสติวาททั้งหมด 38 เรื่อง

งานวิจัยเรื่อง Studies in The Avadāna Literature with special reference to the Divyāvadāna (1970) ของ Panday Sharmishtha เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยเดลฮี โดยผู้วิจัยได้ศึกษาถึงลักษณะทั่วไปของคัมภีร์ โดยได้กล่าวถึงความหมายของอวทาน รูปแบบของอวทานกับชาดก อวทานและอปทาน รวบรวมแหล่งข้อมูลของคัมภีร์ประเภทอวทาน ลักษณะและความสำคัญของอวทาน การนำอวทานเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และผู้วิจัยยังได้ศึกษาสภาพสังคม การปกครอง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่ปรากฏในคัมภีร์ นอกจากนี้ยังศึกษาถึงแนวคิดด้านปรัชญาศาสนา วิทยาศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์จากคัมภีร์อวทานไว้ด้วย

งานวิจัยเรื่อง **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวยาวทานเรื่องที่ 1-19** (2556) ของปัทมา นาควรรณ เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือการปริวรรตและแปลความคัมภีร์ฯ เป็นภาษาไทย พร้อมทั้งศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะของคัมภีร์ฯ และวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทิวยาวทาน ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ทิวยาวทานได้รวบรวมเรื่องไว้จำนวน 38 เรื่อง ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ สันนิษฐานว่าน่าจะเรียบเรียงในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 3 หรือก่อนนั้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 1 และรวบรวมเสร็จไม่เกินคริสต์ศตวรรษที่ 4 คำว่า อวทาน ปรากฏทั้งในวรรณคดีภาษาแบบพระเวท ภาษาสันสกฤตมาตรฐานและแบบผสม อวทานเป็นวรรณคดีเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาที่มีความคล้ายคลึงกับชาดก มีองค์ประกอบของเรื่องคล้ายคลึงกัน เพียงแต่อวทานมีส่วนของการพยากรณ์เพิ่มเข้ามา อวทานทั้ง 38 เรื่องในทิวยาวทานไม่มีการจัดหมวดหมู่ มีการรวมเรื่องอย่างไม่เป็นระเบียบ การจัดวางรูปแบบของคัมภีร์ไม่มีความเชื่อมต่อกัน ลักษณะภาษาที่ใช้ไม่มี

ความสม่ำเสมอทางการประพันธ์ ส่วนที่เป็นร้อยแก้วประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตมาตรฐาน แต่ส่วนที่เป็นร้อยกรองประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตผสม มีรูปแบบการประพันธ์ร้อยกรองแทรกระหว่างร้อยแก้ว ภาพสะท้อนที่ปรากฏในคัมภีร์ด้านต่าง ๆ เช่น การปกครอง จะปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย สังคมจะเป็นระบบวรรณะที่ชัดเจนทั้ง 4 วรรณะและบุคคลในวรรณะยังปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด ด้านเศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นการเพาะปลูก การปศุสัตว์ และการพาณิชย์ที่มีการค้าทางมหาสมุทรที่มีการกล่าวถึงไว้อย่างละเอียด สำหรับการศึกษานั้น เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน ไม่มีการจำกัดชนชั้นวรรณะ มีวัฒนธรรมประเพณีการแต่งกายและการบริโภคที่มีลักษณะชัดเจน และทางศาสนาเน้นความเชื่อในพระพุทธเจ้าและความเชื่อเรื่องกรรมที่ชัดเจน

2.4 งานวิจัยเรื่อง **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1-10 : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์** (2522) ของผ่าน วงษ์อ้วน เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือการตรวจชำระต้นฉบับคัมภีร์อนาคตวงศ์ และเพื่อค้นคว้าประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ ผลการวิจัยพบว่าคัมภีร์อนาคตวงศ์แต่งขึ้นที่ล้านนาภาคเหนือของไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอาทิจจราช กษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย โดยได้แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ 10 องค์จากลังกาหรือไทย หรืออาจจะทั้งสองแห่งคัมภีร์นี้มีเนื้อหาแต่งเป็นร้อยแก้วสลับร้อยกรอง แบบพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก มีการกล่าวถึงเรื่องในปัจจุบันไปหาอดีต เพื่อเชื่อมโยงเรื่องในอดีตมาปัจจุบัน เป็นการสนทนาระหว่างพระสารีบุตรกับพระพุทธเจ้า เป็นคัมภีร์ที่สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ และความเชื่อในพระพุทธศาสนา ผู้แต่งต้องการแสดงจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์เพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดความหวังและศรัทธาในการทำความดี มุ่งเน้นเรื่องการทำทานขั้นปรมัตถ์มากกว่าอย่างอื่น เช่น การบริจาคชีวิตสละลูกเมีย เป็นต้น แสดงอานุภาพอภินิหารจากบารมีของพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า

2.5 งานวิจัยเรื่อง **แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก** (2545) ของสหะโรจน์ กิตติ-มหาเจริญ เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิตต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องปัญญาและลักษณะการใช้ปัญญาเป็นแนวคำสอนในอรรถกถาชาดก รวมถึงความสำคัญและบทบาทของปัญญาในการดำเนินเรื่องของอรรถกถาชาดก ผลการวิจัยพบว่า จากอรรถกถาชาดก 547 เรื่อง มีชาดกที่สื่อคำสอนเกี่ยวกับเรื่องปัญญา 382 เรื่อง เป็นคำสอนที่สื่อถึงปัญญาโดยตรง มีการกล่าวนำไว้อย่างชัดเจนในจุดประสงค์การเล่าเรื่อง หรือในปัจจุบันวัตถุ เป็นการใช้ปัญญาเฉพาะบุคคลสำคัญหรือตัวละครต่าง ๆ ในชาดก การกล่าวถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น และเป็นคำสอนที่นำเสนอเรื่องปัญญาโดยอ้อม โดยเสนอผ่านคติธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องที่ต้องอาศัยการตีความ มีการเปรียบเทียบผู้มีปัญญาและไม่มีปัญญาผ่านการสอนคติธรรม ในอรรถกถาชาดกเสนอแนวคิดเรื่องปัญญา 3 ลักษณะ คือ ปัญญาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ศีล สมาธิ ปัญญา และการบำเพ็ญปัญญาระดับบารมีของพระโพธิสัตว์ อรรถกถาชาดกให้

ความสำคัญต่อปัญญาในฐานะหลักในการดำเนินชีวิตมากที่สุด และมุ่งเสนอการมีสติเป็นลำดับแรก เพราะสติจะทำให้เกิดปัญญาตามมาเพื่อพัฒนาไปสู่ความรอบรู้นั่นเอง

2.6 งานวิจัยเรื่อง **การวิเคราะห์ชาตกัฏฐกถาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์** (2539) ของอนุสรณ์ อุณโณ เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิตต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือการประยุกต์ทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจชาตกัฏฐกถาในฐานะพิธีกรรมเลื่อนสถานภาพจากพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้า ผลการวิจัยพบว่า ชาตกัฏฐกถาว่าด้วยแบบแผนขั้นตอนที่พระโพธิสัตว์จะต้องปฏิบัติไปตามลำดับเพื่อจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วย ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน โดยทูเร-นิทานกล่าวถึงพระชาติที่สุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์ อวิทูเรนิทานเริ่มจากพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวชจนกระทั่งตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ และสันติเกนิทานเป็นช่วงหลังตรัสรู้แล้วทรงเผยแพร่พระสัทธรรมจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน การเลื่อนสถานภาพแต่ละช่วงแสดงออกผ่านพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ในหลายลักษณะ คือ ช่วงแยกตัวที่เป็นการแยกปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มออกจากสภาพแวดล้อมก่อนหน้านั้นผ่านการที่สุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์จากพระทีปังกรพุทธเจ้าเป็นสำคัญ ในช่วงที่บำเพ็ญบารมีคือช่วงเปลี่ยนผ่าน การบำเพ็ญทศบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นเหมือนคุณสมบัติของผู้เปลี่ยนผ่านของทูเรนิทานอย่างเด่นชัดที่สุด การเสด็จออกบรรพชาและดำรงสมณเพศในปัจจุบันชาติ รวมไปถึงการถือครองสมณเพศของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับช่วงเปลี่ยนผ่านของโลกและชีวิต เป็นการปรับสภาพตนเองให้พร้อมเพื่อการเดินทางสู่พระนิพพาน

2.7 งานวิจัยเรื่อง **การสื่อสารหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านอรรถกถาชาดก** (2550) ของไพเราะ มากเจริญ เสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิตต่อมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยคือเพื่อศึกษาหลักธรรมที่สื่อสารผ่าน อรรถกถาชาดก และเพื่อศึกษากลวิธีการสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านอรรถกถาชาดก ผลการวิจัยพบว่าอรรถกถาชาดกครอบคลุมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น การทำความดี การละความชั่ว การทำใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งในอรรถกถาชาด 547 เรื่องมีเรื่องการทำความดี 330 เรื่อง การละเว้นความชั่ว 149 เรื่อง และการทำใจให้บริสุทธิ์ 68 เรื่อง ส่วนกลวิธีการสื่อสารหลักธรรมผ่านอรรถกถาชาดก สรุปได้ว่า 1) การสื่อสารผ่านตัวละครที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมนุษย์ 352 เรื่อง เป็นเทวดา 63 เรื่อง และเป็นสัตว์ต่าง ๆ 58 เรื่อง 2) การสื่อสารผ่านองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ อรรถกถาชาดกมีการสื่อสารผ่านอารมณ์สะเทือนใจ ความนึกคิดและจินตนาการ การแสดงออกทางท่าที่แสดง เทคนิคและองค์ประกอบ ซึ่งอรรถกถาชาดกมีลักษณะการเล่าเหตุการณ์เป็นลักษณะที่สำคัญ 3) การสื่อสารผ่านภาษาภาพพจน์ เช่น การอุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน อุทาหรณ์ นิทานอุปมา เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในส่วนของคาถา

ผลสำเร็จของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และลักษณะการประพันธ์คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

2. ทำให้ทราบเนื้อหาชาดกและบทบาทตัวละครในชาดกของคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

3. ทำให้เข้าใจรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพสังคม วัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม และหลักธรรมในชาดกของคัมภีร์มหาวัสตุอวทานอย่างชัดเจน

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเสริมหลักสูตรในการเรียนการสอนรายวิชาคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต ซึ่งผลการวิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นรายงานวิจัยที่เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาที่สนใจในประเด็นที่คล้ายกันหรือเพื่อพัฒนาผลการวิจัยให้ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น

บทที่ 2
ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับมหาวัสตุอวทาน

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการ

มหาวัสตุอวทานเป็นคัมภีร์พระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท[9] ซึ่งเป็นนิกายย่อยของนิกายมหาสังฆิกะ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชาดกและอวทาน จะมีเรื่องการเมืองการปกครองศีลธรรมสอดแทรกไว้ด้วย เนื่องจากเป็นคัมภีร์ของนิกายโลโกตตรวาทที่มุ่งเน้นการเหนือโลกปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ ประเด็นหลักในเนื้อหาของมหาวัสตุอวทานจึงให้ความสำคัญเรื่องปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า มีการกล่าวถึงประวัติของพระพุทธองค์ผู้อยู่เหนือโลกและเหนือธรรมชาติได้อย่างน่าอัศจรรย์ เริ่มต้นจากทรงเริ่มบำเพ็ญบารมี ทรงอุบัติ ตราบถึงการตรัสรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะนิกายนี้มีแนวคิดและความเชื่อว่า ร่างกายของพระพุทธเจ้าเป็นภาพมายา เป็นมโนมัย การกระทำของพระองค์เกิดจากการเลียนแบบพฤติกรรมของสัตว์โลกแต่เพียงอย่างเดียว และถึงแม้การกล่าวถึงพุทธประวัติจะกล่าวถึงไว้อย่างพิสดารเพียงใด แต่เนื้อหายังมีการกล่าวเรื่องอื่น ๆ สอดแทรกสลับกันจนสับสน ไม่ได้มีการลำดับตามเหตุการณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ บางครั้งเนื้อหายังซ้ำเนื้อความเดียวกันด้วย ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าอาจจะมีผู้แต่งมากกว่าหนึ่งคน หรือมีหลายช่วงเวลาในการรวบรวมเรียบเรียง

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานไม่ปรากฏหลักฐานผู้แต่งและช่วงระยะเวลาในการแต่ง ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาเหมือนหนึ่งในหลาย ๆ คัมภีร์ที่มักจะไม่ระบุหรือไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่า ผู้แต่งหรือผู้รวบรวมคัมภีร์น่าจะมีมากกว่าหนึ่งคน ซึ่งน่าจะใช้เวลาในการแต่งและรวบรวม เนื่องจากเหตุผลที่กล่าวไว้ข้างต้น และเนื้อหาที่มีปริมาณมากนี้เองที่ทำให้คัมภีร์นี้มีขนาดเนื้อหาที่ยาวมาก ส่วนใหญ่เชื่อกันว่า การแต่งคัมภีร์น่าจะเริ่มในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ยุคก่อนกำเนิดมหายาน โดยคาดการณ์จากคัมภีร์นี้ว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายโลโกตตรวาท และคาดการณ์ลักษณะภาษาที่เก่ามาก ซึ่งนักปราชญ์บางท่านได้แสดงความคิดเห็นไว้ เช่น วินเทอร์นิทซ์ (Winternitz) และคีธ (Keith) กล่าวไว้ว่าข้อความที่ปรากฏเกี่ยวกับพระพุทธรัศมีน่าจะได้รับอิทธิพลจากปฏิมากรรมของศิลปินกรีก สมัยคันธาระ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง อายุของคัมภีร์ก็น่าจะอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษตอนต้น และข้อมูลในคัมภีร์ยังปรากฏเนื้อหาที่ต่อต้านศาสนาพราหมณ์อย่างรุนแรงให้เห็น ซึ่งการคาดการณ์ดังกล่าวทำให้เชื่อว่า คัมภีร์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระไตรปิฎก นอกจากนี้ คัมภีร์มหาวัสตุยังมีเนื้อหากล่าวถึงพวกฮั่น ตัวหนังสือจีน และนักโหราศาสตร์ โดยในคัมภีร์ใช้คำว่าโหราปาฐกะ สันนิษฐานว่าพวกฮั่นและชาวจีนได้เข้าไปใน

---

[9] นิกายโลโกตตรวาท ไม่ปรากฏชื่อในปกรณ์ฝ่ายบาลี มีคติว่า โลกยธรรมเท่านั้นที่ไร้แก่นสารปราศจากสภาวธรรมอยู่จริง แต่โลกุตตรธรรมเป็นของมีจริง เป็นจริง หรือสภาวธรรมทั้งปวงล้วนไม่มีภาวะปรมัตถ์เลย มีอยู่สักแต่ว่าบัญญัติเท่านั้น ส่วนในอนาสวธรรมมีภาวะปรมัตถ์ มตินอกนั้นคงเหมือนกับฝ่ายมหาสังฆิกะ ดู เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), 281.

อินเดียราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 (พุทธศตวรรษที่ 9) และคำว่าโหราปาฐกะ ไม่เคยปรากฏใช้ในอินเดียก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 3 (พุทธศตวรรษที่ 8) ข้อมูลเหล่านี้เองทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทานน่าจะประพันธ์หรือมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 8 และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกหลายครั้งจนถึงพุทธศตวรรษที่ 9 หรือหลังจากนั้น[10]

จากหลักฐานไม่มีการระบุชี้ชัดถึงผู้ประพันธ์คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน แม้แต่ระยะเวลาในการประพันธ์คัมภีร์นี้ก็ยังมีนักวิชาการได้ให้ความเห็นหลากหลาย กล่าวคือ

เมาริซ วินเทอร์นิทซ์ (Maurice Winternitz)[11] สันนิษฐานว่าคัมภีร์มหาวัสตุประพันธ์ขึ้นประมาณ พ.ศ. 200-900 และเนื้อเรื่องในคัมภีร์น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ปุราณะของศาสนาพราหมณ์ เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับนรก การสร้างโลก รวมถึงการแสดงเรื่องการกำเนิดราชวงศ์ศากยะและโกลิยะเป็นต้น ที่มีลักษณะเป็นองค์ประกอบของปุราณะนั่นเอง

คาร์ล เอช. พอทเทอร์ (Karl H. Potter)[12] กล่าวว่า เป็นคัมภีร์พุทธประวัติที่เก่าแก่ที่สุดเพราะจากหลักฐานที่ปรากฏเชื่อได้ว่าเกิดขึ้นหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 200

เจ.เค. นริมัน (J.K. Nariman)[13] สันนิษฐานว่าคัมภีร์มหาวัสตุประพันธ์ขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ. 300-900 ส่วน หาร์ ทยาล (Har Dayal)[14] กล่าวว่าคัมภีร์มหาวัสตุเรียบเรียงขึ้นในช่วงประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 6 หรือ 7 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3-11 หรือ 12)

นลินักษะ ดัตต์ (N. Dutt)[15] ให้ความเห็นว่าคัมภีร์มหาวัสตุประพันธ์ขึ้นประมาณ พ.ศ. 100-200 ส่วน เจ.เจ. โจนส์ (J.J. Jones)[16] กล่าวว่าคัมภีร์มหาวัสตุประพันธ์ขึ้นประมาณ พ.ศ. 200-800 หรือ 900

ศีตางศุเศขร วาคจิ (Sitansusekhar Bagchi)[17] กล่าวว่า คัมภีร์มหาวัสตุได้เกิดขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 4-9 แม้ว่าตอนต้นของคัมภีร์มหาวัสตุเล่ม 1 ส่วนที่เป็นนิทานกถาจะปรากฏเรียกคัมภีร์ว่า “มหาวัสตุ” ดังข้อความว่า “เริ่มต้นคัมภีร์มหาวัสตุอันเป็นพระวินัยปิฎกตามการท่องจำสืบต่อกันมาของเหล่าภิกษุผู้เป็นอารยมหาสังฆิกะ สำนักโลโกตตรวาท”[18]

---

[10] มหาวัสตุ เล่ม 1, (6).

[11] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature**, **Vol. II**, 235-238.

[12] Karl H. Potter, **Encyclopedia of Indian Philosophies, Vol. VIII**, 23.

[13] J. K. Nariman, **Literary History of Sanskrit Buddhism** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1919), 18.

[14] Har Dayal, **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature** (Delhi: Motilal Banarasidass, 2004), 382.

[15] ดู ใน P.V. Bapat, ed. **2500 Years of Buddhism** (New Delhi: Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1956), 146.

[16] J.J. Jones, **The Mahāvastu. Vol. 1** (London: The Pali Text Society, 1973), Foreword xi.

[17] Sitansusekhar Bagchi, **Mahāvastu Avadāna**, **Vol. I**, 9.

[18] มหาวัสตุ เล่ม 1, 2.

จากความคิดเห็นของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านทำให้สันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทานน่าจะประพันธ์และเรียบเรียงในช่วงระหว่าง พ.ศ. 200-900 ผนวกกับข้อมูลที่ว่านิกายโลโกตตรวาทถือกำเนิดขึ้นประมาณ 200 ปีหรือ 200 กว่าปีหลังพุทธปรินิพพาน เพราะคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเป็นคัมภีร์ของนิกายโลโกตตรวาทนั่นเอง

ความหมายของคัมภีร์

ประพจน์ อัศววิรุฬหการ[19] กล่าวว่าข้อความในมหาวัสตุกล่าวว่าคัมภีร์นี้เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎกของมหาสังฆิกะ แขนงโลโกตตรวาทิน ลักษณะเรื่องราวคล้ายกับมหาวรรคของเถรวาทบาลี แต่เรื่องราวสับสน และมีการเพิ่มเติมต่อมาในสมัยหลังมาก ทำให้เรื่องมีลักษณะเป็นวรรณคดีประเภทอวทาน อันเป็นลักษณะวรรณคดีในพุทธศาสนาช่วงที่ 2[20]

พระมหานภดล พลเยี่ยม[21] ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดคัมภีร์มหาวัสตุอวทานไว้ส่วนหนึ่งว่า ภิกษุในนิกายโลโกตตรวาทได้ปรับเปลี่ยนการเผยแพร่คำสอนจากเดิมที่มุ่งสู่อุดมคติแห่งพระอรหันต์ซึ่งยังเป็นภาวะไม่แน่นอนมีเงื่อนไข มีข้อจำกัด หรือมีข้อบกพร่องมากมายตามความเห็นของพระมหาเทวะ[22] ไปสู่อุดมคติแห่งพุทธะ และได้ประพันธ์คัมภีร์หนึ่งขึ้นมาโดยให้ชื่อว่ามหาวัสตุ

---

[19] ประพจน์ อัศววิรุฬหการ, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน** (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 17.

[20] พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1. พุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ตั้งแต่พุทธปรินิพพานจนถึง 350 ปีก่อนคริสตกาล 2. พุทธศาสนาช่วงการแตกเป็นสำนักต่าง ๆ ตั้งแต่ 350 ปีก่อนคริสตกาลถึง 100 ปีก่อนคริสตกาล 3. พุทธศาสนามหายานเริ่มตั้งแต่ 100 ปีก่อนคริสตกาลเป็นต้นไป ดู ประพจน์ อัศววิรุฬหการ, เรื่องเดียวกัน, 10-11.)

[21] พระมหานภดล พลเยี่ยม, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสตุ (ปฺรถมะ ขณฺฑะ)** (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 20.

[22] พระมหาเทวะ เดิมเป็นบุตรพ่อค้าในแคว้นมถุรา เป็นบุรุษรูปงาม คราวบิดาไปค้าขายต่างแดน ได้ลอบเป็นชู้กับมารดา หลังบิดาเดินทางกลับ ได้ร้อนใจจึงสมคบคิดกับมารดาฆ่าบิดาเสีย แต่กลัวความลับรั่วไหลจึงพามารดาหนีไปอยู่เมืองปาฏลีบุตร วันหนึ่งบังเอิญพบพระอรหันต์รูปหนึ่งที่ตนเคยทำบุญครั้งอยู่เมืองมถุรา เกิดความหวาดระแวงจึงฆ่าพระอรหันต์รูปนั้น ต่อมามารดาที่เป็นภรรยาได้นอกใจคบชู้ มหาเทวะจับดจึงได้ฆ่ามารดาเสีย หลังทำอนันตริยกรรม 3 ครั้ง คือ ปิตุฆาต อรหันฆาต และมาตุฆาต ก็เกิดวิปฏิสารใจ จึงเดินทางไปกุกกุฏารามขอบรรพชาอุปสมบทโดยปกเปิดกรรมที่ตนได้ทำไว้ เพราะท่านเป็นคนฉลาด หลังบวชแล้วก็ตั้งใจศึกษาพระธรรมวินัยจนแตกฉาน เทศนาไพเราะเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว จนพระเจ้ากาฬาโศกรับเป็นโยมอุปัฏฐาก แต่พระมหาเทวะไม่ทิ้งอุปนิสัยเดิม ยังอยากให้คนนับถือยิ่งขึ้นไปอีกจึงกล่าวอวดอ้างตนบรรลุอรหัตผลและอวดอุตตริมนุสสธรรม พระมหาเทวะได้ตั้งทิฏฐิ 5 ข้อ คือ 1. พระอรหันต์อาจถูกมารยั่วยวนได้ในความฝัน 2. พระอรหันต์อาจมีอัญญาณได้ 3. พระอรหันต์อาจยังมีความสงสัยในธรรมของพระพุทธเจ้า 4. บุคคลเป็นพระอรหันต์ได้โดยไม่รู้ตัว ต้องให้ผู้อื่นพยากรณ์จึงรู้ได้ 5. บุคคลจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ด้วยการเปล่งอุทานว่า ทุกข์หนอ ๆ ในคราววันอุโบสถวันหนึ่ง เป็นวันที่พระมหาเทวะเป็นผู้แสดงปาฏิโมกข์ เมื่อสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว จึงถือโอกาสประกาศแก่สงฆ์ในกุกกุฏารามทันทีและได้กล่าวแถมท้ายอีกว่า เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ ภาษิตของพุทธบริษัท 4 และชองเทพยดาพระองค์ยังทรงรับรองและรับสั่งให้คนทั้งหลายรับปฏิบัติได้ตลอดจนถือว่าภาษิตเหล่านั้นเป็นสูตรได้ แม้บัดนี้พระศาสดาปรินิพพานแล้ว มหาบัณฑิตผู้มีปัญญาจะแต่งพระสูตรก็ได้ตามสมัครใจ ผลทำให้ที่ประชุมสงฆ์เกิดโกลาหลขึ้นทันที ภิกษุฝ่าย

อวทาน เพื่อเชิดชูพุทธภาวะซึ่งถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้อยู่เหนือโลกไม่ติดไม่แปดเปื้อนในกระแสแห่งโลก เป็นอนันตกาล เป็นต้น แต่ในเนื้อหาจะเพิ่มคำว่า “ศรี” นำหน้าด้วย ซึ่งในสมัยนั้นคงจะเป็นคำที่นิยมใช้เพื่อยกย่องสรรเสริญ จึงได้เรียกว่า “ศรีมหาวัสตุอวทาน” แต่โดยทั่วไปจะนิยมเรียกว่าคัมภีร์มหาวัสตุ คำว่า อวทาน ได้ปรากฏในตอนท้ายของเล่มที่ 3 ในความหมายของวรรณคดีคำสอน ซึ่งเรียกว่า มหาวัสตุอวทาน ดังความว่า “คัมภีร์ศรีมหาวัสตุอวทานตามการท่องจำของสืบต่อกันมาของเหล่าภิกษุสำนักโลโกตตรวาท ฝ่ายมหาสังฆิกะจบเพียงเท่านี้” [23]

ความหมายของมหาวัสตุอวทาน

คำว่า “มหาวัสตุอวทาน” เป็นการสมาสของคำภาษาสันสกฤต 3 คำ คือ มหา + วสฺตุ + อวทาน เฉพาะคำว่า “มหา (คำเดิมคือ มหต)” แปลว่า ใหญ่, มาก, สำคัญ, พิเศษน่าเชื่อถือ, ประเสริฐ [24] คำว่า “วสฺตุ” แปลว่า เรื่องราว, เหตุการณ์หรือประวัติ [25] ส่วน “อวทาน” แปลว่า ชาดก อดีตชาติ หรือตำนานซึ่งอาจประกอบด้วยปาฏิหาริย์หรือความพิสดาร [26] โดยมีคำอธิบายดังนี้

คำว่า “มหา” มีความหมาย 5 ประการ คือ

1. แปลว่า ใหญ่ เพราะคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องใหญ่ ๆ เช่น เรื่องภูมิ 10 เรื่องพระทีปังกรพุทธเจ้า เรื่องการประสูติของพระสิทธัตถกุมาร เรื่องการเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ในสถานที่ต่าง ๆ เรื่องอวโลกิตสูตร เรื่องการเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ และเรื่องการแสดงปฐมเทศนา

2. แปลว่า มาก เพราะคัมภีร์นี้มีถึง 3 เล่ม มีเนื้อหามากซึ่งประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ นับความหนารวม 3 เล่มได้จำนวนถึง 1,596 หน้า

3. แปลว่า สำคัญ เพราะในคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องที่สำคัญ เช่น เรื่องพระทีปังกรพุทธเจ้า (เล่ม 1) ด้วยเหตุที่พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์แรกในจำนวน 25 พระองค์ที่มีประวัติกล่าวไว้ เรื่องพระมังคลพุทธเจ้า (เล่ม 1) ด้วยเหตุที่พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวที่มีพระรัศมีแผ่ไปนับโยชน์ซึ่งไกลกว่าพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ เรื่องนรก 8 ขุม เรื่องการไปเที่ยวพรหมโลกชั้นสุทธาวาสของพระมหาโมคคัลลานเถระ ด้วยเหตุที่คัมภีร์นี้จัดเป็นส่วนแห่งวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท ซึ่งเมื่อประพฤติดีย่อมได้รับความสุขในโลกนี้ และสวรรค์ในโลกหน้า เมื่อประพฤติล่วงละเมิดย่อมมีโทษในโลกนี้ และตกนรกในโลกหน้า

ธรรมวาทีพากันคัดค้านมติของพระมหาเทวะประกาศว่าคำพูดของท่านเป็นมิจฉาทิฐิ มิจฉาวาจา แต่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนน้อย แต่จำนวนมากกลับเข้าข้างพระมหาเทวะโต้แย้งกันตลอดทั้งคืน จนสงฆ์แตกสามัคคีกันได้แพร่หลายไปทั่วเมืองปาฏลีบุตร จนกลายเป็นการแตกนิกายในเวลาต่อมา ดู เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, 133-136.

[23] มหาวัสตุ เล่ม 3, 350.

[24] Monier-Williams Monier, A **Sanskrit-English Dictionary**. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1990), 794.

[25] Ibid., 932

[26] Ibid., 99..

4. แปลว่า พิเศษ, น่าเชื่อถือ, น่าบูชา เพราะในคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องพิเศษที่ไม่ปรากฏในที่อื่น หรือพิสดารกว่าในที่อื่น เป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือน่าบูชา เช่น เรื่องโพธิสัตวจรรยา 4 (เล่ม 1) เรื่องพระพุทธเจ้าพระนามต่าง ๆ (เล่ม 1) เรื่องภูมิ 10 (เล่ม 1) เรื่องประวัติของพระสมณะ โคดม พุทธเจ้า (เล่ม 1) เรื่องการแสดงธรรมโปรดอุบาสกทั้งสอง คือตปุสสะและภัลลิกะ (เล่ม 3) เรื่องพระราหุลออกบวช (เล่ม 3) เรื่องพระนาลกะผู้เป็นหลานของอสิตดาบส (เล่ม 3)

5. แปลว่า ประเสริฐ เพราะในคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องอันประเสริฐดีงามชวนเลื่อมใส เช่น เรื่องจำนวนพระพุทธเจ้า (เล่ม 1) เรื่องพระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยคุณมากมาย (เล่ม 1) เป็นต้น

คำว่า วัสตุ แปลว่า เรื่องราว เหตุการณ์หรือประวัติก็ได้ เพราะในคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องราวเหตุการณ์หรือประวัติต่าง ๆ เช่น เรื่องโพธิสัตวจรรยา 4 ในเล่ม 1 เรื่องภูมิ 10 ในเล่ม 1 เรื่องพระทีปังกรพุทธเจ้า ในเล่ม 1 เรื่องการเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ในสถานที่ต่าง ๆ ในเล่ม 2 เรื่องการได้ดวงตาเห็นธรรมของพระเจ้าพิมพิสาร ในเล่ม 3 เหตุการณ์ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ในเล่ม 1 เหตุการณ์ตอนพระสิทธัตถกุมารประสูติ ในเล่ม 2 เหตุการณ์ตอนอสิตดาบสเข้าเฝ้าพระกุมาร ในเล่ม 2 เหตุการณ์ตอนเสด็จออกผนวชและตรัสรู้ ในเล่ม 2 เหตุการณ์หลังตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในเล่ม 3 ประวัติของศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ ในเล่ม 1 ประวัติป่ามฤคทายวัน ในเล่ม 1 เป็นต้น

ศัพท์ว่า อวทาน แปลว่า ชาดก อดีตชาติ หรือตำนานซึ่งอาจประกอบด้วยอภินิหารหรือปาฏิหาริย์หรือความพิสดารก็ได้ เพราะในคัมภีร์นี้ประกอบด้วยเรื่องที่เป็นชาดก อดีตชาติ หรือตำนานซึ่งอาจประกอบด้วยอภินิหารหรือปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เช่น ฤษภชาดก ในเล่ม 1 เรื่องของพระโคดมพุทธเจ้าเมื่อเสวยพระชาติเป็นโชติปาลมาณพผู้เป็นโพธิสัตว์และการพยากรณ์ ในเล่ม 1 ธรรมปาลชาดกในเล่ม 2 กินนรีชาดกในเล่ม 2 กุศชาดกในเล่ม 3 ชาดกแห่งชฎิล 3 พี่น้อง ในเล่ม 3 และอรินทมราชชาดก ในเล่ม 3 เป็นต้น

สำหรับ เจ.เค. นริมัน (J.K. Nariman)[27] ได้ให้ความหมายของ “วัสตุ”ว่าหมายถึงเรื่องราวเหตุการณ์ หรือประวัติก็ได้

ส่วนความหมายของ “มหาวัสตุ” นั้นได้มีนักวิชาการหลายคนให้ความหมายไว้ว่า

มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องราวยิ่งใหญ่ที่สำคัญ ๆ และเป็นเรื่องที่โดดเด่น มีเนื้อหาคล้ายกับคัมภีร์วินัยปิฎกของเถรวาท มีการกล่าวถึงจริยาหรือข้อประพฤติปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ส่วนที่เรียกว่า อวทาน เพราะเนื้อเรื่องมีชาดกรวมอยู่ในเนื้อหาด้วย[28]

มหาวัสตุเป็นคัมภีร์พระวินัยปิฎกเล่มแรกของนิกายโลโกตตรวาทิน ถึงแม้เป็นคัมภีร์วินัยปิฎกแต่เนื้อหาบางส่วนได้มีเรื่องราวชาดกรวมอยู่ด้วย[29]

---

[27] J. K. Nariman, **Literary History of Sanskrit Buddhism**, 11.
[28] J. J. Jones, **The Mahāvastu Vol. 1**, Foreword xii-xiii.
[29] P.V. Bapat, ed. **2500 Years of Buddhism**, 145-152.

มหาวัสตุหรือมหาวัสตุอวทาน เป็นคัมภีร์วินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาทอันเป็นนิกายสาขาหนึ่งของนิกายมหาสังฆิกะ เป็นคัมภีร์ที่เก็บรวบรวมเรื่องราวเก่าแก่ที่สำคัญ เนื้อหาในคัมภีร์มีบางส่วนที่มีชาดกประกอบรวมอยู่ด้วย นับเป็นคลังสมบัติงานวิชาการอันล้ำค่า[30]

มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องความยิ่งใหญ่ที่สำคัญ ๆ หลายเรื่อง เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเอาเรื่องราวสำคัญต่าง ๆ ไว้มากมาย ส่วนที่เรียกว่า อวทาน เพราะกล่าวถึงเรื่องราวหรือการกระทำที่ควรเอาเป็นแบบอย่าง คำว่า อวทาน ตรงกับคำว่า อปทาน ของเถรวาท ซึ่งหมายถึง อดีตชาติของพระอรหันต์นั่นเอง[31]

นอกจากนี้นักวิชาการยังได้กล่าวถึงอวทานในแง่มุมอื่น ๆ รวมถึงความหมายเอาไว้ดังนี้

อวทานเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญคุณงามความดีของบุคคลต่าง ๆ และผลจากการบำเพ็ญคุณงามความดีเหล่านั้น เน้นเรื่องของพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ เรื่องราวมักดึงมากจากพระวินัยปิฎก ลางครั้งก็กล่าวว่ารวมอยู่ในพระวินัยปิฎก คัมภีร์อวทานเล่มสำคัญ ได้แก่ ทิพยาวทาน อวทานศตกะ ซึ่งเป็นของเถรวาทสรรวาสติวาทิน และมหาวัสตุ ซึ่งเป็นของมหาสังฆิกะ คัมภีร์อวทานเหล่านี้ มีความคิดที่เป็นต้นเค้าสำคัญของมหายาน ในเรื่องพระโพธิสัตว์ และลักษณะของพระพุทธเจ้า[32]

อวทาน คือเรื่องของพระสาวกและผู้เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าทั้งในอดีตและปัจจุบัน[33] อวทานมีความหมายตามรูปศัพท์ซึ่งใช้ทั่วไปว่าการกระทำที่ยิ่งใหญ่ หรือการกระทำที่น่ายินดี หรือการกระทำที่บริสุทธิ์ หรือดีงาม กับความหมายว่า การเก็บเกี่ยว ที่ใช้ในเชิงตีความทางพุทธศาสนาว่าผลที่ได้จากการกระทำ[34]

อวทาน แปลว่า การกระทำที่มีคุณค่า เป็นการกระทำแบบผู้กล้าหาญ และเหนือธรรมดา ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำที่แสดงออกถึงศีลธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และยังมีความหมายว่า เป็นนิทานที่พูดถึงการกระทำที่มีคุณค่าที่น่ารับรู้ หรือการกระทำที่เหนือธรรมดา การกระทำเช่นนั้นอาจจะประกอบไปด้วยการสละชีวิตของตัวเอง การให้ทานที่เป็นของหอม ดอกไม้ น้ำมัน ทอง และหินมีค่า หรือการก่อสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีสถูป ประตู เป็นต้น ถือเป็นการกระทำที่เหนือธรรมดา เนื่องจากนิทานเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าที่ต่อเนื่องไปตลอด เป็นเรื่องที่มุ่งจะแสดงว่ากรรมก็จะให้ผลของกรรม กรรมชั่ว กรรมดี ล้วนให้ผลตามกรรมนั้น ๆ และเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องของ

---

[30] Sitansusekhar Bagchi, **Mahāvastu Avadāna Vol. 1**, introduction.

[31] Rahula Telwatte, **A Critical Study of the Mahāvastu**, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1978),1-3.

[32] ประพจน์ อัศวิรุฬหการ, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน**, 25.

[33] มหาวัสตุ เล่ม 1, (7).

[34] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “**การศึกษาเรื่องอวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ : ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินนรีกับวรรณคดีไทย**” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 28-29.

กรรมที่เกี่ยวข้องกับการกระทำในอดีต ผลของการเกิดแล้วกระทำกรรมในอดีต มีผลต่อการเกิดต่อไปในอนาคต การกระทำกรรมใดไว้ในชาตินี้ก็จะได้รับผลของกรรมนั้น ๆ[35] อวทานน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของวรรณคดีคำสอนประเภทอวทาน และอวทานก็น่าจะเป็นพัฒนาการทางความคิดที่สืบเนื่องและได้รับอิทธิพลจากชาดกเพราะมีลักษณะคล้ายชาดก[36]

อวทาน เกิดจาก อว + ทาน ซึ่ง “อว” เป็นอุปสรรค หมายถึง ดี ประเสริฐ เลิศ มีชื่อเสียง สูงส่ง และ “ทาน” เป็นคำที่สร้างมาจาก ทา ธาตุ หมายถึง การให้ การแบ่ง จำแนก รวมเป็น อวทาน จึงหมายถึงการกระทำความดี การกระทำที่สูงส่งกล้าหาญ[37]

อวทาน น่าจะประกอบมาจากธาตุ ทา (dā) หรือ ธาตุ โท (do) ที่หมายถึง สะอาด บริสุทธิ์ ผสมกับคำอุปสรรคว่า อว (ava) รวมกันเป็น อวทาน ที่หมายถึง การกระทำที่บริสุทธิ์ การกระทำที่ดีงาม หรือตำนาน[38]

อวทาน แปลว่า การกระทำดี การกระทำที่มีชื่อเสียง การกระทำอย่างกล้าหาญ การกระทำที่ประเสริฐ[39] และแปลว่า การบรรลุผลสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ทางศาสนา การบรรลุผลสำเร็จทางศีลธรรม หรือประวัติการบรรลุผลสำเร็จที่ยิ่งใหญ่[40]

ความหมายโดยรวม

นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายโดยรวมเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวัสตุอวทานไว้ดังนี้

เมาริซ วินเทอร์นิทซ์ (Maurice Winternitz)[41] กล่าวว่า มหาวัสตุ หรือมหาวัสตุอวทาน หมายถึงเรื่องใหญ่ ๆ ที่สำคัญ ๆ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์วินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท และที่เรียกว่าอวทาน เพราะมีความหมายตรงกับคำว่านิทาน ที่หมายถึงตำนานหรือประวัติที่เป็นปาฏิหาริย์ที่อัศจรรย์

ศีตางศุเศขร วาคจิ (Sitansusekhar Bagchi)[42] กล่าวถึงมหาวัสตุหรือมหาวัสตุอวทานว่าเป็นคัมภีร์วินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท ซึ่งเป็นนิกายย่อยของมหาสังฆิกะ เป็นคัมภีร์ที่เก็บรวบรวมเรื่องราวเก่าแก่ที่สำคัญ เนื้อหาบางส่วนมีชาดกต่าง ๆ ประกอบอยู่ด้วยถือเป็นสมบัติทางวิชาการอันยอดเยี่ยม

---

[35] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature Vol.II**, 277-278.
[36] Ibid., 227.
[37] Sharamistha Sharma, **Buddhist Avadāna** (Delhi: Eastern Book Linkers, 1985), 5-6.
[38] F. Max Müller, **The Sacred Books of the East: The Dhammapada**, Vol. 10, Part I (Oxford: Clarendon, 1881), 50.
[39] P.L. Vaidya, **Avadāna-Śataka** (Darbhanga: The Mithila Institute, 1958), IX.
[40] J.K. Nariman, **Literary History of Sanskrit Buddhism**, 45.
[41] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature**, Vol.II. 1993, 230-233.
[42] Sitansusekhar Bagchi, **Mahāvastu Avadāna**. **Vol. I.**, Introduction.

เจ.เจ. โจนส์ (J.J. Jones)[43] กล่าวว่า มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวที่ยิ่งใหญ่สำคัญและโดดเด่น เนื้อหาคล้ายกับวินัยปิฎกของเถรวาท มีการกล่าวถึงจรรยาหรือข้อประพฤติของพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ที่เรียกว่า อวทาน เพราะมีเรื่องชาดกประกอบรวมอยู่ด้วย

เจ.เค. นริมัน (J.K. Nariman)[44] กล่าวว่าคัมภีร์มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ที่บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ไว้มากมาย อวทาน หมายถึงประวัติ เหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่เป็นปาฏิหาริย์ อภินิหารต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เตลวัตเต ราหุละ (Telwatte Rahula)[45] กล่าวว่าคัมภีร์มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องใหญ่ ๆ ที่สำคัญหลายเรื่อง หรือเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวที่สำคัญไว้มากมาย ที่เรียกว่า อวทาน เพราะกล่าวถึงเรื่องราวหรือการกระทำที่ควรเอาแบบอย่าง ซึ่งคำนี้ตรงกับคำว่า อปทาน ของเถรวาท อันหมายถึงอดีตชาติของพระอรหันต์นั่นเอง

พี.วี. บาปัต (P.V. Bapat)[46] กล่าวว่า คัมภีร์มหาวัสตุถือว่าเป็นคัมภีร์เล่มแรกของวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท แม้จะเป็นวินัยปิฎกแต่ในบางแห่งบางตอนก็มีเรื่องราวชาดกอยู่ด้วย

จากข้อมูลข้างต้น มหาวัสตุหรือมหาวัสตุอวทาน อาจแปลรวมความหมายได้ว่าคัมภีร์ที่กล่าวถึงตำนานหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏหลากหลาย มากมาย เนื้อหาบางตอนมีทั้งเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหารย์หรือความพิสดารซึ่งเป็นเรื่องที่ประกอบรวมอยู่ด้วย หรืออธิบายสรุปโดยรวมว่า มหาวัสตุหรือมหาวัสตุอวทาน เป็นคัมภีร์พระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท ซึ่งเป็นนิกายย่อยหนึ่งของมหาสังฆิกะ แม้เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับพระวินัย แต่เนื้อหาในคัมภีร์นี้ส่วนใหญ่มีเรื่องของชาดกหรือตำนานที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง เป็นเรื่องพระประวัติในชาติปัจจุบัน และขณะที่สร้างสมบุญเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของพระสาวกและบุคคลอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย

การค้นพบ การตรวจชำระ และการแปลคัมภีร์

นิกายโลโกตตรวาทนอกจากเป็นที่รู้จักแพร่หลายอยู่ทางตอนกลางและตอนเหนือของอินเดียแล้วยังได้เผยแพร่เข้าไปในทิเบตและเนปาลในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 ด้วย ดังปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์ของตารานาถ (Tārānātha) ที่ระบุว่าในช่วงเวลานั้นมีการบวชพระนิกายโลโกตตรวาทฝ่ายมหาสังฆิกะอยู่ แต่หลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมาร่องรอยของนิกายโลโกตตรวาทและคัมภีร์มหาวัสตุอวทานก็ขาดหายไป[47] สำหรับประเทศอินเดียช่วงเวลานั้นก็มีภัยสงครามจากภายนอก

---

[43] J.J. Jones, trans, **The Mahāvastu**, Vol.1, 1987. xii (Foreword).
[44] J.K. Nariman, **Literary History of Sanskrit Buddhism**, 12.
[45] Rahula Telwatte, **A Critical Study of the Mahāvastu**, 1-3.
[46] P.V. Bapat, **2500 Years of Buddhism**, 145-152.
[47] ดูรายละเอียดใน Vincent Tournier, "**The Mahāvastu and the Vinayapiṭaka of the Mahāsaṃghika - Lokottaravādins**" in the Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University for the Academic Years 2011, Vol. XV, March 2012, Offprint. (Tokyo: Soka University, 2012), 96.

มารุกราน วัดวาอารามทั้งหลายก็มีภัยอันตราย คัมภีร์ต่าง ๆ ก็ถูกทำลายไปด้วย จึงไม่พบร่องรอยคัมภีร์มหาวัสตุอวทานในประเทศอินเดียอีก แต่ยังโชคดีที่คัมภีร์ได้เผยแพร่ไปยังประเทศข้างเคียง เช่น ทิเบตและเนปาลก่อนแล้ว ไม่เช่นนั้นคัมภีร์อันทรงคุณค่าก็คงจะอันตรธานไม่เหลือหลักฐานใด ๆ ให้เราได้ศึกษาอีก

ตามประวัติกล่าวว่า ข้าหลวงอังกฤษประจำเนปาลชื่อ ไบรอัน ฮอตัน ฮอดจ์สัน (Brian Houghton Hodgson) เป็นผู้ที่ค้นพบคัมภีร์มหาวัสตุอวทานในประเทศเนปาล ต้นฉบับคัมภีร์เขียนด้วยลายมือ อักษรเนวารี เป็นสมุดกระดาษขนาดกว้าง 5.25 นิ้ว ยาว 18.75 นิ้ว จำนวน 334 แผ่น แต่ละหน้ามี 11 บรรทัด ฮอดจ์สันได้มอบคัมภีร์นี้ให้แก่ Bibliothèque Nationale (หอสมุดแห่งชาติ) ของฝรั่งเศส ต่อมา เอมิล เซนาร์ต (Émile Senart) ได้นำมาตรวจชำระพร้อมกับทำเชิงอรรถอธิบายเป็นภาษาฝรั่งเศสอยู่หลายปีจึงส่งพิมพ์แยกเป็น 3 เล่ม ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างปี ค.ศ. 1882 ถึง ค.ศ. 1897[48] ในช่วงที่เซนาร์ตทำการตรวจชำระคัมภีร์นั้นได้ใช้ต้นฉบับที่เขียนด้วยลายมือประกอบการพิจารณาถึง 6 ฉบับ (เรียกว่า Manuscripts A, B, M, N, C, L)[49] แต่ฉบับที่เซนาร์ตเลือกใช้เป็นหลักในการตรวจชำระ คือ Manuscript B (Bibliothèque Nationale, Paris) ซึ่งเป็นฉบับที่มีอายุเก่าที่สุดในจำนวนนั้น และใช้ฉบับอื่น ๆ ที่เหลือเป็นเครื่องสอบทานในจุดที่พบปัญหา[50]

ต้นฉบับคัมภีร์ (Manuscript B) ที่เซนาร์ตใช้ตรวจชำระนั้นพบถ้อยแถลงของผู้จดจารคัมภีร์อยู่ตอนท้ายสุดของคัมภีร์มีข้อความว่า “พระศรีนันทาจารย์ได้เขียนสุภาษิตนี้เพื่อประโยชน์แก่ตน”[51] ทำให้รู้ว่าพระเถระชื่อศรีนันทาจารย์ได้จดจารคัมภีร์มหาวัสตุขึ้นสำหรับตนเองไว้ใช้สวดหรืออ่าน ซึ่งสันนิษฐานว่าพระสงฆ์รูปอื่นในสมัยนั้นก็คงมีการจดจารคัดลอกคัมภีร์ไว้ใช้ส่วนตัวเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบข้อความระบุวันเดือนปีที่จดจารว่า “ปีสัมวัต 842 ขึ้น 15 ค่ำ เดือนอาษาฒะ” เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่าปีสัมวัตที่กล่าวถึงคือปีปฏิทินของเนปาล (Nepal Samvat)[52] เริ่มใช้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 879 คำนวณได้ว่า ปีสัมวัต 842 ตรงกับปี ค.ศ. 1721[53] จึงสรุปได้ว่า วันเดือนปีที่พระศรีนันทาจารย์จดจารคัมภีร์มหาวัสตุสำเร็จ คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ค.ศ. 1721 หรือ พ.ศ. 2264 ดังนั้น ต้นฉบับคัมภีร์จึงมีอายุประมาณ 300 ปี ส่วนพระศรีนันทาจารย์เป็นใครนั้นไม่สามารถตรวจสอบได้ ทราบแต่ว่าท่านเป็นพระอาจารย์ในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน พำนักอยู่ที่วัดชโศธร

---

[48] ดูคำนิยม วิสุทธ์ บุษยกุล อ้างถึงใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 20.

[49] Manuscript A เก็บรักษาที่ Société Asiatique, Paris; B, M, N เก็บรักษาที่ Bibliothèque Nationale, Paris; C เก็บรักษาที่ Cambridge University Library; และ L เก็บรักษาที่ Asiatic Society, ดู Katarzyna Marciniak, **The Mahāvastu A New Edition** Vol. III (Tokyo: The International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University, 2019), VII.

[50] Ibid.

[51] มหาวัสตุ เล่ม 3, 352.

[52] ดู www.nepalsambat.com/nepal-sambat/ (เข้าถึงเมื่อ 22 พฤษภาคม 2565)

[53] คำนวณโดยใช้ ค.ศ. 879 + เนปาลสัมวัต 842 = ค.ศ. 1721.

มหาวิหาร ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าวัดยโศธรามหาวิหาร (Yashodhara Mahavihar) ส่วนมหานครปัตตนะก็คือเมืองปาตัน (Patan) ในประเทศเนปาลปัจจุบันนั่นเอง

หลังจากที่เซนาร์ตได้จัดพิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุเป็น 3 เล่มที่ประเทศฝรั่งเศสแล้ว ต่อมาก็มีนักวิชาการอีกหลายคนมีโครงการแปลคัมภีร์นี้ เช่น รูดอล์ฟ ออตโต แฟรงค์ (Rudolf Otto Franke : 1862-1928) ต้องการแปลคัมภีร์เป็นภาษาเยอรมันทั้งหมด แต่สุดท้ายก็แปลไม่จบ ส่วนเอิร์นสต์ เลอแมนน์ (Ernst Leumann : 1851-1931) แห่งมหาวิทยาลัย Freiburg ก็ได้ร่วมกันอ่านทบทวนคัมภีร์มหาวัสตุกับลูกศิษย์ชาวญี่ปุ่นหลายคน เช่น ไคคิโยคุ วาตานาเบ้ (Kaikyoku Watanabe) ชินโด ชิไรชิ (Shindo Shiraishi), อุนไร โองิฮาร่า (Unrai Wogihara) และคนอื่น ๆ อีก เขาพบว่า ฉบับที่เซนาร์ตตรวจชำระยังมีประเด็นที่ต้องทบทวนใหม่ ต่อมา ชิไรชิ (Shiraishi) ลูกศิษย์ของเลอแมนน์ก็ได้เตรียมการแปลคัมภีร์เป็นภาษาเยอรมันอีกในปี ค.ศ. 1927-1931 ภายใต้การดูแลของเลอแมนน์ แต่เนื่องจากเขาต้องย้ายกลับไปประเทศญี่ปุ่นและต่อมาได้ย้ายไปทำงานที่ประเทศจีนอีกในปี ค.ศ. 1945 ผลงานของเขาที่แปลไว้ได้ถูกทหารรัสเซียเผาทำลายไปหมดสิ้น คงเหลือเพียงบางส่วนที่ส่งให้เลอแมนน์ตรวจสอบ และมีการจัดพิมพ์ที่ญี่ปุ่นในภายหลัง[54]

ในช่วงปี ค.ศ. 1940 มีนักวิชาการชาวเยอรมัน 2 คน คือ Hsiän-lin Dschi (Ji Xianlin) และ Herbert Günther ได้ทำการศึกษาภาษาที่ใช้ในคัมภีร์มหาวัสตุ ผลงานของทั้งสองคนเป็นที่ยอมรับและเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางในการศึกษาภาษาสันสกฤตผสมทางพุทธศาสนา แม้แฟรงคลิน เอดเจอร์ตัน (Franklin Edgerton) ก็ได้อ้างอิงผลงานของพวกเขา ต่อมาปี ค.ศ. 1950 อุลริช ชไนเดอร์ (Ulrich Schneider) ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้ศึกษาวิจัยภาษาในคัมภีร์มหาวัสตุ โดยทำเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง “Die Deklination im Mahāvastu” และบทความของเขาที่เขียนขึ้นจากผลการศึกษาวิจัยสร้างประโยชน์แก่วงวิชาการอย่างมาก[55]

ในปี ค.ศ. 1949-1956 ได้มีผู้แปลคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเป็นภาษาอังกฤษจบบริบูรณ์ ทั้ง 3 เล่ม คือ เจ.เจ. โจนส์ (J. J. Jones) โดยสมาคมบาลีปกรณ์แห่งกรุงลอนดอน (Pali Text Society, London) ประเทศอังกฤษ ได้จัดพิมพ์ทีละเล่มเมื่อแปลเสร็จในปี ค.ศ. 1949, 1952, 1956 ตามลำดับ นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1953 แฟรงคลิน เอดเจอร์ตัน (Franklin Edgerton) ก็ได้ผลิตผลงานชิ้นสำคัญเกี่ยวกับไวยากรณ์และพจนานุกรมภาษาสันสกฤตผสมทางพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary) ออกมาเผยแพร่ในเวลาไล่เลี่ยกัน กล่าวกันว่า คำศัพท์ที่เอ็ดเจอร์ตันรวบรวมไว้ในพจนานุกรมของเขามากกว่าครึ่งอ้างอิงมาจากคัมภีร์มหาวัสตุที่เซนาร์ต ตรวจชำระไว้นั่นเอง[56] จึงถือได้ว่าผลงานทั้งของเซนาร์ต โจนส์ และเอ็ดเจอร์ตันนั้นมีคุณูปการต่อการศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตอย่างยิ่ง

---

[54] ดู Katarzyna Marciniak, The Mahāvastu A New Edition, Vol. lll, Vlll.
[55] lbid.
[56] lbid.

เนื่องจากคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมต่อระหว่างแนวคิดพุทธศาสนาในยุคแรกกับแนวคิดมหายานยุคหลัง จึงมีนักวิชาการชาวญี่ปุ่นหลายคนให้ความสนใจศึกษาคัมภีร์นี้ไม่ขาดระยะ ที่ผ่านมามีผู้แปลคัมภีร์มหาวัสตุเป็นภาษญี่ปุ่นสำเร็จแล้ว 2 คน คือ ซาโตชิ ฮิราโอกะ (Satoshi Hiraoka) ผลงานของเขาพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 2010[57] อีกคนหนึ่งคือ เซะทซึริโยะ ฟูคุอิ (Setsuryo Fukui) แต่ผลงานของเขายังไม่ได้ตีพิมพ์ นอกจากนี้ก็มี ทซึโชะ บิโยโด (Tsusho Byodo) อีกคนหนึ่งที่ได้แปลคัมภีร์บางส่วนตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1930 และ 1983 เป็นต้น[58] แม้ปัจจุบันนี้การศึกษาค้นคว้าและการตรวจชำระคัมภีร์มหาวัสตุก็ยังดำเนินต่อไปไม่หยุดยั้งเมื่อมีการพบข้อมูลใหม่เกี่ยวกับคัมภีร์ ดังเช่น กาตาร์ซินา มาร์จินิยัก (Katarzyna Marciniak) ได้ตรวจชำระคัมภีร์มหาวัสตุที่ค้นพบใหม่โดย Nepal-German Manuscript Presevation Project (NGMPP)[59] ซึ่งถือว่าเป็นต้นฉบับมีอายุเก่าแก่กว่าฉบับที่เซนาร์ตใช้ตรวจชำระ โดยมหาวิทยาลัยโซกะประเทศญี่ปุ่น (Soka University, Japan) ได้พิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุที่ตรวจชำระใหม่ (The Mahāvastu A New Edition) เล่ม 3 เมื่อปี ค.ศ. 2019[60] และเล่ม 2 เมื่อปี ค.ศ. 2020[61] ส่วนเล่ม 1 ยังไม่ได้จัดพิมพ์

ในประเทศอินเดียก็มีการจัดพิมพ์คัมภีร์มหาวัสตุอวทานขึ้นด้วยอักษรเทวนาครี แต่ก็ยังใช้ฉบับของเซนาร์ตเป็นต้นแบบ[62] เนื้อหาที่พิมพ์จึงคล้ายกัน สิ่งที่แตกต่างไปจากเดิมคือฉบับของอินเดียได้มีการปรับปรุงโดยเพิ่มดัชนีตัวเลขแสดงลำดับบทร้อยกรองทั้งหมดและเพิ่มดัชนีท้ายเล่ม เพื่อให้ค้นหาคำศัพท์ง่ายขึ้น คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 ศีตางศุเศขร วาคจิ (Shitansusekhar Bagchi) เป็นบรรณาธิการตรวจชำระ จัดพิมพ์โดย The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga เมื่อ ค.ศ. 1970[63] ส่วนเล่ม 2 และเล่ม 3 ราธาโควินทะ บาสัก (Radhagovinda Basak) เป็นบรรณาธิการตรวจชำระ จัดพิมพ์โดย Calcutta Sanskrit College, Calcutta เมื่อ ค.ศ. 1965[64] และ ค.ศ. 1968[65]

จากการสำรวจของแวงซองต์ ตูร์นิเยร์ (Vincent Tournier) พบว่าในปัจจุบันมีการแปลคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเป็นภาษาต่าง ๆ ประมาณ 6 ภาษา มีทั้งแปลเพียงบางส่วน และแปลจบบริบูรณ์

---

[57] ดู Satoshi Hiraoka, **Buddha no ōinaru monogatari : Mahāvasutwu zen'yaku (ge)**. Tokyo: Daizō Shuppan, 2010.

[58] ดู Katarzyna Marciniak, **The Mahāvastu A New Edition**, Vol.ll, Vlll.

[59] ต้นฉบับคัมภีร์มหาวัสตุที่มาร์จินิยัก (Marciniak) นำมาตรวจชำระใหม่มี 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เรียก Manuscript Sa มีอายุอยู่ในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 และอีกฉบับหนึ่ง คือ Manuscript Na มีอายุประมาณ ค.ศ. 1657 ดู Katarzyna Marciniak, **The Mahāvastu A New Edition**, Vol.lll, Vlll-lX

[60] Ibid.

[61] ดู Katarzyna Marciniak, **The Mahāvastu A New Edition**, Vol. ll.

[62] Sitansusekhar Bagchi, **Mahāvastu Avadāna**. Vol 1., 14.

[63] Ibid.

[64] Radhagovinda Basak, **Mahāvastu Avadāna**. Vol ll. (Calcutta, Calcutta Sanskrit College, 1965), Introduction.

[65] Ibid.

ได้แก่ ฉบับภาษาเยอรมัน แปลโดยเอิร์นสต์ เลอแมนน์ (Ernst Leumann) และลูกศิษย์ ฉบับภาษาอังกฤษแปลโดย เจ.เจ.โจนส์ (J.J. Jones : 1949-1956) ฉบับภาษาเบงคาลีและฮินดี แปลโดย บาสัก (Basak : 1963-1968) และวาคจิ (Bagchi : 1970) ฉบับภาษาไทย แปลโดยสำเนียง เลื่อมใส (ค.ศ. 2010) และฉบับภาษาญี่ปุ่น แปลโดยฮิราโอกะ (Hiraoka : 2010)[66]

สำหรับคำแปลภาษาไทยทั้ง 3 เล่มนั้น สำเนียง เลื่อมใส ได้แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตที่พิมพ์ในประเทศอินเดีย คือเล่ม 1 ใช้ฉบับที่ศีตางศุเศขร วาคจิ (Sitansusekhar Bagchi) เป็นบรรณาธิการ (ค.ศ. 1970) ส่วนเล่ม 2 และเล่ม 3 ใช้ฉบับที่ราธาโควินทะ บาสัก (Radhagovinda Basak) เป็นบรรณาธิการ (ค.ศ. 1965, 1968) ได้มีการจัดพิมพ์เผยแพร่โดยมูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. 2553, 2557 และ 2561 ตามลำดับ

โครงเรื่องและเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์

คัมภีร์มหาวัสตุแม้ถือเป็นคัมภีร์พระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาท แต่เนื้อหาไม่ได้มีเรื่องเกี่ยวกับการบัญญัติสิกขาบทหรือวินัยข้อห้ามต่าง ๆ ตรงกันข้ามกลับมีเนื้อหาซึ่งเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดก นิทาน หรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับข้อปฏิบัติหรือจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ได้เสวยพระชาติต่าง ๆ และได้บำเพ็ญบารมีมากมาย ซึ่งเป็นแนวทางของนิกายโลโกตตรวาทที่ต้องการเน้นเรื่องพระโพธิสัตว์ทั้งเรื่องการฝึกฝนตนเองและการสั่งสอนผู้อื่นให้ประพฤติปฏิบัติตาม การเผยแพร่คำสอนในลักษณะนี้ทำให้คนนึกถึงการเป็นพระพุทธเจ้าหรือพุทธภาวะ มีการปฏิญาณตนเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นต้นแบบให้เกิดอุดมการณ์โพธิสัตว์ขึ้น

เนื้อหาในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานทั้ง 3 เล่มแบ่งชีวประวัติของพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ส่วนอย่างชัดเจน[67] โดยส่วนแรก (เล่ม 1) ขึ้นต้นด้วยคำนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบันและอนาคต แล้วกล่าวถึงจรรยา 4 ประการของพระโพธิสัตว์[68] นรกปริวรรตสูตร พหุพุทธสูตร และภูมิ 10 ของ

---

[66] ดูรายละเอียดใน Vincent Tournier, "**The Mahāvastu and the Vinayapiṭaka of the Mahāsaṃghika -Lokottaravādins**" Offprint from the Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University for the Academic Years 2011, Vol. XV, March 2012. Tokyo: Soka University, 2012, 88.

[67] มหาวัสตุ เล่ม 1, (7).

[68] จรรยา 4 ของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ 1. ประกฤติจรรยา (ปฺรกฺฤติจรฺยา) คือการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีตามปกติในขณะที่ยังครองเรือน 2. ประณิธานจรรยา (ปฺรณิธานจรฺยา) คือการตั้งสัตย์อธิษฐานเพื่อขอให้ตนได้ตรัสรู้ 3. อนุโลมจรรยา (อนุโลมจรฺยา) ได้แก่ การประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับสัตย์อธิษฐานที่ได้ตั้งไว้ 4. อนิวรรตนจรรยา (อนิวรฺตนจรฺยา) ได้แก่ การปฏิบัติตนอย่างมุ่งมั่นเพื่อให้ได้ตรัสรู้ โดยไม่หวนกลับมาสู่ทางเดิมอีก (มหาวัสตุ เล่ม 1, 1.)

พระโพธิสัตว์[69] จากนั้นจึงบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตอันไกลโพ้นของพระพุทธเจ้าและอดีตชาติของพระองค์เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ กล่าวถึงการได้พบพระพุทธเจ้าทีปังกรและพระพุทธเจ้าในอดีตอีกหลายพระองค์ แล้วบรรยายความเป็นมาของศากยวงศ์เริ่มจากกำเนิดโลก และมนุษย์พวกแรกเลือกพระมหาสมมตราช เนื้อหาในเล่ม 1 จึงคล้ายกับทูเรนิทานในนิทานกถาของพระไตรปิฎกภาษาบาลี คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 จัดลำดับเรื่องไม่ค่อยเป็นระเบียบมากนัก เพราะตอนต้นมีทั้งเรื่องพระมหาเมาทคัลยายนะจาริกไปเยี่ยมนรกและสวรรค์ มีทั้งเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลี ซึ่งความจริงเนื้อหาเหล่านี้ควรจัดลำดับไว้ในเล่ม 3 ต่อจากที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระศาสนาแล้ว เนื้อเรื่องจึงจะเป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ แต่ผู้ประพันธ์กลับนำมาไว้ในเล่ม 1 แทน

ส่วนที่สอง (เล่ม 2) เนื้อหาพรรณนาถึงพระโพธิสัตว์ขณะประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตได้ตัดสินพระทัยที่จะลงสู่พระครรภ์ของพระนางมายา มีการพรรณนาเรื่องการทรงครรภ์อันบริสุทธิ์เหนือธรรมชาติของพระนางมายา การอุบัติขึ้นในโลกของพระโพธิสัตว์ การอภิเษกสมรส การสละชีวิตทางโลก การเสด็จออกจากพระราชวังเพื่อทรงผนวชแสวงหาความหลุดพ้น การเผชิญหน้ากับพญามาร และการตรัสรู้พระอนุตรสัมโพธิญาณใต้ร่มโพธิพฤกษ์ ส่วนนี้จึงคล้ายกับอวิทูเรนิทานในพระไตรปิฎกภาษาบาลี

ส่วนที่สาม (เล่ม 3) เนื้อเรื่องกล่าวถึงการบวชของพระมหากาศยปะ การบวชของพระศารีบุตรและพระมหาเมาทคัลยายนะ การบวชของเจ้าชายศากยะรวมทั้งช่างกัลบกชื่ออุบาลี จากนั้นย้อนกลับมากล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์และบริเวณโดยรอบของพระพุทธองค์หลังจากตรัสรู้ ต่อด้วยการเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โปรดยศกุลบุตรชาวเมืองพาราณสี แล้วเสด็จกลับมาโปรดชฎิล 3 พี่น้องที่ตำบลคยา และจบลงด้วยการแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารและบริวารในกรุงราชคฤห์ เนื้อหาส่วนที่ 3 จึงคล้ายกับสันติเกนิทานในพระไตรปิฎกภาษาบาลี จากการศึกษาพบว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทานหลายตอนจัดเรียงลำดับเนื้อหาสลับไปสลับมาไม่ดำเนินเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหากับผู้อ่านที่ไม่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติพอสมควร

นอกจากการนำเสนอเรื่องพุทธประวัติแล้ว ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานยังมีการเล่าชาดกแทรกไปกับพุทธประวัติแต่ละตอนด้วย ชาดกบางเรื่องมีความคล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดก แต่บางเรื่องก็มีเฉพาะในมหาวัสตุอวทานเท่านั้น จากการศึกษาพบว่า มีชาดกนับรวมกันได้ 54 เรื่อง เป็นชาดกที่ตรงกันหรือคล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดก 26 เรื่อง และเป็นชาดกที่มีเฉพาะในมหาวัสตุ

---

[69] ภูมิ 10 ของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ 1. ทุราโรหา (ทุราโรหา) แปลว่า เข้าถึงได้ยาก 2. พัทธมานา (พทฺธมานา) แปลว่า รึงรัด ยึดเหนี่ยว หน่วงเหนี่ยว 3. ปุษปมัณฑิตา (ปุษปมณฺฑิตา) แปลว่า ประดับด้วยดอกไม้ 4. รุจิรา (รุจิรา) แปลว่า สวยงาม 5. จิตตวิสตรา (จิตฺตวิสฺตรา) แปลว่า จิตใจพองโต 6. รูปวตี (รูปวตี) แปลว่า งดงามน่ารัก 7. ทุรฺชยา (ทุรฺชยา) แปลว่า ชนะได้ยาก 8. ชันมนิเทศ (ชนฺมนิเทศ) แปลว่า แสดงการเกิด 9. เยาวราชยะ (เยาวราชฺย) แปลว่า ความเป็นยุพราช 10. อภิเษก (อภิเษก) แปลว่า การรดน้ำ หรือการอภิเษก (มหาวัสตุ เล่ม 1, 47-48.)

อวทาน 28 เรื่อง แต่ละเรื่องมีความยาวไม่เท่ากัน ลักษณะการแต่งบางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้ว บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง บางเรื่องใช้ร้อยกรองแต่งเป็นบทสนทนาหรือบทพรรณนา บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วจบแล้วแต่งเป็นร้อยกรองซ้ำอีก แต่บทร้อยกรองที่แต่งซ้ำจะมีเนื้อหาสั้นกว่า

การเล่าชาดกแต่ละเรื่องเกิดจากเหล่าภิกษุกราบทูลถามพระพุทธเจ้าและขอให้พระองค์ทรงเล่าเรื่องในอดีตชาติ ลักษณะจึงเป็นเหมือนการเล่าเรื่องซ้อนเรื่องอีกชั้นหนึ่ง เนื้อหาชาดกนอกจากเน้นคติธรรมแล้วยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม วัฒนธรรมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม รวมถึงการเมืองการปกครองด้วย ตัวอย่างเช่น ชาดกเรื่องนกสามตัวก็กล่าวถึงสภาพสังคมและหน้าที่ของกษัตริย์ผ่านการบอกเล่าของนกสามตัว[70] แนวคิดทางการเมืองการปกครองในชาดกหลายเรื่องคล้ายกับที่บรรยายในมหากาพย์รามายณะ มหาภารตะ และอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ[71] เป็นต้น

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์[72] ได้ศึกษาเปรียบเทียบชาดกในมหาวัสตุอวทานกับชาดกในอรรถกถาชาดก แล้วพบว่ามีชาดกเรื่องที่คล้ายกัน 26 เรื่อง เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วพบความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อยโดยสรุปลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. มูลเหตุและจุดประสงค์ของการเล่าชาดกไม่ตรงกัน มีเรื่องที่ตรงกันเพียงเรื่องเดียวคือ เรื่องอัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดกที่แสดงจริยวัตรของพระสงฆ์ในขณะบิณฑบาต

2. ชาดกทั้ง 26 เรื่องแม้มีโครงเรื่องเหมือนกัน แต่ทุกเรื่องจะมีรายละเอียดต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง บางเรื่องมีรายละเอียดของเนื้อหาไม่เหมือนกัน หรือเพิ่มมากขึ้น ความแตกต่างของรายละเอียดเนื้อหาบางครั้งไม่ได้ทำให้แก่นเรื่องหรือการแสดงความคิดเปลี่ยนแปลง แต่บางครั้งก็มีผลกระทบต่อแก่นเรื่องและลักษณะบุคลิกของตัวละคร ทำให้เห็นว่าเป็นการตีความต่างกัน เช่น ชาดกเรื่องนกสามตัวและเรื่องโคธาชาดก เป็นต้น

3. เนื้อเรื่องและวัตถุประสงค์ของการเล่าไม่สัมพันธ์กันในบางเรื่อง บางครั้งวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องนำมาจากรายละเอียดเล็กน้อยที่ปรากฏในเนื้อเรื่องมากกว่านำมาจากแก่นเรื่องและเนื้อหาทั้งหมด เช่น เรื่องกุศชาดกเป็นเรื่องที่ยาวที่สุดในมหาวัสตุอวทานและเล่าไว้ถึง 2 ครั้ง เป็นเรื่องที่แสดงวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ชัดเจนที่สุด แต่ในมหาวัสตุอวทานกล่าวว่าจุดประสงค์ของชาดกเรื่องนี้คือเพื่อแสดงว่าพระพุทธเจ้าเคยขับไล่มารด้วยเสียงกระแอมไอเช่นกับที่พระเจ้ากุศะทรงขับไล่ศัตรูได้ด้วยการเปล่งพระสุรเสียงราวราชสีห์

4. การแสดงกลับชาติของตัวละครในชาดกของมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดกจะต่างกันไป เพราะต้องสอดคล้องกับมูลเหตุของการแสดงชาดก แต่พบว่า มหาวัสตุอวทานจะแสดงการกลับชาติเฉพาะตัวละครสำคัญ ส่วนอรรถกถาชาดกพยายามแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว

---

[70] มหาวัสตุ เล่ม 1, 191-200.

[71] Sitansusekhar Bagchi, Mahāvastu Avadāna, Vol. 1, 11.

[72] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกาถชาดก**, 43.

5. การแสดงบารมีในชาดกในมหาวัสตุอวทาน และอรรถกถาชาดกมักจะตรงกัน และชาดกบางเรื่องอาจจะไม่ได้แสดงบารมีใดบารมีหนึ่งอย่างเดียว นอกจากนี้ชาดกในมหาวัสตุอวทานอาจเป็นเพียงการเสนอคุณธรรมบางประการตามลักษณะที่เป็นนิทานพุทธศาสนาเพื่อขยายความพุทธประวัติหรือประวัติพระสาวก ไม่ได้แสดงบารมีใด ๆ ในทศบารมี นอกจากสะท้อนความคิดยกย่องว่าพระศาสดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือมนุษย์[73]

ส่วนชาดกเฉพาะของมหาวัสตุอวทานที่ไม่สามารถเปรียบเทียบกับอรรถกถาชาดกอีก 28 เรื่อง พบว่ามีที่มาจากพระสูตรต่าง ๆ เช่น ทีฆนิกาย สังยุตตนิกาย และได้เค้าเรื่องมาจากคัมภีร์อวทานต่าง ๆ เช่น ทิวยาวทาน อวทานกัลปลตา เป็นต้น ชาดกเหล่านี้แตกต่างจากนิทานในอวทานเหล่านั้นบ้าง ทำให้สันนิษฐานว่าอาจจะได้ที่มาจากนิทานเก่าแก่กว่าในอวทานก็ได้ นอกจากนี้ชาดกบางเรื่องยังได้อิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ นิทานสันสกฤตทั่วไป เช่น โครงสร้างเรื่องปทุมาวดีมีส่วนคล้ายกับเรื่องศกุนตลาและวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีชาดกบางส่วนที่ไม่พบที่มาจากที่ใดซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานสั้น ๆ ที่แต่งเพื่อเสริมพุทธประวัติและขยายความเรื่องราวของบุคคล เช่น เรื่องอุทายีชาดก หรือเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม เป็นต้น[74]

กล่าวโดยสรุป รูปแบบเนื้อหาโดยรวมของคัมภีร์มหาวัสตุอวทานอาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. พุทธประวัติและพุทธกิจ คือ เรื่องตั้งแต่พระโพธิสัตว์จะเสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาประสูติในโลก ทรงเสด็จออกผนวช ได้ตรัสรู้และทรงเผยแผ่พระศาสนา

2. ชาดก คือ เรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

3. อวทาน คือ เรื่องของพระสาวกและผู้เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4. สูตรและไวยากรณ์ คือ พระธรรมเทศนาที่แสดงแก่บุคคลต่าง ๆ และการขยายความ

รูปแบบการประพันธ์

เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการประพันธ์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานจะพบว่าการเล่าเรื่องส่วนใหญ่มักจะเป็นร้อยแก้ว แต่ก็มีบางเรื่องที่ใช้รูปแบบการเล่าเรื่องผสมกันระหว่างร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยบางครั้งเริ่มต้นด้วยร้อยแก้วแล้วสรุปความเป็นร้อยกรองอีกครั้งหนึ่ง[75] ซึ่งมีลักษณะดังนี้

เนื้อเรื่องแสดงเป็นนิทานสาธกโวหารว่า เมื่อในกาลก่อนมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นและให้ผลอย่างไร โดยเหตุการณ์ในนิทานนั้นสอดคล้องกับเหตุการณ์ในชีวิตของผู้ที่พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะสั่งสอนทั้งนี้ก็เพื่อนำไปใช้กับสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งนิทานที่ตรัสเล่านี้จะทรงผสมผสานหลักธรรมกับความสนุกสนานเข้าด้วยกันเพื่อเป็นอุบายที่จะโน้มน้าวใจคนให้สนใจฟัง วิธีการสอนเช่นนี้จึงเป็นการปลุกใจคนฟังให้ร่าเริงเบิกบานก่อน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ครองเรือนที่ยังผูกพัน

---

[73] เรื่องเดียวกัน, 267-268.

[74] เรื่องเดียวกัน, 266.

[75] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature Vol. II**, 243-244.

กับความสุขและความสนุกสนานทางโลก นิทานซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสุขความบันเทิงชนิดหนึ่งที่คนเหล่านี้คุ้นเคยจึงได้กลายมาเป็นเครื่องมือที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการปลุกเร้าให้คนกลุ่มนี้สนใจฟังธรรม เพราะเมื่อมีจิตใจเบิกบานกับสิ่งที่ชอบแล้ว ก็จะมีจิตใจแจ่มใสพร้อมจะรับฟังเรื่องราวต่างๆ ได้ ถึงเวลานี้พระพุทธองค์ก็จะได้ทรงชี้ให้เห็นธรรมะที่แทรกอยู่ในเรื่องซึ่งจะนำไปปรับใช้ได้กับชีวิตจริง จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้นิทานของชาวบ้านสั่งสอนชาวบ้านนั่นเอง โดยเป็นการใช้ประโยชน์จากการกระหายใคร่ฟังนิทานของชาวบ้าน ด้วยการนำนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลนั้นมาขยายเพิ่มเรื่องหลักธรรมเข้าไป[76] การที่ทรงเลือกใช้นิทานซึ่งมีมาแต่เดิมมาปรับใช้ให้เข้ากับหลักธรรมเช่นนี้ จึงเป็นไปได้ที่นิทานของชาวบ้านได้รับการเปลี่ยนบทบาทของมนุษย์ สัตว์ หรือเทพที่อยู่ในนิทานมาเป็นพระโพธิสัตว์ นิทานชาวบ้านจึงกลายมาเป็นวรรณคดีทางพุทธศาสนา[77] ทำให้เกิดวรรณคดีคำสอนประเภทหนึ่งขึ้น ทั้งที่เชื่อว่า รวบรวมมาจากพุทธวจนะที่ดัดแปลงมาจากนิทานเก่าแก่ของชาวบ้าน และเรื่องที่เรียบเรียงขึ้นใหม่จากหมู่ผู้เผยแผ่ศาสนาในชั้นหลังหากได้มีการเลียนแบบพุทธวจนะ ซึ่งต่อมาได้มีการรวบรวมเป็นหมวดหมู่ขึ้นเรียกว่า ชาดก ชาดกที่ดัดแปลงจากนิทานชาวบ้านนี้ เป็นวรรณคดีคำสอนที่รวบรวมอยู่ในคัมภีร์ของพุทธศาสนาดั้งเดิม ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาได้มีการแยกเป็นนิกาย ด้วยสาเหตุจากการตีความคำสอนในคัมภีร์ต่างกัน โดยมหาสังฆิกะได้แยกออกมาเป็นนิกายแรก จนกระทั่งต่อมาได้แยกออกไปอีกหลายนิกาย และนิกายย่อยบางนิกายเหล่านี้ก็ได้มีการรวบรวมคำสอนที่มีท่วงทำนองการเล่าเรื่องคล้ายคลึงกับชาดกแล้วเรียกเรื่องเหล่านั้นว่า อวทาน ซึ่งที่มาของอวทานก็เช่นเดียวกันกับชาดกคือเริ่มแรกมาจากกถาที่เล่าสืบเนื่องต่อๆ กันมา ต่อมาจึงได้ผสมผสานความเชื่อเรื่องการบริจาคทาน การทำความดีในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะทำให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์แทรกเข้าไปในเรื่อง โดยเป็นการเน้นให้คนทั่วไปเข้าใจเรื่องการทำความดีว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก และเมื่อทำแล้วย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดีเช่นกัน[78]

ในส่วนรูปแบบ นลินักษะ ทัตต์ (Nalinaksha Dutt)[79] กล่าวว่าโดยทั่วไปคัมภีร์มหาวัสตุจะประพันธ์ด้วยร้อยแก้วที่เรียบง่ายและถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ส่วนที่เป็นร้อยกรองหรือคาถาไม่ได้เป็นไปตามหลักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน สาเหตุที่มีการผสมภาษาสันสกฤตกับภาษาปรากฤต อาจเนื่องมาจากข้อความที่เคยท่องจำกันมาเป็นภาษาปรากฤต ผู้ประพันธ์ต้องการรักษา

---

[76] ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์, “**ความรู้เรื่องชาดก” ในอายุบวร** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), 53-54.

[77] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature**. **Vol. II**, 109.

[78] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “**การศึกษาเรื่องอวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ : ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินนรีกับวรรณคดีไทย**”, 16.

[79] มหาวัสตุ เล่ม 3, (14)-(15) อ้างอิงจาก Nalinaksha Dutt, **Buddhist Sects in India**, 38. และ ปฐมพงศ์ โพธิ์ประสิทธนันท์, “**การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายะที่ 1-4**” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), 40, 43.

ภาษาเดิมไว้เพื่อแสดงถึงความเก่าแก่น่าเชื่อถือ ส่วนปฐมพงศ์ โพธิ์ประสิทธินันท์ แสดงความคิดเห็นว่า การประพันธ์คัมภีร์ในยุคต้น ๆ ยังคงรักษาลักษณะของภาษาเดิมเอาไว้มาก โดยเน้นใช้ปรากฤตหรือภาษาถิ่นเป็นหลัก ต่อมาจึงปรับเปลี่ยนมาใช้สันสกฤตมากขึ้น ลดปรากฤตน้อยลง ซึ่งการใช้ภาษาสันสกฤตแบบผสมอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-8 สุดท้ายก็เปลี่ยนมาเป็นสันกฤตแบบแผนในที่สุด โดยเฉพาะคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตซึ่งประพันธ์ใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา มักใช้ไวยากรณ์สันสกฤตแบบแผนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับสำเนียง เลื่อมใส[80] ที่กล่าวไว้ว่าจากการศึกษารูปแบบภาษาที่ใช้ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานกลับพบว่ามีการใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตปะปนอยู่ทั้งในส่วนที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองตลอดทั้ง 3 เล่ม จึงสันนิษฐานว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทานน่าจะมีอายุเก่าแก่ที่สุดและเป็นคัมภีร์รุ่นแรก ๆ เพราะรักษารูปแบบของภาษาเก่าเอาไว้เป็นอันมาก

ภาษา

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานแต่งด้วยภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤตซึ่งต่างจากภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) และภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) ภาษาสันสกฤตผสมนี้เกิดขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 3-4 หรือราว 200 ปีก่อนคริสต์ศักราช ซึ่งเป็นระยะร่วมสมัยกับภาษาสันสกฤตแบบแผน ใช้สำหรับเขียนคัมภีร์พุทธศาสนาของนิกายฝ่ายเหนือและนิกายอื่น ๆ ที่แตกแขนงมาจากสำนักมหาสังฆิกะ[81] แฟรงกลิน เอ็ดเจอร์ตัน (Franklin Edgerton) เรียกภาษาสันสกฤตผสมนี้ว่าภาษาสันสกฤตผสมทางพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit)[82] สาเหตุที่มีการผสมภาษาสันสกฤตกับภาษาปรากฤตอาจเนื่องมาจากข้อความที่เคยท่องจำกันมาเป็นภาษาปรากฤต ผู้แต่งต้องการรักษาภาษาเดิมเอาไว้เพื่อแสดงถึงความเก่าแก่น่าเชื่อถือ[83] การแต่งคัมภีร์พุทธศาสนาในยุคต้น ๆ จึงรักษาลักษณะของภาษาเดิมเอาไว้มาก โดยเน้นการใช้ภาษาปรากฤตหรือภาษาถิ่นเป็นหลัก ต่อมาจึงปรับเปลี่ยนมาใช้ภาษาสันสกฤตมากขึ้น ลดปรากฤตให้น้อยลง การใช้ภาษาสันสกฤตแบบผสมมีอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-8 และในที่สุดก็เปลี่ยนมาเป็นสันสกฤตแบบแผนดังจะเห็นได้จากคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตที่ประพันธ์ใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา มักใช้ไวยากรณ์สันสกฤตแบบแผนเป็นส่วนมาก[84]

---

[80] เรื่องเดียวกัน.

[81] จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 147.

[82] Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 1953 rpt. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1993), xxi.

[83] ปฐมพงศ์ โพธิ์ประสิทธินันท์, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายะที่ 1-4**, 40.

[84] เรื่องเดียวกัน, 43.

ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตนี้มีความแตกต่างจากภาษาสันสกฤตมาตรฐานหลายประการ เช่น การใช้ศัพท์ การแจกวิภักตินาม การแจกวิภักติกริยาอาขยาต การใช้กริยากฤต และการทำสนธิ เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์มหาวัสตุอวทานใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตทั้งในร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งถือว่าต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ เช่น อวทาน-ศตกะ หรือทิวยาวทาน ที่แต่งร้อยแก้วด้วยภาษาสันสกฤตมาตรฐาน และแต่งร้อยกรองด้วยภาษาสันสกฤตผสม ดังที่วินเทอร์นิทซ์ (Winternitz)[85] ทัตต์ (Dutt)[86] และศรมิษฐา (Sharmistha)[87] กล่าวไว้ตรงกันว่า โดยทั่วไปคัมภีร์พุทธศาสนามักจะประพันธ์ด้วยร้อยแก้วที่เรียบง่ายและถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ขณะที่บทร้อยกรองหรือคาถานั้นไม่ได้เป็นไปตามไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน ในที่นี้จะแสดงลักษณะภาษาและไวยากรณ์ที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ไวยากรณ์

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีรูปแบบการประพันธ์เป็นแบบจัมปูคือมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ตัวอย่างการใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตในบทร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น

1. ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตในบทร้อยแก้ว[88]

อิเม จนฺทฺรมสูรฺยา โลเก น **ปฺรชฺญาเยนฺสุ** | **จนฺทฺรมสูรฺเยหิ** โลเก **อปฺรชฺญายนฺเตหิ** ตารกรูปกา โลเก น **ปฺรชฺญาเยนฺสุ** | **ตารกรูปเปหิ** โลเก **อปฺรชฺญายนฺเตหิ** นกฺษตฺรปถา โลเก น **ปฺรชฺญาเยนฺสุ** | **นกฺษตฺรปเถหิ** โลเก น **ปฺรชฺญายนฺเตหิ** ราตฺรีทิวา โลเก น **ปฺรชฺญาเยนฺสุ** | **ราตฺรีทิเวหิ** โลเก น **ปฺรชฺญายนฺเตหิ** มาสารฺธมาสา โลเก น **ปฺรชฺญาเยนฺสุ** | มาสารฺธมาเสษุ โลเก อปฺรชฺญายมาเนษุ ฤตุสำวตฺสรา โลเก น ปฺรชฺญายนฺเต | ธรฺมตา ขลุ ภิกฺษุโว ยำ เตษำ สตฺวานำ สฺวยำปฺรภาณามนฺตรีกฺษจราณำ ยาวทฺเยนกามำคตานำ | อยมปิ มหาปฺฤถิวี อุทกหฺรทำ วิย สมฺทาคจฺเฉตฺ |[89]

จะเห็นได้ว่า คำที่เป็นตัวหนานั้นเป็นลักษณะของภาษาปรากฤต คำกริยา “**ปฺรชฺญาเยนฺสุ**” ก็ไม่ใช่กริยาอาขยาตตามแบบภาษาสันสกฤตมาตรฐาน ส่วนคำนามที่แจกรูปเป็นตฤตียาวิภักติพหูพจน์ เช่น “**จนฺทฺรมสูรฺเยหิ, ตารกรูเปหิ, นกฺษตฺรปเถหิ**” รวมทั้งคำขยาย เช่น “**อปฺรชฺญายนฺเตหิ**” ก็แจกรูปตามแบบภาษาปรากฤตหรือบาลี เพราะถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐาน รูปที่ได้จะเป็น “**จนฺทฺรมสูรฺไยะ, ตารกรูไปะ, ราตฺรีทิไวะ**” และ **อปฺรชฺญายทฺภิะ**” เป็นต้น

2. ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตในบทร้อยกรองหรือคาถา[90]

---

[85] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature Vol.II**, 277.
[86] Nalinaksha Dutt, **Buddhist Sects in India** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1978), 38.
[87] Sharmistha Sharma, **Buddhist Avadāna**, 57.
[88] มหาวัสตุ เล่ม 3, (15).
[89] มหาวัสตุ เล่ม 1, 473.
[90] มหาวัสตุ เล่ม 3, (15).

เอทฺฤเศหิ เม **มิเตฺรหิ** สทา **โภตุ** สมาคโม |
ยํ นิศามฺย ยมาคมฺย ปูเชม ทวิปโทตฺตมํ ||[91]

จะเห็นว่า คำที่เป็นอักษรตัวหนาก็เป็นรูปแบบของภาษาปรากฤต เช่น คำว่า “**เอทฺฤเศหิ**” กับ “**มิเตฺรหิ**” แจกรูปเป็นตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ ตามแบบภาษาปรากฤต เพราะถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐานรูปที่ได้จะเป็น “**เอทฺฤไศะ**” และ “**มิไตฺระ**” ส่วนคำกริยา “**โภตุ**” ก็เป็นภาษาปรากฤต เพราะถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐาน รูปกริยาจะเป็น “**ภวตุ**”

ลักษณะภาษาและไวยากรณ์ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตนี้มีความแตกต่างจากภาษาสันสกฤตมาตรฐานหลายประการ เช่น การใช้ศัพท์ การแจกวิภักตินาม การแจกวิภักติกริยาอาขยาต การใช้กริยากฤต และการทำสนธิ เป็นต้น ดังตัวอย่างที่นำมาแสดงพอสังเขปดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 : มีการใช้ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน (Classical Sanskrit) ที่มีการแจกวิภักติคำนามและมีการสนธิระหว่างคำถูกต้องทั้งประโยคในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

โอมฺ นมะ ศฺรีมหาพุทฺธายาตีตานาคตปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยะ สรฺวพุทฺเธภฺยะ |[92]

ประโยคนี้ คำนามแต่ละคำแจกวิภักติตรงตามหลักภาษาสันสกฤตมาตรฐาน กล่าวคือ

คำว่า นมสฺ (สฺ การันต์นปุงสกลิงค์, ประถมาวิภักติ เอกพจน์)
ศฺรีมหาพุทฺธาย (อ การันต์ปุงลิงค์, จตุรถีวิภักติ เอกพจน์)
อตีตานาคตปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยสฺ (อ การันต์ปุงลิงค์, จตุรถีวิภักติ พหูพจน์)
สรฺวพุทฺเธภฺยสฺ (อ การันต์ปุงลิงค์, จตุรถีวิภักติ พหูพจน์)

ประโยคนี้มีการทำสนธิระหว่างคำ กล่าวคือ

นมสฺ + ศฺรีมหาพุทฺธาย
เป็น นมะ ศฺรีมหาพุทฺธาย (เป็นวิสรคะสนธิ)
ศฺรีมหาพุทฺธาย + อตีตานาคตปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยสฺ
เป็น ศฺรีมหาพุทฺธายาตีตานาคตปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยสฺ (เป็นสระสนธิ)
อตีตานาคตปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยสฺ + สรฺวพุทฺเธภฺยสฺ
เป็น อตีตานาคปฺรตฺยุตฺปนฺเนภฺยะ สรฺวพุทฺเธภฺยสฺ (เป็นวิสรคะสนธิ) และ
สรฺเวภฺยสฺ (อยู่ท้ายประโยคไม่มีคำอื่นตามหลัง)
ทำสนธิเป็น สรฺเวภยะ (เป็นวิสรคะสนธิ)

ทั้งหมดนี้ถือว่าทำถูกต้องตามหลักสนธิของภาษาสันสกฤตมาตรฐาน ลักษณะเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานทั้ง 3 เล่ม

---

[91] มหาวัสตุ เล่ม 3, 443.

[92] มหาวัสตุ เล่ม 1, 265.

ตัวอย่างที่ 2 : มีการใช้ภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤต (Mixed Sanskrit) ที่มีการแจกวิภักติคำนามเป็นแบบเฉพาะของตนที่ไม่เหมือนกับภาษาสันสกฤตมาตรฐานจำนวนมากในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

ภควานฺ สมฺยกฺสมฺพุทฺโธ ยทรฺถํ สมุทาคโต ตทรฺถํ อภิสมฺภาวยิตฺวา ศฺราวสฺตียํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑทสฺยาราเม ศาสฺตา เทวานำ จ มนุษฺยานำ จ วิสฺตเรณ นิทานำ กฺฤตฺยํ |[93]

คำว่า สมฺยกฺสมฺพุทฺโธ (คำนาม) และ สมุทาคโต (กริยากฤต / ขยายคำนาม)
เป็น อ การันต์ปุงลิงค์ เมื่อแจกเป็นประถมาวิภักติ เอกพจน์ จะลงท้ายด้วย “โอ” (ภาษาปรากฤต นอกจากลงท้ายด้วย “โอ” แล้วอาจลงท้ายด้วย -อุ, -อู, -อ, -อา, -เอ, -อมฺ ก็ได้)[94]

คำว่า ศฺราวสฺตียํ (อี การันต์ สตรีลิงค์, สัปตมีวิภักติ เอกพจน์)
มาจากคำว่า ศฺราวสฺตี แจกวิภักติตามแบบภาษาปรากฤต (ภาษาปรากฤต สัปตมีวิภักติ เอกพจน์ อาจลงท้ายด้วย -อายำ, -อียำ, -อียฺ, -อิยฺ ก็ได้)[95]

ตัวอย่างคำอื่นที่เป็น อี การันต์ สตรีลิงค์, สัปตมีวิภักติ เอกพจน์ เช่น

ปฺฤถิวียฺ (มหาวัสตุ เล่ม 2, 502)
วิถียฺ (มหาวัสตุ เล่ม 3, 376) เป็นต้น

คำว่า ศฺราวสฺตี ถ้าแจกวิภักติตามแบบภาษาสันสกฤตมาตรฐาน สัปตมีวิภักติ เอกพจน์ จะได้รูปสำเร็จเป็น ศฺราวสฺตฺยามฺ

ตัวอย่างที่ 3 : คำนาม อ การันต์ปุงลิงค์ หรือคำกริยากฤต (ประกอบ อนฺต ปัจจัย) เมื่อแจกรูปเป็นตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ นิยมใช้ตามแบบภาษาปรากฤต เช่น

อิเม จนฺทฺรมสูรฺยา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุ: | จนฺทฺรมสูรฺเยหิ โลเก อปฺรชฺญายนฺเตหิ ตารกรูปา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุ: | ตารกรูเปหิ โลเก อปฺรชฺญายนฺเตหิ นกฺษตฺรปถา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุ: | นกฺษตฺรปเถหิ โลเก น ปฺรชฺญายนฺเตหิ ราตฺรึทิวา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุ: | ราตฺรึทิเวหิ โลเก น ปฺรชฺญายนฺเตหิ มาสารฺธมาสา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุ: |[96]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า

คำที่แจกเป็นตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ เช่น “จนฺทฺรมสูรฺเยหิ, ตารกรูเปหิ, นกฺษตฺรปเถหิ, ราตฺรึทิเวหิ” และคำกริยากฤตขยายนาม เช่น “อปฺรชฺญายนฺเตหิ, ปฺรชฺญายนฺเตหิ” แจกวิภักติ

---

[93] มหาวัสตุ เล่ม 1, 266.

[94] Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 49-50.

[95] Ibid., 78.

[96] มหาวัสตุ เล่ม 1, 473.

ตามแบบภาษาปรากฤต (อ การันต์ปุงลิงค์ ตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ อาจลงท้ายด้วย -ไอ, -เอหิ, -เอหี, -เอภิสฺ, -เอภิ, -เอภี, -อภิสฺ, -อิภิสฺ หรือ -อาภิ ก็ได้)[97]

คำเหล่านี้ ถ้าแจกวิภักติแบบภาษาสันสกฤตมาตรฐาน รูปที่ได้จะเป็น “จนฺทฺรมสูรฺไยสฺ, ตารกรูไปสฺ, นกฺษตฺรปไถสฺ, ราตฺรีทิไวสฺ” และ อปฺรชฺญายทฺภิสฺ, ปฺรชฺญายทฺภิสฺ” เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 4 : รูปกริยาอาขยาตอดีตกาล นิยมใช้ตามแบบภาษาปรากฤต เช่น

อิเม จนฺทฺรมสูรฺยา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุะ | จนฺทฺรมสูรฺเยหิ โลเก อปฺรชฺญายนฺเตหิ ตารกรูปา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุะ | ตารกรูเปหิ โลเก อปฺรชฺญายนฺเตหิ นกฺษตฺรปถา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุะ | นกฺษตฺรปเถหิ โลเก น ปฺรชฺญายนฺเตหิ ราตฺรีทิวา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุะ | ราตฺรีทิเวหิ โลเก น ปฺรชฺญายนฺเตหิ มาสารฺธมาสา โลเก น ปฺรชฺญาเยนฺสุะ |[98]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า

คำกริยาที่ขีดเส้นใต้ คือ “ปฺรชฺญาเยนฺสุะ” แปลว่า “ปรากฏแล้ว” เป็นลักษณะของภาษาปรากฤต เป็นกริยาอาขยาต อดีตกาล บุรุษที่ 3 พหูพจน์ มาจาก

ปฺร (อุปสรรค) + ชฺญา (ธาตุ) + ย (ปัจจัย) + เอนฺสุสฺ (วิภักติ)

สำเร็จรูปเป็น ปฺรชฺญาเยนฺสุสฺ หรือ ปฺรชฺญาเยนฺสุะ (รูปวิภักติกริยาอาขยาต อดีตกาล บุรุษที่ 3 พหูพจน์ ในภาษาปรากฤตมีใช้หลายรูป เช่น อีสุ, อีสู, อิสุสฺ, อินฺสุ, อีสู, อิตฺสุะ, เอนฺสุ, เอนฺสุสฺ เป็นต้น)

คำนี้ถ้าเป็นกริยาอาขยาตตามแบบภาษาสันสกฤตมาตรฐาน (หมวดอดีตกาล-Aorist) รูปที่ได้จะเป็น “ปฺรชฺญาสิษุสฺ”[99]

ตัวอย่างที่ 5 : รูปกริยากรรมวาจก (Passive voice) นิยมใช้วิภักติอาขยาต ฝ่ายปรัสไมบท เป็นหลัก เช่น

ตตฺราปิ ราชานฺตปุระปุรสฺย กฺฤเตน นานาปฺรการาณิ วรฺธกิภาณฺฑานิ กฺริยนฺติ | อาสนฺทิกาปิ กฺริยนฺติ มญฺจกาปิ กฺริยนฺติ ปีฐกาปิ กฺริยนฺติ ศยฺยาสนกาปิ กฺริยนฺติ |[100]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า

คำกริยาที่ขีดเส้นใต้ คือ“กฺริยนฺติ”แปลว่า “ถูกกระทำ” เป็นกริยากรรมวาจก มาจาก

กฺฤ (ธาตุ) + ย (ปัจจัย) + อนฺติ (วิภักติ ปัจจุบันกาล (Present tense) บุรุษที่ 3 พหูพจน์

---

[97] ดู Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 58-59.

[98] มหาวัสตุ เล่ม 1, 266.

[99] ดูหลักการ Aorist System ว่าด้วย sis-Aorist ใน E.D. Perry, **A Sanskrit Primer**, 4 edition (New York and London : Comlumbia University Press, 1936), 190.

[100] มหาวัสตุ เล่ม 2, 670.

การใช้วิภักติอาขยาตฝ่ายปรัสไมบทประกอบเป็นบทกริยากรรมวาจก จะพบเห็นเป็นปกติในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน[101]

ตัวอย่างคำที่มีลักษณะเดียวกัน เช่น

“ปฺรติวิธฺยนฺติ” - ถูกแทง (มหาวัสตุ เล่ม 1, 268)

“ทหฺยนฺติ” - ถูกเผา (มหาวัสตุ เล่ม 1, 276) หรือ

“หนฺยนฺติ” - ถูกฆ่า (มหาวัสตุ เล่ม 2, 505) เป็นต้น

สำหรับคำว่า “กฺริยนฺติ” ถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐานรูปกริยาที่ได้จะต้องเป็น “กริยนฺเต” เพราะหลักไวยากรณ์มีว่า กริยากรรมวาจกต้องใช้วิภักติอาขยาตฝ่ายอาตมเนบทเท่านั้น

ตัวอย่างที่ 6 : การใช้กริยากฤต (Gerund) ที่ประกอบด้วย ตฺวา (tvā) ปัจจัย มีหลากหลายรูปแบบ เช่น

ปรำ สปฺตหิ ภูมีหิ เตหิ วิโกฺรศมาเนหิ สตฺเวหิ กรุณำ ปรฺติลภิตฺวา ศีลำ สมาทิยิตฺวา ราชฺยำ วา ปริตฺยชฺย ยทฺวา ตทฺวา ไอศฺวรฺยำ ตฺยกตฺวา อคาเรโภฺย’นคาริยำ ปรฺวรฺชิตฺวา ปฺราณาติปาตไวรมณสฺย พหุลำ ธรฺมำ เทศยนฺติ |[102]

กริยากฤตที่เรียกว่า “Gerund” นี้ บอกความหมายเป็นอดีตกาล แปลว่า “....แล้ว” ลงท้ายทำหน้าที่เป็นเพียงกริยารองหรือกริยาที่เกิดในระหว่างประโยค ไม่ใช่กริยาหลัก วิธีประกอบกริยา Gerund ตามหลักอธิบายของภาษาสันสกฤตมาตรฐาน คือ ถ้าธาตุที่นำมาประกอบไม่มีอุปสรรค (Prefix) นำหน้า ให้ลง ตฺวา (tvā) ปัจจัย ให้แก่ธาตุโดยตรง เช่น ชิตฺวา (ชนะแล้ว) บางครั้งลง อิ อาคมก่อนที่จะลง ตฺวา ปัจจัย ก็มี เช่น วิทิตฺวา (รู้แล้ว) ส่วนธาตุที่มีอุปสรรคนำหน้าจะไม่ใช้ ตฺวา ปัจจัย แต่จะลง ย (ya) ปัจจัย ที่ท้ายธาตุแทน และไม่ลง อิ อาคมข้างหน้า ย ปัจจัย เช่น วิชิตฺย (ชนะแล้ว) ปฺรวิศฺย (เข้าไปแล้ว) เป็นต้น

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน พบการใช้กริยากฤตประกอบด้วย ตฺวา ปัจจัย ที่มีลักษณะเฉพาะคือ ลง ตฺวา ปัจจัยให้กับธาตุแล้วคงไว้ ไม่ว่าธาตุจะมีอุปสรรคอยู่หน้าหรือไม่มีก็ตาม (บางครั้งเติม อิ อาคม ก่อน ตฺวา ปัจจัยก็มี) เช่น ปฺรติลภิตฺวา (ได้แล้ว) สมาทิยิตฺวา (ถือปฏิบัติแล้ว) ปรฺวรฺชิตฺวา (บวชแล้ว) ตฺยกฺตฺวา (สละแล้ว) เป็นต้น ตัวอย่าง 3 คำแรกแม้มีอุปสรรคอยู่หน้าธาตุก็ยังคงใช้ ตฺวา ปัจจัยเหมือนเดิม ส่วน ตฺยกฺตฺวา เป็นการเติม ตฺวา ปัจจัยได้แก่ธาตุตามปกติ นอกจากนี้ คำว่า ปริตฺยชฺย (สละแล้ว) ก็เป็นการใช้ ย (ya) ปัจจัย แทน ตฺวา (tvā) ปัจจัย เพราะถือหลักว่า ธาตุมีอุปสรรคนำหน้าให้ใช้ ย ปัจจัย[103] แต่ในภาษาปรากฤตถึงแม้ไม่มีอุปสรรคนำหน้าธาตุก็สามารถใช้ ย ปัจจัยเติมลงที่

---

[101] ดู Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 182.

[102] มหาวัสตุ เล่ม 1, 336.

[103] ดู Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 171-172.

ธาตุได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น วนฺทย (ไหว้แล้ว)[104] เป็นต้น ดังนั้น คำกริยากฤตที่ประกอบ ตฺวา ปัจจัยจึงพบการใช้หลายรูปแบบ

ตัวอย่างที่ 7 : การใช้ธาตุประกอบด้วย ตุมฺ (tum) ปัจจัย Infinitive มีลักษณะเฉพาะ เช่น

กฺฤตาหารา กาษฐานิ ปาตยิสฺยาโม ติ อุตฺกฺษิปิตานิ กุฐารานิ น ศกฺโนนฺติ นิกฺษิปิตุม |[105]

คำที่เรียกว่า “Infinitive” คือ ศัพท์ประเภทหนึ่งที่ประกอบขึ้นจากธาตุ และใช้ในลักษณะที่เป็นส่วนขยายของกริยาศัพท์ตัวอื่น แปลว่า “เพื่อจัก...” เมื่อนำไปใช้ในประโยค Infinitive นี้จะไม่เปลี่ยนรูป ไม่ว่าประธานหรือกริยาของประโยคจะอยู่ในวิภักติ กาล พจน์ ลิงค์ หรือบุรุษใด รูปคำที่ประกอบ ตุมฺ (tum) เป็น อิตุมฺ (itum)[106]

จากตัวอย่างที่ยกมาเป็นการประกอบคำจาก

นิ (อุปสรรค) + กฺษิปฺ (ธาตุ) + อิตุมฺ (ปัจจัย) สำเร็จรูปเป็น นิกฺษิปิตุมฺ แปลว่า เพื่อวางลง

ตัวอย่างคำอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน เช่น

พนฺธิตุมฺ[107] แปลว่า เพื่อผูก,

ปฺรวิศิตุมฺ[108] แปลว่า เพื่อเข้าไป เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 8 : การทำสนธิภายนอกซึ่งเป็นการเชื่อมสนธิระหว่างคำ ไม่ว่าจะเป็นคำในประโยคเดียวกันหรือต่างประโยค ภาษาปรากฤตไม่ถือเคร่งครัด รูปคำในประโยคบางครั้งก็มีสนธิบางครั้งก็ไม่มีสนธิ ลักษณะเช่นนี้ สเปเยอร์ (Speyer)[109] กล่าวว่าเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีประเภทอวทานซึ่งมักจะไม่มีสนธิในกรณีต่อไปนี้

1. การเว้นช่วงคำศัพท์แต่ละคำศัพท์ ก่อนคำศัพท์อื่น ๆ ที่ตามมา ซึ่งอาจจะเป็นคำศัพท์ในประโยคเดียวกัน หรือต่างประโยคก็ได้ คำศัพท์ที่เว้นช่วงดังกล่าวบางครั้งก็ไม่ทำสนธิกับคำศัพท์อื่นที่ตามมา เช่น

โส ปศฺยติ ศุทฺธาวาสกายิกำ เทวา กฺฤตปุณฺยา มเหศาขฺยำ ทีรฺฆายุษฺกำ วรฺณวนฺตำ สุขพหุลำ สฺวยำปฺรภา อนฺตรีกฺษาวจรา ปฺรีติภกฺษา สุขสฺถายิโน เยนกามำคมา วิคตราคา เทวาหนฺโต อนฺตราปรินิรฺวายี อนาวรฺติกธรฺมา อสฺมึ โลเก อวฺยวกีรฺณา สรฺวพาลปฺฤถคฺชเนษุ | สฺถวิโร ตานฺ

---

[104] มหาวัสตุ เล่ม 1, 326.

[105] มหาวัสตุ เล่ม 3, 606.

[106] ดู Franklin Edgerton, **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary**, Vol. l, 178.

[107] มหาวัสตุ เล่ม 2, 680.

[108] มหาวัสตุ เล่ม 3, 447.

[109] J.S. Spayer, ed., **Avadāna-śataka**, Vol. 1 St. Pétersbourg: De Pacadémie Impériele des Sciences, 1902, X.

ตาทฺฤศี สมฺฤทฺธึ เทวานำ ทฺฤษฏฺวา เชตวนมาคตฺวา จตุรฺณำ ปรฺษาณำ วิสฺตเรณาโรจยติ | เอวำ สตฺวา กุศลสฺย กรฺมสฺย วิปาเกน เทเวษุ เทวานำ สำปตฺตีโย' นุภวนฺติ | ตำ ปิ อนิตฺยำ ทุะข-วิปริณามธมฺมมำ |[110]

จากตัวอย่างที่ยกมา คำที่ขีดเส้นใต้มีการละเว้นไม่ทำสนธิ คือ

1) เทวาหนฺโต + อนฺตราปรินิรฺวายี

2) อนฺตราปรินิรฺวายี + อนาวรฺติกธรฺมา

3) อนาวรฺติกธรฺมา + อสฺมึ

4) โลเก + อวฺยวกีรฺณา

5) อาโรจยติ + เอวำ

6) ตำ + ปิ

7) ปิ + อนิตฺยำ

การละเว้นไม่ทำสนธิแบบนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

2. คำศัพท์ข้างหนึ่งที่ลงท้ายด้วยสระเสียงยาวไม่มีการทำสนธิกับคำศัพท์ที่ตามมา เช่น ประโยคว่า

กุโศ ราชา อาคจฺฉตีติ ศฺรุตฺวา เอกูนา ปญฺจ กุมารศตานิ อมาตฺยา จ ภฏฺฏพลาคฺรำ จ สรฺเว ปรฺตฺยุทฺคตา |[111]

คำศัพท์ในประโยคนี้ คือ

ราชา + อาคจฺฉติ ควรสนธิเป็น "ราชาคจฺฉติ" และ

ศฺรุตฺวา + เอกูนา ควรสนธิเป็น "ศฺรุไตฺวกูนา"

แต่ในที่นี้ละเว้นไม่ทำสนธิซึ่งพบเห็นทั่วไปในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

3. คำนามหรือคำสรรพนามที่แจกวิภักติแล้วมีสระ เอ อยู่ท้าย ไม่มีการทำสนธิกับสระที่ตามมา เช่น

โส ปศฺยติ สตฺวำ เปรฺตโลเก อุปปนฺนา วิวิธานิ ทุะสหสฺราณิ ปรฺตฺยนุภวนฺโต |[112]

คำศัพท์ในประโยคนี้ คือ

เปรฺตโลเก + อุปปนฺนา ถ้าทำสนธิตามหลักภาษาสันสกฤตมาตรฐานจะได้รูปเป็น "เปรฺตโลก อุปปนฺนา" โดยลบ เอ ท้ายคำหน้าออก เมื่ออยู่หน้าสระ อุ แล้วเขียนห่างกัน แต่ในกรณีนี้ ละเว้นการทำสนธิซึ่งพบเห็นได้ทั่วไปในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

---

[110] มหาวัสตุ เล่ม 1, 280.

[111] มหาวัสตุ เล่ม 3, 25.

[112] มหาวัสตุ เล่ม 1, 277.

ตัวอย่างที่ 9 : มีการใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤตในบทร้อยกรองซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานทั้ง 3 เล่ม เช่น

เอทฺฤเศหิ เม มิเตฺรหิ สทา โภตุ สมาคโม |
ยํ นิศามฺย ยมาคมฺย ปูเชม ทฺวิปโทตฺตมํ |[113]

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นว่า แม้ในบทร้อยกรองก็พบการแจกวิภักติคำนามและคุณนามตามแบบภาษาปรากฤต เช่น

"เอทฺฤเศหิ" กับ "มิเตฺรหิ" เป็นตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ อ การันต์ นปุงสกลิงค์ แจกวิภักติตามแบบปรากฤต คำนี้ถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐานรูปที่ได้จะต้องเป็น "เอทฺฤไศะ" และ "มิไตฺระ"

ส่วนคำกริยาอาขยาต "โภตุ" แปลว่า "จงมี, จงเป็น" มาจาก ภู (ธาตุ) + อ (ปัจจัย) + ตุ (ปัญจมีวิภักติ บุรุษที่ 3 เอกพจน์) ก็เป็นภาษาปรากฤต เพราะถ้าเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐานรูปกริยาที่ได้จะต้องเป็น "ภวตุ"

ผู้วิจัยขอกล่าวถึงการแยกประเภทคำนามกับคำกริยาที่มีลักษณะภาษาปรากฤตหรือภาษาบาลีเพิ่มเติมไว้พอสังเขปดังนี้

1. คำนาม คุณนาม สรรพนาม

1.1 คำนาม คุณนาม สรรพนาม ที่ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค

อิจฺฉสิ **ตฺวํ** สฺถวิร ยุวตีหิ ปริจาริตํ |
น จ ตฺวำ กาจิทฺยุวติ ปาณินาปิ ปรามฺฤเศ || 1 ||[114]
แน่ะผู้เฒ่า ท่านปรารถนาจะสนุกสนานกับพวกหญิงสาวหรือ
ไม่มีหญิงสาวคนใดยอมแตะต้องท่าน แม้ด้วยมือหรอก
ตูษฺณีꣳ โภหิ **ตฺวำ** กุพฺเช วรฺณกเมว ปีษหิ |
ปฺริโย อหำ อลินฺทาเย น **ตฺวำ** มนสีกร || 2 ||[115]
แน่ะหญิงค่อม จงอยู่เงียบๆ และจงร้อยมาลัยไปเถอะ
ฉันมีความรักต่อพระนางอลินทา เจ้าไม่ต้องคิดแทน

อธิบายว่า ตฺวำ ไม่มีตามหลักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน และถ้าเป็นไปตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวจะมีรูปเป็น ตฺวำ ตฺวำ หรือ ตฺวา เท่านั้น (ซึ่งเป็นศัพท์ที่ผันมาจาก ตฺวทฺ, ยุษฺมทฺ ศัพท์ ที่แปลว่า "ท่าน")

---

[113] มหาวัสตุ เล่ม 3, 442.

[114] เรื่องเดียวกัน, 356.

[115] เรื่องเดียวกัน.

1.2 การใช้คำนาม ตฤติยาวิภักติ

การใช้คำนาม ตฤติยาวิภักติที่มีรูปเป็นภาษาสันสกฤตผสมภาษาปรากฤตในบทร้อยแก้วมีให้เห็นอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น

อตีตมธฺวานำ มิถิลายำ ราชา วิชิตาวี นาม ราชฺยำ การยติ กฺฤตปุณฺโย มเหศาขฺโย สุสำคฺฤหีต-ปริชโน ทานสวิภาคศีโล | ตสฺย น กีจิทปริตฺยกฺตำ **<u>ศฺรมเณหิ พฺราหฺมเณหิ กฺฤปเณหิ วนีปเกหิ</u>** | ยสฺย หสฺตินา อรฺโถ ตสฺย หสฺตึ เทติ | ยสฺยาศฺเวนารฺโถ ตสฺยาศฺวำ เทติ | ตสฺย รเถนารฺโถ ตสฺย รถำ เทติ | ยสฺย **<u>ยาทฺฤเศหิ ยาเนหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย ตาทฺฤศานิ ยานานิ เทติ | ยสฺย **<u>นารีหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย สรฺวาลำ การวิภูษิตำ นารึ เทติ | ยสฺย **<u>ทาสีหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย ทาสีโย เทติ | ยสฺย **<u>ทาเสหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย ทาสานิ เทติ | ยสฺย วสฺเตฺรหิ อรฺโถ ตสฺย วสฺตฺราณิ เทติ | ยสฺย **<u>ยาทฺฤเศหิ ภาชเนหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย ตาทฺฤศานิ ภาชนานิ เทติ | ยสฺย **<u>เธนูหิ</u>** อรฺโถ ตสฺย เธนูโย เทติ | ยสฺย **พลิวรฺเทหิ** อรฺโถ ตสฺย พลิวรฺทำ เทติ | ยสฺย หิรณฺเยนารฺโถ ตสฺย หิรณฺยำ เทติ | ยสฺย สุวรฺณารฺโถ ตสฺย สุวรฺณำ เทติ | ยสฺย รูปฺเยณ การฺยำ ตสฺย รูปฺยำ เทติ | ยสฺย ยสฺย เยน เยนารฺโถ ตสฺย ตสฺย ตำ ตำ เทติ | น จ ส กีจิทปริตฺยชฺยำ น จาสฺย อนฺยถาภาโว ภวติ | อถ ขลุ ททนฺโต ปริตฺยชนฺโต อาตฺตมโน ภวติ, น จ ทตฺวา ปศฺจาทนุตปฺยติ | อถ ขลุ ปฺรีติปฺราโมทฺยพหุโล ภวติ |[116]

ในอดีตกาลอันยาวนาน พระราชาทรงพระนามว่าวิชิตาวี ทรงครองราชย์อยู่ในเมืองมิถิลา พระองค์เป็นผู้มีบุญที่กระทำไว้แล้ว มีอำนาจยิ่งใหญ่ ทรงสงเคราะห์ประชาชนอย่างทั่วถึง และทรงแจกทานเป็นประจำ ไม่มีสิ่งใดที่พระองค์ไม่เคยบริจาคแก่สมณพราหมณ์ คนยากจน และขอทาน ผู้ใดต้องการช้าง พระองค์ก็พระราชทานช้างแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการม้า พระองค์ก็พระราชทานม้าแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการรถ พระองค์ก็พระราชทานรถแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการยานพาหนะเช่นใด พระองค์ก็พระราชทานยานพาหนะเช่นนั้นแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการสตรี พระองค์ก็พระราชทานสตรีที่ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องกรทาสหญิง พระองค์ก็พระราชทานทาสหญิงแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการทาสชาย พระองค์ก็พระราชทานทาสชายแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการผ้า พระองค์ก็พระราชทานผ้าแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการภาชนะเช่นใด พระองค์ก็พระราชทานภาชนะเช่นนั้นแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการแม่โคนม พระองค์ก็พระราชทานแม่โคนมแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการโคตัวผู้ พระองค์ก็พระราชทานโคตัวผู้แก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการเงิน พระองค์ก็พระราชทานเงินแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการเงินตรา พระองค์ก็พระราชทานเงินตราแก่ผู้นั้น ผู้ใดต้องการสิ่งใด ๆ พระองค์ก็พระราชทานสิ่งนั้น ๆ แก่ผู้นั้น ไม่มีสิ่งใดเลยที่พระองค์ไม่บริจาค และพระองค์ก็ไม่เคยเปลี่ยนพระทัยเป็นอย่างอื่น ครั้งนั้น ขณะให้ทานและบริจาคทาน พระองค์ก็มีความปีติยินดี ครั้นให้แล้วก็ไม่ทรงเดือดร้อนพระทัยในภายหลัง พระองค์จึงมีความปีติปราโมทย์เป็นอย่างมาก[117]

---

[116] เรื่องเดียวกัน, 380.

[117] เรื่องเดียวกัน, 35.

คำนามที่แจกรูปเป็นตฤตียาวิภักติ พหูพจน์ เช่น “ศฺรมเณหิ พราหฺมเณหิ กฺฤปเณหิ วนีปเกหิ, ยาทฺฤเศหิ ยาเนหิ, นารีหิ, ทาสีหิ, ทาเสหิ, ภาชเนหิ, เธนุหิ, พลิวรฺเทหิ” เป็นการแจกวิภักติตามแบบภาษาปรากฤตหรือบาลี แต่หากเป็นภาษาสันสกฤตมาตรฐาน รูปที่ได้จะเป็น “**ศฺรมไณะ, พฺราหฺมไณะ, กฺฤปไณะ, วนีปไกะ, ยาทฺฤไศะ, ยาไนะ, ทาสีภิะ, ทาไสะ, ภาชไนะ, เธนุภิะ, พลิวรฺไทะ**” เป็นต้น

ส่วนใหญ่คำนามที่แจกรูปเป็นตฤติยาวิภักติ พหูพจน์ ที่แจกรูปตามแบบภาษาปรากฤตหรือภาษาบาลี จะปรากฏให้เห็นในมหาวัสตุอวทานทั้ง 3 เล่ม

2. คำกริยา

2.1 กริยาหลัก

คำกริยาที่อยู่ในรูปของภาษาปรากฤตหรือภาษาบาลียังมีให้เห็นอีกมากมาย ดังตัวอย่างคำว่า “**โภตุ**” เป็นรูปแบบกริยาภาษาปรากฤต ซึ่งในภาษาสันสกฤตมาตรฐานควรเป็น “**ภวตุ**” สามารถพบได้ในที่ต่าง ๆ ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

> สฺวสฺติ โว ทฺวิปเท **โภตุ** สฺวสฺติ โว’สฺตุ จตุษฺปเท |
> สฺวสฺตฺยสฺตุ วฺรชตำ มารฺเค สฺวสฺติ ปฺรตฺยาคเตษุ จ || 5 ||[118]
> *ขอความสวัสดีจงมีแก่คนของพวกท่าน และขอความสวัสดีจงมีแก่สัตว์ของพวกท่าน ขอความสวัสดีจงมีแก่พวกท่านผู้เดินทางไปในหนทาง และขอความสวัสดีจงมีแก่พวกท่านเมื่อกลับมา*[119]

นอกจากนี้ยังมีการใช้ธาตุตัวนี้ในรูปพหูพจน์อีกด้วยเช่นกัน เช่น

> เอเต โว อธิปาเลนฺสุ ภูมีเย ภวเนน จ |
> เกฺษมา จ โว ทิศา **โภนฺตุ** มา จ โว ปาปมาคเม |
> ลพฺธารฺถา จ นิวรฺเตถ **เตหิ นกฺษเตฺรหิ** รกฺษิตา || 11 ||[120]
> *ขอให้ดวงดาวเหล่านั้นคุ้มครองพวกท่าน ทั้งในที่ต่างแดนและในที่อยู่ (ของตน) ขอให้ทิศทั้งหลายจงเป็นที่ปลอดภัยสำหรับพวกท่าน ขออย่าให้สิ่งเลวร้ายเกิดขึ้นแก่พวกท่านและขอให้พวกท่านจงได้รับความสำเร็จกลับมาโดยมีดาวนักษัตรเหล่านั้นปกปักรักษา*[121]

จากโศลกนี้ ยังมีการแจกคำนามตฤตียาวิภักติเป็นภาษากฤตด้วย คือ “**เตหิ นกฺษเตฺรหิ**” ซึ่งหากมีการแจกรูปตามแบบไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตมาตรฐาน รูปที่ได้ก็จะเป็น “**ไตะ นกฺษไตฺระ**” นั่นเอง

---

[118] เรื่องเดียวกัน, 533.
[119] เรื่องเดียวกัน, 231.
[120] เรื่องเดียวกัน, 534.
[121] เรื่องเดียวกัน, 232.

และยังปรากฏ “ภู ธาตุ” ที่ประกอบเป็นปัจจุบันกาล (วรรตมานาวิภักติ) ในรูปภาษาปรากฤตหรือภาษาบาลีด้วยเช่นกัน นั่นคือ “โภติ” ตัวอย่างเช่น

อรฺเถน มหฺยำ การิยำ กึ **โภติ** วฺยญฺชนำ พหุ |
อรฺถคุรุโก หฺยรฺถวิชฺโญ อรฺเถนารฺถำ จิกีรฺษติ || 1 ||[122]
ข้าพเจ้ามีความสนใจในอรรถ (ใจความสำคัญ) จะมีประโยชน์อะไร
ด้วยพยัญชนะที่มากมาย เพราะบุคคลผู้สอนอรรถ รู้แจ้งอรรถ
ย่อมเผยแพร่เนื้อความโดยอรรถ[123]

ยำ โส คฺรามำ วา นิคมำ วา อุปสงฺกฺรมติ นายโก |
ตหึ ตหึ โสปานียำ **โภติ** อษฺฏำคสมฺมิตำ || 2 ||[124]
พระนายกนั้นเสด็จเข้าไปหมู่บ้านหรือเมืองใดก็ตาม ที่นั้น ๆ
จะมีน้ำดื่มประกอบด้วยองค์ 8 (ที่ดีเลิศ) เกิดขึ้น[125]

กึ การณำ น เอทฺฤศาะ ปฺรากฺฤตปุรุษาณ **โภนฺติ** อาการาะ |
น ปิ มานุษาณ เอทฺฤศี ฤทฺธิ **ภวติ** ยาทฺฤศี ภณสิ || 169 ||[126]
เพราะอะไรหรือ เพราะอาการเช่นนั้นไม่ใช่ลักษณะของบุรุษโดยทั่วไป
อนึ่ง มนุษย์ทั่วไปจะไม่มีฤทธิ์อำนาจเหมือนอย่างที่ท่านกล่าวมา[127]

และหากมีการเทียบเคียงกับ “ภวตุ, ภวนฺตุ” ซึ่งเป็นรูปภาษาสันสกฤตมาตรฐานในคัมภีร์เล่มเดียวกัน จะปรากฏให้เห็น ดังเช่น

เอวำ เม รูปำ **ภวตุ** เอวำ มา ภวตุ[128]
รูปของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราจงอย่าเป็นอย่างนี้ ฯ[129]

อปรฺยนฺตำ ตว สฺถานำ **ภวตุ** โลกนายก ||[130]
ข้าแต่พระโลกนายก ขอความมั่นคงของพระองค์จงมีอยู่อย่างไม่สิ้นสุด[131]

ษฏฺสุ คตีษุ เย สตฺวาะ มคฺนาะ ชาติชรากุลา |

---

[122] เรื่องเดียวกัน, 391.
[123] เรื่องเดียวกัน, 50.
[124] เรื่องเดียวกัน, 411.
[125] เรื่องเดียวกัน, 76.
[126] มหาวัสตุ เล่ม 1, 398.
[127] เรื่องเดียวกัน, 153.
[128] เรื่องเดียวกัน, 550.
[129] เรื่องเดียวกัน, 255.
[130] เรื่องเดียวกัน, 557.
[131] เรื่องเดียวกัน, 264.

เต สรฺเว มม ปุณฺเยน **ภวนฺตุ** โพธิมารฺคคาะ || 8 ||[132]

สัตว์เหล่าใดจมอยู่ในคติทั้ง 6 มีความเกี่ยวข้องด้วยชาติและชรา ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงได้บรรลุหนทางแห่งพระโพธิญาณ ด้วยบุญของข้าพเจ้า[133]

นอกจากนี้ ในการเขียนคำกริยา ยังเห็นรูปที่เขียนต่างกันอยู่บ้าง เช่น

- อมาตฺยา อาหำสุ |[134]
- ตา ทานิ อนฺตะปุริกา อาหำสุ |[135]

<u>สรุป</u> คำกริยา “อาหำสุ” ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุ เล่ม 3 มีจำนวน 6 คำ

- เต ทานิ อาหนฺสุ |[136]
- ภิกฺษู อาหนฺสุ |[137]

<u>สรุป</u> คำกริยา “อาหนฺสุ” ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุ เล่ม 3 มีจำนวน 57 คำ

ฉะนั้น การใช้คำกริยาหลัก มักจะปรากฏคำที่อยู่ในรูปภาษาปรากฤตหรือภาษาบาลีให้เห็นอยู่มากมาย ทั้งเนื้อความที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังเนื้อความที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น

2.2 กริยาในระหว่าง

<u>ตัวอย่างการใช้ ภวิตฺวา (ภูตฺวา)</u> เช่น

ยำ นูนำ วยำ ชีรฺณา <u>ภวิตฺวา</u> วฺฤทฺธิกา <u>ภวิตฺวา</u> สฺถวิริกา <u>ภวิตฺวา</u> ปลิติกา <u>ภวิตฺวา</u>....[138]

อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรเนรมิตเป็นหญิงชรา เป็นหญิงแก่ เป็นหญิงมีอายุมาก เป็นหญิงมีผมหงอก ....[139]

<u>ภวิตฺวา</u> รูปที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ คือ ภูตฺวา เพราะ การประกอบปัจจัย ตฺวา ท้ายธาตุที่ไม่มีบทหน้า จะนำปัจจัย ตฺวา ประกอบท้ายธาตุโดยตรง เหมือนตัวอย่างเช่น

เอกตาลาโต ทฺวิตาลาโต สฺถิโต เอโก ภูตฺวา พหุธา ภวติ พหุธา ภูตฺวา เอโก ภวติ |[140]

---

[132] เรื่องเดียวกัน, 628.
[133] เรื่องเดียวกัน, 351.
[134] มหาวัสตุ เล่ม 3, 456.
[135] เรื่องเดียวกัน, 454.
[136] เรื่องเดียวกัน, 609.
[137] เรื่องเดียวกัน, 619.
[138] เรื่องเดียวกัน, 521.
[139] เรื่องเดียวกัน, 216.
[140] เรื่องเดียวกัน, 596.

ขณะเขายืนอยู่บนท้องฟ้าสูงเท่าต้นตาล 1 ต้น หรือ 2 ต้น เขาเนรมิตตนคนเดียวให้เป็นหลายคน และเนรมิตจากหลายคนให้เป็นคนเดียว ฯ[141]

ตัวอย่างการใช้ ทตฺวา (ทตฺตฺวา) เช่น

เต ทานิ พฺราหฺมณา เตน ขาทนียโภชนีเยน สนฺตรฺปยิตฺวา สมฺปวารยิตฺวา หิรณฺยสุวรฺณสฺย อุตฺสงฺคตานิ ทตฺวา วิสรฺชิตา |[142]

ครั้งนั้น เศรษฐีได้เลี้ยงดูพราหมณ์เหล่านั้นด้วยของเคี้ยวและของบริโภคจนอิ่มหนำ เมื่อให้เงินและทองจำนวนมากแล้วจึงส่งกลับไป ฯ[143]

คำว่า ทตฺวา ที่ถูกตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตควรเป็น **ทตฺตฺวา**

อามนฺเตรมิ จ คจฺฉามิ **ทตฺตฺวา** ราชานฺตปฺยสิ |
โย เม สฺตฺรีภิะ ปฺรวาเรตฺวา มิถฺยา กโรสิ ยาจนำ || 2 ||[144]
(พราหมณ์กราบทูลว่า) "ข้าพระองค์จะไปบอก (ประชาชน) ว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ที่พระราชทาน (สิ่งของ) แล้วกลับมีความเดือดร้อนพระทัย พระองค์เป็นราชาที่ให้ข้าพระองค์เลือกสตรีแล้ว แต่กลับทำผิดสัญญา[145]

โส ตำ ทานำ **ทตฺวา** ตสฺย มหาปุทฺคลสฺย ราชวโร |
อนุปฺรณิเธติ ปฺรนิธึ ปฺรสนฺนจิตฺโต ชินสกาศำ || 71 ||[146]
พระราชาผู้ประเสริฐนั้นถวายทานแด่พระชินเจ้าผู้เป็นมหาบุรุษแล้ว ทรงมีพระทัยเลื่อมใสจึงตั้งความปรารถนาเบื้องหน้าของพระชินเจ้า[147]

เยหิ อิห อตฺราณา อนภิสรณา กรฺมการาปิตา ภวนฺติ เคหทาฆา วา กฺฤตา ภวนฺติ วนทาฆา กฺฤตา ภวนฺติ รนฺเธรษุ วา คุตฺตีษุ วา การาสุ วา พนฺเธษุ วา สาหิกานำ วา กีปุรุษาณำ วา อุนฺทุรูณำ วา วิฆาลานำ วา อชคราณำ วา วิเลษุ อคฺนึ **ทตฺวา** ทฺวาราณิ รกฺษิตานิ ภวนฺติ มธูนิ วา ตามฺพูลานิ วา อคฺนินา พาธิตานิ ภวนฺติ ตสฺย กมสฺย วิปาเกน ตตฺร สตฺวา อุปปทฺยนฺติ |[148]

สัตว์เหล่าใดบังคับให้ผู้ที่ไม่มีที่พึ่งและไม่มีที่อาศัยทำงาน ทำการเผาเรือน หรือเผาป่า หรือจุดไฟที่ถ้ำ โพรง หลุม หรือกับดัก แล้วเฝ้าทางเข้าออกของตะกวด ลิง หนู หรือแมว หรือจุดไฟที่รู

---

[141] เรื่องเดียวกัน, 311.
[142] เรื่องเดียวกัน, 593.
[143] เรื่องเดียวกัน, 307.
[144] เรื่องเดียวกัน, 357.
[145] เรื่องเดียวกัน, 6.
[146] มหาวัสตุ เล่ม 1, 330.
[147] เรื่องเดียวกัน, 78.
[148] เรื่องเดียวกัน, 275-276.

แล้วเฝ้าทางเข้าออกของงูไว้ หรือเอาไฟลนผึ้งหรือมดแดง สัตว์เหล่านั้นย่อมบังเกิดในนรกนั้นเพราะวิบากกรรมนั้น ฯ[149]

<u>ตัวอย่างการใช้ อลංกฺฤตฺวา (อลංกฺฤตฺย)</u> เช่น

ตทาปิ เอษา อาตฺมานං **อลංกฺฤตฺวา** มม ปฺรโลเภติ | เอตรหึ ปิ เอษาตฺมานං **อลංกฺฤตฺวา** มม ปฺรโลเภติ |[150]

แม้ในกาลนั้นพระนางประดับตกแต่งตนเองแล้ว ก็ได้ล่อลวง (เอาใจ) เรา แม้ในกาลบัดนี้ พระนางประดับตกแต่งแล้วก็ได้ล่อลวง (เอาใจ) เรา เช่นกัน ฯ[151]

อลංกฺฤตฺวา (ในมหาวัสตุ เล่ม 3 พบ 3 คำ) ที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ควรเป็น **อลංกฺฤตฺย**

กรณีที่ธาตุมีบทหน้าซึ่งได้แก่ อุปสรรค นิบาต เป็นต้น จะใช้ปัจจัย ya ประกอบท้ายธาตุแทนปัจจัย tvā หลักการประกอบปัจจัย ya ท้ายธาตุ หากธาตุที่ลงท้ายด้วยรัสสระ จะแทรกพยัญชนะ t ลงระหว่างธาตุกับปัจจัย ya ผลที่ได้ในที่นี้คือ alaṃ - kṛ ธาตุ - t - ya = alaṃkṛtya (อลංกฺฤตฺย)

<u>ตัวอย่างการใช้ อาคตฺวา (อาคมฺย)</u> เช่น

โส ทานิ อาห | วยสฺย เกฺษมं จ น จ กึจิ ศรีรปีฑา อาสิ อปิ เม สมุทฺรปารं คตฺวา **อาคตฺวา** |[152]

ครั้งนั้น จระเข้นั้นกล่าวว่า “แน่ะเพื่อนเอ๋ย เราสบายดี ความเจ็บป่วยทางกายอะไรก็ไม่มี แต่เราเพิ่งไปฝั่งทะเลข้างโน้นมา |[153]

อาคตฺวา กรณีที่ธาตุมีบทหน้าซึ่งได้แก่ อุปสรรค นิบาต เป็นต้น จะใช้ปัจจัย ya ประกอบท้ายธาตุแทนปัจจัย tvā ฉะนั้นตามหลักการนี้ ควรจะมีรูปเป็น อาคมฺย ดังตัวอย่างเช่น

อนฺยทาปฺเยษา มหาปฺรชาปตี มม อาคมฺย อนนฺธา สංชาตา |[154]

พระนางประชาบดีผู้มีพระเนตรบอดเพราะความเศร้าโศกถึงเรา แต่แล้วกลับมีพระเนตรหายบอดเพราะอาศัยเรา ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น |[155]

นอกจากนี้ คำกริยาในระหว่างที่ไม่สามารถจะบอกได้ว่ามาจากธาตุตัวไหน ได้แต่เพียงสันนิษฐานตามบริบทความน่าจะเป็น ดังตัวอย่างเช่น

---

[149] เรื่องเดียวกัน, 15.

[150] มหาวัสตุ เล่ม 3, 448.

[151] เรื่องเดียวกัน, 120.

[152] มหาวัสตุ เล่ม 2, 527.

[153] เรื่องเดียวกัน, 192.

[154] มหาวัสตุ เล่ม 3, 435.

[155] เรื่องเดียวกัน, 103.

โส ทานิ อศฺวราชา เตษำ วาณิชกานำ สมนุศาสติ | ยं เวลं อหं อิโต รากฺษสีทฺวีปาโต ยุษฺมากं คฺฤหีตฺวา ตฺริษฺกฺฤตฺยं **หีษิตฺวา** ขคปเถน ปฺรกฺรมิษฺยं ตโต รากฺษสีโย เย ยุษฺมากं ภวนฺติ ทารกา วา ทาริกา วา ตานิ อาทาย อาคมิษฺยนฺติ ..... |[156]

*ครั้งนั้น พญาม้าจึงแนะนำพ่อค้าเหล่านั้นว่า "ในเวลาที่ข้าพเจ้าพาพวกท่านออกไปจากเกาะนางรากษสนี้ หลังจาก**ร้องฮี้ๆ** ขึ้น 3 ครั้งแล้ว ข้าพเจ้าจะเหาะไปทางอากาศ เมื่อนั้นพวกนางรากษสจะจูงเด็กชายหรือเด็กหญิงที่เกิดจากพวกท่านตามมา..... |*[157]

ในที่นี้ต้นฉบับใช้ศัพท์ว่า "**หีษิตฺวา**" เป็นการสร้างศัพท์กริยาเลียนเสียงร้องของม้า

คาถาและฉันทลักษณ์

บทร้อยกรองในภาษาสันสกฤตนิยมเรียกว่า "ฉันท์" (Prosody) ฉันท์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วฤตตะ (vṛtta) และชาติ (jāti)[158]

1. วฤตตะ (vṛtta) ได้แก่ ฉันท์ที่กำหนดด้วยจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท โดยฉันท์ 1 บท จะประกอบด้วยหน่วยนับซึ่งเรียกว่า บาท จำนวน 4 บาท แต่ละบาทมีการกำหนดกลุ่มพยางค์หนักและเบาแตกต่างกันไป[159]

2. ชาติ (jāti) ได้แก่ ฉันท์ที่กำหนดจำนวนมาตรา คือ กำหนดด้วยระยะเวลาของการออกเสียง สระเสียงสั้นมีค่าเป็นหนึ่งมาตรา สระเสียงยาวมีค่าเป็นสองมาตรา[160]

ในการแต่งฉันท์ประเภทวฤตตะ นักปราชญ์ได้กำหนดจังหวะของพยางค์ขึ้น เรียกว่า คณะ (gaṇa) หนึ่งคณะมี 3 พยางค์ แต่ละกลุ่มพยางค์มีกำหนดพยางค์หนัก (คุรุ) ในที่นี้ใช้เครื่องหมาย — เป็นสัญลักษณ์ และพยางค์เบา (ลฆุ) ใช้เครื่องหมาย ∪ เป็นสัญลักษณ์ ฉันท์ประเภทวฤตตะมีคณะฉันท์ทั้งหมด 8 คณะ[161] ดังนี้

ม คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ คุรุ/คุรุ/คุรุ แทนด้วย — — — เช่น ราชานำ

ย คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ ลฆุ/คุรุ/คุรุ แทนด้วย ∪ — — เช่น สกาศาตฺ

ร คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ คุรุ/ลฆุ/คุรุ แทนด้วย — ∪ — เช่น นาวิกาะ

---

[156] เรื่องเดียวกัน, 399.

[157] เรื่องเดียวกัน, 61.

[158] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 1970 rpt. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1993), 648; M.R. Kale, **A Higher Sanskrit Grammar**, 1972; rpt. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1988), Appendix 2-3.

[159] ฉันท์ประเภทวฤตตะแบ่งย่อยออกเป็น 3 ชนิด คือ 1. สมวฤตตะ (samavṛtta) ได้แก่ ฉันท์ที่แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากัน 2. อรรธวฤตตะ (ardhavṛtta) ได้แก่ ฉันท์ที่สลับบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากัน 3. วิษมวฤตตะ (viṣamavṛtta) ได้แก่ ฉันท์ที่แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์ไม่เท่ากัน ดู V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 648; M.R. Kale, **A Higher Sanskrit Grammar**, Appendix 3.

[160] Ibid.

[161] Charles Philip Brown, **Sanskrit Prosody and Numerical Symblos Explained** (London: Trübner & Co, 1869), 1-2.

ส คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ ลฆุ/ลฆุ/คุรุ แทนด้วย ∪ ∪ ─ เช่น ภควานฺ

ต คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ คุรุ/คุรุ/ลฆุ แทนด้วย ─ ─ ∪ เช่น ศาสฺตฺรานิ

ช คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ ลฆุ/คุรุ/ลฆุ แทนด้วย ∪ ─ ∪ เช่น อุวาจ

ภ คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ คุรุ/ลฆุ/ลฆุ แทนด้วย ─ ∪ ∪ เช่น อิจฺฉติ

น คณะ มี 3 พยางค์ ได้แก่ ลฆุ/ลฆุ/ลฆุ แทนด้วย ∪ ∪ ∪ เช่น หรติ

เนื่องจากฉันท์แต่ละหนึ่งก็มีการกำหนดใช้คณะฉันท์และข้อบังคับจำนวนพยางค์ของแต่ละบาทต่างกันออกไป ดังนั้น ฉันท์ในภาษาสันสกฤตจึงอาจมีจำนวนมากถึง 600 ชนิด[162] คัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต แม้เนื้อหาส่วนใหญ่จะแต่งเป็นร้อยแก้ว แต่ส่วนที่ประพันธ์เป็นร้อยกรองก็มีจำนวนไม่น้อย โดยกวีใช้ฉันท์ชนิดต่าง ๆ หลายประเภท ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะฉันท์ที่สำคัญพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1. อนุษฏุภ (anuṣṭubh) หรือ โศลก (śloka) เป็นฉันท์ที่มีหลายรูปแบบ รูปแบบที่ใช้กันมาก คือรูปแบบที่มีการกำหนดพยางคุรุและลฆุ อนุษฏุภ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 8 พยางค์ โดยปกติพยางค์ที่ 5 ของทุกบาทควรเป็นลฆุ พยางค์ที่ 6 ควรเป็นคุรุ พยางค์ที่ 7 จะเป็นคุรุหรือลฆุก็ได้สลับกันไป[163] อย่างไรก็ตาม พยางค์ที่ 7 ในบาทคี่ (บาทที่ 1 กับบาทที่ 3) นิยมคุรุ ในบาทคู่ (บาทที่ 2 กับบาทที่ 4) นิยมลฆุ ส่วนพยางค์อื่นนอกจานี้จะเป็นคุรุหรือลฆุก็ได้ ซึ่งในที่นี้จะแทนด้วยสัญลักษณ์ x ฉันท์อนุษฏุภนั้นมีผังบังคับซึ่งเป็นลักษณะที่นิยม ดังนี้

ย คณะ	ช คณะ
บาทที่ 1 x x x x ∪ ─ ─ x	บาทที่ 2 x x x x ∪ ─ ∪ x |
ย คณะ	ช คณะ
บาทที่ 3 x x x x ∪ ─ ─ x	บาทที่ 4 x x x x ∪ ─ ∪ x ||[164]

ในมหาวัสตุอวทานบทร้อยกรองส่วนใหญ่ประพันธ์ด้วยฉันท์อนุษฏุภ ดังตัวอย่าง

วสนฺโต ตุษิเต กาเย โพธิสตฺโว อิมำ สมฺฤตึ |

ลภเต ศุภกรเมฺณ ปรีกฺษนฺโต ชเนตฺริโย ||[165]

จากบทร้อยกรองนี้

- พยางค์ **ษิเตกา** ในบาทที่ 1 และ **ภกฺรเม** ในบาทที่ 3 เป็น ย คณะ
- พยางค์ **อิมำ สฺมฺฤ** ในบาทที่ 2 และ **ชเนตฺริ** ในบาทที่ 4 เป็น ช คณะ

---

[162] Les Morgan, **Croaklng Frogs: A Gulde to Sanskrit Metrlcs and Flgures of Speech** (n.p.: Mahodara Press, 2011), 33.

[163] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 649.

[164] Charles Philip Brown, **Sanskrit Prosody and Numerical Symbols Explained**, 4.

[165] มหาวัสตุ เล่ม 2, 370.

ยสฺเยห ปริเศษ์ สฺยา นารีโย ชีวิตं ภเวตฺ |
ทิวสานิ สปฺต มาสา จ ทศ ตสฺยา อุรโมทเร ||[166]

จากบทร้อยกรองนี้

- พยางค์ **ริเศษ์** ในบาทที่ 1 และ **ต มาสา** ในบาทที่ 3 เป็น ย คณะ
- พยางค์ **วิตं ภ** ในบาทที่ 2 และ **รโมท** ในบาทที่ 4 เป็น ช คณะ

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์อนุษฏุภเป็นฉันท์ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณคดีสันสกฤตทั้งมหากาพย์ ปุราณะ วรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมประเภทบทสวด ลักษณะเด่นของอนุษฏุภซึ่งกำหนดพยางค์บาทละ 8 พยางค์ มีเสียงหนักเบาเป็นจังหวะคล้องจอง กวีใช้ฉันรูปแบบนี้ร้อยเรียงเนื้อหาเพื่อสื่อความหมายที่สั้นกระชับไม่ได้เล่นสำนวนโวหารมากนัก อีกประการหนึ่งอนุษฏุภเป็นฉันท์ที่โบราณนิยมแต่งเพื่อเล่าเรื่องทำนองปุราณะ กวีจึงสืบทอดรูปแบบฉันท์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นความรู้และเป็นข้อเท็จจริง ซึ่งสอดคล้องกับที่เกษเมนทระได้กล่าวไว้ว่า “โศลกใช้ในการนำเสนอความรู้ที่เป็นศาสตร์ เน้นความแจ่มชัด เน้นคำสอน บทประพันธ์เกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่า นิทานปรัมปรา”[167] ในมหาวัสตุอวทานพบการใช้ฉันท์อนุษฏุภทั้งในการเล่าเรื่อง บทสนทนา และสรุปความ จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งสองบทเป็นเนื้อหาสรุปความตอนที่พระโพธิสัตว์ได้ตรวจดูสตรีที่ควรเป็นพระมารดาก่อนจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาเกิดในโลกมนุษย์ บทร้อยกรองนี้ปรากฏต่อจากข้อความร้อยแก้วที่เล่าเรื่องนี้ไปแล้ว จึงถือว่าเป็นการใช้ฉันท์อนุษฏุภสรุปความซ้ำเพื่อให้จดจำง่าย

2. ตริษฏุภ (triṣṭubh) คือฉันท์ที่กำหนดให้ร้อยกรอง 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ ดังนั้น บทร้อยกรอง 1 บทหรือ 4 บาท จึงเท่ากับ 44 พยางค์[168] กลุ่มของคำประพันธ์ประเภทตริษฏุภฉันท์ ได้แก่ อินทรวัชรา อุเปนทรวัชรา และอุปชาติ

2.1 อินทรวัชรา (indravajrā) เป็นฉันท์ที่กำหนดให้ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ โดยที่ 9 พยางค์แรกบังคับคณะฉันท์ 3 คณะ ได้แก่ ต, ต, ช และ 2 พยางค์ท้ายบังคับเสียงคุรุหรืออาจจะเป็นลฆุได้บ้าง[169] มีผังบังคับ ดังนี้

ต คณะ ต คณะ ช คณะ

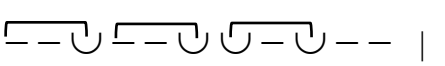

ในมหาวัสตุอวทาน มีบทร้อยกรองที่ประพันธด้วยฉันท์อินทรวัชรา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

---

[166] เรื่องเดียวกัน, 370.

[167] อ้างใน ปราณี ฬาพานิช, **สุวฤตฺตติลก : ยอดแห่งฉันท์วรรณพฤติที่งดงาม** (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 95.

[168] V.S. Apte, **The Student’s Sanskrit-English Dictionary**, 650.

[169] Ibid.

เย ปุคฺคลา อษฏ สทา ปฺรศสฺตา
จตฺวาริ เอตานิ ยุคานิ โภนฺติ |
เต ทกฺษิณียา สุคเตน อุกฺตาะ
เอตานิ ทินฺนานิ มหตฺผลานิ ||[170]
สꣳเสวมานสฺย สิยาติเสฺนโห
เสฺนหานฺวยꣳ ทุะขมิทꣳ ปฺรโภติ |
สꣳเสวมานꣳ ตุ ชุคุปฺสมาโน
เอโก จเร ขฑฺควิษาณกลฺโป ||[171]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์อินทรวัชรามีพยางค์ที่เน้นเสียงหนักเบาเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะ มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 5 รูปแบบของฉันท์อินทรวัชราขึ้นต้นและจบลงด้วยเสียงคุรุ จากตัวอย่างที่ยกมา

บทแรกกวีใช้พรรณนายกย่องบุคคลผู้มีคุณธรรมชั้นสูงที่ควรรับของบูชาสักการะและว่าทานที่ถวายแก่บุคคลเหล่านี้มีอานิสงส์มาก

บทที่สองกวีใช้พรรณนาหัวข้อธรรมเกี่ยวกับการใช้ชีวิตอย่างสงบคนเดียวในหมวดธรรมชื่อขัฑควิษาณคาถา เมื่ออ่านเป็นทำนองจะมีเสียงหนักแน่นและลุ่มลึกเหมือนกับชื่อฉันท์

2.2 อุเปนทรวัชรา (upendravajrā) เป็นฉันท์ที่กำหนดให้ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ โดยที่ 9 พยางค์แรกบังคับคณะฉันท์ 3 คณะ ได้แก่ ช, ต, ช และ 2 พยางค์ท้ายบังคับเสียงคุรุ[172] หรืออาจเป็นลฆุได้บ้าง อุเปนทรวัชรามีผังบังคับ ดังนี้

ช คณะ ต คณะ ช คณะ

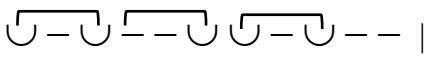

ในมหาวัสตุอวทาน มีบทร้อยกรองที่ประพันธด้วยฉันท์อุเปนทรวัชรา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ทิวฺเยหิ รูเปหิ สมꣳคิภูตา
ปริจาริยนฺตฺยปฺสรสꣳ คเณหิ |
ปฺรภูตภกฺษา ปฺรวรานฺนปานา
วิมานเศฺรษฺโฐปคตา รมนฺติ ||[173]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์อุเปนทรวัชรามีพยางค์ที่เน้นเสียงหนักเบาเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะ มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 5 คล้ายกับอินทรวัชรา รูปแบบของฉันท์อุเปนทรวัชราขึ้นต้นด้วยเสียงลฆุ และจบลงด้วยเสียงคุรุ จากตัวอย่างที่ยกมา กวีใช้ฉันท์ชนิดนี้พรรณนา

---

[170] มหาวัสตุ เล่ม 1, 443.
[171] เรื่องเดียวกัน, 484.
[172] Charles Philip Brown, **Sanskrit Prosody and Numerical Symbols Explained**, 8-9.
[173] มหาวัสตุ เล่ม 1, 448.

อานิสงส์ของการตั้งใจถวายทานว่าจะได้รับอานิสงส์ไปเกิดในสวรรค์ เพลิดเพลินในวิมานที่ประเสริฐ ฉันท์บทนี้ปรากฏอยู่ในตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลี

2.3 อุปชาติ (upajāti) เป็นฉันท์ที่กำหนดให้ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ เป็นฉันท์ที่เกิดจากการผสมกันระหว่างอินทรวัชรากับอุเปนทรวัชรา[174] สลับกันทีละบาท ฉันท์อุปชาติมีผังบังคับผสมกัน ดังนี้

ต คณะ ต คณะ ช คณะ

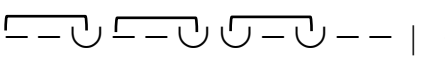

(แบบ อินทรวัชรา)

ช คณะ ต คณะ ช คณะ

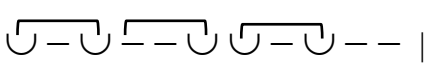

(แบบ อุเปนทรวัชรา)

ในมหาวัสตุอวทานมีบทร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์อุปชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ส โตมราณามหมนฺติเก ภวำ
เย เต ปฺรสนฺนา ศรณำ อุเปนฺติ |
อถ อปฺรมตฺตา สุคตสฺย ศาสเน
กาหนฺติ ชาตีมรณสฺย อนฺตำ ||[175]
สฺวปฺนานฺตเร ยา ปฺรมทา อทรฺศิ
เศฺวตำ คชำ กุกฺษิมนุปฺรวิษฺฏำ |
ปฺรสูยเต สา คชสตฺตฺวสารำ
โส ภวติ พุทฺโธ โพธิตารฺถธรฺโม ||[176]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์อุปชาติเป็นฉันท์ผสมระหว่างฉันท์อินทรวัชรากับอุเปนทรวัชรา มีพยางค์ที่เน้นเสียงหนักเบาเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะสลับกันไปมาระหว่างบาท มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 5 อาจขึ้นต้นด้วยเสียงคุรุหรือลฆุและจบลงด้วยเสียงคุรุ จากตัวอย่างที่ยกมา

ร้อยกรองบทที่ 1 กวีประพันธ์เป็นคำกราบทูลของกษัตริย์ลิจฉวีที่มาอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลี

ร้อยกรองบทที่ 2 กวีประพันธ์เป็นคำพูดทำนายของมหาพรหมที่มาเฝ้าพระโพธิสัตว์และพระมารดาขณะทรงพระครรภ์ ซึ่งเหมาะกับท่วงทำนองและน้ำเสียงของมหาพรหม

3. วังศัสถะ (vaṃśastha) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ กล่าวคือ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 12 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 4 คณะ ได้แก่ ช, ต, ช, ร คณะ[177] มีผังบังคับ ดังนี้

---

[174] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 650.

[175] มหาวัสตุ เล่ม 1, 418.

[176] เรื่องเดียวกัน, 378.

[177] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 652.

ช คณะ ต คณะ ช คณะ ร คณะ

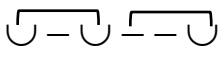

ในมหาวัสตุอวทานมีร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์วังศัสถะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ปฺริยาณิ วสฺตูนิ ททาติ จกฺษุมำ
จิรๆ ปฺรสนฺเนน มเนน สๆสรนฺ |
ตโต ปฺริยๆ พุธฺยติ ชฺญานมุตฺตมๆ
สฺวยๆ มหีมณฺฑกโต ตถาคโต ||[178]
ตโต อยๆ สาครเมรุมณฺฑลา
ปฺรกมฺปิตา ษฑฺวิธมาสิ เมทินี |
กฺฤโต จ โลโก วิมโล มโนรโม
มหานฺธการาปนุทสฺย เตชสา ||[179]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์วังศัสถะ 1 บาทมี 12 พยางค์ เน้นเสียงหนักเบาเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะ เหมาะแก่การบรรยายฉากนาอัศจรรย์ มีจังหวะหยุดพลังพยางค์ที่ 5 ขึ้นต้นด้วยเสียงลฆุและจบลงด้วยเสียงคุรุ จากตัวอย่างที่ยกมา

ร้อยกรองบทแรกกวีใช้ถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระตถาคตผ่านคำบอกเล่าของพระมหากาตยานะ

ส่วนร้อยกรองบทที่ 2 กวีใช้พรรณนาเหตุการณ์ตอนพระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาแล้วเกิดแผ่นดินไหว 6 ครั้ง เป็นการบรรยายฉากที่น่าตื่นเต้นและอัศจรรย์

4. วสันตติลกา (vasantatilakā) หรือ วสันตดิลกเป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์คือ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 14 พยางค์ โดย 12 พยางค์แรกบังคับคณะฉันท์ 4 คณะ ได้แก่ ต, ภ, ช, ช และ 2 พยางค์ท้ายบังคับเสียงคุรุ[180] มีผังบังคับ ดังนี้

ต คณะ ภ คณะ ช คณะ ช คณะ

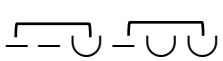

ในมหาวัสตุอวทานมีร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์วสันตติลกา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กึ การณำ สุรวเรณ ปฺรภา ปฺรมุกฺตา
จนฺทฺรำศุศีตลตรา กนกาวทาตา |
เยนาสุเรศฺวรคณา มนุเชศฺวราศฺจ

[178] มหาวัสตุ เล่ม 1, 354.

[179] มหาวัสตุ เล่ม 1, 386.

[180] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 653.

ปฺรหฺลาทิตา จ นรกา ชฺวลนาคฺนิกลฺปาะ ||[181]
เย ตตฺร ตตฺร ชนตำ ปฺรติปาลยนฺติ
สำสารปฌฺชรคตำ มทนาภิภูตำ |
เตษำ วิโมกฺษกรเณน มหายเศน
อามนฺตฺรณารฺถมนเฆน ปฺรภา ปฺรมุกฺตา ||[182]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์วสันตติลกา 1 บาทมี 14 พยางค์ มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 8 ขึ้นต้นด้วยเสียงคุรุ 2 พยางค์ และจบลงด้วยเสียงคุรุ 2 พยางค์ จากตัวอย่างที่ยกมาเป็นเนื้อหาตอนที่พระโพธิสัตว์กำลังจะจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต พุทธเกษตรทั้งหลายมีแสงสว่างสดใส เทวดาจึงตามกันไปมาด้วยความสงสัย ร้อยกรองบทแรกกวีประพันธ์เป็นคำถามของเทวดาตนหนึ่ง ส่วนร้อยกรองบทที่สองกวีประพันธ์เป็นคำตอบของเทวดาอีกตนหนึ่งโดยใช้ฉันท์วสันตติลกา

5. รโถทธตา (rathoddhatā) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ คือ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 3 คณะ ได้แก่ ร, น, ร และ ลฆุ, คุรุ [183] มีผังบังคับ ดังนี้

ร คณะ น คณะ ร คณะ

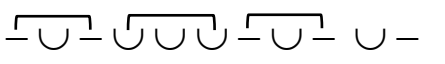

ในมหาวัสตุอวทานมีบทร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์รโถทธตา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เต ยทา วิปุลปุณฺยสำจยา
โภนฺติ ภาวิตศรีรมานสา |
เต อุเปตฺย วรรูปธาริโณ
โพธเย อุปชเนนฺติ มานสำ ||[184]
ยำ มยา กุศลมรฺชิตำ ปุรา
เตน เม ภวตุ สรฺวทรฺศิตา |
มา จ เม ปฺรณธี อวสีทตุ
โย ยเมษ ปฺรณิธิะ ปฺรวรฺตตุ ||[185]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์รโถทธตา 1 บาทมี 11 พยางค์ มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 3 แล้วต่อด้วยพยางค์ที่เหลืออีก 8 พยางค์ ขึ้นต้นด้วยเสียงคุรุและจบลงด้วยเสียงคุรุ จากตัวอย่างที่ยกมา กวีใช้ฉันท์รโถทธตาบรรยายเนื้อหาเกี่ยวกับประณิธานจรรยาของพระโพธิสัตว์และการตั้งความปรารถนาของพระโพธิสัตว์

---

[181] มหาวัสตุ เล่ม 1, 375.

[182] มหาวัสตุ เล่ม 1, 375.

[183] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 651.

[184] มหาวัสตุ เล่ม 1, 287.

[185] เรื่องเดียวกัน.

6. สวาคตา (avāgatā) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ คือ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 3 คณะ ได้แก่ ร, น. ภ และคุรุ, คุรุ [186] มีผังบังคับ ดังนี้

ร คณะ น คณะ ภ คณะ

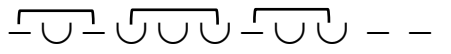

ในมหาวัสตุอวทานมีบทร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์สวาคตา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นิรฺวฺฤโต ปฺรวรลกฺษณธารี
โย นุ ศาสฺตุ สสุราสุรเนตา |
โก คุโณ อิห จิรํ ปริวาเส
วยมปฺยทฺย วิชหามถ เทหํ ||[187]
สรฺวถา สุปรินิษฺฐิตการฺยาะ
ปฺราปฺย อจฺยุตมโศกมนนฺตํ |
สรฺวภาวภวีติคตา สฺม
เอษ นิรฺวฺฤติมุเปม อิไหว ||[188]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์สวาคตา 1 บาทมี 11 พยางค์ มีจังหวัดหยุดหลังพยางค์ที่ 3 แล้วต่อด้วยพยางค์ที่เหลืออีก 8 พยางค์ คล้ายกับฉันท์รโถทธตา ขึ้นต้นด้วยเสียงคุรุ 1 พยางค์ และจบลงด้วยเสียงคุรุ 2 พยางค์ จากตัวอย่างที่ยกมา กวีใช้ฉันท์สวาคตาถ่ายทอดคำปรารภของพระอรหันต์ 500 รูป ที่ปรารถนาจะเข้าสู่นิพพานหลังจากได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้วแต่ถูกพระมหากาศยปะทัดทานไว้ [189] พุทธปรินิพพานเป็นฉากแห่งความเศร้าโศกกวีจึงเลือกใช้ฉันท์สวาคตาในการพรรณนาเนื้อหา

7. ภุชังคประยาต (bhujaṅgaprayāta) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ คือ 1 บทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 12 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ ได้แก่ ย, ย, ย, ย คณะ [190] มีผังบังคับ ดังนี้

ย คณะ ย คณะ ย คณะ ย คณะ

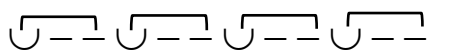

ในมหาวัสตุอวทานมีร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์ภุชังคประยาต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตโต ชาตมาโตฺร กุเล ศากิยานำ
อธิกฺรมฺย ธีโร ปทานีห สปฺต |
สโมโลกยิตฺวา ทิศา อูหสาสิ

---

[186] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 651.

[187] มหาวัสตุ เล่ม 1, 299.

[188] เรื่องเดียวกัน.

[189] เรื่องเดียวกัน, 43.

[190] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 652.

อยं ทานิเมโก ภโว ปศฺจิโม ฑติ ||[191]
อยं โส สเทวं สนาคं สยกฺษ
มโหฆ มหรฺษี ชคं อุตฺตริตฺวา |
ตตะ เกฺษมเมกำ ทิศำ ปฺราปฺสฺยตีติ
ปฺรหฺฤษฺฏาสฺย เทวา นเภ วฺยาหเรนฺสุะ ||[192]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์ภุชงคประยาต 1 บาทมี 12 พยางค์ เป็นฉันทร์ที่มีท่วงทำนองซ้ำกัน 4 ครั้งใน 1 บาท เพราะใช้ ย คณะทั้งหมด ในการอ่านมีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 6 กวีนิยมใช้ฉันท์ชนิดนี้บรรยายความตื่นเต้นดีใจ จากตัวอย่างที่ยกมาเป็นเนื้อหาตอนที่เหล่าทวยเทพในวิมานทั้งหลายพากันแสดงความดีใจต่อการประสูติของพระโพธิสัตว์[193]

8. ปุษปิตาครา (puṣpitāgrā) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ ให้บาทคี่มี 12 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 4 คณะ ได้แก่ น, น, ร, ย ส่วนในบาทคู่มี 13 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 4 คณะ และคุรุอีก 1 พยางค์ ได้แก่ น, ช, ช, ร และคุรุ[194] มีผังบังคับ ดังนี้

น คณะ น คณะ ร คณะ ย คณะ
⏑⏑⏑ ⏑⏑⏑ – ⏑ – ⏑ – – | (บาทคี่)
น คณะ ช คณะ ช คณะ ร คณะ
⏑⏑⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – – | (บาทคู่)

ในมหาวัสตุอวทานมีบทร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์ปุษปิตาครา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หิมรชตนิโภ เม ษฑฺวิษาโณ สุจรณจารุภุโช สุรกฺตศีรฺโษ |
อุทรมุปคโต คชปฺรธาโน ลลิตคติะ อนวทฺยคาตฺรสนฺธิะ ||[195]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์ปุษปิตาคราเป็นฉันท์ที่บาทคี่และบาทคู่มีจำนวนพยางค์ไม่เท่ากัน และมีท่วงทำนองที่เน้นเสียงลฆุมากเป็นพิเศษ บาทคี่เริ่มต้นด้วยเสียงลฆุติดกัน 6 พยางค์ ส่วนบาทคู่เริ่มต้นด้วยเสียงลฆุติดกัน 4 พยางค์ จากตัวอย่างที่ยกมา กวีใช้ฉันท์ชนิดนี้บรรยายฉากมหัศจรรย์ที่พระโพธิสัตว์ทรงจุติจากสวรรค์ลงสู่ครรภ์ของพระมารดาในรูปของช้างเผือก[196] จากการศึกษาพบว่า กวีใช้ฉันท์ชนิดนี้ไม่มากในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน

---

[191] มหาวัสตุ เล่ม 2, 385.
[192] เรื่องเดียวกัน, 386.
[193] เรื่องเดียวกัน, 24.
[194] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 657.
[195] มหาวัสตุ เล่ม 2, 374.
[196] เรื่องเดียวกัน, 10.

9. ศิขริณี (śikhariṇī) เป็นฉันท์ที่มีกำหนดจำนวนพยางค์ คือ 1 บาทมี 17 พยางค์ บังคับคณะฉันท์ 5 คณะ และลฆุ 1 พยางค์กับคุรุ 1 พยางค์ ได้แก่ ย, ม, น, ส, ภ และ ลฆุ, คุรุ[197] มีผังบังคับดังนี้

ย คณะ ม คณะ น คณะ ส คณะ ภ คณะ

ในมหาวัสตุอวทานมีบทร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์ศิขริณี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คชๆ รตฺนเศฺรษฺฐๆ มทนพลเวคาปนยนๆ
ปฺรทีปๆ โลกสฺย ตมติมิรโมหาปนยนๆ |
คุณานำ โกษๆ ตฺวๆ อปริมิตรตฺนากรธรๆ
ธเรสิ ราชรฺษี อปฺรติหตจกฺรๆ สมรุจี ||[198]

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์ศิขริณี 1 บาท มี 17 พยางค์ มีจังหวะหยุดหลังพยางค์ที่ 6 แล้วต่อด้วยพยางค์ที่เหลืออีก 11 พยางค์ ข้อสังเกตคือขึ้นต้นบาทด้วยเสียงลฆุ 1 พยางค์ แล้วต่อด้วยเสียงคุรุ 5 พยางค์ และตามด้วยเสียงลฆุ 5 พยางค์ติดกัน ค่อนข้างอ่านยาก ฉันท์ชนิดนี้พบไม่มากในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน จากตัวอย่างที่ยกมา กวีใช้ฉันท์ชนิดนนี้ประพันธ์เป็นคำพูดของท้าวมหาพรหมที่กล่าวสดุดีพระนางมายาขณะรองรับเอาพระโพธิสัตว์ที่กำลังเคลื่อนเข้าสู่พระครรภ์ในรูปพญาช้าง นับว่าเป็นฉันท์พิเศษที่กวีเลือกใช้กับเหตุการณ์ที่สำคัญ

10. อารยา (āryā) เป็นฉันท์ที่นับจำนวนมาตราเป็นสำคัญ โดยนับพยางค์ลฆุเป็นหนึ่งมาตรา และนับพยางค์คุรุเป็นสองมาตรา กล่าวคือ อารยามี 4 บาท บาทแรกมี 12 มาตรา บาทที่ 2 มี 18 มาตรา บาทที่ 3 มี 12 มาตรา และบาทที่ 4 มี 15 มาตรา[199] มีผังบังคับ ดังนี้

(บาทที่ 1)____12 มาตรา_____ (บาทที่ 2)_____18 มาตรา_____
(บาทที่ 3)____12 มาตรา_____ (บาทที่ 4)_____15 มาตรา_____

ในมหาวัสตุอวทานมีร้อยกรองที่ประพันธ์ด้วยฉันท์อารยา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

โส ตๆ ทานำ ทตฺวา ปฺรณิเธสิ โลกนายโก อสฺยำ |
เทวมนุษฺยาจารฺโย อารฺยๆ ธรฺมๆ ปฺรกาเสยฺยๆ ||[200]

อรฺถๆ จเรยๆ โลเก เทวมนุษยฺยาณำ เทศิย ธรฺมๆ |
เอวๆ วิเนย สตฺวำ ยถา อยๆ โลกปฺรทฺโยโต ||[201]

---

[197] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 654.

[198] มหาวัสตุ เล่ม 2, 378.

[199] V.S. Apte, **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 657.

[200] มหาวัสตุ เล่ม 1, 289.

[201] เรื่องเดียวกัน, 290.

ความสัมพันธ์ระหว่างฉันท์กับเนื้อหา ฉันท์อารยาเป็นฉันท์มาตราพฤติที่กวีนิยมใช้บรรยายเหตุการณ์ทั่วไปรวมถึงใช้ดำเนินเรื่องที่ต้องการความกระชับ จากตัวอย่างที่ยกมากวีใช้ฉันท์อารยาประพันธ์เป็นคำพูดของพระโพธิสัตว์ขณะตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้แสดงธรรมโปรดเทวดา และมนุษย์ดังที่ปรากฏในพหุพุทธสูตร [202]

นอกจากตัวอย่างที่กล่าวมา ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานยังพบการใช้ฉันท์อื่น ๆ แทรกอยู่หลายตอนที่กวีคัดสรรมาประพันธ์ให้เข้ากับเรื่องราวและเหตุการณ์ซึ่งผู้สนใจเรื่องฉันท์สามารถศึกษาค้นคว้าได้อีก

อลังการ

อลังการ คือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวยมีความหมายลึกซึ้งประหนึ่งว่าเป็นอาภรณ์ประดับบทประพันธ์ มี 2 ประเภท คือ อลังการทางเสียง (ศัพทาลังการ) และอลังการทางความหมาย (อรรถาลังการ) [203] วรรณคดีแต่ละเรื่องผู้ประพันธ์อาจใช้อลังการแตกต่างกันออกไปมากบ้างน้อยบ้างตามแต่ลักษณะและประเภทของวรรณคดี โดยทั่วไปวรรณคดีพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นสอนหลักธรรมเป็นหลักมักใช้ภาษาที่เรียบง่ายตรงไปตรงมา อาจไม่ได้มีการพรรณนาฉากตัวละครหรือแสดงความรำพึงรำพันเพื่อมุ่งแสดงสุนทรียภาพมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับวรรณคดีประเภทบันเทิงคดีอื่น ๆ แต่ถึงกระนั้นคัมภีร์มหาวัสตุอวทานก็มีอลังการที่แสดงถึงความสามารถของผู้แต่งอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง ในที่นี้จะกล่าวถึงอลังการที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานตามลำดับ

1. อลังการทางเสียง (ศัพทาลังการ) คือ การเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ อลังการทางเสียงที่สำคัญ ได้แก่ ยมก (yamaka) และอนุปราส (anuprāsa)

วาคภฏให้ความหมายของยมก (yamaka) ว่า “ยมก คือ การซ้ำบาท บท (คำ) และวรรณะ (อักษร) ที่มีความหมายแตกต่างกัน การซ้ำจะอยู่ติดกันหรือไม่ติดกันก็ได้ ยมกจะอยู่เบื้องต้น ท่ามกลางหรือที่สุดของบาทก็ได้” [204] ซึ่งสอดคล้องกับที่ กุสุมา รักษมณี อธิบายว่า “ยมก คือ การเล่นคำโดยใช้เสียงเหมือนกันทุกพยางค์ หรือบางพยางค์ แต่สื่อความหมายต่างกันในคำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน” [205] จากการศึกษาคัมภีร์มหาวัสตุอวทานไม่พบการใช้อลังการทางเสียงประเภทยมกตามคำจำกัดความข้างต้น

ส่วนอลังการทางเสียงอีกประเภทหนึ่ง คือ อนุปราส (anuprāsa) วาคภฏให้คำจำกัดความว่า “การใช้ซ้ำซึ่งอักษาอันมีเสียงคล้าย ๆ กันนั้น ชื่อ อนุปราส” [206] เหมือนกับที่ กุสุมา

---

[202] เรื่องเดียวกัน, 34.

[203] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), 26.

[204] ป.ส. ศาสตรี. ผู้แปล, **อลังการศาสตร์ของวาคภฏ** (พระนคร : กรมศิลปากร, 2540), 24.

[205] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 27.

[206] ป.ส. ศาสตรี. ผู้แปล, **อลังการศาสตร์ของวาคภฏ**, 23.

รักษมณี อธิบายว่า “อนุปราสเป็นการเล่นเสียงโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน (อาจเป็นพยัญชนะเดี่ยวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้) ซึ่งส่วนใหญ่มีเสียงสระต่างกัน”[207] จากการศึกษาคัมภีร์มหาวัสตุอวทานพบการใช้อลังการทางเสียงประเภทอนุปราส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

น จ กามกถานฺยา วา นาปฺยปฺสรสำ กถา น คีตกถา |
น จ วาทฺยกถา เตษำ น ปิ ภุกฺตกถา น ปานกถา ||[208]
ไม่มีการสนทนาเกี่ยวกับความยินดีในกาม ไม่มีการสนทนาเกี่ยวกับนางอัปสร ไม่มีการสนทนาเกี่ยวกับบทเพลง ไม่มีการสนทนาเกี่ยวกับดนตรี และไม่มีการสนทนาเกี่ยวกับการกินหรือการดื่มเลย[209]

บทร้อยกรองนี้ กวีใช้อนุปราสโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะเดี่ยว คือ “น” 7 ครั้ง ปรากฏในตำแหน่งต้นบาทและกลางบาทของบาทที่ 1, 2, 3, 4 ซ้ำเสียงพยัญชนะ “ก” 7 ครั้งในตำแหน่งกลางบาทของบาทที่ 1, 2, 3, 4 ซ้ำเสียงพยัญชนะ “ถ” 6 ครั้ง ในตำแหน่งกลางบาทของบาทที่ 1, 2, 3 และในตำแหน่งท้ายบาทของบาทที่ 2, 4 นอกจากนี้ยังซ้ำเสียงพยัญชนะ “จ” 2 ครั้ง ในบาทที่ 1, 3 ด้วย

เศฺวตาศฺวา เศฺวตรถา เศฺวตรศฺมิปฺรโตทยษฺฏี จ |
เศฺวตา จ ปจ กกุทา เศฺวตา วสฺตฺรา อลำการาะ ||[210]
เจ้าลิจฉวีทั้งหลายมีม้าและรถสีขาว มีเชือก แส้ และไม้เท้าสีขาว มีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 อย่างสีขาว มีเสื้อผ้า และเครื่องประดับสีขาว[211]

บทร้อยกรองนี้ กวีใช้อนุปราสโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะซ้อน คือ “ศฺว” 6 ครั้ง ในตำแหน่งต้นบาทและกลางบาทของบาทที่ 1 และในตำแหน่งต้นบาทของบาทที่ 2, 3, 4 นอกจากนั้นยังมีการซ้ำเสียงพยัญชนะเดี่ญว คือ “ต” 6 ครั้ง ในตำแหน่งกลางบาทของบาทที่ 1, 2, 3, 4

นโม’ สตฺ พุทฺธาย นโม’ สตฺ โพธเย
นโม วิมุกฺตาย นโม วิมุกฺตเย |
นโม’ สตฺ ชญานสฺย นโม’ สตฺ ชญานินโน
โลกาคฺรเศฺรษฺฐาย นโม กโรถ ||[212]
ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระพุทธเจ้า ขอความนอบน้อมจงมีแด่การตรัสรู้ ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ผู้หลุดพ้นแล้ว

---

[207] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 27.
[208] มหาวัสตุ เล่ม 1, 390.
[209] เรื่องเดียวกัน, 145.
[210] เรื่องเดียวกัน, 420.
[211] เรื่องเดียวกัน, 182.
[212] เรื่องเดียวกัน, 442.

ขอความนอบน้อมจงมีแด่ความหลุดพ้น ขอความนอบน้อมจงมีแด่ความรู้แจ้ง ขอความนอบน้อมจงมีแด่ผู้มีความรู้แจ้ง ท่านทั้งหลายจงทำความนอบน้อมแด่พระผู้เลิศ และประเสริฐที่สุดในโลก[213]

บทร้อยกรองนี้ กวีใช้อนุปราสโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะ “น” จำนวน 10 ครั้ง ปรากฏทั้งในตำแหน่งต้นบาท กลางบาท และท้ายบาท ซ้ำเสียงพยัญชนะ “ม” จำนวน 8 ครั้ง ซ้ำเสียงพยัญชนะ “ย” จำนวน 6 ครั้ง และซ้ำเสียงพยัญชนะซ้อน “สฺต” จำนวน 4 ครั้ง

นาค นาค <u>อวโลกยาหิ เม</u> สีห สีห <u>อวโลกยาหิ เม</u> |
สตฺวสาร <u>อวโลกยาหิ เม</u> สารฺถวาห <u>อวโลกยาหิ เม</u> ||[214]
“ข้าแต่นาค ข้าแต่นาค ของพระองค์จงมองดูเรา ข้าแต่ราชสีห์ ข้าแต่ราชสีห์ ขอพระองค์จงมองดูเรา ข้าแต่ผู้ประเสริฐในหมู่สัตว์ ของพระองค์จงมองดูเรา ข้าแต่หัวหน้ากองเกวียน ขอพระองค์จงมองดูเรา” [215]

บทร้อยกรองนี้ กวีใช้อนุปราสโดยการซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกัน คือ “อวโลกยาหิ เม” จำนวน 4 ครั้ง ปรากฏในตำแหน่งท้ายบาทของบาทที่ 1, 2, 3, 4 นอกจากนี้ยังมีการซ้ำคำ “นาค” ในบาทที่ 1 จำนวน 2 ครั้ง และมีการซ้ำคำ “สีห” ในบาทที่ 2 จำนวน 2 ครั้ง

จากตัวอย่างที่ยกมาเป็นการแสดงให้เห็นฝีมือของกวีในการร้อยเรียงคำอย่างพิถีพิถันและประณีต เพื่อให้บทประพันธ์อ่านแล้วมีเสียงไพเราะ ซึ่งถือเป็นความสามารถของกวี

2. อลังการทางความหมาย (อรรถาลังการ) คือการใช้โวหารเปรียบเทียบหรือโวหารแฝงความหมายเพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป ในระยะแรก ๆ มักเป็นโวหารง่าย ๆ ซึ่งเปรียบว่าสิ่งหนึ่ง ดี งาม ฯลฯ เหมือนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น อุปมา รูปกะ ต่อมาถึงพลิกแพลงให้สลับซับซ้อนมากขึ้นจนเป็นการใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้พูด[216] ในที่นี้จะกล่าวถึงอลังการทางความหมายที่สำคัญซึ่งพบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน ดังนี้

2.1 อุปมา (upamā) คือ การนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว[217] โดยมีคำที่มีความหมายแสดงความเปรียบ เช่น เหมือน ดั่ง ดุจ คล้าย เป็นต้น สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบเรียกว่า อุปมาน สิ่งที่กวีนำไปเปรียบเทียบเรียกว่า อุปไมย คำที่แสดงการเปรียบเทียบเรียกว่า อุปมา

---

[213] เรื่องเดียวกัน, 206.
[214] มหาวัสตุ เล่ม 2, 473.
[215] เรื่องเดียวกัน, 129.
[216] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 28.
[217] เรื่องเดียวกัน.

ประติปาทก คุณสมบัติหรือลักษณะเด่นร่วมของสิ่งที่เปรียบเทียบกันเรียกว่า สาธารณธรรม อุปมาที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

อวคาหฺย ตทฺวนวรำ มายา สขิสำวฺฤตา ชินชเนตฺรี |
วิจรติ จิตฺรรเถ อิว อมรวรวธู รติวิธิชฺญา ||[218]
พระนางมายาผู้เป็นชนนีของพระชินเจ้าแวดล้อมด้วยนางสนม
ผู้เป็นดั่งพระสหายได้เสด็จเข้าไปยังป่าอันสวยงามนั้น ทรง
ท่องเที่ยวไปด้วยราชรถอันวิจิตร ราวกับชายาของพระอินทร์
ผู้รู้วิธีทำให้สำราญพระทัย[219]

จากตัวอย่างนี้ พระนางมายาเปรียบเหมือนกับชายาของพระอินทร์ ข้อความนี้มีองค์ประกอบของอุปมา ดังนี้

1) สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) คือ ชายาของพระอินทร์
2) สิ่งที่กวีนำไปเปรียบ (อุปไมย) คือ พระนางมายา
3) ลักษณะเด่นที่ร่วมกัน (สาธารณธรรม) คือ ท่องเที่ยวไปในรถอันวิจิตร
4) ศัพท์ที่บ่งการเปรียบเทียบ (อุปมาประติปาทก) คือ อิว

เทวนครำ อิว กปิลปุรมุตฺตมำ กฺฤตมนุวิศนฺเตหิ |
มโนมยวิกฺรมคเตหิ อมรคเณหิ อภิวิโรจติ ||[220]
เมืองกปิลวัสตุเมื่อถูกทำให้ประเสริฐที่สุดโดยหมู่เทวดาที่พากันมา
ด้วยความเร็วดุจความคิด จึงเปล่งแสงเรืองรองราวกับเมืองสวรรค์[221]

จากตัวอย่างนี้ เมืองกปิลวัสตุเปรียบเหมือนกับเมืองสวรรค์ ข้อความนี้มีองค์ประกอบของอุปมาดังนี้

1) สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) คือ เมืองสวรรค์
2) สิ่งที่กวีนำไปเปรียบ (อุปไมย) คือ เมืองกปิลวัสตุ
3) ลักษณะเด่นที่ร่วมกัน (สาธารณธรรม) คือ การเปล่งแสงเรืองรอง
4) ศัพท์ที่บ่งการเปรียบเทียบ (อุปมาประติปาทก) คือ อิว

ปูรฺวำ วาสนิวาเสน ปฺรตฺยุตฺปนฺเน หิเตน วา |
เอวำ ชายเต เปฺรมฺนำ อุตฺปลำ วา ยโถทเก ||[222]

---

[218] มหาวัสตุ เล่ม 1, 347.
[219] เรื่องเดียวกัน, 98.
[220] มหาวัสตุ เล่ม 2, 376.
[221] เรื่องเดียวกัน, 13.
[222] เรื่องเดียวกัน, 475.

เพราะเคยอยู่ร่วมกันในปางก่อน และเพราะได้ทำประโยชน์เกื้อกูล
แก่กันในปัจจุบัน ความรักจึงเกิดขึ้นอย่างนั้น เปรียบเหมือนดอก
อุบลเกิดขึ้นในน้ำ ฉะนั้น[223]

จากตัวอย่างนี้ ความรักเปรียบเหมือนกับดอกบัว ข้อความนี้มีองค์ประกอบของอุปมาดังนี้

1) สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) คือ ดอกบัว
2) สิ่งที่กวีนำไปเปรียบ (อุปไมย) คือ ความรัก
3) ลักษณะเด่นที่ร่วมกัน (สาธารณธรรม) คือ การเกิดขึ้น
4) ศัพท์ที่บ่งการเปรียบเทียบ (อุปมาประติปาทก) คือ ยถา

2.2 รูปกะ (rūpaka) คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่กล่าวเสียใหม่ว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง[224] ความหมายจึงลึกซึ้งกว่าอุปมา เพราะมิใช่เพียงแค่เหมือนสิ่งนั้น แต่เป็นสิ่งนั้นเลยทีเดียว รูปกะที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

โย มุกฺโต โมจยิษฺยติ ปฺรชามิมำ <u>ราคพนฺธไนรฺ</u>พทฺธำ |
โส’ ยं ปฺราทุรฺภูโต อหนฺตุ ชีรฺโณ ติ โรทามิ ||[225]
พระกุมารผู้หลุดพ้น ผู้จะทรงปลดปล่อยหมู่สัตว์ที่ถูกมัด
ด้วย<u>เครื่องพันธนาการคือราคะ</u> ได้ปรากฏขึ้นแล้ว แต่
อาตมาแก่ชราแล้ว ดังนั้น จึงร้องไห้[226]

อิห มยา โพธิทฺรุเม อคฺรตา ปฺราปฺตา สปฺตาหำ ปูรฺโณ โพธึ พุทฺธิตฺวา <u>ชาติชรามรณคหนกานฺตารสฺย</u> ปรฺยนฺตं กฺฤตं | อิห มยา <u>เกลศมาโร</u> ภคฺโน <u>เทวปุตฺรมาโร</u> ภคฺโน, อิห มม อปริมิตมสंเขยฺยปฺรณิหิตา ปฺรณิธิ สมฺฤทฺธา |[227]

เราได้บรรลุความเป็นผู้เลิศที่ต้นโพธิพฤกษ์นี้ หลังจากได้ตรัสรู้พระโพธิญาณแล้วตลอด 7 วันเต็ม เราได้ถึงที่สุดแห่งป่ารกชัฏและกันดารคือชาติ ชรา และมรณะ ในที่นั้น เราได้ทำลายมารคือกิเลสและมารคือเทวบุตร และในที่นั้นเราได้บรรลุถึงปณิธานที่ตั้งไว้ในอสงไขยกัลป์อันนับประมาณมิได้[228]

น ภิกฺษวะ เอตรหิเมว ปัจกา ภทฺรวรฺคิกา มยา <u>สंสารสาคราโต</u> ตาริตา |[229]

---

[223] เรื่องเดียวกัน, 132.
[224] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 28.
[225] มหาวัสตุ เล่ม 2, 397.
[226] เรื่องเดียวกัน, 39.
[227] เรื่องเดียวกัน, 514.
[228] เรื่องเดียวกัน, 207.
[229] เรื่องเดียวกัน, 561.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราช่วยยกภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ขึ้นจาก<u>มหาสมุทรคือสังสาระ</u> ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น[230]

จากตัวอย่างที่ยกมา คำว่า “ราคพนฺธน” (เครื่องพันธนาการคือราคะ) ก็ดี “ชาติชรามรณคหนกานฺตาร” (ป่ารกชัฏและกันดารคือชาติ ชราและมรณะ) ก็ดี “เกฺลศมาร” (มารคือกิเลส) “เทวปุตฺรมาร” (มารคือเทวบุตร) ก็ดี “สสารสาคร” (มหาสมุทรคือสังสาระ) ก็ดี จัดเป็นอรรถาลังการประเภทรูปกะ เพราะไม่ได้เปรียบเทียบว่าเหมือนกัน แต่บอกว่าสิ่งหนึ่งเท่ากับอีกสิ่งหนึ่งนั่นเอง

2.3 อุตเปรกษา (utprekṣā) คือการกล่าวแสดงจินตนาการให้เกินจริงประหนึ่งว่า สิ่งหนึ่งมีลักษณะเป็นอีกสิ่งหนึ่ง[231] และมีคำแสดงการเปรียบเทียบ เช่น อิว ซึ่งแปลว่าเหมือน ประหนึ่ง เชื่อมอยู่ด้วย อุตเปรกษาที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน มีดังนี้

คชา อิว ปฺรมุกฺตำคี อุตฺปตนฺติ วลาหกา |
เหมกำพุธรา ภีมา เมฆา กุสุมสำจยา ||[232]
เมฆทั้งหลายที่เหมือนช้างกำลังแกว่งงวง อันเป็นเมฆที่น่าเกรงขาม สวมเครื่องนุ่งห่มเป็นสีทอง และมีดอกไม้บรรจุไว้เต็มก็ปรากฏขึ้น[233]

จากตัวอย่างนี้ กวีใช้จินตนาการให้เกินจริง โดยเปรียบเทียบก้อนเมฆบนท้องฟ้าเป็นช้างดุร้ายซึ่งมีลำตัวคลุมด้วยผ้าสีทอง และประดับด้วยดอกไม้ กำลังแกว่งงวงไปมา

2.4 ปรัศโนตตระ (praśnottara) คือการตั้งคำถามและตอบเอง ตรงกับคำว่าปฏิปุจฉา (Rhetorical Question) ตามตำราวรรณคดีไทย ซึ่งหมายถึงการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้คาดหวังคำตอบ[234] เช่น

โก อยำ อีทฺฤศานฺธรฺมา โลกนาเถน ทรฺศิตำ |
ศฺรุณิตฺวา น สิยา ตุษฺฏ อนฺยตฺร มารปกฺษิกาตฺ ||[235]
ใครบ้างเล่าจะไม่ยินดีเมื่อได้ฟังธรรมอันน่าอัศจรรย์เช่นนั้นที่พระโลกนาถทรงแสดง นอกจากฝ่ายของมาร[236]

---

[230] เรื่องเดียวกัน, 269.

[231] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 30.

[232] มหาวัสตุ เล่ม 3, 555.

[233] เรื่องเดียวกัน, 261.

[234] ปัทมา นาควรรณ, **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวยาวทาน เรื่องที่ 1-19** (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร-ดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 357.

[235] มหาวัสตุ เล่ม 2, 595.

[236] เรื่องเดียวกัน, 267.

โก นุ หรฺโษ โก นุ อานนฺโท เอวํ ปฺรชฺวลิเต สทา |
อนฺธการสฺมึ ปฺรกฺษิปฺตา อาโลกํ น ปฺรกาศถ ||[237]
จะมีความเบิกบานอะไร จะมีความเพลิดเพลินอะไร
ในเมื่อโลกกำลังถูกไฟแผดเผา ตลอดเวลาอย่างนี้
พวกเธอถลำเข้าไปในความมืดจึงไม่พบแสงสว่าง[238]

จากตัวอย่าง กวีใช้อรรถาลังการประเภทปรัศโนตตระเป็นการตั้งคำถามลอย ๆ เพื่อนำไปสู่การอธิบายความเพิ่มเติม แต่ไม่ใช่การตั้งคำถามเพื่อให้มีผู้ตอบ เพราะคำตอบมีอยู่แล้วในตัวนั่นเอง

2.5 วยติเรกะ (vyatireka) คือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง อาจเป็นอุปไมยเหนือกว่าอุปมาน หรือในทางกลับกันก็ได้[239] เช่น

โย จ วรฺษศตํ ชีเว อปศฺยํ พุทฺธศาสนํ
เอกาหํ ชีวิตํ เศฺรโย ปศฺยโต พุทฺธศาสนํ ||[240]
ก็บุคคลผู้เห็น (เข้าใจ) คำสอนของพระพุทธเจ้า แม้มีชีวิตอยู่
วันเดียวก็ประเสร็จยิ่งกว่าคนผู้ไม่เห็น (ไม่เข้าใจ) คำสอนของ
พระพุทธเจ้า แม้มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี[241]

จากตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบการมีชีวิตของบุคคลโดยยกให้การมีชีวิตอยู่ของคนหนึ่งเหนือกว่าอีกคนหนึ่ง โดยใช้เครื่องชี้วัดที่แสดงความเหนือกว่าคือความเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังความว่า ผู้มีชีวิตอยู่วันเดียวแต่เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมดีกว่าผู้มีชีวิตอยู่ 100 ปีแต่ไม่เข้าใจคำสอนอะไรเลย

2.6 อติศโยกติ (atiśayokti) คือ การกล่าวจินตนาการให้เกินจริงด้วยวิธีการเดียวกับอุตเปรกษา แต่ไม่ใช้คำว่า ประหนึ่ง (อิว)[242] ตามตำราวรรณคดีไทยตรงกับคำว่า อติพจน์ (Hyperbole) อติศโยกติที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น

พฺรหฺมโกฏีสหสฺราณิ คคนสฺมึ สมาคตา |
วรฺษนฺติ สูกษฺมํ จูรฺณํ หิ ทิวฺยं โลกจนฺทนํ ||[243]

---

[237] มหาวัสตุ เล่ม 3, 576.
[238] เรื่องเดียวกัน, 286.
[239] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 29.
[240] มหาวัสตุ เล่ม 3, 611.
[241] เรื่องเดียวกัน, 330.
[242] กุสุมา รักษมณี, **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**, 30.
[243] มหาวัสตุ เล่ม 3, 515.

เทวดาชั้นพรหมหลายพันโกฏิได้มาชุมนุมกันบนท้องฟ้าแล้ว
โปรยผงจันทน์แดงที่ละเอียด ประณีต และเป็นทิพย์ลงมา[244]

อาภา จ วิปุลา มุกฺตา พุทฺธเกฺษตฺรํ ปริสฺผุฏฺ |
ภวาคฺรโลกธาตูโย อคฺนิศฺภฺรา วา ติษฺฐติ ||[245]
พระรัศมีอันรุ่งเรืองสาดส่องไปทั่วพุทธเกษตรอันกว้างไกล
(ทำให้) ส่วนที่สูงที่สุดของโลกธาตุกลายเป็นสีแดงเพลิง[246]

จากตัวอย่างข้างต้น เนื้อหาแสดงให้เห็นพุทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าในแง่ของวรรณคดีลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นจินตนาการเกินจริงซึ่งอยู่เหนือธรรมชาติของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวพุทธส่วนใหญ่ต่างก็เชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าทรงมีคุณลักษณะพิเศษเหนือมนุษย์ การที่จะมีเทวดาชั้นพรหมมาชุมนุมมากเพียงนั้นก็ดี การที่พระรัศมีของพระองค์แผ่กระจายออกไปกว้างไกลถึงเพียงนั้นก็ดี สิ่งเหล่านี้ก็เป็นธรรมดาของพระพุทธองค์ที่ไม่ใช่เรื่องเกินจริงแต่อย่างใด

หลังจากได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์ โครงสร้างและเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์ รวมทั้งรูปแบบและภาษาที่ใช้ในการประพันธ์แล้ว ต่อจากนี้ผู้วิจัยจะได้นำชาดกที่ปรากฏในมหาวัสตุอวทานมาศึกษาวิเคราะห์ทั้งชาดกที่เหมือนหรือคล้ายกันกับชาดกในอรรถกถาชาดก และชาดกที่มีเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน ซึ่งมีรายละเอียดการศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

---

[244] เรื่องเดียวกัน, 208.
[245] เรื่องเดียวกัน, 515.
[246] เรื่องเดียวกัน, 208.

บทที่ 3
การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสตุอวทาน

ความหมายของชาดก

ชาดก คือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง ชาดกอาจเป็นนิทานที่รวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ และเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนครั้งพุทธกาล มิใช่เป็นพุทธวจนะทั้งหมด มีผู้ศึกษาและประมวลที่มาของนิทานชาดกสรุปได้เป็น 4 ทาง คือ

1. จากเรื่องที่มีเล่ากันทั่วไปและมีมาก่อนการรวบรวมคัมภีร์ชาดกที่สมบูรณ์
2. จากนิทานชาวบ้านหรือนิทานต่างประเทศที่แพร่เข้ามา
3. จากเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารบ้านเมืองก่อนยุคพุทธกาล
4. โดยการผูกเรื่องขึ้นเพื่อใช้เปรียบเทียบ[247]

สอดคล้องกับนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ให้ความเห็นไว้ดังนี้

เอฟ. มักซ์ มึลเลอร์ (F. Max Müller)[248] กล่าวว่า ชาดกคือเรื่องราวที่เกี่ยวกับการเกิดหรือเรื่องราวของชาติก่อน เป็นเรื่องประเภทหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ที่ผ่านมาแล้วนับไม่ถ้วนแก่พระสาวก เพื่อให้เห็นแนวคิดว่าทุกคนล้วนเกิดมาแล้วหลายภพชาติ อีกทั้งเมื่อตายไปก็จะไปเกิดอีกหลายภพชาติ

เมาริซ วินเทอร์นิทซ์ (Maurice Winternitz)[249] กล่าวว่า ชาดกคือเรื่องราวของพระพุทธองค์เมื่อครั้งทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อพระโพธิญาณในหลายๆ ภพชาติ ทรงเคยอยู่ในฐานะมนุษย์ สัตว์ หรือเทวดา ก่อนที่จะประสูติเป็นเจ้าชายในตระกูลศากยะในพระชาติสุดท้าย และต่อมาได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที. ดับเบิลยู. รีส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids)[250] กล่าวว่า ชาดกหมายถึงหนังสือที่เก็บรวบรวมนิทานอุทาหรณ์ที่เก่าแก่ อีกทั้งยังรวมเรื่องราวของชาวอารยันที่ทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือดำเนินเรื่องแต่ละเรื่องด้วยตัวละครหลักที่เป็นมนุษย์ เทวดาหรือสัตว์ ซึ่งเป็นอดีตชาติพระพุทธองค์

ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์[251] อธิบายว่า ชาดก ได้แก่ เรื่องของพระโพธิสัตว์หรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงบทบาทความเป็นวีรบุรุษหรือบทบาทอื่น ฉะนั้นคำนี้จึงอาจแปลความหมายได้

---

[247] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดกฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 27-28.

[248] F. Max Müller, "Editor's Preface." In J.S. Speyer, Trans. **The Gâtakamâlâ**. V-xv. Reprint. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1990), ix-x.

[249] Maurice Winternitz, **History of Indian Literature**. **Vol. II**, 109.

[250] T.W. Rhys Davids, Buddhism: **A Sketch of the Life and Teachings of Gautama, the Buddha**. Reprited. (Varanasi: Indological Book House, 1973), 58.

[251] ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์, **"ความรู้เรื่องชาดก" ในอายุบวร**, 53.

ว่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ แต่การแปลความหมายที่ใช้กันทั่วไปนั้นก็คือเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ธานิโย[252] ให้ความคิดเห็นว่าชาดกเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงประวัติการสร้างบารมีในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังเป็น “พระโพธิสัตว์ (Bodhisatta)” หรือ “พระมหาสัตว์ (Mahāsatta)” ซึ่งพระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงเพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนใจให้ระลึกถึงวงจรสังสารวัฏและกฎแห่งกรรมซึ่งทุกผู้ทุกนามล้วนตกอยู่ภายใต้กฎนี้

ชาดกกับอวทานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน แต่ก็มีความแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือชาดกเป็นการเล่าถึงการบำเพ็ญความดีของพระพุทธองค์ในอดีตชาติที่พึงนำมาเป็นแบบอย่างหรือเป็นแรงบันดาลใจให้คนทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตาม ส่วนอวทานก็เป็นเรื่องราวที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึงกรรมดีและกรรมชั่วในอดีตชาติของบุคคลอื่น เน้นผลของกรรมดีกรรมชั่วที่สืบเนื่องมาถึงชาติปัจจุบัน โดยเรื่องราวดังกล่าวไม่ได้จำเพาะเจาะจงเฉพาะอดีตชาติของพระองค์เท่านั้น

ลักษณะโครงสร้างของชาดก

ลักษณะโครงสร้างหรือองค์ประกอบของชาดกมักประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สำคัญดังนี้

1. ปัจจุบันวัตถุ (The stories of the present) เป็นการปรารภเรื่องต้นเหตุ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ซึ่งเป็นต้นเรื่องหรือสาเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงเรื่องราวในอดีตหรือตรัสถึงความเป็นมาของชาดกว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยเหตุการณ์ในปัจจุบันที่เกิดขึ้นเช่นนี้ แม้ในอดีตกาลหรือในชาติก่อน ๆ (อดีตวัตถุ) เหตุการณ์นี้ก็ได้เกิดขึ้นแล้วเช่นเดียวกัน มูลเหตุที่ทำให้มีการปรารภเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุ มีลักษณะต่าง ๆ กัน 4 อย่าง คือ

1.1 อัตตัชฌาสยะ เป็นการปรารภเรื่องที่พระพุทธองค์เกิดอัธยาศัยที่จะแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท เช่น

> *“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง เรามีปกติกล่าวยกย่องบุญไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลอื่นเราก็มีปกติกล่าวยกย่องบุญเช่นกัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “แม้ในกาลอื่นก็เคยมีด้วยหรือพระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลอื่นก็เคยมีมาแล้ว”*[253]

1.2 ปัญญาสยะ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโดยอนุโลมตามอัธยาศัยของผู้ฟังที่ต้องการจะทราบเรื่องราวที่ผู้ฟังปรารถนา จึงได้กราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องราวนั้นเพื่อเป็นตัวอย่างให้มีความเข้าใจถ่องแท้ยิ่งขึ้น เช่น

---

[252] พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, **ความสัมพันธ์ของชาดกในคัมภีร์กับชาดกในภาพสลักหินที่สถูปภารหุต :** ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 3) กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2559. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด, 2559), 170.

[253] มหาวัสตุ เล่ม 3, 35.

ภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เจ้าหญิงยโศธราทรงประหม่าเขินอายต่อพระองค์เมื่อยังเป็นพระกุมารอย่างไร" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เจ้าหญิงยโศธราทรงประหม่าเขินอายในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในกาลอื่นเจ้าหญิงยโศธรานี้ก็ทรงประหม่าเขินอายต่อเรามาแล้ว" ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ในกาลอื่นก็เคยมีด้วยหรือพระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลอื่นก็เคยมีเช่นกัน"[254]

1.3 วัตถุปัตติกะ การปรารภเหตุหรือเรื่องที่เกิดขึ้นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง เช่น

"ดูก่อนอานันทะ พื้นดินบริเวณนั้นเคยเป็นที่ประทับของพระตถาคต ผู้เป็นอรหันต์ ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ 3 พระองค์ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้ากระกุจฉันทะ พระผู้มีพระภาคเจ้ากนกมุนี และพระผู้มีพระภาคเจ้ากาศยปะ" ..... "ดูก่อนอานันทะ เธอออยากฟังธรรมกถาว่าด้วยอดีตชาติของตถาคต อันเนื่องด้วยเมืองมารกรัณฑะหรือไม่" ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนั้น พระอานันทเถระจึงกราบทูลคำนี้กะพระองค์ว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นี้เป็นเวลา ข้าแต่พระสุคต นี้เป็นโอกาสที่พระองค์จะเล่าเรื่องราวที่เป็นประโยชน์นั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ฟังและได้เข้าใจต่อหน้าพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็จักเชื่อตามความเป็นจริง" ครั้นเมื่อพระอานันทะกราบทูลอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำนี้กะพระอานันทเถระดังนี้[255]

1.4 ปุจฉาวสิกา การปรารภเหตุหรือเรื่องที่เกิดจากการตั้งคำถาม หรือตั้งเป็นประเด็นปัญหา เพื่อหาคำตอบข้อประเด็นเหล่านั้น เช่น

หมู่ชนจำนวนมากต่างมีความยินดีทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าดูเถิด เพราะเหตุใดเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าสู่เขตแดนเมืองไวศาลีเท่านั้น พวกอมนุษย์จึงพากันหนีไปทั้งหมด" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนบุตรของวสิษฐะ อะไรเป็นเหตุอัศจรรย์ในเรื่องนี้ ที่พระตถาคตผู้ได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ผู้เป็นเทวดายิ่งกว่าเทวดา พอก้าวเข้าสู่เขตแดนของเมืองเท่านั้น พวกอมนุษย์ก็พากันหนีไปทั้งหมด แม้ในกาลอื่น เมื่อเราผู้เป็นฤษีก้าวเข้าสู่เขตแดนเมืองกัมปิลละเท่านั้น พวกอมนุษย์ก็พากันหนีไปเช่นกัน" เจ้าลิจฉวีทั้งหลายกล่าวว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ในกาลอื่นเหตุการณ์เช่นนี้ก็เคยมีหรือ" พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนบุตรของวสิษฐะ แม้ในกาลอื่นเหตุการณ์เช่นนี้ก็เคยมีเหมือนกัน"[256]

2. อดีตวัตถุ (The stories of the past) เป็นตัวชาดกแท้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าจริง ๆ หรือเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในปัจจุบันในสมัยพุทธกาล เช่น พระราชา เศรษฐี หรือพุทธบริษัทอื่น ๆ เช่น

---

[254] มหาวัสตุ เล่ม 2, 45.

[255] มหาวัสตุ เล่ม 1, 226.

[256] เรื่องเดียวกัน, 200.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้วในอดีตกาลอันยาวนาน มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อว่ายวกัจฉกะ อยู่ห่างจากเมืองมิถิลาครึ่งโยชน์ ถัดจากหมู่บ้านยวกัจฉกะนั้นเป็นหมู่บ้านของช่างตีเหล็ก ที่หมู่บ้านนั้นหัวหน้าช่างตีเหล็กมีลูกสาวคนหนึ่งชื่ออมราเป็นผู้น่าเลื่อมใส งดงาม เฉลียวฉลาด และมีปฏิภาณไหวพริบ[257]

3. คาถา (Verses) เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองหรือคาถา เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในปัจจุบันวัตถุหรือส่วนหนึ่งที่อยู่ในอดีตวัตถุ เป็นคำประพันธ์ที่เก่าแก่ที่สุดของชาดก มีความไพเราะงดงาม เช่น

ปุรฺเววาสนิวาเสน ปุรตฺยุตฺปนฺตหิเตน วา |
เอวํ ตำ สำชายเต เปรมนำ อุตฺปลำ วา ยโถทเก ||1||[258]

ความรักย่อมเกิดเพราะการเคยอยู่ร่วมกันในปางก่อน และเพราะความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ดุจดอกบัวเกิดขึ้นในน้ำ ด้วยประการฉะนี้[259]

4. ไวยากรณ์ (Commentary) เป็นการอธิบายหรือวิจารณ์ พิจารณา คำ ศัพท์ ข้อความ เป็นการให้ความสำคัญต่อลักษณะของภาษา หรือกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องวิจารณ์ไวยากรณ์และถ้อยคำของคาถานั่นเอง (ในคัมภีร์มหาวัสตุจะไม่มีไวยากรณ์) แต่จะยกตัวอย่างในอรรถกถาสุวรรณสามชาดกบาลี[260] เช่น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุสามตฺตำ ได้แก่ พอเป็นอาหาร. ได้ยินว่า คำว่า อุสา เป็นชื่อของโภชนาหาร ความว่า บิดามารดาทั้งสองนั้นยังมีโภชนาหาร. บทว่า อถ สาหสฺส ชีวิตำ ความว่า มีชีวิตอยู่ได้ประมาณหกวัน พระมหาสัตว์กล่าวคำนี้ หมายถึงผลาผลที่นำมาตั้งไว้ อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อุสา ได้แก่ ไออุ่น

5. สโมธาน (Conclusion) เป็นการเชื่อมเรื่องทั้งสองคือปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นตัวตนคนเดียวกันกับตัวบุคคลหรือละครในสมัยของพระพุทธเจ้า หรือกล่าวได้ว่า สโมธานคือการประชุมสรุปเรื่องราวในชาดก เป็นการสรุปเรื่องในอตีตวัตถุเชื่อมโยงถึงบุคคลสื่อถึงการกลับชาติมาเกิดในปัจจุบันวัตถุ (ในพุทธกาล) ซึ่งบุคคลในอดีตวัตถุส่วนใหญ่มักจะมีบทบาทซ้ำเดิมกับบทบาทในปัจจุบันวัตถุ เช่น

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ฤษีกาศยปะในกาลนั้นก็คือพระเจ้าศุทโธทนะ (ในกาลบัดนี้) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่กวางนั้นก็คือพระนางมหาประชาบดี ผู้ที่เป็นพระเจ้ากาศี (ในกาลนั้น) ก็คือเจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ ฤษีหนุ่มชื่อเอกศฤงคะในกาลนั้นก็คือเรานั่นเอง

---

[257] มหาวัสตุ เล่ม 2, 71.

[258] มหาวัสตุ เล่ม 3, 446.

[259] เรื่องเดียวกัน, 117.

[260] มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 4 ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), 188.

หมายเหตุ การอ้างอิงที่จะปรากฏต่อไปจะใช้อักษรย่อว่า ขุ.ชา. เช่น ขุ.ชา. เล่ม 4 ภาค 2, 188 เป็นต้น

และราชกุมารีชื่อนลินี (ในกาลนั้น) ก็คือพระนางยโศธรานั่นเอง แม้ในกาลนั้นพระนางประดับตกแต่งตนเองแล้วก็ได้ล่อลวง (เอาใจ) เรา แม้ในกาลบัดนี้ พระนางประดับตกแต่งแล้วก็ได้ล่อลวง (เอาใจ) เราเช่นกัน" [261]

นอกจากนี้พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย [262] ได้กล่าวถึงโครงสร้างของชาดกไว้ว่า ชาดกที่อยู่ในพระไตรปิฎกบาลีได้ปรากฏเฉพาะในรูปของ "ร้อยกรอง" หรือ "คาถา" เท่านั้น แบ่งออกเป็น 22 นิบาต เริ่มตั้งแต่เอกนิบาตไปจนถึงมหานิบาต รวมทั้งสิ้น 547 เรื่อง

สำหรับชาดกที่ปรากฏอยู่ในอรรถกถานั้นเป็นรูปของ "ร้อยแก้ว" ซึ่งเป็นการบรรยายเนื้อหา โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

ก. เรื่องราวในปัจจุบัน (paccuppannavatthu) เป็นการแสดงถึงเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ให้ฟัง

ข. เรื่องราวในอดีต (atītavatthu) เป็นเรื่องราวที่กล่าวสืบเนื่องจากเรื่องราวที่เป็นเหตุในปัจจุบันในข้อ ก. สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้จะมีคาถาชาดกที่ถูกนำมาจากพระไตรปิฎกอยู่เป็นแห่ง ๆ

ค. อรรถาธิบายขยายศัพท์ (veyyākaraṇa) ซึ่งโดยมากเป็นการอธิบายขยายความของศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในคาถาชาดกที่อยู่ในข้อ ข.

ง. ประชุมชาดก (samodhāna) เป็นการผูกเรื่องราวในอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน โดยระบุว่าบุคคลในอดีตแต่ละท่านคือใครในปัจจุบัน ถือเป็นบทสรุปของชาดกในแต่ละเรื่อง

เมื่อถือกันว่าคาถาเท่านั้นที่เป็นที่เชื่อถือได้ทางคัมภีร์ อรรถกถาทั้งหมดรวมทั้งเรื่องราวปัจจุบันก็ต้องถือว่าเป็นงานของนักปราชญ์ เกี่ยวกับปัญหาที่ว่าอรรถกถาชาดกนี้ถูกรวบรวมขึ้น ถูกถ่ายทอดหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อไรนั้น เราไม่มีทางตัดสินได้ นอกจากอาศัยความเชื่อถือที่สืบต่อกันมาเท่านั้น โดยทางประวัติเชื่อกันว่าพระพุทธโฆสาจารย์ชาวอินเดียเป็นผู้รจนาอรรถกถาชาดกเมื่อคราวที่ท่านอยู่ในประเทศลังกา แต่ก็ยังเป็นที่น่าสงสัย เพราะอาจจะมีการเปลี่ยนรูปใหม่เกี่ยวกับอรรถกถาเมื่อไม่นานหลังจากสมัยของพระพุทธโฆสาจารย์ (คริสต์ศตวรรษที่ 5) แต่อาจจะเป็น 1 ศตวรรษต่อมาก็ได้ อย่างไรก็ตาม อรรถกถาก็ต้องใช้ประโยชน์จากคัมภีร์เก่า ๆ เราอาจพิสูจน์ได้ว่าในศตวรรษที่ 3 หรือที่ 2 ก่อนคริสต์ศักราช ชาดกบางเรื่องได้ถูกเล่าเหมือนอย่างที่เราได้พบในอรรถกถาชาดก มีภาพปรากฏที่รั้วหินสลักรอบ ๆ สถูปภารหุตและสาญจี เป็นเรื่องราวจากชาดก มิใช่แต่จะเอาไปจากคาถาชาดกเท่านั้น แต่บางภาพก็เอาไปจากอรรถกถาชาดกอีกด้วย และหัวเรื่องของชาดกยัง

---

[261] มหาวัสตุ เล่ม 3, 120.

[262] พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, **ความสัมพันธ์ของชาดกในคัมภีร์กับชาดกในภาพสลักหินที่สถูปภารหุต**, 173.

ถูกจารึกไว้ที่งานแกะสลักบางชิ้น ซึ่งเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าเรื่องเหล่านี้มีอยู่ในศตวรรษที่ 3 หรือที่ 2 ก็เรียกว่าชาดกและถือว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์

นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีคำสอนประเภทอวทานที่มีรูปแบบคล้ายกับชาดก น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากชาดกที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางแล้วพัฒนาให้มีลักษณะเฉพาะ เพราะเป็นการนำวรรณคดีคำสอนที่รู้จักมาดัดแปลงแล้วเผยแผ่ออกไปตามแนวคิดใหม่ของตนทำให้เป็นที่ยอมรับได้ง่ายกว่าการใช้รูปแบบคำสอนที่ไม่เป็นที่คุ้นเคย อวทานจึงกลายเป็นวรรณคดีคำสอนที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางไม่น้อยกว่าชาดกในเวลาต่อมา อีกทั้งภายหลังยังมีการรวมเรื่องชาดกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอวทานด้วย การนำชาดกมารวมไว้ในอวทานแต่ได้เรียกเรื่องชาดกเหล่านั้นว่าอวทาน เห็นได้จากวรรณคดีรวบรวมอวทานยุคแรกๆ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7-8) มีทิวยาวทานเป็นต้น ซึ่งกลายเป็นต้นแบบในการรวมอวทานประเภทนี้ในคัมภีร์อวทานยุคหลัง ๆ ต่อมา

แม้ว่าวรรณคดีรวมอวทานยุคแรกและยุคหลังจะมีการรวมเรื่องชาดกของเถรวาทไว้ด้วย หรืออาจจะกล่าวว่าชาดกเป็นอวทานก็ได้ แต่หากพิจารณาเปรียบเทียบลักษณะเนื้อเรื่อง การเดินเรื่องแล้วจะเห็นว่า วรรณคดีทั้งสองประเภทนี้ยังมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ชาดกมุ่งเน้นการทำความดีมีจุดหมายให้ได้พระโพธิญาณ ให้เชื่อมั่นในการทำความดีเพื่อวัตถุประสงค์การบรรลุโพธิญาณอย่างชัดเจน แต่อวทานมุ่งเน้นความศรัทธาที่มีอย่างเต็มเปี่ยมในพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระพุทธองค์นำพาสู่พระนิพพานหรือความหลุดพ้น

ชาดกมีการดำเนินเรื่องส่วนสำคัญหรือเนื้อหาหลักสำคัญอยู่ในสมัยที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธองค์ มุ่งกล่าวสอนโดยยกตัวอย่างในอดีตชาติเป็นสำคัญ เนื้อหาส่วนนี้ในชาดกจึงเป็นเนื้อหาหรือจุดมุ่งหมายหลักของการดำเนินเรื่อง ในขณะที่เนื้อหาหลักสำคัญหรือลักษณะการเดินเรื่องที่สำคัญของอวทานจะอยู่ในสมัยปัจจุบัน คือในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนมายุอยู่หรือในสมัยพุทธกาลนั่นเอง แต่ก็อาจจะมีบ้างซึ่งมีเป็นส่วนน้อยที่อาจอยู่ในสมัยหลังพุทธปรินิพพานหรือหลังพุทธกาล ฉะนั้น ชาดกและอวทานจึงเน้นในส่วนเนื้อเรื่องหรือการดำเนินเรื่องต่างกัน เพราะชาดกเน้นอดีตวัตถุ ส่วนอวทานเน้นปัจจุบันวัตถุ แต่ถึงกระนั้นทั้งชาดกและอวทานก็มีพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ดำเนินเรื่องหรือตรัสเล่าเรื่องเหมือนกัน แต่ทรงอยู่ในฐานะนักเล่าที่ต่างกัน คือ ในชาดก พระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าอดีตชาติของพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะตัวละครหลัก ซึ่งทราบได้จากการประชุมหรือสรุปชาดก ส่วนอวทาน พระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าเรื่องในฐานะที่พระองค์ทรงหยั่งรู้เหตุการณ์ในอดีตชาติของบุคคลอื่นซึ่งเป็นตัวละครหลัก หรือพระองค์เองอาจจะเป็นตัวละครหลัก และอาจจะไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในอดีต หรืออาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าเรื่องในฐานะพยาน หรือตรัสเล่าตามญาณหยั่งรู้เรื่องราวของบุคคลอื่นตามเหตุการณ์นั้น ๆ อวทานส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องส่วนที่เป็นอดีตวัตถุ และอวทานบางเรื่องอาจจะมีเนื้อเรื่องส่วนที่เป็นพยากรณ์ เป็นลักษณะที่ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้อวทานได้รับอิทธิพลมาจากชาดก แต่ก็ยังมีส่วนในการดัดแปลงลักษณะของ

ผู้เล่า และเหตุการณ์สำคัญในเรื่อง นอกจากนี้ลักษณะการตั้งชื่อเรื่องของอวทานยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของเนื้อเรื่อง ตัวละครเอก หรือจุดประสงค์การเล่าเรื่องไว้ด้วยเช่นกัน ดังรายละเอียดที่จะอธิบายลักษณะการตั้งชื่อเรื่องของชาดกและอวทานไว้ดังนี้

ลักษณะการตั้งชื่อเรื่องชาดกและอวทาน

ในคัมภีร์มหาวัสตุมีลักษณะการตั้งชื่อเรื่องชาดกหรืออวทานแต่ละเรื่องแตกต่างกัน ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ 1. ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง 2. ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง 3. ตั้งชื่อตามสถานที่สำคัญหรือตามวัตถุสิ่งของ และ 4. ตั้งชื่อตามอาชีพของผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. <u>ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง</u> มีจำนวน 18 เรื่อง แบ่งเป็น

1.1 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 ที่ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่

1.1.1 **ชาดกเรื่องนกสามตัว (ตริศกุนียชาดก)**[263] พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้เพราะปรารภเรื่องนกแก้วพูดได้ที่นางโศศฤงคีส่งมานิมนต์พระองค์และหมู่พระสาวกไปฉันภัตตาหารให้เหล่ากษัตริย์ลิจฉวีฟัง มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จไปยังอาศรมฤษี ระหว่างทางทอดพระเนตรเห็นแม่นกสามตัว คือ นกเค้าแมว นกสาลิกาและนกแก้วบินออกจากโพรงต้นงิ้ว จึงรับสั่งให้บุรุษคนหนึ่งปีนขึ้นไปดูในโพรง ทรงทราบว่ามีไข่นก 3 ฟองจึงให้นำลงมาแล้วให้ดูแลเป็นอย่างดี เมื่อเสด็จไปถึงอาศรมได้ตรัสกับฤษีว่าพระองค์ปรารถนาจะมีโอรส ฤษีกล่าวว่าพระองค์จักมีโอรสที่เกิดจากไข่นก 3 ฟองนั้น เมื่อไข่นกฟักเป็นตัวออกมา ลูกนกทั้งสามได้รับเลี้ยงดูอย่างดีจึงเจริญเติบโตด้วยความเฉลียวฉลาดและพูดภาษามนุษย์ได้ พระราชาทรงทราบความฉลาดของลูกนกจึงตรัสถามราชธรรมกับนกแต่ละตัว ลูกนกทั้งสามสามารถอธิบายราชธรรมได้อย่างเฉลียวฉลาดทำให้พระราชาทรงปลื้มปีติอย่างมาก ตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่าครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นนกแก้ว พระศารีบุตรเกิดเป็นนกสาลิกา พระอานนท์เกิดเป็นนกเค้าแมว และพระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต

1.1.2 **ชาดกเรื่องช้าง**[264] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้หลังจากเสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลีที่ประสบโรคระบาดจากอมนุษย์จนกระทั่งพวกอมนุษย์หนีไปหมด เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล มีช้างมงคลเชือกหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสีจึงทำให้เมืองพาราณสีแคว้นกาศีปราศจากโรคภัย ต่อมาได้เกิดโรคระบาดขึ้นในเมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้มตายเป็นจำนวนมาก พระเจ้าไวเทหกะจึงส่งพราหมณ์ไปกราบทูลพระเจ้าพาราณสีเพื่อขอช้างมงคลมาช่วยชาวเมืองมิถิลา พระเจ้าพาราณสีจึงส่งช้างนั้นไปช่วยขจัดภัยอันตราย ในตอนท้ายทรงสรุปว่าใน

---

[263] มหาวัสตุ เล่ม 1, 191-200.

[264] เรื่องเดียวกัน, 203-204.

ครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นช้างมงคล พระเจ้ากาศีในกาลนั้นคือพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าไวเทหกะแห่งเมืองมิถิลาคือพระเจ้าสิงหเสนาบดี และพราหมณ์ที่ไปขอช้างคือเจ้าลิจฉวีนามว่าโตมระ

1.1.3 **ชาดกเรื่องวัวฤษภะ**[265] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้หลังจากเสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลีที่ประสบโรคระบาดจากอมนุษย์จนกระทั่งพวกอมนุษย์หนีไปหมด เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าอังคะมีวัวฤษภะที่เป็นมงคลตัวหนึ่งจึงทำให้แคว้นอังคะไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ต่อมาได้เกิดโรคระบาดขึ้นในเมืองราชคฤห์ พระเจ้ากรุงราชคฤห์จึงส่งพราหมณ์ไปกราบทูลพระเจ้าอังคะเพื่อขอวัวฤษภะมาช่วยขจัดโรคระบาดในเมืองราชคฤห์ พระเจ้าอังคะจึงพระราชทานวัวฤษภะนั้นแก่พราหมณ์ นับจากนั้นเมืองราชคฤห์ก็ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ในตอนท้ายทรงสรุปว่าครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นวัวฤษภะ พระเจ้าอังคะในกาลนั้นคือพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้ากรุงราชคฤห์คือพระเจ้าสิงหเสนาบดี และพราหมณ์ที่ไปขอช้างคือเจ้าลิจฉวีนามว่าโตมระ

1.2 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 2 ที่ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่

1.2.1 **มัญชรีชาดก**[266] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเจ้าหญิงยโศธราทรงมีความเขินอายต่อพระองค์ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล พราหมณ์คนหนึ่งชื่อเกาศิกะอาศัยอยู่ในเมืองพาราณสี เห็นโทษในกามจึงออกบวชเป็นฤษีที่เชิงเขาหิมาลัย บำเพ็ญเพียรจนได้ฌานขั้นสูง เวลานั้นญาติของฤษีเกาศิกะตายไปเกิดเป็นคนธรรพ์ชื่อปัญจศิขะรู้ว่าฤษีเกาศิกะบวชอยู่ที่อาศรมริมฝั่งแม่น้ำคงคาไม่ยินดีในการให้ทาน จึงกราบทูลพระอินทร์เพื่อไปช่วยโน้มน้าวฤษี พระอินทร์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และมาตลิเทพบุตรจึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์ ส่วนปัญจศิขเทพบุตรแปลงร่างเป็นสุนัขเข้าไปยังอาศรมของฤษีในเวลาอาหารตามลำดับแล้วโน้มน้าวจนฤษีเห็นคุณค่าในการให้ทาน ต่อมาพระอินทร์สั่งให้มาตลิเทพบุตรนำสุธาโภชน์ไปถวายฤษี เทพธิดาทั้งสี่ คือ นางศิริ นางศรัทธา นางอาศา และนางหิรี ได้เข้าไปขอสุธาโภชน์จากฤษีตามลำดับ ในที่สุดนางหิรีเป็นผู้ได้รับสุธาโภชน์เพราะนางมีความละอายจึงทำให้ฤษีเกาศิกะพอใจ และในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีเกาศิกะ ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นนางหิรีเทพธิดาผู้ที่มีความละอาย

1.2.2 **โคธาชาดก**[267] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเจ้าหญิงยโศธราไม่ทรงยินดีแม้ได้รับของมีค่ามากจากพระองค์ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าสุประภะครองเมืองพาราณสี พระองค์ทรงหวาดระแวงว่าประชาชนจะปลงพระชนม์แล้วสถาปนาพระกุมารสุเตชะขึ้นเป็นกษัตริย์แทนจึงเนรเทศพระกุมารไป

---

[265] เรื่องเดียวกัน, 204-205.

[266] มหาวัสตุ เล่ม 2, 45-46.

[267] เรื่องเดียวกัน, 56-59.

อยู่ป่า พระกุมารสุเตชะจึงพาพระชายาไปสร้างกระท่อมอยู่ในป่าใกล้เชิงเขาหิมาลัย วันหนึ่งพระกุมารไม่อยู่ในอาศรม แมวได้คาบเหี้ยที่อ้วนล่ำตัวหนึ่งไปวางไว้เบื้องหน้าพระชายา แต่พระชายารังเกียจไม่ยอมจับต้องเหี้ยนั้น เมื่อพระกุมารกลับมาจึงนำเหี้ยนั้นไปปรุงเป็นอาหาร พระชายาเห็นเนื้อเหี้ยที่ปรุงสุกแล้วจึงอยากเสวย ฝ่ายพระกุมารทรงดำริว่าพระชายาไม่อยากจับต้องเหี้ย แต่พอปรุงสุกแล้วกลับอยากเสวย จึงคิดว่าพระชายาไม่รักตน ดังนั้น ขณะที่พระชายาเสด็จไปตักน้ำพระกุมารจึงเสวยเนื้อเหี้ยจนหมด พระชายากลับมาไม่ได้เสวยเนื้อเหี้ยจึงเสียพระทัยว่าตนคงไม่เป็นที่รักของพระกุมาร ต่อมาเมื่อพระเจ้าสุประภะสวรรคต พระกุมารสุเตชะได้กลับมาครองราชย์แทน พระองค์ได้พระราชทานทรัพย์สินที่มีค่าทุกประการแก่พระเทวี แต่ก็ไม่อาจทำให้พระเทวียินดีเลย เพราะเรื่องที่พระนางไม่ได้เสวยเหี้ยยังติดค้างอยู่ในพระทัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระเจ้าสุเตชะ ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นมเหสีของพระเจ้าสุเตชะผู้ไม่เคยพอใจแม้จะได้รับพระราชทานของมีค่ามาก

1.2.3 **ศรเกษปณชาดก**[268] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงเคยยิงลูกศรได้ไกลไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ากาศีครองเมืองพาราณสี ราชอาณาจักรของพระองค์มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไปจนถึงเมืองตักษศิลา ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้งพระอนุชาให้ครองราชย์แทนแล้วเสด็จไปประทับที่เมืองตักษศิลา ต่อมามีพระราชาองค์หนึ่งยกทัพมาปิดล้อมเมืองพาราณสีไว้ พระอนุชาจึงส่งทูตไปเมืองตักษศิลาเพื่อขอให้พระเจ้ากาศีเสด็จมาช่วย พระเจ้ากาศีจึงทรงเขียนพระนามของพระราชาที่กำลังปิดล้อมเมืองพาราณสีลงบนเปลือกไม้ ผูกมัดเปลือกไม้ไว้ที่ลูกศรแล้วยิงไปที่เมืองพาราณสี ลูกศรลอยไปตกแทบพระบาทของพระราชาพระองค์นั้น พระองค์ทรงประหลาดพระทัยในฝีมือของผู้ที่ยิงลูกศรมาไกลขนาดนั้นจึงสร้างเทวาลัยเก็บลูกศรนั้นไว้แล้วทรงยกทัพกลับไป ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระเจ้ากาศีผู้ยิงลูกศรได้ไกลจากเมืองตักษศิลาจนถึงเมืองพาราณสี

1.2.4 **ศกุนตกชาดก (1)**[269] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยอดอาหารทรมานร่างกายเพื่อความหลุดพ้นมาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล นายพรานนกชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งใช้บ่วงและตาข่ายดักจับนกในป่าแล้วนำมาขังเลี้ยงไว้ในกรงจนอ้วนพีจากนั้นจึงนำไปขายเพื่อให้ได้ราคาดี ครั้งนั้นนกที่ฉลาดตัวหนึ่งสังเกตเห็นนายพรานนกกระทำเช่นนั้นจึงคิดหาทางเอาตัวรอดโดยวิธีกินอาหารแต่พอประทังชีวิตและไม่ทำให้ตัวอ้วน เมื่อทำตามแผนที่วางไว้ นายพรานนกคิดว่านกตัวนั้นเป็นโรคจึงแยกออกไปเลี้ยงไว้นอกกรงโดยหวังว่านกนั้นจะหายจากโรคถ้าไม่อยู่ร่วมกับนกตัวอื่น นกนั้นทำให้นายพรานนกหลงเชื่อ

---

[268] เรื่องเดียวกัน, 70-71.

[269] เรื่องเดียวกัน, 187-189.

ด้วยวิธีทำตัวให้อ่อนแอ เมื่อเขาเปิดประตูกรง นกนั้นก็เดินเข้าเดินออกจากกรงจนนายพรานนกไม่สนใจ เมื่อถึงเวลาที่จะหนีเป็นอิสระ นกนั้นจึงกินเหยื่อมากขึ้นแล้วบินออกจากเรือนของนายพรานนก กลับไปอยู่ในป่าตามเดิม ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นนกที่ฉลาด ส่วนมารผู้ใจบาปเกิดเป็นนายพรานนก

1.2.5 **ศกุนตกชาดก (2)**[270] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่ามารที่คอยติดตามพระองค์เคยล่าถอยไปอย่างหมดหวังมาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล นายพรานนกชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งได้วางตาข่ายและโปรยเหยื่อล่อนกไว้ในป่าแล้วแอบซ่อนตัว ครั้งนั้นฝูงนกมีนกจ่าฝูงที่ฉลาดจึงทำให้นกทั้งหลายปลอดภัยและมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อนายพรานนกวางตาข่ายและโปรยเหยื่อไว้ในป่า ฝูงนกบินมาเห็นเมล็ดงา เมล็ดข้าว ลูกเดือยและข้าวฟ่างกระจัดกระจายอยู่โดยรอบจึงปรึกษาจ่าฝูง นกจ่าฝูงจึงห้ามไม่ให้ฝูงนกกินเหยื่อนั้นเพราะรู้ว่าเป็นเหยื่อของนายพรานนกแล้วพากันบินไปที่อื่น ฝ่ายนายพรานนกก็ย้ายตามฝูงนกไปทุกวัน แต่นกจ่าฝูงก็สามารถช่วยปกป้องฝูงนกให้รอดพ้นอันตรายทุกวัน นายพรานนกเฝ้าติดตามฝูงนกแต่ก็จับนกไม่ได้สักตัวจึงเกิดความหิวกระหาย ร่างกายอ่อนล้าและกลับบ้านมือเปล่าทุกวัน ในที่สุดเขาจึงใช้ใบไม้ปิดบังตัวเพื่อล่อฝูงนกให้มาติดตาข่าย แต่นกเหล่านั้นก็รู้ทันจึงหลบภัยได้เหมือนทุกครั้งที่ผ่านมา ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นนกจ่าฝูง ส่วนมารผู้มีบาปเกิดเป็นนายพรานนก

1.2.6 **มรกฏชาดก**[271] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยใช้ปัญญาเอาตัวรอดจากอำนาจของมารมาแล้วในอดีตกาล เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล ในป่าแห่งหนึ่งมีพญาลิงตัวหนึ่งเป็นหัวหน้าลิงจำนวนมาก พญาลิงนั้นมากินผลมะเดื่อที่ต้นมะเดื่อใหญ่ใกล้ฝั่งทะเลเป็นประจำ ครั้งนั้นจระเข้ตัวหนึ่งขึ้นจากทะเลมานอนอยู่ที่ชายฝั่งและกินผลมะเดื่อที่พญาลิงทำให้หล่นจากต้นเป็นประจำ เวลาผ่านไปพญาลิงและจระเข้ได้เป็นมิตรสนิทสนมกัน ภรรยาจระเข้ไม่เห็นสามีของตนจึงกลุ้มใจคิดว่าสามีไปอยู่กับนางจระเข้อื่น ต่อมาเมื่อทราบว่าสามีของตนมีเพื่อนเป็นลิงอยู่ในป่าใกล้ชายทะเล นางจระเข้จึงแกล้งนอนป่วยบอกกับสามีว่าแพ้ท้องอยากกินหัวใจลิง ถ้าได้กินหัวใจลิงจึงจะมีชีวิตอยู่ต่อไป นางจระเข้จึงแนะอุบายให้สามีนำหัวใจลิงมาให้ ต่อมาเมื่อจระเข้พบพญาลิงจึงพรรณนาความรื่นรมย์ของฝั่งทะเลอีกฝั่งหนึ่งว่ามีผลไม้ที่ไม่มีในป่านี้พร้อมกับอาสาจะพาพญาลิงไป พญาลิงได้ฟังดังนั้นก็ปรารถนาจะไปจึงลงจากต้นมะเดื่อขึ้นขี่หลังจระเข้แล้วจับศีรษะจระเข้ด้วยมือทั้งสอง จระเข้ว่ายน้ำพาพญาลิงไปสู่ท้องทะเลได้ระยะหนึ่งจึงสลัดลิงให้ตกน้ำ จระเข้บอกกับพญาลิงว่าภรรยาของตนแพ้ท้องต้องการกินหัวใจลิง พญาลิงจึงตอบไปว่าตนถอดหัวใจเก็บไว้ที่ต้นมะเดื่อ ถ้าจระเข้ต้องการก็ให้พากลับไปที่เดิมจะได้นำหัวใจมา

---

[270] เรื่องเดียวกัน, 193-196.

[271] เรื่องเดียวกัน, 190-193.

ให้ ฝ่ายจระเข้หลงเชื่อจึงพากลับมาที่เดิม พญาลิงจึงกระโดดขึ้นฝั่งแล้ววิ่งขึ้นต้นมะเดื่อไปอย่างปลอดภัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพญาลิง ส่วนมารเกิดเป็นจระเข้

1.2.7 **วยาฆรีชาดก**[272] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเจ้าหญิงยโศธราเมื่อถูกเจ้าชายสุนทรนันทะและเจ้าชายเทวทัตเกี้ยวพาราสีแต่พระนางไม่สนพระทัย ทรงปรารถนาพระองค์ผู้เดียว ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล สัตว์สี่เท้าได้ชุมนุมกันที่เชิงเขาหิมาลัยเพื่อหาผู้ที่จะเป็นราชาแห่งสัตว์สี่เท้า โดยตั้งกติกาว่าในวันที่เจ็ดสัตว์ตัวใดสามารถไปถึงภูเขาหิมาลัยก่อน สัตว์ตัวนั้นจะได้เป็นราชา ปรากฏว่าสัตว์ที่ไปถึงภูเขาหิมาลัยก่อนพวกคือแม่เสือ สัตว์ทั้งหลายรู้สึกไม่พอใจที่พ่ายแพ้แม่เสือและคิดกันว่าสัตว์ตัวเมียเป็นราชาไม่ได้ สัตว์เหล่านั้นจึงกล่าวกับแม่เสือว่าขอให้สัตว์สี่เท้าที่แม่เสือเลือกเป็นราชาแทน ครั้งนั้นโคจึงเข้าไปเกี้ยวพาราสีแม่เสือด้วยการบอกคุณสมบัติของตน แต่แม่เสือปฏิเสธไม่เลือกโค ช้างจึงเข้าไปเกี้ยวพาราสีแม่เสือ แต่แม่เสือก็ปฏิเสธไม่เลือกช้าง จากนั้นราชสีห์จึงเข้าไปเกี้ยวพาราสีแม่เสือจนกระทั่งแม่เสือเลือกราชสีห์เป็นสามี ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นราชสีห์ เจ้าชายสุนทรนันทะเกิดเป็นโค เจ้าชายเทวทัตเกิดเป็นช้าง ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นแม่เสือผู้ถวิลหาแต่ราชสีห์เจ้าป่าเท่านั้น

1.2.8 **กินนรีชาดก**[273] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงใช้ความพยายามอย่างยากลำบากกว่าจะได้เจ้าหญิงยโศธรามาเป็นคู่ครองไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าสุพาหุครองเมืองหัสตินาปุระ พระองค์มีพระโอรสทรงพระนามว่าสุธนุ พระองค์มีความสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าสุจันทริมะผู้ครองเมืองสิงหปุระในประเทศเพื่อนบ้าน ครั้งนั้นพระเจ้าสุจันทริมะทรงจัดเตรียมพิธีบูชายัญที่ยิ่งใหญ่ ทรงสั่งนายพรานให้นำสิ่งมีชีวิตทุกอย่างมาบูชายัญ นายพรานและชาวประมงสามารถนำสิ่งมีชีวิตมาได้หมดยกเว้นกินรี เมื่อฤษีมาถึงพิธีได้กล่าวกับพระราชาว่าการบูชายัญครั้งนี้ขาดกินรี พระเจ้าสุจันทริมะจึงรับสั่งนายพรานไปนำกินรีมา นายพรานที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งจึงเดินทางเข้าป่าที่น่ารื่นรมย์ไปจับนางมโนหราธิดาของราชากินนรชื่อทรุมะนำมาสู่ปะรำพิธีบูชายัญ ครั้งนั้นพระเจ้าสุจันทริมะทรงส่งทูตไปยังเมืองหัสตินาปุระเพื่อทูลเชิญพระเจ้าสุพาหุมาร่วมพิธีบูชายัญ แต่พระเจ้าสุพาหุทรงส่งสุธนุกุมารไปแทน เมื่อสุธนุกุมารเสด็จเข้าไปในปะรำพิธีทอดพระเนตรเห็นกินรีก็เกิดความรักอย่างลึกซึ้งทันที ฝ่ายกินรีเห็นสุธนุกุมารก็เกิดความรักเช่นเดียวกัน สุธนุกุมารกราบทูลพระเจ้าสุจันทริมะให้ทราบถึงโทษของการฆ่าสัตว์แล้วแสดงธรรมจนพระองค์พร้อมด้วยมหาชนซาบซึ้งในธรรม จากนั้นพระเจ้าสุจันทริมะจึงทรงปล่อย

---

[272] เรื่องเดียวกัน, 61-63.

[273] เรื่องเดียวกัน, 79-93.

สิ่งมีชีวิตที่นำมาบูชายัญทั้งหมด สุธนุกุมารได้พานางมโนหรากลับไปสู่เมืองหัสตินาปุระแล้วเพลิดเพลินอยู่กับนางมโนหราจนละทิ้งหน้าที่ พระเจ้าสุพาหุจึงวางแผนให้นางมโนหราพรากไปจากพระโอรสของพระองค์ นางมโนหราจำใจต้องออกจากเมืองหัสตินาปุระกลับคืนสู่เมืองของตน ฝ่ายสุธนุกุมารรู้ว่านางมโนหราจากไปจึงออกตามหา เมื่อสุธนุกุมารไปถึงเมืองกินนรได้ใช้กลวิธีให้นางมโนหราทราบว่าพระองค์ติดตามมาหานางแล้ว นางมโนหราจึงกราบทูลพระเจ้าทรุมะให้ทรงทราบและต้อนรับสุธนุกุมารอย่างสมพระเกียรติ ต่อมาสุธนุกุมารจึงพานางมโนหราเสด็จกลับไปยังเมืองหัสตินาปุระอีกครั้ง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นสุธนุกุมาร ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นกินรีชื่อมโนหรา พระเจ้าสุพาหุคือพระเจ้าศุทโธทนะ พระมารดาของสุธนุกุมารคือพระนางมายาเทวี มหาดเล็กชื่อวสันตกะของสุธนุกุมารคือนายฉันทกะ บุตรของนายพรานชื่ออุตปลกะคือพระราหุล บุตรของนายพรานชื่อมาลกะคือพระอานันทเถระ ฤษีชื่อกาศยปะคือพระมหากาศยปเถระ พญาวานรที่เชิงเขาหิมาลัยคือม้ากัณฐกะ พญากินนรชื่อทรุมะที่ยอดเขาไกลาสคือเจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ พระมารดาของนางมโนหราคือพระมารดาของเจ้าหญิงยโศธรา แม้ครั้งนั้นพระองค์ก็ได้เจ้าหญิงยโศธรามาครอบครองด้วยความยากลำบากเช่นกัน

1.2.9 **กัจฉปชาดก**[274] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าในอดีตกาลพระองค์เคยใช้ปัญญาเอาตัวรอดจากเงื้อมมือของมารมาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล ที่เมืองพาราณสีแคว้นกาศี มีสวนดอกไม้ของนายมาลาการคนหนึ่งอยู่ใกล้แม่น้ำปริปาตริกา วันหนึ่งนายมาลาการมาเก็บดอกไม้ที่สวนแล้วรีบถือตะกร้าดอกไม้กลับบ้านเพื่อไปร้อยมาลัย ครั้งนั้นเต่าตัวหนึ่งขึ้นจากแม่น้ำมาหากินมูลโค เขาเห็นเต่าจึงคิดจับไปทำเป็นอาหาร เมื่อเขาวางเต่าลงในตะกร้าดอกไม้ เต่าพูดว่าตนมีตัวเปื้อนโคลน ควรนำไปล้างน้ำเสียก่อนค่อยใส่ลงในตะกร้าเพื่อดอกไม้จะได้ไม่เสียหาย นายมาลาการเห็นว่าดีจึงทำตามคำพูดของเต่า ขณะที่เขากำลังล้างเต่าในน้ำนั่นเอง เต่าได้เหยียดขาและยื่นคอออกแล้วดิ้นจนหลุดจากมือของนายมาลาการ จากนั้นจึงดำน้ำไปโผล่ขึ้นอีกฟากหนึ่ง เต่าจึงรอดพ้นจากภัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นเต่าที่ฉลาดสามารถเอาตัวรอด ส่วนมารผู้มีบาปเกิดเป็นนายมาลาการ

1.3 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3 ที่ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่

1.3.1 **วานรชาดก (1)**[275] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยเอาตัวรอดมาได้โดยที่พญามารไม่สามารถรบกวนพระองค์ได้ เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล มีลิงฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ซึ่งมีแอ่งน้ำใหญ่ที่ฝูงสัตว์พากันไปดื่มน้ำเป็นประจำ ในแอ่งน้ำนั้นมีปีศาจคอยจับสัตว์ที่มาดื่มน้ำเป็นอาหาร วันหนึ่งลิงจ่าฝูงสังเกตเห็นว่า

---

[274] เรื่องเดียวกัน, 189-190.

[275] มหาวัสตุ เล่ม 3, 26-27.

บริวารของตนมีจำนวนน้อยลงจึงไปสำรวจดูที่แอ่งน้ำพบว่ารอยเท้าของลิงที่ลงไปกินน้ำมีมากกว่ารอยเท้าของลิงที่ขึ้นมาจากน้ำ ลิงจ่าฝูงจึงรู้ว่าลิงบริวารของตนถูกปีศาจในน้ำจับกิน ดังนั้นลิงจ่าฝูงจึงให้บริวารของตนตัดต้นอ้อไว้ดูดน้ำจากแอ่งน้ำเพื่อจะได้ไม่ต้องเข้าใกล้แอ่งน้ำนั้น จึงทำให้ลิงทั้งฝูงปลอดภัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นลิงจ่าฝูง ส่วนมารผู้มีบาปเกิดเป็นปีศาจในน้ำ

1.3.2 **วานรชาดก (2)**[276] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงรอดพ้นจากพญามารด้วยความเฉลียวฉลาดไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล ลิงฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์และพากันไปกินน้ำที่ทะเลสาบเป็นประจำ พอถึงฤดูแล้งน้ำในทะเลสาบเหลือน้อยจึงทำให้ตลิ่งสูงชันยากที่จะปีนขึ้นหรือลงได้ ลิงจ่าฝูงได้เดินสำรวจหาทางลงไปกินน้ำ บังเอิญพลัดตกลงไปในน้ำซึ่งมีงูใหญ่คอยดักจับสัตว์ที่ตกลงไป เมื่องูเห็นลิงตกลงไปในน้ำก็จะจับกิน ลิงจ่าฝูงซึ่งลอยคออยู่ในน้ำจึงออกอุบายพูดกับงูว่ายังมีลิงฝูงใหญ่อยู่ทางโน้น เมื่องูหันไปดูตามมือชี้ ลิงจึงกระโดดเหยียบหัวงูแล้วกระโจนขึ้นบนบกได้ งูจึงยกย่องในความฉลาดของลิง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าลิงจ่าฝูงนั้นคือพระองค์เอง ส่วนงูคือพญามาร

1.3.3 **กากชาดก**[277] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้เพื่อแสดงว่าพระอุทายีเคยทำให้พระเจ้าศุทโธทนะทรงเลื่อมใสมาแล้วในอดีต เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี มีกาฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองนั้น หัวหน้าฝูงกาชื่อสุปัตระ มีกาเป็นบริวาร 80,000 ตัว ภรรยาของกาที่เป็นหัวหน้าฝูงชื่อสุปารศวา นางอยากกินอาหารของพระราชา แต่ไม่มีกาตัวใดอาสาจัดการให้ กาบริวารตัวหนึ่งชื่อกาโลทายีจึงอาสาบินไปขโมยอาหารของพระเจ้าพรหมทัตและทำได้สำเร็จแม้จะถูกขัดขวางจากทหารของพระราชาทุกวิถีทาง พระราชาจึงมีรับสั่งให้จับกาตัวนั้นให้ได้ เมื่อจับกานั้นได้แล้วทรงซักถามสาเหตุที่กานั้นกล้ามาขโมยอาหาร กาโลทายีจึงกราบทูลว่าตนทำหน้าที่รับใช้เจ้านายด้วยความจงรักภักดีแม้ว่าจะต้องเสี่ยงภัยอันตรายก็ตาม พระเจ้าพรหมทัตทรงพอพระทัยที่ได้ยินเช่นนั้นจึงทรงสรรเสริญความจงรักภักดีของกาและรับสั่งให้คนของพระองค์ทำอย่างกานั้น ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นหัวหน้าฝูงกาชื่อสุปัตระ เจ้าหญิงยโสธราเกิดเป็นภรรยาหัวหน้าฝูงกา พระอุทายีเกิดเป็นกาผู้จงรักภักดีต่อเจ้านาย ส่วนพระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต

1.3.4 **หัสตินิกาชาดก (ชาดกเรื่องช้างพัง)**[278] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยทำให้พระนางปชาบดีที่มีพระเนตรบอดเพราะความโศกเศร้าถึงพระองค์กลับมีพระเนตรมองเห็นเป็นปกติไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

---

[276] เรื่องเดียวกัน, 27-28.

[277] เรื่องเดียวกัน, 100-103.

[278] เรื่องเดียวกัน, 103-105.

ในอดีกาล มีช้างฉัททันต์จำนวนมากอาศัยอยู่ที่ภูเขาจัณฑคีรีใกล้เชิงเขาหิมาลัย ในบรรดาช้างเหล่านั้นช้างหนุ่มตัวหนึ่งมีรูปร่างงดงามมีความรักและห่วงใยมารดาที่ตาบอดมากจึงปรนนิบัติรับอย่างใกล้ชิด วันหนึ่งนายพรานมาพบเข้าจึงนำความไปกราบทูลพระเจ้ากาศี พระราชาจึงเสด็จมาคล้องช้างนั้นไปขังไว้ในโรงช้างและให้พนักงานดูแลอย่างดี แต่ทรงสังเกตเห็นว่าช้างนั้นไม่มีความสุข ร่างกายซูบผอม พระองค์จึงรับสั่งถามถึงสาเหตุ ช้างตอบว่าตนคิดถึงแม่ช้างที่แก่ชราและตาบอดซึ่งถูกทอดทิ้งอยู่ในป่า ไม่มีผู้ใดหาอาหารให้ พระราชาทรงทราบความกตัญญูของช้างหนุ่มจึงปล่อยกลับไป ช้างหนุ่มไม่พบแม่ช้างจึงขึ้นไปบนภูเขาแล้วแผดเสียงร้อง แม่ช้างจำเสียงลูกได้จึงร้องตอบ เมื่อช้างหนุ่มได้พบมารดาจึงปรนนิบัติรับใช้เหมือนเดิมและทำให้แม่ช้างมีดวงตาหายเป็นปกติ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระเจ้ากาศีคือพระนันทะ พระองค์เกิดเป็นลูกช้าง ส่วนพระนางประชาบดีเคาตมีเกิดเป็นแม่ช้าง

1.3.5 **วฤษภชาดก (ชาดกเรื่องวัว)**[279] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าในอดีตพญามารเคยติดตามพระองค์อย่างใกล้ชิดเพื่อหาโอกาสทำร้ายแต่ไม่เคยสำเร็จ เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล มีวัวฤษภะตัวหนึ่งเป็นวัวแก่และเชื่องช้า แต่ยังเป็นจ่าฝูงคุมฝูงวัวอยู่ครั้งนั้น สุนัขจิ้งจอกชื่อศิริกะคอยติดตามฝูงวัวนี้มาหลายปี สุนัขจิ้งจอกตัวอื่นๆ จึงบอกสุนัขจิ้งจอกชื่อศิริกะว่าพวกตนติดตามวัวแก่ตัวนี้มา 15 ปีแล้วแต่ก็ยังน่าเกรงขาม เพราะแม้อวัยวะจะเหี่ยวย่นร่างกายจะอ่อนล้า แต่วัวตัวนี้ก็ยังดูสมบูรณ์แข็งแรง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นวัวฤษภะคือพระองค์เอง ส่วนสุนัขจิ้งจอกชื่อศิริกะคือพญามาร

1.3.6 **ชาดกเรื่องปัญจภัทรวัคคีย์**[280] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้เพื่อแสดงบุพกรรมของภัทรวัคคีย์ทั้งห้าว่าพระองค์เคยให้ความช่วยเหลือมาก่อน เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล พ่อค้าจากชมพูทวีปลงเรือไปค้าขายในต่างแดนแล้วเกิดเรืออับปางในมหาสมุทร ทุกคนพยายามว่ายน้ำเอาตัวรอด ขณะที่หัวหน้าพ่อค้าว่ายน้ำอยู่ใกล้กับพ่อค้า 5 คน เขาคิดว่าท่ามกลางทะเลลึกถ้าไม่มีที่เกาะให้คลื่นซัดเข้าหาฝั่งทุกคนจะต้องตายหมด ดังนั้นหัวหน้าพ่อค้าจึงยอมเสียสละตนเองฆ่าตัวตายเพื่ออุทิศร่างกายให้พ่อค้า 5 คนเกาะศพลอยคอเข้าหาฝั่ง พ่อค้า 5 คนจึงรอดชีวิต ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้าที่ยอมสละชีวิตเพื่อช่วยพ่อค้า 5 คน ส่วนภัทรวัคคีย์ทั้งห้าก็คือพ่อค้า 5 คนที่รอดชีวิต

2. <u>ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง</u> มีจำนวน 31 เรื่อง คือ

2.1 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 ที่ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่

---

[279] เรื่องเดียวกัน, 25-26.

[280] เรื่องเดียวกัน, 269-272.

2.1.1 **นยโครธมิคชาดก**[281] กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของป่าฤษิปตนมฤคทายะ ครั้งหนึ่งเหล่าเทวดาชั้นศุทธาวาสพากันไปแจ้งข่าวให้พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายปรินิพพานก่อนที่พระโพธิสัตว์จะจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์ที่อยู่ในป่าใกล้เมืองพาราณสีจึงเหาะขึ้นไปในอากาศเข้าเตโชสมาบัติแล้วปรินิพพาน เนื้อและเลือดถูกเผาเหลือเพียงกระดูกตกลงบนพื้นดิน เพราะเหตุที่ฤษีตกลงในป่าแห่งนั้น ป่านั้นจึงมีชื่อว่าฤษปตนะ ส่วนคำว่า มฤคทายะ เกิดจากพระราชาทรงให้อภัยทานแก่กวาง เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล ในป่าฤษิปตนะพญากวางชื่อโรหกะอาศัยอยู่กับกวาง 1,000 ตัว พญากวางมีลูก 2 ตัว คือ นยโครธะและวิศาขะ เมื่อลูกเติบโตจึงมอบหมายให้ลูกดูแลกวางฝ่ายละ 500 ตัว ครั้งนั้นพระเจ้าพรหมทัตเสด็จไปล่ากวางเป็นประจำ ทำให้กวางล้มตายและได้รับบาดเจ็บจำนวนมาก กวาง นยโครธะและวิศาขะจึงไปขอพระเจ้าพรหมทัตให้เลิกล่ากวางโดยจะขอส่งกวางมาถวายวันละตัว เมื่อพระราชาทรงรับข้อเสนอนั้นจึงมีการส่งกวางไปถวายวันละตัว จนกระทั่งถึงลำดับของแม่กวางที่กำลังตั้งครรภ์ แม่กวางนั้นจึงไปขอร้องหัวหน้าให้ส่งกวางตัวอื่นไปก่อน เมื่อตนตกลูกแล้วก็จะไปตามสัญญา แต่ก็ไม่มีกวางตัวใดยอมไปแทน ดังนั้นกวางนยโครธะจึงอาสาไปแทน เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบเรื่องทั้งหมดจึงยกย่องคุณธรรมของกวางนยโครธะและทรงให้อภัยทานแก่กวางทั้งหมด ดังนั้น ป่านั้นจึงมีชื่อว่ามฤคทายะ

2.1.2 **อภิยชาดก (ชาดกเรื่องพระอภิยะ)**[282] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่พระมหาเมาทคัลยายนะหลังจากจาริกไปเยี่ยมเทวดาชั้นศุทธาวาสแล้วกลับมาเฝ้าพระองค์ เพื่อแสดงบุพกรรรมของพระอภิยะ เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาลนานมาครั้งสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าสรรวาภิภู มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระอภิยะได้เกิดความริษยาเพื่อนพระภิกษุชื่อพระนันทะเพราะเห็นว่าคนในบ้านเศรษฐีให้ความนับถือมากกว่าตน จึงใส่ร้ายพระนันทะว่าเสพเมถุนกับธิดาของเศรษฐี แต่ภายหลังพระอภิยะสำนึกผิดในสิ่งที่ตนกระทำลงไปจึงขอขมาต่อพระนันทะและทำการบูชาสักการะพระพุทธเจ้าในอดีตแล้วตั้งความปรารถนาเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ พระพุทธเจ้าสรรวาภิภูทรงพยากรณ์ว่าเขาจะได้เป็นพระพุทธเจ้าสมดังปณิธาน ซึ่งพระอภิยะในกาลครั้งนั้นก็คือพระพุทธเจ้าศากยมุนีในปัจจุบันนั่นเอง

2.1.3 **ชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ**[283] มีเรื่องย่อดังนี้

พราหมณ์หนุ่ม 2 คนชื่อเมฆะและเมฆทัตตะ เมฆมาณพเรียนจบไตรเพทแล้วได้เดินทางไปยังเมืองทีปวตีทราบว่าพระพุทธเจ้าทีปังกรกำลังเสด็จเข้าสู่เมืองจึงขอซื้อดอกบัวจากนาง

---

[281] มหาวัสตุ เล่ม 1, 254-262.

[282] เรื่องเดียวกัน, 22-29.

[283] เรื่องเดียวกัน, 159-172.

พราหมณีชื่อประกฤติ เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าทีปังกรเขาจึงน้อมบูชาด้วยความเลื่อมใสแล้วปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้าทีปังกรทรงพยากรณ์ว่าเขาจะได้เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ มีพระนามว่าศากยมุนีในนครกปิลวัสตุในอนาคต เมฆมาณพนำคำพยากรณ์ไปเล่าให้เมฆทัตตะฟังและชวนไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าทีปังกร แต่เมฆทัตตะปฏิเสธ เมฆมาณพจึงไปบวชคนเดียว ส่วนเมฆทัตตะหลงละเริงในกามคุณจึงทำบาปหนักหลายอย่าง ครั้นตายไปจึงไปเกิดในมหานรกเป็นเวลานาน จนกระทั่งถึงสมัยที่พระพุทธเจ้าศากยมุนีได้ตรัสรู้ เมฆทัตตะก็ยังเกิดเป็นปลาชื่อติมิติมิงคิละในท้องทะเลใหญ่ คอยอ้าปากกลืนกินสิ่งมีชีวิตที่ผ่านไปมา ครั้งนั้นเขาได้ยินเสียงพวกพ่อค้าที่กำลังประสบภัยในท้องทะเลกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้า เสียงนั้นสะกิดเตือนให้เขาระลึกถึงพระพุทธเจ้าและการทำความดีจึงหุบปากลงไม่กินอาหาร ปลานั้นจึงตายแล้วไปเกิดใหม่ในตระกูลพราหมณ์มีชื่อว่าธรรมรุจิ ต่อมาเขาได้บวชเป็นพระภิกษุมีชื่อว่าพระธรรมรุจิผู้ยินดีในการประพฤติธรรม

2.1.4 **ชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ**[284] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้หลังจากเสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลีที่ประสบโรคระบาดจากอมนุษย์จนกระทั่งพวกอมนุษย์หนีไปหมด มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล ในแคว้นปัญจาละมีพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์อยู่ในเมืองกัมปิลละ ปุโรหิตของพระองค์มีบุตรชายชื่อว่ารักษิตะได้บวชเป็นฤษี สร้างอาศรมอยู่ใกล้เชิงเขาหิมวันต์ บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุฌาน 4 และรู้แจ้งอภิญญา 5 สมาทานประพฤติกุศลกรรมบถ 10 สามารถเอามือลูบคลำมณฑลพระจันทร์และพระอาทิตย์ เป็นผู้มีตบะสูงและมีอำนาจเหนือสิ่งมีชีวิตทั้งหลายรวมถึงเทวดาในชั้นพรหมโลก ต่อมาได้เกิดโรคระบาดจากอมนุษย์ในเมืองกัมปิลละและชนบท สิ่งมีชีวิตล้มตายเป็นอันมาก เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงเห็นหายนะนั้นจึงส่งทูตไปอาราธนาฤษีมาช่วยเหลือชาวเมืองกัมปิลละ เมื่อท่านก้าวเข้าเขตเมืองกัมปิลละ พวกอมนุษย์ก็หนีไปหมด ฤษีจึงแสดงกุศลกรรมบถ 10 แก่ประชาชนจำนวน 84,000 คน ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีรักษิตะ ส่วนพระเจ้าพรหมทัตก็คือพระเจ้าเศรณิยะพิมพิสารในบัดนี้

2.1.5 **ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ**[285] เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองมารกรัณฑะแคว้นโกศลกับภิกษุ 500 รูปทอดพระเนตรทิศต่างๆ แล้วทรงแย้มพระสรวล พระอานนท์จึงทูลถาม พระองค์ตรัสตอบว่าที่แย้มพระสรวลเพราะทรงเห็นพื้นดินบริเวณนั้นเคยเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าในอดีต 3 พระองค์ คือ พระกระกุจฉันทะ พระกนกมุนี และพระกาศยปะ แล้วทรงเล่าเรื่องราวในอดีต เรื่องย่อมีดังนี้

ในสมัยพระพุทธเจ้ากาศยปะเมืองมารกรัณฑะเป็นหมู่บ้านชื่อเวรุฑิงคะ ในหมู่บ้านนั้นมีช่างหม้อชื่อฆฏิการะเป็นพุทธอุปัฏฐาก ช่างหม้อมีสหายเป็นพราหมณ์ชื่อชโยติปาละ วัน

---

[284] เรื่องเดียวกัน, 201-203.

[285] เรื่องเดียวกัน, 225-241.

หนึ่งฆฏิการะชวนชโยติปาละไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ชโยติปาละปฏิเสธ ฆฏิการะจึงออกอุบายพาชโยติปาละไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจนได้ ชโยติปาละได้ฟังธรรมจึงเลื่อมใสและออกบวช ต่อมาได้ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล พระพุทธเจ้ากาศยปะจึงพยากรณ์ว่าความปรารถนาของเขาจักสำเร็จแน่นอน จากนั้นจึงแสดงธรรมโปรดภิกษุทั้งหลายจนบรรลุอรหัตผล ยกเว้นพระชโยติปาละเพราะเขาได้รับการพยากรณ์ว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล พระพุทธเจ้ากาศยปะทรงพยากรณ์ว่าในอนาคตกาลพระชโยติปาละจักเกิดในราชวงศ์ศากยะเมืองกปิลวัสตุ ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ ฝ่ายพระชโยติปาละได้สร้างกุศลกรรมต่อมาจนกระทั่งสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์ชื่อเศวตเกตุในสวรรค์ชั้นดุสิต ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปชาดกว่าพระชโยติปาละในครั้งนั้นก็คือพระองค์นั่นเอง

2.2 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 2 ที่ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง จำนวน 10 เรื่อง ได้แก่

2.2.1 **ธรรมปาลชาดก**[286] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเมื่อทรงเป็นพระกุมารสรรวารถสิทธะทรงมีกำลังเข้มแข็งและมีความเชี่ยวชาญในศิลปศาสตร์ทุกประการ และคู่ควรกับเจ้าหญิงยโศธราไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี พราหมณ์ชื่อพรหมายุสผู้เจนจบความรู้ชั้นสูงเป็นปุโรหิตของพระองค์ ราชอาณาจักรของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ปุโรหิตได้ส่งบุตรชื่อธรรมปาละไปเรียนวิชาที่สำนักครูใกล้ภูเขาหิมาลัย ที่บริเวณใกล้กับสำนักครูมีสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่งมีรากษสอาศัยอยู่และคอยทำร้ายผู้ที่ลงอาบน้ำ พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์จึงสั่งห้ามไม่ให้ธรรมปาละลงอาบน้ำในสระนั้น แต่ในสระน้ำนั้นมีนาคราชที่เป็นมิตรกับธรรมปาละอาศัยอยู่และขึ้นมาสนทนากับธรรมปาละอยู่เสมอ ธรรมปาละก็เคยลงไปแสดงธรรมในที่อยู่ของนาคนั้นด้วย ต่อมามีพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งมีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับธรรมปาละเดินทางผ่านมาแล้วลงไปชำระร่างกายในสระน้ำนั้นจึงถูกรากษสฆ่าตาย พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์และลูกศิษย์คนอื่นๆ เห็นร่างพราหมณ์หนุ่มผู้เคราะห์ร้ายถูกรากษสกัดกินไปครึ่งหนึ่งจึงพากันเศร้าโศกเพราะเข้าใจว่าร่างนั้นคือธรรมปาละ พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์จึงไปแจ้งแก่ปุโรหิตชื่อพรหมายุสผู้เป็นบิดาของธรรมปาละว่าพราหมณ์หนุ่มเสียชีวิตเพราะถูกรากษสฆ่า ปุโรหิตกล่าวว่าไม่เป็นความจริง เพราะตระกูลของเขาไม่มีใครตายตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม ทุกคนล้วนประพฤติธรรมและธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมให้อยู่ดีมีสุข เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์กลับไปยังอาศรมก็ได้เห็นธรรมปาละอยู่ในอาศรมเหมือนกับที่ปุโรหิตบอก ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าได้ทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นปุโรหิตชื่อพรหมายุส ส่วนพระราหุลเกิดเป็นพราหมณ์หนุ่มชื่อธรรมปาละ

---

[286] มหาวัสตุ เล่ม 2, 67-70.

2.2.2 **อมราชาดก**[287] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงได้เจ้าหญิงยโศธรามาเป็นพระชายาเพราะอาศัยศิลปะไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล มีหมู่บ้านชื่อยวกัจฉะกับหมู่บ้านช่างตีเหล็กอยู่ใกล้กัน หัวหน้าช่างตีเหล็กมีลูกสาวชื่ออมราเป็นคนเฉลียวฉลาดและงดงาม ส่วนหัวหน้าหมู่บ้านยวกัจฉะมีลูกชายผู้มีบุญชื่อมเหาษธะ วันหนึ่งมเหาษธะเดินไปตามชายป่าใกล้ทุ่งนาได้เห็นลูกสาวช่างตีเหล็กจึงถามชื่อของเธอ อมราตอบว่าชื่อของตนคือที่ที่พระตถาคตประทับ มเหาษธะถามต่อไปว่าเธอเป็นลูกของใคร อมราตอบว่าตนเป็นลูกของผู้ที่มีการเผาไฟ มเหาษธะถามต่อไปว่าเธอกำลังจะไปไหน อมราตอบว่าตนกำลังจะไปในที่ที่พืชเจริญเติบโต มเหาษธะถามว่าเธอกำลังจะไปทิศใด อมราตอบว่าตนกำลังจะไปยังทิศที่คนได้รับการดูแล มเหาษธะจึงกล่าวกับอมราว่า ชื่อของเธอคืออมราแน่นอน เธอคือลูกสาวของช่างตีเหล็ก และที่อยู่ของเธออยู่ทางทิศใต้ เมื่อสนทนากันจบแล้ว มเหาษธะผู้มีปัญญาจึงขออมราไปเป็นภรรยา แต่บิดามารดาของเธอไม่ยอมยกให้เพราะเห็นว่ามเหาษธะไม่ใช่ช่างตีเหล็ก ดังนั้น มเหาษธะจึงคิดทำเข็มที่ประณีตที่สุด เพราะช่างตีเหล็กที่ทำเข็มได้อย่างประณีตจะได้รับการยกย่องอย่างสูง มเหาษธะจึงทำเข็มเล่มหนึ่งเป็นรูปกลักแล้วใส่เข็มอีก 7 เล่มลงในกลักนั้น เข็มทั้ง 8 เล่มจึงรวมอยู่ในเล่มเดียวกัน บิดาของอมราเห็นเข็มที่มเหาษธะรังสรรค์ขึ้นอย่างประณีตเช่นนั้นจึงยอมยกลูกสาวให้เป็นภรรยา ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นชายหนุ่มชื่อมเหาษธะ หัวหน้าช่างตีเหล็กคือเจ้าศากยะนามว่ามหานามะ ส่วนลูกสาวช่างตีเหล็กชื่ออมราคือเจ้าหญิงยโศธรา

2.2.3 **ศยามาชาดก**[288] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยหนีจากเจ้าหญิงยโศธรามาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล บุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อวัชรเสนะนำม้าจากเมืองตักษศิลาไปขายที่เมืองพาราณสี ระหว่างทางถูกโจรปล้น พ่อค้าทั้งหลายถูกโจรฆ่าตายหมด พวกโจรเข้าใจว่าวัชรเสนะตายแล้วจึงหลีกไป ฝ่ายวัชรเสนะเข้าไปในเมืองพาราณสีแล้วนอนพักอยู่ในอาคารที่ว่างเปล่าแห่งหนึ่ง คืนนั้นโจรลักทรัพย์ไปจากพระราชวัง พวกอำมาตย์จึงติดตามค้นหาโจรทั่วเมืองพาราณสี เมื่อเจ้าหน้าที่พบวัชรเสนะนอนหลับอยู่เข้าใจว่าเป็นโจรจึงจับตัวไป ครั้งนั้น หัวหน้านางคณิกาชื่อศยามาเห็นวัชรเสนะก็เกิดความรักทันที จึงส่งหญิงรับใช้ไปติดต่อเพชฌฆาตให้ปล่อยตัวนักโทษโดยจะตอบแทนด้วยของมีค่าและส่งบุรุษที่มีลักษณะคล้ายกันมาทดแทน เพชฌฆาตก็ตกลงตามนั้น ครั้งนั้นมีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งเข้าไปใช้บริการในบ้านของนางศยามา นางจึงออกอุบายให้บุตรเศรษฐีคนนั้นนำอาหารไปให้นักโทษที่กำลังจะถูกประหารในป่าช้าและให้หญิงรับใช้พาวัชรเสนะมาหลังจากที่บุตรเศรษฐีนั้นถูกฆ่า

---

[287] เรื่องเดียวกัน, 71-76.

[288] เรื่องเดียวกัน, 131-137.

แล้ว พ่อค้าม้าชื่อวัชรเสนะเข้ามาอยู่ในบ้านของนางคณิกาเสพสุขอยู่กับนางศยามาอย่างมีความสุข ต่อมาวัชรเสนะรู้ความจริงว่าบุตรเศรษฐีคนก่อนถูกฆ่าตายจึงมีความทุกข์และวางแผนที่จะหนีจากนางศยามา วันหนึ่งขณะที่วัชรเสนะกำลังเล่นเพลิดเพลินอยู่กับนางศยามาในอุทยาน เขาได้จับนางศยามากดน้ำ เมื่อเข้าใจว่านางตายแล้วจึงหนีไป นางศยามาเมื่อฟื้นได้สติไม่เห็นวัชรเสนะจึงออกตามหา แต่ไม่พบ นางจึงรีบกลับบ้านไปทำอุบายเสแสร้งว่าบุตรเศรษฐีคนที่มาอยู่ในบ้านนั้นเพิ่งตายเพื่อหลอกให้พ่อแม่ของเขาหลงเชื่อ พ่อแม่ของเขาเห็นความรักที่นางศยามามีต่อบุตรของตนจึงเชิญให้นางไปอยู่อาศัยในเรือนด้วย วันหนึ่งมีนักแสดงมาจากเมืองตักษศิลา นางทราบข่าวของวัชรเสนะจึงส่งข่าวไปกับนักแสดง แต่ถึงกระนั้นวัชรเสนะก็ไม่มีความเยื่อใยต่อนางศยามาและปรารถนาที่จะหนีไปให้ไกลจากนางมากยิ่งขึ้น ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพ่อค้าม้าชื่อวัชรเสนะ ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นนางคณิกาชื่อศยามา

2.2.4 **จัมปกชาดก**[289] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเจ้าหญิงยโศธราเคยมีอุปการะช่วยชีวิตพระองค์มาแล้วในอดีตกาล เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าอุครเสนผู้มีเดชานุภาพครองเมืองพาราณสี ในชนบทของพระองค์มีนาคราชชื่อจัมปกะอาศัยอยู่ นาคราชเป็นผู้รักษาศีลอย่างเคร่งครัด วันหนึ่ง หมองูเห็นนาคราชสมาทานรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่ทางสี่แพร่งจึงจับนาคราชใส่ในข้อง นาคราชแม้ถูกจับก็ไม่แสดงความโกรธ เวลานั้นมีนิมิตบอกเหตุปรากฏขึ้นในนาคพิภพ นางนาคผู้เป็นมเหสีของนาคราชจึงไปเฝ้าพระเจ้าอุครเสนเพื่อขอความช่วยเหลือ พระเจ้าอุครเสนจึงมีรับสั่งให้ไปตามหาหมองูมาเฝ้า ทรงพระราชทานทรัพย์จนหมองูพอใจแล้วจึงให้ปล่อยนาคราชจัมปกะ นาคราชเมื่อได้รับอิสระก็กลับมีอำนาจดังเดิม นาคพิภพก็รุ่งเรืองเหมือนเดิม นาคราชจึงกราบทูลพระเจ้าอุครเสนให้เสด็จไปเยี่ยมนาคพิภพ พระเจ้าอุครเสนทอดพระเนตรเห็นความงามของนาคพิภพแล้วทรงชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปว่าว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นนาคราชจัมปกะ ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นมเหสีของนาคราช

2.2.5 **ศยามชาดก**[290] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าแม้ในอดีตกาลพระเจ้าศุทโธทนะก็ไม่ทรงเชื่อข่าวการเสียชีวิตของพระกุมารเช่นกัน เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล พราหมณ์ผู้คงแก่เรียนคนหนึ่งในเมืองพาราณสีปรึกษากับภรรยาว่าต้องการจะออกบวช นางพราหมณีจึงขอออกบวชด้วย ทั้งสองจึงไปบวชในสำนักของฤษีเคาตมะและพากเพียรปฏิบัติจนได้บรรลุฌานขั้นสูง ครั้งนั้นนางตาปสินีได้ตั้งครรภ์และคลอดบุตรมีผิวคล้ำจึงตั้งชื่อลูกว่าศยามกะ มาณพน้อยศยามกะเจริญวัยอยู่ในอาศรมโดยมีฝูงสัตว์เป็นเพื่อนเล่น อาศรมนั้นจึงงดงามด้วยฝูงกวางและนกหลายพันตัว ฝ่ายบิดามารดาเมื่อแก่ชราร่างกายก็ทรุดโทรมและดวงตามืดบอด

---

[289] เรื่องเดียวกัน, 138-146.

[290] เรื่องเดียวกัน, 163-179.

ศยามกะจึงดูแลรับใช้บิดามารดาอย่างใกล้ชิด วันหนึ่งเขาไปตักน้ำที่แม่น้ำ ขณะนั้นพระเจ้าเปลิยักษะผู้ครองแคว้นกาศีกำลังตามล่ากวางตัวหนึ่ง พระองค์ได้ยินเสียงของศยามกะคิดว่าเป็นเสียงกวางจึงยิงลูกศรไปทันที ลูกศรแทงเข้าที่หัวใจของศยามกะล้มลง พระเจ้าเปลิยักษะทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นจึงขอขมาต่อศยามกะ ฤษีหนุ่มกราบทูลให้ทราบถึงหน้าที่ที่ตนปฏิบัติต่อบิดามารดาทุกวัน พระราชาจึงให้คำสัญญาว่าจะดูแลบิดามารดาแทนเขาไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เมื่อทรงเห็นว่าฤษีหนุ่มถึงแก่ความตายทรงเสียพระทัยมากและนำความไปบอกแก่บิดามารดาของศยามกะ ฤษีทั้งสองได้ขอให้พระเจ้าเปลิยักษ์นำทางไปหาบุตรของตน นางปารคาผู้เป็นมารดาแนบศีรษะของบุตรไว้ที่อกพลางลูบใบหน้าและร้องไห้คร่ำครวญ ต่อมาฤษีทั้งสองจึงตั้งสัจวาจาขอให้ศยามกะฟื้นขึ้นมา ฤษีหนุ่มจึงฟื้นขึ้นเหมือนกับตื่นจากการนอนหลับ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นศยามกะ ส่วนพระเจ้าศุทโธทนะและพระนางมายาเกิดเป็นบิดามารดาของศยามกะ และพระเจ้าเปลิยักษะคือพระอานันทเถระ

2.2.6 **ศิริประภะชาดก**[291] พระพุทธเจ้าจึงตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าขณะที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่นั้นเจ้าหญิงยโศธราได้ทรงประพฤติตามอย่างพระองค์ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล พญากวางชื่อศิริประภะเป็นหัวหน้ากวาง 500 ตัวอาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พญากวางมีอัครมเหสีที่มีความจงรักภักดีอย่างยิ่ง วันหนึ่งพญากวางถูกจับ กวางทั้งหลายแตกตื่นหนีไปหมดเหลือแต่แม่กวางที่เป็นอัครมเหสีไม่ยอมหนีไปไหน นายพรานเห็นเช่นนั้นจึงแปลกใจในพฤติกรรมของแม่กวางที่ไม่ยอมหนีไปและยังขอให้ฆ่าตนเสียก่อนแล้วจึงค่อยฆ่าพญากวาง นายพรานเห็นความจงรักภักดีของแม่กวางจึงปล่อยพญากวางเป็นอิสระ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นกวางชื่อศิริประภะ แม่กวางคือเจ้าหญิงยโศธรา ส่วนนายพรานคือพระอานันทเถระ

2.2.7 **กุศชาดก (1) และ กุศชาดก (2)** [292] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยเอาชนะพญามารพร้อมด้วยเสนามารด้วยการบันลือสีหนาทมาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาลเมื่อครั้งพระเจ้าสุพันธุครองเมืองพาราณสีแคว้นกาศี อาณาจักรของพระองค์รุ่งเรืองอย่างยิ่ง ครั้งนั้นมีอ้อยกอหนึ่งเกิดขึ้นในห้องบรรทมของพระองค์ อ้อยต้นหนึ่งงดงามกว่าอ้อยต้นอื่นๆ พระเจ้าสุพันธุทรงปรึกษาพราหมณ์ปุโรหิตได้รับคำตอบว่าเป็นนิมิตที่ดีเพราะจะมีพระกุมารผู้มีบุญเกิดจากต้นอ้อยนี้ ในปัจฉิมยาม เมื่อพระเจ้าสุพันธุบรรทมอยู่กับอัครมเหสีพระนามว่าสุรุจิรา พระกุมารที่มีรูปร่างงดงามก็ปรากฏขึ้นที่โคนของต้นอ้อย พระนางสุรุจิราจึงรับเอาพระกุมาร

---

[291] เรื่องเดียวกัน, 179-184.

[292] เรื่องเดียวกัน, 313-365; มหาวัสตุ เล่ม 3, 1-25.

นั้นไว้ พระเจ้าสุพันธุทรงให้เฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่และขนานพระนามพระกุมารว่าอิกษวากุ เมื่อพระเจ้าสุพันธุสวรรคต พระกุมารอิกษวากุได้ขึ้นครองราชย์แทน พระเจ้าอิกษวากุมีอัครมเหสีพระนามว่าอลินทา และมีพระสนมอีกจำนวนมาก ครั้งนั้น พระองค์ทรงกังวลพระทัยเพราะไม่มีพระโอรส ปุโรหิตจึงกราบทูลให้ปล่อยนางสนมไปพบชายที่ตนปรารถนาปักษ์ละ 3 ครั้งเมื่อทำอย่างนี้จะทำให้พระองค์มีพระโอรสสมปรารถนา ฝ่ายพระอินทร์ทราบเรื่องนี้จึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์ชราหน้าตาอัปลักษณ์มาที่พระราชวังเพื่อขอพระนางอลินทาไปรับใช้ ครั้งแรกพระนางรู้สึกรังเกียจ แต่พอทราบภายหลังว่าพราหมณ์นั้นคือพระอินทร์แปลงมาให้พร พระนางจึงรู้สึกดีใจและขอพร พระอินทร์จึงประทานเม็ดยาเพื่อละลายน้ำดื่มและบอกว่าพระโอรสที่เกิดกับพระนางจะมีรูปร่างอัปลักษณ์แต่จะมีพลังอำนาจมาก เหตุที่พระโอรสจะมีลักษณะเช่นนี้เพราะพระนางไม่เต็มใจดูแลรับใช้พระอินทร์แต่ต้น พระนางอลินทาจึงนำความไปกราบทูลพระเจ้าอิกษวากุ พระราชากริ้วมากที่พระนางไม่ตั้งใจปรนนิบัติพระอินทร์จึงแย่งเอาเม็ดยานั้นมาละลายน้ำให้นางสนมทั้งหลายดื่ม และห้ามไม่ให้พระนางอลินทาดื่ม ต่อมาพวกนางสนมได้ให้กำเนิดพระกุมารที่มีรูปร่างงดงามทั้งหมด ฝ่ายพระนางอลินทาแอบไปเสวยยาที่เหลือเพียงเล็กน้อยและให้กำเนิดพระกุมารที่มีรูปร่างอัปลักษณ์เหมือนกับพระอินทร์บอกไว้ พระกุมารนั้นมีพระนามว่ากุศะ พระเจ้าอิษวากุทรงมีความโทมนัสอย่างยิ่ง ก่อนจะสวรรคตพระองค์ทรงผูกปริศนาไว้เพื่อทดสอบพระกุมารทั้งหลายโดยผู้ใดไขปริศนาได้จักได้เป็นพระราชา ปรากฏว่าพระกุมารกุศะไขปริศนาได้ทั้งหมดจึงได้รับการอภิเษกเป็นพระราชา ต่อมาพระเจ้ากุศะปรารถนาจะมีพระมเหสี ครั้งนั้นเจ้าหญิงสุทรรศนาพระธิดาของพระเจ้ามเหนทรกะผู้ครองเมืองกันยกุพชะได้รับการทาบทามมาอภิเษกสมรสกับพระองค์ ฝ่ายพระนางอลินทามีความพยายามอย่างยิ่งที่จะปิดบังซ่อนรูปพระโอรสผู้อัปลักษณ์ไม่ให้เจ้าหญิงสุทรรศนาเห็น จึงจัดให้ทั้งสองอยู่ร่วมกันแต่ในห้องมืดโดยไม่ให้เห็นพระพักตร์ซึ่งกันและกัน แม้พระนางอลินทาจะถูกรบเร้าจากเจ้าหญิงสุทรรศนาที่ต้องการเห็นพระพักตร์พระสวามี แต่พระนางอลินทาก็บ่ายเบี่ยงเรื่อยมาจนทนรบเร้าไม่ได้จึงต้องให้พระอนุชาพระนามกุศทรุมะที่มีรูปร่างหน้าตางดงามปรากฏพระองค์แทนเพื่อให้เจ้าหญิงสุทรรศนาเข้าใจว่าเป็นพระสวามีของตน แต่ในที่สุดความลับก็ถูกเปิดเผย เมื่อเกิดไฟไหม้โรงช้าง พระเจ้ากุศะเสด็จไปดับไฟที่ลุกไหม้ด้วยพระองค์เองจึงเปิดเผยให้เจ้าหญิงสุทรรศนาเห็นรูปร่างที่แท้จริงของพระองค์ พระนางรับความจริงไม่ได้จึงเสด็จกลับไปยังบ้านเมืองของตนด้วยความเสียพระทัย ฝ่ายพระเจ้ากุศะก็ได้ติดตามไปยังเมืองกันยกุพชะโดยใช้ความพยายามหลายอย่างเพื่อให้พระนางรู้ว่าพระองค์เสด็จมาตามหา แต่เจ้าหญิงสุทรรศนาก็ยังไม่ยอมรับพระเจ้ากุศะ จนกระทั่งเกิดศึกมีพระราชาเจ็ดพระองค์นำโดยพระเจ้าทุรมติยกทัพมาล้อมเมืองกันยกุพชะ ท่ามกลางความเดือดร้อนดังกล่าวเจ้าหญิงสุทรรศนาจึงได้ขอร้องให้พระเจ้ากุศะอาสาช่วยเหลือบ้านเมืองของตน พระเจ้ากุศะจึงแสดงบทบาทนำทัพออกรบ เมื่อพระองค์ทรงบันลือสีหนาทเท่านั้นพวกข้าศึกก็แตกกระเจิงและยอมแพ้อย่างง่ายดาย พระเจ้ากุศะและเจ้าหญิงสุทรรศนาจึงได้อยู่ร่วมกันอีกครั้ง ภายหลังพระอินทร์ทราบว่าพระเจ้ากุศะทรงเสียพระทัย

ที่ตนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์จึงได้มอบแก้วมณีวิเศษที่ทำให้รูปร่างอัปลักษณ์กลายเป็นรูปร่างที่งดงาม เจ้าหญิงสุทรรศนาได้เห็นรูปร่างที่งดงามของพระเจ้ากุศะก็ปลาบปลื้มยินดี พระเจ้ากุศะจึงเสด็จกลับมาปกครองบ้านเมืองของตนพร้อมกับพระมเหสีอย่างมีความสุข ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระเจ้ากุศะ เจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นเจ้าหญิงสุทรรศนา ส่วนมารผู้มีบาปเกิดเป็นพระเจ้าทุรมติที่มาปิดล้อมเมืองกันยกุพชะ

2.2.8 **ศิริชาดก**[293] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงได้เจ้าหญิงยโศธรามาด้วยความเพียรไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาลมีพราหมณ์ผู้ทรงความรู้คนหนึ่งอยู่ในเมืองวารวาลิ พราหมณ์นั้นมีลูกสาวชื่อศิริมีความงามอย่างยิ่ง วันหนึ่งเขาได้รับข่าวจากอีกฟากหนึ่งของมหาสมุทรว่าจะมีการจัดพิธีบูชาจึงขอเชิญพราหมณ์หรือศิษย์คนใดคนหนึ่งไปร่วมพิธี เขาจึงกล่าวกับพราหมณ์หนุ่มผู้เป็นศิษย์ห้าคนว่าผู้ใดกล้าเสี่ยงไปยังเมืองที่อยู่อีกฟากหนึ่งของมหาสมุทร ตนจะยกลูกสาวชื่อศิริให้เป็นรางวัล พราหมณ์หนุ่มผู้ฉลาดและกล้าหาญคนหนึ่งจึงรับอาสาเสี่ยงภัยไปเพราะตนรักนางศิริ เมื่อพราหมณ์หนุ่มไปถึงอีกฟากหนึ่งของมหาสมุทรแล้วมอบจดหมายให้แก่พ่อค้าผู้ส่งสาส์นเชิญ พ่อค้าจึงมอบรัตนะและของมีค่าต่างๆ ให้แล้วส่งพราหมณ์หนุ่มกลับไป ขณะที่พราหมณ์หนุ่มเดินทางกลับนั้นหีบห่อบรรจุของมีค่าได้ตกลงในทะเล เขาคิดจะวิดน้ำทะเลเพื่อนำของมีค่านั้นกลับคืนมาให้ได้จึงไปนำถังใบใหญ่มาวิดน้ำ ขณะนั้นเทวดาประจำสมุทรแปลงร่างเป็นพราหมณ์เข้าไปถามจึงทราบความพยายามของเขา แม้เทวดาจะห้ามเพราะไม่มีผู้ใดสามารถวิดน้ำทะเลให้แห้งได้ แต่พราหมณ์หนุ่มก็ยังยืนยันในความเพียรของตน เทวดาเห็นความตั้งใจเด็ดเดี่ยวเช่นนั้นจึงคืนของมีค่าที่ตกลงในทะเลแก่พราหมณ์หนุ่ม ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพราหมณ์หนุ่มผู้มีความเพียร ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นนางศิริลูกสาวของพราหมณ์

2.2.9 **สุรูปชาดก**[294] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยสละเนื้อและเลือดเพื่อแลกกับสุภาษิตมาแล้ว มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล พญากวางชื่อสุรูปะอาศัยอยู่ที่ภูเขาหิมาลัย พญากวางนั้นได้ปกป้องคุ้มครองกวางฝูงใหญ่ไม่ให้มีอันตราย กวางทั้งหมดจึงอยู่กันอย่างมีความสุข ครั้งนั้น พระอินทร์ได้แปลงร่างเป็นนายพรานมาทดสอบพญากวางสุรูปะ นายพรานกล่าวว่าถ้าพญากวางยอมสละเนื้อให้จะได้ฟังสุภาษิตบทหนึ่ง พญากวางฟังดังนั้นก็ดีใจจึงยอมสละเนื้อของตนเพื่อจะได้ฟังสุภาษิต ฝ่ายพระอินทร์ที่แปลงร่างเป็นนายพรานได้ยินดังนั้นก็รู้สึกยินดีที่พญากวางมีความเคารพต่อสุภาษิตจึงกล่าวสรรเสริญพญากวางแล้วอันตรธานไป ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดพญากวางชื่อสุรูปะ

---

[293] มหาวัสตุ เล่ม 2, 76-79.

[294] เรื่องเดียวกัน, 196-197.

2.2.10 **อนังคณชาดก**[295] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าคฤหบดีชื่อชโยติษกะเคยสร้างกุศลกรรมอันยิ่งใหญ่มาแล้วในอดีตชาติ มีเรื่องย่อดังนี้

ครั้งเมื่อพระเจ้าพันธุมะครองเมืองพันธุมตี พระองค์มีพระโอรสเป็นพระโพธิสัตว์พระนามว่าวิปัศยี ครั้งนั้นพระวิปัศยีโพธิสัตว์ออกผนวชแล้วได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ พระเจ้าพันธุมะจึงส่งทูตไปอาราธนาพระองค์มาโปรดที่เมืองพันธุมตี พระวิปัศยีพุทธเจ้าจึงเสด็จมายังมาตุภูมิพร้อมด้วยพระอรหันต์ 68,000 รูป ครั้งนั้นเศรษฐีชื่ออนังคณะได้ยินว่าพระวิปัศยีพุทธเจ้าเสด็จมาจึงไม่รอช้ารีบไปถวายบังคมแล้วอาราธนาพระองค์พร้อมด้วยหมู่พระอรหันต์เพื่อฉันภัตตาหารเป็นเวลา 3 เดือน พระวิปัศยีพุทธเจ้าก็ทรงรับคำอาราธนานั้น พระเจ้าพันธุมะทรงทราบเรื่องนี้ในภายหลังทรงขัดเคืองพระทัยมากจึงให้ราชทูตไปเชิญเศรษฐีอนังคณะมาเจรจาและขอถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าสลับกัน โดยขอให้พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์รับภัตตาหารในพระราชวังวันหนึ่งแล้วให้รับในบ้านของเศรษฐีอีกวันหนึ่งสลับกันไป พระเจ้าพันธุมะทรงดำริว่าจะต้องเตรียมสิ่งของให้พิเศษยิ่งกว่าเศรษฐี แต่เศรษฐีอนังคณะก็จัดเตรียมภัตตาหารและสถานที่ให้พิเศษยิ่งว่าพระเจ้าพันธุมะทุกครั้งไป ครั้งนั้นเศรษฐีอนังคณะได้ตั้งความปรารถนาขอให้ตนได้ทิพยสุข ขอให้ได้ฟังธรรมของพระศาสดา เมื่อออกบวชก็ขอให้เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าเศรษฐีชื่ออนังคณะในครั้งนั้นคือคฤหบดีชื่อชโยติษกะ

2.3 ชาดกในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3 ที่ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง จำนวน 18 เรื่อง ได้แก่

2.3.1 **นลินีชาดก**[296] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าเจ้าหญิงยโศธราพยายามล่อลวงพระองค์ด้วยเนื้อหวานไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล ฤษีชื่อกาศยปะผู้มีญาณวิเศษอาศัยอยู่ในอาศรมชื่อสาหัญชนีใกล้เชิงเขาหิมาลัย วันหนึ่งฤษีบริโภคผลไม้ที่มีรสหวานมากแล้วเป็นไข้และถ่ายปัสสาวะลงในหม้อดิน แม่กวางตัวหนึ่งมาดื่มน้ำปัสสาวะเข้าไปจึงตั้งครรภ์แล้วคลอดบุตรเป็นมนุษย์เพศชาย ฤษีรู้ว่าเป็นลูกของตนจึงอบรมเลี้ยงดูจนโตเป็นหนุ่มและตั้งชื่อว่าเอกศฤงคะ ครั้งนั้นพระเจ้ากาศีไม่มีพระโอรส มีแต่พระธิดา ทรงทราบว่าฤษีกาศยปะมีอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาจึงเสด็จไปเยี่ยม พระองค์ได้พบเอกศฤงคะทรงพอพระทัยมากจึงรับสั่งว่าจะยกพระธิดาให้ ต่อมาพระราชาได้ส่งเจ้าหญิงนลินีมาที่อาศรม เอกศฤงคะไม่เคยเห็นผู้หญิงมาก่อนคิดว่าเป็นนักบวชมาจากสำนักอื่น ทั้งสองได้ร่วมประเวณีกันแล้วเจ้าหญิงนลินีก็กลับเข้าเมืองไป เอกศฤงคะคิดถึงนางเป็นอย่างมาก ฤษีกาศยปะสอบถามจนรู้ความจริงจึงห้ามไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิงอีกต่อไป ต่อมาพระเจ้ากาศีได้ส่งเจ้าหญิงนลินีมารับเอกศฤงคะไปอภิเษกสมรส เอกศฤงคะพาเจ้าหญิงนลินีกลับมาอยู่ที่อาศรม ฤษีรู้ว่าทั้งสองรักกันและอภิเษกสมรส

---

[295] เรื่องเดียวกัน, 208-212.

[296] มหาวัสตุ เล่ม 3, 112-120.

กันแล้วจึงให้กลับเข้าเมืองไป ต่อมาเอกศฤงคะได้ขึ้นครองราชย์มีพระโอรสแฝด 32 องค์ ภายหลังทรงแต่งตั้งพระโอรสองค์โตเป็นพระราชาแล้วออกผนวชเป็นฤษีจนกระทั่งสิ้นชีวิตจึงได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่ในพรหมโลก ในตอนท้ายพระพุทธองค์ทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นฤษีกาศยปะ พระนางมหาประชาบดีเกิดเป็นแม่กวาง เจ้าศากยะมหานามะเกิดเป็นพระเจ้ากาศี พระองค์เกิดเป็นฤษีหนุ่มชื่อเอกศฤงคะ ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นเจ้าหญิงนลินี

2.3.2 **คังคปาลชาดก**[297] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงให้พระราชวงศ์กราบแทบเท้าพระอุบาลีที่มีวรรณะต่ำกว่าไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล มีเด็กยากจน 2 คนเร่ร่อนหาอาหารอยู่ในเมืองพาราณสี วันหนึ่งได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้ามีความศรัทธามากจึงถวายอาหารและตั้งจิตอธิษฐาน คนหนึ่งขอเกิดเป็นพระราชา อีกคนหนึ่งขอเกิดเป็นพราหมณ์ที่ร่ำรวย ต่อมาทั้งสองได้เกิดในภพชาติใหม่ คนหนึ่งเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต อีกคนหนึ่งเกิดเป็นพราหมณ์ชื่ออุปกะ พราหมณ์อุปกะหลงรักหญิงคนหนึ่งจึงพยายามหาเงินไปซื้อน้ำหอมและดอกไม้ให้หญิงคนนั้น วันหนึ่งเขาร้องเพลงอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา พระเจ้าพรหมทัตได้ยินทรงพอพระทัยมากจึงรับสั่งให้เข้าเฝ้าและเสนอว่าจะให้เงินแก่อุปกะแทนการออกไปร้องเพลงกลางแดด อุปกะต่อรองขอเงินเพิ่มจนพระราชาเสนอให้เงินหนึ่งแสนปุราณะ พร้อมทั้งราชอาณาจักรครึ่งหนึ่งและราชสมบัติอีกครึ่งหนึ่ง วันหนึ่งขณะที่พระเจ้าพรหมทัตบรรทมหนุนศีรษะที่อกของอุปกะ เขาเกิดความโลภในใจคิดจะปลงพระชนม์พระราชาถึง 3 ครั้ง แต่ก็เลิกล้มความคิดแล้ววิ่งหนี เมื่อพระราชาตรัสถาม อุปกะจึงกราบทูลให้ทราบ ต่อมาเขาได้ขอลาไปบวช ครั้งนั้น ทางเหนือแคว้นกาศีมีช่างปั้นหม้อบวชเป็นฤษีจนได้ฌานขั้นสูง อุปกะจึงไปบวชอยู่ด้วยและบำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุธรรม พระเจ้าพรหมทัตทรงอิจฉาฤษีอุปกะจึงท่องกลอนบทหนึ่งเนืองๆ นางสนมได้ยินกลอนบทนั้นแต่ไม่เข้าใจความหมายจึงจ้างช่างกัลบกชื่อคังคปาละสืบความให้ คังคปาละสืบจนทราบความหมายว่าพระราชาทรงอิจฉาที่พราหมณ์อุปกะออกบวชจนได้บรรลุธรรม ต่อมาเขาคิดว่าแม้พราหมณ์อุปกะยังทิ้งสมบัติออกบวชจึงขอลาไปบวชกับฤษีอุปกะ พระราชาทรงทราบว่าอุปกะและคังคปาละออกบวชแล้วได้บรรลุธรรมจึงต้องการเสด็จไปเยี่ยม ฝ่ายเสนาบดีได้ทัดทานว่าขอให้นิมนต์นักบวชมาเฝ้าแทน แต่พระองค์ก็ยืนยันว่าจะเสด็จไปเอง เมื่อเสด็จไปถึงอาศรมฤษีคังคปาละได้กล่าวทักทายพระองค์ด้วยการเอ่ยพระนาม เสนาบดีและผู้ติดตามจึงพากันตำหนิฤษีคังคปาละ พระเจ้าพรหมทัตจึงอธิบายให้ทุกคนเข้าใจและแสดงความเคารพต่อฤษีคังคปาละ ในตอนสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีอุปกะ พระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ส่วนพระอุบาลีเกิดเป็นฤษีคังคปาละ

---

[297] เรื่องเดียวกัน, 140-150.

2.3.3 **กษานติวาทีชาดก**[298] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยแสดงธรรมในท่ามกลางชุมนุมเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมาแล้ว เรื่องย่อมีดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ากลภะผู้ดุร้ายครองเมืองพาราณสี วันหนึ่งพระองค์พานางสนมไปพักผ่อนในอุทยานแล้วบรรทมหลับไป พวกนางสนมจึงชวนกันไปเดินเล่นและได้พบฤษีกษานติวาทีที่เดินทางจากแคว้นอุตตรกุรุมาพักอยู่ที่อุทยานนั้น ฤษีจึงแสดงธรรมเรื่องทาน ศีล สวรรค์ และหลักธรรมอื่นๆ แก่พวกนาง พระราชาทรงตื่นจากบรรทมไม่เห็นนางสนมทรงกริ้วมากจึงถือดาบออกตามหา เมื่อทอดพระเนตรเห็นนางสนมนั่งล้อมฤษีอยู่ยิ่งกริ้วมาก พระองค์ตรัสถามฤษีว่าเป็นใคร ฤษีตอบว่าเป็นผู้สอนเรื่องขันติ พระราชาจึงให้ฤษียื่นมือออกมาแล้วตัดนิ้วมือของฤษีทีละนิ้ว ตัดมือทีละข้าง ตัดเท้าทีละข้าง และตัดหูตัดจมูกตามลำดับ ก่อนตัดพระราชาตรัสถามว่าฤษีสอนอะไร ฤษีตอบว่าสอนขันติคือความอดทนทุกครั้ง ฤษีกล่าวว่าถึงแม้พระราชาจะตัดร่างกายของตนเป็น 100 ชิ้น ขว้างไป 100 ทิศ ก็ไม่อาจทำให้ตนเลิกจากความอดทน ครั้งนั้นชาวเมืองทราบเรื่องจึงพากันมาขอขมาฤษี แม้เทวดา นาค ยักษ์และคนธรรพ์ก็พากันมาเยี่ยมด้วยความห่วงใย ฤษีจึงแสดงธรรมท่ามกลางเทวดาและมนุษย์แล้วกล่าวว่าพระราชาจะได้รับผลกรรมที่ตนกระทำ ในที่สุดพระเจ้ากลภะก็ถูกไฟเผาและไปเกิดในนรกอเวจี

2.3.4 **ศรภังคชาดก**[299] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยแสดงธรรมในที่ชุมนุมเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอีกเช่นกัน มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าอรชุนครองเมืองหัสตินาปุระ พระองค์ทรงถามปัญหากับคนดีทั้งหลาย ถ้าตอบได้ก็จะปล่อยตัวไป ถ้าไม่เป็นที่พอพระทัยก็จะทรงฆ่าเสีย ครั้งนั้นพระเจ้าอรชุนได้ฆ่าฤษีเคาตมะผู้มีญาณแก่กล้าเพราะตอบคำถามไม่ถูกพระทัย พระองค์จึงถูกไฟเผาและไปเกิดในนรกชื่อศักติสูละ ส่วนที่เมืองทันตปุระแคว้นกลิงคะ พระเจ้านารีเกละนิมนต์ฤษีมายังที่ประทับแล้วปล่อยให้สุนัขกัด พระองค์จะทรงพระสรวลด้วยความพอพระทัย พระเจ้านารีเกละจึงถูกไฟเผาและไปเกิดในนรกที่ มีสุนัขสีดำกัดกินทั้งกลางวันกลางคืน ส่วนที่เมืองกัมปิลละ พระเจ้าพรหมทัตมีพระโอรส 100 องค์ และปุโรหิตของพระองค์มีลูกชายชื่อว่ายัชญทัตตะ พระโอรสและลูกชายของปุโรหิตศึกษาเล่าเรียนศิลปศาสตร์กับครูที่มาจากทางใต้ ยัชญทัตตะมีฝีมือมากที่สุด เมื่อจบการศึกษาได้มีการแสดงฝีมือหน้าพระที่นั่ง พระโอรส 100 องค์ยิงธนูไปที่ยัชญทัตตะ แต่เขาสามารถใช้ดาบตัดลูกศรได้ทั้งหมดจึงมีชื่อว่าศรภังคะ (ผู้ตัดลูกธนู) ต่อมาศรภังคะไปบวชในสำนักของฤษีกาศยปะบำเพ็ญเพียรจนได้ฌานขั้นสูงและได้จาริกไปยังสำนักของฤษีกาปิตถกะซึ่งมีลูกศิษย์ชื่อวัตสะ ครั้งหนึ่งฤษีวัตสะป่วยไม่อาจทนความหนาวเย็นที่ภูเขาหิมาลัยจึงเดินทางไปเมืองโควรรธนะที่พระเจ้าทัณฑกินผู้ดุร้ายปกครองอยู่ พระราชาทรงกลั่นแกล้งฤษีวัตสะอย่างทารุณ เสนาบดีชื่อวิฆุษตะมาช่วยไว้ ฤษีบอกว่าภายใน 7 วัน

---

[298] เรื่องเดียวกัน, 272-275.

[299] เรื่องเดียวกัน, 275-285.

เมื่อตนเสียชีวิต อาณาจักรนี้จะมีภัยพิบัติ เสนาบดีจึงพาครอบครัวหนีไป หลังจากฤษีวัตสะเสียชีวิต ปีศาจก็มาทำลายเมืองจนย่อยยับ ดังนั้น พระเจ้าอุคคตะแห่งแคว้นกลิงคะ พระเจ้าภีมรถะแห่งเมืองสัญชยันตี พระเจ้าอัษฎมกะแห่งหัสตินาปุระและท้าวศักระเทวราชจึงพากันไปพบฤษีศรภังคะถามว่าพระราชาผู้ทำความผิดต่อนักบวชได้รับผลกรรมอย่างไร ฤษีศรภังคะตอบว่าพวกเขาไปเกิดในนรกขุมต่างๆ จากนั้นจึงแสดงธรรมในท่ามกลางเทวดาและมนุษย์ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีศรภังคะ อนาถปิณฑิกเศรษฐีเกิดเป็นท้าวศักระ พระอานนท์เกิดเป็นพระเจ้าอุคคตะ พระศารีบุตรเกิดเป็นพระเจ้าอัษฎมกะ และพระมหาเมาทคัลยายนะเกิดเป็นพระเจ้าภีมรถะ

2.3.5 **อัสถิเสนชาดก**[300] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเที่ยวบิณฑบาตโดยไม่ต้องกล่าวคำขอใดๆ กับทายก มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล บุตรของปุโรหิตคนหนึ่งชื่ออัสถิเสนะเป็นสหายกับโอรสของพระราชาผู้ครองเมืองพาราณสี ต่อมาอัสถิเสนะเห็นโทษในกามจึงออกบวชในลัทธิของปริพาชก ได้ประพฤติพรหมจรรย์ สมาทานประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ได้เป็นผู้รอบรู้ในพระเวทและเชี่ยวชาญในวิชาของปริพาชก เมื่อโอรสของพระราชาในเมืองพาราณสีได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดา พระองค์ตรัสกะอัสถิเสนะปริพาชกผู้เป็นสหายว่าถ้าต้องการสิ่งใดก็ให้ขอได้ตลอดเวลา แต่อัสถิเสนะก็ไม่เคยขอสิ่งใดโดยให้เหตุผลว่าผู้ขอย่อมไม่เป็นที่รักและผู้ถูกขอเมื่อไม่ให้ก็ไม่เป็นที่รักเช่นกัน เพราะตนไม่อยากเป็นที่เกลียดชังของใครจึงไม่ขอ นอกจากนี้อัสถิเสนะยังกล่าวถึงวิธีขอของผู้ประเสริฐทั้งหลายว่าจะไม่มีการเอ่ยปากขอ เพียงแต่ยืนนิ่งๆ และชี้ที่บาตรเท่านั้น เมื่อพระราชาทรงเลื่อมใสในคำพูดของอัสถิเสนะจึงพระราชทานสิ่งของมากมายด้วยพระองค์เอง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าอัสถิเสนะปริพพาชกในครั้งนั้นก็คือพระองค์นั่นเอง

2.3.6 **อรินทมชาดก**[301] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระเจ้าพิมพิสารเคยพระราชทานรางวัลมากมายแก่ปุโรหิตหลังจากได้กราบทูลข่าวของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าอรินทมะผู้ทรงธรรมครองเมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะ ปุโรหิตของพระองค์มีลูกชายคนหนึ่งชื่อโศรณกะเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระเวทและศิลปศาสตร์ ต่อมาโศรณกะได้สละชีวิตทางโลกไปบวชเป็นฤษีบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าจนได้ญาณแก่กล้า วันหนึ่งเขาคิดจะชักชวนพระเจ้าอรินทมะซึ่งครองราชย์มานานให้ออกผนวชจึงไปที่สวนมะม่วงของมหาเทวะ เมื่อมหาเทวะจัดการต้อนรับแล้วจึงไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาปรารถนาจะพบฤษีโศรณกะที่เป็นพระสหายอยู่แล้วจึงพระราชทานรางวัลมากมายแก่มหาเทวะ เมื่อได้พบกันฤษีโศรณกะ

---

[300] เรื่องเดียวกัน, 316-318.

[301] เรื่องเดียวกัน, 340-350.

ชักชวนให้พระราชาออกผนวช พระองค์ตรัสว่ายังพอใจในกามสุขอยู่ ฤษีโศรณกะจึงเล่านิทานให้ฟังว่ามีช้างแก่ตัวหนึ่งตายกลายเป็นซากลอยมาตามแม่น้ำคงคา กาเห็นก็คิดว่าเป็นลาภจึงเกาะซากช้างกินเลือดกินเนื้อเป็นอาหารไปตลอดทาง จนกระทั่งซากช้างลอยออกสู่ทะเลลึก ปลาใหญ่ชื่อติมิติมิงคละจึงจับกานั้นกิน นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่าผู้ที่พอใจในความสุขสบายจะประสบความหายนะ ฤษีโศรณกะกล่าวว่าถ้าพระราชาไม่สนพระทัยในธรรมก็จะตกนรก จากนั้นจึงกล่าวพรรณนานรกขุมต่างๆ พระราชาได้สดับก็เกิดศรัทธาจึงยกราชสมบัติให้พระโอรสแล้วออกผนวช ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีโศรณกะ ส่วนพระเจ้าอรินทมะคือพระเจ้าพิมพิสารในบัดนี้

2.3.7 **วิชิตาวีชาดก**[302] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อยกย่องเรื่องบุญหรือการทำความดี มีเรื่องย่อดังนี้

ความว่า ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าวิชิตาวีครองเมืองมิถิลา พระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณมาก ทรงโปรดการให้ทาน ทรงบริจาคสิ่งของทุกอย่างแก่พราหมณ์และคนยากจน ใครต้องการช้าง ม้า รถศึก ทาสหญิง ทาสชาย เสื้อผ้า เรือ วัว เงิน ทอง ก็ทรงบริจาคหมด ดังนั้นพระองค์จึงถูกเนรเทศออกจากเมืองไปอยู่ที่เชิงเขาหิมาลัย พระองค์ทรงเลี้ยงชีวิตด้วยผลไม้ ก่อนเสวยพระองค์จะถวายอาหารให้เหล่าฤษีก่อนทุกครั้ง ท้าวศักระต้องการลองพระทัยของพระเจ้าวิชิตาวีจึงลงมาชักชวนให้พระองค์เลิกให้ทานและบอกว่าผู้ที่ให้ทานจะตกนรก พร้อมกับเนรมิตให้เห็นภาพนรกที่ร้อนแรงและเห็นสัตว์นรกได้รับทุกขเวทนา ท้าวศักระให้พระราชาถามสัตว์นรกเหล่านั้นว่าเพราะทำกรรมอะไรจึงตกนรก สัตว์นรกตอบว่าเพราะให้ทานจึงตกนรก พระราชาแม้ได้เห็นและได้ยินก็ไม่ทรงเชื่อ ทรงยืนยันว่าแม้ต้องตกนรกก็จะให้ทานต่อไป ท้าวศักระจึงเปิดเผยตนเองและยกย่องพระราชา ต่อมาในเมืองมิถิลาได้เกิดฝนแล้ง ข้าวยากหมากแพง โจรผู้ร้ายชุกชุม เสนาบดีและประชาชนจึงพากันไปทูลเชิญพระเจ้าวิชิตาวีให้เสด็จกลับไปครองเมืองตามเดิม ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระเจ้าวิชิตาวี

2.3.8 **ปุณยาวันตชาดก**[303] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าบุญคือความดีประเสริฐกว่าทุกสิ่งทุกอย่าง มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าอัญชนกครองเมืองพาราณสี พระองค์มีพระโอรสพระนามว่าปุณยวันตะเป็นผู้เชื่อมั่นในบุญ เจ้าชายปุณยวันตะมีพระสหาย 4 คน คนที่หนึ่งชื่อวีรยวันตะมีความเชื่อมั่นในพละกำลัง คนที่สองชื่อศิลปวันตะมีความเชื่อมั่นในศิลปะ คนที่สามชื่อว่ารูปวันตะมีความเชื่อมั่นในความงาม คนที่สี่ชื่อว่าปรัชญาวันตะมีความเชื่อมั่นในปัญญา วันหนึ่งเจ้าชายปุณยวันตะชักชวนพระสหายทั้งสี่ไปพิสูจน์สิ่งที่ตนเชื่อว่าอะไรประเสริฐที่สุดแล้วพากันเดินทางจากเมืองพาราณสี

---

[302] เรื่องเดียวกัน, 35-39.

[303] เรื่องเดียวกัน, 28-34.

ไปเมืองกัมปิลละ ขณะอาบน้ำในแม่น้ำคงคาได้เห็นท่อนไม้ใหญ่ลอยน้ำมา ทุกคนจึงให้วีรยวันตะใช้กำลังดึงขอนไม้ที่กำลังจมน้ำขึ้น วีรยวันตะทำได้สำเร็จ ขอนไม้นั้นเป็นไม้เนื้อหอมที่มีค่า เขาจึงนำไปขายได้เงินหนึ่งแสนปุราณะ ต่อมาศิลปวันตะได้แสดงฝีมือด้วยการเล่นพิณอย่างไพเราะ แม้สายพิณขาดไปทีละเส้นแต่เพลงที่เล่นก็ยังไพเราะเหมือนเดิม เขาจึงได้รางวัลเป็นทองคำจำนวนมาก ต่อมารูปวันตะได้แสดงคุณค่าแห่งความงามโดยเดินเข้าไปในตลาด ความงามของเขาทำให้หญิงที่ร่ำรวยหลงรักและเลี้ยงข้าวปลาอาหาร รูปวันตะจึงขอเงินจากนางมาเป็นจำนวนมากเพื่อพิสูจน์ความมีรูปงามของเขา ส่วนปรัชญาวันตะเข้าไปในตลาดเห็นบุตรพ่อค้าติดต่อจ้างหญิงโสเภณี แต่นางขอผัดไปวันรุ่งขึ้นเพราะวันนั้นนางมีแขกรายอื่น ตอนกลางคืนบุตรพ่อค้าฝันถึงนางและมีความสุขจากความฝันนั้น รุ่งขึ้นหญิงโสเภณีนั้นมาหาบุตรพ่อค้าตามสัญญา บุตรพ่อค้าบอกให้นางไปเสียพร้อมกับเล่าความฝันให้ฟัง นางจึงเรียกเงินค่าบริการจากการที่เขาได้ความสุขจากการฝันถึงนาง บุตรพ่อค้าไม่ยอม ทำให้เกิดทะเลาะกัน ทั้งสองมาขอให้ปรัชญาวันตะตัดสินความ ปรัชญาวันตะตัดสินให้บุตรพ่อค้าจ่ายเงินให้นางโดยให้นำหีบเงินวางไว้หน้ากระจกแล้วให้นางหยิบเงินจากกระจกนั้น มหาชนเห็นความฉลาดของปรัชญาวันตะจึงมอบทองคำให้เขาเป็นจำนวนมาก ฝ่ายปุณยวันตะขณะเดินไปพระราชวังได้พบบุตรเสนาบดีคนหนึ่งซึ่งพอใจในตัวเขา บุตรเสนาบดีเชิญปุณยวันตะไปรับประทานอาหารที่บ้าน หลังจากนั้นได้พาไปนอนพักที่รถม้าของพระราชา พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัตเห็นเข้าก็หลงรัก นางปีนไปหาเขาบนรถม้าแล้วปลุกให้เขาตื่น แต่ปุญยวันตะได้รับการเลี้ยงดูจนอิ่มหนำจึงไม่ตื่น นางรอจนเผลอหลับไป พอรุ่งเช้าก็ลงจากรถม้าเข้าวัง มีผู้เห็นเหตุการณ์และคิดว่าทั้งสองมีความสัมพันธ์ชู้สาวกัน พระราชาจึงให้จับปุณยวันตะมาสอบสวนทราบความจริง พระราชาทรงพอพระทัยปุณยวันตะมาก เมื่อทราบว่าเป็นพระโอรสของพระเจ้าอัญชนกก็ยินดีที่จะยกราชสมบัติและพระธิดาให้ ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าบุญคือความดีประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าวีรยวันตะในครั้งนั้นคือพระโศรณโกฏิวิงศะในบัดนี้ ศิลปวันตะในครั้งนั้นคือพระราษฎรปาละ รูปวันตะในครั้งนั้นคือพระสุนทรนันทะ ปรัชญาวันตะในครั้งนั้นคือพระศารีบุตร ส่วนปุณยวันตะผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอัญชนกคือพระองค์เอง

2.3.9 **อุทายีชาดก**[304] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้เพื่อแสดงว่าพระอุทายีเคยทำหน้าที่ปลอบพระทัยพระราชามาแล้วในอดีตกาล มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าสัตยวรรธนะทรงเป็นพระราชาที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ พระองค์มีพระโอรสพระนามว่ามติสาระผู้สนใจในทางธรรม พระราชาทรงขอให้พระโอรสสนพระทัยในทางโลกบ้าง แต่พระโอรสทรงปฏิเสธทรงมุ่งบำเพ็ญธรรมอย่างเดียว ต่อมาได้ออกผนวชโดยมีบุตรของปุโรหิตชื่อโสมทัตต์ออกบวชตาม ภายหลังโสมทัตต์ก็ได้ทำหน้าที่ปลอบพระทัยพระเจ้าสัตยวรรธนะทรงพอพระทัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระโอรสพระนามว่ามติสาระ พระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นพระเจ้าสัตยวรรธนะ และพระอุทายีเกิดเป็นโสมทัตต์ผู้เป็นบุตรของปุโรหิต

---

[304] เรื่องเดียวกัน, 84-86.

2.3.10 **ปทุมาวตีชาดก**[305] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงอดีตชาติของเจ้าหญิงยโศธราที่ถูกลงโทษและถูกเนรเทศโดยไม่ได้ไต่สวนความจริง มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล ฤษีมาณฑวยะผู้มีญาณวิเศษอาศัยอยู่ในอาศรมใกล้เชิงเขาหิมาลัย วันหนึ่งฤษีบริโภคผลไม้ที่มีรสหวานมากแล้วถ่ายปัสสาวะลงในหม้อดิน แม่กวางตัวหนึ่งมาดื่มน้ำปัสสาวะนั้นจึงตั้งครรภ์แล้วคลอดลูกเป็นมนุษย์เพศหญิง เด็กหญิงนั้นเวลาเดินจะมีดอกบัวรองรับทุกย่างก้าว ฤษีจึงตั้งชื่อว่าปทุมาวตี ฤษีรู้ว่าเป็นลูกของตนจึงคอยอบรมเลี้ยงดูจนเติบโต วันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองกัมปิลละแคว้นปัญจาละเสด็จตามล่ากวางแล้วหลงทางไปพบนางกำลังตักน้ำ ทรงถามประวัติของนางและให้นางชิมอาหารของพระองค์ นางไม่รู้ว่าเป็นพระราชาจึงพาไปพบบิดาและขอเป็นภรรยาของเขาเพื่อจะได้กินผลไม้หวาน ฤษีจึงให้ทั้งสองแต่งงานกันแล้วขอพระเจ้าพรหมทัตว่าอย่าทรงด่วนลงโทษนางถ้ายังไม่ได้ไต่สวนความจริง เมื่อพระราชาพานางไปอยู่ในเมือง นางเป็นที่โปรดปรานมาก นางสนมอื่นๆ จึงริษยา เมื่อนางตั้งครรภ์นางสนมอื่นๆ จึงหลอกเอาลูกแฝดของนางไปลอยน้ำแล้วเอาซากทารกมาไว้แทนและเอาสิ่งสกปรกจากครรภ์ทาใบหน้าของนาง จากนั้นไปกราบทูลพระราชาว่านางให้กำเนิดพระโอรสแต่นางกินเข้าไปแล้ว พระเจ้าพรหมทัตเสด็จมาเห็นนางมีใบหน้าเปื้อนเลือดจึงสั่งให้ทหารเอาตัวไปประหาร แต่เสนาบดีสงสารไต่ถามความจริงจากนางแล้วเลี้ยงดูนางไว้ ต่อมาเทพธิดาที่เป็นเพื่อนกับฤษีมาณฑวยะมาเตือนพระเจ้าพรหมทัตว่าพระองค์ลืมสัญญาที่ให้ไว้กับฤษี พระราชาจึงให้ไต่สวนจนทราบความจริง ครั้งนั้นชายหาปลาพบหีบมีตราประทับของพระราชาลอยอยู่ในแม่น้ำจึงนำมาถวาย เมื่อเปิดหีบก็พบโอรสฝาแฝด พระราชาทรงดีพระทัยมากขณะเดียวกันก็เสียพระทัยที่สูญเสียพระชายาไป เสนาบดีจึงกราบทูลว่ายังไม่ได้ประหารนางตามคำสั่ง พระราชาจึงเสด็จไปพบนาง แต่นางขอออกบวชไปอยู่กับฤษีผู้เป็นบิดา เมื่อนางไปถึงอาศรมพบว่าฤษีสิ้นชีวิตแล้วจึงเร่ร่อนไปอยู่ต่างเมือง พระเจ้ากฤกีแห่งเมืองพาราณสีแคว้นกาศีทอดพระเนตรเห็นนางก็หลงรัก แต่นางไม่ปลงใจด้วย พระองค์จึงเลี้ยงดูนางไว้อย่างดี ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตทรงปลอมเป็นพราหมณ์ออกตามหานางจนพบแล้วพากลับพระนคร ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีมาณฑวยะ พระเจ้าศุทโธทนะเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นพระนางปทุมาวตี

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามเรื่องที่พระนางปทุมาวตีมีดอกบัวรองรับทุกย่างก้าว พระพุทธเจ้าทรงเล่าชาดกความว่า ในอดีตกาล สาวใช้คนหนึ่งเดินถือดอกบัวเข้าไปในเมืองได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้ากำลังบิณฑบาต นางเกิดศรัทธาจึงถวายดอกบัว เมื่อเห็นดอกบัวที่ถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าสดใสสวยงามและเห็นดอกบัวในมือของตนเหี่ยวแห้ง นางจึงขอดอกบัวคืน ครั้นเห็นมือของตนที่ถือดอกบัวเปล่งปลั่ง แต่มือของพระปัจเจกพุทธเจ้าเหี่ยวแห้ง นางจึงถวายดอกบัวคืนไปอีกครั้ง ผลจากการถวายดอกบัวแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงทำให้นางมีดอกบัวรองรับเวลาเดิน แต่เพราะนางขอดอกบัว

[305] เรื่องเดียวกัน, 120-133.

คืนจึงทำให้ไม่มีดอกบัวรองรับขณะถูกนำตัวไปประหาร การที่นางถวายดอกบัวคืนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าอีกครั้งจึงทำให้มีดอกบัวรองรับอีกเมื่อพระเจ้าพรหมทัตพานางกลับคืนสู่พระนคร

2.3.11 **ชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุล**[306] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้เพื่อตอบข้อสงสัยของภิกษุทั้งหลายที่ทูลถามเรื่องพระราหุลอยู่ในครรภ์นานถึง 6 ปี มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาลกษัตริย์ผู้ครองเมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะมีพระโอรส 2 องค์ คือ เจ้าชายสูรยะและเจ้าชายจันทระ เมื่อพระบิดาสวรรคต เจ้าชายจันทระขอให้เจ้าชายสูรยะครองเมือง เพราะเป็นพระเชษฐา ส่วนตนจะบวชเป็นฤษี แต่เจ้าชายสูรยะไม่ยอมทรงให้พระอนุชาขึ้นครองราชย์แทนแล้วออกบวชบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัด ครั้งหนึ่งตั้งจิตอธิษฐานว่าจะไม่ดื่มน้ำที่คนไม่ได้ถวาย แต่บังเอิญทำผิดไป ฤษีสูรยะจึงขอให้คณะนักบวชลงโทษ คณะนักบวชจึงขอให้พระเจ้าจันทระตัดสิน พระราชาทรงตัดสินว่าไม่ผิดเพราะน้ำนั้นมาจากอาณาจักรของพระองค์ซึ่งเท่ากับเป็นอาณาจักรของฤษีสูรยะด้วยเช่นกัน แต่ฤษีสูรยะไม่ยอมยืนยันให้ลงโทษ พระราชาจึงลงโทษให้ไปนั่งใต้ต้นอโศกเป็นเวลา 6 วัน พอวันที่เจ็ดจึงเสด็จไปประกาศอภัยโทษ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นฤษีสูรยะ ส่วนพระราหุลเกิดเป็นพระเจ้าจันทระ เพราะสั่งลงโทษฤษีสูรยะให้ไปนั่งใต้ต้นอโศก 6 วัน ดังนั้นพระราหุลจึงอยู่ในครรภ์นานถึง 6 ปี

2.3.12 **มหาโควินทียชาดก**[307] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยมีคนออกบวชตามเป็นจำนวนมากไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล มีพระราชาองค์หนึ่งพระนามว่าทิศามปติ พระองค์มีปุโรหิตชื่อว่าโควินทะเป็นผู้เฉลียวฉลาดสามารถ พระราชามีโอรสพระนามว่าเรณุ ส่วนพราหมณ์ปุโรหิตมีลูกชื่อว่าชโยติปาละ ทั้งสองและกษัตริย์อีก 6 องค์เป็นเพื่อนรักกัน เมื่อพราหมณ์โควินทะสิ้นชีวิต พระราชาทรงแต่งตั้งให้ชโยติปาละเป็นปุโรหิตแทนบิดา ชโยติปาละทำหน้าที่ได้ดีเช่นเดียวกับบิดาจึงได้รับขนานนามว่ามหาโควินทะ วันหนึ่ง มหาโควินทะได้เฝ้ากษัตริย์ทั้งหกแล้วกราบทูลให้ไปหาเจ้าชายเรณุ ตกลงว่าจะสนับสนุนเจ้าชายเรณุเป็นพระราชาหลังจากพระราชบิดาสวรรคต โดยให้เจ้าชายเรณุแบ่งสมบัติให้กษัตริย์ทั้งหกด้วย เมื่อพระเจ้าทิศามปติสวรรคต เจ้าชายเรณุขึ้นครองราชย์ แต่ทรงเพลิดเพลินในอบายมุข มหาโควินทะจึงขอให้กษัตริย์ทั้งหกไปเตือนความทรงจำ พระเจ้าเรณุจึงให้มหาโควินทะแบ่งราชอาณาจักรเป็น 7 ส่วนเท่ากัน มหาโควินทะก็จัดการแบ่งให้ เมื่อได้ส่วนแบ่งแล้วกษัตริย์ทั้งหกได้ขอให้มหาโควินทะเป็นปุโรหิตช่วยบริหารราชการเมืองของตนด้วย ต่อมาได้มีเสียงเล่าลือว่ามหาโควินทะเป็นผู้เห็นพรหมกระจายไปทั่วนคร เขาคิดว่าตนไม่สามารถทำเช่นนั้นได้จึงกราบทูลลาพระเจ้าเรณุพร้อมทั้งกษัตริย์ทั้งหกไปบำเพ็ญฌานอยู่ 4 เดือน ระหว่างนั้นพระพรหมมาปรากฏร่างให้เห็นและได้ซักถามข้อธรรมกัน หลังจากได้ฟังธรรมมหาโควินทะจึงตัดสินใจออกบวช เมื่อไปกราบทูลลาพระเจ้า

---

[306] เรื่องเดียวกัน, 133-135.

[307] เรื่องเดียวกัน, 151-170.

เรณุ พระราชาทั้งหก พราหมณ์บริวารและภรรยา ทุกคนต่างพากันห้ามเขา แต่เมื่อทัดทานเขาไม่ได้จึงขอลาไปบวชด้วยเป็นจำนวนมาก ในตอนท้ายเรื่องพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อโควินทะซึ่งมีผู้คนออกบวชตามมากมาย

2.3.13 **สรวันททชาดก**[308] พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงการบำเพ็ญคุณความดีของพระองค์เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษย์ในอดีตกาล มีเรื่องย่อดังนี้

ครั้งหนึ่งสรวันททะได้บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกด้วยการให้ทานและบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด ท้าวศักระเกรงว่าอำนาจของตนจะถูกแย่งไปจึงบันดาลให้สรวันททะเห็นนรกที่มีสัตว์นรกร้องคร่ำครวญว่าพวกตนตกนรกก็เพราะให้ทาน แล้วท้าวศักระก็ขอให้สรวันททะไปใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในเมือง แต่เขาปฏิเสธเพราะต้องการแสวงหาทางอันเป็นอมตะ ท้าวศักระกล่าวว่าหนทางนี้ทำได้ยาก การหาความสุขทางโลกง่ายกว่า สรวันททะจึงกล่าวว่าแม้ตนจะได้บัลลังก์ของท้าวศักระหรือว่าตกนรก ตนก็จะไม่เลิกให้ทานหรือเลิกบำเพ็ญเพียร เพราะหนทางนี้เท่านั้นที่จะทำให้ได้ตรัสรู้และชนะมารชื่อนมุจิ

2.3.14 **ธรรมลัพธชาดก**[309] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าธิดาพญามารเคยยั่วยวนพระองค์มาแล้วแต่ไม่สำเร็จ มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล พ่อค้าชาวเมืองพาราณสีชื่อธรรมลัพธะลงเรือไปค้าขายต่างแดน ต่อมามีพ่อค้า 500 คนขอตามไปด้วย แต่ธรรมลัพธะปฏิเสธเพราะเห็นว่าเกาะที่จะไปเป็นที่อยู่ของนางยักษ์ที่คอยล่อลวงพ่อค้าให้ตกอยู่ในอำนาจแล้วจับกิน แต่พ่อค้าเหล่านั้นก็ยืนยันจะไปด้วย ธรรมลัพธะจึงยอมพาไปและเตือนไม่ให้จับต้อง ดื่มกิน หรือสนใจข้าวของที่มีค่า มิฉะนั้นจะไม่ได้กลับบ้าน แต่พวกพ่อค้าก็พากันหลงระเริงในสิ่งที่นางยักษ์จำแลงมาล่อ ธรรมลัพธะจึงกลับบ้านเพียงลำพัง นางยักษ์ตนหนึ่งอยากลองดีจึงจูงเด็กเข้าไปหาแล้วบอกว่าเป็นลูกเขา ธรรมลัพธะปฏิเสธ นางจึงเดินร้องไห้ไปทั่วหมู่บ้าน ธรรมลัพธะบอกว่านางเป็นยักษ์แต่ไม่มีใครเชื่อ นางยักษ์ไปฟ้องพระราชาว่าธรรมลัพธะทิ้งนาง พระราชาทรงเชื่อและหลงใหลในความงามจึงขอนางมาเป็นชายา ตกกลางคืนนางและบุตรก็กินพระราชา และพาพรรคพวกมากินคนในวังตายหมด ตอนเช้าเมื่อเสนาบดีมาเข้าเฝ้าเห็นคนทั้งหลายตายหมดจึงเชื่อว่าธรรมลัพธะพูดความจริงและเชิญให้เขาครองเมือง ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพ่อค้าชื่อธรรมลัพธะ ส่วนธิดาพญามารคือหัวหน้านางยักษ์

2.3.15 **อาชญาตเกาณฑินยชาดก (1)**[310] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงบุพกรรมของพระอัชฌาตเกาณฑินยะที่เคยตั้งปณิธานขอรู้แจ้งธรรมก่อนคนอื่นทั้งหมด มีเรื่องย่อดังนี้

---

[308] เรื่องเดียวกัน, 190-193.

[309] เรื่องเดียวกัน, 217-227.

[310] เรื่องเดียวกัน, 265-266.

ในอดีตกาล พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับน้ำดีจึงไปอาศัยที่บ้านของช่างปั้นหม้อในเมืองราชคฤห์ ช่างปั้นหม้อได้ช่วยดูแลรักษาจนพระปัจเจกพุทธเจ้าหายเป็นปกติและตั้งความปรารถนาขอให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรกเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่าความปรารถนาของเขาจักสำเร็จแน่นอน ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระอัชญาตเกาณฑินยะเกิดเป็นช่างปั้นหม้อ

2.3.16 **อาชญาตเกาณฑินยชาดก (2)** [311] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าในอดีตกาลพระองค์ได้ทรงเสียสละมากมายและได้ช่วยเหลือพระอัชฌาตเกาณฑินยะให้ได้รับประโยชน์ยิ่งใหญ่มาแล้ว มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าโกศลทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม พระเจ้ากาศีได้ยกกองทัพมารุกรานอาณาจักรของพระองค์เนืองๆ แต่ก็ถูกกองทัพของพระเจ้าโกศลตีพ่ายกลับไปเสมอ ต่อมาพระเจ้าโกศลทรงสังเวชพระทัยที่เห็นราชอาณาจักรถูกรุกรานและมีประชาชนล้มตายจำนวนมากเพราะความโลภของคนอื่น จึงละทิ้งราชอาณาจักรเสด็จไปยังดินแดนภาคใต้เพียงลำพังโดยไม่ให้ใครรู้ ครั้งนั้นเมื่อพระองค์ทรงพักผ่อนอยู่ที่ร่มไทรแห่งหนึ่ง หัวหน้าพ่อค้าคนหนึ่งสูญเสียทรัพย์ทั้งหมดในมหาสมุทรเพราะเรืออับปางได้เดินทางจากภาคใต้ไปยังแคว้นโกศลด้วยหวังจะขอความอนุเคราะห์จากพระเจ้าโกศลเพื่อนำไปเป็นทุนค้าขายอีก ขณะที่ไปถึงต้นไทรที่พระราชาประทับอยู่ พระราชาได้เชิญให้เขาพักแต่เขาปฏิเสธ พระราชาจึงตรัสถามถึงเหตุที่เขารีบร้อนจนได้สดับเรื่องทั้งหมดจึงทรงพระกันแสงที่ไม่อาจช่วยพ่อค้าได้ ต่อมาจึงตัดสินพระทัยให้พ่อค้านั้นผูกแขนตนไพล่หลังแล้วนำไปเฝ้าพระเจ้ากาศีเพื่อให้เขาได้ทรัพย์ แต่พ่อค้าก็ไม่ปรารถนาจะทำเช่นนั้น ฝ่ายพระเจ้ากาศีต้องการชีวิตของพระเจ้าโกศลจึงให้ประกาศทุกวัน ในที่สุดหัวหน้าพ่อค้าจึงผูกแขนพระราชาไพล่หลังแล้วนำไปเฝ้าพระเจ้ากาศี เมื่อหัวหน้าพ่อค้ากราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้ทราบ พระเจ้ากาศีทรงประหลาดพระทัยจึงตรัสถึงเหตุที่ไม่ควรแย่งชิงราชอาณาจักรของพระราชาผู้ทรงธรรมและขอให้พระเจ้าโกศลกลับไปปกครองราชอาณาจักรดังเดิม ต่อมาพระเจ้าโกศลก็ได้พระราชทานทรัพย์มากมายแก่หัวหน้าพ่อค้า ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าพระเจ้าโกศลในกาลนั้นก็คือพระองค์เอง ส่วนหัวหน้าพ่อค้าคือพระอาชญาตเกาณฑินยะนั่นเอง

2.3.17 **ยโศทชาดก** [312] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงบุพกรรมของพระยโศทะที่ได้เกิดในตระกูลมหาเศรษฐี และได้บรรลุธรรมเร็วพลันขณะยังเป็นคฤหัสถ์ มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล มีชายคนหนึ่งเกิดในตระกูลเศรษฐีที่กำลังล่มสลายในเมืองพาราณสี ต่อมาเขากลายเป็นคนยากจนขัดสนมากจึงไปทำงานรับจ้างผู้อื่นเลี้ยงชีวิต วันหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า

---

[311] เรื่องเดียวกัน, 266-269.

[312] เรื่องเดียวกัน, 313-314.

องค์หนึ่งนามว่าภัทริกะได้ออกจากป่าฤษิวทนะเข้าไปบิณฑบาตในเมืองพาราณสีด้วยความสำรวมอินทรีย์ บุตรเศรษฐีผู้กลายเป็นคนยากจนนั้นพอเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าก็มีจิตเลื่อมใสอย่างยิ่ง จึงนิมนต์ท่านเข้าไปรับอาหารบิณฑบาตในบ้านแล้วตั้งจิตอธิษฐานขอเกิดในตระกูลเศรษฐีที่มั่งคั่งร่ำรวยและขอให้ได้บรรลุธรรมเหมือนอย่างที่พระปัจเจกพุทธเจ้าได้บรรลุ ด้วยกุศลกรรมนั้นเมื่อเขาตายไปจึงไปเกิดเป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ในหมู่เทวดา ครั้นเคลื่อนจากหมู่เทวดาก็ไปเกิดเป็นมนุษย์ผู้มีศักดิ์ใหญ่และในชาติสุดท้ายได้มาเกิดเป็นยโศทะบุตรมหาเศรษฐี ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าชายผู้ยากจนขัดสนในครั้งนั้นก็คือยโศทะบุตรเศรษฐีผู้มั่งคั่งในเมืองพาราณสีในปัจจุบัน และเหตุที่ยโศทะได้บรรลุธรรมเร็วตั้งแต่ยังเป็นคฤหัสถ์ก็เพราะได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้หลังจากทำบุญกับพระปัจเจกพุทธเจ้านั่นเอง

2.3.18 **ชาดกเรื่องอุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะและคยากาศยปะ**[313] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้เพื่อแสดงบุพกรรมของชฎิลสามพี่น้อง คือ อุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะและคยากาศยปะ แก่ภิกษุทั้งหลาย มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามเหนทระครองเมืองหัสตินาปุระ พระองค์ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพระนามว่าปุษปะพร้อมด้วยพระสาวกมาประทับที่เมืองหัสตินาปุระ ครั้งนั้น มีพี่น้องสามคนท้องเดียวกันปกครองอยู่ที่เมืองสิงหปุระในแคว้นกลิงคะ พี่น้องทั้งสามได้พบทรัพย์สมบัติจำนวนมหาศาลจึงนำไปถวายพระเจ้ามเหนทระ พระราชาตรัสว่าต้องการสิ่งใดตอบแทน พี่น้องทั้งสามจึงขอพระราชานุญาตทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าปุษปะไปประทับที่เมืองของตนบ้าง พระพุทธเจ้าปุษปะพร้อมด้วยพระสาวกจึงเสด็จไปประทับที่เมืองสิงหปุระแคว้นกลิงคะตลอดฤดูฝนและปรินิพพานที่เมืองนั้น พี่น้องทั้งสามได้จัดการพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติและจัดสร้างสถูปถวายอีกด้วย ด้วยผลบุญนั้นพวกเขาจึงมาเกิดเป็นชฎิลสามพี่น้องในชาตินี้

3. <u>ตั้งชื่อตามสถานที่สำคัญ หรือตามวัตถุสิ่งของ</u>

ในมหาวัสตุอวทาน มีการตั้งชื่อเรื่องตามสถานที่สำคัญหรือตามวัตถุสิ่งของจำนวน 2 เรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ในมหาวัสตุ เล่ม 1 และเล่ม 2 เล่มละ 1 เรื่อง คือ

3.1 **ชาดกเรื่องฉัตร**[314] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงอานุภาพแห่งกุศลกรรมที่มีมาแต่ก่อนของพระองค์จึงทำให้มนุษย์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์และเทวดาพากันมากั้นฉัตรถวายพระองค์ขณะเสด็จแม่น้ำคงคา มีเรื่องย่อดังนี้

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาไปโปรดชาวเมืองไวศาลีที่เกิดโรคระบาดจากอมนุษย์ ครั้งนั้นพระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร นาคกัมพละและอาศวตระที่อยู่ในแม่น้ำคงคา พวกยักษ์ เทวดาตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกาจนถึงพรหมโลกต่างต่างก็ได้กางฉัตร 500 คันเพื่อพระผู้มี

---

[313] เรื่องเดียวกัน, 321-328.

[314] มหาวัสตุ เล่ม 1, 184-191.

พระภาคเจ้า เมื่อเสด็จข้ามแม่น้ำแล้วก็มีคณะของเจ้าลิจฉวีได้กางฉัตร 500 คันรอไว้ที่ฝั่งตรงกันข้าม ทั้งมนุษย์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และเทวดาก็ได้กั้นฉัตรอันวิจิตรงดงามประณีตส่งต่อ ๆ กัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเนรมิตพระพุทธเจ้าขึ้นมาเท่ากับจำนวนฉัตรที่มีอยู่ แต่เทวดาผู้กางฉัตรเหล่านั้นจะเห็นเฉพาะพระพุทธเจ้าที่ตนกางฉัตรถวายเท่านั้น เทวดาทั้งหลายเมื่อได้เห็นอิทธิปาฏิหาริย์เช่นนั้นจึงได้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างยิ่งใหญ่ด้วยการหว่านโปรยดอกมณฑารพกว้างไกลถึง 60 โยชน์ และมีกองแป้งทิพย์สูงประมาณเท่าหัวเข่าหลั่งไหลไป ภิกษุทั้งหลายทูลจึงถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเหตุที่พวกมนุษย์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และเทวดาต่างกางฉัตรถวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่าเป็นเพราะอานุภาพแห่งกุศลธรรมที่มีมาแต่ก่อนของตถาคต ถ้าหากตถาคตจักไม่ได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมและยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ตถาคตก็จะพึงได้ครองราชสมบัติของพระจักรพรรดิมากมายเท่ากับฉัตรที่เขากางถวายเหล่านี้ แต่บัดนี้ตถาคตเป็นผู้มีบุญและบาปหมดสิ้นแล้ว จะมีก็แต่การปรินิพพานอย่างเดียว

3.2 **ชาดกเรื่องสร้อยพระศอของเจ้าหญิงยโศธรา**[315] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยพระราชทานเครื่องประดับจำนวนมากแก่เจ้าหญิงยโศธราไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระราชาผู้มีบุญญาธิการพระองค์หนึ่งครองเมืองพาราณสี พระองค์มีนางสนมห้าร้อยคนอยู่ในพระราชวังฝ่ายใน มีพระเทวีผู้เป็นอัครมเหสีที่เฉลียวฉลาด รู้วิธีและมีทักษะในศิลปะทั้งปวง พระราชาได้พระราชทานพระภูษาและเครื่องประดับแก่นางสนมอยู่ประจำ พระองค์ทรงสวมสร้อยพระศอที่มีราคาหนึ่งแสน (กหาปณะ) กลางสร้อยพระศอนั้นมีแก้วมณีที่ทำให้มองเห็นมหาทวีปทั้งสี่ คือ ชมพูทวีป ปุพพวิเทหทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป และเขาพระสุเมรุ แก้วมณีที่มีมูลค่าหลายแสนประดับอยู่ที่กลางสร้อยพระศอเส้นใหญ่นั้นพระราชาเมื่อจะพระราชทานเครื่องประดับ (สร้อยพระศอ) ได้ตรัสถามพระเทวีว่าเธอเป็นที่พอใจของเรายิ่งนัก ในเรื่องนี้พระเทวีดึงดูดใจเราด้วยอุบายอะไร พระเทวีจึงกราบทูลว่า การยักคิ้วหลิ่วตา 1 การแสดงท่าทางยั่วยวน 1 การกระตุ้นความรู้สึก (ทางอารมณ์) ด้วยความตื่นเต้น 1 บุรุษผู้โลเลทั้งหลายย่อมหวั่นไหวด้วยอาการสามอย่างนี้ ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นพระราชาผู้ครองเมืองพาราณสี ส่วนเจ้าหญิงยโศธราเกิดเป็นอัครมเหสีของพระราชา

4. <u>ตั้งชื่อตามอาชีพของผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง</u> มีจำนวน 1 เรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3 คือ **ชาดกเรื่องพ่อค้า 500 คน**[316] พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อแสดงว่าพระองค์เคยช่วยเหลือภิกษุ 500 รูป (ซึ่งเป็นศิษย์ของสัญชัยปริพาชกที่ศารีบุตรและเมาทคัลยายนะชวนมาบวช) ให้รอดพ้นจากอันตรายไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น มีเรื่องย่อดังนี้

---

[315] มหาวัสตุ เล่ม 2, 59-60.

[316] มหาวัสตุ เล่ม 3, 55-73.

ในอดีตกาล พ่อค้า 500 คนชาวชมพูทวีปลงเรือไปค้าขายแล้วเกิดเรือแตกจึงลอยคออยู่ในมหาสมุทร ต่างคนต่างสวดอ้อนวอนขอให้เทพเจ้าที่ตนนับถือมาช่วย พวกพ่อค้าที่รอดตายได้เกาะสิ่งของและศพของเพื่อนลอยคอจนลมพัดไปขึ้นเกาะแห่งหนึ่ง เมื่อขึ้นฝั่งก็พบผู้หญิงเป็นร้อย ๆ คนมาต้อนรับโดยบอกว่าพวกตนเรือแตกสามีตายหมด พวกพ่อค้าก็ตามหญิงเหล่านั้นไปและได้รับการปรนนิบัติอย่างสำราญ พวกผู้หญิงสั่งห้ามไม่ให้ใครไปทางทิศใต้ของเกาะ หัวหน้าพ่อค้าสงสัยจึงแอบไปดูพบขุมนรกขังผู้ชายเป็นร้อย ๆ คนไว้ คนเหล่านั้นบอกว่าพวกตนเรือแตก หญิงที่เห็นเป็นนางยักษ์ไม่ใช่มนุษย์ นางจะล่อลวงคนที่เรือแตกมาขังไว้เป็นอาหาร หัวหน้าพ่อค้าถามว่าทำอย่างไรจึงจะรอดชีวิต คนเหล่านั้นบอกว่าในคืนเดือนเพ็ญ อัศวราชชื่อเกศินจะมายังเกาะนี้ เมื่อมาถึงจะร้องถาม 3 ครั้งว่าใครต้องการข้ามมหาสมุทรใหญ่อัศวราชจะพาไป หัวหน้าพ่อค้าจึงชวนให้คนในขุมนรกไปด้วย คนเหล่านั้นบอกว่าผู้ที่ตกมาอยู่ในนี้แล้วจะไม่มีทางรอดออกไปได้ ขอให้พ่อค้าเดินทางไปจนถึงชมพูทวีปและบอกให้คนทั้งหลายทำความดี อย่าเดินทางออกนอกชมพูทวีป หัวหน้าพ่อค้ารอจนถึงวันที่อัศวราชมาแล้วสั่งพรรคพวกไม่ให้ดื่มเหล้าหรือมัวเมากับสิ่งที่หญิงเหล่านั้นปรนเปรอ เมื่อหญิงเหล่านั้นหลับหมด พ่อค้าจึงเล่าเรื่องให้พรรคพวกฟังแล้วพาไปพบอัศวราช อัศวราชบอกพ่อค้าเหล่านั้นว่าขณะที่ตนพาไป ถ้าหญิงเหล่านั้นพาลูกๆ มาร้องไห้อ้อนวอนก็อย่าสนใจ ถ้าสนใจจะตกจากหลังม้าทันที ถ้าใครไม่สนใจก็จะไปถึงชมพูทวีปอย่างปลอดภัย ในตอนท้ายพระพุทธเจ้าทรงสรุปชาดกว่าในกาลครั้งนั้นพระองค์เกิดเป็นอัศวราชชื่อเกศิน ส่วนพ่อค้า 500 คนก็คือภิกษุ 500 รูปในบัดนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีลักษณะการตั้งชื่อชาดก แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 ตั้งชื่อตามลักษณะของตัวเอกหรือผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง จำนวน 18 เรื่อง ได้แก่ 1. ชาดกเรื่องนกสามตัว (ตริศกุนียชาดก) 2. ชาดกเรื่องช้าง 3. ชาดกเรื่องวัวฤษภะ 4. มัญชรีชาดก 5. โคธาชาดก 6. ศรเกษปณชาดก 7. ศกุนตกชาดก (1) 8. ศกุนตกชาดก (2) 9. มรกฎชาดก 10. วยาฆรีชาดก 11. กินนรีชาดก 12. กัจฉปชาดก 13. ชาดกเรื่องลิง (1) 14. ชาดกเรื่องลิง (2) 15. ชาดกเรื่องกา 16. หัสตินิกาชาดก 17. ชาดกเรื่องวัว 18. ชาดกเรื่องปัญจวัคคีย์

กลุ่มที่ 2 ตั้งชื่อตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่อง จำนวน 33 เรื่อง ได้แก่ 1. นยโครธมิคชาดก 2. ชาดกเรื่องพระอภิยะ 3. ชาดกเรื่องเมฆและเมฆทัตตะ 4. ชาดกเรื่องพระรักษิตะ 5. ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ 6. ธรรมปาลชาดก 7. อมราชาดก 8. ศยามาชาดก 9. จัมปกชาดก 10. ศยามชาดก 11. ศิริประภะชาดก 12. กุศชาดก (1) และกุศชาดก (2) 13. ศิริชาดก 14. สุรูปชาดก 15. อนังคณชาดก 16. นลินีชาดก 17. คังคปาลชาดก 18. กษานติวาทิน 19. ศรภังคชาดก 20. อัสถิเสนชาดก 21. อรินทมชาดก 22. วิชิตาวิชาดก 23. ปุณยาวันตชาดก 24. อุทายีชาดก 25. ปทุมาวตีชาดก 26. ชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุล 27. มหาโควินทชาดก 28. สรวันททชาดก

29. ธรรมลัพธชาดก 30. อาชญาตเกาณฑินยชาดก (1) 31.อาชญาตเกาฑินยชาดก (2) 32. ยโศทชาดก และ 33. ชาดกเรื่องอุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะและคยากาศยปะ

กลุ่มที่ 3 ตั้งชื่อตามสถานที่สำคัญ หรือตามวัตถุสิ่งของ จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ 1. ชาดกเรื่องฉัตร 2. ชาดกเรื่องสร้อยพระศอของเจ้าหญิงยโศธรา

กลุ่มที่ 4 ตั้งชื่อตามตามอาชีพของผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ ชาดกเรื่องพ่อค้า 500 คน

สรุปได้ว่าชาดกในมหาวัสตุอวทานส่วนใหญ่มีการตั้งชื่อเรื่องตามชื่อเฉพาะของผู้มีบทบาทสำคัญหรือตัวเอกของเรื่องมากที่สุดถึง 61.11 เปอร์เซ็นต์ รองลงมาคือตั้งชื่อเรื่องตามลักษณะของตัวเอก 33.33 เปอร์เซ็นต์ ตั้งชื่อเรื่องตามสถานที่สำคัญหรือวัตถุสิ่งของ 3.71 เปอร์เซ็นต์ และน้อยที่สุดคือตั้งชื่อเรื่องตามอาชีพของผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องมีเพียง 1.85 เปอร์เซ็นต์ แสดงเป็นภาพได้ดังนี้

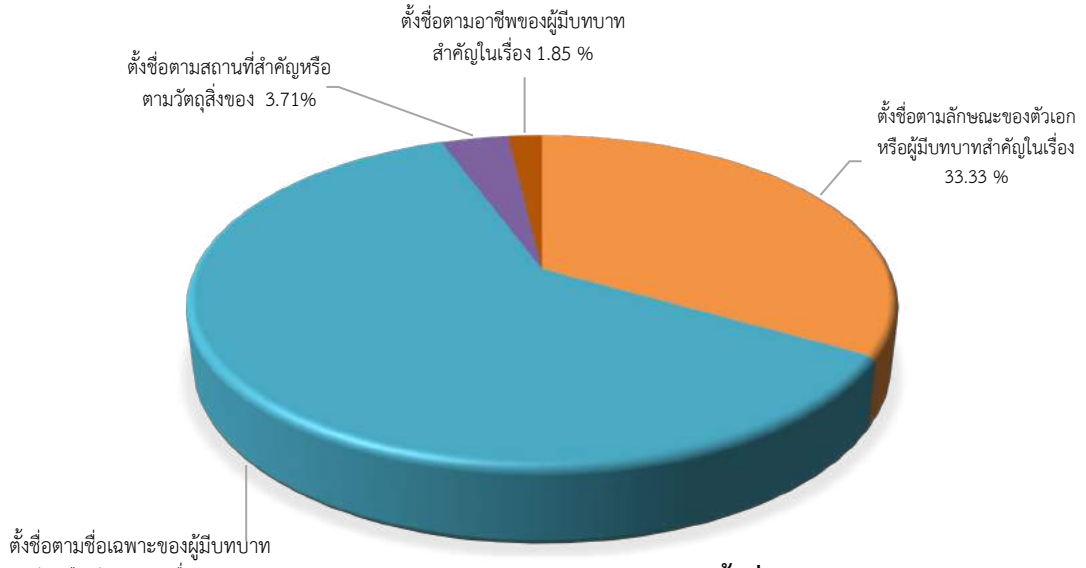

ภาพแสดงการตั้งชื่อชาดกในมหาวัสตุอวทาน

องค์ประกอบของชาดกในมหาวัสตุอวทาน

ชาดกเรื่องต่างๆ ตามที่กล่าวข้างต้นมีองค์ประกอบคล้ายกับองค์ประกอบของอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบทมาก ทั้งนี้เพราะชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุ อรรถกถาชาดก อรรถกถาธรรมบท ต่างก็เป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาประเภทเรื่องเล่าเหมือนกัน ซึ่งในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีองค์ประกอบหลัก 4 ส่วน คือ 1. ปรัตยุตปันนวัสตุ (ปัจจุบันวัตถุ) 2. อตีตวัสตุ (อตีตวัตถุ) 3. คาถา 4. สมวธาน (สโมธาน) หรือพยากรณ์ องค์ประกอบเหล่านี้จะคล้ายกันกับองค์ประกอบของอรรถกถาชาดก จะต่างกันเฉพาะส่วนที่เป็นพยากรณ์ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน กับส่วนที่เป็นไวยากรณ์ในอรรถกถาชาดก

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งมีเนื้อหาหลักในการนำเสนอพุทธประวัติ มีการเล่าชาดกแทรกไปกับพุทธประวัติแต่ละตอนด้วย โดยชาดกบางเรื่องมีความคล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดก แต่บางเรื่องก็มีเฉพาะในมหาวัสตุอวทานเท่านั้น จากการศึกษาพบว่า ในคัมภีร์มหาวัสตุมีชาดกที่ตรงกันหรือคล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดกจำนวน 26 เรื่อง และเป็นชาดกที่มีเฉพาะในมหาวัสตุอวทานจำนวน 26 เรื่อง แต่ละเรื่องมีความสั้นยาวไม่เท่ากัน และมีลักษณะการแต่งที่แตกต่างกัน เช่น บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้ว เช่น เรื่องยโศทชาดก[317] เป็นต้น บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรอง เช่น เรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ[318] เป็นต้น บางเรื่องใช้ร้อยกรองแต่งเป็นบทสนทนา หรือพรรณนา เช่น เรื่องมัญชรีชาดก[319] เป็นต้น บางเรื่องแต่งเป็นร้อยแก้วจบแล้วถึงจะแต่งเป็นร้อยกรองซ้ำอีก แต่ร้อยกรองที่แต่งจะมีเนื้อหาสั้นกว่า เช่น เรื่องศยามชาดก[320] เป็นต้น จึงนับว่าผู้แต่งใช้กลวิธีในการแต่งที่หลากหลาย ดังจะได้ศึกษารายละเอียดของชาดกที่ตรงกันหรือคล้ายคลึงกันระหว่างคัมภีร์มหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดก และชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานต่อไป

ชาดกในมหาวัสตุอวทานที่คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดก

ชาดกเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานซึ่งเป็นอุทาหรณ์ในการสอนศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลทั่วไป เป็นสื่อการสอนที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ซึ่งหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาบรรยายนั้นเป็นคำสอนเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมี 10 ประการเป็นส่วนใหญ่

ในพระไตรปิฎกบาลี ชาดกจัดเป็นเป็นหมวดหนึ่งในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก มีจำนวน 547 เรื่อง เนื้อเรื่องทั้งหมดรจนาเป็นคาถาหรือร้อยกรอง ไม่มีเนื้อหาที่เป็นร้อยแก้ว ซึ่งคาถาเหล่านั้นอาจจะเป็นวัตถุประสงค์หรือการเกริ่นนำ โครงเรื่องหลัก รวมทั้งการสรุปชาดกก็อาจจะเป็นไปได้ ในชาดกแต่ละเรื่องจะมีจำนวนคาถาไม่เท่ากัน อาจมากบ้างน้อยบ้าง ดังนั้น จึงมีการจัดแบ่งหมวดชาดกตามจำนวนคาถาในแต่ละเรื่อง ชาดกเรื่องที่มีจำนวนคาถาเท่ากันก็จัดรวมอยู่ในหมวดเดียวกัน แต่ละหมวดเรียกว่า นิบาต มีทั้งหมด 22 นิบาต มีการกำหนดเรียกชื่อตามจำนวนคาถา เช่น เอกนิบาต หมายถึง หมวดชาดกเรื่องที่มีคาถาจำนวน 1 คาถา หรือทุกนิบาต หมายถึง หมวดชาดกเรื่องที่มีคาถาจำนวน 2 คาถา เป็นต้น ส่วนชาดกเรื่องใดที่มีจำนวนคาถาเกิน 80 คาถา เรียกว่า มหานิบาต

เนื่องจากชาดกในพระไตรปิฎกเป็นคาถาล้วน ๆ ไม่มีการอธิบายหรือกล่าวถึงรายละเอียดของคาถานั้น ต่อมาพระพุทธโฆสาจารย์จึงได้ประพันธ์เรื่องราวและเพิ่มเติมเนื้อหาที่เป็นร้อยแก้วเป็นการอธิบายรายละเอียดให้สมบูรณ์และทำให้เข้าใจง่าย บทประพันธ์ของพระพุทธโฆสาจารย์นี้ เรียกว่า ชาตกัฏฐกถาหรืออรรถกถาชาดก เป็นคัมภีร์ที่มีการเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนต่าง ๆ คือ 1) การปรารภ

---

[317] เรื่องเดียวกัน, 313.

[318] มหาวัสตุ เล่ม 1, 159.

[319] มหาวัสตุ เล่ม 2, 45.

[320] เรื่องเดียวกัน, 163.

เรื่องหรือวัตถุประสงค์ที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธองค์ตรัสเล่าเนื้อเรื่องชาดก 2) รายละเอียดของนิทานหรือชาดก ซึ่งเป็นส่วนเนื้อหาของนิทานหรือชาดก 3) การสรุปเรื่องในนิทานหรือชาดกนั้น ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการประชุมชาดก

จากการศึกษาชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเปรียบเทียบกับอรรถกถาชาดก พบว่ามีชาดกที่ตรงกันหรือคล้ายคลึงกันจำนวน 26 เรื่อง ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวัสตุ เล่ม 1 จำนวน 2 เรื่อง ในคัมภีร์มหาวัสตุ เล่ม 2 จำนวน 13 เรื่อง และในคัมภีร์มหาวัสตุ เล่ม 3 จำนวน 11 เรื่อง ซึ่งมีรายชื่อดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 *เปรียบเทียบรายชื่อชาดกในมหาวัสตุอวทานที่คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดก*

ที่	มหาวัสตุ เล่ม 1	อรรถกถาชาดก	
1.	ชาดกเรื่องนกสามตัว	เตสกุณชาดก[321]	เรื่องที่ 521 จัตตาฬีสนิบาต
2.	นยโครธมิคชาดก	นิโครธมิคชาดก[322]	เรื่องที่ 12 เอกนิบาต สีลวรรค
	มหาวัสตุ เล่ม 2	**อรรถกถาชาดก**	
3.	มัญชรีชาดก	สุธาโภชนชาดก[323]	เรื่องที่ 535 อิสีตินิบาต
4.	โคธาชาดก	โคธชาดก[324]	เรื่องที่ 333 จตุกกนิบาต โกกิลวรรค
5.	ธรรมปาลชาดก	มหาธัมมปาลชาดก[325]	เรื่องที่ 447 ทสกนิบาต
6.	ศรเกษปชาดก	อสทิสชาดก[326]	เรื่องที่ 181 ทุกนิบาต อสทิสวรรค
7.	อมราชาดก	สูจิชาดก[327]	เรื่องที่ 387 ฉักกนิบาต ขุรปุตตวรรค
8.	ศยามาชาดก	กณเวรชาดก[328]	เรื่องที่ 318 จตุกกนิบาต ปุจิมันทวรรค
9.	จัมปกชาดก	จัมเปยยชาดก[329] สังขปาลชาดก[330]	เรื่องที่ 506 วีสตินิบาต เรื่องที่ 524 จัตตาฬีสนิบาต
10.	ศยามกชาดก	สุวรรณสามชาดก[331]	เรื่องที่ 540 มหานิบาต
11.	ศิริประภชาดก	สุวรรณมิคชาดก[332]	เรื่องที่ 359 ปัญจกนิบาต มณิกุณฑลวรรค

[321] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 545-578.
[322] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 1, 233-245.
[323] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 462-513.
[324] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 600-605.
[325] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 882-892.
[326] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 3, 171-179.
[327] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 128-135.
[328] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 497-505.
[329] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 195-219.
[330] เรื่องเดียวกัน, 669-693.
[331] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 2, 168-212.
[332] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 776-784.

12.	ศกุนตกชาดก (ที่ 1)	วัฏฏกชาดก[333]	เรื่องที่ 118 เอกนิบาต หังสิวรรค
13.	ศกุนตกชาดก (ที่ 2)	กักกรชาดก[334]	เรื่องที่ 209 ทุกนิบาต นตังทัฬหวรรค
14.	มรกฎชาดก	สุงสุมารชาดก[335]	เรื่องที่ 208 ทุกนิบาต นตังทัฬหวรรค
15.	กุศชาดก	กุสชาดก[336]	เรื่องที่ 531 สัตตตินิบาต
	มหาวัสตุ เล่ม 3	**อรรถกถาชาดก**	
16.	วานรชาดก (ที่ 1)	นฬปานชาดก[337]	เรื่องที่ 20 เอกนิบาต สีลวรรค
17.	วานรชาดก (ที่ 2)	วานรินทชาดก[338]	เรื่องที่ 57 เอกนิบาต อาสิงสวรรค
18.	วิชิตาวิชาดก	(คล้าย) เวสสันดรชาดก[339]	เรื่องที่ 547 มหานิบาต
19.	กากชาดก	สุปัตตชาดก[340]	เรื่องที่ 292 ติกนิบาต กุมภวรรค
20.	หัสตินิกาชาดก	มาตุโปสกชาดก[341]	เรื่องที่ 455 เอกาทสนิบาต
21.	นลินีชาดก	นฬินิกาชาดก[342] อลัมพุสาชาดก[343]	เรื่องที่ 526 ปัญญาสนิบาต เรื่องที่ 523 จัตตาฬีสนิบาต
22.	คังคปาลชาดก	คังคมาลชาดก[344]	เรื่องที่ 421 อัฏฐกนิบาต กัจจานิวรรค
23.	กษานติวาทิชาดก	ขันติวาทิชาดก[345]	เรื่องที่ 313 จตุกกนิบาต ปุจิมันทวรรค
24.	ศรภังคชาดก	สรภังคชาดก[346]	เรื่องที่ 522 จัตตาฬีสนิบาต
25.	อัสถิเสนชาดก	อัฏฐิเสนชาดก[347]	เรื่องที่ 403 สัตตกนิบาต กุกกุวรรค
26.	อรินทมราชชาดก	โสณกชาดก[348]	เรื่องที่ 529 สัฏฐินิบาต

สำหรับรายละเอียดในการเปรียบเทียบจะนำเสนอในหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

---

[333] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 2, 445-450.
[334] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 3, 314-316.
[335] เรื่องเดียวกัน, 310-313.
[336] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 208-272.
[337] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 1, 274-277.
[338] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 2, 95-99.
[339] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 3, 599-814.
[340] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 326-332.
[341] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 6, 4-11.
[342] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 10-34.
[343] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 639-657.
[344] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 512-530.
[345] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 458-464.
[346] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 589-631.
[347] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 287-296.
[348] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 128-156.

วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก

วัตถุประสงค์หรือมูลเหตุของการเล่าชาดกส่วนใหญ่ไม่ตรงกัน มีเรื่องที่ตรงกันเพียงเรื่องเดียว คืออัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดกที่แสดงจริยาวัตรของพระสงฆ์ในขณะบิณฑบาต เนื้อเรื่องและวัตถุประสงค์ของการเล่าไม่สัมพันธ์กันในบางเรื่อง บางครั้งวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องนำมาจากรายละเอียดเล็กน้อยที่ปรากฏในเนื้อเรื่องมากกว่านำมาจากแก่นเรื่องและเนื้อหาทั้งหมด เช่นเรื่องกุศชาดกเป็นเรื่องที่ยาวที่สุดในมหาวัสตุอวทานและเล่าไว้ถึง 2 ครั้ง คือในมหาวัสตุ เล่ม 2 และเล่ม 3 เป็นเรื่องที่แสดงวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ชัดเจนที่สุด แต่ในมหาวัสตุกล่าวว่าจุดประสงค์ของชาดกเรื่องนี้คือเพื่อแสดงว่าพระพุทธเจ้าเคยขับไล่มารด้วยเสียงกระแอมไอเช่นกับที่พระเจ้ากุศะทรงขับไล่ศัตรูได้ด้วยพระสุรเสียงราวราชสีห์ เป็นต้น ดังจะแสดงตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์หรือมูลเหตุในการตรัสเล่าชาดกในมหาวัสตุอวทานกับชาดกในอรรถกถาชาดก ต่อไปนี้

ตารางที่ 3 *เปรียบเทียบวัตถุประสงค์หรือมูลเหตุในการเล่าชาดก*
ระหว่างชาดกในมหาวัสตุอวทานกับอรรถกถาชาดก

เรื่องที่	มหาวัสตุอวทาน / อรรถกถาชาดก	วัตถุประสงค์/มูลเหตุในการเล่าชาดก
1	เตศกุณชาดก	พระพุทธเจ้าตรัสเล่าอดีตชาติที่พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นนกแก้วพูดได้ เหตุเพราะนางโคศฤงคีส่งนกแก้วพูดได้ไปทูลนิมนต์พระองค์มาฉันภัตตาหาร
	เตสกุณชาดก	พระพุทธเจ้าตรัสเล่าชาดกเพื่อให้โอวาทแก่พระเจ้าโกศลเรื่องพระราชาควรตั้งอยู่ในราชธรรม
2	นยโครธมิคชาดก	พระพุทธเจ้าตรัสเล่าชาดกเพื่อแสดงประวัติของป่ามฤคทายวัน
	นิโครธมิคชาดก	พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าพระองค์เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก เช่นการช่วยเหลือภิกษุณีมารดาของพระกุมารกัสสปะ จึงได้ตรัสเล่าอดีตชาติที่เคยช่วยเหลือแม่กวางท้องแก่ เหมือนช่วยมารดาของพระกุมารกัสสปะ
3	มัญชรีชาดก	พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงสาเหตุที่พระนางยโศธราทรงเอียงอายขณะที่พระองค์กำลังพระราชทานเพชรพลอย
	สุธาโภชนชาดก	มูลเหตุที่พระภิกษุรูปหนึ่งมีอัธยาศัยในการทำทานอย่างมากและเป็นที่สรรเสริญของเหล่าภิกษุ เป็นเหตุให้ตรัสชาดก
4	โคธาชาดก	พระนางยโศธราไม่พอพระทัยในของกำนัลไม่ว่าจะมีมูลค่าสูงแค่ไหนจากเจ้าชายสิทธารถะ เป็นเหตุให้ตรัสชาดก
	โคธชาดก	สามีภรรยาเดินทางในป่า สามีให้ย่างเหี้ยตัวหนึ่ง สั่งให้ภรรยาไปตักน้ำดื่ม ส่วนตนเองกินเหี้ยย่างจนหมด ได้บอกภรรยาตอนกลับมาว่าเหี้ยหนีไปแล้ว ถึงกระนั้นภรรยาก็ไม่ได้กล่าวโทษสามี ยังเคารพรักและปรนนิบัติเหมือนเดิม จนสามีละอายใจ เป็นเหตุให้ตรัสชาดก
5	ธรรมปาลชาดก	พระพุทธเจ้าตรัสชาดกเรื่องนี้ประกอบพุทธประวัติตอนสู่ขอเจ้าหญิงยโศธราและพระราชบิดาของพระนางให้ร่วมแข่งขันธนูกับเจ้าชายอื่นที่มาสู่ขอพระนางด้วยเช่นกัน เจ้าชายสิทธารถะได้แสดงพละกำลังคันศรที่หนักขึ้นได้ ทำให้ได้อภิเษกกับเจ้าหญิงยโศธรา

	มหาธัมมปาลชาดก	พระพุทธบิดาไม่ทรงเชื่อที่เทวดามากราบทูลว่าพระราชโอรสคือเจ้าชายสิทธารถะสิ้นพระชนม์ เพราะเชื่อว่าในวงศ์ตระกูลไม่มีใครอายุสั้น จึงเป็นเหตุให้ตรัสชาดก
6	ศรกเษปชาดก	เหล่าภิกษุปรารภเรื่องเจ้าชายสิทธารถะยิงธนูได้ไกล เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ตรัสชาดก ซึ่งเป็นการแสดงความสามารถของพระโพธิสัตว์ว่ายิงธนูและบังคับลูกธนูได้ตามต้องการ โดยได้ยิงจากเมืองตักศิลาไปยังเมืองพาราณสีตกแทบเท้าของพระราชาศัตรู
	อสทิสชาดก	พระพุทธเจ้าทรงต้องการแสดงว่าในอดีตชาติพระองค์เคยสละราชสมบัติออกผนวชมาแล้ว เป็นเหตุให้ตรัสชาดก เป็นเรื่องที่เน้นการสละราชสมบัติออกบวช ทั้ง ๆ ที่เป็นส่วนแทรกไว้ในเรื่องเพียงนิดเดียว แต่เนื้อเรื่องเน้นการแสดงความสามารถในการยิงธนูอย่างละเอียดและพิสดาร
7	อมราชาดก	พระพุทธเจ้าทรงเล่าเพื่อแสดงเปรียบเทียบว่าพระองค์ทรงเคยเอาชนะพระทัยพระนางยโศธราด้วยความสามารถมีความเชี่ยวชาญ มีปัญญา
	สูจิชาดก	พระพุทธองค์ตรัสเหตุที่พระตถาคตเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ฉลาดในอุบาย เป็นเหตุให้ตรัสชาดก
8	ศยามาชาดก	พระพุทธองค์ตรัสชาดกแสดงอดีตชาติของพระพุทธองค์เรื่องความสัมพันธ์กับพระนางยโศธราว่าพระองค์ไม่เคยใส่พระทัยไยดีต่อพระนางเหมือนในชาตินี้เช่นเดียวกัน
	กณเวรชาดก	พระพุทธเจ้าตรัสเล่าแก่พระภิกษุรูปหนึ่งเพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุรูปนั้นว่า ภรรยาเก่าที่ยั่วยวนให้กลับคืนไปสู่โลกียสุขนั้นเป็นเหตุให้เขาถูกตัดศีรษะได้เคยกระทำเช่นนี้มาแล้วในอดีตชาติ
9	จัมปกชาดก	พระพุทธองค์ทรงเล่าชาดกเรื่องนี้เพื่อสนับสนุนว่าพระนางยโศธราทรงช่วยพระองค์ให้พ้นเงื้อมมือศัตรูเช่นเดียวกับในอดีตชาติ
	จัมเปยยชาดก	ไม่ได้แสดงถึงเหตุของการเล่าชาดก
10	ศยามกชาดก	พระพุทธองค์ทรงเล่าเพื่อแสดงว่าไม่ใช่ครั้งแรกที่พระเจ้าศุทโธทนะไม่เชื่อว่าพระราชโอรสคือเจ้าชายสิทธารถะทรงสิ้นพระชนม์ เป็นเหตุให้ตรัสชาดก
	สุวรรณสามชาดก	พระพุทธองค์ทรงแสดงนิทานเรื่องนี้เพื่อสนับสนุนว่าการที่พระภิกษุเลี้ยงบิดามารดาผู้ยากจนทั้ง ๆ อยู่ในเพศบรรพชิตเป็นสิ่งน่าสรรเสริญ เป็นชาดกที่ตรัสเล่าเพื่อยกย่องและสรรเสริญการที่บุตรเลี้ยงดูบิดามารดา
11	ศิริประภะชาดก	เหล่าภิกษุกราบทูลถึงเหตุที่ในขณะเจ้าชายสิทธารถะออกบวช ทรงทรมานพระวรกายในป่า พระนางยโศธราก็ทรงทรมานพระองค์เพื่อแสดงถึงความรักใคร่เทิดทูนพระองค์เป็นอย่างยิ่ง เป็นเรื่องที่แสดงถึงความจงรักภักดีของพระนางยโศธรา
	สุวรรณมิคชาดก	ภิกษุณีรูปหนึ่งปลดเปลื้องสามีจากบ่วงราคะ มิจฉาทิฏฐิ จนในที่สุดบรรลุอรหันต์ทั้งสองรูป พระองค์จึงทรงเล่าเรื่องเพื่อแสดงว่าภิกษุณีรูปนี้ได้ช่วยปลดเปลื้องบัณฑิตจากบ่วงมรณะด้วย เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักปรารถนาดีของภรรยาที่มีต่อสามี
12	ศกุนตกชาดก (1)	พระพุทธองค์ทรงอดกลั้นความปรารถนาเพื่อความหลุดพ้นจากบ่วงมาร
	วัฏฏกชาดก	ภิกษุรูปหนึ่งหลุดพ้นจากมรณะภัยแล้วปรารถนาจะบวช พระพุทธองค์จึงแสดงเหตุที่ พระองค์พ้นจากห้วงทุกข์มาด้วยอุบายเช่นกัน

13	ศกุนตกชาดก (2)	มารจ้องติดตามพระพุทธองค์อย่างไม่ลดละเพื่อล่อลวงพระองค์ แต่ก็พ่ายแพ้ไปอย่างน่าอับอาย เป็นชาดกที่แสดงตัวอย่างที่พระองค์รู้ทันเล่ห์ของมาร ทำให้รอดพ้นมาได้ทุกครั้ง
	กักกรชาดก	การสรรเสริญภิกษุรูปหนึ่งที่ฉลาดในการดูแลรักษาสุขภาพตนเอง เป็นเหตุให้แสดงอดีตชาติของพระภิกษุรูปนั้น เป็นเรื่องของการรักษาขันธ์ดูแลสุขภาพของพระภิกษุ
14	มรกฏชาดก	พระพุทธองค์ทรงหนีรอดจากมารมาตลอด และได้ตรัสชาดกเรื่องนี้เป็นตัวอย่างของการหลุดพ้นจากบ่วงของมารมาแล้วในอดีต
	สุงสุมารชาดก	การที่พระเทวทัตพยายามจะฆ่าพระองค์นั้นมีมาแต่อดีตกาล ชาดกเรื่องนี้จึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างที่สนับสนุนการกระทำของพระเทวทัตในอดีตชาตินั้น
15	กุศชาดก (1), (2)	แสดงเหตุที่มารกลัวพระพุทธองค์เพียงแค่ได้ยินเสียงกระแอมไอ
	กุสชาดก	แสดงเหตุที่ภิกษุหนุ่มอยากลาสิกขาเพราะหลงรักหญิงนางหนึ่ง
16	ชาดกเรื่องลิง (1)	เพื่อแสดงว่าพญามารไม่เคยมีโอกาสหรือไม่เคยได้ช่องที่จะล่อลวงพระพุทธองค์ได้สำเร็จ ไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบันชาติ
	นฬปานชาดก	หมู่สงฆ์นำท่อนไม้อ้อมาเพื่อกรองน้ำดื่ม เห็นท่อนไม้อ้อเป็นรูทะลุตลอดจากโคนถึงปลาย จึงทูลถามพระศาสดา พระองค์จึงทรงแสดงชาดก
17	ชาดกเรื่องลิง (2)	เพื่อแสดงว่าพระองค์ใช้ความฉลาดอันยอดเยี่ยมเพื่อหลุดพ้นจากพญามาร
	วานรินทชาดก	เพื่อแสดงว่าพระเทวทัตพยายามแล้วพยายามเล่าอย่างไม่ลดละที่จะฆ่าพระองค์มาตั้งแต่อดีตกาล
18	ชาดกเรื่องกา	แสดงเรื่องในอดีตที่อุทายีทำให้พระเจ้าศุทโธทนะหายกริ้ว กลับมารักเมตตา และพระอุทายีก็เป็นผู้เปลี่ยนพระทัยพระเจ้าศุทโธทนะมาแล้วเช่นกัน
	สุปัตตชาดก	พระพุทธองค์ทรงแสดงชาดกเรื่องนี้ให้คณะสงฆ์ได้รู้ว่าพระสารีบุตรได้เคยบำเรอ ดูแลเอาใจใส่พระนางพิมพาในยามป่วยไข้ด้วยโภชนามาแล้วตั้งแต่ในอดีตกาล
19	หัสตินิกาชาดก	พระนางประชาปตีพระเนตรบอดด้วยความเศร้าเสียพระทัยในพระพุทธองค์หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทำให้พระนางมีพระเนตรกลับมาปกติดังเดิม
	มาตุโปสกชาดก	เรื่องพระภิกษุเลี้ยงบิดามารดาที่แก่ชรา เป็นชาดกที่กล่าวสรรเสริญถึงความกตัญญูกตเวทิตาคุณของบุตรที่มีต่อมารดา
20	นลินีชาดก	อธิบายพฤติกรรมที่พระนางยโศธราทรงให้พระราหุลนำเนื้อหวานไปถวายแด่พระศาสดาด้วยประสงค์จะเอาพระทัยพระองค์ให้มีกิเลส
	นฬินิกาชาดก	ภิกษุผู้หนึ่งออกบวชเพราะเบื่อหน่ายภรรยา พระพุทธองค์จึงตรัสถึงเหตุที่ภรรยาผู้นี้เคยทำให้สามีถึงความพินาศมาแล้วในอดีต
21	คังคปาลชาดก	พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระราชวงศ์กราบพระอุบาลี แม้จะมีชาติกำเนิดต่ำกว่า
	คังคมาลชาดก	เพื่อแสดงว่าบัณฑิตที่จะได้ยศยิ่งใหญ่ต้องรักษาอุโบสถกรรม
22	กษานติวาทิน	เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยแสดงธรรมในที่ประชุมของเหล่าทวยเทพดาและมนุษย์มาแล้ว
	ขันติวาทิชาดก	ภิกษุรูปหนึ่งมีปกติเป็นผู้มักโกรธอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าจึงแสดงชาดกเรื่องนี้เพื่อสอนขันติธรรม
23	ศรภังคชาดก	เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงแสดงธรรมทั้งแก่มนุษย์และเทวดา
	สรภังคชาดก	พระพุทธองค์ทรงจัดการปลงศพพระโมคคัลลานะยกย่องยิ่งกว่าพระสารีบุตร

24	อัสถิเสนชาดก	เพื่อแสดงจริยาวัตรของพระสงฆ์ขณะออกบิณฑบาต
	อัฏฐิเสนชาดก	เพื่อแสดงจริยาวัตรของพระสงฆ์ขณะออกบิณฑบาตเหมือนกัน
25	อรินทมชาดก	พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานรางวัลจำนวนมากแก่ผู้ที่นำข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จมาแจ้งให้ทราบ พระพุทธองค์จึงทรงเล่าว่าเรื่องทำนองนี้เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีตกาล
	โสณกชาดก	พระองค์เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์มาแต่อดีตกาล โดยยกตัวอย่างชาดกเรื่องนี้ประกอบ
26	วิชิตาวีชาดก	สรรเสริญการทำคุณงามความดี
	เวสสันดรชาดก	สรรเสริญการบริจาคทาน หรือทานบารมี

สำหรับการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาของชาดกในมหาวัสตุอวทานที่คล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดก มีดังต่อไปนี้

1. <u>เตศกุณชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ เตสกุณชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 4 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในเตศกุณชาดกกับเตสกุณชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เตศกุณชาดก	เหตุที่นกแก้วพูดได้	พระราชาควรมีราชธรรม	ต่างกัน
เตสกุณชาดก	พระราชาควรมีราชธรรม		สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ในเตสกุณชาดก (อรรถกถาชาดก) มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับเนื้อหา และยังมีเนื้อหาคล้ายหรือสอดคล้องกับเตศกุณชาดก (มหาวัสตุอวทาน) อีกด้วย แต่วัตถุประสงค์ของเตศกุณชาดกกลับแตกต่างไม่สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง อาจจะมีความเกี่ยวข้องในส่วนที่นกพูดได้เพราะเป็นผู้สอนราชธรรมให้แก่พระราชา แต่ประเด็นหลักอยู่ที่หลักราชธรรมสำหรับการปกครองบริหารบ้านเมือง ไม่ใช่เรื่องที่นกพูดได้

2. <u>นยโครธมิคชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ นิโครธมิคชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 5 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในนยโครธชาดกกับนิโครธชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
นยโครธมิคชาดก	ประวัติของป่ามฤคทายวัน	1) การช่วยเหลือมารดาของพระกุมารกัสสปะ 2) ประวัติของป่ามฤคทายวัน	มีส่วนที่เหมือนกัน
นิโครธมิคกุณชาดก	การช่วยเหลือมารดาของพระกุมารกัสสปะ		สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ในนิโครธมิคชาดก (อรรถกถาชาดก) มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับเนื้อหามากกว่าในนยโครธมิคชาดก (มหาวัสตุอวทาน) ทั้ง ๆ ที่เนื้อหาในนยโครธมิคชาดก (มหาวัสตุอวทาน) สอดคล้องกับเนื้อหาในนิโครธมิคชาดก (อรรถกถาชาดก) แต่วัตถุประสงค์กลับไปให้น้ำหนักหรือตั้งประเด็นหลักในเรื่องประวัติป่ามฤคทายวัน แม้ในเนื้อหาจะมีการกล่าวถึงไว้ด้วย แต่ก็เป็นที่มาของการให้อภัยกวาง หลังจากที่พญากวางได้ไปแทนแม่กวางในคราวที่จะถูกฆ่าตามวาระ ซึ่งในอดีตชาติมารดาของพระกุมารกัสสปะได้เกิดเป็นแม่กวางนั้นนั่นเอง

3. มัญชรีชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สุธาโภชนชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 6 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในมัญชรีชาดกกับสุธาโภชนชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
มัญชรีชาดก	ความเขินอายและความไม่อยากได้สิ่งของของพระนางยโศธรา	พราหมณ์โกศิกะออกบวชเป็นฤษี ได้ฌานสมาบัติ แต่เป็นคนตระหนี่ ได้ปัญจศิขะท้าวศักระ และเทพบุตรอีก 3 คนไปแก้นิสัย จนกลายเป็นผู้ที่รักในการให้ทานอย่างยิ่ง และได้ให้ดอกไม้และข้าวทิพย์แก่นางหิรีเทพธิดา เพราะนางไม่กล้าขอ	ต่างกัน
สุธาโภชนชาดก	การสรรเสริญพระภิกษุที่รักในการทำทาน	เป็นอดีตชาติของภิกษุที่เกิดเป็นมัจฉริยโกสิยะเศรษฐีที่เคยตระหนี่ ได้ท้าวสักกะและเทพบุตรแปลงร่างไปแก้นิสัย จนออกบวชชื่อโกสิยะดาบส รักในการให้ทานอย่างยิ่ง และให้ได้ดอกไม้แก่นางหิรีเทพธิดาเพราะมีความละอายใจ	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ในมัญชรีชาดก (มหาวัสตุอวทาน) ที่มีชื่อเรื่องน่าจะสื่อถึงความตระหนี่ที่คล้ายกับในเนื้อเรื่องที่ได้มีการกล่าวถึงความตระหนี่ แต่เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์แล้วชาดกเรื่องนี้กลับตั้งประเด็นหลักกล่าวถึงความเขินอายไม่กล้าขอของนางหิรีซึ่งเป็นอดีตชาติของพระนางยโศธรา โดยเนื้อหาที่ตรงกับวัตถุประสงค์หลักกลับอยู่ในตอนท้าย ๆ ของเรื่อง ต่างจากเรื่องสุธาโภชนชาดก (อรรถกถาชาดก) ที่ได้กล่าวถึงการสรรเสริญการทำทาน แต่เริ่มต้นด้วยการแก้นิสัยคนตระหนี่ให้หันกลับมารักในการให้ทาน และแม้ตอนท้ายจะกล่าวถึงการให้ดอกไม้แก่นางหิรีเหมือนกัน แต่ก็ไม่ใช่ประเด็นหลัก เพราะพิจารณาถึงการแยกแยะในการให้ทานได้ด้วย

4. โคธาชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ โคธชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 7 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาโคธาชาดกกับโคธชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
โคธาชาดก	พระนางยโศธราไม่พอใจในของกำนัลที่ได้รับจากเจ้าชายสิทธารถะ	แมวจับเหี้ยมาวาง แต่พระชายาไม่นำซากเหี้ยมาปรุงอาหาร เจ้าชายจึงเอาเหี้ยมาทำอาหารเองและลงโทษพระชายาด้วยการกินเหี้ยหมดพระองค์เดียว เมื่อกลับมาครองเมืองแล้ว พระชายาไม่พอพระทัยในของกำนัลที่ได้รับจากสวามี เพราะน้อยใจเรื่องเหี้ยอยู่	คล้ายกัน
โคธชาดก	สามีเอาเปรียบภรรยา แต่นางก็ยังจงรักภักดีเขาอยู่ จนเขาเห็นความดี ได้ยกย่องในภายหลัง	พรานนำเหี้ยย่างมาให้ สามีใช้ให้ภรรยาไปตักน้ำ ส่วนตนเองกินเหี้ยย่างนั้นหมด แต่บอกภรรยาว่า เหี้ยได้หนีเข้าไปในจอมปลวกแล้ว แม้รู้ว่าสามีโกหก แต่นางก็ไม่ได้โกรธเคือง ยังปรนนิบัติเขาด้วยความจงรักภักดี ทำให้สามีซาบซึ้งความดี กลับมายกย่องนางอีกครั้ง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ในโคธาชาดก (มหาวัสตุอวทาน) นั้น วัตถุประสงค์ของเรื่องให้ความสำคัญกับความน้อยใจ หรืออารมณ์ไม่พอพระทัยของพระนางยโศธรา โดยยกเรื่องเหี้ยเป็นประเด็น แต่ในโคธชาดก (อรรถกถาชาดก) วัตถุประสงค์ของเรื่องกับเนื้อเรื่องได้กล่าวไว้ตรงกัน มีการดำเนินเรื่องให้เห็นความเห็นแก่ตัวของสามี และภายหลังกลับมายกย่องเชิดชูภรรยาเพราะเห็นในความจงรักภักดี เมื่อเปรียบเทียบเฉพาะวัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องจะเห็นถึงความแตกต่างแม้โครงเรื่องหรือการดำเนินเรื่องจะคล้ายกันก็ตาม

5. ธรรมปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ มหาธัมมปาลชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 8 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในธรรมปาลชาดกกับมหาธัมมปาลชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ธรรมปาลชาดก	เจ้าชายสิทธารถะยกศรชนะการแข่งขัน ได้อภิเษกกับเจ้าหญิงยโศธรา	ธรรมปาลไปเรียนวิชากับอาจารย์ ใกล้อาศรมมีบ่อน้ำที่มีรากษสคอยจับกินคนที่มาดื่มน้ำ และธรรมปาลเป็นเพื่อนกับลูกพญานาค จึงลงไปในบ่อน้ำบ่อย ๆ วันหนึ่งพราหมณ์คนหนึ่งไปอาบน้ำถูกรากษสจับกิน ทุกคนเข้าใจว่าเป็นธรรมปาล	ต่างกัน
มหาธัมมปาลชาดก	พระเจ้าสุทโธทนะไม่ทรงเชื่อเทวดาที่มากราบทูลว่าพระสิทธัตถกุมารสิ้นพระชนม์ เพราะเสวยพระกระยาหารไม่เพียงพอ	เนื้อหาคล้ายกับธรรมปาลชาดก แต่ผู้ตายคอบุตรของอาจารย์ และสิ่งที่อาจารย์แปลกใจคือตระกูลของมหาธรรมปาลไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่ม จึงต้องการพิสูจน์ด้วยการเอากระดูกแพะไปหลอกบิดามารดาของมหาธรรมปาล ซึ่งชาดกได้แสดงเหตุที่ตระกูลมีลักษณะพิเศษนี้ด้วย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ในธรรมปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน) วัตถุประสงค์กับเนื้อเรื่องต่างไม่มีความสอดคล้องกัน แต่มหาธัมมปาลชาดก (อรรถกถาชาดก) มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง แต่ชาดกทั้งสองเรื่องมีเนื้อเรื่องคล้ายกัน แม้จะต่างกันในรายละเอียดในส่วนของมหาธัมมปาลชาดกในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงลักษณะพิเศษของตระกูลมหาธรรมปาลก็ตาม แต่เค้าโครงเรื่องของชาดกทั้งสองก็ยังสอดคล้องกัน ฉะนั้น วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องของชาดกทั้งสองเรื่องนี้ต่างกัน แม้จะมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่ในเรื่องมีรายละเอียดเนื้อหาต่างกัน

6. ศรกเษปชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ อสทิสชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 9 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศรเกษปชาดกกับอสทิสชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศรกเษปชาดก	แสดงความสามารถของพระโพธิสัตว์ที่ยิงธนูได้ไกลจากตักสิลามายังเมืองพาราณสี	พระราชามอบบัลลังก์ให้พระอนุชาในเมืองพาราณสี ตนเองเดินทางไปเมืองตักสิลา ต่อมามีข้าศึกมาล้อมเมืองพาราณสี ทำให้พระราชาต้องยิงธนูจาก	สอดคล้องกัน

		ตักสิลามายังเมืองพาราณสีเพื่อข่มขวัญพระราชาศัตรู	
อสทิสชาดก	การสละราชสมบัติออกบวช	รายละเอียดกล่าวถึงการแสดงความสามารถในการยิงธนูอย่างพิสดาร แทรกเรื่องการสละราชสมบัติออกบวช	คล้ายกัน (เรื่องแทรก)

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของศรเกษปชาดก (มหาวัสตุอวทาน) สอดคล้องกับเนื้อเรื่องมากกว่าในอสทิสชาดกที่มีวัตถุประสงค์หลักกล่าวถึงไว้เฉพาะในเนื้อเรื่องที่แทรกไว้ แต่เนื้อเรื่องหลักกล่าวถึงความสามารถในการยิงธนูอย่างพิสดาร แม้ว่าชาดกทั้งสองเรื่องนี้จะมีโครงเรื่องที่เหมือนกัน แต่ในอสทิสชาดก (อรรถกถาชาดก) มีรายละเอียดมากกว่าในศรเกษปชาดก (มหาวัสตุอวทาน) แต่ถึงจะมีโครงเรื่องเหมือนกัน ก็ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกัน เช่น อสทิสกุมารแสดงฝีมือยิงลูกศรไปไกลถึงชั้นดาวดึงส์และจตุมหาราช เป็นต้น

7. <u>อมราชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สูจิชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 10 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอมราชาดกกับสูจิชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
อมราชาดก	พระพุทธองค์ใช้ปัญญาเอาชนะพระทัยพระนางยโศธรา	มโหสถเป็นบุตรผู้นำหมู่บ้าน เจอนางอมรา ได้มีการทดสอบเชาน์ปัญญาซึ่งกันและกัน และเพื่อให้บิดามารดาของนางอมราได้ยกนางให้เขา ๆ จึงแสดงความสามารถในการทำเข็มเย็บผ้าแบบพิเศษขึ้นมาจนชนะใจบิดานางอมรา	สอดคล้องกัน
สูจิชาดก	แสดงปัญญาของมโหสถและนางอมราที่ใช้ทดสอบกันและกัน	มโหสถเป็นบุตรของช่างตีเหล็กที่ยากจน ได้หลงรักธิดาหัวหน้าช่างเหล็กที่มั่งคั่ง จึงได้ทำเข็มจากเหล็กเนื้อดีพร้อมกลักหุ้ม 7 ชั้น นำไปขายหน้าบ้านหัวหน้าช่างเหล็กนั้น เมื่อหัวหน้าฯ ได้เห็นความสามารถของเขา ๆ ก็ยกลูกสาวให้มโหสถ	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ชาดกทั้งสองเรื่องมีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องคล้ายกัน คือ มุ่งกล่าวถึงปัญญาของพระโพธิสัตว์ และมีโครงเรื่องที่เหมือนกัน แต่เนื้อหามีความแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดของการทำเข็มที่มีลักษณะพิเศษ และประวัติของมโหสถ แต่รายละเอียดเหล่านี้ไม่ได้ทำให้โครงเรื่องหลักแตกต่างกัน ยังสอดคล้องกันทั้งอมราชาดก (มหาวัสตุอวทาน) และสูจิชาดก (อรรถกถาชาดก)

8. <u>ศยามาชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ กณเวรชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 11 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศยามาชาดกกับกณเวรชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศยามาชาดก	พระพุทธองค์ไม่เคยใส่พระทัย	พ่อค้าม้าถูกปล้นได้แอบนอนในบ้านร้างคืนเดียวกับที่พระราชวังถูกปล้นทำให้ทหารเข้าใจผิดจับไปฆ่า นางศยามามีฐานะร่ำรวยเห็นเขาก็เกิดความรัก ได้ส่งคนอื่นไปให้	สอดคล้องกัน

	ใยดีพระนางยโศธรามาแล้ว	ถูกฆ่าแทน แต่เพราะเขากลัวว่าวันหนึ่งจะเป็นเหมือนคนนั้นที่เคยถูกส่งไปฆ่าแทนตน จึงได้หนีจากนางศยามา แม้นางจะออกตามหา ก็ไม่สนใจจะกลับ	
กณเวรชาดก	แสดงอดีตชาติของภิกษุรูปหนึ่งที่ภรรยาเก่าตามมายั่วยวน	พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโจร หลังจากที่โดนจับได้ กำลังนำไปประหารแต่นางสามาหญิงคณิกาได้เห็นก็หลงรักจึงส่งคนอื่นให้ไปถูกฆ่าแทน แต่เพราะเขากลัวจะถูกฆ่าเหมือนที่นางได้กระทำที่ผ่านมา จึงได้หนีจากนางมา	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องแตกต่างกัน ทำให้จุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายในการเล่าเรื่องต่างกันด้วย ในศยามาชาดกเนื้อเรื่องเป็นการขยายความพุทธประวัติ ส่วนในกณเวรชาดกเป็นการตรัสเล่าถึงประวัติของภิกษุรูปหนึ่งที่ในอดีตภรรยาของตนได้ตามมายั่วยวนเหมือนปัจจุบัน แม้ว่าชาดกทั้งสองเรื่องจะมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่เนื้อหามีรายละเอียดต่างกัน และแม้วัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องจะตั้งไว้สอดคล้องกับเนื้อหาที่เล่า แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบทำให้เห็นว่าเพราะมูลเหตุหรือเป้าหมายในการเล่าแตกต่างกันจึงทำให้ชาดกทั้งสองเรื่องมีวัตถุประสงค์ต่างกัน

9. <u>จัมปกชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ จัมเปยยชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 12 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาจัมปกชาดกับจัมเปยยชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
จัมปกชาดก	พระนางยโศธราทรงช่วยพระพุทธองค์ให้พ้นจากเงื้อมมือศัตรู	พญานาคจัมปกะรักษาศีลในวันอุโบสถเพราะอยากเกิดเป็นมนุษย์ แม้ถูกหมองูจับตัวก็ไม่ได้แสดงฤทธิ์เพราะกลัวศีลขาด เมื่อราชินีพญานาคทราบเหตุจึงไปกราบทูลพระเจ้าอุครเสนขอให้หมองูปล่อยตัวพญานาค หลังปล่อยตัว พญานาคได้พาพระราชาไปชมเมืองนาค	สอดคล้องกัน
จัมเปยยชาดก	ไม่ได้แสดงถึงวัตถุประสงค์ในการเล่า	ได้มีหมองูจับพญานาคราชจัมเปยยะในขณะที่รักษาศีลเพราะอยากเกิดเป็นมนุษย์ เมื่อนางสุมนา มเหสีทราบเหตุจึงไปเมืองพาราณสีกราบทูลพระราชาขอให้หมองูปล่อยพญานาค หลังปล่อยตัว พญานาคได้พาพระราชาไปนาคพิภพและได้ถวายทรัพย์มากมายแก่พระราชานั้น	-

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์มีเฉพาะจัมปกชาดก (มหาวัสตุอวทาน) และวัตถุประสงค์นั้นก็สอดคล้องกับเนื้อหาในเรื่องด้วย แต่ชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องคล้ายกัน ถึงแม้จะมีรายละเอียดต่างกันอย่างเช่นจัมปกชาดกในมหาวัสตุอวทานไม่ได้กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างพระเจ้ามคธและพระเจ้าอังคติราชเหมือนจัมเปยยชาดก เป็นการเชื่อมโยงเหตุที่พระราชาได้ช่วยเหลือพญานาคตอนถูกหมองูจับเพื่อตอบแทนบุญคุณที่เคยช่วยชีวิตเป็นต้น

10. ศยามกชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สุวรรณสามชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 13 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศยามกชาดกกับสุวรรณสามชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศยามกชาดก	พระเจ้าศุทโธ-ทนะไม่ทรงเชื่อว่าเจ้าชายสิทธารถะสิ้นพระชนม์	ศยามกะดูแลปรนนิบัติบิดามารดาที่แก่ชราและตาบอด ต่อมาเขาถูกพระเจ้าเปลิยักษะยิงเพราะเข้าใจว่าเป็นกวางที่ออกตามล่า ทำให้เสียพระทัยที่ทำให้เขาตาย พระราชาจึงขอดูแลปรนนิบัติบิดามารดาของเขา แต่ทั้งสองให้ขอให้พระราชาพาไปที่เกิดเหตุ ได้ใช้คาถาทำลายพิษของลูกศรและด้วยอำนาจธรรมะ ทำให้เขาฟื้นชีวิตอีกครั้ง	สอดคล้องกัน
สุวรรณสามชาดก	การสรรเสริญบุตรที่เลี้ยงดูบิดามารดา	สุวรรณสามดูแลปรนนิบัติบิดามารดาที่ตาบอดเพราะถูกพิษงู ต่อมาพระเจ้าปิลยักขราช ได้เสด็จล่าเนื้อ ได้ใช้ลูกศรอาบยาพิษยิงสุวรรณสามเพราะไม่คิดว่าในป่าจะมีมนุษย์ ทำให้สุวรรณสามสิ้นใจ พระราชาจึงไปแจ้งเหตุกะบิดามารดาของเขา ทั้งสองได้ทำสัจจกริยาตั้งจิตอธิษฐาน ทำให้เขาฟื้นชีวิตและบิดามารดาหายจากตาบอด	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของศยามกชาดกในมหาวัสตุอวทานไปตรงกับวัตถุประสงค์ของมหาธัมมปาลชาดกในอรรถกถาชาดก แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของสุวรรณสามชาดกในอรรถกถาชาดกแล้วจะเห็นว่าต่างกัน แม้โครงเรื่องในศยามกชาดกและสุวรรณสามจะเหมือนกัน แต่ในเนื้อหายังมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน เช่น ในมหาวัสตุอวทาน ไม่ได้กล่าวถึงบิดามารดาว่าจะกลับมามีดวงตาเป็นปกติหรือไม่ แต่ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวไว้ชัดเจน เป็นต้น

11. ศิริประภะชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สุวรรณมิคชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 14 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาศิริประภะชาดกกับสุวรรณมิคชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศิริประภะชาดก	ความจงรักภักดีของพระนางยโศธรา เพราะพระนางได้ทรมานพระองค์ตามเจ้าชายที่บำเพ็ญทุกกรกิริยา	นางกวางได้ขอร้องนายพรานนิลกะให้ปล่อยพญากวางจ่าฝูงศิริประภะหลังจากติดบ่วงนายพราน และนางให้ขอให้นายพรานฆ่านางแทน ทำให้นายพรานเห็นความกล้าหาญและความรัก จึงปล่อยกวางศิริประภะให้เป็นอิสระ	สอดคล้องกัน
สุวรรณมิคชาดก	แสดงอดีตชาติของภิกษุณีที่ช่วยสามีให้พ้นจากมรณะ	กวางพระโพธิสัตว์ติดบ่วงนายพราน กวางทุกตัวได้หนีไปหมด แต่นางกวางภรรยาได้คอยเฝ้าให้กำลังใจสามี นางจึงเดินไปขอร้องนายพรานให้เอาชีวิตนางไปนาน นายพรานเห็นความรักและความภักดีของนางจึงได้ปล่อยพญากวางให้เป็นอิสระ พญากวางจึงได้สอนนายพรานให้งดฆ่าสัตว์ และทำทานรักษาศีล	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในศิริประภะชาดกและสุวรรณมิคชาดกสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง แต่จากการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องแล้วมีมูลเหตุหรือจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน

กล่าวคือ ในศิริประภาชาดก มีวัตถุประสงค์กล่าวถึงความจงรักภักดีของพระนางยโศธรา แต่ในสุวรรณมิคชาดก กล่าวถึงความจงรักภักดีของภิกษุณีทหระ ถึงแม้ชาดกทั้งสองเรื่องนี้ต่างมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงใกล้เคียงกันมาก แต่สุวรรณมิคชาดกในอรรถกถาชาดกมีรายละเอียดเนื้อหาที่กล่าวถึงพญากวางโพธิสัตว์ได้มอบแก้วมณีให้นายพรานไว้หาเลี้ยงชีพ และเทศนาสั่งสอนให้ประพฤติธรรม

12. ศกุนตกชาดก (1) (มหาวัสตุอวทาน) กับ วัฏฏกชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 15 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาศกุนตกชาดก (1) กับวัฏฏกชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศกุนตกชาดก (1)	การหลุดพ้นจากบ่วงมารของพระพุทธองค์	พรานจับนกมาเลี้ยงดูให้อ้วนเพื่อขายได้ราคา มีนกตัวหนึ่งเห็นสิ่งที่นายพรานทำจึงกินอาหารแค่พอให้มีชีวิต พอนายพรานเผลอจึงกินอาหารน้ำหนีเอาตัวรอดไปได้	สอดคล้องกัน
วัฏฏกชาดก	การหลุดพ้นจากบ่วงมรณะของภิกษุเหมือนกับที่พระองค์เคยหลุดพ้นจากบ่วงมาร	นกกระจาบถูกนายพรานขังไว้เพื่อขาย เลยไม่ยอมกินอาหาร เมื่อนายพรานขายนกหมดแล้วเหลือแต่นกพระโพธิสัตว์ จึงนำมาตรวจหาสาเหตุ พอเผลอ นกก็กางปีกบินหนีไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า ชาดกทั้งสองเรื่องแม้จะมีวัตถุประสงค์ในการเล่าต่างกัน กล่าวคือ ในศกุนตกชาดกมีวัตถุประสงค์เล่าเรื่องที่พระพุทธองค์ได้ทรงรอดพ้นจากบ่วงของมารมาทุกชาติ ในวัฏฏกชาดกเล่าตัวอย่างการหลุดพ้นจากบ่วงมารเพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นตัวอย่างที่ภิกษุได้หลุดพ้นจากบ่วงมรณะ แต่มีแก่นของเรื่องหรือโครงเรื่องเหมือนกัน คือการหลุดพ้นจากอันตรายด้วยความอดทนอดกลั้นต่อตัณหาของตนเอง

13. ศกุนตกชาดก (2) (มหาวัสตุอวทาน) กับ กักกรชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 16 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศกุนตกชาดก (2) กับกักกรชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศกุนตกชาดก (2)	มารคอยติดตามอย่างใกล้ชิดเพื่อล่อลวงพระพุทธองค์ แต่ก็พ่ายแพ้ไป	พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกจ่าฝูง และกล่าวว่า ไม่เคยติดบ่วงนายพรานมาก่อน ได้รู้เท่าทันอุบายของนายพราน จึงเตือนบริวารของตนให้ปลอดภัยได้	สอดคล้องกัน
กักกรชาดก	การแสดงอดีตชาติของพระภิกษุรูปหนึ่ง	เรื่องไก่ตัวเดียวที่เคยติดแร้วนายพรานมาแล้วจึงหลาบจำรู้เท่าทันอุบายไม่ยอมเป็นเหยื่อของนายพรานอีก	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน แต่มีโครงเรื่องที่คล้ายกันมาก เพราะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันจึงทำให้เนื้อเรื่องแตกต่างกันไปบ้าง ในศกุนตกชาดก (2) เป็นเรื่องตัวอย่างของพระพุทธองค์ที่ถูกมารล่อลวง ในกักกรชาดกเป็นเรื่องของภิกษุผู้เฝ้าระวังสุขภาพพระพุทธองค์

14. มรกฏชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สุงสุมารชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 17 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในมรกฏชาดกกับสุงสุมารชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
มรกฏชาดก	การแสดงเหตุที่พระพุทธเจ้าเอาชนะมาร	ลิงกะจระเข้เป็นเพื่อนกัน แต่เมียจระเข้อิจฉาเลยออกอุบายว่าแพ้ท้องจะกินหัวใจลิงจึงออกอุบายให้จระเข้พาลิงไปกลางทะเล พอถึงตั้งใจจะฆ่า แต่ลิงบอกว่า หัวใจอยู่บนต้นไม้ต้องกลับไปเอา จระเข้หลงกล พอจระเข้มากลับมาถึงฝั่ง ลิงก็กระโจนปีนขึ้นต้น	สอดคล้องกัน
สุงสุมารชาดก	การแสดงเหตุที่พระพุทธเจ้าถูกพระเทวทัตพยายามจะฆ่ามาตั้งแต่อดีตกาล แต่ก็เอาชนะมาได้	พญาวานรอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำ จระเข้พยายามจะหาโอกาสฆ่าลิงเพื่อเอาหัวใจในช่วงที่ลิงลงมากินน้ำ ได้ชวนลิงขี่หลังเพื่อพาไปกินผลไม้อีกฝั่งของแม่น้ำ ถึงกลางน้ำจึงจะฆ่า แต่ลิงบอกว่าหัวใจอยู่บนต้นไม้ริมฝั่ง จระเข้จึงพาลิงกลับไปเอา แต่พอถึงก็กระโจนหนีขึ้นต้นไม้ไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องนี้เหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีโครงเรื่องที่เหมือนกัน ส่วนเนื้อเรื่องมีส่วนคล้ายกันมาก อาจจะมีข้อแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด เช่น ในมรกฏชาดกมีรายละเอียดถึงความสัมพันธ์ของลิงกับจระเข้ แต่ในสุงสุมารชาดกไม่ได้มีรายละเอียดในส่วนนี้

15. กุศชาดก (1),(2) (มหาวัสตุอวทาน) กับ กุสชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 18 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในกุศชาดก (1),(2) กับกุสชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
กุศชาดก (1), (2)	พญามารเกรงกลัวพระพุทธองค์หนีไปเพียงแค่ได้ยินเสียงกระแอมไอเท่านั้น	พระเจ้ากุศะรูปร่างอัปลักษณ์ แต่มีความเฉลียวฉลาด มีมเหสีที่งดงาม แต่ต้องคอยหลบซ่อนไม่ให้นางเห็นรูปร่างหน้าตาตนเอง หลังพระนางสุทรรศนา มเหสีได้รู้ความจริงก็หนีกลับบ้านเมืองตนเอง ทำให้พระเจ้ากุศะต้องออกตามหานาง ได้รับความลำบากมากมาย ทำงานต่าง ๆ เพื่อให้นางให้อภัย และขอคืนดี ต่อมาพระราชา 7 แคว้นยกทัพมาต้องการแย่งชิง แต่ได้มีพระเจ้ากุศะอาสายกทัพออกไปรบ แค่เสียงกระแอมก็ทำให้ข้าศึกหนีไป	แตกต่างกัน
กุสชาดก	พระพุทธองค์ห้ามพระภิกษุที่คิดจะลาสิกขาเพราะหลงรักหญิงนางหนึ่ง	พระกุสติณราชกุมารทิ้งพระนครมาเมืองสาคละ 7 เดือน ปลอมพระองค์เป็นคนสามัญ ทำทุกอย่างเพื่อให้พระนางประภาวดีเห็นพระทัยและให้อภัยพระองค์ เป็นเหตุให้บ้านเมืองพระองค์ถูกคุกคามจากข้าศึก จึงเป็นสาเหตุว่าเพราะหลุ่มหลงในหญิงนางหนึ่งทำให้บ้านเมืองเดือดร้อน	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องต่างกัน กุศชาดกในมหาวัสตุอวทานได้จับเอาเหตุการณ์หรือเนื้อเรื่องในตอนท้ายที่กล่าวไว้เล็กน้อย คือเนื้อหาตอนที่พระเจ้ากุศะออกไปรบกับพระราชาที่เป็นข้าศึก 7 พระองค์แล้วได้คำรามเสียงดั่งราชสีห์ เป็นเหตุให้กองทัพข้าศึกหนีกระเจิงแตกพ่ายในที่สุด มาเป็นเนื้อเรื่องสนับสนุนตามวัตถุประสงค์ ทั้ง ๆ ที่โครงเรื่องและเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธประวัติในอดีตชาติเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกุสชาดกในอรรถกถาชาดก ให้ความสำคัญของโครงเรื่อง แก่นเรื่อง และเนื้อหาสอดคล้องกันทั้งหมด

16. ชาดกเรื่องลิง (1) (มหาวัสตุอวทาน) กับ นฬปานชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 19 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องลิง (1) กับนฬปานชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ชาดกเรื่องลิง (1)	ตัวอย่างที่พญามารไม่เคยล่อลวงพระองค์ได้สำเร็จ	ลิงจ่าฝูงสังเกตฝ่าบริวารมีจำนวนลดลง จึงพบสาเหตุเพราะลงไปกินน้ำในแอ่งน้ำที่มีรากษสคอยจับกินอยู่ จึงให้บริวารช่วยกันตัดต้นอ้อเพื่อเอาไว้ดูดน้ำจากแอ่งน้ำนั้น จะได้ไม่ต้องเข้าใกล้แอ่งน้ำ ทำให้ฝูงลิงปลอดภัย	สอดคล้องกัน
นฬปานชาดก	สาเหตุที่ต้นอ้อเป็นไม้มีรูทะลุตลอดตั้งแต่โคนถึงปลายไม่มีข้อปล้อง	ลิงจ่าฝูงสั่งบริวารไม่ให้กินอาหารที่ไม่เคยเกิน ไม่ให้ดื่มน้ำในแอ่งน้ำที่ไม่เคยดื่ม ต้องรอให้ตนเองสำรวจก่อน จนทราบว่า มีสัตว์ที่ลงไปดื่มน้ำในแอ่งนี้แล้วโดนรากษสจับกิน ฝ่ายรากษสแปลงร่างมาถามเหตุที่ฝูงลิงไม่ยอมลงมาดื่มน้ำ ลิงจ่าฝูงจึงบอกว่าเพราะไม่ต้องการให้ถูกจับกิน จากนั้นจึงให้นำท่อนไม้อ้อมาทำสัจจกริยาเอาปากเป่าท่อนไม้อ้อให้เป็นโพรงตลอดไม่มีปล้องอยู่ภายใน แล้วให้ลิงเอาไปตัวละท่อนเพื่อเอาไปดูดน้ำในแอ่งน้ำนั้น ทำให้ฝูงลิงปลอดภัย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า จุดประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน สำหรับนฬปานชาดกในอรรถกถาชาดกมีวัตถุประสงค์ที่แสดงความสัมพันธ์กับตำนานพื้นบ้านอีกด้วย เนื้อหาของชาดกทั้งสองเรื่องแตกต่างกันเล็กน้อย เช่น ในชาดกเรื่องลิง (1) ในมหาวัสตุอวทานนั้น ลิงจ่าฝูงได้สังเกตบริวารที่มีจำนวนลดลงจึงหาสาเหตุ แต่ในนฬปานชาดกในอรรถกถาชาดก ลิงจ่าฝูงเป็นผู้รอบคอบ เตรียมการปกป้องฝูงลิงบริวารไว้ล่วงหน้า เป็นต้น

17. ชาดกเรื่องลิง (2) (มหาวัสตุอวทาน) กับ วานรินทชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 20 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องลิง (2) กับวานรินทชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ชาดกเรื่องลิง (2)	พระพุทธองค์ทรงหลุดพ้นจากพญา	ในขณะที่ลิงจ่าฝูงได้สำรวจแหล่งน้ำก็พลัดตกลงในน้ำที่มีงูใหญ่คอยดับจับสัตว์ที่ตกลงไปกิน งูเห็นลิงลอยคออยู่ในน้ำ ก็จะจับกิน ลิงจ่าฝูงออกอุบายว่า	สอดคล้องกัน

	มารด้วยความฉลาดยอดเยี่ยม	มีลิงฝูงใหญ่อยู่บนโน้น งูหันไปตามที่มือชี้ ลิงจึงได้โอกาสกระโดดเหยียบหัวงูแล้วกระโจนขึ้นฝั่งได้อย่างปลอดภัย	
วานรินทชาดก	พระเทวทัตพยายามอย่างยิ่งที่จะฆ่าพระพุทธองค์มาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล	พญาลิงอาศัยอยู่บนแผ่นหินกลางน้ำ กระโจนจากแผ่นหินมาหาผลไม้บนฝั่ง แล้วกระโจนกลับไปพักบนแผ่นหินตามเดิม ในน้ำมีจระเข้กับเมียอาศัยอยู่เห็นลิงกระโจนไปมา เมียจระเข้เกิดแพ้ท้องอยากกินหัวใจลิง จระเข้ก็วางอุบายจับลิงโดยไปนอนรออยู่บนแผ่นหิน ลิงเห็นแผ่นหินสูงผิดปกติ จึงเรียกดูแผ่นหินไม่ตอบ จึงถามว่า ทำไมไม่ตอบเหมือนวันอื่นๆ จระเข้หลงกล จึงตอบไป ลิงจึงถามถึงเหตุที่มานอนในที่นี้ เมื่อลิงทราบเหตุนั้นแล้วจึงให้จระเข้อ้าปาก เพราะขณะที่มันอ้าปาก ตามันจะปิด ลิงจึงกระโดดเหยียบหัวลิงกระโจนถึงฝั่งอย่างปลอดภัย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกแตกต่างกันเล็กน้อย แต่ทั้งสองเรื่องนั้นแสดงถึงปัญญาของพระโพธิสัตว์เหมือนกันทำให้รอดพ้นจากบ่วงมารมาได้ ซึ่งในอรรถกถาชาดกนั้นคือพระเทวทัต แม้โครงเรื่องจะคล้ายกัน แต่เนื้อหาก็แตกต่างกัน เช่น ตัวละครหลักในชาดกเรื่องลิง (1) ในมหาวัสตุอวทาน คือลิงกับงูใหญ่ แต่ในวานรินทชาดกในอรรถกถาชาดกคือลิงกับจระเข้ เป็นต้น

18. <u>ชาดกเรื่องกา (มหาวัสตุอวทาน) กับ สุปัตตชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 21 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในชาดกเรื่องกากับสุปัตตชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ชาดกเรื่องกา	พระภิกษุอุทายินเป็นผู้เปลี่ยนพระทัยพระเจ้าศุทโธทนะเหมือนกับในอดีตกาล	ได้มีกาชื่อสุปารศวาซึ่งเป็นเมียของกาหัวหน้าฝูงชื่อสุปัตระอยากกินอาหารของพระราชา แต่ไม่มีกาตัวใดรับอาสาไปเอาให้นอกจากกาโลหายิน มันพยายามทุกวิธี จนในที่สุดถูกจับได้ จึงได้บอกถึงสาเหตุที่ต้องเสี่ยงชีวิตมาเอาอาหารทำให้พระราชาเห็นความซื่อสัตย์จึงปล่อยไปและรับสั่งให้คนของพระองค์เอาอย่างกาตัวนี้	สอดคล้องกัน
สุปัตตชาดก	พระสารีบุตรได้เคยบำเรอพระนางยโสธราในยามป่วยไข้ด้วยโภชนาหารมาแล้วแต่อดีตกาล	ได้มีนางกาชื่อสุปัสสาเป็นเมียของกาจ่าฝูงชื่อสุปัตต์ มีกาเสนาบดีชื่อสุมุขะ เมียกาจ่าฝูงเกิดแพ้ท้องอยากกินอาหารของพระราชา สุมุขะจึงอาสาไปเอาให้พร้อมทั้งกาอีก 8 ตัว ได้วางแผนกันหลอกล่อและขโมยอาหาร พระราชาทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้นจึงให้คนจับกาสุมุขะมา เมื่อทรงทราบความจริงก็สรรเสริญกาสุมุขะว่ามีความกตัญญู สละชีวิตเพื่อแสดงความจงรักภักดี และให้จัดอาหารให้ฝูงกาเป็นประจำ	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า แม้วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องจะแตกต่างกัน ในมหาวัสตุอวทานมีจุดมุ่งหมายจะอธิบายเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลที่พระอุทายินทำให้พระเจ้าศุทโธทนะหายกริ้วและได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ส่วนในอรรถกถาชาดกเป็นเรื่องของพระสารีบุตรที่เคยบำเรอพระนางยโสธราในยามป่วยไข้ แต่ชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องและเนื้อเรื่องเหมือนกัน เพียงแต่ในอรรถกถาชาดกได้เพิ่มรายละเอียดในเรื่องที่กาสุมุขะวางแผนขโมยอาหาร เป็นต้น

19. <u>หัสตินิกาชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ มาตุโปสกชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 22 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในหัสตินิกาชาดกกับมาตุโปสกชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
หัสตินิกาชาดก	อธิบายพุทธประวัติและอธิบายถึงสาเหตุที่พระนางประชาบดีพระเนตรบอดเพราะเสียพระทัยในพระพุทธองค์ และต่อมากลับมามีพระเนตรดีดังเดิม	ช้างเผือกดูแลมารดาตาบอด ต่อมานายพรานได้นำทางพระราชามาคล้องช้างเชือกนี้ไป แต่ไม่ว่าเลี้ยงดูดีอย่างไร ช้างเผือกเชือกนี้ก็ไม่มีความสุข ร่างกายซูบผอม พระราชาถามถึงเหตุทรงทราบว่าเพราะมันสงสารและเป็นห่วงมารดา พระราชาเห็นในความกตัญญูจึงปล่อยช้างไป ช้างได้ตามหามารดาจนพบ ได้อาบน้ำ หาอาหารให้กิน ทำให้มารดากลับมาตาดีดังเดิม	สอดคล้องกัน
มาตุโปสกชาดก	สนับการกระทำของพระภิกษุที่เลี้ยงดูมารดาที่แก่ชรา	ช้างเผือกดูแลปรนนิบัติแม่ช้างที่ตาบอดอย่างดี ต่อมาได้มีคนหลงทางที่ช้างเผือกได้ช่วยไว้ได้คิดชั่วนำพระราชาและกองทัพยกมาคล้องช้างนั้นได้ ช้างเผือกนั้นไม่ได้โกรธคนหลงทางนั้น ยอมให้ทหารจับแต่โดยดี แต่ไม่ยอมกินอาหาร พระราชาถามถึงสาเหตุ จึงทรงปล่อยช้างนั้นกลับไปหามารดาเพราะทรงเลื่อมใสในความกตัญญู ทรงให้สร้างโรงช้างและจัดอาหารอย่างดีไว้ให้ช้างเผือกและมารดานั้น	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่องต่างกัน คือ ในมหาวัสตุอวทานมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายพุทธประวัติ แต่ในอรรถกถาชาดกมีจุดมุ่งหมายสนับสนุนการที่พระภิกษุเลี้ยงดูมารดา ซึ่งชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องเหมือนกัน แม้จะมีเนื้อเรื่องต่างกันเล็กน้อยก็ตาม เช่น ในมหาวัสตุอวทานนายพรานเป็นคนนำพระราชามาคล้องช้าง แต่ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงคนหลงทางที่ช้างเผือกเคยช่วยชีวิตไว้เป็นคนนำพระราชามาคล้องช้าง เป็นต้น

20. นลินีชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ นฬินิกาชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 23 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในนลินีชาดกกับนฬินิกาชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
นลินีชาดก	พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะแสดงว่าพระองค์เคยถูกหลอกล่อให้ลิ้มลองกิเลสตัณหาซึ่งทำลายการประพฤติธรรมมาแล้ว	พระราชาต้องการคนสืบทอดราชบัลลังก์ จึงได้ส่งพระธิดานลินีมาพบเอกศฤงคะบุตรของฤษี หลังพระธิดากลับไปทำให้เขาคิดถึงนางไม่เป็นอันทำอะไร ต่อมาพระราชาจึงยกขบวนมารับเอกศฤงคะเพื่อนำเขากลับไปอภิเษก หลังอภิเษกทั้งคู่ได้อยู่ที่อาศรม เมื่อฤษีทราบรู้ก็ให้ทั้งคู่กลับเข้าเมืองไป ต่อมาเขาได้ครองราชย์มีราชโอรสฝาแฝดถึง 32 พระองค์ ได้ให้โอรสองค์โตครองราชย์ แล้วเขาก็กลับมาบวชเป็นฤษีจนบรรลุธรรม	สอดคล้องกัน
นฬินิกาชาดก	พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะแสดงแก่ภิกษุว่า ภรรยาเก่าของภิกษุนั้นเคยทำลายศีลของภิกษุนั้นมาตั้งแต่อดีตกาล	พระราชาได้ส่งนางนฬินิการาชธิดาไปทำลายตบะฤษีอิสิสิงคะ เพราะเชื่อตามคำของท้าวสักกะว่าฤษีเป็นคนทำให้ฝนแล้ง ราชธิดาก็ได้มายั่วยวนฤษี หลังศีลถูกทำลาย ฝนก็ตกตามปกติ พระธิดาก็จากไป ฤษีอิสิสิงคะคร่ำครวญหานาง จนฤษีบิดาได้สอนธรรมเรื่องกามตัณหาเป็นเหตุให้เสียพรหมจรรย์ ทำให้เขาได้กลับมาบำเพ็ญตบะอีกครั้ง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในชาดกทั้งสองเรื่องต่างกัน แม้ว่าโครงเรื่องจะเหมือนกัน แต่เนื้อเรื่องแตกต่างกันมาก ชาดกทั้งสองเรื่องได้กล่าวถึงการพยายามแสดงการยั่วยวนของราชธิดาและสอนฤษีให้รู้จักกับกามรสซึ่งในอรรถกถาชาดกได้กล่าวเนื้อเรื่องส่วนนี้ไว้ละเอียดกว่าในมหาวัสตุอวทาน เป็นต้น

21. คังคปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ คังคมาลชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 24 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาคังคปาลชาดกกับคังคมาลชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
คังคปาลชาดก	พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระราชวงศ์กราบเท้าพระอุปาลี แม้จะมีชาติกำเนิดต่ำกว่า	เด็กยากจน 2 คนถวายขนมหวานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าได้อธิษฐานจิต คนหนึ่งได้เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต อีกคนได้เกิดเป็นพราหมณ์อุปกะ วันหนึ่งเขาร้องเพลงที่ริมฝั่งแม่น้ำ พระราชาเห็นให้คนตามตัวมาเฝ้า เสนอเงินให้มากจนถึงให้ร่วมครองราชย์ครึ่งหนึ่งด้วย ต่อมาเขาเบื่อหน่ายในราชสมบัติจึงออกบวช และได้มาเยี่ยมพระราชาแล้วเรียกแค่ชื่อพระราชา ทำให้เหล่าบริวารต่างไม่พอใจ แต่พระราชาสามารถไขข้อข้องใจเป็นเหตุได้ในภายหลังพระราชาได้ออกบวชตาม	สอดคล้องกัน

คังคมาลชาดก	บัณฑิตที่จะได้ยศยิ่งใหญ่ต้องรักษาอุโบสถธรรม	พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนยากจนรักษาศีลอุโบสถ ตายไปเกิดเป็นพระราชาเห็นบุรุษรับจ้างรีบเดินมาไม่สนใจแดดที่แผดเผา ทำให้พระองค์พอใจได้ให้ทรัพย์และให้ร่วมปกครองราชย์ครึ่งหนึ่ง เขาละอายใจที่คิดปลงพระชนม์พระราชาจึงออกบวช	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุอวทานมีมูลเหตุว่าผู้ที่บวชแล้วถือเป็นผู้มีศีลไม่ว่าจะมีชาติตระกูลต่ำอย่างไร ฆราวาสผู้มีตระกูลสูงยังต้องแสดงความเคารพ ในอรรถกถาชาดกมีมูลเหตุกล่าวถึงคุณของการปฏิบัติอุโบสถศีลอย่างเต็มที่ อานิสงส์แม้ปฏิบัติเพียงครึ่งเดียวก็ได้เกิดเป็นพระราชา ในชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องและเนื้อหาที่แตกต่างกันหลายตอน แต่ก็ยังเห็นเค้าโครงเรื่องที่มีส่วนที่เหมือนกัน

22. <u>กษานติวาทินชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ ขันติวาทิชาดก (อรรถกถาชาดก)</u>

ตารางที่ 25 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในกษานติวาทิชาดกกับขันติวาทชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
กษานติวาทินชาดก	พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมในที่ประชุมทั้งเทพและมนุษย์มาแล้ว	ฤษีกษานติวาทินมาพักในอุทยาน เหล่านางสนมจึงพากันขอฟังธรรม พระราชาตื่นบรรทมไม่เห็นเหล่านางสนมก็กริ้ว ชักดาบออกตามหา ทรงเห็นพวกนางนั่งฟังธรรมจากฤษีก็โกรธยิ่งขึ้นตรัสถามฤษี ๆ กล่าวว่า เป็นผู้สอนขันติธรรม พระองค์ได้ตัดนิ้วมือ เท้า หู จมูก แต่ละที่ที่ถูกตัดจะมีน้ำนมไหลออกมา ต่อมาแผ่นดินเกิดทุพภิกขภัย พระราชาได้ตกนรก	สอดคล้องกัน
ขันติวาทิชาดก	ภิกษุรูปหนึ่งมีนิสัยเป็นผู้มักโกรธ พระพุทธเจ้าจึงแสดงชาดกเรื่องนี้เพื่อสอนขันติธรรม	พระราชากลาปุเสด็จเที่ยวอุทยานกับนางสนม เผลอบรรทมหลับ ตื่นมา เดินตามหานางสนมเห็นกำลังนั่งฟังธรรมของฤษีอยู่ก็กริ้วมาก ถือดาบมาตรัสถามวาทะของฤษี ๆ ก็กราบทูลว่า มีขันติธรรมคือไม่โกรธ แม้โดนตัดมือ เท้า หู จมูก โลหิตไหลท่วมตัวก็ยังยืนยันเรื่องขันติ พอพระราชาเสด็จจากไป แผ่นดินก็แยกออกรับร่างพระราชาลงสู่อเวจีนรก	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุอวทานพระพุทธองค์ทรงเล่าชาดกนี้เพื่อแสดงว่าพระองค์ได้แสดงธรรมในที่ประชุมทั้งเทวดาและมนุษย์มาแล้ว ส่วนในอรรถกถาชาดกพระองค์ตรัสเล่าชาดกเพราะมีจุดหมายจะกล่าวสอนภิกษุรูปหนึ่งที่มีอุปนิสัยมักโกรธอยู่เสมอ จึงแสดงชาดกเรื่องนี้เพื่อสอนขันติธรรม แม้ว่าโครงเรื่องของชาดกทั้งสองเหมือนกัน แต่ในรายละเอียดของเนื้อหาต่างกัน

23. ศรภังคชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ สรภังคชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 26 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในศรภังคชาดกกับสรภังคชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ศรภังคชาดก	พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อบอกว่าพระองค์เคยเทศนาธรรมแก่ชุมนุมเทวดาและมนุษย์	ยัชญะทัตตะ บุตรปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต มีความสามารถรับธนูได้มากมายจึงได้สมญาว่า ศรภังคะ ภายหลังออกบวช	สอดคล้องกัน
สรภังคชาดก	พระองค์ทรงยกย่องพระโมคคัลลานะอย่างยิ่งมาแต่อดีตกาล	โชติปาละบุตรปุโรหิตมีฝีมือเป็นยอดนายขมังธนู ได้แสดงศิลปะแบบพิสดาร ได้พระราชทานทรัพย์มากมาย แต่ไม่ต้องการจึงหนีไปบวช มีคนบวชตามจำนวนมาก	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องต่างกันมาก และหากพิจารณาจากเนื้อเรื่องจะเห็นว่าเนื้อเรื่องของสรภังคชาดกของอรรถกถาชาดกไม่ตรงจุดประสงค์ที่กล่าวไว้นัก เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่สรภังคดาบสแสดงธรรม ชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่ลำดับเหตุการณ์และเนื้อเรื่องมีรายละเอียดต่างกัน ในมหาวัสตุอวทานมีลำดับเหตุการณ์สับสนกว่าอรรถกถาชาดก เพราะมีเรื่องแทรกเป็นตอน ๆ

24. อัสถิเสนชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ อัฏฐิเสนชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 27 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
อัสถิเสนชาดก	การแสดงจริยวัตรของพระสงฆ์ขณะออกบิณฑบาต	อัสถิเสน บุตรปุโรหิตออกบวช พระราชาได้นิมนต์มาสนทนา อัสถิเสนไม่ได้ปรารถนาตามที่พระราชาต้องการจะให้ทุกอย่าง กล่าวว่า ผู้บวชจะไม่แสดงความต้องการให้ปรากฏ จะยืนอุ้มบาตรไว้เท่านั้น	เหมือนกัน
อัฏฐิเสนชาดก	การแสดงจริยวัตรของพระสงฆ์ขณะออกบิณฑบาต	อัฏฐิเสนเกิดเป็นพราหมณ์เห็นโทษของกรรมจึงออกบวชเป็นฤษี วันหนึ่งออกภิกขาจารถึงพระลานหลวง พระราชานิมนต์ฉันอาหาร พระอัฏฐิเสนไม่ขอสิ่งใดเลยแม้พระราชาต้องการจะให้ทุกอย่าง กล่าวว่า ปฏิปทาของผู้บรรพชาจะไม่เอ่ยปากขอ บัณฑิตผู้อุปัฏฐากพึงทราบความต้องการทุกอย่างของท่านเอง	เหมือนกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องนี้เหมือนกัน คือเล่าเพื่อแสดงจริยาวัตรของพระสงฆ์ในเรื่องการบิณฑบาต และยังมีเนื้อเรื่องคล้ายกันมากที่สุด หากจะมีข้อแตกต่างก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

25. อรินทมชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ โสณกชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 28 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในอรินทมชาดกกับโสณกชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
อรินทมชาดก	พระเจ้าพิมพิสาร พระราชทานรางวัลจำนวนมากแก่พระภิกษุที่นำข่าวพระ พุทธเจ้าเสด็จมากราบทูล ซึ่งเรื่องนี้ก็เคยเกิดขึ้นในอดีต	ฤษีโศรณกะบุตรปุโรหิตออกบวชมีฌานแก่กล้าจึงคิดจะชักชวนพระเจ้าอรินทมะให้ออกบวชด้วย แต่พระองค์ยังพอใจในโลกียสุข ฤษีโศรณกะจึงเล่านิทานสรุปถึงคนที่พอใจในความสุขสบายจะประสบหายนะ ทำให้พระราชาเกิดศรัทธา ยกราชสมบัติให้พระโอรสแล้วออกผนวช	สอดคล้องกัน
โสณกชาดก	พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนี้เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยเสด็จออกผนวชมาแล้วในอดีตกาล	อรินทมกุมารและโสณกกุมารเป็นสหายกัน และได้เดินทางไปเมืองพาราณสี ขณะนั้นพระราชาสวรรคตพอดี ประชาชนปล่อยผุสยรถมาหาผู้ที่จะเป็นพระราชา โสณกกุมารรู้ด้วยฌานจึงแอบในที่กำบัง รถไปหยุดที่อรินทมกุมารที่บรรทมอยู่ ปุโรหิตจึงเชิญขึ้นเป็นพระราชา ฝ่ายโสณกได้ศึกษาธรรมจนบรรลุปัจเจกโพธิญาณ ต่อมาพระราชาออกตามหาสหาย และได้มอบราชสมบัติแก่ราชโอรส พระองค์เองออกบวชตามสหาย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุอวทานแสดงจุดมุ่งหมายถึงเรื่องพระเจ้าพิมพิสารในอดีตชาติปรารถนาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง ทรงมอบรางวัลให้แก่ผู้ส่งข่าว ซึ่งเห็นเหตุการณ์เพียงส่วนหนึ่งของเรื่อง ส่วนในอรรถกถาชาดกแก่นของเรื่องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องคือการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ของพระพุทธเจ้า และชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องเป็นอย่างเดียวกัน ถึงแม้จะมีเนื้อเรื่องแตกต่างกันออกไปบ้างก็ตาม

26. วิชิตาวีชาดก (มหาวัสตุอวทาน) กับ เวสสันดรชาดก (อรรถกถาชาดก)

ตารางที่ 29 *สรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์กับเนื้อหาในวิชิตาวีชาดกกับเวสสันดรชาดก*

เรื่อง	วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
วิชิตาวีชาดก	เพื่อสรรเสริญคุณงามความดี	พระเจ้าวิชิตาวินมีอุปนิสัยในการบริจาคทาน จะให้ทุกอย่างแก่ผู้ที่มาขอ จนถูกประชาชนเนรเทศ	สอดคล้องกัน
เวสสันดรชาดก	เพื่อสรรเสริญการทำทาน	พระเวสสันดรมีอุปนิสัยเหมือนพระเจ้าวิชิตาวิน	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ เค้าโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ในมหาวัสตุอวทานน่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากเรื่องพระเวสสันดรชาดกในอรรถกถาชาดก เพราะมีความคล้ายคลึงกันมาก อาจจะมองได้ว่าชาดกเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นชาดกที่มีชื่อเสียงมากของฝ่ายบาลี ซึ่งเป็นชาดกที่รู้จักกันเป็นอย่างดีนั่นเอง

เมื่อกล่าวโดยสรุป ชาดกในมหาวัสตุอวทานที่คล้ายกับชาดกในอรรถกถาชาดกนั้น ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน แต่ก็มีบ้างที่มีวัตถุประสงค์เหมือนกัน เช่น เรื่องอัสถิเสนชาดก เป็นต้น แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาดกเหล่านี้มีเนื้อหาหรือโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีบ้างที่มีเนื้อหาหรือโครงเรื่องแตกต่างกัน และเพราะเนื้อหาหรือโครงเรื่องส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทำให้พิจารณาถึงบทบาทตัวละครในชาดก ส่วนตัวละครที่สำคัญนั้นส่วนใหญ่จะกล่าวถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์ที่กำลังสร้างบารมี บทบาทของพระนางยโศธรา เรื่องของมารที่คอยตามเบียดเบียนตามราวีในการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ และเรื่องอื่น ๆ เช่น บทบาทของเหล่าพุทธสาวก พระราชา เศรษฐี เป็นต้น เมื่อนำบทบาทตัวละครต่าง ๆ เหล่านั้นในชาดกมาเปรียบเทียบกันทั้งสองคัมภีร์จะเห็นรายละเอียดบทบาทตัวละครในชาดก ดังต่อไปนี้

บทบาทตัวละครในชาดก

ชาดกในมหาวัสตุอวทานมีตัวละครมีมากมายก็จริง แต่เมื่อพิจารณาถึงตัวละครหลักที่มีบทบาทโดดเด่นในชาดกแต่ละเรื่องตามแก่นของเรื่องหรือโครงเรื่องหลัก ก็สามารถจัดหมวดหมู่ตามบทบาทตัวละครหลักเป็น 4 ประเด็น คือ 1) การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ 2) เรื่องพระนางยโศธรา 3) เรื่องของมาร 4) เรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

1. <u>การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์</u>

เรื่องการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าในขณะที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ปรากฏอยู่ในชาดกในมหาวัสตุอวทานจำนวนมาก โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงอุทาหรณ์การบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้และคุณธรรมเฉพาะตนขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังสั่งสมบุญในอดีตชาตินั้น ๆ ด้วย เป็นการนำตัวอย่างมาเป็นต้นแบบในการทำความดีเพื่อเป้าหมายสูงสุด และหากจะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับบารมีเพิ่มเติมก็สามารถศึกษาได้จากจริยาปิฎกที่มีเนื้อหาเฉพาะชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างบารมี 10 ประการ ชาดกในมหาวัสตุอวทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบารมีอาจจะคล้ายคลึงกันบ้างเพราะชาดกบางเรื่องอาจจะได้รับอิทธิพลจากต้นกำเนิดเดียวกันจึงทำให้มีแก่นเรื่องและโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างปัญญาบารมี เช่น

<u>มหาวัสตุอวทาน</u>	<u>อรรถกถาชาดก</u>
- ชาดกเรื่องนกสามตัว	- เตสกุณชาดก
- อมราชาดก	- สูจิชาดก
- ศยามาชาดก	- กณเวรชาดก
- ศกุนตกชาดก (2)	- กักกรชาดก
- มรกฏชาดก	- สุงสุมารชาดก
- ชาดกเรื่องลิง (1)	- นฬปานชาดก
- ชาดกเรื่องลิง (2)	- วานรินทชาดก

- ชาดกเรื่องกา (กากชาดก) - สุปัตตชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างปัญญาบารมีและขันติบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- ศกุนตกชาดก (1)	- วัฏฏกชาดก
- โคธาชาดก	- โคธชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างปัญญาบารมีและอธิษฐานบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- ธรรมปาลชาดก	- มหาธัมมปาลชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างปัญญาบารมี เมตตาบารมีและทานบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- นยโครธมิคชาดก	- นิโครธมิคชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างเมตตาบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- ศยามกชาดก	- สุวรรณสามชาดก
- หัสตินิกาชาดก (ช้าง)	- มาตุโปสกชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างขันติบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- กษานติวาทิชาดก	- ขันติวาทิชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างขันติบารมี และวิริยะบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- กุศชาดก	- กุสชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างทานบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- มัญชรีชาดก	- สุธาโภชนชาดก
- ศิริประภาชาดก	- สุวรรณมิคชาดก
- วิชิตาวิชาดก	- เวสสันดรชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างเนกขัมมบารมี เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- อัสถิเสนชาดก	- อัฏฐิเสนชาดก
- อรินทมชาดก	- โสณกชาดก
- คังคปาลชาดก	- คังคมาลชาดก

ชาดกที่ไม่ระบุการสร้างบารมีที่ชัดเจน เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- ศรกเษปชาดก	- อสทิสชาดก

ชาดกที่เกี่ยวกับการสร้างเนกขัมมบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี วิริยะบารมี อุเบกขาบารมี ปัญญาบารมี (ตอนตอบคำถาม) คือ

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- ศรภังคชาดก	- สรภังคชาดก

ชาดกที่กล่าวถึงการสร้างทศบารมี (บารมี 10 ประการ) เช่น

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก
- จัมปกชาดก	- จัมเปยยชาดก, สังขบาลชาดก เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาในชาดกของมหาวัสตุอวทานจำนวนหนึ่งที่กล่าวเน้นถึงคุณธรรมและความดีของพระโพธิสัตว์ เป็นการกระทำที่แสดงถึงเส้นทางการสร้างบารมีที่ชัดเจนในขณะที่พระโพธิสัตว์เคยเสวยพระชาติต่าง ๆ ทั้งเป็นมนุษย์ เป็นช้าง วัว กวาง และอื่น ๆ มากมาย เช่น ศยามกชาดก ปุณยวันตชาดก วิชิตาวินชาดก กษานติวาทินชาดก ธรรมปาลชาดก หัสตินิกชาดก สุรูปชาดก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บางเรื่องไม่ได้กล่าวถึงบารมีใด ๆ ไว้อย่างชัดเจนก็มี เช่น เรื่องศรเกษปชาดก เป็นต้น ดังชาดกตัวอย่างต่อไปนี้

เรื่องศยามกชาดก[349] และเรื่องหัสตินิกาชาดก[350] มีแก่นหลักของเรื่องยกย่องคุณธรรมความกตัญญูต่อบิดามารดาของพระโพธิสัตว์ และการประพฤติตนอยู่ในศีลบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เนื้อหากล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้ดูแลปรนนิบัติบิดามารดาที่แก่เฒ่าและตาบอด ศยามกะฤษีหนุ่มถูกพระราชายิงเพราะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นกวางเพราะคิดว่าในป่าไม่น่าจะมีมนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกับฝูงกวางได้ แต่พระราชามีคุณธรรมพร้อมที่จะสละราชสมบัติเพื่อขอเลี้ยงดูบิดามารดาของศยามกะแทนเขา ฝ่ายบิดามารดาของเขาหลังจากทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วได้ขอให้พระราชาพาไปหาศยามกะที่นอนตายอยู่ในป่า เมื่อเห็นศยามกะนอนตายอยู่เช่นนั้นจึงอธิษฐานขออำนาจความบริสุทธิ์ในการประพฤติธรรมรักษาศีลช่วยให้ศยามกะฟื้น เพราะแรงอธิษฐานนั้น ศยามกะก็ฟื้นมีชีวิตดังเดิมตามแรงอธิษฐาน ส่วนเรื่องหัสตินิกาชาดก เนื้อหากล่าวถึงช้างที่ดูแลมารดาตาบอดอย่างดี ถ้ามารดายังไม่ได้กินอาหารตนเองก็จะไม่กินอาหารเด็ดขาด จนกระทั่งถูกพระราชาจับตัวไป ถึงแม้จะได้อาหารอย่างดีเพียงใด ช้างนั้นก็จะไม่กินอาหารและไม่ดื่มน้ำเด็ดขาด จนความทราบถึงพระราชา ทรงเห็นถึงความกตัญญูของช้างนั้นจึงรับสั่งให้ปล่อยช้างไป เมื่อช้างเข้าป่าก็ร้องเรียกหามารดา หลังจากพบกับมารดานั้น เขาก็ได้อาบน้ำทำความสะอาดร่างกาย หาอาหาร หาน้ำให้ และเพราะความปีติที่ได้พบลูกทำให้แม่ช้างกลับมาตาดีเหมือนเดิม

---

[349] ดูรายละเอียดศยามชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 163-179.

[350] ดูรายละเอียดหัสตินิกาชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 103-109.

ซึ่งเนื้อหาในชาดกทั้งสองเรื่องนี้ในมหาวัสตุอวทานจะคล้ายคลึงกับเนื้อหาใน(สุวรรณ)สามชาดกและมาตุโปสกชาดกในวรรณคดีบาลี เพียงแต่ในศยามกชาดก ไม่ได้มีการกล่าวถึงว่าสุดท้ายแล้วบิดามารดาได้กลับมาตาดีดังเดิมเหมือนกับชาดกเรื่องอื่นๆ ที่กล่าวถึงแล้วนี้

ความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีเป็นตัวอย่างที่ถ่ายทอดผ่านชาดกได้ดีอย่างยิ่ง สามารถจะนำไปสอนกุลบุตรกุลธิดาเพื่อเป็นต้นแบบให้สามารถดำเนินตามได้อย่างดี นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงคุณธรรมของพระราชาอีกด้วย จากชาดกทั้งสองเรื่อง จะเห็นได้ว่า ขณะที่ศยามกะถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษและช้างได้ถูกจับไปขังไว้ในคอกนั้น ทั้งคู่ต่างนึกถึงบิดามารดาที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ แต่เพราะคุณธรรมของพระราชาหลังทราบเรื่องจึงพร้อมที่จะเข้าไปช่วยเหลือด้วยการที่จะขออาสาไปทำหน้าที่ดูแลเองแทนศยามกะ และขอให้มีการปล่อยตัวช้างไปเพื่อจะได้กลับไปดูแลแม่ช้างที่ตาบอด เนื้อหาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของผู้ปกครองที่ไม่เบียดเบียน และพร้อมให้ความช่วยเหลือสนับสนุนอย่างดี นี้แสดงให้เห็นถึงความเคร่งครัดในศีลที่มีอย่างเต็มเปี่ยมด้วยเช่นกัน

เรื่องวิชิตาวีชาดก[351] เป็นชาดกที่กล่าวถึงอำนาจและอานิสงส์ของบุญที่มีคุณสมบัติเหนือคุณสมบัติทั้งปวง เนื้อหากล่าวถึงกษัตริย์พระนามว่าวิชิตาวีทรงปกครองเมืองมิถิลาซึ่งมีอัธยาศัยรักในการทำทานอย่างยิ่งยวด ทรงบริจาคทานจนทรัพย์ในท้องพระคลังหมดสิ้น เหล่าอำมาตย์ คณะผู้บริหาร และประชาชนต่างพากันขับไล่พระองค์ออกจากแว่นแคว้น แม้จะถูกขับไล่จากราชอาณาจักรก็ยังไม่หวั่นไหว ยังทำทานบริจาคสิ่งของเป็นปกติวิสัยซึ่งเนื้อเรื่องกล่าวถึงท้าวศักระที่มาทดสอบพระองค์ด้วยการเตือนไม่ให้ทำทานบริจาคอีกเพราะจะทำให้เกิดในนรก พร้อมทั้งเนรมิตมหานรกที่มีไฟลุกไหม้ชั่วกัปชั่วกัลป์ สัตว์นรกกำลังถูกทรมานพากันร้องคร่ำครวญอย่างทุกขเวทนา แต่ถึงกระนั้นพระเจ้าวิชิตาวีก็ยังยืนยันที่จะทำทานบริจาคต่อไปอย่างไม่หวั่นไหว เป็นเหตุให้ท้าวศักระทรงพอพระทัย และแสดงตนให้พระราชาทรงทราบว่ามาเพื่อต้องการทดสอบความตั้งพระทัยของพระราชาเท่านั้นแล้วอันตรธานจากไป ต่อมาหลังจากที่พระราชาถูกเนรเทศ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดทุพภิกขภัย โจรภัย และข้าศึกมารุกราน เป็นเหตุให้อำมาตย์เป็นต้นเหล่านั้นมาทูลเชิญพระราชาเสด็จกลับเมืองมิถิลาดังเดิม หลังจากที่พระองค์เสด็จกลับ บ้านเมืองก็กลับปกติสุขดังเดิม ซึ่งชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ที่ต้องการสั่งสมทานบารมี และมีพระทัยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคทั้งปวงจนประสบความสำเร็จในที่สุด ชาดกเรื่องนี้คล้ายกับเรื่องเวสสันดรชาดก ในอรรถกถาชาดก แต่ส่วนที่คล้ายคลึงกันมีเพียงอุปนิสัยในการบริจาคทานของพระเจ้าวิชิตาวีกับพระเวสสันดร ซึ่งบริจาคทุกอย่างแก่ผู้ที่มาขอ ทั้งสองพระองค์ยังถูกเนรเทศ สันนิษฐานว่า วิชิตาวีชาดก ในมหาวัสตุอวทานได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นชาดกที่มีชื่อเสียงมากของบาลี ซึ่งเรื่องนี้ยังมี

[351] ดูรายละเอียดวิชิตาวิชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 35-39.

ปรากฏในคัมภีร์บาลีหลายเล่ม เช่น เวสสันตรจริยาในคัมภีร์จริยาปิฎก[352] และได้มีการเรียบเรียงพระเวสสันดรไว้เป็นเรื่องสุดท้ายเหมือนอย่างในอรรถกถาชาดก ส่วนเนื้อหาที่กล่าวถึงท้าวศักระเนรมิตภาพนรกลุกไหม้เผาผลาญสัตว์นรกเพื่อหว่านล้อมให้พระเจ้าวิชิตาวีเลิกบริจาคทานคล้ายกับเนื้อเรื่องในคัมภีร์ชาตกมาลา ซึ่งผลสรุปสุดท้ายคือพระเจ้าวิชิตาวีได้ผ่านการทดสอบจากท้าวศักระไปได้

เรื่องกษานติวาทีชาดก[353] เป็นเรื่องราวที่แสดงตัวอย่างของความอดทนที่ยอดเยี่ยมของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเนื้อหาได้กล่าวถึงฤษีกษานติวาทีที่ใช้ฤทธิ์เหาะมาจากอุตตรกุรุทวีปลงมานั่งในอุทยานแสดงธรรมแก่เหล่านางสนมที่หนีจากพระราชากลภะในขณะที่พระองค์กำลังบรรทมหลับ หลังจากตื่นบรรทมเมื่อไม่เห็นนางสนมเหล่านั้นจึงเดินตามหาจนมาพบว่าพวกนางกำลังนั่งฟังธรรมะจากฤษีอยู่ เพราะความที่พระองค์ทรงโหดร้าย ทารุณ อำมหิต เมื่อเห็นเหตุนั้นจึงกริ้วและทรงชักดาบเดินตรงไปหาฤษีและเมื่อได้ฟังคำตอบจากฤษีที่ตนมีปกติกล่าวธรรมก็ยิ่งโกรธ ไม่ว่าจะถามกี่ครั้ง ฤษีก็ยังตอบเช่นเดิม ทำให้พระราชาทรงพิโรธมากยิ่งขึ้น ได้ตัดชิ้นส่วนอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายและไม่ว่าจะตัดชิ้นส่วนใด จะมีน้ำนมไหลออกมาจากร่างกายตรงบริเวณนั้นทุกครั้ง เป็นเหตุให้ชาวเมืองต่างกลัวเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นในเมืองหากไม่มีการขอขมาต่อฤษีนั้น ต่อมาพระราชาก็ถูกไฟไหม้และเกิดในอเวจีมหานรก เนื้อหาในชาดกเรื่องนี้เน้นถึงความอดทนอดกลั้นของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอุดมคติหนึ่งในความเป็นพระโพธิสัตว์ และชาดกเรื่องนี้ก็ได้แสดงถึงอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่เด่นชัดเรื่องหนึ่งนั่นเอง

---

[352] สรุปเนื้อความว่า พระเวสสันดรมีความปรารถนาในเรื่องทานไว้ว่าจะให้หัวใจ นัยน์ตา เลือดเนื้อ แก่คนที่มาขอ ทุกวันอุโบสถจะทรงช้างมงคลหัตถีปัจจัยนาคเพื่อไปให้ทานแก่ชาวกาลิงครัฐ จนกระทั่งได้ให้ช้างมงคลเชือกนี้แก่พราหมณ์เพื่อให้พราหมณ์นำไปแก้ปัญหาชนบทที่ฝนไม่ตก เกิดทุพภิกขภัย มีผู้คนอดอยากมากมายไปเป็นเหตุให้ชาวพระนครสีพีพากัน โกรธเคือง ประชุมกันขับไล่พระองค์ออกจากแว่นแคว้น ซึ่งก่อนออกจากแว่นแคว้นพระองค์ได้ให้มหาทานมีให้ช้าง ม้า รถ ทาสี ทาส แม่โค ทรัพย์ เป็นต้น ครั้นให้มหาทานแล้ว ก็ออกจากพระนครไประหว่างทาง 4 แยกได้ให้ม้าสินธพ 4 ตัว และรถซึ่งเป็นพระราชพาหนะเดินทางไปพร้อมทั้งได้กล่าวกะพระนางมัทรีให้อุ้มกัณหา ส่วนพระองค์เองอุ้มชาลี แล้วได้เสด็จดำเนินไปตามทางอันขรุขระและราบเรียบ ระหว่างทางได้ตรัสถามทางกะหมู่ชนที่เดินตามมาในหนทางหรือที่สวนทางมาตลอดทาง ซึ่งหากพระกุมารอยากจะเสวยผลไม้ที่อยู่บนต้นไม้ต้นใด ต้นไม้ต้นนั้นจะโน้มกิ่งลงมาหาพระกุมารเอง นับเป็นความอัศจรรย์อันไม่เคยมีในโลกที่เกิดขึ้นด้วยเดชของพระเวสสันดรโดยแท้ เทวดาทั้งหลายได้ย่นหนทางให้ด้วยความเอ็นดูพระกุมารกุมารี ในวันที่ทั้ง 4 พระองค์ได้ไปถึงเจตรัฐ ก็ได้มีพระราชา60,000 พระองค์ต่างประคองอัญชลีพร้อมทั้งพากันร้องไห้มาหามาหาพระเวสสันดร ต่างปรารถนาให้พระองค์อยู่ในรัฐของพระราชาเหล่านั้น แต่พระเวสสันดรก็ปฏิเสธ ได้เดินทางยังเขาวงกตอย่างมุ่งมั่น ท้าวสักกะเทวราชได้ตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มากให้ไปเนรมิตบรรณศาลาให้ทั้ง 4 พระองค์ พระนางมัทรีนำผลไม้มาเลี้ยงคนทั้งสาม ต่อมาพราหมณ์ชูชกได้มาขอกัณหาชาลีจึงให้บุตรธิดาแก่เขาไป ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาขอนางมัทรีก็ได้ให้พระนางแก่พราหมณ์นั้น ทรงสละทุกอย่างเพราะเหตุแห่งโพธิญาณ เมื่อพระมารดาและพระบิดาเสด็จมาเชิญให้พระองค์เสด็จกลับพระนครน่ารื่นรมย์ มหาเมฆยังฝนแก้ว 7 ประการให้ตกลงแล้ว เพราะกำลังแห่งทานของพระเวสสันดร (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **เวสสันตรจริยา: พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก** ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม 9 ภาค 3. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), 153-215.

[353] ดูรายละเอียดกษานติวาทิชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 272-275.

ชาดกเรื่องนี้มีโครงเรื่องเหมือนกับขันติวาทิชาดกในคัมภีร์บาลี แต่เนื้อหาอาจจะมีแตกต่างกัน เช่น ในมหาวัสตุนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระฤษีมาจากอุตตรกุรุทวีป พระราชาได้ตัดอวัยวะต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง ขณะที่ตัดอวัยวะเหล่านั้นได้มีน้ำนมไหลแทนเลือด ส่วนในอรรถกถาชาดก พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์แล้วได้บวชเป็นฤษี พระราชาให้สั่งให้เพชฌฆาตตัดอวัยวะต่าง ๆ มีเลือดไหล แต่ไม่เจ็บปวด เพราะมีขันติหรือความอดทน เนื้อเรื่องตอนสุดท้ายในมหาวัสตุนั้นพระราชาถูกไฟเผาเมื่อสิ้นพระชนม์ไปเกิดในอเวจีนรก ส่วนในอรรถกถาชาดกนั้นพระราชาถูกแผ่นดินสูบลงไปในนรกทั้งเป็น และเรื่องกษานติวาทียังมีการกล่าวอ้างไว้ในศรภังคชาดกอีกด้วย

เรื่องศรภังคชาดก[354] เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงความอดทนอดกลั้นของพระโพธิสัตว์ เป็นการแสดงตัวอย่างที่พระโพธิสัตว์แสดงธรรมท่ามกลางทวยเทพและมนุษย์ แสดงให้เห็นว่าแม้ในอดีตชาติพระพุทธองค์ก็ยังทำหน้าที่แสดงธรรมเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งเนื้อเรื่องกล่าวถึงฤษีศรภังคะ ชื่อเดิมคือยัชญทัตตะ (พระโพธิสัตว์) มีฤทธิ์และอานุภาพมาก มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของมนุษย์และเทวดา ฤษีมีศิษย์คนหนึ่งชื่อวัตสะเป็นผู้มีอานุภาพมากเช่นเดียวกัน ครั้งหนึ่งฤษีวัตสะได้ป่วยเป็นโรคลม ไม่อาจทนความหนาวเย็นที่เชิงเขาหิมาลัยได้ จึงเดินทางไปยังเมืองโควรรธนะที่มีพระเจ้าทัณฑกีปกครองอยู่ พระเจ้าทัณฑกีเป็นอธรรมราชา เมื่อเห็นฤษีวัตสะจึงสั่งให้เอาฤษีไปฝัง แต่อำมาตย์วิฆุษฏะได้เอาฤษีขึ้นจากหลุม ได้ขอขมาและขอให้ฤษีไปจากเมืองนั้น เพราะอีก 7 วัน เมืองนี้จะถึงกาลวิบัติด้วยภูตผี และนอกจากนี้ยังมีพระราชาที่เป็นอธรรมราชาปกครองเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีพฤติกรรมในทำนองคล้ายกันนี้อีก รวมทั้งหมด 4 พระองค์ เพราะประพฤติชั่วต่อธรรมิกชนจึงลงนรก พระโพธิสัตว์ซึ่งเกิดในชาติที่เป็นฤษีศรภังคะเป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นอาจารย์ของมนุษย์และเทวดา ในชาดกได้นำเสนอเรื่องราวที่น่าเศร้าใจที่นักบวชหรือฤษีในโบราณกาลมักถูกกระทำตกเป็นเหยื่อของผู้มีอำนาจของบ้านเมือง ดังที่ชาดกเรื่องนี้ได้นำเสนอเรื่องที่กล่าวถึงความโหดร้ายของพระราชา 4 พระองค์ทรมานฤษีผู้มีศีลบริสุทธิ์เป็นเหตุให้ตกนรก เป็นชาดกที่กล่าวยกย่องพระโพธิสัตว์ที่มีความสามารถพิเศษสั่งสอนได้ทั้งมนุษย์และเทวดา เป็นครูของมนุษยโลกและเทวโลก ซึ่งเปรียบได้กับภพชาติปัจจุบันของพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นครูของมนุษย์และเทวาเช่นเดียวกันนั่นเอง ชาดกเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกับสรภังคชาดกในคัมภีร์บาลี โดยเนื้อหาที่เหมือนกันเป็นเรื่องของการถามปัญหาธรรม เพราะมาจากคาถา แต่มีรายละเอียดที่ต่างกันตรงที่พระราชาเป็นผู้ถามปัญหานั้น แต่ในอรรถกถาชาดกผู้ถามปัญหาคือท้าวสักกะ เป็นต้น

สำหรับชาดกเรื่องธรรมปาลชาดก[355] เป็นชาดกที่มีเนื้อหาให้รายละเอียดไว้ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ในการตรัสเล่าชาดก เนื้อหาเป็นการแสดงความเชื่อมั่นความศรัทธาในพระราชโอรสของพระเจ้าศุทโธทนะ แม้ในชาติก่อนเคยมีความรักความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างไรก็ไม่แตกต่างกับในชาตินี้

---

[354] ดูรายละเอียดศรภังคชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 275-285.

[355] ดูรายละเอียดธรรมปาลชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 67-70.

โดยเนื้อหานำเสนอพระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ไปเล่าเรียนวิชากับพราหมณ์อาจารย์เพื่อนบิดา ต่อมาพราหมณ์อาจารย์เดินทางมาส่งข่าวว่าบุตรเสียชีวิตแล้วเพราะโดนรากษสจับกิน แต่บิดาไม่เชื่อเพราะเชื่อมั่นว่า ในตระกูลของตนหลายชั่วโคตรไม่มีบุคคลใดอายุสั้นเสียชีวิตในวัยหนุ่ม และความเชื่อมั่นนั้นได้เป็นจริงเสมอมา เนื้อหาในชาดกอาจจะพิสูจน์ได้ว่า เรื่องราวเหล่านี้เป็นเหมือนนิทานพื้นบ้านที่ไม่มีคำนำหรือการอารัมภบท แต่มีการอ้างอิงตัวละครที่มีอยู่จริงในสมัยพุทธกาล วัตถุประสงค์และเนื้อหามีการกล่าวถึงรายละเอียดที่ไม่สัมพันธ์กัน แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการในการสืบทอดคำสอนนี้อาจจะมีการรวมผสมกันในภายหลังหรือในระหว่างการเผยแผ่การสืบทอดคำสอนก็อาจจะเป็นได้ แต่เนื้อหาได้กล่าวถึงลักษณะที่โดดเด่นของพระโพธิสัตว์ที่มีปัญญาและมีบุญบารมีสามารถรอดพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ มาได้อย่างชัดเจน

ในศรเกษปณชาดก[356] ที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งคล้ายกับธรรมปาลชาดกในส่วนที่พระโพธิสัตว์มีความสามารถในการยิงธนูเหมือนกัน เพียงแต่ในศรเกษปณชาดกนั้น พระโพธิสัตว์แสดงความสามารถในการยิงธนูที่ผูกสาส์นข้อความถึงพระราชาที่รุกรานจากเมืองตักษศิลา ไปยังเมืองพาราณสีเพื่อป้องกันเมืองจากพระราชาข้าศึกไว้ได้ แม้ในชาดกจะมีเนื้อหาที่สั้นกระชับ แต่แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติโดดเด่นของพระโพธิสัตว์ซึ่งมีทักษะและความสามารถที่ไม่มีใครเทียบได้ ซึ่งชาดกเรื่องนี้ได้สื่อถึงคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ในด้านการยิงธนูได้ชัดเจน

เรื่องการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ที่มีเนื้อหากล่าวถึงในชาดกในมหาวัสตุอวทานนั้นล้วนเป็นไปเพื่อการสั่งสมบุญบารมีเพื่อเติมเต็มบารมีเหล่านั้นให้สมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นพระพุทธเจ้า หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ชาดกในมหาวัสตุอวทานนี้มีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นหรือสื่อแสดงตัวอย่างในการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าในขณะที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์นั่นเอง

<u>สรุป</u>บทบาทตัวละครที่เกี่ยวกับการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ มีดังนี้

<u>มหาวัสตุอวทาน</u>	<u>อรรถกถาชาดก</u>	<u>บทบาทตัวละคร</u>
- ศยามกชาดก	- สุวรรณสามชาดก	ศยามกะ / สุวรรณสาม
- หัสตินิกาชาดก	- มาตุโปสกชาดก	ช้างเผือก
- วิชิตาวีชาดก	- เวสสันดรชาดก	พระเจ้าวิชิตาวี / พระเวสสันดร
- กษานติวาทีชาดก	- ขันติวาทิชาดก	ฤษีกษานติวาที / ขันติวาที
- ศรภังคชาดก	- สรภังคชาดก	ศรภังคะ / สรภังคะ
- ธรรมปาลชาดก	- มหาธัมมปาลชาดก	ธรรมปาล / มหาธรรมปาล
- ศรเกษปณชาดก	- อสทิสชาดก	พระเจ้ากาศี / พระอสทิสกุมาร

[356] ดูรายละเอียดศรเกษปณชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 70-71.

2. <u>เรื่องพระนางยโศธรา</u>

เนื้อหาที่เกี่ยวกับพระนางยโศธราที่ปรากฏในชาดกในมหาวัสตุอวทานนั้นส่วนใหญ่มุ่งกล่าวถึงลักษณะอุปนิสัยของพระนาง เป็นที่ทราบกันดีว่า พระนางยโศธราเป็นพระชายาของเจ้าชายสิทธารถะ แต่หลังจากที่เจ้าชายสิทธารถะเสด็จออกผนวชจนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดูเหมือนบทบาทของพระนางยโศธราจะไม่ถูกกล่าวถึงไว้อย่างชัดเจน นอกจากเรื่องที่พระนางทรงใช้ให้พระราหุลกุมารไปขอพระราชสมบัติจากพระราชบิดา บทบาทสำคัญอื่นที่เป็นกำลังหลักของพระพุทธศาสนาของพระนางมักจะไม่ค่อยปรากฏ แต่สิ่งที่ได้กล่าวถึงพระนางไว้ส่วนใหญ่คือเป็นภรรยาอดีตชาติคู่บุญของเจ้าชายสิทธารถะ ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้มาจากการประชุมชาดก โดยมีบทบาทที่ไม่แตกต่างจากชาดกมากนัก ฉะนั้น บทบาทของพระนางยโศธรามักจะเด่นชัดในอดีตชาติที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาเป็นหนึ่งในเนื้อหาตัวอย่างสำหรับเทศนาสอนพุทธบริษัทในปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้น บทบาทของพระนางยโศธราในอดีตชาติที่ปรากฏในเนื้อหาชาดกในมหาวัสตุอวทานก็มีบทบาทต่าง ๆ กันและมีกล่าวไว้หลายเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในโคธาชาดก[357] ได้กล่าวถึงพระนางยโศธราว่าเป็นผู้มีนิสัยจู้จี้จุกจิกเอาแต่ใจ เป็นมูลเหตุให้เหล่าพระภิกษุกราบทูลถามพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสเล่าชาดกที่เกี่ยวกับพระนางว่าพระนางไม่ใช่มีนิสัยจู้จี้จุกจิกเฉพาะในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติพระนางก็มีอุปนิสัยนี้เช่นเดียวกัน โดยกล่าวเริ่มต้นเรื่องถึงเหตุที่พระนางไม่พอพระทัยเรื่องสร้อยคอและแหวนซึ่งมีมูลค่าแสนกหาปณะที่ได้รับพระราชทานมาจากพระโพธิสัตว์หรือเจ้าชายสิทธารถะในขณะที่เจ้าชายทรงแจกเครื่องประดับให้แก่เหล่านางสนมและพระนางยโศธรา ทำให้พระพุทธองค์ได้ตรัสโยงถึงชาดกเรื่องเหี้ย (โคธา) เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระนางไม่ได้พอใจเช่นเดียวกับในภพชาติปัจจุบันนี้ โดยเนื้อหากล่าวถึงเจ้าชายที่ถูกเนรเทศพร้อมพระชายา แล้ววันหนึ่งแมวก็คาบเหี้ยมาวางทิ้งไว้หน้าอาศรม แต่พระชายาแม้เห็นแล้วก็ไม่เอาเหี้ยนั้นไปปรุงอาหาร เมื่อเจ้าชายกลับมาเห็นเหตุนั้นก็โกรธและเอาเหี้ยมาปิ้งย่างเสวยเองคนเดียวจนหมด ในขณะที่พระชายากลับจากตักน้ำแล้วรู้ว่าสวามีเอาเหี้ยมาปรุงอาหารแล้วกินคนเดียวจนหมดไม่เหลือเก็บไว้ให้พระนางเลยและยังหลอกว่าเหี้ยหนีไปแล้ว ทำให้พระนางรู้สึกน้อยใจและจำเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้อยู่ตลอดเวลาไม่มีวันลืมว่าพระสวามีไม่รักพระนาง หลังจากเจ้าชายกลับมาครองราชย์ดังเดิมแล้วไม่ว่าพระราชาจะพระราชทานเครื่องประดับมีค่ามากมายสักเพียงใดก็ไม่สามารถทำให้พระนางทรงพอพระทัยอยู่นั่นเอง แม้พระราชาทรงซักถามจนทราบถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระนางไม่พอพระทัยขณะถูกเนรเทศอยู่ในป่าและทรงพยายามอธิบายอย่างไรก็ยังทำให้พระนางไม่พอพระทัยอยู่นั่นเอง

---

[357] ดูรายละเอียดโคธาชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 56-59.

ในศยามาชาดก[358] กล่าวถึงบทบาทในอดีตชาติของพระนางยโศธราที่เกิดเป็นหญิงโสเภณีชื่อศยามาซึ่งเป็นหญิงที่มีปัญญา แต่ใช้ปัญญาในทางที่ผิดโดยหาอุบายช่วยนักโทษประหารเพียงเพราะพึงพอใจเกิดรักใคร่นักโทษคนนั้นถึงขนาดออกอุบายหาคนอื่นสวมรอยให้ทหารนำไปประหารแทน นักโทษประหารคนนั้นคือพระโพธิสัตว์ (ซึ่งในอดีตชาตินั้นเกิดเป็นพ่อค้าม้าแต่เพราะถูกปล้นสิ้นเนื้อประดาตัวจึงนอนหมดแรงอยู่ในตึกร้างและเป็นจังหวะเดียวกับที่พระราชวังโดนปล้น ทำให้ทหารมาเจอพ่อค้านั้นแล้วเข้าใจว่าเป็นโจรจึงลากไปเป็นนักโทษ) แต่เพราะเห็นเหตุการณ์ที่นางศยามาใช้เล่ห์อุบายกะคนอื่นทำให้คนนั้นถึงแก่ความตาย ทำให้พระโพธิสัตว์ระแวงนางศยามาอยู่ตลอดเวลาว่าวันหนึ่งนางศยามาจะใช้เล่ห์อุบายนั้นกะตนเองทำให้ตนเองเสียชีวิตเป็นคนต่อไปก็อาจจะเป็นได้ เพราะความกลัวจึงเป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์ออกอุบายหนีจากนางได้สำเร็จ แม้นางศยามาจะพยายามตามหาอย่างไรก็ไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์กลับมาครองรักกับนางได้ดังเดิม เนื้อหาในชาดกเริ่มต้นด้วยการทำบาปของพวกโจรที่ปล้นพ่อค้าม้า และยังกล่าวถึงความฉลาดหลักแหลมที่ปนกลโกงและโหดเหี้ยมของหญิงโสเภณีไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเล่ห์กลที่พระโพธิสัตว์ใช้เป็นหนทางหลบหนีจากหญิงโสเภณีศยามาโดยทำให้นางหมดสติแล้ววิ่งหนีไป เนื้อหาในชาดกเรื่องนี้ได้กล่าวถึงความรักแท้จริงของโสเภณีศยามาที่มีต่อพ่อค้าม้าหรือพระโพธิสัตว์ แต่เพราะอุปนิสัยที่เต็มไปด้วยเล่ห์ของนางทำให้พระโพธิสัตว์หวาดกลัวปนระแวงว่าวันหนึ่งนางจะทำอันตรายต่อตนเองเป็นเหตุให้ถึงแก่ชีวิตได้ จึงไม่ได้สนใจในรักแท้ที่นางมีต่อตนเองและได้เอาตัวรอดหนีจากนางไปในที่สุด

ในจัมปกชาดก[359] มีเนื้อหากล่าวถึงบทบาทของพระนางยโศธราที่มีความรักที่แท้จริงมอบให้พระโพธิสัตว์อีกเรื่องหนึ่ง แต่เป็นบทบาทที่พระนางยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อที่จะช่วยชีวิตของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าชื่นชมอย่างแท้จริง เนื้อหากล่าวไว้ว่าในชาตินั้นพระนางเกิดเป็นมเหสีของพญานาคที่มีฤทธิ์มากอยู่ในถ้ำในเมืองบาดาลดั่งสรวงสวรรค์ แต่เพราะทุกวันอุโบสถพญานาคจะถือศีลจึงเป็นเหตุให้หมองูจับพญานาคนั้นไปได้เพราะพญานาคไม่แสดงฤทธิ์เนื่องจากกลัวจะขาดศีล หลังจากทราบข่าวนั้นทำให้มเหสีของพญานาคต้องเสี่ยงชีวิตไปขอร้องพระราชาให้พระราชาสั่งให้หมองูปล่อยพญานาค พระราชาเห็นถึงคุณธรรมของพญานาคที่ยกย่องการรักษาศีลอย่างยิ่งยวดไม่ยอมขาดศีลแม้จะตกอยู่ในอันตราย และเห็นถึงความรักที่แท้จริงที่มเหสีพญานาคมีต่อพญานาคที่ยอมเสี่ยงชีวิตมาช่วยพญานาคอย่างไม่กลัวอันตรายใด ๆ ทำให้พระราชาสั่งให้หมองูปล่อยพญานาค หลังถูกปล่อยตัวแล้วพญานาคและมเหสีจึงกลับสู่ถ้ำใต้บาดาลดังเดิม เนื้อหาในชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหรืออุปนิสัยของพระนางยโศธราที่มีความรักที่แท้จริงต่อพระโพธิสัตว์ ยามพระโพธิสัตว์ตกอยู่ในอันตรายก็รีบรุดไปช่วยแม้จะต้องเสี่ยงมีอันตรายถึงชีวิตก็ไม่ได้หวั่นเกรงอันตรายใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นบทบาทหรืออุปนิสัยที่เป็นรักแท้ของพระนางยโศธราอีกแง่มุมหนึ่งได้อย่างชัดเจน

---

[358] ดูรายละเอียดศยามาชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 131-137.

[359] ดูรายละเอียดศยามาชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 131-137.

อีกเรื่องหนึ่งคือ อมราชาดก[360] เป็นเรื่องราวที่พระนางยโศธรามีความรักมั่นต่อพระโพธิสัตว์ไม่แตกต่างกัน โดยกล่าวถึงความลำบาก มุมานะ อีกทั้งความพยายามมุ่งมั่นพากเพียรของพระโพธิสัตว์ที่ต้องแสดงความสามารถเพื่อให้ได้พระนางยโศธราในชาตินั้น ๆ มาเป็นคู่ชีวิต ในเรื่องอมราชาดกนั้น พระโพธิสัตว์ต้องแสดงความสามารถในศิลปหัตถกรรมให้บิดามารดาของนางอมราได้ประจักษ์ เพื่อทำให้บิดามารดาของนางอมรามั่นใจยกธิดาสาวให้เป็นภรรยาคู่ชีวิต เรื่องนี้ได้แสดงถึงคู่ชีวิตที่ควรคู่กันและเหมาะสมกันด้วยปัญญาบารมีที่สั่งสมร่วมกันมาทำให้ทั้งพระโพธิสัตว์และพระนางยโศธราใช้ปัญญาในการถามตอบได้อย่างรู้ทันเท่าเทียมกันทั้งคู่ เนื้อหาในจัมปกชาดกและอมราชาดกแสดงให้เห็นความรักที่เป็นบุพเพสันนิวาสที่มีต่อกันมาทุกชาติของพระโพธิสัตว์และพระนางยโศธราทำให้ทั้งคู่ให้มาพบเจอและเป็นคู่กันในทุก ๆ ชาติ และให้ร่วมฝ่าฟันอุปสรรคมาด้วยกัน แม้ยากลำบากก็ไม่ย่อท้อ สุดท้ายได้ครองคู่กันสมประสงค์ดังปรารถนา

ยังมีบทบาทที่พระนางยโศธราได้แสดงความรักมั่นคงในพระโพธิสัตว์ โดยมีเรื่องสืบเนื่องหลังจากที่เจ้าชายสิทธารถะเสด็จออกผนวชไปบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้า นุ่งห่มผ้าเศร้าหมอง เสวยพุทรา เมล็ดงา เมล็ดข้าว เพียงวันละ 1 เมล็ด ชนิดละ 18 เดือน ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา นอนบนที่นอนลาดด้วยหญ้า เมื่อพระนางยโศธราทราบการกระทำของเจ้าชายพระสวามีแล้วก็ปฏิบัติพระองค์เช่นนั้นเหมือนกัน หลังจากตรัสรู้แล้วพระเจ้าศุทโธทนะได้ส่งอุทายีไปอาราธนาพระพุทธองค์เพื่อให้เสด็จมาโปรดพระประยูรญาติ เป็นเหตุให้พระอุทายีได้เล่าถึงสิ่งที่พระนางยโศธราได้ประพฤติตามพระพุทธองค์ในขณะที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา และพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงพระนางยโศธราว่าพระนางไม่ได้ประพฤติอย่างนี้เฉพาะในปัจจุบันนี้เท่านั้น ในอดีตชาติพระนางก็ได้กระทำเช่นนี้เหมือนกัน โดยได้ตรัสศิริประภาชาดก[361] มีเนื้อหากล่าวถึงพระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญากวางชื่อศิริประภา มีรูปร่างสวยงามเป็นจ่าฝูงดูแลฝูงกวางใหญ่มากมาย และพระนางยโศธราได้เกิดเป็นมเหสีพญากวางนั้น ซึ่งมีความจงรักภักดี ประพฤติคล้อยตามพญากวางทุกอย่างไม่เคยห่างกันเลย ต่อมาได้มีนายพรานชื่อนีลกะได้เอาบ่วงดักพญากวางนั้น ทำให้ฝูงกวางทั้งหมดแตกตื่นหนีเข้าป่าไป มีแต่แม่กวางมเหสีนั้นที่ไม่ยอมหนีไปไหน ได้ยืนนิ่งข้างพญากวาง พร้อมทั้งพูดให้กำลังใจพญากวางที่กำลังพยายามจะออกจากบ่วงนั้น แม้พญากวางจะให้แม่กวางหนีไป แต่แม่กวางก็ยังยืนยันที่จะอยู่กับพญากวางทุกที่ เมื่อนายพรานกำลังเดินเข้ามา แม่กวางก็ได้เดินไปหานายพรานนั้น ทำให้นายพรานแปลกใจเพราะปกติกวางเห็นตนจะวิ่งเตลิดหนีไป แต่แม่กวางนี้กลับทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ทำให้นายพรานเกิดความละอายใจเพราะคิดว่าขนาดแม่กวางซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานยังมีจิตใจมั่นคง กตัญญู และมีความจงรักภักดีถึงขนาดนี้ ไม่สมควรที่จะทำให้กวางทั้งสองตัวนี้ต้องมาตายเพราะเหตุที่ไม่สมควรเช่นนี้ นายพรานนั้นจึงปล่อยพญากวางจากบ่วง ทำให้แม่กวางดีใจมากพูดขอบคุณนายพรานที่ทำให้พญากวางและตนเป็นอิสระ ซึ่งนายพราน

---

[360] ดูรายละเอียดอมราชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 71-76.

[361] ดูรายละเอียดศิริประภาชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 179-184.

นั้นคืออดีตชาติของพระอานนท์ ชาดกเรื่องนี้ได้นำเสนอบทบาทที่พระนางยโศธราได้แสดงความรักและมีความรักมั่นในพระโพธิสัตว์ และพร้อมยอมตายแทนพระโพธิสัตว์ได้ นับเป็นความรักความภักดีที่ยึดมั่นมาจนถึงภพชาติปัจจุบัน

ยังมีชาดกอีก 2 เรื่องที่กล่าวถึงการกระทำของพระนางยโศธราที่กล่าวไว้ในวัตถุประสงค์หลักตอนต้นเรื่องก่อนเริ่มตรัสเล่าชาดกอันเนื่องมาจากมูลเหตุที่พระนางยโศธราพยายามยั่วยวนพระพุทธเจ้าในคราวพระองค์เสด็จกลับไปโปรดพระประยูรญาติในกรุงกกปิลวัสตุหลังจากการตรัสรู้ เป็นเหตุให้ตรัสเล่านลินีชาดก[362] มีเนื้อหากล่าวถึงบุตรฤษีที่เกิดจากแม่กวาง มีชื่อว่าเอกศฤงคะ เขาถูกพระราชาส่งพระราชธิดานลินีมายั่วยวนเพราะเหตุที่พระราชาไม่มีพระราชโอรสไว้สืบราชสกุลจึงต้องการบุตรฤษีนี้เพื่อจะได้เป็นทั้งบุตรและบุตรเขยสามารถครองราชย์ต่อจากพระองค์ได้ ทำให้บุตรฤษีหลังจากได้เห็นพระราชธิดานลินีก็เกิดหลงรัก แม้บิดาจะพูดตักเตือนว่านางมาเพราะต้องการยั่วยวนและขัดขวางการบำเพ็ญตบะ ควรที่จะหลีกหนีจากนางให้ไกล แต่บุตรฤษีก็ได้หลงกลนางทำให้ปุโรหิตให้จับมือแต่งงานกัน หลังจากพระเจ้ากาศีสวรรคตแล้วเขาจึงได้ครองราชย์ในเมืองพาราณสี มีพระโอรสมากมายทั้งประสูติจากพระนางนลินีและพระเทวีอื่น ๆ ต่อมาครั้นทรงเบื่อหน่ายในราชสมบัติจึงมอบราชสมบัติแก่พระโอรสองค์โตแล้วออกบวชเป็นฤษีบำเพ็ญเพียรตลอดชีวิต ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงบทบาทของพระนางยโศธราที่ต้องการยั่วยวนพระโพธิสัตว์ แต่ถึงกระนั้นก็นับว่าเป็นบุพเพสันนิวาสที่เคยได้ร่วมกันมาแต่ชาติเก่าก่อนเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระนางยโศธราที่มีท่าทีเขินอายในขณะที่พระโพธิสัตว์ได้พระราชทานเครื่องประดับแก่พระนางจึงเป็นเหตุให้ตรัสมัญชรีชาดก[363] เนื้อหากล่าวถึงพราหมณ์เกาศิกะออกบวชเป็นฤษีที่มีฤทธิ์และอานุภาพมากแต่ไม่ยินดีในการทำทาน ทำให้ญาติคนหนึ่งที่ไปเกิดเป็นคนธรรพ์ชื่อปัญจศิขะ พร้อมด้วยท้าวศักระ จันทรเทพ สุริยเทพ มาตลิเทพสารถี ต้องปลอมตัวเป็นพราหมณ์เพื่อจะมาโปรดฤษีนั้น ทำให้ฤษีนั้นกลับมารักในการทำทานและตั้งความปรารถนาไว้ว่าหากยังไม่ให้ข้าวน้ำแก่สมณพราหมณ์ ตนเองก็จะยังไม่ดื่มแม้กระทั่งน้ำ และเมื่อท้าวศักระต้องการทดสอบฤษีนั้นจึงได้ส่งเทพธิดาทั้ง 4 คือ ศิริ ศรัทธา อาศา และหิรี เพื่อไปขอสุธาโภชน์ ซึ่งฤษีก็ได้ให้สุธาโภชน์แก่นางหิรีเทพธิดาเพียงคนเดียว ทำให้ท้าวศักระต้องส่งมาตลิเทพบุตรมาถามฤษีถึงเหตุที่ได้ให้อาหารแก่นางหิรี ฤษีก็ได้บอกเหตุที่นางหิรีเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ยินดีในการทะเลาะและเป็นที่น่าชอบใจ สุดท้ายเรื่องนี้ได้ประชุมชาดกว่า ฤษีเกาศิกะคือพระพุทธองค์ หิรีเทพธิดาคือพระนางยโศธรา การที่พระนางก็มีท่าทีประหม่าเขินอายต่อพระโพธิสัตว์ในภพชาตินี้ก็ไม่แตกต่างจากภพชาติในอดีตเช่นเดียวกัน

สรุปเนื้อหาชาดกในมหาวัสตุอวทานที่กล่าวถึงบทบาทของพระนางยโศธรานั้น ส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงอุปนิสัยของพระนางในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น เรื่องโคธาชาดกชี้ให้เห็นถึงบทบาทที่มีนิสัยเอา

---

[362] ดูรายละเอียดนลินีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 112-120.

[363] ดูรายละเอียดมัญชรีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 45-56.

แต่ใจตนเองของพระนางยโศธรา เรื่องศยามาชาดกแสดงถึงอุปนิสัยฉลาดแกมโกงและโหดเหี้ยมของพระนางยโศธราในอดีตชาติที่เกิดเป็นหญิงโสเภณี เรื่องจัมปกชาดกแสดงถึงความรักแท้ของพระนางยโศธราที่มีต่อพระโพธิสัตว์มาข้ามภพข้ามชาติได้อย่างเด่นชัด และอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความรักและความซื่อสัตย์ของพระนางยโศธราที่มีต่อพระโพธิสัตว์มาตั้งแต่ในอดีตชาติได้เป็นอย่างดีคือเรื่องวยาฆรีชาดก ชาดกเรื่องนี้ยังได้แสดงถึงความสามารถของพระนางควบคู่กับความรักความซื่อสัตย์ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งความรักที่มั่นคงเป็นบุพเพสันนิวาสของพระโพธิสัตว์และพระนางยโศธรานี้ยังได้กล่าวไว้ในกินนรีชาดกและอมราชาดกด้วย แม้ความรักในชาดกทั้งสองเรื่องนี้ยังมีการแสดงความสามารถทางศิลปวิทยาและการฝ่าฟันอุปสรรคเข้ามาปะปน แต่ทั้งสองก็สามารถชนะอุปสรรคทั้งปวง และสามารถครองคู่กันได้สมปรารถนา ส่วนเรื่องศิริประภะชาดกได้แสดงบทบาทของพระนางยโศธราที่มีความรักมั่นและมีความภักดีอย่างยิ่ง พร้อมยอมตายแทนพระโพธิสัตว์ได้ นับเป็นความรักที่พระนางมีให้แก่พระสวามีอย่างมั่นคงเพียงคนเดียวมาตลอดทุกชาติ ในเรื่องนลินีชาดก (Nalinī-jātaka) เป็นความรักที่เกิดจากการยั่วยวนของพระนางยโศธราในอดีตที่เกิดเป็นนลินีราชธิดา ที่ต้องให้มารยาหญิงล่อลวงพระโพธิสัตว์เพื่อนำมาพระโพธิสัตว์มาครองราชย์ตามวิธีการของพระราชาพระราชบิดา แต่ถึงกระนั้นก็แสดงให้เห็นว่า บุพเพสันนิวาสที่มีร่วมกันทำให้ทั้งคู่เกิดมีความรักต่อกันตั้งแต่ครั้งแรกที่พบเจอกัน ในเรื่องมัญชรีชาดก ดูจากชื่อน่าจะมีวัตถุประสงค์หลักกล่าวถึงความตระหนี่ของพระโพธิสัตว์ แต่วัตถุประสงค์กลับกล่าวถึงเรื่องความประหม่าเขินอายของพระนางยโศธรา ส่วนในเนื้อหาได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเทศน์สอนคนตระหนี่ให้หันกลับมาทำทานรักษาศีลซึ่งคือพระโพธิสัตว์นั่นเอง เนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับพระนางยโศธราค่อนข้างน้อย เพราะกล่าวไว้ในช่วงตอนท้าย ๆ ของเรื่องเท่านั้น แสดงให้เห็นบทบาทของพระนางผ่านอดีตชาติที่เกิดเป็นนางหิรีเทพธิดาของท้าวศักระที่มีความบริสุทธิ์ ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความรู้ควรไม่ควร ทำให้เป็นคุณสมบัติชนะใจของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้นได้ แต่ที่น่าสังเกตได้ในประเด็นที่กล่าวถึงบทบาทความรักของพระนางนั้นชี้ให้เห็นถึงบทบาทของความรักที่จริงใจ ซื่อบริสุทธิ์ และความรักที่เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมกลโกง แต่ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของความรักแบบใดก็ตาม สุดท้ายแล้วจะจบลงที่พระนางได้เป็นคู่ครองคู่สร้างบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทุก ๆ ชาติ แต่ก็มีบ้างบางชาติที่มีคู่เป็นคนอื่นนอกจากพระโพธิสัตว์ เช่นเรื่องปทุมาวตีชาดกเป็นต้น ซึ่งนับว่าน้อยชาติมาก จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า ชาดกทุกเรื่องที่กล่าวมานั้น ได้แสดงให้เห็นบทบาทและอุปนิสัยของพระนางยโศธราได้เป็นอย่างดี และเป็นบุพกรรมที่ส่งต่อถึงปัจจุบันชาติของพระนางนั่นเอง

สรุปบทบาทตัวละครที่เกี่ยวกับพระนางยโศธราในอดีตชาติ มีดังนี้

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก	บทบาทตัวละคร
- โคธาชาดก	- โคธชาดก	พระเจ้าสุเตช / อำมาตย์
- ศยามาชาดก	- กณเวรชาดก	โจรวัชรเสน

- จัมปกชาดก	- จัมเปยยชาดก	จัมปกพญานาค / จัมเปยยะพญานาค
- อมราชาดก	- สูจิชาดก	มโหสถ / พระโพธิสัตว์ (ไม่มีชื่อ)
- ศิริประภาชาดก	- สุวรรณมิคชาดก	กวางศิริประภะ
- นลินีชาดก	- นฬินิกาชาดก	ฤษีเอกศฤงคะ / ฤษีกาศยปะ
- มัญชรีชาดก	- สุธาโภชนชาดก	นารทฤษี / ท้าวสักกเทวราช

3. <u>เรื่องของมาร</u>

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานถือว่า ศัตรูที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธเจ้าคือพญามาร หรือมารพร้อมเสนามาร จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้รจนาจะยกตัวอย่างชาดกจำนวนมากที่เป็นกรณีศึกษาให้เห็นตัวอย่างความเป็นปรปักษ์ของมารไว้มากมาย ซึ่งชาดกเหล่านี้มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นอุบายอันชั่วร้ายของมารที่ซ่อนเจตนาร้ายหมายจะทำร้ายพระโพธิสัตว์ตลอดเวลา ส่วนในคัมภีร์ฝ่ายบาลีแม้เรื่องราวที่กล่าวถึงนั้นจะแสดงทัศนะที่คล้ายคลึงกับบทบาทของมารหรือคล้ายกับเรื่องของมาร แต่หากสังเกตก็จะพบจุดยืนของผู้ประพันธ์คัมภีร์บาลีที่แตกต่างอย่างชัดเจน แม้มารจะเป็นศัตรูที่ยิ่งใหญ่ตามราวีพระพุทธเจ้าที่ได้กล่าวสัตย์สาบานไว้ตั้งแต่สมัยเป็นเจ้าชายสิทธารถะจนถึงปรินิพพาน แต่ศัตรูที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่กล่าวไว้ในตอนประชุมชาดกก็คือพระเทวทัต เมื่อมองทัศนคติทั่วไปของคัมภีร์ทั้งสองสายก็ยังไม่ชัดเจนมากพอที่จะทำให้เข้าใจได้ถึงวัตถุประสงค์ของผู้รจนาคัมภีร์เหล่านี้ว่าเป็นเพราะวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันจึงทำให้ผู้รจนากำหนดศัตรูของพระโพธิสัตว์ที่แตกต่างกันหรือไม่ แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ในวัฒนธรรมประเพณีของบาลีเถรวาทนั้น การกระทำต่าง ๆ ที่ขัดขวางต่อการสร้างบารมีของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ถูกกล่าวถึงตั้งแต่โบราณกาล การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นความโชคร้ายเกือบทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับพระโพธิสัตว์นั้นจะตกอยู่ที่พระเทวทัต ในขณะที่วัฒนธรรมประเพณีทางฝ่ายเหนือกลับมองว่ามารและพญามารเหล่านั้นทั้งหมดเป็นปฏิปักษ์ของพระโพธิสัตว์ ดังตัวอย่างชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่กล่าวถึงบทบาทของมารไว้ดังนี้

ศกุนตกชาดก[364] เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นนกที่ฉลาดตัวหนึ่ง หลังจากถูกนายพรานจับขังกรงไว้ จึงสังเกตว่านกอื่นที่นายพรานจับขังกรงไว้ได้มีการให้อาหารเพื่อให้นกตัวอ้วนพีมีน้ำหนักสามารถขายราคาดีได้ เมื่อนกโพธิสัตว์เห็นเช่นนั้นจึงกินอาหารและน้ำพอประทังชีวิต ทำตัวผอมเหมือนเป็นโรค จนนายพรานชะล่าใจเห็นนกโพธิสัตว์เดินเข้าออกกรงก็ไม่ได้สนใจ เมื่อนายพรานเลิกสนใจนกโพธิสัตว์ก็กินอาหารและน้ำให้มากขึ้นกว่าเดิมเพื่อให้มีแรงและกำลังบินหนีไปได้ไกล ๆ จนในที่สุดก็สามารถบินหนีไปจากนายพรานเอาตัวรอดได้ จะเห็นว่านายพรานในชาตินั้นก็คือมารนั่นเอง เหตุที่พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้เกิดจากที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาก็เพื่อปรารถนาความหลุดพ้น ซึ่งความหลุดพ้นนั้นคือการหลุดพ้นจากเงื้อมมือมารหรืออำนาจของมารที่ตามรบกวนทุกชาติ

[364] ดูรายละเอียดศกุนตกชาดกที่ 1 ในเรื่องเดียวกัน, 187-189.

แม้การหลุดพ้นนี้จะกระทำได้โดยยาก แต่พระพุทธองค์ก็สามารถกระทำสิ่งที่ทำได้ยากในทุก ๆ ชาติเช่นเดียวกัน

มรกฏชาดก[365] เป็นชาดกอีกเรื่องที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงเหตุที่พระองค์หลุดพ้นจากเงื้อมมือมาร ซึ่งเนื้อเรื่องกล่าวถึงพญาลิงที่กินผลมะเดื่อใกล้ฝั่งทะเล วันหนึ่งเห็นจระเข้นอนอยู่ที่ชายฝั่งเกิดสงสารจึงนำผลมะเดื่อมาให้จระเข้ จากนั้นจระเข้ก็มากินผลมะเดื่อจากพญาลิงเป็นประจำ ส่วนเมียจระเข้เห็นสามีของตนหายไปครั้งละนาน ๆ จึงคิดว่าชะรอยจะติดพันกับนางจระเข้ตัวอื่น ทราบเรื่องจากสามีว่าที่หายไปเพราะไปหาพญาลิง จากนั้น นางจระเข้แกล้งทำเป็นแพ้ท้องอยากกินหัวใจลิง แม้จระเข้จะอ้อนวอนขอแลกอย่างอื่นให้นางจระเข้กินแทนอยู่หลายครา นางก็ไม่ยอม สุดท้ายเพราะกลัวเมียจะตายจระเข้จึงไปหาพญาลิง ออกอุบายตามที่เมียบอกด้วยการชวนพญาลิงไปกินผลไม้มากมายนานาชนิดที่อยู่อีกฝั่งทะเล ขอให้พญาลิงขึ้นขี่หลัง นอนลงและใช้มือทั้งสองนั้นจับหัวตนเองไว้ พญาลิงก็ได้กระทำตามที่จระเข้บอก แต่พอไปได้ไม่ไกล จระเข้ก็สลัดพญาลิงตกน้ำ และบอกว่าต้องการจะฆ่าพญาลิงเพราะจะเอาหัวใจไปให้เมียที่ป่วยอยู่ หากไม่ได้กินหัวใจลิงแล้วนางจะตาย พญาลิงจึงบอกว่าตนเองได้ถอดหัวใจไว้บนต้นมะเดื่อเพื่อจะได้ข้ามทะเลตัวเบา ๆ ต้องกลับไปเอาหัวใจจากต้นมะเดื่อนั้นแล้วจะนำหัวใจลงมามอบให้ จระเข้หลงเชื่อได้พาลิงกลับไปที่เดิม พญาลิงจึงกระโดดจากหลังจระเข้วิ่งขึ้นต้นมะเดื่อ ในขณะที่จระเข้ตะโกนให้พญาลิงเอาหัวใจลงมาให้ แต่ก็ถูกพญาลิงพูดจาเยาะเย้ยว่าโง่เขลา ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญาลิง และจระเข้ก็คือมารผู้โง่เขลานั่นเอง เรื่องนี้เป็นชาดกที่ตรัสเล่าถึงการใช้ปัญญาอันวิเศษของพระโพธิสัตว์ที่สามารถเอาตัวรอดหลุดพ้นจากเงื้อมมือมารอีกเรื่องหนึ่ง

วานรชาดก[366] มูลเหตุแห่งการตรัสชาดกเรื่องนี้ คือ แม้มารจะพยายามรบกวนพระพุทธองค์แต่ก็ไม่เคยได้โอกาสนั้นเหมือนกับในอดีตชาติ พระพุทธองค์ทรงยกชาดกเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ในชาติที่พระองค์เกิดเป็นพญาวานรดูแลฝูงลิงจำนวนมาก วันหนึ่งสังเกตเห็นจำนวนลิงในฝูงลดลงเรื่อย ๆ จึงหาสาเหตุจนเห็นรอยเท้าลิงตอนเดินลงไปในสระมีมากกว่าตอนขึ้นจากสระ ทำให้รู้ว่าเป็นเพราะลิงเหล่านั้นได้ไปดื่มน้ำในสระที่มีรากษสคอยจับกินในขณะลงไปดื่มน้ำในสระนั่นเอง จึงคิดว่าลิงทั้งหมดไม่ควรลงไปดื่มน้ำในสระเอง จากนั้นจึงให้ลิงเหล่านั้นดื่มน้ำจากสระผ่านลำอ้อแทน ลิงเหล่านั้นจึงมีลำอ้อยาว ๆ ไว้ติดตัวเพื่อดื่มน้ำจากสระในที่ไกล ๆ จึงทำให้ไม่ถูกรากษสจับกินเหมือนที่ผ่านมา ทำให้รอดพ้นจากการถูกฆ่าในที่สุด รากษสน้ำในกาลนั้นคือมารที่พยายามหาโอกาสรบกวนพระองค์นั่นเอง

กุศชาดก[367] เป็นชาดกที่มีเนื้อหายาวที่สุดในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เนื้อเรื่องได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพระราชากุศะ และก่อนที่จะเกิดก็ยังมีการย้อนประวัติของพระองค์

---

[365] ดูรายละเอียดมรกฏชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 190-193.

[366] ดูรายละเอียดวานรชาดก ที่ 1 ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 26-27.

[367] ดูรายละเอียดกุศชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 313-365.

ได้กล่าวถึงความเป็นมาก่อนมาเกิด ในขณะที่เกิดมีรูปร่างน่าเกลียดแต่มีปัญญาเฉลียวฉลาด และในขณะที่จะต้องอภิเษกยังขอเฉพาะเจาะจงหญิงงามมาเป็นคู่ครอง แต่ในขณะที่จะต้องพบกันนั้นก็ต้องพบกันในความมืดเพราะกลัวพระมเหสีจะรับตัวตนของตนเองไม่ได้ บางครั้งพระราชมารดาต้องออกอุบายต่าง ๆ เพื่อให้พระเจ้ากุศะได้พบกับพระมเหสีของพระองค์ในตอนกลางวัน จนกระทั่งเมื่อพระมเหสีได้รู้จักตัวตนที่แท้จริงของพระเจ้ากุศะแล้วรับความจริงนั้นไม่ได้ จึงเสด็จหนีกลับบ้านเมืองของตนเองไป ทำให้พระเจ้ากุศะต้องออกตามหา ซึ่งในระหว่างนั้นพระองค์จะต้องทำงานชั้นต่ำที่เป็นอาชีพทำให้คนอื่นดูถูกมากมายกว่าจะได้เข้ามาเป็นพ่อครัวทำอาหารถวายพระเจ้ามเหนทรกะพระราชาแห่งมัทรกะ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระนางสุทรรศนาผู้เป็นมเหสีของพระองค์ หรือก็คือพระสัสสุระของพระเจ้ากุศะนั่นเอง และเพราะทำอาหารได้ถูกพระทัย อีกทั้งทำให้พระเจ้ามเหนทรกะทรงพอพระทัยจึงเป็นเหตุให้พระองค์ได้อนุญาตให้พระเจ้ากุศะเข้าออกพระราชวังฝ่ายในเป็นเพื่อนเล่นของพระสนมและเหล่านางกำนัลได้ และเพราะต่อมาได้มีพระราชาข้าศึกที่เดินทางมาเพื่อต้องการจะแย่งชิงพระนางสุทรรศนาซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้ากุศะที่หนีกลับมายังเมืองตัวเองและเป็นเหตุให้พระราชาเหล่านั้นทราบข่าวต่างเสด็จมาเพื่อจะแย่งชิงพระนาง ทำให้พระราชบิดาโกรธพระนางที่เป็นต้นเหตุให้บ้านเมืองเกิดวิกฤตมีข้าศึกมาโจมตีถึงขนาดอยากจะตัดชิ้นส่วนพระนางออกเป็น 7 ชิ้น เพื่อส่งให้พระราชาศัตรูนั้น และเกิดความกลัดกลุ้มพระทัยที่ไม่สามารถหาทางออกจากวิกฤตครั้งนี้ได้ จากเหตุนี้เองทำให้พระนางสุทรรศนาได้เปิดเผยความจริงถึงพระเจ้ากุศะ ทำให้พระเจ้ามเหนทรกะต้องขอขมาที่ไม่รู้จักพระองค์และทำให้ได้รับความอับอายทุกข์ยากอย่างนี้ พร้อมทั้งเชิญพระองค์ให้ประทับในที่อันควรและประดับตกแต่งร่างกายอย่างพระราชา ต่อจากนั้นพระเจ้ากุศะจึงขออาสาออกรบ ได้เสด็จขึ้นช้างตัวประเสริฐที่มีศักดิ์ใหญ่ ให้เปิดประตูเมืองแล้วเสด็จออกไปพร้อมกับมหาชน เมื่อทรงบันลือสีหนาท พระราชาทั้ง 7 พระองค์พร้อมทั้งกองทัพก็แตกกระเจิงหนีพ่าย ทำให้พระองค์ทรงจับพระราชาเหล่านั้นมัดไว้แล้วนำมาถวายพระเจ้ามเหนทรกะ พร้อมทั้งขอให้พระเจ้ามเหนทรกะทรงมอบพระราชธิดาแต่ละพระองค์รวม 7 พระองค์พระราชทานแก่พระราชา 7 พระองค์เหล่านั้นเพื่อผูกพันธมิตรกันต่อไป จะได้ช่วยกันป้องกันการรุกรานจากข้าศึกศัตรูอื่น ๆ ต่อไป และจะได้ช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมืองไปพร้อม ๆ กันได้ พระเจ้ามเหนทรกะทรงเห็นดีด้วย และได้กระทำตามคำแนะนำของพระเจ้ากุศะ ต่อมาพระเจ้ากุศะได้เดินทางกลับบ้านเมืองตนเองพร้อมกับพระนางสุทรรศนาพระมเหสีเพื่อบรรเทาความกลัวพระสวามีของพระนางสุทรรศนา ท้าวศักระจึงได้ให้ดวงแก้วศักดิ์สิทธิ์แก่พระเจ้ากุศะที่สามารถทำให้พระองค์มีรูปร่างสง่างามในขณะที่ทรงสวมสร้อยพระศอประดับแก้วมณีนี้ ทำให้พระราชาได้ปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุขร่วมกับพระนางสุทรรศนา พระพุทธองค์ทรงสรุปชาดกเรื่องนี้ว่า พระเจ้ากุศะคือพระองค์เอง พระเจ้ามเหนทรกะคือพระเจ้ามหานามะ พระนางอลินทาพระราชมารดาคือพระนางมายาเทวี พระราชธิดาสุทรรศนาคือพระนางยโศธรา ส่วนพระราชาข้าศึกทั้ง 7 พระองค์ก็คือมารผู้มีบาปและเสนามารที่พระองค์ได้กำจัดด้วยการทำเสียงกระแอมนั่นเอง

จากการศึกษาทำให้เห็นว่าชาดกเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของมารในรูปแบบต่าง ๆ กัน การที่มารคอยติดตามพระพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งยังสร้างบารมีในชาติที่เกิดเป็นพระโพธิสัตว์ชาติต่าง ๆ จนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้เห็นบทบาทของมารที่มีความชัดเจนในการขัดขวางชีวิตการสร้างบารมีทุกรูปแบบของพระพุทธองค์ดังชาดกข้างต้นเหล่านี้

สรุปบทบาทตัวละครที่เกี่ยวกับมารในอดีตชาติ มีดังนี้

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก	บทบาทตัวละคร
- ศกุนตกชาดก	- วัฏฏกชาดก	นายพราน
- มรกฏชาดก	- สุงสุมารชาดก	ลิง
- วานรชาดก	- นฬปานชาดก	ลิงจ่าฝูง
- กุศชาดก	- กุสชาดก	พระเจ้ากุศะ / พระเจ้ากุสะ

4. เรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

นอกจากบทบาทการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ บทบาทหน้าที่ของพระนางยโศธรา และบทบาทหน้าที่ของมารที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในตอนต้น ยังมีบทบาทหน้าที่บางส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนอกเหนือจากที่ได้กล่าวไว้แล้ว เป็นตัวอย่างของการที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นได้เปลี่ยนใจหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นต้น ซึ่งมีตัวอย่างกล่าวไว้ในชาดกดังต่อไปนี้

เรื่องกากชาดก[368] เป็นเรื่องของพระอุทายีที่ทำให้พระเจ้าศุทโธทนะทรงเลื่อมใส และไม่ใช่ในชาติปัจจุบันนี้เท่านั้น แม้แต่ชาติในอดีตพระอุทายีก็ได้กระทำแบบนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้เกี่ยวกับอดีตชาติของพระกาโลทายีที่เกิดเป็นอำมาตย์ของพญากาสุปาตระที่มีกาบริวาร 80,000 ตัว เนื้อเรื่องกล่าวถึงมเหสีสุปารศวาซึ่งเป็นมเหสีของพญากาสุปาตระเกิดแพ้ท้องอยากกินอาหารของพระราชา ทำให้พญากาได้สั่งอำมาตย์ไปบอกกาบริวาร แต่ไม่มีกาตัวใดกล้าไปเลย เพราะกลัวถูกฆ่า อำมาตย์กาจึงอาสาพญากาเข้าไปนำอาหารมาให้มเหสีของพญากาเอง ครั้นเมื่อราชบุรุษเผลอ อำมาตย์กาก็ใช้จงอยปากคาบอาหารสำหรับพระราชาออกไปจากโรงครัวของพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งได้ทำซ้ำๆ แบบนี้ทุกวัน พ่อครัวจึงกราบทูลพระราชาเพราะการที่กามาคาบอาหารไปทำให้โรงครัวสกปรก ข้าวของกระจัดกระจาย ต้องวางงานตรงหน้ามาเพื่อไล่กา พระราชาจึงสั่งให้เอาตาข่ายปิดล้อมครัวไว้จะทำให้กาไม่สามารถเข้าไปในโรงครัวได้ เมื่ออำมาตย์กาไม่ได้อาหารเหมือนแต่ก่อนก็หาวิธีด้วยการขโมยอาหารในขณะที่กำลังลำเลียงจากโรงครัวไปถวายพระราชา อำมาตย์กานั้นก็ใช้จงอยปากขโมยอาหารในขณะที่กำลังลำเลียงอยู่ พระราชาจึงสั่งให้ปิดฝาภาชนะ อำมาตย์กาก็ไม่อาจขโมยอาหารได้อีก จึงคิดจะแย่งอาหารในขณะที่พระราชาให้คนรับใช้กำลังแบ่งอาหารให้พระเทวีทั้งหลาย และอำมาตย์กาก็ได้กระทำตามความคิดขโมยอาหารจากมือคนใช้ได้อีก พระราชาจึงสั่งให้คลุมภาชนะอาหารให้มิดชิด แต่สิ่งที่อำมาตย์กาให้พระเจ้าพรหมทัตรำคาญพระทัยอย่างมากจนสั่งให้

[368] ดูรายละเอียดกากชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 100-103.

จับกาเป็น ๆ มาให้แล้วใครที่จับได้จะได้รับรางวัล วันหนึ่ง อำมาตย์กาเห็นหญิงรับใช้กำลังนำอาหารไปถวายพระเทวีจึงเกาะที่ปลายจมูกของหญิงรับใช้นั้น หวังทำให้นางตกใจโยนอาหารทิ้งไปทำให้ตนเองได้โอกาสคาบอาหารไป แต่นางโยนอาหารนั้นทิ้งไปก็จริงและกลับเอามือทั้งสองจับกานั้นไว้นำไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต ทำให้หญิงนั้นได้รับรางวัลมากมาย และอำมาตย์กาก็ได้ทำให้พระเจ้าพรหมทัตพอพระทัยที่ตนเองได้เสียสละเพื่อนายของตนจึงให้อำมาตย์กาสามารถบินมาคาบอาหารจากโรงครัวได้ทุกวัน ในตอนท้ายมีสรุปชาดกดังนี้ พญากาคือพระโพธิสัตว์ มเหสีคือพระนางยโศธรา อำมาตย์กาคือพระกาโลทายี พระเจ้าพรหมทัตคือพระเจ้าศุทโธทนะ ชาดกเรื่องนี้ได้แสดงถึงบทบาทหน้าที่ของตัวละครเอกคือพระอุทายี ซึ่งเป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญในการเสด็จเยือนกรุงกปิลวัสตุครั้งแรกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั่นเอง

เรื่องคังคปาลชาดก[369] เป็นชาดกที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระอุบาลีที่มีชาติกำเนิดต่ำ แต่พระราชาทั้งหลายก็กราบพระอุบาลี ทำให้พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ โดยกล่าวถึงเด็กชายยากจน 2 คนเอาขนมกุมมาสใส่ย่ามเป็นเสบียงตอนออกไปหาฟืน และได้ถวายขนมนั้นแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า หลังรับบาตรจากเด็ก 2 คนนั้นแล้วพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ได้เหาะกลับไปทางอากาศ ทำให้เด็กทั้งสองเกิดปีติ คนหนึ่งตั้งปณิธานว่าขอเกิดเป็นพระราชา อีกคนหนึ่งขอให้เกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ร่ำรวย หลังละอัตภาพนั้น คนหนึ่งได้เกิดในตระกูลพระราชาชื่อพรหมทัต อีกคนเกิดในตระกูลปุโรหิตชื่ออุปกะ ต่อมาเขาได้หลงรักหญิงงามนางหนึ่ง แต่นางไม่สนใจ หลังจากนั้นในเดือนกัตติกามาส นางหันกลับมาสนใจรักใครในตัวเขา ทำให้เขาเบิกบานร่าเริง เขาได้ยืมเงินมา 1 มาสก แล้วฝังเงินนั้นไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เดินร้องเพลงอย่างไพเราะ ขณะนั้นพระเจ้าพรหมทัตเห็นเหตุนั้นได้เกิดความรักในตัวเขา จึงให้คนไปตามอุปกะมาแล้วถามถึงเหตุที่เบิกบาน ทำให้เขาเล่าเรื่องทั้งหมดถวายพระองค์ เป็นเหตุให้พระราชาจะให้เงิน 1 มาสกแลกกับการที่อุปกะต้องเดินไปท่ามกลางแดดร้อนระอุ แต่เขากลับบอกว่า ถ้าได้เงินนั้น จะเอาไปให้หญิงนั้น พระราชาจึงจะขอให้เงินเพิ่ม ๆ ขึ้นอีกในแต่ละครั้ง จนเขาได้ทรัพย์ถึง 100,000 มาสก แต่ถึงกระนั้นเขาก็ไม่ยอมทิ้งเงิน 1 มาสกนั้น จนพระเจ้าพรหมทัตได้พระราชทานราชอาณาจักรครึ่งหนึ่ง พระราชวังฝ่ายใน พระคลังหลวงและยุ้งฉาง อำมาตย์และเจ้าหน้าที่ อย่างละครึ่ง และได้ครองราชย์ร่วมกัน ช่วยกันบริหารบ้านเมือง อุปกะลุ่มหลงในกามคุณ 5 และพระเจ้าพรหมทัตเชื่อใจเขาเป็นอย่างยิ่งถึงขนาดไม่ว่าจะเสด็จไปที่ใดก็จะบรรทมหนุนพระเศียรบนอกของอุปกะทุกครั้ง วันหนึ่ง ขณะที่พระองค์บรรทมหลับ อุปกะเกิดความคิดอยากปลงพระชนม์พระราชาแล้วเป็นพระราชาปกครองเพียงคนเดียว คิดอย่างนี้อยู่ 3 ครั้ง ในครั้งที่ 3 จึงได้วิ่งหนีร้องตะโกนไปด้วยทำให้พระราชาตื่นบรรทมและถามถึงเหตุนั้น เขาก็ได้เล่าให้พระองค์ฟังแล้วขอออกบวช จนได้บรรลุฌาน 4 มีฤทธิ์และอานุภาพมาก ทำให้พระเจ้าพรหมทัตทรงอิจฉาอุปกะที่สามารถเลือกการใช้ชีวิตได้ ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตมีช่างกัลบกชื่อคังคปาละ ซึ่งเป็นคนที่พระองค์ไว้พระทัย

[369] ดูรายละเอียดคังคปาลชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 140-150.

และโปรดปรานมาก ได้พระราชทานหมู่บ้านแก่เขา แต่เขาปรารถนาที่จะออกบวชเหมือนอย่างฤษีอุปกะ ในที่สุดช่างกัลบกก็ได้ออกบวช มีอภิญญา 5 มีฤทธิ์และอานุภาพมาก สามารถลูบคลำมณฑลพระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตปรารถนาที่จะไปเยี่ยมฤษีอุปกะและคังคปาละ แม้ถูกอำมาตย์ข้าราชบริพารคัดค้านว่า ไม่สมควรที่พระราชาจะเสด็จไปในที่อยู่ของคนวรรณะต่ำ ควรให้ฤษีเหล่านั้นมาเฝ้าพระองค์เอง แต่พระราชายังยืนกรานว่า เป็นพระองค์เองที่จะต้องเสด็จไป เมื่อเสด็จไปถึง ฤษีคังคปาละได้ต้อนรับพร้อมทั้งเรียกพระนามของพระราชาทำให้อำมาตย์เป็นต้นไม่พอใจ เป็นเหตุให้พระเจ้าพรหมทัตต้องอธิบายถึงศีลและคุณธรรมที่สูงกว่าของฤษีคังคปาละ ในเรื่องนี้มีการสรุปชาดกว่า ฤษีอุปกะคือพระองค์เอง พระเจ้าพรหมทัตคือพระเจ้าศุทโธทนะ ช่างกัลบกคังคปาละคือพระอุบาลี ทั้งในชาตินั้นและชาติปัจจุบัน พระราชาเป็นต้นได้กราบแทบเท้าเขาผู้มีชาติกำเนิดต่ำมาแล้วเพราะอาศัยพระองค์ทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ชาดกเรื่องนี้ยังสะท้อนให้เห็นทัศนคติของคนโบราณที่ยึดมั่นในระบบวรรณะที่ต้องปฏิบัติกันอย่างเข้มงวด สะท้อนและสื่อให้เห็นวัฒนธรรมความสัมพันธ์กับการกราบไหว้ตามระเบียบแบบแผน ตามวรรณะ และอายุ เป็นต้น

เรื่องอรินทมชาดก[370] เป็นชาดกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการที่พระเจ้าเศรณิยะพิมพิสารได้พระราชทานรางวัลมากมายแก่ปุโรหิตที่ทำให้พระองค์ได้ทรงทราบข่าวของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเหตุนี้ก็เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีต ดังเนื้อเรื่องได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอรินทมะทรงครองราชย์อยู่ในเมืองมิถิลา เมืองหลวงแคว้นวิเทหะ ทรงเป็นธรรมราชา และมีฤษีโศรณกะซึ่งเป็นบุตรของปุโรหิตได้ออกบวชฤษีเพราะเห็นโทษในกามเป็นต้น เป็นฤษีที่มีฤทธิ์และอานุภาพมาก ได้เห็นเหตุว่า ถึงเวลาแล้วที่พระราชาควรจะออกผนวชเช่นกัน จึงเหาะจากภูเขาหิมาลัยไปในสวนมะม่วงของพระราชา ปุโรหิตได้เห็นฤษีนั้น หลังทักทายตามอัธยาศัยแล้วจึงเข้าไปกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ ซึ่งขณะนั้นก็เป็นเวลาเดียวกับที่พระราชาทรงเบื่อหน่ายในกาม ปรารถนาจะได้พบฤษีโศรณกะเช่นเดียวกัน พระองค์จึงเสด็จไปพบ หลังจากฤษีโศรณกะได้กล่าวธรรมีกถาแล้ว พระเจ้าอรินทมะจึงทรงผนวชในสำนักของฤษีโศรณกะนั้น มีการสรุปชาดกว่า ฤษีโศรณกะคือพระพุทธองค์ พระเจ้าอรินทมะคือพระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร ซึ่งในชาดกเรื่องนี้โครงเรื่องหลักกล่าวถึงปุโรหิต แต่เนื้อเรื่องนั้นกลับมีน้ำหนักให้ความสำคัญกับฤษีและพระราชามากกว่า แต่ถึงกระนั้นก็เป็นชาดกที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร

เรื่องอัสถิเสนชาดก[371] เนื้อหาชาดกกล่าวถึงบุตรปุโรหิตชื่ออัสถิเสนะเป็นพระสหายกับพระราชโอรสเมืองพาราณสี ได้เห็นโทษในกามจึงออกบวชเป็นปริพาชก ปฏิบัติกุศลกรรมบถ 10 รอบรู้ในพระเวทและเชี่ยวชาญในวิชาของปริพาชก ยึดมั่นศรัทธาในลัทธิของปริพาชก หลังจากพระราชโอรส

[370] ดูรายละเอียดอรินทมชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 340-350.

[371] ดูรายละเอียดอัสถิเสนชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 316-318.

ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาแล้ว ก็ได้ทรงสงเคราะห์ปริพาชกนั้น ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องของอัสถิเสนปริพาชก

เรื่องนยโครธมิคชาดก[372] มีเนื้อหากล่าวถึงพญากวางโรหกะมีลูก 2 ตัวคือนยโครธะและวิศาขะ ทั้งสองต่างมีฝูงกวาง 500 ตัวเป็นบริวาร ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตได้ล่ากวางเพื่อความสนุกสนานทำให้กวางล้มตายจำนวนมาก บางตัวบาดเจ็บแต่ไปหนีตายในที่อื่น ๆ ทำให้กวางนยโครธะและวิศาขะตกลงกันจะส่งกวางไปโรงครัววันละตัวทุกวัน สรุปข้อตกลงได้ดังนั้นทั้งคู่จึงได้เดินไปหาพระราชา ฝ่ายพระราชาเห็นกวางเดินเข้ามาหาพระองค์อย่างไม่สะทกสะท้านจึงได้พูดตามข้อตกลงที่ได้คุยกันไว้ พระราชาได้ให้คำรับรองตามคำขอของพญากวางทั้งสองนั้น วันหนึ่งถึงคราวของแม่กวางในฝูงพญากวางวิศาขะ แม่กวางเลยขอผัดผ่อนให้นางคลอดลูกก่อน ขอให้ตัวอื่นไปแทน แต่ไม่ว่าจะขอร้องอย่างไรก็ไม่มีใครอยากไปแทนแม่กวางนั้นเลย ทำให้แม่กวางไปหาพญากวางนยโครธะ พญากวางจึงช่วยแม่กวางนั้นและรับรองที่จะหากวางไปแทนให้ เมื่อไม่มีกวางตัวไหนอาสาจะไปแทน พญากวางนยโครธะจึงได้ไปเอง ขณะที่กำลังเดินบนถนน มหาชนได้มองเห็นกวางที่มีลักษณะท่าทีสง่าองอาจ และเห็นว่าพญากวางนี้ไม่สมควรที่จะถูกฆ่า จึงได้ไปร้องเรียนพระราชา ทำให้พระราชาได้ทราบเหตุที่พญากวางนั้นมาในวันนี้เพราะต้องการจะช่วยแม่กวางตัวหนึ่ง พระราชาและมหาชนได้ทราบเหตุนั้นต่างก็ประหลาดใจในคุณธรรมของพญากวางนั้น พระราชาขึงตรัสกะพญากวางนยโครธะถึงคุณธรรมของกวางนั้น และรับรองจะให้ความปลอดภัยแก่กวางทั้งหมด ในราชอาณาจักรนี้จะไม่มีใครทำร้ายกวางทั้งหมดได้อีก ฝ่ายแม่กวางก็ขออยู่ในฝูงกวางของพญานยโครธะแทนฝูงกวางของพญาวิศาขะเพราะมีความปลอดภัยสามารถคุ้มครองชีวิตนางได้ ป่าที่พระราชาทรงพระราชทานอภัยทานแก่กวางทั้งหลายมีชื่อว่ามฤคทายะ

กล่าวโดยสรุป บทบาทหน้าที่ของตัวละครอื่นนอกจากบทบาทการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์พระนางยโศธรา และมาร ยังมีบทบาทและหน้าที่ของบุคคลอื่น ๆ อีก เช่น พระอุทายี พระอุบาลี พระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ พระอาชญาตเกาณฑินยเถระ พระภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 พระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร ปริชาพกชื่ออัสถิเสนะ และประวัติของป่ามฤคทายวัน กล่าวคือบทบาทและหน้าที่ของพระอุทายีในเรื่องกากชาดก บทบาทและหน้าที่ของพระอุบาลีในเรื่องคังคปาลชาดก บทบาทและหน้าที่ของพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะพร้อมทั้งภิกษุ 500 รูปในเรื่องชาดกเรื่องพ่อค้า 500 รูป บทบาทและหน้าที่ของพระอาชญาตเกาณฑินยเถระในอาชญาตเกาณฑินยชาดก บทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ในเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 บทบาทและหน้าที่ของพระเจ้าเศรณิยะพิมพิสารในอรินทมชาดก บทบาทและหน้าที่ของอัสถิเสนะปริพาชกในอัสถิเสนชาดก และประวัติความเป็นมาของป่ามฤคทายะในนยโครธมิคชาดก

[372] ดูรายละเอียดนยโครธมิคชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 1, 254-262.

สรุปบทบาทตัวละครที่เกี่ยวกับเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ในอดีตชาติ มีดังนี้

มหาวัสตุอวทาน	อรรถกถาชาดก	บทบาทตัวละคร
- กากชาดก	- สุปัตตชาดก	กาชื่อสุปัตร / สุปัตต์
- คังคปาลชาดก	- คังคมาลชาดก	พระเจ้าอัฑฒมาสกะ / พระเจ้าพรหมทัต
- อรินทมชาดก	- โสณกชาดก	โศรณกะ / พระเจ้าอรินทมะ
- อัสถิเสนชาดก	- อัฏฐิเสนชาดก	อัสถิเสน / อัฏฐิเสน
- นยโครธมิคชาดก	- นิโครธมิคชาดก	พญากวางนยโครธะ / นิโครธะ

นอกจากการนำเสนอเปรียบเทียบให้เห็นถึงวัตถุประสงค์และบทบาทตัวละครในชาดกตามที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้นำเสนอให้เห็นความเหมือนและความต่างของชาดกในมหาวัสตุอวทานกับอรรถกถาชาดกในแง่อื่น ๆ อีก ดังนี้

ความเหมือนและความต่างของชาดกในมหาวัสตุอวทานกับอรรถกถาชาดก

1. ชาดกทั้ง 26 เรื่องแม้มีโครงเรื่องเหมือนกัน แต่ทุกเรื่องจะมีรายละเอียดต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง บางเรื่องมีรายละเอียดของเนื้อหาไม่เหมือนกันหรือเพิ่มมากขึ้น ความแตกต่างของรายละเอียดเนื้อหาบางครั้งไม่ได้ทำให้แก่นเรื่องหรือการแสดงความคิดเปลี่ยนแปลง แต่บางครั้งก็มีผลกระทบต่อแก่นเรื่องและลักษณะบุคลิกของตัวละคร ทำให้เห็นว่าเป็นการตีความต่างกัน เช่น ชาดกเรื่องนกสามตัวและเรื่องโคธาชาดก เป็นต้น ดังจะแสดงการเปรียบเทียบด้วยตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 30 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างเตศกุณชาดกกับเตสกุณชาดก*

เตศกุณชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	เตสกุณชาดก[373] (อรรถกถาชาดก)
1. พระเจ้าพรหมทัตปรารถนาพระราชโอรสเป็นอย่างมาก จึงเดินทางไปขอพระโอรสกับฤษี ระหว่างทางพระองค์ทอดพระเตรเห็นแม่นก 3 ตัวบินจากรังนกในโพรงไม้ จึงได้เก็บไข่นกมา 3 ฟอง	1. พระเจ้าพรหมทัตเสด็จประพาสอุทยานและได้ทอดพระเนตรเห็นรังนกบนต้นไม้ จึงให้ทหารปีนขึ้นไปดูพบไข่นก 3 ฟอง จึงสั่งให้เอาลงมา
2. ไข่นกทั้ง 3 ฟองเป็นของนกเค้าแมว, นกสาลิกา และนกแก้ว หมายเหตุ 1. นกพระโพธิสัตว์เป็นนกแก้ว (เพื่อให้สอดคล้องกับมูลเหตุสำคัญของการเล่าเรื่องที่ทรงปรารภเรื่องนกแก้วพูดได้)	2. ไข่นกทั้ง 3 ฟอง เป็นของนกฮูก, นกสาลิกา และนกแขกเต้า หมายเหตุ 1. นกเค้าแมวกับนกฮูก เป็นนกประเภทเดียวกัน 2. นกพระโพธิสัตว์เป็นนกแขกเต้า (ซึ่งเป็นการเสวยพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ที่มักจะปรากฏในชาดกเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ราธชาดก (เรื่องที่ 198 ในทุกนิบาต รุหกวรรค) ในสุกชาดก (เรื่องที่ 255 ติกนิบาต สังกัปปวรรค) มหาสุวราชชาดก (เรื่องที่ 429 นวกนิบาต) เป็นต้น

[373] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 545-578.

3. ผู้ที่ถวายคำแนะนำการดูแลไข่นกตั้งแต่การรักษาและการฟักไข่นกให้เป็นตัวนก เป็นนายพรานจับนก แม้ไม่ได้มีการกล่าวไว้ชัดเจนว่า พระราชาจะเลี้ยงนกเหล่านี้เป็นลูกหรือไม่ แต่ก็มีหลักฐานอ้างอิงไว้ว่าฤษีขอให้พระเจ้าพรหมทัตดูแลรักษาไข่นกให้ดี เพราะนกเหล่านี้จะนำพระโอรสมาประทานพระองค์ และหลักฐานอ้างอิงอีกอย่างหนึ่งคือ นกทั้งสามตัวเรียกพระราชาว่า “พระราชบิดา”	3. พระเจ้าพรหมทัตเป็นผู้อธิบาย กำชับให้ระมัดระวังพร้อมทั้งหาวิธีการนำไข่นกลงมาจากต้นไม้ จากนั้นทรงมอบให้อำมาตย์ 3 คนเป็นผู้ดูแลรักษาไข่นกแต่ละฟอง จนกว่าจะฟักเป็นตัวนก พระองค์ตั้งใจจะเลี้ยงนกเหล่านี้เป็นลูก ดังตัวอย่างการกราบทูลของอำมาตย์ในขณะที่ไข่นกฟองแรกได้ฟักเป็นตัวนกว่า “พระราชโอรสประสูติแล้ว”
4. ไม่มีการระบุถึงเพศของนกทั้งสามชนิด และไม่มีการตั้งชื่อนกทั้งสามตัว	4. มีการระบุถึงเพศของนกชัดเจน คือ นกฮูก เป็นตัวผู้ ชื่อเวสสันดร นกสาลิกาเป็นตัวเมีย ชื่อกุณฑลินี และนกแขกเต้าเป็นตัวผู้ ชื่อชัมพุกะ
5. พระเจ้าพรหมทัตใช้คำถามเดียวถามนกทั้งสามตัว นกแต่ละตัวก็ตอบตามความคิดเห็นของตนไปคนละอย่าง	5. พระเจ้าพรหมทัตใช้คำถามเดียวถามนก 2 ตัว คือ นกฮูกเวสสันดรและนกสาลิกากุณฑลินี และอีกหนึ่งคำถามใช้ถามนกแขกเต้าชัมพุกะ ซึ่งทรงถามนกทีละตัว ห่างกัน 2-3 วัน
6. พระเจ้าพรหมทัตทรงปรึกษาราชการ และทรงถามปัญหากะนกทั้งสาม เพราะมีปัญญาเฉลียวฉลาด พูดภาษาคนได้ แต่ไม่ได้กล่าวถึงตำแหน่งทางราชการของนกทั้งสามตัว	6. พระเจ้าพรหมทัตต้องการแสดงให้อำมาตย์ข้าราชบริพารที่เยาะเย้ยพระองค์ที่เลี้ยงดูนกเป็นโอรสธิดา ได้เห็นถึงปัญญาและความเฉลียวฉลาดของนกทั้งสามตัว จึงได้ตรัสถามปัญหาในที่ประชุมมหาสมาคม ทำให้เสนาบดีสรรเสริญและกราบทูลขอตำแหน่งให้นก ทำให้นกได้มีตำแหน่งราชการต่าง ๆ กัน
7. นกทั้งสามตัวได้ให้คำตอบเรื่องราชธรรมของพระราชาแตกต่างกันกับในอรรถกถาชาดก คือ <u>นกเค้าแมว</u> ไม่ได้กล่าวถึงมุสาวาท แต่ขยายความในราชกิจส่วนอื่น เช่น ความยุติธรรม สงเคราะห์คนจนคนรวย มีไมตรีกับเพื่อนบ้าน ไม่เป็นชู้กับภรรยาคนอื่น เป็นต้น <u>นกสาลิกา</u> ได้ตอบคำถามคล้ายกันกับในอรรถกถาชาดก <u>นกแก้ว</u> ได้ตอบคำถามต่างจากในอรรถกถาชาดก ซึ่งตอบว่า กำลังมี 5 อย่าง คือ กำลังของตนเอง, ของบุตร, ของญาติและเพื่อน, ของกองทัพ, และกำลังปัญญา	7. จากคำถามเรื่องราชกิจของพระมหากษัตริย์ <u>นกฮูกเวสสันดร</u> ตอบว่า พระราชาควรเว้นมุสาวาท ความโกรธ และความเร่งรีบ <u>นกสาลิกา</u> ได้ตอบคำถามคล้ายกันกับในมหาวัสตุ <u>นกแขกเต้าชัมพุกะ</u> ได้ตอบคำถามต่างจากในมหาวัสตุ (คำถามเรื่องกำลังของพระราชา) ซึ่งตอบว่ากำลังมี 5 อย่าง คือ กำลังแขน, กำลังโภคทรัพย์, กำลังอำมาตย์ บัณฑิต, กำลังที่ได้จากการมีชาติตระกูลที่ยิ่งใหญ่, และกำลังปัญญา
8. นกแก้วโพธิสัตว์กลายเป็นบุรุษหนุ่ม ได้แสดงธรรมเทศนาบารมี 10 ประการของพระโพธิสัตว์ถวายแก่พระเจ้าพรหมทัต	8. ปิดฉากของเรื่องด้วยการที่พระเจ้าพรหมทัตสวรรคต ได้มอบราชสมบัติให้แก่นกแขกเต้าชัมพุกะ แต่นกนั้นไม่รับ ให้คณะเสนาบดีปกครองบ้านเมืองกันเอง

สรุปได้ว่า โครงเรื่องของชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีความแตกต่างกัน เริ่มต้นที่การเปิดเรื่อง ในมหาวัสตุ พระเจ้าพรหมทัตเดินทางไปขอพระโอรสกับฤษี ระหว่างทางได้ไข่นก 3 ฟอง มีพรานนกมากราบทูลแนะนำวิธีการดูแลและการฟักตัวของไข่นก และไม่มีรายละเอียดว่าได้รับเป็นโอรสหรือไม่มี แต่การอ้างอิงหลักฐานจากฤษี และการเรียกชื่อพระเจ้าพรหมทัตของนกนั้นว่า “พระราชบิดา” ตัว

ละครเอกของเรื่องคือนกแก้ว เพื่อให้ตรงกับมูลเหตุในการตรัสชาดกเรื่องที่นกแก้วพูดได้ ส่วนในอรรถกถาชาดก พระเจ้าพรหมทัตประพาสอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นไข่นกบนต้นไม้จึงให้ทหารนำลงมา พระองค์ทรงอธิบายวิธีดูแลรักษาและการฟักไข่นกด้วยพระองค์เอง ทรงรับนกเป็นพระโอรส ตัวละครเอกของเรื่องคือนกแขกเต้าชัมพุกะซึ่งในชาดกหลายเรื่องได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้เสวยชาติเป็นนกแขกเต้า รวมถึงเรื่องนี้ด้วย

ในมหาวัสตุนั้นพระเจ้าพรหมทัตได้ตั้งคำถามเดียวกันถามนกทั้งสามตัว และไม่มีการระบุเพศของนกเหล่านั้น อีกทั้งไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของการนำนกทั้งสามตัวตั้งเป็นที่ปรึกษาราชการและถามปัญหาต่าง ๆ กะนกเหล่านั้น ส่วนในอรรถกถาชาดกได้ให้รายละเอียดไว้ชัดเจนว่าพระเจ้าพรหมทัตได้ตั้งคำถามเพื่อถามนกไม่เหมือนกัน และได้ระบุเพศของนกพร้อมมีการตั้งชื่อนกไว้ด้วย เป็นเหตุให้ทั้งอำมาตย์ ข้าราชบริพารต่าง ๆ เป็นต้น ต่างเยาะเย้ยพระเจ้าพรหมทัตที่รับนกทั้งสามตัวเป็นลูก จนเป็นเหตุให้พระราชาให้นกเหล่านั้นแสดงความสามารถด้วยการตอบคำถามต่าง ๆ แม้คำตอบของนกแก้วและนกแขกเต้าชัมพุกะจะแตกต่างกันซึ่งน่าจะมาจากการตีความต่างกัน เช่นคำตอบของนกแก้วตีความว่า กำลังของตนเอง และมีกำลังต่างๆ ของบุคคลรอบข้างหรือบริวารคอยค้ำชู เช่น กำลังของบุตร ญาติและเพื่อน กองทัพ จะเป็นกำลังที่ดีที่สุดของพระราชา ส่วนนกแขกเต้าชัมพุกะตีความว่า กำลังแขนเป็นกำลังความสามารถของตนเอง ที่เราสามารถสร้างกำลังโภคทรัพย์ได้และยังต้องอาศัยกำลังของญาติมิตรบริวาร เช่น อำมาตย์ บัณฑิต บุคคลมีชาติตระกูลดี เป็นผู้คอยส่งเสริมสนับสนุน รวมกันเข้าถึงจะเป็นกำลังที่แข็งแกร่ง ดีที่สุด แต่ถึงกระนั้นทั้งนกแก้วและนกแขกเต้าชัมพุกะก็ยังยกย่องปัญญาว่าเป็นกำลังสูงสุดเหมือนกัน และสุดท้าย ในมหาวัสตุนั้น นกแก้วได้กลับกลายเป็นชายหนุ่มเทศนาธรรมแด่พระราชาเรื่องบารมี 10 ประการของพระโพธิสัตว์ แต่ในอรรถกถาชาดก หลังพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต ได้มอบราชสมบัติแก่นกแขกเต้าชัมพุกะ แต่นกนั้นไม่รับ จึงได้มอบให้แก่คณะเสนาบดีปกครองกันเองแทน

ตารางที่ 31 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างนยโครธมิคชาดกกับนิโครธมิคชาดก*

นยโครธมิคชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	นิโครธมิคชาดก[374] (อรรถกถาชาดก)
คล้ายคลึงกันกับนิโครธมิคชาดก แต่ยังมีข้อที่แตกต่างกัน คือ 1. นยโครธะและวิศาขะเป็นพระยากวางพี่น้อง ลูกของพระยากวางโรหกะซึ่งบิดาได้แบ่งให้ดูแลฝูงกวาง ฝูงละ 500 ตัวเท่ากัน	คล้ายคลึงกันกับนยโครธมิคชาดก แต่ยังมีข้อที่แตกต่างกัน คือ 1. พระยากวางนิโครธ และสาขะ ไม่ได้เกี่ยวข้องกัน แต่เป็นจ่าฝูงดูแลกวางฝูงละ 500 ตัว อยู่ในป่าเดียวกัน
2. พระเจ้าพรหมทัตล่ากวางเป็นเกมส์กีฬา ทำให้กวางล้มตายอย่างมาก จึงเป็นข้อตกลงกันของพระยากวางทั้งสองตัวให้ผลัดกันส่งกวางในฝูงตนไปเป็นเป้าธนูให้พระราชายิง จ่าฝูงทั้งสองตัวจึงพากันไปกราบพระราชา	2. พระเจ้าพรหมทัตเสด็จล่ากวางจนชาวประชาเดือดร้อนไม่ได้ทำมาหากิน จึงได้รวมตัวกันต้อนกวางทั้ง 2 ฝูงนำไปขังไว้ในอุทยาน จำลองให้เป็นที่ของกวาง น้ำท่าบริบูรณ์ พวกเขาจึงไปกราบทูลพระราชาเสด็จล่า

[374] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 1, 233-245.

	กวางในสวนนี้ได้โดยสะดวก กวางบาดเจ็บล้มตายมากมาย ทำให้กวางจ่าฝูง 2 ตัวตกลงผลัดเวรกันส่งบริวารเดินไปโรงครัว ไปให้คนครัวประหารวันละตัว
3. ไม่มีรายละเอียดว่าพระราชาให้อภัยโทษกวางจ่าฝูงในขณะที่นยโครธะยอมตายแทนนางกวางท้องแก่ ชาวเมืองเห็นความสง่างามของพระยากวาง จึงไปกราบทูลขอให้พระราชาให้อภัยกวางจ่าฝูงนั้น	3. พระเจ้าพรหมทัตไปสวนป่าที่ชาวประชาทำไว้ให้พระองค์ล่ากวาง พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระยากวางจ่าฝูงที่สวยสง่างามทั้งสองตัว จึงทรงให้อภัยโทษแก่กวางจ่าฝูงทั้งสองตัวนั้น
4. มีรายละเอียดว่านางกวางรู้ว่าตนเองมีลูกในท้อง 2 ตัว จึงได้บอกกวางนายเวรว่า ถ้านางจะไปตามวาระของตน ก็เท่ากับได้ประหารกวางไปถึง 3 ตัว	4. ไม่มีรายละเอียดว่าแม่กวางตั้งท้องลูกกี่ตัว แต่นางกวางได้ตกลูกตัวเดียว ซึ่งคืออดีตชาติของพระกัสสปเถระนั่นเอง
5. หลังจากกวางนายเวรทราบก็ได้ถามกวางตัวอื่น ๆ แต่ได้รับการปฏิเสธ ไม่มีตัวใดยอมไปตายแทน พญากวางนยโครธะจึงอาสาไปแทนนางกวางนั้น	5. ไม่มีรายละเอียดการถามถึงกวางตัวอื่น ๆ ที่จะไปตายแทน แต่กล่าวถึงนางกวางท้องแก่ไปหาจ่าฝูงทั้งสองตัวเอง แต่สาขะไม่ช่วยนางจึงไปหานิโครธะ เขาจึงได้ช่วยเหลือและไม่ได้ให้ขอให้บริวารช่วยเหลือ
6. กล่าวถึงพระราชาที่ปล่อยกวางเป็นอิสระ ได้ยกสวนป่านั้นให้เป็นที่อยู่ของกวาง ห้ามใครๆ ทำอันตรายกวางทั้งหมด	6. มีรายละเอียดนอกเหนือจากในมหาวัสตุ คือ ยังมีการให้อิสระแก่นก ปลา และปล่อยกวางทั้งหมดกลับป่าเดิมก่อนมาอยู่ในอุทยานนั้น
7. ไม่ได้แสดงสัจจวาจาของพระราชาที่ชัดเจน แม้ฝูงกวางได้ทำความเดือดร้อนแก่ชาวนาก็ไม่มีการยกเลิกการให้อภัยกวางเหล่านั้น	7. แสดงสัจจวาจาของพระราชาอย่างชัดเจน และยังแสดงถึงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่มีการแนะให้ทำเขตนาด้วยการผูกใบไม้เป็นสัญลักษณ์ แทนการกั้นรั้ว

สรุปโครงเรื่องชาดกทั้งสองนี้ได้ว่า ในมหาวัสตุอวทาน พระยากวางทั้งสองเป็นพี่น้องพ่อเดียวกัน ดูแลฝูงกวาง 500 ตัวเท่ากัน แต่ในอรรถกถาชาดก พระยากวางทั้งสองไม่ได้เกี่ยวข้องกัน ดูแลกวางฝูงละ 500 ตัว อยู่ในป่าเดียวกัน แสดงความโดดเด่นของตัวละครเอกคือนิโครธะเปรียบเทียบกันชัดเจนกับสาขะ เพราะต้องการแยกแยะให้เห็นอัธยาศัยของนิโครธะที่ชอบช่วยเหลือสามารถเป็นที่พึ่งให้กับกวางทั้งหมดได้ไม่เว้นแม้แต่กวางต่างฝูง เปรียบเทียบชัดเจนตั้งแต่ต้นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงช่วยเหลือภิกษุณีในสำนักของพระเทวทัตนั่นเอง ในมหาวัสตุ พระเจ้าพรหมทัตเสด็จล่ากวางในป่าที่กวางอยู่อาศัยจริง ๆ ทำให้กวางล้มตายมากมาย เป็นเหตุให้กวางจ่าฝูงทั้งสองตัวตกลงผลัดกันส่งบริวารให้พระราชาฆ่าด้วยการยิงธนู ทั้งสองตัวจึงไปหาพระราชา ไม่มีรายละเอียดว่าพระราชาให้อภัยกวางจ่าฝูงหรือไม่ แต่มีการกล่าวถึงประชาชนเห็นพระยากวางที่สง่างามเดินไปจะตายแทนนางกวางท้องแก่ พวกเขาจึงรวมตัวกันไปกราบทูลขออภัยโทษให้กวางจ่าฝูง ในขณะที่อรรถกถาชาดกกล่าวถึงประชาชนเดือดร้อนจากการล่ากวางของพระเจ้าพรหมทัตเลยทำสวนป่าต้อนกวางทั้งสองฝูงเข้าไปอยู่ในป่านั้น เพื่อให้พระราชาได้ล่าตามใจชอบ จนพระราชาเห็นพระยากวางที่สง่างามเดินออกมา จึงได้ให้อภัยโทษกวางจ่าฝูงทั้งสองตัวนั้น สำหรับกวางท้องแก่นั้น ในมหาวัสตุกล่าวว่านางมีลูกอยู่ในท้อง 2 ตัว จากการได้ไปขอนายเวรว่า ถ้าส่งนางไปวันนี้ก็เท่ากับได้ฆ่ากวาง 3 ตัวทีเดียว หลังจากนายเวรถามกวางตัวอื่น ๆ แต่ก็ได้รับการปฏิเสธหมด พญากวางนยโครธะจึงขอไปเอง แต่ในอรรถกถาชาดก ไม่ได้

กล่าวถึงลูกในท้องนางกวางว่ามีกี่ตัว แต่นางกวางตกลูกหนึ่งตัว คืออดีตชาติของพระกัสสปเถระนั่นเอง และนางกวางก็ไม่ได้ไปหากวางนายเวร แต่ไปหาจ่าฝูงทั้งสองตัว กวางสาขะปฏิเสธที่จะช่วยนาง แต่กวางนิโครธะได้ช่วยเหลือนางโดยไม่ได้ขอให้บริวารของตนช่วยเหลือ ทำให้เห็นความเป็นผู้นำของพระโพธิสัตว์ที่มีความเสียสละ มีเมตตา ไม่เบียดเบียน เป็นพื้นฐานในการสั่งสมบารมี ซึ่งบุคลิกนี้โดดเด่นกว่าในมหาวัสตุชัดเจน อรรถกถาชาดกยังมีความสัมพันธ์กับคติชาวบ้านเรื่องธรรมเนียมการผูกใบไม้ในนา จากการแนะนำของพระโพธิสัตว์ที่ให้กั้นเขตนาด้วยการผูกใบไม้นั่นเอง การที่พระยากวางได้ห้ามไม่ให้บริวารกินข้าวกล้าของชาวนา ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของพระโพธิสัตว์ในอรรถกถาชาดกมีความชัดเจนตรงจุดประสงค์ที่เป็นมูลเหตุของการเล่าชาดกที่เน้นความเป็นผู้นำและเป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์

ตารางที่ 32 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างมัญชรีชาดกกับสุธาโภชนชาดก*

มัญชรีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุธาโภชนชาดก[375] (อรรถกถาชาดก)
1. ปัญจศิขะ ที่เคยเป็นญาติเป็นแกนนำในการเปลี่ยนใจฤษีโกศิกะ โดยชักชวนท้าวศักระและเทพบุตร มีจันทรมะ สุริยะ และมาตลี เป็นผู้ช่วย	1. ท้าวสักกะ ที่เคยเป็นบรรพบุรุษของตระกูลโกศิยะได้ชักชวน จันทเทพบุตร สุริยเทพบุตร มาตลีเทพบุตร ปัญจสิขเทพบุตร ซึ่งเคยเป็นลูกของท้าวสักกะ ให้มาปราบนิสัยความตระหนี่ของมัจฉริยโกสิยเศรษฐี หลังเปลี่ยนใจได้แล้วเศรษฐีไปบวชเป็นดาบส
2. ไม่มีเหตุการณ์ที่ปัญจศิกขะแปลงเป็นสุนัขปัสสาวะใส่ในอาหารของฤษีโกศิกะ	2. มีเหตุการณ์ที่กล่าวถึงปัญจสิขเทพบุตรแปลงเป็นสุนัขปัสสาวะใส่ในอาหารของโกสิยเศรษฐี
3. การโน้มน้าวให้ฤษีโกศิกะเปลี่ยนใจด้วยการแสดงธรรม สั่งสอนให้รักในการทำทาน ไม่ละเอียดเท่าในอรรถกถาชาดก	3. การโน้มน้าวโกสิยเศรษฐีมีความละเอียดยืดยาวกว่าและมีการพรรณนาตอนที่พราหมณ์ทั้ง 5 สอนธรรมแก่มหาเศรษฐีละเอียดว่าในมหาวัสตุ
4. ในมหาวัสตุ ยกเกียรติยศ ธิดาคนสุดท้องคือนางหิรีเป็นผู้ได้รับข้าวทิพย์ รวมทั้งเหตุผลที่ธิดาคนนี้มีน้ำใจงาม บริสุทธิ์สมควรให้รับข้าวทิพย์นั้น	4. ในอรรถกถาชาดก ให้นางหิรีเป็นผู้ได้รับข้าวทิพย์เพราะมีความละอายใจ รู้จักข่มใจ ซึ่งมีความหมายตรงกับชื่อ
5. มาตลีเทพบุตรเป็นคนนำข้าวปายาสไปถวายพระดาบส	5. ธิดาทั้ง 4 ของท้าวสักกะเป็นผู้นำไปถวายด้วยตนเอง
6. ไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาตอนหลังเสียชีวิตของฤษีโกศิยะ (ขึ้นสวรรค์)	6. กล่าวถึงเศรษฐีโกศิยะบังเกิดเป็นเทพบุตร ได้นางหิรีเป็นชายา

สรุปโครงเรื่องของชาดกทั้งสองได้ว่า ในมหาวัสตุ ปัญจศิขะเป็นผู้นำชักชวนท้าวศักระ และเทพบุตรองค์อื่นไปเกลี้ยกล่อมให้ฤษีโกศิยะคลายความตระหนี่ ในขณะที่อรรถกถาชาดก ท้าวสักกะเป็นผู้นำในการชักชวนปัญจสิขะและเทพบุตรองค์อื่นไป ซึ่งการเกลี้ยกล่อมด้วยการแสดงธรรมนั้นเนื้อหาในอรรถกถาชาดกจะมีความละเอียดมากกว่า สำหรับธิดาทั้ง 4 คนของท้าวสักกะนั้นประกอบด้วย อาสา ศรัทธา สิรี และหิรี ในชาดกทั้งสองกล่าวตรงกันอาจจะมีบ้างที่สลับกัน ตัวละครในการนำข้าวทิพย์ไปถวายต่างกัน คือ ในมหาวัสตุเป็นมาตลีเทพบุตร ในขณะที่อรรถกถาชาดกเป็นธิดาทั้ง 4 ของ

[375] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 462-513.

ท้าวสักกะนำไปถวายด้วยตนเอง และชีวิตหลังความตายของโกศิยะได้กล่าวไว้เฉพาะในอรรถกถาชาดกเท่านั้น

ตารางที่ 33 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างโคธาชาดกกับโคธชาดก*

โคธาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	โคธชาดก[376] (อรรถกถาชาดก)
1. มูลเหตุการตรัสชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุแสดงถึงประวัติของพระพุทธเจ้าตอนที่ทำให้พระนางยโศธราไม่พอพระทัยในของกำนัลไม่ว่าจะประทานให้แค่ไหนก็ตาม ซึ่งเหมือนกับในอดีตที่พระองค์ทำให้พระนางเป็นแบบนี้ จึงตรัสชาดก	1. เป็นชาดกที่พระพุทธองค์เล่าให้สามีภรรยาฟังถึงการที่สามีเอาเปรียบภรรยาทำเหมือนไม่รัก ทั้ง ๆ ที่ภรรยารักและภักดี จนสามีสำนึกในความดีของนาง ยกย่องบูชานางในเวลาต่อมา
2. มีการเอ่ยชื่อตัวละคร	2. ไม่ได้มีการพูดถึงชื่อตัวละคร
3. โครงเรื่องคล้ายกัน แต่รายละเอียดไม่เหมือนกัน ในมหาวัสตุกล่าวถึงเจ้าชายสุเตชะกับพระชายาถูกบิดาเนรเทศไปอยู่ป่า เพราะระแวงกลัวแย่งราชสมบัติ	3. ไม่มีเนื้อหาในส่วนนี้ในอรรถกถาชาดก
4. แมวจับเหี้ยตัวใหญ่เอามาทิ้งไว้หน้าพระชายา แต่พระชายาไม่ได้ทำเหี้ยให้เป็นอาหารถวายเจ้าชาย เป็นการละเลยการปรนนิบัติสามี เพราะต้องการลงโทษพระชายานี้เจ้าชายทำอาหารเอง และเสวยเองหมด	4. กล่าวว่า นายพรานนำเหี้ยย่างมาเอง แสดงถึงความเห็นแก่ตัวของนายพรานที่สั่งให้ภรรยาไปตักน้ำ แต่ตัวเองกินเหี้ยย่างจนหมด ทั้งที่ภรรยาหิ้วเหี้ยมาตลอดทาง
5. พระชายาผูกใจเจ็บสามีว่าไม่รักจริง ฉะนั้น ตอนที่พระราชาประทานทรัพย์มีค่ามากเท่าไร นางก็ไม่พอใจ	5. ภรรยาไม่ได้โกรธหรือผูกใจเจ็บสามีทั้งที่แสดงนิสัยเห็นแก่ตัวให้เห็น นางเคารพรักสามีไม่เปลี่ยนแปลง จนคุณความดีที่ทำนั้นทำให้สามีละอายใจในภายหลัง

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องแตกต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวถึงพระนางยโศธราไม่พอใจในของกำนัลจากเจ้าชายสิทธารถะ แต่ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงสามีภรรยาที่สามีเอาเปรียบภรรยาทั้ง ๆ ที่นางเคารพภักดีต่อตนเอง จนวันหนึ่งได้ตระหนักถึงความดีของนางจึงเทิดทูนบูชานางในเวลาต่อมา ไม่มีการเอ่ยชื่อตัวละครเหมือนในมหาวัสตุ ส่วนความเป็นมาของเหี้ยก็ต่างกัน คือในมหาวัสตุกล่าวว่าแมวเป็นคนคาบมาวางไว้หน้าพระชายา แต่นางไม่เอามาทำเป็นอาหารถวายสามี เมื่อสามีทำเองก็เสวยเองจนหมด แสดงการไม่ดูแลปรนนิบัติสามี ส่วนในอรรถกถาชาดก ภรรยาเป็นคนหิ้วเหี้ยย่างมาตลอดทาง ไปตักน้ำตามที่สามีสั่ง กลับมาสามีก็กินเหี้ยเองหมดแล้ว ต่อมาระลึกถึงความดีของภรรยาได้จึงได้ยกย่องบูชานางต่อจากนั้น ในชาดกทั้งสองที่กล่าวเหมือนกันคือ เหี้ยย่างได้หนีไปแล้ว และอุปนิสัยของพระชายาและภรรยาในชาดกทั้งสองก็ต่างกัน ในมหาวัสตุ พระนางผูกใจเจ็บที่พระสวามีไม่ได้รักนาง หลังได้พระราชทานทรัพย์มากน้อยแค่ไหนก็ไม่ทำให้พอใจได้ ในขณะที่ในอรรถกถาชาดก ภรรยายังมีความรักสามีเต็มเปี่ยมไม่เปลี่ยนแปลงจนสามีละอายใจในความดีนั้น

[376] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 600-605.

ตารางที่ 34 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างธรรมปาลชาดกกับมหาธัมมปาลชาดก*

ธรรมปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	มหาธัมมปาลชาดก[377] (อรรถกถาชาดก)
1. มูลเหตุการตรัสชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุแสดงถึงพละกำลังของเจ้าชายสิทธารถะที่สามารถยกศรขึ้นได้ เป็นหตุให้พระองค์ได้อภิเษกกับเจ้าหญิงยโศธรา	1. มูลเหตุที่ตรัสชาดกเรื่องนี้เพราะปรารภการที่พระเจ้าสุทโธทนะไม่เชื่อเทวดาที่มากราบทูลว่าเจ้าชายสิทธัตถะสิ้นพระชนม์ เพราะเสวยอาหารไม่พอ
2. โครงเรื่องคล้ายกัน แต่รายละเอียดต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวถึงธรรมปาละไปเรียนวิชากับอาจารย์ ใกล้ที่พักมีบ่อน้ำซึ่งมีรากษสคอยจับกินคนที่ไปใช้น้ำนั้น แต่ธรรมปาละเป็นเพื่อนกับลูกพญานาค จึงลงไปในบ่อน้ำบ่อยๆ บังเอิญวันหนึ่งมีหนุ่มคล้ายกับเขาถูกรากษสจับกิน แต่ทุกคนเข้าใจว่าเป็นธรรมปาละ	2. มหาธรรมปาละไปเรียนในสำนักทิศาปาโมกข์ ซึ่งต่อมาบุตรชายคนโตของอาจารย์ได้เสียชีวิต ทำให้มหาธรรมปาละแปลกใจเพราะในตระกูลตนไม่มีใครอายุสั้น เป็นเหตุให้อาจารย์เดินทางไปหาพ่อแม่ของมหาธรรมปาละ ซึ่งได้ให้คนเอากระดูกแพะล้างน้ำใส่กระสอบไป แต่บิดามารดาของเขาไม่เชื่อ ทำให้อาจารย์ต้องถามถึงความไม่เชื่อนั้น จึงทราบว่าเพราะพวกตนปฏิบัติธรรมถือศีล อาจารย์จึงได้ขอขมาและจากไป

สรุปได้ว่า โครงเรื่องของชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่รายละเอียดกล่าวไว้ต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวถึงตัวละครเอกคือธรรมปาละลงไปในบ่อน้ำบ่อย ๆ เพราะเป็นเพื่อนกับลูกพญานาค จนวันหนึ่งมีหนุ่มหน้าตาคล้ายเขาไปตักน้ำแล้วถูกรากษสจับกิน ทำให้ทุกคนเข้าใจว่าเป็นธรรมปาละที่ตาย แม้ในมหาวัสตุจะกล่าวถึงความตายแต่ไม่ใช่ตัวละครเอกที่ตายเหมือนกับในอรรถกถาชาดก อีกทั้งในอรรถกถาชาดกยังแสดงเหตุลักษณะพิเศษของตระกูลมหาธรรมปาละด้วย แต่ไม่ได้กล่าวส่วนนี้ไว้ในมหาวัสตุ

ตารางที่ 35 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศรเกษปชาดกกับอสทิสชาดก*

ศรเกษปชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	อสทิสชาดก[378] (อรรถกถาชาดก)
1. มูลเหตุการตรัสชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุแสดงความสามารถของพระโพธิสัตว์ในการยิงธนูและบังคับลูกธนูได้ไกลตามที่ต้องการ เพราะทรงยิงลูกธนูจากเมืองตักศิลาไปยังเมืองพาราณสี และบังคับให้ตกใกล้พระบาทของพระราชาศัตรูผู้รุกรานแต่ไม่ได้ทำอันตรายพระราชานั้น	1. กล่าวเน้นที่การสละราชสมบัติออกบวช ทั้ง ๆ ที่เป็นส่วนแทรกไว้ในเรื่องเพียงนิดเดียว เนื้อเรื่องแสดงความสามารถในการยิงธนูอย่างละเอียดและพิสดาร เนื้อเรื่องจึงละเอียดกว้างขวางกว่ามูลเหตุการเล่าเรื่อง
2. โครงเรื่องเหมือนกัน แต่ในอรรถกถาชาดกมีเนื้อหาละเอียดมากกว่ามหาวัสตุ กล่าวคือ เนื้อหาที่แสดงความสามารถยิงลูกศรเป็นตัวอย่างไม่ได้กล่าวไว้ในมหาวัสตุ ทั้ง ๆ ที่มหาวัสตุเป็นชาดกที่เล่าเพื่อแสดงฝีมือการยิงธนูของพระโพธิสัตว์	2. พระอสทิสกุมารทรงศึกษาที่เมืองตักกศิลา และมีฝีมือในการยิงธนูหาใครเทียบไม่ได้ เนื้อเรื่องทำให้พระองค์ได้แสดงฝีมือยิงพวงมะม่วงอย่างพิสดาร ลูกศรไปไกลถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และจาตุมหาราช ลูกธนูที่ตัดพวงมะม่วงเป็นลูกธนูที่ตกลงมาเพราะอสทิสะยิงลูกธนูดอกที่สองไปปัดท้ายธนูดอกแรก ในตอนท้ายของชาดกยังอธิบายสรุปความสามารถในการยิงธนูของพระอสทิสะไว้เป็นข้อ ๆ โดยชัดเจนอีกครั้ง

[377] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 882-892.

[378] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 3, 171-179.

3. เนื้อหากล่าวถึงพระราชาแห่งพาราณสีทรงฝากราชบัลลังก์ไว้ให้พระอนุชาดูแลระหว่างพระองค์เสด็จไปประทับที่เมืองตักศิลา	3. อสทิสกุมารได้ครองบัลลังก์หลังบิดาสวรรคต แต่พระองค์ทรงสละราชสมบัติให้พระอนุชาซึ่งหูเบาเชื่อคำยุยงของเสนาบดีเป็นเหตุมีบัญชาให้จับพระเชษฐาขังคุก พระองค์จึงเสด็จหนีและรับราชการอยู่กับพระราชาแคว้นอื่น
4. กล่าวถึงเนื้อหาตอนเมืองจะถูกยึดต่างกัน คือ ในมหาวัสตุกล่าวถึงเมืองพาราณสีถูกยึดโดยพระราชาองค์หนึ่งซึ่งยกกองทัพมาถึง 4 กองทัพ	4. แต่ในอรรถกถากล่าวว่า เมืองจะถูกยึดเพราะพระราชา 7 นครยกทัพมาล้อมเมือง
5. หลังจากที่พระเจ้าพาราณสีทรงทราบข่าวที่มีกองทัพมาล้อมเมือง จึงทรงจารึกพระราชสาส์นลงบนเปลือกไม้ จารึกพระนามของพระราชาผู้บุกรุกแล้วเอาเปลือกไม้พันรอบลูกธนูยิงไปตกแทบพระบาทของพระราชาผู้นั้น โดยยิงจากเมืองตักศิลาไปถึงเมืองพาราณสี	5. พระอสทิสเสด็จกลับมายังพาราณสีตามคำกราบทูลเชิญของพระอนุชา พระองค์ทรงสลักอักขระบนลูกธนูมีข้อความว่าพระองค์เสด็จกลับมาแล้ว และจะยิงลูกศรมาล้างชีวิตศัตรู ถ้าใครไม่อยากตายให้ถอยทัพไป แล้วยิงลูกศรนั้นไปปักในสุวรรณภาชนะของพระราชาทั้ง 7

สรุปได้ว่า มูลเหตุของการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องนี้แตกต่างกัน เมื่อศึกษาดูโครงสร้างแม้จะเหมือนกันแต่เนื้อหามีรายละเอียดต่างกัน พบว่าในอรรถกถาชาดกมีการกล่าวอธิบายการแสดงความสามารถในการยิงธนูอย่างละเอียดและพิสดาร ฉะนั้นเนื้อเรื่องจึงละเอียดกว้างขวางกว่าวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง แต่ในมหาวัสตุได้แสดงเนื้อหาไว้อย่างทั่วไป ไม่ได้มีความสำคัญเท่าที่ควรไม่ได้ส่งผลถึงการสนับสนุนความสามารถของพระโพธิสัตว์ในการยิงลูกศร นอกจากนี้โครงเรื่องยังแสดงเหตุที่ต้องเสด็จออกจากราชสมบัติเหมือนกันคือพระราชาได้ยกราชสมบัติให้อนุชา แต่ต่างกันที่ในมหาวัสตุ หลังจากยกราชสมบัติให้พระอนุชาแล้วได้เสด็จไปประทับที่เมืองตักศิลา แต่ในอรรถกถาชาดก พระอนุชาระแวงเพราะคำยุยงของเสนาบดี จึงคิดจะจับพระเชษฐาเป็นเหตุให้ทรงหนีไปอยู่ในต่างแคว้น และกล่าวถึงรูปแบบการยึดเมืองต่างกัน คือ ในมหาวัสตุกล่าวว่า มีพระราชาองค์หนึ่งมี 4 กองทัพพร้อมมายึดเมือง แต่ในอรรถกถาชาดกกล่าวไว้ว่า มีพระราชาถึง 7 พระองค์ที่จะบุกมายึดเมือง ต่อมาเนื้อหาที่ต่างกันอีกหนึ่งจุดคือ ในมหาวัสตุ หลังพระเจ้าพาราณสีทราบข่าว ได้เอาเปลือกไม้ที่จารึกพระนามพระราชาศัตรูมัดที่หัวลูกศรแล้วยิงไปตกใกล้พระราชาองค์นั้น แต่ในอรรถกถาชาดกกล่าวว่า พระอนุชาได้อัญเชิญพระราชากลับ จึงทรงสลักอักษรบนลูกธนู ขู่พระราชาทั้ง 7 แล้วลูกศรไปตกใกล้ ๆ สุวรรณภาชนะของพระราชา 7 พระองค์นั้น เนื้อหาส่วนนี้ต่างกันที่ ในมหาวัสตุได้จารึกพระนามของพระราชาศัตรูบนเปลือกไม้แล้วมัดรวมกับลูกศร แต่ในอรรถกถาชาดก ไม่มีการจารึกพระนามพระราชาไม่ว่าองค์ใด แต่ได้จารึกข้อความข่มขวัญ และเขียนไว้บนลูกศร ไม่ได้เขียนบนเปลือกไม้และมัดรวมกับลูกศรเหมือนในมหาวัสตุ

ตารางที่ 36 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอมราชาดกกับสูจิชาดก*

อมราชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สูจิชาดก[379] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เหมือนกัน แต่ในมหาวัสตุเพิ่มเติมในการเอาชนะพระทัยพระนางยโศธราเข้าไปด้วย พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงปัญญา มีการใช้ปัญญาเอาชนะพระทัยพระนางยโศธรา	1. พระพุทธองค์ต้องการแสดงว่าเป็นผู้มีปัญญาจึงตรัสชาดก
2. แม้โครงเรื่องจะเหมือนกันทั้งสองชาดก แต่ยังมีเนื้อหาที่แตกต่างกันอยู่บ้าง คือ ในมหาวัสตุ มเหาษธะเป็นบุตรผู้นำหมู่บ้าน ส่วนนางอมราเป็นลูกสาวช่างตีเหล็ก	2. พระโพธิสัตว์เป็นช่างตีเหล็กยากและจนไปหลังรักนางกุมาริกาธิดาของหัวหน้าช่างเหล็กผู้มั่งคั่ง
3. แสดงปัญญาของมหาษธะและนางอมรา ขณะที่พบเจอกันได้ทดสอบปัญญากัน เช่น มเหาษธะถามชื่อของนาง เป็นลูกใคร จะไปไหน นางอมราตอบเป็นปริศนา มเหาษธะผู้เฉลียวฉลาดรู้คำตอบของนางได้ถูกต้อง	3. ไม่ปรากฏเนื้อหาการพบปะพูดคุยและถามชื่อกันระหว่างพระโพธิสัตว์กับนางกุมาริกา
4. มเหาษธะได้ทำเข็มพิเศษขึ้นมาเพื่อแสดงฝีมือช่างเหล็กของตน เพื่อให้บิดานางอมราพอใจยกนางให้	4. พระโพธิสัตว์เป็นช่างเหล็กอยู่แล้ว ปรารถนาแต่งงานกับธิดาหัวหน้าช่าง จึงคิดทำเข็มเหล็กพิเศษเพื่อประกาศฝีมือ
5. เข็มที่มเหาษธะทำขึ้นมานั้น ดูเหมือนคล้ายกันในชาดกทั้งสอง แต่ยังมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในมหาวัสตุ ทำเข็ม 7 เล่ม ซ่อนอยู่ในกลักเดียว ทำให้เข็มทั้ง 8 เล่ม เหมือนเป็นเข็มเล่มเดียว และเข็มที่มองดูแค่เล่มเดียว จริง ๆ เป็นเข็มถึง 8 เล่ม	5. พระโพธิสัตว์ทำเข็มเล็กเล่มเดียว แต่ทำกลักรูปร่างแบบเข็มหุ้มซ้อนไว้ 7 ชั้น คุณสมบัติของเข็มพิเศษนี้ว่าแข็งแกร่ง โดยให้ตอกเข็มเล่มนี้ทะลุทั่งเหล็กลงไปได้ แม้จะเป็นเข็มที่มีขนาดเล็กนิดเดียว
6. กำหนดชื่อตัวละครชัดเจน คือ มเหาษธะ และนางอมรา	6. ไม่ได้กำหนดชื่อตัวละครชัดเจน แต่เรียกกลาง ๆ ว่า พระโพธิสัตว์ และนางกุมาริกา

สรุปได้ว่า มูลเหตุของการเล่าชาดกทั้งสองเรื่องนี้เหมือนกัน แต่ในมหาวัสตุเพิ่มเติมเนื้อหาที่พระพุทธองค์ทรงเอาพระทัยพระนางยโศธราเข้าไปด้วย เนื้อหาตัวละครเอกแตกต่างกัน กล่าวคือ ในมหาวัสตุ มเหาษธะเป็นบุตรผู้นำหมู่บ้าน นางอมราเป็นลูกสาวช่างตีเหล็ก ได้พบเจอกันถามชื่อที่อยู่กัน แต่นางอมราตอบเป็นปริศนา ซึ่งมเหาษธะก็รู้คำตอบนั้น ส่วนในอรรถกถาชาดก พระโพธิสัตว์เป็นช่างตีเหล็กยากจน แต่นางอมราเป็นธิดาของหัวหน้าช่างตีเหล็ก ไม่มีเนื้อหาตอนถามชื่อปรากฏไว้ ในชาดกทั้งสองนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทำเข็มพิเศษเหมือนกัน แต่ต่างกันเล็กน้อยคือในมหาวัสตุทำเข็ม 8 เล่มให้ดูเหมือนเข็มเล่มเดียว แต่ในอรรถกถาชาดกทำเข็มเล่มเดียวหุ้มกลัก 7 ชั้น และมีความแข็งแกร่งตอกทะลุทั่งเหล็กได้ จะเห็นได้ว่าแม้เนื้อหาในชาดกทั้งสองนี้อาจมีเนื้อหาแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่ก็ถือได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากมโหสถชาดกในมหานิบาต

[379] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 128-135.

ตารางที่ 37 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศยามาชาดกกับกณเวรชาดก*

ศยามาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	กณเวรชาดก[380] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์การเล่าเรื่องต่างกัน ทำให้จุดหมายของเรื่องต่างกันด้วย ในมหาวัสตุเล่าแสดงความสัมพันธ์ของพระพุทธองค์กับพระนางยโศธราที่พระองค์ไม่ได้ใส่พระทัยพระนาง	1. แสดงผลที่ในอดีตชาติภรรยาเก่ายั่วยวนพระภิกษุจนลาสิกขาและเป็นเหตุให้ถูกตัดศีรษะ หากภิกษุลาสิกขาเพราะภรรยาเก่าก็จะเป็นเหมือนกัน
2. แม้จะมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน แต่เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาจะมีความแตกต่างกัน คือ ในมหาวัสตุ พระโพธิสัตว์เป็นพ่อค้าม้า ถูกปล้นจนหมดตัว หนีไปนอนในบ้านร้าง ทำให้ทหารจับตัวไว้เพราะเข้าใจผิดว่าเป็นโจรขโมยทรัพย์ในพระราชวัง	2. พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโจรเก่งกาจไม่มีใครสู้ได้ มีการบรรยายพฤติกรรมชั่วร้ายของโจร จนในขณะที่กำลังปล้นบ้านเศรษฐี ชาวเมืองจึงกราบทูลพระราชาให้ทรงปราบโจรโดยเด็ดขาด โจรจึงถูกจับตัวได้
3. ศยามาเป็นเศรษฐินีของหมู่บ้าน ได้ส่งตัวบุตรพ่อค้าที่อยู่บ้านตนเองตามข้อตกลงไว้ 12 ปี ไปให้ทางทหารฆ่าแทนพระโพธิสัตว์ โดยหลอกหลวงว่าให้เอาอาหารไปให้โจรที่กำลังถูกฆ่าเพราะสงสาร	3. นางสามาเป็นหญิงคณิกา ได้ส่งตัวบุตรเศรษฐีที่มาหลงรักนางไปให้ทหารฆ่าแทนพระโพธิสัตว์ โดยหลอกหลวงว่า โจรที่กำลังถูกฆ่าเป็นพี่ชายของนาง ให้นำเงินไปไถ่ตัวก็จะได้อิสระ
4. ศยามาเป็นหญิงมีปัญญาเฉลียวฉลาด ดูได้จากมารยาที่นางแสดงต่อหน้าบุตรพ่อค้า และการแสดงละครให้พ่อค้าและภรรยาเชื่อว่าลูกตัวเองตายแล้วแต่ไม่ให้ดูหน้าเพราะบุตรพ่อค้าสั่งไว้ เพราะกลัวทุกคนจะรู้ความจริง	4. นางสามาใช้มารยาอย่างหญิงแพศยา ด้วยการหลอกลวงคนที่รักนางให้ไปตาย ได้โกหกว่า มีโจรเป็นพี่ชายกำลังจะถูกฆ่าเพื่อทำให้บุตรเศรษฐีเกิดความเห็นใจ
5. วัชรเสนออกอุบายให้นางศยามาไปเที่ยวสระบัวมอมเหล้าแล้วค่อย ๆ จับนางกดน้ำไม่ทันให้รู้ตัว	5. โจรชวนนางไปเที่ยวสวนโดยให้นางแต่งกายด้วยทรัพย์สินต่าง ๆ แล้วบีบคอนาง ปลดทรัพย์สินไปตามวิสัยโจร
6. นางศยามาใช้วิธีส่งข่าวให้คนรักรู้ด้วยการจ้างคนขับร้องเพลงส่งสาส์นให้รู้ว่ายังมีชีวิตอยู่และรอการกลับมา	6. นางสามาไม่รู้ว่าโจรอยู่ที่ไหน จึงให้ช่างฟ้อนเดินทางขับร้องเพลงไปทั่วทุกที่
7. การเรียกชื่อตัวละครต่างกัน ในมหาวัสตุ พ่อค้าม้าชื่อวัชรเสน และนางศยามา เป็นตัวละครเอกของเรื่องแต่ไม่มีชื่อของบุตรพ่อค้า	7. ตัวละครเอกเป็นโจร ไม่มีชื่อ แต่ฝ่ายหญิงมีชื่อว่านางสามา แต่ไม่มีชื่อของบุตรเศรษฐีซึ่งเป็นคนแทนเปลี่ยนไปฆ่าเหมือนกับในมหาวัสตุ

สรุปได้ว่า มูลเหตุการเล่าเรื่องต่างกัน ทำให้เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายต่างกันด้วย ในมหาวัสตุนอกจากเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระโพธิสัตว์และพระนางยโศธราแล้ว ยังเพิ่มเติมพุทธประวัติเข้าไปด้วย โครงเรื่องดูเหมือนจะคล้ายคลึงกัน แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาจะมีความแตกต่างกัน คือ ในมหาวัสตุ พระโพธิสัตว์เป็นหัวหน้าพ่อค้า แต่ถูกทหารจับเพราะคิดว่าเป็นโจรในขณะที่พ่อค้านั้นถูกปล้นจนหมดตัวนอนในบ้านร้างในคืนที่มีโจรปล้นทรัพย์ในพระราชวัง ส่วนนางศยามาเป็นเศรษฐินีของหมู่บ้าน ได้ส่งตัวบุตรพ่อค้าไปให้เขาฆ่าแทนพระโพธิสัตว์ โดยหลอกลวงให้นำอาหารไปให้แทนนางเพราะสงสารโจร ส่วนในอรรถกถาชาดก พระโพธิสัตว์เป็นโจรตั้งแต่เกิด ส่วนนางสามาเป็นหญิงคณิกาได้ส่งตัวบุตรเศรษฐีไปให้เขาฆ่าแทนพระโพธิสัตว์ โดยหลอกหลวงว่า โจรนั้นเป็นพี่ชายให้นำเงินไปไถ่

[380] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 497-505.

ตัวก็จะได้อิสระ ในมหาวัสตุได้แสดงความมีปัญญาเฉลียวฉลาดของนางศยามาใช้รวมกับมารยาของตน เพื่อหลอกลวงทุกคน แต่ในอรรถกถาชาดกได้แสดงมารยาของนางสามาอย่างเดียว นั่นอาจจะเป็นเพราะนางศยามาถูกกำหนดให้เป็นเศรษฐินี ส่วนนางสามาเป็นหญิงคณิกาก็อาจจะเป็นได้ ในมหาวัสตุนั้น พ่อค้าม้าต้องการหนีเป็นอิสระเพราะรักชีวิตตนเอง แต่ในอรรถกถาชาดกแสดงให้เห็นถึงนิสัยโจรว่านอกจากอยากได้ชีวิตอิสระแล้ว ยังต้องปล้นทรัพย์สินด้วย และการส่งข่าวให้ชายคนรักรู้ว่าตนเองยังไม่ตายและรอคอยการกลับมาของเขาอยู่นั้น นางศยามาในมหาวัสตุใช้วิธีจ้างคนขับร้องเพลง และนางสามาในอรรถกถาชาดกให้ช่างฟ้อนร้องเพลงไปทุกที่เป็นต้น ในมหาวัสตุพระโพธิสัตว์เป็นหัวหน้าพ่อค้าม้ามีชื่อเรียกที่ชัดเจน ในขณะที่อรรถกถาชาดกไม่มีชื่อเรียก

ตารางที่ 38 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างจัมปกชาดกกับจัมเปยยชาดก*

จัมปกชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	จัมเปยยชาดก[381] (อรรถกถาชาดก)
1. มูลเหตุที่ตรัสเล่าชาดกเพราะต้องการสนับสนุนถึงความช่วยเหลือที่ทำให้พ้นจากเงื้อมมือศัตรูของพระนางยโศธราที่มีต่อพระพุทธเจ้า	1. ไม่ได้ตรัสถึงมูลเหตุการเล่าชาดกเรื่องนี้ไว้
2. โครงเรื่องอาจจะมีส่วนคล้ายคลึงกัน แต่เนื้อหารายละเอียดต่างกัน คือ ในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างพระเจ้ามคธกับพระเจ้าอังคติราช	2. กล่าวถึงการทำสงครามของพระราชาทั้งสองเป็นเหตุให้พระยานาคจัมเปยยะช่วยเหลือให้พระเจ้ามคธให้เอาชนะพระเจ้าอังคติราชได้ ต่อมาพระราชาทั้งสองมีไมตรีต่อกันจึงทำพลีกรรมแก่พญานาคทุกปี
3. พญานาคชื่อจัมปกะ นางนาคมเหสีไม่มีชื่อ	3. มีการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นบุรุษเข็ญใจ มีความโลภในสมบัติของพญานาค จึงทำบุญรักษาศีลตายไปเกิดเป็นพญานาคในนาคพิภพชื่อจัมเปยยะ มีนางนาคมเหสีชื่อสุมนา
4. พระเจ้ากรุงพาราณสีมีชื่อว่าอุครเสน	4. ไม่มีชื่อ
5. พญานาคราชบอกแก่บริวารว่า ถ้าพระราชาถูกจับใบไม้ดอกไม้จะเหี่ยวแห้ง ถ้าพระองค์สิ้นพระชนม์ใบไม้จะร่วง น้ำในบ่อจะแห้ง	5. พญานาคบอกแก่มเหสีว่าจะมีสัญญาณเป็น 3 อย่างเกิดขึ้นในสระโบกขรณี คือ ถ้าพระองค์สิ้นพระชนม์ น้ำจะขุ่นมัว ถ้าพญาครุฑจับไป น้ำจะเดือดพุ่ง ถ้าหมองูจับไปน้ำจะเป็นสีแดงดังโลหิต
6. มีการเชิญพระเจ้ากรุงพาราณสีไปชมนาคพิภพตรงกัน	6. แต่ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวบรรยายความงามของนาคพิภพอย่างละเอียด จึงเป็นเหตุให้พระเจ้ามคธสงสัยว่า ความสุขประหนึ่งสวรรค์เช่นนี้ทำไมพญานาคจัมเปยยะจึงยังอยากจะบวช

สรุปได้ว่า ในมหาวัสตุได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการตรัสชาดกไว้ชัดเจนในขณะที่อรรถกถาชาดกไม่ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการตรัสไว้ แต่ในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงสงครามของพระราชาในขณะที่ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงสงครามของพระราชาและมีพญานาคได้ช่วยเหลือไว้ชัดเจน และยังกล่าวถึงประวัติพญานาคที่มาจากมาณพเข็ญใจ โลภอยากได้สมบัติของนาค ทำบุญรักษาศีล ตายไป

[381] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 195-219.

จึงเกิดเป็นพญานาคจัมเปยยะ มีมเหสีชื่อสุมนา ในมหาวัสตุไม่มีชื่อมเหสี และชื่อพญานาคคือจัมปกะ และสัญญาณที่พญานาคประสบอันตรายกล่าวไว้ต่างกัน คือ ในมหาวัสตุ ถ้าถูกจับใบไม้จะเหี่ยวแห้ง ถ้าสิ้นพระชนม์ใบไม้จะร่วงและน้ำในบ่อจะแห้ง ในขณะที่อรรถกถาชาดกกล่าวไว้ว่า มีสัญญาณ 3 อย่าง คือ ถ้าสิ้นพระชนม์ น้ำในสระโบกขรณีจะขุ่นมัว ถ้าถูกพญาครุฑจับไป น้ำจะเดือดพุ่ง ถ้าหมองูจับไป น้ำจะเป็นสีแดงเหมือนโลหิต ทั้งนี้ชาดกทั้งสองเรื่องกล่าวถึงการเชิญพระเจ้ากรุงพาราณสีไปชมนาคพิภพเหมือนกันต่างกันที่เนื้อหาการชมนาคพิภพนั้นในอรรถกถาชาดกได้บรรยายไว้อย่างละเอียดกว่า และเนื้อหาทั้งสองชาดกได้กล่าวถึงการแสดงบารมีเหมือนกัน

ตารางที่ 39 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศยามกชาดกกับสุวรรณสามชาดก*

ศยามกชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุวรรณสามชาดก[382] (อรรถกถาชาดก)
1. วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน คือ พระเจ้าศุทโธทนะไม่ทรงเชื่อว่าเจ้าชายสิทธารถะสิ้นพระชนม์ เรื่องนี้มีจุดประสงค์ทำนองเดียวกันกับการเล่าชาดกเรื่องมหาธัมมปาลชาดกในอรรถกถาชาดก	1. มีวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกเพื่อสรรเสริญการที่บุตรเลี้ยงดูพ่อแม่
2. โครงเรื่องเหมือนกัน แต่เนื้อเรื่องต่างกัน กล่าวคือ ในมหาวัสตุกล่าวถึงพราหมณ์ที่บำเพ็ญตบะมา 48 ปี เห็นควรมีบุตร จึงมีภรรยาและบุตร แล้วกลับมาบวชใหม่ ภรรยาที่ตั้งท้องตามเข้าป่าไปด้วย นางให้กำเนิดบุตรในป่านั้น	2. กล่าวถึงลูกชายหญิงของนายพรานที่เป็นเพื่อนรักกันมาก แต่งงานกันด้วยความพอใจและข้อตกลงของพ่อแม่ แต่ไม่ล่วงประเวณีกัน พากันออกบวช ท้าวสักกะเห็นว่าทั้งสองจะต้องตาบอดจึงมาขอให้มีบุตรโดยดาบสไม่ล่วงประเวณีให้เสียศีล ทั้งสองจึงมีบุตรชายไว้ดูแล
3. เมื่อพ่อแม่แก่ชราจึงตาบอด หลังจากศยามกะฟื้น มีชีวิตใหม่ เนื้อหาก็ไม่ได้กล่าวไว้ว่าพ่อแม่จะกลับมาตาดีดังเดิม	3. พ่อแม่ตาบอดเพราะวันที่ฝนตก ไปหลบฝนที่จอมปลวกใหญ่ น้ำฝนผสมเหงื่อตกลงบนตัวงูในจอมปลวก มันจึงพ่นพิษใส่ทำให้ตาบอด และได้กล่าวถึงบุพพกรรมที่ทำให้ตาบอดด้วยการเอาคืนเศรษฐีที่ตนเองรักษาจนตาดีแล้วไม่ให้เงินเลยวางแผนให้เขาหยอดตาที่ปรุงไว้ให้ และเนื้อหากล่าวถึงหลังจากสุวรรณสามได้ฟื้นมีชีวิตใหม่ พ่อแม่ก็กลับมาตาดีด้วยเช่นกัน
4. ไม่ได้กล่าวไว้ว่าพราหมณ์ชื่ออะไร แต่กล่าวชื่อนางพราหมณีชื่อปารกา ส่วนพระโพธิสัตว์ชื่อศยามกะ เพราะมีผิวดำ พระราชาชื่อพระเจ้าเปลิยักษะ	4. บิดาเป็นพรานชื่อทุกูละ มารดาชื่อนางปาริกา ส่วนพระโพธิสัตว์ชื่อสุวรรณสาม เพราะมีผิวดังทอง พระราชาชื่อพระเจ้าปิลยักขราช
5. อำนาจการประพฤติธรรมของบิดามารดา และความดีของศยามกะเองที่ทำให้ศยามกะฟื้น ไม่ได้กล่าวไว้ว่ามีบทบาทของพระสุนทรีเทพธิดา	5. สุวรรณสามฟื้นด้วยอำนาจสัจจกริยาของบุคคล 3 คน คือ พ่อ แม่ และเทพธิดาพสุนทรีที่เห็นพฤติกรรมความดีของสุวรรณสามมาโดยตลอด
6. พระราชาทรงยิงศยามกะ เพราะคิดว่าเป็นกวาง เนื่องจากไม่คิดว่ามีมนุษย์อยู่ในป่านี้	6. พระราชาทรงตั้งใจยิงสุวรรณสามด้วยธนูอาบยาพิษ เพราะไม่แน่ใจว่าเป็นสัตว์ใด จะจับเป็นก็กลัวจะหนีไป

สรุปได้ว่า จุดประสงค์หรือมูลเหตุในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุไม่ได้มีเนื้อหาตรงกับวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก เพราะไม่ได้มีเหตุการณ์ตอนนี้ปรากฏในเนื้อเรื่อง หลังจากพระพุทธองค์

[382] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 2, 168-212.

ทรงแสดงการกลับชาติแล้วจึงมีพระดำรัสสรุปที่พระพุทธบิดาไม่เชื่อและกล่าวว่าศยามกะยังไม่ตาย เขาเพียงแต่หมดสติเพราะยาพิษจากลูกศรเท่านั้น เนื้อเรื่องแตกต่างกันคือ ในมหาวัสตุบิดามารดาของตัวละครเอกคือพระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ และพระโพธิสัตว์ได้เกิดขึ้นในครรภ์ก่อนที่บิดามารดาจะบวช ขณะที่ในอรรถกถาชาดกเป็นพราน และพระโพธิสัตว์ได้เกิดหลังจากบิดามารดาบวชแล้ว ในอรรถกถาชาดกเป็นการเล่าชาดกซ้อนชาดกจากเนื้อหาในตอนที่กล่าวถึงบิดามารดาของพระโพธิสัตว์ตาบอด และได้เล่าชาดกต่อกล่าวถึงบุพพกรรมในอดีตที่ทำให้ตาบอดนั้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งลักษณะการเล่าแบบนี้ไม่พบในมหาวัสตุ นอกจากนี้ชาดกทั้งสองเรื่องยังเรียกชื่อตัวละครต่างกัน และการฟื้นของพระโพธิสัตว์ก็แตกต่างกัน ในมหาวัสตุฟื้นเพราะอำนาจการประพฤติธรรมของบิดามารดาและของตนเอง แต่ในอรรถกถาชาดก ฟื้นเพราะอำนาจสัจจกิริยาของบิดามารดาและเทพธิดา และในมหาวัสตุพระราชายิงศยามกะด้วยด้วยความบังเอิญเพราะคิดว่าเป็นกวาง แต่ในอรรถกถาชาดกนั้น พระราชาตั้งใจยิงสุวรรณสาม เพราะกลัวจะหลบหนีไป

ตารางที่ 40 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศิริประภชาดกกับสุวรรณมิคชาดก*

ศิริประภชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุวรรณมิคชาดก[383] (อรรถกถาชาดก)
1. จุดประสงค์ในการตรัสเล่าชาดกเพื่อแสดงความจงรักภักดีของพระนางยโศธรา	1. จุดประสงค์เพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุณีรูปหนึ่งที่ช่วยสามีให้พ้นจากมรณะ
2. เนื้อเรื่องใกล้เคียงกัน	2. เนื้อเรื่องมีรายละเอียดเพิ่มเติมจากมหาวัสตุคือในตอนท้ายเรื่องสุวรรณมิคชาดก กล่าวถึงกวางโพธิสัตว์มอบแก้วมณีให้นายพรานไว้หาเลี้ยงชีพ และเทศนาสั่งสอนให้ประพฤติธรรม
3. มีการระบุชื่อละคร	3. ไม่ได้ระบุชื่อละคร

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุ พระพุทธองค์ตรัสเล่าเพื่อแสดงความภักดีของพระนางยโศธรา แต่ในอรรถกถาชาดกตรัสเล่าเพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุณี เนื้อเรื่องใกล้เคียงกัน แต่ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมตอนที่กวางโพธิสัตว์มอบแก้วมณีให้นายพรานใช้เลี้ยงชีพและสั่งสอนให้อยู่ในธรรมไว้ด้วย

ตารางที่ 41 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศกุนตกชาดก (1) กับวัฏฏกชาดก*

ศกุนตกชาดก (1) (มหาวัสตุอวทาน)	วัฏฏกชาดก[384] (อรรถกถาชาดก)
1. วัตถุประสงค์การเล่าชาดกเพื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของพระองค์เองที่พ้นจากบ่วงมารว่าทรงกระทำเช่นนี้มาแล้วในอดีตชาติ	1. วัตถุประสงค์การเล่าชาดกเพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุรูปหนึ่ง
2. ได้แสดงปัญญาของนกชัดเจน ทั้งการทำตัวเองไม่ให้คนหมายตาซื้อไป และการพยายามหลบหนี	2. นกทำตัวจนอ่อนแรงเพื่อไม่ให้มีใครซื้อ แต่ก็บินหนีไปทันทีที่นายพรานนำตัวออกมาจากกรง

[383] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 776-784.

[384] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 2, 445-450.

เป็นอิสระ พยายามหาอุบาย อดทน แอบกินอาหารเพื่อให้แข็งแรงพอบินหนีไปได้	
3. เป็นเรื่องที่เน้นปัญญาบารมีและขันติบารมีชัดเจน	3. เป็นเรื่องที่เน้นปัญญาบารมีและขันติบารมีชัดเจนเช่นเดียวกัน

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน แต่กลับมีแก่นของเรื่องเหมือนกัน คือ การหลุดพ้นจากบ่วงมารหรือจากอันตราย เพราะตนเองมีความอดทนเหมือนกัน และวิธีการใช้ปัญญาของนกนั้นในมหาวัสตุได้กล่าวไว้ละเอียดกว่าและมีกลวิธีการดำเนินเรื่องที่ดีกว่า

ตารางที่ 42 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศกุนตกชาดก (2) กับกักกรชาดก*

ศกุนตกชาดก (2) (มหาวัสตุอวทาน)	กักกรชาดก[385] (อรรถกถาชาดก)
1. พระพุทธองค์ตรัสว่ามารไล่ล่าพระองค์อย่างใกล้ชิด พยายามล่อลวงพระองค์ แต่ก็พ่ายแพ้กลับไปทุกครั้ง	1. ตรัสเพื่อแสดงอดีตชาติของภิกษุที่มีความฉลาดในการดูแลสุขภาพของตนเอง
2. เนื้อเรื่องไม่ได้กล่าวไว้ว่า นกโพธิสัตว์ที่เป็นจ่าฝูงเคยติดบ่วงนายพรานมาก่อนหรือไม่ อาจจะเป็นเพราะต้องการเน้นถึงการรู้เท่าทันอุบายของนายพรานก็เป็นได้ ทำให้นกจ่าฝูงได้คุ้มครองและเตือนบริวารให้ปลอดภัยทุกครั้ง	2. เป็นเรื่องไก่ตัวหนึ่งที่เคยติดแร้วของนายพรานแล้วกลัวเข็ดขยาด จดจำได้อย่างแม่นยำ จึงรู้เท่าทันอุบายของนายพราน ไม่ยอมไปเป็นเหยื่อของนายพรานอีก

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องต่างกัน การดำเนินเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวได้ละเอียดกว่าในอรรถกถาชาดกคือแสดงถึงความฉลาดมีปัญญาของนกโพธิสัตว์ที่รู้เท่าทันอุบายนายพราน ทำให้ตนเองและบริวารรอดพ้นจากบ่วง แต่ในอรรถกถาชาดก เป็นการแสดงความหลาบจำของไก่ที่เคยติดแร้วนายพราน และระวังไม่ทำเหมือนเดิมอีก

ตารางที่ 43 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างมรกฏชาดกกับสุงสุมารชาดก*

มรกฏชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุงสุมารชาดก[386] (อรรถกถาชาดก)
1. ลิงจ่าฝูงและฝูงลิงทั้งหมดอาศัยอยู่ใกล้ริมทะเล	1. ลิงจ่าฝูง และฝูงลิงทั้งหมดอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา
2. จ่าฝูงมีจระเข้เป็นเพื่อน เพราะอาศัยที่มันโยนผลไม้ให้จระเข้กินทุกวัน	2. ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลิงจ่าฝูงกับจระเข้ไว้
3. เมียจระเข้อิจฉา ที่เห็นจระเข้ไปอยู่กะลิงทุกวัน เลยออกอุบายจะฆ่าลิงนั้นด้วยการบอกจระเข้ว่าอยากกินหัวใจลิง ด้วยความรักเมีย จระเข้จึงยอมทรยศเพื่อนทำตามอุบายของเมียนั้น	3. เมียจระเข้แพ้ท้อง อยากกินหัวใจลิง เพราะความรักในเมีย ทำให้จระเข้คิดหาอุบายที่จะฆ่าลิง

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องมีวัตถุประสงค์ในการตรัสเล่าเพื่อแสดงการเอาชนะพญามารของพระพุทธเจ้า โครงเรื่องจะคล้ายคลึงกัน แต่รายละเอียดอาจแตกต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวว่าฝูงลิง

---

[385] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 3, 314-316.

[386] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 3, 310-313.

อาศัยอยู่ริมฝั่งทะเล ลิงจ่าฝูงมีใจกรุณาเมตตา เก็บผลไม้โยนให้จระเข้กิน พวกมันจึงเป็นเพื่อนกัน เมียจระเข้อิจฉาที่จระเข้ไปอยู่กับลิงทุกวัน จึงออกอุบายจะฆ่าลิงนั้นด้วยการอยากกินหัวใจลิง จระเข้รักเมียจึงยอมทำตามอุบายของเมียนั้นและยอมทรยศเพื่อน ส่วนในอรรถกถาชาดกกล่าวว่าฝูงลิงอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของลิงจ่าฝูงกะจระเข้ ต่อมาเมียจระเข้แพ้ท้องอยากกินหัวใจลิง จระเข้รักเมียจึงได้ออกอุบายฆ่าลิงจ่าฝูงเอง

ตารางที่ 44 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างกุศชาดก (1), (2) กับกุสชาดก*

กุศชาดก (1) (มหาวัสตุอวทาน)	กุสชาดก[387] (อรรถกถาชาดก)
1. มูลเหตุการตรัสชาดกคือปรารภเรื่องที่มารหนีไปเพราะได้ยินเสียงกระแอมไอของพระพุทธองค์	1. มูลเหตุเพราะภิกษุหลงรักผู้หญิงจึงคิดจะลาสิกขา
2. เป็นการนำเหตุการณ์เล็กน้อยในเรื่องมาขยายความพุทธประวัติซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีความสำคัญเมื่อเทียบกับแก่นเรื่องหลักของชาดก คือ การออกรบของพระเจ้ากุศะกับพระราชาทั้ง 7 แคว้น ทรงชนะเพราะพระสุรเสียงคำรามสนั่นราวกับราชสีห์	2. ให้ความสำคัญกับเนื้อเรื่องและแก่นของเรื่องตรงประเด็น เพราะเป็นเรื่องผู้หญิงที่นำความเดือดร้อนมาให้บุรุษ เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ แสดงถึงพระราชาทิ้งบ้านเมืองตามนางประภาวดีเพื่อให้นางอภัย ทำให้พระราชาต้องปลอมตนเป็นคนธรรมดาได้รับความลำบาก และยังทำให้บ้านเมืองตกอยู่ในอันตรายเพราะเกิดเหตุแย่งชิงพระนางอีกด้วย
3. ได้แสดงประวัติของพระเจ้าอิกษวากุ ที่เกิดจากลำอ้อยที่ขึ้นอยู่ในห้องบรรทมของพระเจ้าสุพันธุ	3. ไม่ได้กล่าวประวัติไว้
4. ปุโรหิตเป็นผู้กราบทูลแนะนำพระราชาเรื่องการมีพระราชโอรส	4. ประชาชนเป็นผู้กราบทูลแนะนำพระราชาเรื่องการมีพระราชโอรส
5. ท้าวศักระมาทูลขอพระนางอรินทา ร่วมหลับนอนกับพระนาง และพระนางได้ขอพระโอรส ท้าวเธอจึงปรุงยาให้ แต่เป็นพระโอรสที่หน้าตาขี้เหร่เพราะพระนางไม่ได้เต็มใจปรนนิบัติท้าวศักระที่แปลงเป็นพราหมณ์เฒ่า	5. ท้าวสักกะแย่งชิงพระนางสีลวดีจากคนอื่น นำพระนางมาที่กระท่อม ทำนางให้สลบแล้วพาไปสวรรค์ ให้พรทำให้มีพระโอรส ได้ประทานของวิเศษ 5 อย่าง นำพระนางกลับไปแท่นบรรทม ลูบพระนาภีแล้วทำให้มีพระครรภ์
6. หลังทราบเรื่องราวจากพระนางอรินทา พระราชาไม่ยอมให้พระนางเสวยยานั้น แต่ให้นางสนมอื่นๆ ได้กินกัน แต่พระนางก็ยังหาวิธีเสวยจนมีพระครรภ์	6. ท้าวสักกะไม่ได้ประทานยา พระนางทูลขอพระโอรสเพียงพระองค์เดียว แต่ท้าวเธอประทานให้สองพระองค์ คือ คนหนึ่งอัปลักษณ์แต่มีปัญญา แต่อีกคนรูปงามแต่ไร้ปัญญา
7. พระราชามีพระโอรส 500 พระองค์	7. พระเจ้าโอกกากราชมีโอรส 2 พระองค์ คือ พระกุสติณราชกับพระชยัมบดีราชกุมาร
8. พระโอรสมีพระนามว่ากุศะ เพราะเกิดจากการเลียยาจากใบหญ้าของพระมารดา	8. พระโอรสพระนามว่าพระกุสติณราช เพราะท้าวสักกะหลังประทานพรแก่พระนางแล้วได้ประทานของวิเศษ 5 สิ่งมาด้วย หญ้าคาเป็นสิ่งหนึ่งในของที่ประทานมา
9. เมื่อพระชายาอยากเห็นพระองค์ พระเจ้ากุศะจึงเลือกพระอนุชาต่างมารดาใน 499 องค์ที่รูปงามมาแทนพระองค์	9. พระกุสติณราชทรงเลือกพระอนุชาร่วมพระมารดาองค์เดียวที่มีรูปงามมาแทนพระองค์

[387] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 208-272.

10. มีการทดสอบความเหมาะสมในการเป็นพระราชาของพระราชโอรสกุศะ	10. ไม่ได้มีการทดสอบความเหมาะสมในการเป็นพระราชาของพระราชโอรสกุสติณราช
11. พระกุศราชให้พระราชมารดาหาชายารูปงามให้พระราชมารดาให้อำมาตย์ไปหาและได้พระนางสุทรรศนามาอภิเษกสมรส	11. พระบิดามารดาต้องการให้พระโอรสครองราชย์และอภิเษก แต่พระโอรสอยากบวช จนตัดความรำคาญได้ปั้นรูปหญิงงามส่งไปถวายพระบิดา ถ้าพระองค์หาหญิงดังกล่าวมาได้จะยอมอภิเษกสมรส
12. พระราชมารดาออกอุบายให้พระสุณิสาไม่ให้เห็นหน้าพระสวามีจนกว่าจะมีพระโอรสหรือธิดาหรือเป็นเวลา 12 ปี โดยอ้างการทำสัญญากับเทพเจ้าไว้ และพระราชมารดาอรินทา ให้ทำห้องลับที่ไม่มีแสงสว่างไว้	12. กล่าวอ้างประเพณีของตระกูลที่สามีภรรยาจะพบกันได้เฉพาะในเวลากลางคืนเท่านั้น จนกว่าจะมีโอรสหรือธิดา
13. การพบกันของพระราชากับพระชายา คือ ที่สระบัว, สวนมะม่วง, โรงช้าง, โรงม้า และโรงเก็บพระราชยาน รวม 5 ครั้ง	13. การพบกันของพระราชกับพระชายา คือ ที่โรงช้าง, โรงม้า และที่สระโบกขรณี รวม 3 ครั้ง
14. พระชายาได้แอบทอดพระเนตรพระราชา ตอนออกวาราชการในท้องพระโรง โดยพระราชาปลอมเป็นพนักงานถือบังสูรย์	14. พระชายาได้ทอดพระเนตรเห็นจากช่องพระบัญชรในเวลาที่พระกุสติณราชทรงทำประทักษิณ ซึ่งพระองค์ปลอมเป็นควาญช้าง และยังล้อเลียนยั่วเย้าพระนางด้วย
15. พระชายาทราบว่าพระสวามีเป็นคนอัปลักษณ์ เพราะเกิดเหตุไฟไหม้โรงช้าง พระราชาทรงดับไปด้วยพละกำลังของตนเอง เพราะเสียงอึกทึกทำให้พระชายาได้เสด็จออกไปดูจึงทราบความจริง	15. พระชายาทรงพบความจริงเมื่อพระราชาซึ่งแอบอยู่ในสระบัวออกมากอดพระชายาและตรัสว่าพระองค์คือพระกุสราช พระนางจึงเป็นลมไป แต่ก็กล่าวด้วยว่านางเริ่มสงสัยตั้งแต่เห็นควาญช้าง พระนางจึงใช้ให้นางค่อมไปสืบความจริงแต่ไม่สำเร็จ
16 กล่าวถึงความอัปลักษณ์ของกุศราชไว้ว่า มีตัวใหญ่โต น่ากลัว ปากหนา หัวโต เท้าหนา พุงพลุ้ย ผิวดำ สีเหมือนกองขี้เขม่า	16. กล่าวถึงความอัปลักษณ์ของกุสติณราชไว้ว่า รูปร่างน่าเกลียด ไม่สะสวยงดงาม และหน้าและทรวดทรงคล้ายกับขนมเบื้อง ผิวพรรณชั่วช้า รูปร่างไม่งดงาม
17. พระกุศราช มีอุปนิสัยชอบหญิงงาม ทั้งที่ตนอัปลักษณ์	17. พระกุสติณราช ไม่ปรารถนาหญิงใด เพราะรู้ว่าตนเองอัปลักษณ์ แต่วาดรูปหญิงงามเพราะทนการรบเร้าของพระบิดามารดาไม่ได้
18. พระเจ้ากุศะเป็นเครื่องเล่นของนางสนมในราชสำนักนอกจากเป็นพ่อครัว ได้รับความลำบากมาก	18. พระเจ้ากุสติณราชเป็นพนักงานต้นเครื่องของพระเจ้าโอกกากราช ได้รับความลำบากอย่างยิ่ง
19. ไม่ได้มีบทบาทของนางค่อม	19. เพิ่มบทบาทนางค่อม โดยการที่พระเจ้ากุสราชติดสินบนนางค่อมให้เกลี้ยกล่อมพระชายาให้คืนดีกับพระองค์
20. มีการเล่าแทรกอดีตชาติของพระกุศราชว่า ในอดีตภพ พระองค์เคยโกรธและหึงหวงภรรยาที่นำข้าวไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า	20. มีการเล่าแทรกอดีตชาติของพระกุสราชว่า เป็นเพราะโกรธที่พี่สะใภ้นำขนมส่วนของพระองค์ไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า พระองค์จึงไปตามเอาคืน เมื่อพี่สะใภ้ทำขนมถวายพระใหม่ได้อธิษฐานว่า ไม่ขอเกิดร่วมกับน้องสามีอีก ส่วนพระโพธิสัตว์ก็ถวายขนมแล้วอธิษฐานเช่นกันว่า ไม่ว่าพี่สะใภ้จะเกิดอยู่ไกลแค่ไหน ก็จะตามเอานางมาเป็นบาทบริจาริกาให้ได้

21. พระเจ้ากุศะไปฝึกงานกับช่างต่าง ๆ ถึง 11 ช่าง คือ ช่างปั้นหม้อ ช่างไม้ ช่างซักเสื้อผ้า ช่างย้อมผ้า ช่างทำถ้วยชาม ช่างทำทอง ช่างทำอัญมณี ช่างทำเปลือกหอยงาช้าง ช่างเครื่องกล ช่างจักสาน และช่างทำเครื่องเสวย	21. พระเจ้ากุสราชไปฝึกงานกับช่างร้อยดอกไม้ ช่างปั้นหม้อ ช่างเครื่องจักสาน และในที่สุดเข้าไปเป็นพนักงานทำเครื่องเสวยให้พระราชา
22. เมื่อราชาทั้ง 7 แคว้นทราบว่าพระนางสุทรรศนาหนีพระสวามีกลับบ้านเมืองต่างก็คิดมาสู่ขอนางจึงยกทัพมา	22. ท้าวสักกเทวราชเป็นผู้บันดาลให้มีทูตไปแจ้งให้พระราชาทั้ง 7 องค์ เสด็จมาสู่ขอนางประภาวดี
23. พระเจ้ากุศะเปล่งพระสุรสีหนาททำให้ทหารข้าศึกตกใจ จนหนีทัพกลับไป	23. นางค่อมพรรณนาลักษณะของพระกุสราชอย่างละเอียด พระสุรเสียงราวราชสีห์คำรามเป็นเพียงคุณลักษณะหนึ่งเท่านั้น และยังกล่าวว่า ทรงเปล่งพระสุรเสียง 3 ครั้ง เพื่อประกาศว่าพระองค์คือพระกุสราช ถ้าใครรักตัวกลัวตายให้หนีไป
24. พระเจ้ากุศะได้รับความช่วยเหลือจากท้าวศักระให้มีรูปร่างงดงาม โดยมอบมณีศักดิ์สิทธิ์ให้ คือ ชโยติรส เป็นมณีเม็ดกลางมีสร้อยเป็นไข่มุกสีแดง	24. พระเจ้ากุสราชได้รับความช่วยเหลือจากท้าวสักกะให้มีรูปร่างงดงาม โดยมอบมณีศักดิ์สิทธิ์ให้ชื่อเวโรจนะเป็นมณีศักดิ์สิทธิ์

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องต่างกัน ในมหาวัสตุเล่าเพราะปรารภการเกรงกลัวของพญามารที่มีต่อพระพุทธองค์ หนีไปเพราะแค่ได้ยินเสียงกระแอมไอเท่านั้น แต่ในอรรถกถาชาดกเล่าเพราะภิกษุหลงรักผู้หญิงจึงอยากลาสิกขา แก่นของเรื่องในมหาวัสตุนั้นให้ความสำคัญกับจุดประสงค์ในช่วงสุดท้ายของเนื้อเรื่อง นั่นคือ ตอนพระเจ้ากุศะออกรบกับพระราชาทั้ง 7 แคว้นด้วยการส่งเสียงคำรามทำให้พระราชาทั้งหมดหนีไป แต่แก่นของเรื่องในอรรถกถาชาดกตรงกับวัตถุประสงค์ในการตรัสเล่าชาดกที่ยกอุทาหรณ์ให้พระภิกษุได้เห็นภัยจากผู้หญิง แม้จะมีโครงเรื่องคล้ายกัน แต่รายละเอียดก็ยังแตกต่างกัน คือ ในมหาวัสตุกล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอิกษวากุไว้ แต่ในอรรถกถาชาดกไม่มี ในส่วนเนื้อหานั้น มหาวัสตุกล่าวว่า ปุโรหิตเป็นผู้แนะนำพระราชาเรื่องการมีพระราชโอรส ต่อมาท้าวศักระมาทูลขอนางอรินทา ร่วมหลับนอนกับพระนาง และได้ปรุงยาให้พระนางมีพระราชโอรส แต่เพราะไม่ได้เต็มใจที่จะปรนนิบัติพราหมณ์เฒ่าซึ่งเป็นท้าวศักระแปลงมาทำให้พระนางจะมีโอรสที่หน้าตาขี้เหร่ ส่วนในอรรถกถาชาดกกล่าวว่า คนแนะนำพระราชาเรื่องพระราชโอรสคือประชาชน และเรียกร้องให้ปล่อยพระนางสีลวดีไปด้วย ท้าวสักกะจึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์มาร่วมชิงนาง พอพระนางปรากฏพระองค์ ท้าวเธอก็คว้าพระหัตถ์แย่งไปทันที พาไปกระท่อม ทำนางให้สลบแล้วพาไปสวรรค์ ประทานของวิเศษ 5 อย่าง แล้วพากลับมาแท่นบรรทม ลูบพระนาภีด้วยพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) ทำให้มีพระครรภ์ ในมหาวัสตุตั้งชื่อพระราชโอรสว่ากุศะ เพราะเหตุที่พระนางอรินทาทรงเลียยาจากใบหญ้าคา ส่วนในอรรถกถาชาดก พระโอรสได้พระนามว่ากุสติณราช เพราะหญ้าคาเป็นหนึ่งในของที่ท้าวสักกะประทานมาให้พระนางสีลวดี และการที่พระชายาต้องการเห็นพระสวามีนั้นก็กล่าวไว้ต่างกัน ในมหาวัสตุ พระเจ้ากุศะเลือกจากพระอนุชาต่างมารดา 499 องค์ที่มีรูปงาม แต่ในอรรถกถาชาดก พระเจ้ากุสติณราชเลือกพระอนุชารูปงามร่วมพระมารดาพระองค์เดียว นอกจากนี้

ในมหาวัสตุยังกล่าวถึงการทดสอบพระราชโอรสกุศะว่ามีความเหมาะสมในการเป็นพระราชาหรือไม่อีกด้วย แต่ในอรรถกถาชาดกไม่ได้กล่าวไว้ สำหรับการอภิเษกพระชายานั้น ในมหาวัสตุเป็นที่กุศราชเป็นผู้รบเร้าอยากมีพระชายา ในขณะที่อรรถกถาชาดก พระบิดามารดาเป็นผู้รบเร้าให้พระโอรสอภิเษก เพราะพระโอรสอยากออกบวชมากกว่าการครองเรือน ด้วยเหตุนี้พระนางประภาวดีจึงเป็นข้าศึกของพรหมจรรย์ เพราะทำให้พระโอรสไม่ได้ทรงผนวช การอ้างเหตุที่พระชายาไม่สามารถพบหน้าสวามีได้นั้น ก็กล่าวต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวว่า พระราชมารดาออกอุบายอ้างการทำสัญญากับเทพเจ้า หรือจนกว่าจะผ่านไป 12 ปี หรือจนกว่าจะมีโอรสธิดาจึงจะเห็นหน้ากันได้ ในขณะที่อรรถกถาชาดกกล่าวว่า เป็นประเพณีของตระกูล หรือจนกว่าจะมีโอรสธิดา ส่วนการพบหน้ากันของพระราชากับพระชายากล่าวไว้ต่างกัน ในมหาวัสตุมีการพบกัน 5 ครั้ง แต่ในอรรถกถาชาดก พบกัน 3 ครั้ง แต่ในชาดกทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันคือ พระชายาได้พบพระสวามี 1 ครั้ง แต่ต่างสถานที่กัน เหตุการณ์ที่ทำให้พระชายารู้ความจริงต่างกัน ในมหาวัสตุ รู้ความจริงจากเหตุการณ์เกิดไฟไหม้โรงช้าง แต่ในอรรถกถาชาดก รู้ความจริงจากการที่พระราชาออกจากที่ซ่อนในสระบัวมาสวมกอดพระชายาจนทำให้เป็นลมไปหลังเห็นพระสวามี และกล่าวถึงความอัปลักษณ์ของตัวละครเอกต่างกัน ทั้งนี้ยังกล่าวถึงนิสัยของตัวละครเอกทั้งสองเรื่องแตกต่างกันอีกด้วย ในมหาวัสตุกล่าวว่า ทรงต้องการพระชายาที่งดงาม รบเร้าพระมารดาให้หาหญิงงามมาเป็นชายา ทั้ง ๆ ที่ตนเองอัปลักษณ์ แต่ในอรรถกถาชาดก ต้องการออกบวช แต่ทนรบเร้าจากบิดามารดาไม่ได้ เลยวาดรูปสาวงามส่งไปถวาย เพื่อตัดปัญหาเพราะรู้ว่าตนเองอัปลักษณ์ และในมหาวัสตุพระกุศราชยังได้ไปเป็นเครื่องเล่นของนางสนมในพระราชวังนอกจากเป็นพ่อครัว แต่ในอรรถกถาชาดก พระกุสติณราชไปเป็นต้นเครื่องของพระเจ้าโอกกากราช ได้รับความลำบากไม่ต่างกันทั้งสองเรื่อง ในอรรถกถาชาดกมีบทบาทของนางค่อมเพิ่มเข้ามาด้วย และมีการเล่าถึงบุพพกรรมที่ทำให้พระเจ้ากุศะอัปลักษณ์ ซึ่งเป็นหนึ่งสาเหตุที่พระกุสราชได้พระนางประภาวดีซึ่งอยู่แดนไกลมาเป็นชายา และต้องติดตามนางมาแสนไกลด้วย ส่วนการไปฝึกงานของพระเจ้ากุศะในชาดกทั้งสองต่างกัน ซึ่งในมหาวัสตุได้ไปฝึกงานไว้จนถึง 11 ช่าง และในอรรถกถาชาดกกล่าวไว้ 4 ช่าง และในอรรถกถาชาดก ท้าวสักกะบันดาลพระราชาและกองทัพ 7 แคว้นเพื่อให้พระกุสราชาได้แสดงความสามารถ ต่างจากในมหาวัสตุที่มีพระราชา 7 แคว้นจริงๆ ที่ต่างเสด็จมาพร้อมกองทัพเพื่อต้องการพระนางสุทรรศนาหลังทราบว่าหนีจากพระสวามีกลับเมืองเกิด อรรถกถาชาดกว่าการเปล่งเสียงแสดงแสนยานุภาพของพระเจ้ากุสราชนั้นไม่ใช่เหตุทำให้ข้าศึกถอยหนีไปเพราะตกใจเสียงเหมือนกับที่มหาวัสตุนำไปใช้เป็นจุดสำคัญของการเล่าชาดก แต่ข้าศึกหนีไปเพราะเคยรู้กิตติศัพท์อำนาจบารมีของพระกุสราชเมื่อรู้ว่าพระองค์ยกทัพมาแล้วก็ย่อมเกรงกลัว และท้าวสักกะได้มอบมณีให้พระเจ้ากุศะเพื่อให้พระองค์ได้กลับมารูปร่างงดงามเหมือนเดิม แต่เรียกชื่อดวงมณีต่างกัน ในมหาวัสตุเรียกว่าชโยติรส แต่ในอรรถกถาชาดกเรียกว่าเวโรจนะ

ตารางที่ 45 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องลิง (1) กับนฬปานชาดก*

ชาดกเรื่องลิง (1) (มหาวัสตุอวทาน)	นฬปานชาดก[388] (อรรถกถาชาดก)
1. พระพุทธองค์ทรงเล่าเพื่อแสดงว่าพญามารไม่เคยล่อลวงพระองค์ได้สำเร็จ	1. พระองค์แสดงเหตุที่ต้นอ้อเป็นไม้ที่เป็นรูตลอดแต่โคนถึงปลาย ไม่มีปล้องเลย
2. หลังลิงจ่าฝูงสังเกตเห็นว่าลิงบริวารมีจำนวนลดลง จึงทราบว่า บริวารถูกปีศาจจับกิน จึงพยายามหาสาเหตุและแก้ไขปัญหา	2. ลิงจ่าฝูงมีความรอบคอบ สั่งบริวารไม่ให้กินน้ำหรืออาหารที่ไม่เคยกินมาก่อน เมื่อมาถึงสระน้ำแห่งใหม่ วานรจ่าฝูงสำรวจดูจึงเชื่อว่ามีปีศาจน้ำ ปีศาจก็แสดงตนและท้าทายลิงจะกินน้ำได้อย่างไรโดยไม่ถูกปีศาจจับ ลิงจ่าฝูงจึงแสดงวิธีการให้ดู
3. ลิงจ่าฝูงได้นำท่อนอ้อมาดูดน้ำ เพื่อให้บริวารไม่ต้องลงในน้ำให้ปีศาจได้จับกิน	3. พระโพธิสัตว์ได้อธิษฐานให้ท่อนอ้อทะลุถึงกันตั้งแต่โคนจรดปลาย เพื่อให้นำมาดูดน้ำดื่มได้
4. การที่ลิงจ่าฝูงแก้ไขปัญหาให้ลิงบริวารดูดน้ำจากแอ่งน้ำด้วยไม้อ้อ ไม่ต้องเข้าใกล้สระให้ปีศาจจับกินได้ เป็นการเน้นปัญญาบารมี	การที่พญาวานรทำสัจจกริยาอธิษฐานขอให้ไม้อ้อเป็นรูตลอดไม่มีข้อปล้อง เป็นการเน้นอธิษฐานบารมี และการเฝ้าระวังความปลอดภัยได้เน้นถึงปัญญาบารมีด้วยเช่นกัน

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวถึงพญามารไม่อาจล่อลวงพระองค์ได้ แต่ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงเหตุที่ต้นอ้อมีรูตลอดตั้งแต่โคนถึงปลายไม่มีปล้องเลย เนื้อเรื่องในมหาวัสตุเป็นการแก้ปัญหาหลังเกิดเรื่องขึ้น แต่ในอรรถกถาชาดกเป็นการเตรียมป้องกันปัญหา นอกจากนี้ ในมหาวัสตุ ลิงจ่าฝูงนำท่อนอ้อมาดูดน้ำ แสดงว่าท่อนอ้อมีลักษณะเป็นรูกลวงตลอดลำอยู่แล้ว แต่ในอรรถกถาชาดก ประหนึ่งว่าท่อนอ้อแต่เดิมไม่ได้เป็นเช่นนั้น แต่วานรโพธิสัตว์กระทำอธิษฐานบารมี ท่อนอ้อจึงทะลุตลอดโคนถึงปลายตามคำอธิษฐานแต่บัดนั้น เนื้อหานี้จึงสอดคล้องกับมูลเหตุการเล่าชาดก ชาดกทั้งสองมีการเน้นบารมีต่างกัน ในมหาวัสตุเน้นปัญญาบารมี ส่วนในอรรถกถาชาดกเน้นอธิษฐานบารมี

ตารางที่ 46 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องลิง (2) กับวานรินทชาดก*

ชาดกเรื่องลิง (2) (มหาวัสตุอวทาน)	วานรินทชาดก[389] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อเน้นพระองค์ทรงใช้ปัญญารอดพ้นจากพญามาร	1. จุดประสงค์ที่พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าพระเทวทัตตามฆ่าพระองค์ไม่ลดละ
2. เป็นเรื่องของลิงกับงูใหญ่ที่อยู่ในน้ำ	2. เป็นเรื่องของลิงกับจระเข้
3. ลิงโพธิสัตว์บังเอิญตกลงไปในน้ำ ขณะที่เดินสำรวจแอ่งน้ำที่มีตลิ่งสูงชันในหน้าแล้ง ลิงจึงลอยคำอยู่ในน้ำ และกระโดดเหยียบหัวงูโดยอุบายชี้ให้งูหันหัวไปทางอื่น	3. ลิงมีที่พำนักอยู่บนแผ่นหินกลางน้ำ จระเข้จึงไปนอนคอยอยู่ ลิงใช้อุบายทดสอบว่าแผ่นหินที่สูงขึ้นเป็นเพราะจระเข้มานอนอยู่
4. ลิงหลอกว่ามีลิงอีกฝูงบนฝั่ง พร้อมทั้งชี้มือไป งูจึงหันไปตามมือชี้ ไม่มองมาที่ลิง ลิงก็กระโดดเหยียบหัวงูกระโดดขึ้นฝั่ง	4. ลิงรู้ธรรมชาติจระเข้ว่าเวลามันอ้าปากจะต้องหลับตา จึงออกอุบายบอกให้จระเข้อ้าปาก

[388] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 1, 274-277.

[389] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 2, 95-99.

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์การเล่าแตกต่างกันเล็กน้อย โครงเรื่องคล้ายกันแต่เนื้อหาต่างกัน คือ ในมหาวัสตุเป็นเรื่องของลิงกับงูใหญ่ ที่ลิงบังเอิญตกในน้ำ จะขึ้นจากน้ำก็ต้องใช้อุบายเหยียบหัวงูโดยให้หัวงูหันหน้าไปทางอื่น แต่ในอรรถกถาชาดกเป็นเรื่องของลิงกับจระเข้ ที่ลิงพักอยู่บนแผ่นหินกลางน้ำ จระเข้ไปนอนคอย ลิงจึงใช้อุบายทดสอบว่า แผ่นหินจะสูงขึ้นได้ถ้ามีจระเข้ไปนอนข้างบน และอุบายในการเหยียบหัวศัตรูเพื่อเอาตัวรอดต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ ในมหาวัสตุ ลิงหลอกโดยชี้มือให้งูหันตามไป ลิงจึงกระโดดเหยียบหัวขึ้นฝั่งได้ง่ายดาย แต่ในอรรถกถาชาดก ลิงรู้ธรรมชาติจระเข้ว่าถ้ามันได้อ้าปากมันจะหลับตา จึงออกอุบายให้จระเข้อ้าปากแล้วเหยียบหัวมันขึ้นฝั่งได้อย่างปลอดภัย

ตารางที่ 47 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างชาดกเรื่องกากับสุปัตตชาดก*

ชาดกเรื่องกา (มหาวัสตุอวทาน)	สุปัตตชาดก[390] (อรรถกถาชาดก)
1. วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกเพื่อจะอธิบายเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลว่าพระภิกษุอุทายีทำให้พระเจ้าศุทโธทนะหายกริ้ว เหมือนที่เคยทำในอดีตชาติ	1. จุดประสงค์ให้คณะสงฆ์ได้รู้ว่าพระสารีบุตรได้เคยบำเรอพระนางพิมพาในยามป่วยไข้ด้วยโภชนาหารมาแล้วแต่ในอดีตกาล
2. เนื้อเรื่องเหมือนกัน	2. แต่ในอรรถกถาชาดกมีการเพิ่มรายละเอียดอีกเล็กน้อยว่ากาสุมุขะวางอุบายชิงอาหารของพระราชาได้อย่างไร

สรุปว่า จุดประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุเล่าอดีตชาติที่พระอุทายีทำให้พระเจ้าศุทโธทนะเปลี่ยนพระทัย ในขณะที่อรรถกถาชาดกเล่าเรื่องที่พระสารีบุตรได้เคยบำเรอพระนางพิมพาในยามป่วยไข้ด้วยโภชนาหารมาแล้วในอดีตกาล เนื้อเรื่องในอรรถกถาชาดกมีการเพิ่มรายละเอียดอีกเล็กน้อยว่ากาสุมุขะวางอุบายชิงอาหารของพระราชา ทำให้เห็นว่ากาเสนาบดีตัวนี้ไม่ได้มีแต่ความจงรักภักดีและความกล้าอย่างเดียวแต่มีความฉลาดด้วย

ตารางที่ 48 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างหัสตินิกาชาดกกับมาตุโปสกชาดก*

หัสตินิกาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	มาตุโปสกชาดก[391] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์อธิบายพุทธประวัติและขยายความการที่พระนางประชาปตีพระเนตรบอดเพราะเสียพระทัยในพระพุทธเจ้า และกลับพระเนตรดีดังเดิมเพราะความปีติในพุทธองค์	1. จุดประสงค์เน้นพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูต่อแม่ผู้แก่ชรา
2. พรานป่าเป็นผู้พบช้างเผือก และนำทางพระราชามาจับช้างนั้น	2. คนหลงทางเป็นคนพบช้างเผือก และนำทางพระราชามาจับช้างนั้น
3. เนื้อเรื่องคล้ายกับในอรรถกถาชาดก	3. พระโพธิสัตว์ไม่โกรธหรือผูกอาฆาตกับคนหลงทางที่ตนได้ช่วยชีวิตและไม่มีความกตัญญูเพราะคนนำทางให้พระราชามาจับตน และตั้งจิตอธิษฐานจะไม่กินอาหารเพราะคิดถึงมารดาว่าไม่มีใครหาอาหารให้กิน
4. ช้างตามหาแม่ และแม่ช้างกลับตาดีเมื่อพบลูก	4. ไม่ได้กล่าวเนื้อเรื่องนี้ไว้เหมือนในมหาวัสตุ แต่มีการให้สร้างโรงช้างและจัดอาหารไว้ให้ตามคำสั่งพระราชา

[390] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 326-332.

[391] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 6, 4-11.

สรุปว่า จุดประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุเน้นเหตุที่พระนางประชาบดีพระเนตรบอดและกลับมาดีเหมือนเดิม ในอรรถกถาชาดกเน้นความกตัญญูต่อบิดามารดา ชาดกเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสนับสนุนการกระทำของภิกษุรูปหนึ่ง ชาดกทั้งสองนี้มีแก่นเรื่องคล้ายกับเรื่องศยามกชาดกและสุวรรณสามชาดกดังที่เปรียบเทียบไปแล้วตอนต้น ชาดกทั้งสองมีโครงเรื่องเหมือนกัน ต่างกันบ้างที่เนื้อหาคือคนพบช้างเผือกกล่าวไว้ต่างกัน ในมหาวัสตุกล่าวว่าเป็นนายพราน ในอรรถกถาชาดกเป็นคนหลงทาง แต่ก็นำพระราชามาจับช้างนั้นเหมือนกัน และช้างโพธิสัตว์ไม่ได้ผูกโกรธอาฆาตกับคนนำทางนั้น ทั้ง ๆ ที่ตนเองได้ช่วยชีวิตแต่ไม่มีความกตัญญู หลังถูกจับได้ ช้างนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐานไม่กินอาหารเพราะคิดถึงมารดาที่ไม่มีใครเอาอาหารให้กิน ส่วนที่แม่ช้างกลับมามองเห็นอีกครั้งได้กล่าวไว้เฉพาะในมหาวัสตุ ในอรรถกถาแม้ไม่มีเนื้อเรื่องส่วนนี้ แต่ได้เพิ่มเติมการสร้างโรงช้างและจัดอาหารเอาไว้ให้ด้วย

ตารางที่ 49 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างนลินีชาดกกับนฬินิกาชาดก*

นลินีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	นฬินิกาชาดก[392] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยถูกหลอกล่อให้ลิ้มลองกิเลสตัณหา เพื่อทำลายการประพฤติธรรมของพระองค์มาแล้ว	1. จุดประสงค์เพื่อแสดงถึงภรรยาเก่าของภิกษุเป็นผู้ทำลายศีลของภิกษุนั้นมาแต่อดีตกาล
2. พระเจ้าพาราณสีทรงต้องการได้ราชโอรส จึงส่งนางนลินีมาหาเอกศฤงคะ เมื่อเห็นเขา ทรงพอพระทัย ยกนางให้อภิเษกด้วย	2. ท้าวสักกะริษยาความเก่งกล้าของอิสิสิงคดาบสต้องการทำลาย ทำให้เกิดฝนแล้ง และแนะวิธีแก้ไขฝนแล้งให้แก่พระราชา พระองค์จึงส่งพระธิดามาเพื่อทำลายตบะของฤษี
3. เนื้อหาการยั่วยวนของพระธิดาไม่ได้มีรายละเอียดเหมือนในอรรถกถาชาดก	3. ได้กล่าวรายละเอียดการยั่วยวนของราชธิดาไว้ละเอียดกว่าในมหาวัสตุ เช่น เพราะฤษีอยู่ในป่า ไม่เคยเห็นผู้หญิง นางต้องสอนให้เขาได้รู้จักกับกามรส เป็นต้น
4. เอกศฤงคะได้เป็นพระราชามีโอรสมากมาย และออกผนวชอีกครั้งหลังยกราชสมบัติให้โอรสองค์โต	4. พระธิดาทำลายตบะอิสิสิงคะได้สำเร็จ พระฤษีอุทิจจะไต่ถามบุตรชายและล่วงรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงแสดงธรรมสั่งสอน ทำให้อิสิสิงคะกลับมาปฏิบัติธรรมตามเดิม

สรุปว่า จุดประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุยกตัวอย่างพระพุทธองค์ แต่ในอรรถกถายกตัวอย่างภิกษุ แต่โครงเรื่องเหมือนกันคือ ผู้หญิงเป็นเหตุทำลายศีลและการประพฤติธรรม โครงเรื่องแม้จะเหมือนกัน แต่เนื้อเรื่องแตกต่างกันมาก คือ ในมหาวัสตุ พระราชาต้องการพระโอรสจึงส่งนางนลินีมาหาเอกศฤงคะ เมื่อพระองค์ทรงเห็นเขาก็พอพระทัย ยกนางให้อภิเษกด้วย แต่ในอรรถกถาชาดก พระราชาส่งราชธิดามาเพื่อทำลายตบะฤษี เหตุเพราะฤษีนั้นมีความเก่งกล้าจนท้าวสักกะริษยาจึงทำให้ฝนแล้ง และแนะนำพระราชาให้แก้ไขฝนแล้งด้วยการส่งพระธิดามาทำลายตบะฤษีดังกล่าว ส่วนการยั่วยวนของพระราชธิดาในอรรถกถาชาดกกล่าวไว้ละเอียดกว่าในมหาวัสตุ เนื้อหาตอนท้ายนั้น ในมหาวัสตุ เอกศฤงคะได้ออกบวชอีกครั้งหลังมอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์โต แต่ในอรรถกถาชาดก อิสิสิงคะกลับมาปฏิบัติได้อีกครั้งเพราะอาศัยความช่วยเหลือของฤษีอุทิจจะ

[392] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 10-34.

ตารางที่ 50 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างคังคปาลชาดกกับคังคมาลชาดก*

คังคะปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	คังคมาลชาดก[393] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์แสดงถึงผู้ที่บวชแล้วถือเป็นผู้ทรงศีล ไม่ว่าจะมีชาติตระกูลต่ำอย่างไร ผู้ที่เป็นฆราวาสแม้ตระกูลสูงก็ต้องแสดงความเคารพ	1. จุดประสงค์เพื่อแสดงว่าบัณฑิตที่จะได้ยศยิ่งใหญ่ต้องรักษาอุโบสถธรรม
2. เนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงเด็กยากจนทำบุญถวายอาหารแด่พระปัจเจกพุทธแล้วอธิษฐานจิต ไม่ใช่เนื้อหาที่สำคัญ และไม่จำเป็นต่อเนื้อเรื่องเลย	2. ไม่มีเนื้อหาส่วนนี้
3. เรื่องช่างปั้นหม้อออกบวชได้ฌานสมาบัติขั้นสูง เป็นเรื่องที่แทรกเข้ามาเน้นผู้มีชาติกำเนิดต่ำต้อยที่ชัดเจน แต่ถ้ารักปฏิบัติธรรมก็อาจบรรลุฌานขั้นสูงได้ทั้งหมด	3. คังคมาลกัลบกได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
4. นางสนมอยากรู้ความนัยของกลอนที่พระราชาทรงชอบท่อง	4. พระมเหสีทรงต้องการรู้ความหมายของคาถาที่พระองค์ตรัสกับพระเจ้าอัฑฒาสกราชก่อนบวช
5. เหล่าเสนาบดีเป็นผู้ไม่พอใจที่พระอุปกะเรียกพระนามพระราชา	5. พระราชมารดาไม่พอพระทัยที่คังคมาละเป็นผู้เรียกพระนาม
6. กล่าวถึงเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาคังคปาละ	6. ไม่ได้กล่าวไว้เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง

สรุปว่า จุดประสงค์ในการเล่าชาดกคล้ายกัน ในมหาวัสตุเน้นการเคารพผู้ทรงศีลไม่ว่าจะบวชในตระกูลต่ำอย่างไร ส่วนในอรรถกถาชาดกเน้นคุณของการปฏิบัติอุโบสถศีลอย่างเต็มที่ โดยแสดงว่าเมื่อปฏิบัติเพียงครั้งเดียวก็ได้เกิดเป็นพระราชา แต่แม้เกิดเป็นราชาก็ถูกแบ่งสมบัติไปกึ่งหนึ่ง และไม่มีโอกาสได้ออกบวชบำเพ็ญธรรมอย่างคนอื่น ๆ โครงเรื่องและเนื้อเรื่องต่างกันอย่างสิ้นเชิง ในมหาวัสตุได้แสดงเนื้อหาที่ไม่สำคัญกล่าวถึงจากการที่เด็กยากจนทำบุญถวายอาหารแด่พระปัจเจกพุทธแล้วอธิษฐานจิตเป็นแค่การแสดงอานิสงส์ของการทำบุญเท่านั้น ในมหาวัสตุมีการนำเรื่องช่างปั้นหม้อเสริมเข้ามาเพื่อเน้นคนต่ำต้อยแต่สามารถบรรลุฌานขั้นสูงได้ และได้กล่าวเฉพาะการที่พระราชาจะเสด็จไปเยี่ยมช่างปั้นหม้อพราหมณ์และกัลบกที่บวชเป็นพระ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องการแสดงว่าฆราวาสแม้ตระกูลสูงเป็นพระราชาก็ต้องเคารพผู้ทรงศีล ส่วนในอรรถกถาชาดก คังคมาลกัลบกได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า โครงเรื่องในมหาวัสตุเน้นการออกบวชของคนแม้ชาติตระกูลต่ำต้อยแค่ไหนก็ยังได้รับการเคารพจากพระราชาเป็นต้น แต่ในอรรถกถาชาดกเน้นการให้ความสำคัญกับการรักษาอุโบสถศีล

ตารางที่ 51 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างกษานติวาทีชาดกกับขันติวาทิชาดก*

กษานติวาทีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	ขันติวาทิชาดก[394] (อรรถกถาชาดก)
1. พระพุทธองค์แสดงว่าพระองค์ทรงเคยแสดงธรรมในที่ประชุมทั้งเทวดาและมนุษย์มาแล้ว	1. ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้มักโกรธอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าจึงแสดงชาดกเรื่องนี้เพื่อสอนขันติธรรม

[393] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 512-530.

[394] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 4, 458-464.

2. พระโพธิสัตว์เป็นฤษีมาจากอุตตรกุรุทวีป	2. พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ที่บวชเป็นฤษี และเข้าไปในสวน เพราะเสนาบดีนิมนต์มาฉันอาหาร
3. ฤษีมีฤทธิ์ ถูกตัดอวัยวะแต่ไม่มีเลือดไหล กลับมีน้ำนมไหลออกมาแทน	3. ฤษีมีฤทธิ์น้อยกว่าในมหาวัสตุ ถูกตัดอวัยวะก็มีเลือดไหล แต่ข่มความเจ็บปวดด้วยขันติธรรม
4. พระราชาเป็นผู้ตัดอวัยวะฤษีด้วยพระองค์เอง และเนื้อหาได้กล่าวถึงเทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์มาเฝ้าฤษี และฤษีได้แสดงธรรมเรื่องผลกรรมของพระราชาอีกด้วย	4. พระราชาบัญชาให้เพชฌฆาตเป็นคนตัดอวัยวะของฤษี
5. หลังสิ้นพระชนม์ พระราชาได้ไปเกิดในอเวจีนรก	5. พระราชาถูกแผ่นดินสูบลงไปในนรกทั้งเป็น

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน ในมหาวัสตุ กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเคยแสดงธรรมในที่ประชุมทั้งเทวดาและมนุษย์ แต่ในอรรถกถาชาดกแสดงเพื่อสอนขันติธรรมให้แก่ภิกษุมักโกรธ สำหรับเนื้อหาในมหาวัสตุ พระโพธิสัตว์เป็นฤษีมาจากอุตตรกุรุทวีป แสดงว่ามีฤทธิ์ ไม่มีเลือดไหลแม้ถูกตัดอวัยวะต่าง ๆ แต่กลับมีน้ำนมไหลออกมาแทน ฤษีได้แสดงธรรมแก่ เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ เพราะจะได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ไม่ได้แสดงธรรมให้เฉพาะมนุษย์ฟังเท่านั้น พระราชาเป็นคนตัดอวัยวะต่าง ๆ ของฤษีเอง ต่อมาพระราชาถูกเผาหลังสิ้นพระชนม์ไปเกิดในอเวจี แต่ในอรรถกถาชาดก ฤษีเหาะไม่ได้ และเมื่อถูกตัดอวัยวะก็มีเลือดไหล แต่ที่ไม่เจ็บปวดเพราะมีขันติธรรม การที่พระราชาสั่งให้เพชฌฆาตเป็นคนตัดอวัยวะฤษีนั้นส่งผลให้พระองค์ถูกแผ่นดินสูบลงไปในนรกทั้งเป็น ชื่อตัวละครอาจจะแตกต่างกันบ้างแต่ก็ไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญมากนัก

ตารางที่ 52 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างศรภังคชาดกกับสรภังคชาดก*

ศรภังคชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สรภังคชาดก[395] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยเทศนาธรรมแก่เทวดาและมนุษย์	1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงยกย่องพระโมคคัลลานะอย่างยิ่งมาแต่อดีตภพ
2. พระราชา 4 องค์กระทำผิดต่อดาบสต่าง ๆ ในที่สุดตกนรก เรื่องตอนนี้จะเป็นคำตอบในคำถามของพระราชาอีก 3 เมืองที่มาเฝ้าศรภังคดาบส	2. เนื้อเรื่องปรากฏเฉพาะในคำตอบของดาบส
3. พระเจ้านารีโกละ (นาลิกีราช) ทรงโปรดการให้สุนัขกัดดาบส พระเจ้ากลภะ (กลาพุกสิราช) ทรงตัดมือเท้ากษานติวาที	3. มีเนื้อหาเหมือนกัน
4. พระเจ้าอรชุนทรงฆ่าฤษีเคาตมะ	4. พระเจ้าทัณฑกีทรงบัญชาให้กีสวัจฉดาบสคลานในโคลนและมีนางคณิกา ปุโรหิต และพระเจ้าทัณฑกี คอยกลั่นแกล้ง
5. ยัชญทัตตะบุตรปุโรหิตใช้ดาบตัดลูกธนูที่พระโอรส 100 องค์ของพระเจ้าพรหมทัตยิงใส่ได้หมด เป็นเหตุให้ได้สมญาว่าศรภังคะหมายถึงผู้ตัดลูกศร	5. โชติปาละเป็นบุตรปุโรหิต ใช้ลูกธนูปัดลูกธนูจำนวนแสน 120,000 ดอกที่นายธนู 4 คนยิงมาได้หมดสิ้น ศิลปะเช่นนี้มีชื่อว่าสรปฏิพาหนะ จึงได้สมญาตามศิลปะนี้ว่า สรภังคะ

[395] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 7, 589-631.

6. พระราชาเป็นผู้ถามปัญหาธรรม	6. ท้าวสักกะเป็นผู้ถามปัญหาธรรม
7. ชื่อตัวละครต่างกัน	7. ชื่อตัวละครต่างกัน

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกันมาก ในมหาวัสตุเน้นการที่พระพุทธองค์แสดงพระธรรมเทศนาแก่เทวดาและมนุษย์ แต่ในอรรถกถาชาดกเน้นการยกย่องพระโมคคัลลานะซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งอดีต เนื้อเรื่องในมหาวัสตุมีการจัดลำดับเหตุการณ์ค่อนข้างสับสน ไม่ต่อเนื่องเป็นเนื้อหาเดียวกัน เหมือนแต่งหรือแทรกเข้ามาเป็นช่วงๆ ในอรรถกถาชาดก เนื้อหากล่าวถึงพระราชากระทำผิดเหมือนกัน คือโปรดให้สุนัขกัดดาบส และที่ต่างกันคือ ในมหาวัสตุ พระราชาทรงฆ่าฤษี แต่ในอรรถกถาชาดก พระราชาสั่งให้คลานในโคลนตม และมีนางคณิกา ปุโรหิต คอยกลั่นแกล้วพระดาบสนั้น นอกจากนี้ ในชาดกทั้งสองได้แสดงที่มาของตัวละครเอกไว้เหมือนกัน แต่ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงการยิงธนูที่พิสดารอีกมากมาย ในขณะที่มหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงไว้เลย ในส่วนของผู้ถามปัญหาธรรมนั้นก็ต่างกัน ในมหาวัสตุ พระราชาเป็นผู้ถาม แต่ในอรรถกถาชาดกเป็นท้าวสักกะซึ่งคำถามมีทั้งหมด 5 ข้อ

ตารางที่ 53 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอัสถิเสนชาดกกับอัฏฐิเสนชาดก*

อัสถิเสนชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	อัฏฐิเสนชาดก[396] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงจริยวัตรของสงฆ์ในเรื่องการบิณฑบาต	1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงจริยวัตรของสงฆ์ในเรื่องการบิณฑบาตเหมือนกัน
2. อัสถิเสนเป็นบุตรปุโรหิต และเป็นสหายของพระราชา	2. อัฏฐิเสนเป็นพราหมณ์ที่บวชเป็นฤษี ไม่มีความสัมพันธ์กับพระราชามาก่อน
3. มีการแสดงการกลับชาติ	3. มีการแสดงการกลับชาติละเอียดกว่าในมหาวัสตุ

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเหมือนกันคือแสดงจริยวัตรของพระในการบิณฑบาต เนื้อเรื่องจะคล้ายกันมาก อาจจะมีบ้างที่แตกต่างกัน เช่น อัสถิเสนเป็นบุตรปุโรหิตและเป็นสหายพระราชา แม้ในมหาวัสตุไม่ได้ระบุ แต่เนื้อเรื่องชวนให้เข้าใจว่าเขาบวชในพระพุทธศาสนา แต่ในอรรถกถาชาดก พระอัฏฐิเสนเป็นพราหมณ์บวชเป็นฤษี แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระราชา

ตารางที่ 54 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างอรินทมชาดกกับโสณกชาดก*

อรินทมชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	โสณกชาดก[397] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงว่าในอดีตชาติ พระเจ้าพิมพิสารก็มีความปรารถนาจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเหมือนในปัจจุบัน	1. มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์มาแต่อดีตกาล
2. พระเจ้าพิมพิสารจะพระราชทานรางวัลให้กับคนที่ส่งข่าวในเวลาที่พระพุทธองค์จะเสด็จมา เนื้อเรื่องตรงกับแก่นของเรื่อง	2. พระพุทธองค์ได้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ซึ่งเหมาะสมกับแก่นของเรื่องที่ตั้งไว้ตรงกับวัตถุประสงค์ข้างต้น

[396] ขุ.ชา., เล่ม 3 ภาค 5, 287-296.

[397] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 1, 128-156.

3. พระเจ้าอรินทมะเป็นพระราชาครองเมืองพาราณสี	3. โสณกบุตรปุโรหิตไม่ต้องการมีชีวิตทางโลก จึงซ่อนตัวแล้วศึกษาธรรมจนเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการเล่าแตกต่างกัน ในมหาวัสตุเน้นการได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ในอรรถกถาชาดกเน้นการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ของพระพุทธองค์ แก่นของเรื่องในชาดกทั้งสองตรงกับวัตถุประสงค์ของชาดกทั้งสองเรื่อง

ตารางที่ 55 *เปรียบเทียบโครงเรื่องระหว่างวิชิตาวีชาดกกับเวสสันดรชาดก*

วิชิตาวีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	เวสสันดรชาดก[398] (อรรถกถาชาดก)
1. มีวัตถุประสงค์เพื่อสรรเสริญการทำความดี มีการบริจาคทาน เป็นต้น	1. มีวัตถุประสงค์เพื่อสรรเสริญการบริจาคทาน หรือทานบารมี
2. พระเจ้าวิชิตาวี รักในการบริจาคทาน	2. พระเวสสันดร รักในการบริจาคทาน
3. ประชาชนได้ขับไล่พระราชา เนรเทศพระองค์จากเมือง	3. เนื้อหาเหมือนกันกับในมหาวัสตุ
4. ท้าวศักรเทวราชเนรมิตภาพนรกลุกไหม้เผาผลาญสัตว์นรกอย่างน่ากลัวเพื่อชักจูงใจให้พระเจ้าวิชิตาวีเลิกการบริจาคทานนั้น	4. เค้าโครงเรื่องส่งอิทธิพลต่อชาดกในมหาวัสตุ

สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองเรื่องมีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่องสรรเสริญการให้ทาน เพราะรักในการให้ทานมากพระราชาทั้งสองพระองค์จึงถูกเนรเทศจากเมือง เนื้อหาของวิชิตาวีชาดกน่าจะได้เค้าเรื่องมาจากเวสสันดรชาดกที่กล่าวถึงการบริจาคทุกสิ่งเป็นทาน ไม่เว้นแม้พระโอรสพระธิดาและพระชายาเพื่อให้ได้บรรลุพระโพธิญาณ เป็นเรื่องของการบำเพ็ญบารมีสูงสุด

2. การแสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกของมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดกมีความแตกต่างกันไปพอสมควร เพราะต้องสอดคล้องกับมูลเหตุของการแสดงชาดก แต่พบว่ามหาวัสตุอวทานจะแสดงการกลับชาติเฉพาะตัวละครสำคัญ ส่วนอรรถกถาชาดกพยายามแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว ดังตารางสรุปต่อไปนี้

ตารางที่ 56 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในเตศกุณชาดกและเตสกุณชาดก*

การกลับชาติ	เตศกุณชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	เตสกุณชาดก (อรรถกถาชาดก)
นกแก้ว / นกแขกเต้า	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นกสาลิกา	พระศารีบุตร	นางอุบลวรรณาเถรี
นกเค้าแมว / นกฮูก	พระอานนท์	พระสารีบุตร
พระเจ้าพรหมทัต	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระอานนท์

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์การกลับชาติของตัวละครในชาดกทั้งสองเรื่องมีเหมือนกันเพียงตัวละครเอกเท่านั้น ส่วนที่เหลือล้วนต่างกันทั้งสิ้น แต่ในอรรถกถาชาดกก็กล่าวสอดคล้องกับเพศของนก

[398] ขุ.ชา., เล่ม 4 ภาค 3, 599-814.

สาลิกาตัวเมียที่กลับชาติมาเป็นนางอุบลวรรณาเถรี และหากจะวิเคราะห์สะท้อนถึงเพศของนกในชาดกทั้งสองเรื่องโดยนำเรื่องในอรรถกถาชาดกมาเปรียบเทียบก็อาจเป็นไปได้ว่าในมหาวัสตุนั้นนกทั้งสามตัวเป็นเพศผู้ทั้งหมดก็ได้เช่นกัน แต่เค้าโครงเรื่องส่วนใหญ่กล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากที่เดียวกันและมีการแต่งเพิ่มเติมต่างกันในภายหลัง

ตารางที่ 57 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในนยโครธมิคชาดกและนิโครธมิคชาดก*

การกลับชาติ	นยโครธมิคชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	นิโครธมิคชาดก (อรรถกถาชาดก)
พญากวางนยโครธะ / นิโครธะ	ไม่กล่าวถึงการกลับชาติ เพราะเป็นชาดกที่ตรัสเล่าประวัติของป่ามฤคทายวัน	พระพุทธเจ้า
พญากวางวิศาขะ / สาขะ		พระเทวทัต
แม่กวางท้องแก่		พระเถรีภิกษุณี
ลูกกวาง		พระกัสสปเถระ
พระเจ้าพรหมทัต		พระอานนท์

สรุปได้ว่า ในมหาวัสตุนั้นไม่มีการแสดงกลับชาติของตัวละครเพราะมีวัตถุประสงค์ในการตรัสชาดกเพื่อต้องการเล่าประวัติของป่ามฤคทายวันเท่านั้นจึงไม่ได้แสดงการกลับชาติไว้ แต่ในอรรถกถาชาดกได้แสดงการกลับชาติของตัวละครทั้งหมดไว้อย่างละเอียดชัดเจน

ตารางที่ 58 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในมัญชรีชาดกและสุธาโภชนชาดก*

การกลับชาติ	มัญชรีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุธาโภชนชาดก (อรรถกถาชาดก)
นารทฤษี	พระพุทธเจ้า	พระสารีบุตร
หิรีเทพธิดา	พระนางยโศธรา	นางอุบลวรรณา
ฤษีโกศิยะ	-	ภิกษุผู้ให้ทาน
ปัญจศิขเทพบุตร	-	พระอนุรุทธะ
มาตลีเทพบุตร	-	พระอานนท์
สุริยเทพบุตร	-	พระกัสสปเถระ
จันทเทพบุตร	-	พระมหาโมคคัลลานะ
ท้าวสักกเทวราช	-	พระพุทธเจ้า

สรุปได้ว่า การแสดงการกลับชาติเป็นพระพุทธเจ้าของชาดกทั้งสองเรื่องสอดคล้องกับมูลเหตุของการเล่าชาดก ในมหาวัสตุได้แสดงการกลับชาติของตัวละคร 2 ตัวหลักคือฤษีนารทะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้าเพราะต้องการแสดงความประทับใจของพระองค์ที่มีต่อพระนางยโศธรา และนางหิรีเทพธิดาก็กลับชาติมาเป็นพระนางยโศธรา ในขณะที่อรรถกถาชาดกได้แสดงการกลับชาติของตัวละครไว้ทั้งหมด โดยท้าวสักกะเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้าเพราะต้องการแสดงว่าพระองค์เปลี่ยนนิสัยผู้ที่ตระหนี่ให้มาเลื่อมใสในการทำทาน

ตารางที่ 59 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในโคธาชาดกและโคธชาดก*

การกลับชาติ	โคธาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	โคธชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระเจ้าสุเตช/พระราชา	พระพุทธเจ้า	สามีที่ฟังชาดกเรื่องนี้
พระชายา	พระนางยโศธรา	ภรรยาที่ฟังชาดกเรื่องนี้
อำมาตย์ผู้ยุยงพระชายา	-	พระพุทธเจ้า

สรุปได้ว่า ในชาดกทั้งสองได้แสดงการกลับชาติต่างกัน เพราะมีวัตถุประสงค์ในการเล่าต่างกัน ส่งผลให้มีการแสดงบารมีต่างกันด้วย ในมหาวัสตุแสดงถึงวิริยบารมี ส่วนในอรรถกถาชาดกแสดงปัญญาบารมีและขันติบารมี

ตารางที่ 60 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในธรรมปาลชาดกและมหาธัมมปาลชาดก*

การกลับชาติ	ธรรมปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	มหาธัมมปาลชาดก (อรรถกถาชาดก)
พราหมายุส (ในอรรถกถาชาดกไม่มีชื่อ)	พระพุทธเจ้า	พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา
ธรรมปาล / มหาธรรมปาล	พระราหุล	พระพุทธเจ้า
ทิศาปาโมกข์ (ในมหาวัสตุกล่าวว่าเป็นครู)	-	พระสารีบุตร

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์การกลับชาติของตัวละครในชาดกทั้งสองเรื่องแตกต่างกัน เพราะมีจุดประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกัน

ตารางที่ 61 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศรเกษปชาดกและอสทิสชาดก*

การกลับชาติ	6. ศรเกษปชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	6. อสทิสชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระราชาแห่งแคว้นกาศี / พระอสทิสกุมาร	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์การกลับชาติของตัวละครในชาดกทั้งสองเรื่องเหมือนกันเน้นกล่าวเฉพาะตัวละครเอก แม้ในมหาวัสตุไม่ได้เอ่ยชื่อเหมือนกับในอรรถกถาชาดก แต่ก็ให้ความสำคัญกับตัวละครเอกเหมือนกัน

ตารางที่ 62 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในอมราชาดกและสูจิชาดก*

การกลับชาติ	อมราชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สูจิชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระโพธิสัตว์ / มโหสถ	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
กุมาริกา / นางอมรา	พระนางยโศธรา	พระนางยโสธรา

สรุปได้ว่าชาดกทั้งสองเรื่องมีการแสดงการกลับชาติไว้เฉพาะตัวละครเอกเหมือนกัน

ตารางที่ 63 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศยามาชาดกและกณเวรชาดก*

การกลับชาติ	ศยามาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	กณเวรชาดก (อรรถกถาชาดก)
วัชรเสน / โจร	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
ศยามา / สามา	พระนางยโศธรา	ภรรยาเก่าของภิกษุ
บุตรพ่อค้า / บุตรเศรษฐี	-	ภิกษุผู้คิดถึงภรรยา

การแสดงการกลับชาติของตัวละครในอรรถกถาชาดกชัดเจนมากกว่าในมหาวัสตุ แต่ในมหาวัสตุได้แสดงถึงปัญญาบารมีของศยามาได้ชัดเจนกว่า ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ของการตั้งชื่อเรื่อง

ตารางที่ 64 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในจัมปกชาดกและจัมเปยยชาดก*

การกลับชาติ	จัมปกชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	จัมเปยยชาดก (อรรถกถาชาดก)
จัมปกนาคราช / จัมเปยยนาคราช	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นางนาคกัลยา / นางนาคสุมนา	เจ้าหญิงยโศธรา	เจ้าหญิงยโสธรา
หมองู	พระเทวทัต	พระเทวทัต
ท้าวอุครเสน	พระศารีบุตร	พระสารีบุตร

มีการแสดงการกลับชาติตัวละครตรงกันในชาดกทั้งสองเรื่อง

ตารางที่ 65 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศยามกชาดกและสุวรรณสามชาดก*

การกลับชาติ	ศยามกชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุวรรณสามชาดก (อรรถกถาชาดก)
ดาบส / ทุกูละ	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระมหากัสสปะ
ดาบสสินีปารกา / พราหมณีปาริกา	พระนางมายา	ภัททกาปิลานีภิกษุณี
ศยามกะ / สุวรรณสาม	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
พระราชาเปลิยักษ์ / ปิลยักข์	พระอานนท์	พระอานนท์
นางสุนทรีเทพธิดา	-	นางอุบลวรรณา

มีการแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว ยกเว้นในมหาวัสตุที่ไม่มีบทบาทของเทพธิดาจึงไม่ได้กล่าวถึงการกลับชาติเหมือนในอรรถกถาชาดก

ตารางที่ 66 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศิริประภาชาดกและสุวรรณมิคชาดก*

การกลับชาติ	ศิริประภะชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุวรรณมิคชาดก (อรรถกถาชาดก)
กวางศิริประภะ	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นางกวาง	พระนางยโศธรา	ภิกษุณีสาวชื่อทหระ
นิลกะ / นายพราน	พระอานนท์	พระฉันนะ

ในชาดกทั้งสองนี้ มีการแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว

ตารางที่ 67 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศกุนตกชาดก (1) และวัฏฏกชาดก*

การกลับชาติ	ศกุนตกชาดก (1) (มหาวัสตุอวทาน)	วัฏฏกชาดก (อรรถกถาชาดก)
นก	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นายพราน	มาร	พระเทวทัต

แสดงการกลับชาติในส่วนของนายพรานต่างกัน เพราะในอรรถกถามองว่าพระเทวทัตคือศัตรูของพระพุทธองค์ ส่วนในมหาวัสตุมองว่ามารคืออุปสรรคของการสร้างบารมี

ตารางที่ 68 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศกุนตกชาดก (2) และกักกรชาดก*

การกลับชาติ	ศกุนตกชาดก (2) (มหาวัสตุอวทาน)	กักกรชาดก (อรรถกถาชาดก)
นก / ไก่	พระพุทธเจ้า	ภิกษุผู้ดูแลรักษาสุขภาพ
นายพราน	มาร	พระเทวทัต
รุกขเทวดา	-	พระพุทธเจ้า

แสดงการกลับชาติต่างกัน เพราะชาดกทั้งสองมีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องต่างกัน

ตารางที่ 69 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในมรกฏชาดกและสุงสุมารชาดก*

การกลับชาติ	มรกฏชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สุงสุมารชาดก (อรรถกถาชาดก)
ลิง	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
จระเข้	มาร	พระเทวทัต
เมียจระเข้	-	นางจิญจมาณวิกา

แสดงการกลับชาติต่างกันเล็กน้อย แต่ก็ทำความเข้าใจได้ว่า โดยปกติในมหาวัสตุจะเพ่งมารเป็นศัตรูของพระพุทธเจ้า แต่ในอรรถกถาชาดกจะเพ่งพระเทวทัตเป็นศัตรูของพระพุทธเจ้า

ตารางที่ 70 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในกุศชาดก (1), (2) และกุสชาดก*

การกลับชาติ	กุศชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	กุสชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระเจ้ากุศราช / กุสราช	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
พระเจ้ามเหนทรกะ	พระมหานามะ	-
พระนางอรินดา	พระนางมหามายา	-
พระนางสุทารศนา	พระนางยโศธรา	พระนางยโศธรา
พระเจ้าทุมติ	มาร	-
เจ้าชายชยัมบดี	-	พระอานนท์
นางค่อม	-	ขุชชุตตราอุบาสิกา

แสดงการกลับชาติต่างกันเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน

ตารางที่ 71 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องลิง (1) และนฬปานชาดก*

การกลับชาติ	ชาดกเรื่องลิง (1) (มหาวัสตุอวทาน)	นฬปานชาดก (อรรถกถาชาดก)
ลิง	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
ปีศาจน้ำ	พญามาร	พระเทวทัต

มีการแสดงการกลับชาติต่างกันเล็กน้อย โดยเฉพาะปีศาจน้ำ ซึ่งเหตุผลคงเหมือนกับเรื่องอื่น ๆ ที่กล่าวว่ามารและพระเทวทัตเป็นศัตรูของพระพุทธองค์ซึ่งแต่ละคัมภีร์มีมุมมองต่างกัน

ตารางที่ 72 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องลิง (2) และวานรินทชาดก*

การกลับชาติ	ชาดกเรื่องลิง (2) (มหาวัสตุอวทาน)	วานรินทชาดก (อรรถกถาชาดก)
ลิง	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
งู / จระเข้	พญามาร	พระเทวทัต
เมียจระเข้	-	นางจิญจมาณวิกา

มีการแสดงการกลับชาติต่างกันเล็กน้อย เหตุผลเหมือนกับเรื่องข้างต้นที่กล่าวแล้ว

ตารางที่ 73 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในชาดกเรื่องกาและสุปัตตชาดก*

การกลับชาติ	ชาดกเรื่องกา (มหาวัสตุอวทาน)	สุปัตตชาดก (อรรถกถาชาดก)
พญากาสุปาตระ / กาสุปัตตะ	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
สุปารศวา / สุปัสสา	พระนางยโศธรา	พระนางยโสธรา
อำมาตย์ของพญากา	พระกาโลทายี	พระสารีบุตร
พระเจ้าพรหมทัต	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระอานนท์

มีการแสดงการกลับชาติต่างกันบ้าง เพราะจุดประสงค์ของการเล่าชาดกชาดกต่างกัน

ตารางที่ 74 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในหัสตินิกาชาดกและมาตุโปสกชาดก*

การกลับชาติ	หัสตินิกาชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	มาตุโปสกชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระราชา	พระอานนท์	พระอานนท์
นางช้าง	พระนางประชาบดี	พระนางปชาบดี
ช้างเผือก	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
นายพราน/คนนำทาง	-	พระเทวทัต
ควาญช้าง	-	พระสารีบุตร

มีการแสดงการกลับชาติเหมือนกัน แต่ในอรรถกถาชาดกมีรายละเอียดมากกว่า

ตารางที่ 75 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในนลินีชาดกและนฬินิกาชาดก*

การกลับชาติ	นลินีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	นฬินิกาชาดก (อรรถกถาชาดก)
นลินี / นฬินิกา	พระนางยโศธรา	ปุราณทุติยิกา
เอกศฤงคะ / อิสิสิงคะ	พระพุทธเจ้า	อุกกัณฐิตภิกขุ

กาศยปะ / อุทิจจะ	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระพุทธเจ้า
แม่กวาง	พระนางมหาประชาบดี	-
พระราชากาศี	พระเจ้ามหานามะ	-

มีการแสดงการกลับชาติต่างกัน เพราะวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกันตั้งแต่แรก

ตารางที่ 76 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในคังคปาลชาดกและคังคมาลชาดก*

การกลับชาติ	คังคะปาลชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	คังคมาลชาดก (อรรถกถาชาดก)
อัปกะ / อัฑฒมาสกราช	พระพุทธเจ้า	พระอานนท์
พระเจ้าพรหมทัต / พระเจ้าอุทัยราช	พระเจ้าศุทโธทนะ	พระพุทธเจ้า
คงคะปาล / คังคมาล	พระอุปาลี	-
พระราชชนนี	-	พระนางมหามายา

มีการแสดงการกลับชาติต่างกัน เพราะวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกต่างกันตั้งแต่แรก

ตารางที่ 77 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในกษานติวาทีชาดกและขันติวาทชาดก*

การกลับชาติ	กษานติวาทีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	ขันติวาทิชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระราชากลาปุ	-	พระเทวทัต
เสนาบดี	-	พระสารีบุตร
กุณฑกุมาร	-	พระพุทธเจ้า

ในมหาวัสตุไม่มีการแสดงการกลับชาติ มีแต่ในอรรถกถาชาดกตามที่แสดงข้างต้น

ตารางที่ 78 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในศรภังคชาดกและสรภังคชาดก*

การกลับชาติ	ศรภังคชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	สรภังคชาดก (อรรถกถาชาดก)
อนาถบิณฑิกะ	ท้าวศักระ	-
พระเจ้ากลิงคะ	พระอานนท์	-
พระอัษฎกะ	พระศารีบุตร	-
พระเจ้าภีมรถะ	พระโมคคัลลานะ	-
ศรภังคะ	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
สาสิสสระ	พระศารีบุตร	-
เมณฑิสสรดาบส	-	พระกัสสปะ
ปัพพกดาบส	-	พระอนุรุทธะ
เทวลดาบส	-	พระกัจจายนะ
อนุสิสสดาบส	-	พระอานนท์
กีสวัจฉดาบส	-	พระโมคคัลลานะ
นารทดาบส	-	พระปุณณมันตานีบุตร

ชาดกทั้งสองนี้ไม่ได้แสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว และในชาดกทั้งสองก็ได้ให้ความสำคัญกับตัวละครต่างกัน ในมหาวัสตุให้ความสำคัญกับพระราชาที่ถามปัญหา ส่วนในอรรถกถาชาดกให้ความสำคัญกับพระดาบส

ตารางที่ 79 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในอัสถิเสนชาดกและอัฏฐิเสนชาดก*

การกลับชาติ	อัสถิเสนชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	อัฏฐิเสนชาดก (อรรถกถาชาดก)
อัสถิเสน / อัฏฐิเสน	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
พระราชา	-	พระอานนท์

ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงการกลับชาติของพระราชาเป็นพระอานนท์ไว้ด้วย แต่ในมหาวัสตุเน้นเฉพาะตัวละครหลัก คือ อัสถิเสนที่กลับชาติเป็นพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว

ตารางที่ 80 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในอรินทมชาดกและโสนกชาดก*

การกลับชาติ	อรินทมชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	โสนกชาดก (อรรถกถาชาดก)
โศรณกะ	พระพุทธเจ้า	-
พระเจ้าอรินทมะ	พระเจ้าพิมพิสาร	พระพุทธเจ้า
ทีฆาวุกุมาร	-	พระราหุล

ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงการกลับชาติของทีฆาวุกุมารเกิดเป็นพระราหุล พระเจ้าอรินทมะเกิดเป็นพระพุทธเจ้า แต่ในมหาวัสตุกล่าวถึงการกลับชาติของโศรณกะเกิดเป็นพระพุทธเจ้า และพระเจ้าอรินทมะเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร

ตารางที่ 81 *แสดงการกลับชาติของตัวละครในวิชิตาวีชาดกและเวสสันดรชาดก*

การกลับชาติ	วิชิตาวีชาดก (มหาวัสตุอวทาน)	เวสสันดรชาดก (อรรถกถาชาดก)
พระเจ้าวิชิตาวี /พระเวสสันดร	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า
พระเจ้ากรุงสัญชัย	-	พระเจ้าสุทโธทนะ
พระนางผุสดี	-	พระนางสิริมหามายา
พระนางมัทรี	-	พระนางยโสธรา
พระชาลี	-	พระราหุล
พระกัณหา	-	นางอุบลวรรณาเถรี
พระอจุตฤษี	-	พระสารีบุตร
ท้าวสักกะ	-	พระอนุรุทธเถระ
วิสสุกรรมเทพบุตร	-	พระมหาโมคคัลลานะ
พรานเจตบุตร	-	พระฉันนเถระ
พราหมณ์ชูชก	-	พระเทวทัต
นางอมิตตดา	-	นางจิญจมาณวิกา
ฯลฯ	-	ฯลฯ

ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงการกลับชาติของตัวละครไว้มากมาย แต่ในมหาวัสตุกลับแสดงไว้เพียงพระเจ้าวิชิตาวีเท่านั้น

3. การแสดงบารมีในชาดกในมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดกมักจะตรงกัน และชาดกบางเรื่องอาจจะไม่ได้แสดงบารมีใดบารมีหนึ่งอย่างเดียว นอกจากนี้ชาดกในมหาวัสตุอวทานอาจเป็นเพียงการเสนอคุณธรรมบางประการตามลักษณะที่เป็นนิทานพุทธศาสนาเพื่อขยายความพุทธประวัติหรือประวัติพระสาวก ไม่ได้แสดงบารมีใด ๆ ในทศบารมี นอกจากสะท้อนความคิดยกย่องว่าพระศาสดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือมนุษย์ สรุปดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 82 *แสดงบารมีที่ปรากฏในชาดกในมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดก*

ชาดกในมหาวัสตุอวทาน	ชาดกในอรรถกถาชาดก	บารมีที่แสดง
นกสามตัว (เตศกุณชาดก)	เตสกุณชาดก	ทั้งสองเรื่องเน้นแสดงปัญญาบารมี
นยโครธมิคชาดก	นิโครธมิคชาดก	ทั้งสองเรื่องเน้นการแสดงเมตตาบารมี ปัญญาบารมี และทานบารมี
มัญชรีชาดก	สุธาโภชนชาดก	ทั้งสองเรื่องแสดงทานบารมีชัดเจน
โคธาชาดก	โคธชาดก	ชาดกในมหาวัสตุแสดงวิริยะบารมีที่พระโพธิสัตว์พยายามทำให้พระนาง ยโศธราพอพระทัย ส่วนในอรรถกถาชาดกเป็นการแสดงปัญญาบารมีที่อำมาตย์โพธิสัตว์หาวิธีช่วยเหลือพระชายา และยังแสดงขันติบารมีจากการที่พระชายาอดทนอดกลั้นต่อการกระทำของพระสวามีด้วย
ธรรมปาลชาดก	มหาธัมมปาลชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงอธิษฐานบารมี
ศรเกษปชาดก	อสทิสชาดก	ชาดกในมหาวัสตุไม่ได้แสดงบารมีใดบารมีหนึ่งในทศบารมีชัดเจน แต่ในอรรถกถาชาดกแสดงเนกขัมมบารมีชัดเจน เพราะตอนท้ายพระอสทิสะทรงออกผนวช
อมราชาดก	สูจิชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมีชัดเจน
ศยามาชาดก	กณเวรชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมี โดยแสดงที่พฤติกรรมของตัวละครฝ่ายหญิง คือนางศยามา (สามา)
จัมปกชาดก	จัมเปยยชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงทศบารมีได้ครบ คือ ทานบารมี, ศีลบารมี, เนกขัมมบารมี, อธิษฐานบารมี, เมตตาบารมี, วิริยบารมี, สัจจบารมี, ปัญญาบารมี, ขันติบารมี, อุเบกขาบารมี จากการกระทำของพญานาคโพธิสัตว์
ศยามกชาดก	สุวรรณสามชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงเมตตาบารมี
ศิริประภะชาดก	สุวรรณมิคชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงทานบารมี
ศกุนตกชาดก (1)	วัฏฏกชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องเน้นแสดงปัญญาบารมี และยังแสดงขันติบารมีด้วย
ศกุนตกชาดก (2)	กักกรชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมีเหมือนกัน
มรกฏชาดก	สุงสุมารชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมี

กุศชาดก (1), (2)	กุสชาดก	ชาดกทั้ง 3 สำนวนแสดงวิริยบารมีและขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ที่จะเอาชนะพระชายา และเรื่องกุศชาดก (1) ยังแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้รวดเร็วอีกด้วย
ชาดกเรื่องลิง (1)	นฬปานชาดก	ในมหาวัสตุเน้นปัญญาบารมี โดยลิงจ่าฝูงแก้ปัญหาให้ลิงบริวารดูดน้ำจากแอ่งน้ำด้วยไม้อ้อเพื่อไม่ให้ปีศาจจับกินได้ ส่วนในอรรถกถาชาดกเน้นแสดงอธิษฐานบารมี โดยพญาวานรทำสัจจกริยาอธิษฐานให้ไม้อ้อเป็นรูตลอดไม่มีข้อปล้อง และแสดงถึงปัญญาบารมีด้วย
ชาดกเรื่องลิง (2)	วานรินทชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมีชัดเจนเหมือนกัน
ชาดกเรื่องกา	สุปัตตชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงปัญญาบารมีชัดเจน แต่ในอรรถกถายังแสดงถึงทานบารมีและเมตตาบารมีด้วย จากการที่พระเจ้าพรหมทัตทรงให้จัดอาหารเป็นทานแก่ฝูงกา
หัสตินิกาชาดก	มาตุโปสกชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องเน้นเมตตาบารมี แต่ในอรรถกถาชาดกเน้นศีลบารมี อธิษฐานบารมีและขันติบารมีด้วย
นลินีชาดก	นฬินิกาชาดก	ทั้งสองเรื่องแสดงเนกขัมมบารมีชัดเจน
คังคปาลชาดก	คังคมาลชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องมุ่งแสดงเนกขัมมบารมี นอกจากนี้ในมหาวัสตุยังแสดงอธิษฐานบารมีจากการที่เด็กยากจนทำบุญและขออธิษฐานไปเกิดเป็นพระราชาและพราหมณ์ ส่วนอรรถกถาชาดกยังแสดงศีลบารมีจากการที่เศรษฐีและพระโพธิสัตว์มุ่งมั่นรักษาอุโบสถศีลด้วย
กษานติวาทีชาดก	ขันติวาทิชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องเน้นแสดงขันติบารมี
ศรภังคชาดก	สรภังคชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงเนกขัมมบารมี และยังมีเรื่องศีลบารมี ขันติบารมี วิริยบารมี อุเบกขาบารมี รวมทั้งปัญญาบารมี (ตอนตอบคำถาม) ด้วย
อัสถิเสนชาดก	อัฏฐิเสนชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงเนกขัมมบารมี
อรินทมชาดก	โสณกชาดก	ชาดกทั้งสองเรื่องแสดงเนกขัมมบารมีชัดเจน
วิชิตาวีชาดก	เวสสันดรชาดก	ทั้งสองเรื่องเน้นเรื่องทานบารมีคล้ายกัน

จากการเปรียบเทียบชาดกที่คล้ายคลึงกันระหว่างชาดกในมหาวัสตุอวทานและชาดกในอรรถกถาชาดก ในหัวข้อต่าง ๆ ข้างต้น สรุปได้ว่า ชาดกทั้งสองคัมภีร์ส่วนใหญ่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วจะมีวัตถุประสงค์ต่างกัน และจากการนำบทบาทของตัวละครในชาดกเปรียบเทียบกัน โดยแบ่งเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ 2) บทบาทของพระนางยโศธรา 3) เรื่องของมาร และ 4) เรื่องอื่น ๆ เช่น เรื่องของเหล่าพระสาวก พระราชา เศรษฐี เป็นต้น ทำให้เห็นว่าบทบาทเหล่านี้มีทั้งเหมือนกัน คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน แต่บทบาทตัวละครที่แตกต่างกันชัดเจน คือ ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานเรียกศัตรูที่ตามราวีพระพุทธเจ้าทุกภพทุกชาติว่า มาร แต่ในคัมภีร์อรรถ

กถาชาดกมุ่งเจาะจงหมายถึงพระเทวทัตเท่านั้น เพราะเป็นศัตรูที่ตามเบียดเบียนพระพุทธองค์มาโดยตลอด นอกจากนี้เมื่อศึกษาถึงรายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนโครงเรื่องแล้วจะเห็นว่า โครงเรื่องเหมือนกัน แต่ทุกเรื่องจะมีรายละเอียดแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง บางเรื่องมีรายละเอียดของเนื้อหาไม่เหมือนกันหรือเพิ่มมากขึ้น ความแตกต่างของรายละเอียดเนื้อหาบางครั้งไม่ได้ทำให้แก่นเรื่องหรือการแสดงความคิดเปลี่ยนแปลง แต่บางครั้งก็มีผลกระทบต่อแก่นเรื่องและลักษณะบุคลิกของตัวละคร ทำให้เห็นว่าเป็นการตีความต่างกัน เช่น ชาดกเรื่องนกสามตัวและเรื่องโคธาชาดก เป็นต้น ส่วนการแสดงกลับชาติของตัวละครในชาดกของมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดกจะต่างกันไป เพราะต้องสอดคล้องกับมูลเหตุของการแสดงชาดก แต่พบว่ามหาวัสตุอวทานจะแสดงการกลับชาติเฉพาะตัวละครสำคัญ ส่วนอรรถกถาชาดกพยายามแสดงการกลับชาติของตัวละครทุกตัว และสุดท้ายการแสดงบารมีในชาดกในมหาวัสตุอวทานและอรรถกถาชาดกมักจะตรงกัน และชาดกบางเรื่องอาจจะไม่ได้แสดงบารมีใดบารมีหนึ่งอย่างเดียว นอกจากนี้ชาดกในมหาวัสตุอวทานอาจเป็นเพียงการเสนอคุณธรรมบางประการตามลักษณะที่เป็นนิทานพุทธศาสนาเพื่อขยายความพุทธประวัติหรือประวัติพระสาวก ไม่ได้แสดงบารมีใด ๆ ในทศบารมี นอกจากสะท้อนความคิดยกย่องว่าพระศาสดาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือมนุษย์

ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน

ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทานและต่างไปจากอรรถกถาชาดกโดยไม่สามารถนำมาเปรียบกันได้เหมือนข้างต้นมีจำนวน 28 เรื่อง พบว่ามีที่มาจากพระสูตรต่าง ๆ เช่น ทีฆนิกาย สังยุตตนิกาย และได้เค้าเรื่องมาจากคัมภีร์อวทานต่าง ๆ เช่น ทิวยาวทาน อวทานกัลปลตา เป็นต้น ชาดกเหล่านี้แตกต่างจากนิทานในอวทานเหล่านั้นบ้าง ทำให้สันนิษฐานว่าอาจจะได้ที่มาจากนิทานเก่าแก่กว่าในอวทานก็ได้ นอกจากนี้ชาดกบางเรื่องยังได้อิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ นิทานสันสกฤตทั่วไป เช่น โครงสร้างเรื่องปทุมาวตีมีส่วนคล้ายกับเรื่องศกุนตลาและวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีชาดกบางส่วนที่ไม่พบที่มาจากที่ใดซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานสั้น ๆ ที่แต่งเพื่อเสริมพุทธประวัติและขยายความเรื่องราวของบุคคล เช่น เรื่องอุทายีชาดก หรือเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม เป็นต้น[399] ชาดกทั้ง 28 เรื่องมีรายชื่อดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 83 *รายชื่อชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน*

มหาวัสตุ เล่ม 1	มหาวัสตุ เล่ม 2	มหาวัสตุ เล่ม 3
1. อภิยชาดก	1. ชาดกเรื่องสร้อยคอของพระนางยโศธรา	1. ชาดกเรื่องวัว
2. ชาดกเรื่องเมฆและเมฆทัตตะ	2. วยาฆรีชาดก	2. ปุณยวันตชาดก
3. ชาดกเรื่องฉัตร	3. ศิริชาดก	3. ชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน

[399] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 266.

4. ชาดกเรื่องพระรักษิตะ	4. กัจฉปชาดก	4. อุทายีชาดก
5. ชาดกเรื่องช้าง	5. กินรีชาดก	5. ปทุมาวตีชาดก
6. ชาดกเรื่องวัว	6. สุรูปชาดก	6. บุพพกรรมของพระราหุล
7. ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ	7. อนังคณชาดก	7. มหาโควินทียชาดก
		8. สรวันททชาดก
		9. ธรรมลัพธชาดก
		10. อาชญาตเกาฑินยชาดก (1)
		11. อาชญาตเกาฑินยชาดก (2)
		12. ชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้งห้า
		13. ยโศทชาดก
		14. ชาดกเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม

เมาริช วินเทอร์นิทซ์ (Maurice Winternitz) [400] ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องราวของชาดกและอวทาน จำนวนหลายเรื่องที่ปรากฏอยู่ในมหาวัสตุ มีเนื้อหาไม่คล้ายคลึงกับคัมภีร์ฉบับภาษาบาลี แก่นของเรื่องหรือประเด็นที่พูดถึงเกียรติยศ การเสียสละตน ความเมตตาของพระโพธิสัตว์ ตัวอย่างเช่น เรื่องพระเจ้าอรกะ (arka) ทรงสร้างถ้ำเป็นวัดโดยสร้างมาจากหินมีค่า 7 ชนิดถวายแด่พระพุทธเจ้าในเวลานั้น นอกจากนี้ ทรงให้พระมเหสีและพระโอรสได้เรียนรู้คำพูดที่ชาญฉลาด เรื่องราวของช่างปั้นหม้อผู้มีจิตใจประกอบด้วยกุศลมากกว่าพระเจ้ากฤกิน (kṛkin) เขาผู้ไม่ฆ่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดและตั้งหม้อที่ใส่ข้าวและถั่วไว้ข้างทางเพื่อคนอดอยากหิวโหย ในระหว่างที่เขาไม่อยู่ เขาได้ยินว่าบิดามารดาของเขาได้ถวายฟางที่จะใช้มุงหลังคาบ้านแด่พระพุทธเจ้า เพราะเขามาช้า แต่ไม่ได้รู้สึกเสียใจ ในทางกลับกันกลับรู้สึกอิ่มเอมใจไปตลอดทั้งเดือน บางเรื่องเล่าเนื้อหาที่มีลักษณะสอดแทรกเรื่องราวของพราหมณ์ในปุราณะ เช่น การพรรณนาถึงนรกซึ่งเป็นเนื้อเรื่องเริ่มต้นของคัมภีร์มหาวัสตุที่แสดงให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ที่มีความคล้ายคลึงกันกับในคัมภีร์มารกัณเฑยะ-ปุราณะ (Mārkaṇḍeya-Purāṇa) ราชวงศ์ประวัติของเหล่าพระราชา เริ่มต้นในคัมภีร์ปุราณะ ถือว่าเป็นการกำเนิดสิ่งมีชีวิต กลิ่นอายของปุราณะปรากฏอยู่ในชาดก เช่น ฤษีรักษิตะเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีอำนาจพิเศษ คือเป็นฤษีที่สามารถเอามือสัมผัสพระอาทิตย์กับพระจันทร์ได้ ลักษณะความเป็นมหายานค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกับคัมภีร์ปุราณะ และบางเรื่องเล่าในคัมภีร์มหาวัสตุค่อนข้างจะนำเสนอเรื่องราวที่เกินความจริงซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของคัมภีร์ฝ่ายมหายาน เราจะพบภาพของอำนาจพิเศษที่แสดงโดยนักบวชผู้มีอำนาจมหัศจรรย์ และในขณะเดียวกันก็ใช้เป็นการสื่อสะท้อนถึงพระเกียรติยศของพระพุทธเจ้า เช่น เรื่องฉัตร หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จเยือนเมืองไวศาลีเนื่องจากการป่วยเป็นโรคระบาดของประชาชนที่มีสาเหตุมาจากยักษ์ เหล่าเทวดาต่างก็พากันกางฉัตรถวายแด่พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นการสรรเสริญพระองค์ อย่างไรก็ตาม ด้วยพระมหากรุณาพระองค์ได้ทรงใช้ฤทธิ์นิรมิตพระพุทธเจ้าให้ปรากฏภายใต้ฉัตรของเทวดาแต่ละองค์ ทำให้เทวดาแต่ละองค์เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ภายใต้ฉัตรของตน

[400] Maurice Winternitz, **A History of Indian Literature Vol. II**, 244-245.

ถึงแม้ว่าคัมภีร์มหาวัสตุจะมีเนื้อหาและเหตุการณ์ส่วนใหญ่คล้ายกับคัมภีร์บาลีของเถรวาท แต่ว่าเนื้อหานั้นก็มีกลิ่นไอของความเป็นมหายานอยู่มาก ด้วยเหตุผลหลายประการที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติที่อาจเป็นไปได้ว่า แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าที่พบบ่อยได้อยู่ระหว่างนิกายมหาสังฆิกะและโลโกตตรวาทซึ่งปรากฏให้เห็นก่อนที่จะเปลี่ยนถ่ายเข้าสู่มหายาน ดังนั้น เนื้อหาในคัมภีร์เล่มแรกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของภูมิ 10 ของพระโพธิสัตว์ที่ต้องผ่านขั้นตอนดังกล่าว และมีการพรรณนาถึงความดีงามของพระโพธิสัตว์ที่จะต้องมีในแต่ละขั้น (ในบรรดาทั้ง 10 ขั้น) มีเนื้อหาแทรกอยู่ในบทของพุทธานุสมฤติ (buddhānusmṛti) ที่กล่าวถึงบทสวดสรรเสริญพระพุทธเจ้าซึ่งก็ไม่แตกต่างกันเลยจากบทสวดสรรเสริญพระวิษณุหรือพระศิวะในคัมภีร์ปุราณะ บทสวดนี้ถือว่าเป็นหัวใจของนิกายมหายาน เมื่อกล่าวถึงความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นการบูชาที่สูงส่งก็เพียงพอแล้วสำหรับการบรรลุพระนิพพานและจะได้รับบุญอย่างไม่รู้จบ เมื่อเดินรอบ ๆ พระสถูปและบูชาพระสถูปนั้นด้วยการถวายดอกไม้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้นึกย้อนถึงข้อความมากมายในคัมภีร์มหายานที่กล่าวถึงรอยแย้มพระสรวลของพระพุทธเจ้าที่มีลำแสงพวยพุ่งออกมาส่องสว่างไปทั่วพุทธเกษตร การอ้างถึงพระพุทธเจ้าจำนวนมากมาย และการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์มากมายที่ไม่ได้เกิดมาจากพ่อแม่ แต่เกิดมาจากคุณสมบัติพิเศษโดยทันที ก็ทำให้นึกถึงความเป็นมหายานด้วย ดังที่กล่าวมาสรุปได้ว่า อิทธิพลและแนวคิดที่ต่างกัน จึงทำให้มีการรังสรรค์ชาดกที่มีเนื้อหาที่แตกต่างกัน และการนำเค้าโครงเรื่องมาจากที่ต่างกันก็มีส่วนที่ทำให้เนื้อหาในชาดกต่างกันออกไปด้วยเช่นเดียวกัน

ในส่วนของชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก และบทบาทของตัวละคร ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ในการเล่าชาดก

ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทานส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องและวัตถุประสงค์ของการเล่าชาดกที่มีความสัมพันธ์หรือสอดคล้องกัน แม้บางครั้งวัตถุประสงค์ในการเล่าจะนำมาจากประเด็นเล็กน้อยที่ปรากฏในเนื้อเรื่องมากกว่านำมาจากแก่นเรื่องและเนื้อหาทั้งหมดก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ในการเล่าชาดกและเนื้อหาของชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน จำนวน 28 เรื่อง มีดังต่อไปนี้

1. ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 จำนวน 7 เรื่อง คือ

1.1 <u>อภิยชาดก</u>

ตารางที่ 84 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอภิยชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระเมาทคัลยายนะใช้ฤทธิ์เหาะไปฟังเรื่องอดีตชาติของเทวดาชั้นศุทธาวาสและการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้า เมื่อกลับมาสู่	พระอภิยะเป็นผู้โง่เขลา ยังมีกิเลส ได้เข้าไปฉันภัตตาหารพร้อมกับพระนันทะที่บ้านพ่อค้าอุตติยะที่ร่ำรวยและรักในการปฏิบัติธรรม ตนเองไม่ได้รับการดูแลจึงอิจฉาและใส่ร้ายพระนันทะว่าเป็นชู้กับภรรยาพ่อค้านั้น ทำให้คน	สอดคล้องกัน

โลกมนุษย์แล้วได้ฟังชาดกเรื่องพระอภิยะขณะที่สร้างบารมีซึ่งกว่าจะได้ตรัสรู้พระโพธิญาณเป็นเรื่องยาก	เข้าใจผิดไม่นับถือพระนันทะ ต่อมาได้สำนึกผิดจึงไปขอโทษพระนันทะและพระสรวาภิภู ได้บอกบุญเพื่อถวายภัตตาหารพระสงฆ์และอธิษฐานขอเป็นพระพุทธเจ้า พระสรวาภิภูได้รับรู้และบอกว่าอีกแสนกัปเขาจะบังเกิดเป็นพระศากยมุนีพุทธเจ้า	

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเป็นการสั่งสมบุญสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าซึ่งกว่าจะได้ตรัสรู้พระโพธิญาณนั้นต้องใช้เวลาในการสั่งสมบุญยาวนานอย่างยิ่งจนบารมีเต็มเปี่ยมจึงได้ตรัสรู้ ตัวอย่างในชาดกเรื่องนี้เป็นอดีตชาติที่พระพุทธองค์ยังเคยทำผิดพลาด เพราะตกอยู่ในอำนาจของอคติและอำนาจของกิเลส ฉะนั้น การสำนึกผิด รู้ดีรู้ชั่วแล้วกลับตัวประพฤติตนยึดมั่นในหนทางที่ถูกต้องเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุด แม้จะยากลำบากและใช้เวลายาวนานก็สามารถบรรลุผลนั้นได้ในที่สุด

1.2 <u>ชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ</u>

ตารางที่ 85 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เรื่องนี้ไม่ได้กล่าววัตถุประสงค์ไว้ชัดเจน แต่เป็นชาดกที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระเมาทคัลยายนะ	เมฆะและเมฆทัตตะเป็นพราหมณ์เพื่อนรักกัน เมฆะเป็นคนฉลาด ได้ถวายดอกบัว 5 ดอกที่ขอจากนางพราหมณี และได้ทอดร่างอยู่แทบพระบาทพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เห็นบุญบารมีของเขาจึงประกาศว่า เขาจะได้บังเกิดเป็นพระศาสดา ส่วนเมฆทัตตะคบคนชั่วเป็นมิตร ทำอนันตริยกรรม 5 เวียนว่ายตายเกิดในนรกหลายชาติ ขณะเกิดเป็นปลาติมิติมิงคละได้นึกถึงเมฆะ หลังจากตายได้ไปเกิดในครอบครัวพราหมณ์มีชื่อว่าธรรมรุจิ ในชาติที่เมฆะได้บังเกิดเป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง	ไม่ชัดเจน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องไม่ชัดเจน อาจจะเป็นเพราะพระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุในการตรัสชาดกนี้เพื่อแสดงการสร้างบุญบารมีของพระองค์เองในชาติที่เกิดเป็นเมฆะเปรียบเทียบกับพระธรรมรุจิซึ่งเป็นเพื่อนที่เกิดในภพชาติเดียวกันตอนที่มีชื่อว่าเมฆทัตตะ เพื่อต้องการสั่งสอนหรือชี้ให้เห็นการสร้างบุญบารมี

1.3 <u>ชาดกเรื่องฉัตร (บังสุรย์)</u>

ตารางที่ 86 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฉัตร*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงอานุภาพที่ทำให้มนุษย์และเทวดาต่างมากางฉัตรถวายพระองค์	กล่าวถึงอดีตชาติได้มีพราหมณ์ปฏิบัติธรรมบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้า เผยแผ่พระธรรมแล้วเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน เหล่าพระสาวก กษัตริย์ พราหมณ์เป็นต้น ต่างบูชาพระองค์ด้วยดอกไม้นานาชนิดเป็นต้น พราหมณ์บิดาฉลาดได้สร้างฉัตรประดับรัตนะยกกั้นประดิษฐานไว้เหนือสถูปแล้วบูชาพระพุทธองค์	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นการเล่าถึงอานิสงส์แห่งบุญที่พระพุทธองค์ได้เคยกระทำไว้ในอดีตส่งผลถึงปัจจุบันชาติที่ทำให้มีทั้งมนุษย์ เทวดา นาค เป็นต้น ต่างมาบูชาด้วยการกั้นฉัตรถวายเป็นพุทธบูชาระหว่างที่พระพุทธองค์เสด็จข้ามแม่น้ำคงคา

1.4 ชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ

ตารางที่ 87 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้แก่กษัตริย์ลิจฉวีหลังจากเสด็จไปขับไล่โรคระบาดที่เมืองไวศาลี	ได้เกิดโรคระบาดที่เกิดจากอมนุษย์ที่เมืองกัมปิลละ มีคนและสัตว์ตายมากมาย พระเจ้าพรหมทัตจึงส่งคนไปเชิญฤษีรักษิตะมาจนทำให้อมนุษย์ได้หนีหายไป และฤษีก็ได้สอนศีลธรรมแก่ชาวเมือง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องของอานุภาพบุญที่สามารถขับไล่อมนุษย์หรือโรคร้ายและช่วยขจัดปัดเป่าทุกข์ให้แก่สรรพสัตว์ได้

1.5 ชาดกเรื่องช้าง

ตารางที่ 88 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องช้าง*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระพุทธองค์ตรัสเพื่อแสดงบารมีของพระองค์ในการปราบโรคระบาด	ได้เกิดโรคระบาดในเมืองมิถิลา มีคนและสัตว์ตายมากมาย ทำให้พระเจ้ากาศีได้ส่งพราหมณ์ไปขอช้างมงคลจากพระเจ้าพาราณสีเพื่อนำมาขจัดโรค ขณะที่ช้างเข้าเขตเมืองเท่านั้น อมนุษย์ก็ได้หนีหายไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องที่แสดงบารมีของพระพุทธองค์ในการปราบโรคระบาด อานิสงส์แห่งการสั่งสมบุญบารมีทำให้อมนุษย์ได้หนีหายไป

1.6 ชาดกเรื่องวัว

ตารางที่ 89 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องวัว*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระพุทธองค์ตรัสเพื่อแสดงบารมีของพระองค์ในการขับไล่โรคระบาด	ได้เกิดโรคระบาดในเมืองราชคฤห์ พราหมณ์ได้แนะนำให้พระราชาส่งทูตไปขอวัวจากพระเจ้าอังคะ ซึ่งเป็นวัวที่มีอำนาจบุญบารมี สามารถขจัดโรคภัยต่าง ๆ ได้ พระเจ้าอังคะได้พระราชทานวัวนั้นแก่เมืองราชคฤห์ทำให้โรคร้ายหายไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องการแสดงบารมีของพระพุทธองค์ที่สามารถทำให้โรคระบาดหรือโรคร้ายหายไปได้ ซึ่งเป็นเรื่องสุดท้ายใน 3 เรื่อง (ชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ ชาดกเรื่องช้าง และชาดกเรื่องวัว) ที่ได้ตรัสเล่าแก่กษัตริย์ลิจฉวีในเมืองไพศาลี

1.7 ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ

ตารางที่ 90 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระพุทธองค์ตรัสถึงสาเหตุที่สวนป่าในเมืองมารกรัณฑะเคยเป็นบริเวณที่ประทับของพระพุทธเจ้ามาแล้วหลายพระองค์	ช่างปั้นหม้อฆฏิการะ อยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์เวรุฑิงคะ ในเมืองมารกรัณฑะเป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้ากาศยปะ มีชโยติปาละเป็นเพื่อนรัก ที่เขาชักชวนให้บวช แต่เพราะเขาต้องดูแลปรนนิบัติบิดามารดาจึงไม่ได้โอกาสในการบวช แต่ได้ประพฤติธรรม และดูแลอุปัฏฐากพระพุทธองค์อย่างปลื้มปีติอย่างยิ่ง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์กล่าวถึงความเป็นมาของพื้นที่ที่เคยเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน แต่เนื้อเรื่องส่วนใหญ่กล่าวถึงเรื่องของฆฏิการะและชโยติปาละ และกล่าวถึงพื้นที่ดังกล่าวเพราะเป็นที่อยู่ของฆฏิการะซึ่งเป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้ากาศยปะและมักจะมีเหล่าสาวกเข้าไปเอาของใช้ของฉันในบ้านฆฏิการะบ่อยๆ แม้เขาไม่อยู่ก็ตาม

2. ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 2 จำนวน 7 เรื่อง

2.1 ชาดกเรื่องสร้อยคอของพระนางยโศธรา

ตารางที่ 91 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องสร้อยคอของพระนางยโศธรา*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเรื่องเจ้าชายสิทธารถะ พระราชทานเพชรพลอยแก่พระนางยโศธรา	พระราชาองค์หนึ่งมีพระชายาองค์หนึ่งที่สวยงามมากและมีนางสนมถึง 500 คน พระองค์มีความสามารถในศิลปะทุกอย่าง ทรงรักพระชายามาก จึงพระราชทานสร้อยพระศอซึ่งมีค่ามากแต่พระนาง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน การที่พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้เป็นเพียงนิทานเพื่อเปรียบเทียบขยายความพุทธประวัติที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งถึงเรื่องความรักของเจ้าชายสิทธารถะที่มีต่อพระนางยโศธรามาก ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นเพียงนิทานเรื่องสั้น ไม่มีชื่อตัวละคร แต่มีเนื้อเรื่องตรงกันกับเรื่องในพุทธกาล

2.2 วยาฆรีชาดก

ตารางที่ 92 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในวยาฆรีชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเรื่องพระนางยโศธราเคยถูกเจ้าชายสุนทรนันทะและเจ้าชายเทวทัตเกี้ยวพาราสี แต่พระนางไม่ปลงพระทัย เพราะมีความรักที่ซื่อสัตย์ต่อพระพุทธองค์	ฝูงสัตว์สี่เท้าในป่าหิมพานต์ได้ประชุมกันเลือกพระราชาผู้นำ โดยตัวที่ถึงเชิงเขาหิมาลัยก่อนจะได้เป็นผู้นำ ปรากฏว่านางเสือตัวหนึ่งได้ไปถึงก่อน จึงได้เกิดการถกเถียงกันเพราะไม่เคยมีสัตว์ตัวเมียหรือผู้หญิงเป็นผู้นำมาก่อน ที่ประชุมจึงขอให้นางเสือเลือกสัตว์ตัวผู้เป็นสามีเพื่อจะได้เป็นราชาแห่งสรรพสัตว์ ได้มีกระทิง ช้าง สิงโต มาให้นางเลือก แต่นางเสือเลือกสิงโตเป็นสามีและเป็นพระราชา	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน โดยวางโครงเรื่องที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระนางยโศธราที่เกิดเป็นนางเสือ แข่งขันชนะในการคัดเลือกพระราชาแห่งสรรพสัตว์ แต่เพราะนางเป็นหญิงไม่อาจเป็นผู้นำได้ จึงได้เลือกสามีเพื่อให้ได้เป็นพระราชาแห่งสัตว์ทั้งหมด แม้จะมีกระทิง (พระสุนทรนันทะ) และช้าง (พระเทวทัต) มาเสนอตัวให้นางเลือกก็ตาม นางก็ยังปลงใจเลือกพระโพธิสัตว์คือสิงโตในชาตินั้นอยู่นั่นเอง

2.3 ศิริชาดก

ตารางที่ 93 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในศิริชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเหตุที่พระองค์ทรงใช้พละ กำลังเพื่อได้พระนางยโศธรามาเป็นคู่ครองเหมือนในอดีตกาล	ได้มีคนเชิญพราหมณ์คนหนึ่งไปประกอบพิธีที่เมืองไกลอีกฝั่งทะเล แต่ไม่ได้เจาะจงว่าต้องเป็นพราหมณ์นั้นไปด้วยตนเอง จะส่งใครไปก็ได้ พราหมณ์ได้ถามลูกศิษย์ 500 คน ถ้าใครไปแทนตนได้ ตนจะยกนางศิริลูกสาวให้เป็นภรรยา พราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งได้เดินทางไปแทน เมื่อทำธุระเสร็จ ขณะเดินทางกลับได้ทำห่อของตกลงไปในทะเล เพราะกลัวจะไม่ได้นางศิริ จึงตั้งใจจะวิดน้ำทะเลให้แห้ง เทวดาประจำท้องทะเลจึงมาทดสอบความตั้งใจ ฯลฯ	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เนื้อเรื่องเป็นการแสดงวิริยบารมีของพระพุทธองค์ที่ต้องใช้พละกำลังเพื่อเป้าหมายคือความต้องการพระนางยโศธรามาเป็นคู่ครอง แสดงให้เห็นว่าอดีตชาติของพระองค์ได้มีความผูกพันกับพระนางยโศธรามามากมายหลายชาตินั่นเอง

2.4 กินรีชาดก

ตารางที่ 94 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในกินรีชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเหตุที่พระองค์ทรงใช้ความพยายามอย่างยากลำบากกว่าจะได้พบพระนางยโศธรา	พระราชาสุกันทริมาได้นำนางกินรีมาทำพิธีบูชายัญ และได้เชิญพระราชามากมายรวมเจ้าชายสุธนุมาร่วมพิธี เมื่อเจ้าชายและนางกินรีได้พบกันก็ตกหลุมรักกันในทันที ทำให้เจ้าชายแสดงธรรมจนพระราชาปล่อยสัตว์ทั้งหมดแล้วทรงทำทาน เจ้าชายได้พานางกินรีกลับเมือง หลงนางจนไม่เป็นอันทำอะไรเป็นเหตุให้มีการเจรจาให้นางกลับเมืองตนเอง ต่อมาเจ้าชายออกตามหา และได้ครองรักกันในเมืองของนาง ผ่านไปหลายปีจึงได้เดินทางกลับบ้านเมืองตนเองพร้อมกับนางกินรีนั้น	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเป็นเรื่องราวความรักในอดีตชาติของพระพุทธองค์และพระนางยโศธราที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อที่จะได้ครองคู่กันอย่างมีความสุขในที่สุด

2.5 กัจฉปชาดก

ตารางที่ 95 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในกัจฉปชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงว่าพระพุทธองค์ทรงใช้ความฉลาดทำให้หลุดพ้นจากพญามาร	ขณะเดินกลับจากเก็บดอกไม้ในสวนใกล้แม่น้ำ นายมาลาการได้จับเต่าใส่ตะกร้าเพื่อจะนำไปทำอาหาร แต่เต่าบอกว่าควรจะเอาตนไปล้างเนื้อล้างตัวก่อนแล้วค่อยใส่ในตะกร้าจะทำให้ดอกไม้ไม่สกปรก เพราะโคลนที่ยังติดตัวตัวเอง นายมาลาการได้ทำตาม เต่านั้นพอตัวถึงน้ำได้โอกาสจึงได้ดำน้ำหนีไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน แสดงถึงปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่สามารถนำมาใช้เพื่อเป็นอุบายให้หลุดพ้นจากบ่วงแห่งมารได้

2.6 สุรูปชาดก

ตารางที่ 96 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในสุรูปชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงว่าพระองค์ได้ทรงสละเลือดเนื้อเป็นทาน	พญากวางสุรูปะอาศัยอยู่เชิงเขาหิมาลัย เป็นกวางฉลาด จะพาบริวารไปหาอาหารและอากาศอบอุ่นตามฤดูกาล ท้าวศักระต้องการทดสอบพญากวางนั้นจึงได้แปลงร่างเป็นพรานมาบอกพญากวางว่าถ้าต้องการฟังถ้อยคำของสัตบุรุษจะต้องเสียสละชีวิตตนเอง เขายอมทำตามทันที เพราะมองว่า ฝุ่นธุลีจากเท้าของผู้ประพฤติธรรมดีกว่าภูเขาทองคำ หลังทดสอบเสร็จแล้วท้าวศักระก็หายไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเป็นเรื่องการเสียสละเลือดเนื้อของพระโพธิสัตว์เพื่อแลกกับการได้ฟังธรรม และถือว่าการได้ฟังธรรมแม้เล็กน้อยก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยม

2.7 อนังคณชาดก

ตารางที่ 97 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอนังคณชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภบุพกรรมของชโยติษกเศรษฐีที่ทำให้เป็นผู้มั่งคั่งและมีศีลธรรม	ได้มีพ่อค้าชื่ออนังคณะที่ร่ำรวยมาก ทราบข่าวจึงทูลนิมนต์พระโพธิสัตว์ 3 เดือน หลังพระองค์รับนิมนต์ทำให้พระราชาทรงกริ้วที่เขาไม่ได้ขออนุญาตก่อน แต่ก็ได้ไปขออนังคณะผลัดกันนิมนต์พระองค์ฉันภัตตาหารคนละวัน แต่พระราชารู้สึกว่าอาหารของตนด้อยค่ากว่าของเศรษฐีจึงคิดจะเอาชนะ ก่อนวันสุดท้ายจึงทรงบัญชาไม่ให้ใครขายฟืน เพื่อไม่ให้พ่อค้าอนังคณะทำอาหารได้ ทำให้เขาเสียใจมากที่ไม่อาจทำอาหารถวายพระโพธิสัตว์ได้ เป็นเหตุให้ท้าวศักระมาช่วยเนรมิตศาลาใหญ่โต เป็นเหตุให้อนังคณะกราบทูลนิมนต์และขอพรสำเร็จสมประสงค์	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นอดีตชาติของอนังคณเศรษฐีที่ได้สร้างบุญทำทานอย่างสุดกำลังความสามารถเป็นเหตุให้ชาตินี้ได้เป็นเศรษฐีผู้มั่งคั่งและมีศีลธรรม

3. ชาดกที่ปรากฏในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3 จำนวน 14 เรื่อง

3.1 ชาดกเรื่องวัว

ตารางที่ 98 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องวัว*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเหตุที่พญามารได้ติดตามพระองค์อย่างใกล้ชิดเพื่อหาโอกาสที่จะทำร้ายพระองค์แต่ไม่เคยทำสำเร็จ	ได้มีหมาในศิริกะติดตามฝูงวัวซึ่งมีวัวจ่าฝูงที่ชรา เชื่องช้า แต่ยังคุมฝูงวัวอยู่ได้ มันติดตามอยู่หลายปี จนมีหมาในตัวอื่น ๆ บอกศิริกะว่า พวกตนได้ติดตามวัวแก่นี้มา 15 ปี แต่ยังเกรงขามวัวจ่าฝูงอยู่ เพราะแม้ร่างกายจะแก่ชราถึงกระนั้นวัวตัวนี้ก็มีความสมบูรณ์และแข็งแรง	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงหมาในคือพญามารที่ติดตามฝูงวัวซึ่งมีวัวจ่าฝูงแก่ชราคือพระโพธิสัตว์ดูแลอยู่ แสดงให้เห็นว่าพญามารเป็นศัตรูที่เบียดเบียนคอยทำร้ายพระพุทธเจ้ามาทุกภพทุกชาติแม้ในชาติปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นเพียงนิทานสั้น ๆ ที่กล่าวถึงพญามารที่คอยตามล่าพระพุทธองค์นั่นเอง

3.2 ปุณยวันตชาดก

ตารางที่ 99 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในปุณยวันตชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
พระองค์สรรเสริญคุณงามความดีหรือบุญว่าประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวง	เจ้าชายปุณยวันตะ (มีบุญ) มีพระสหาย 4 คน คือวีรยวันตะ (มีพละกำลัง) ศิลปวันตะ (มีศิลปะ) รูปวันตะ (มีรูปงาม) และปรัชญาวันตะ (มีความฉลาด) คนเหล่านี้ต่างได้แสดงความสามารถของตน ๆ ให้ประจักษ์ ผลสรุปคือปุณยวันตะประเสริฐสุด	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล และได้มีการพิสูจน์คุณสมบัติเหล่านั้นว่าดีเด่นอย่างไร แต่ในที่สุดปุณยวันตะซึ่งมีคุณสมบัติในเรื่องบุญประเสริฐสูงสุด อันเป็นการยืนยันว่าบุญเหนือกว่าสิ่งทั้งปวง

3.3 ชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน

ตารางที่ 100 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงช่วยเหลือพระศารีบุตร พระเมาทคัลยายนะ และภิกษุ 500 รูปให้พ้นจากบ่วงกรรม	ได้มีเรือของพ่อค้า 500 คนอับปางในมหาสมุทร ทั้งหมดลอยคอไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ได้รับปรนนิบัติจากผู้หญิงบนเกาะอย่างดี แต่ผู้หญิงได้สั่งห้ามไปทางใต้ของเกาะ หัวหน้าพ่อค้าสงสัยจึงแอบไปเห็นผู้ชายมากมายถูกขังคุกไม่อาจออกมาได้รอวันตายอย่างเดียว และได้บอกวิธีที่จะออกจากเกาะให้กับหัวหน้าพ่อค้านั้น พอถึงคืนเพ็ญ พวกเขาก็ได้เกาะพญาม้าเกศินเดินทางกลับสู่ชมพูทวีปอย่างปลอดภัย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเป็นเรื่องในอดีตที่พญาม้าคือพระพุทธองค์ได้ช่วยเหลือหัวหน้าพ่อค้าคือพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ พร้อมทั้งพ่อค้า 500 คน คือภิกษุ 500 รูปออกจากเกาะคือบ่วงของมารอย่างปลอดภัย

3.4 อุทายีชาดก

ตารางที่ 101 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอุทายีชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงว่าพระอุทายีเคยทำหน้าที่ปลอบพระทัยของพระเจ้าศุทโธทนะมาแล้วในอดีตกาล	พระเจ้าสัตยวรรธนะมีพระโอรสพระนามว่ามติสาระที่ทรงฝักใฝ่ทางธรรมได้ผนวชในเวลาต่อมา และได้มีโสมทัตบุตรของปุโรหิตออกบวชตาม ภายหลังโสมทัตได้ทำหน้าที่ปลอบพระทัยพระราชา	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เนื่องจากเป็นอดีตชาติในการทำหน้าที่ของพระอุทายีซึ่งเคยเกิดเป็นโสมทัตได้ปลอบพระทัยพระเจ้าศุทโธทนะหรือพระเจ้าสัตยวรรธนะในอดีตชาติ นั่นแสดงว่าพระอุทายีได้ทำหน้าที่ปลอบพระทัยพระเจ้าศุทโธทนะมาตั้งแต่อดีตชาตินั่นเอง

3.5 ปทุมาวตีชาดก

ตารางที่ 102 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในปทุมาวตีชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงอดีตชาติของพระนางยโศธราที่ถูกลงโทษและถูกเนรเทศโดยไม่มีการไต่สวนความจริง	พระเจ้าพรหมทัตเสด็จล่ากวางได้เจอและตกหลุมรักนางปทุมาวตีธิดาฤษีกับนางกวาง ฤษีจึงให้แต่งงานกัน พระราชาพานางกลับพระนครด้วยและไม่สนใจนางสนมคนใดอีกเลย ทำให้นางสนมอิจฉาในระหว่างที่พระนางมีประสูติกาลได้นำทารกไปทิ้ง และเอาเลือดมลทินครรภ์ทาหน้าตาของพระนาง ทำประหนึ่งว่านางเป็นคนกินลูกของตัวเอง เพ็ดทูลพระราชาทำให้ทรงกริ้วรับสั่งให้ประหารนาง แต่มีอำมาตย์ได้ช่วยไว้เพราะรู้ทันเล่ห์กลของเหล่านางสนม ต่อมาได้มีเทพธิดามาเล่าความจริง ทำให้พระองค์เสียพระทัย แต่ได้ทราบความจริงจากอำมาตย์จึงรับพระนางกลับมา พระนางได้ขอร้องไม่ให้ฆ่านางสนม จากนั้นชาวประมงก็นำหีบที่ใส่พระโอรสมาคืน เป็นต้น	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เนื้อเรื่องให้กล่าวถึงบุพกรรมในอดีตชาติของพระนางยโศธราที่เคยเกิดเป็นนางปทุมาวตีซึ่งมีทั้งดีทั้งร้าย เช่น การมีดอกบัวผุดขึ้นทุกรอยเท้าหรือการถูกสั่งให้ประหาร เป็นต้น

3.6 ชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุล

ตารางที่ 103 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องบุพพกรรมของพระราหุล*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อตอบข้อสงสัยของคณะสงฆ์ในเรื่องที่พระราหุลอาศัยอยู่ในพระครรภ์นาน 6 ปี	ได้มีพระโอรส 2 พระองค์ในเมืองมิถิลา แคว้นวิเทหะ หลังพระบิดาสิ้นพระชนม์ เจ้าชายสูริยะพระเชษฐาได้ยกราชสมบัติให้เจ้าชายจันทระพระอนุชา แล้วพระองค์เองออกบวช ได้อธิษฐานไว้จะไม่เสวยน้ำที่คนไม่ได้ถวาย แต่ได้ทำผิด จึงขอให้นักบวชอื่นลงโทษ นักบวชเหล่านั้นจึงให้พระราชาตัดสิน พระเจ้าจันทระตัดสินว่าไม่ผิด เพราะเป็นน้ำในแคว้นพระองค์เท่ากับเป็นน้ำของพี่ชายด้วย แต่ฤษีสูริยะไม่ยอม พระราชาจึงสั่งลงโทษให้อยู่ได้ต้นอโศก 6 วัน ครั้นครบกำหนดก็พ้นผิด	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่อง สอดคล้องกัน เพราะเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงบุพกรรม หรือสาเหตุที่ทำให้พระราหุลต้องอยู่ในพระครรภ์นาน 6 ปี ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นการกล่าวถึงสาเหตุนั้นเพื่อนำมาตอบคำทูลถามของเหล่าพระสาวกนั่นเอง

3.7 มหาโควินทียชาดก

ตารางที่ 104 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในมหาโควินทียชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงว่าพระองค์เคยมีคนออกบวชตามจำนวนมาก	บุตรปุโรหิตโควินทะ เป็นคนเฉลียวฉลาด หลังบิดาตายเขาได้ตำแหน่งแทนบิดา จึงได้ชื่อว่ามหาโควินทะ ต่อมาเขาได้แบ่งดินแดน 7 ส่วนให้พระราชาทั้ง 7 ได้ครองราชย์ แต่ทั้งหมดอยากได้เขาไปช่วยบริหารราชการ เขาจึงออกบวช และได้มีคนจำนวนมากได้ออกบวชตามเขาด้วย	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องในอดีตที่แสดงถึงสาเหตุที่มีคนออกบวชตามพระพุทธองค์เป็นจำนวนมากนั่นเอง

3.8 สรวันททชาดก

ตารางที่ 105 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในสรวันททชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภการทำคุณความดีแก่มวลมนุษย์ด้วยการให้ทานและบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด	สรวันททะได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกด้วยการให้ทานและบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด ท้าวศักระเกรงว่าอำนาจของตนจะถูกแย่งไปจึงบันดาลให้สรวันททะเห็นนรกโดยหลอกว่าผู้ที่ตกนรกเป็นเพราะให้ทาน และขอให้สรวันททะไปใช้ชีวิตในเมืองอย่างมีความสุขดีกว่า แต่เขาปฏิเสธเพราะต้องการแสวงหาทางอมตะ และบอกว่าถึงจะได้บัลลังก์ของท้าวศักระหรือว่าตกนรก ก็จะไม่เลิกให้ทานหรือเลิกบำเพ็ญเพียร เพราะหนทางนี้เท่านั้นที่จะทำให้ได้ตรัสรู้	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์แม้จะทรงทำความดีแก่ชาวโลกก็ยังถูกมารรบกวน เหมือนที่เกิดขึ้นในอดีตชาติขณะพระองค์เสวยพระชาติเป็นฤษีสรวันททะ ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงเอาชนะมารได้เช่นกัน

3.9 ธรรมลัพธชาดก

ตารางที่ 106 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในธรรมลัพธชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อแสดงว่าธิดาพญามารเคยยั่วยวนพระองค์มาแล้วแต่ไม่สำเร็จ	พ่อค้า 500 คนยืนยันจะตามธรรมลัพธะไปค้าขาย พอถึงเกาะ นางรากษสได้ยั่วยวนพ่อค้าเหล่านั้นจนหลงระเริง มีแต่เขาที่รู้เท่าทันพวกนางจึงไม่สนใจ ทำให้นางรากษสตนหนึ่งอยากท้าทายเขาได้ติดตามเขาเข้ามาในเมือง หลอกลวงให้มหาชนหลงเชื่อ กล่าวโทษเขา แต่เขาไม่สนใจ จนข่าวรู้ถึงพระราชา ฝ่ายพระราชาเมื่อเห็นนางก็หลงรัก พากลับเข้าไปในพระราชวังด้วย แม้เขาห้ามก็ไม่ฟัง สุดท้ายกพระราชาถูกนางจับกินเป็นอาหาร ซากศพเกลื่อนพระราชวัง หลังทำความสะอาดสถานที่แล้ว เหล่าอำมาตย์ที่เหลือได้เชิญเขาขึ้นเป็นพระราชาปกครองบ้านเมืองแทน	สอดคล้อง

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้อง เพราะเป็นเรื่องที่นางมารหรือธิดามารคอยตามยั่วยวนพระโพธิสัตว์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นตัวอย่างที่ธิดามารได้ใช้กลวิธียั่วยวนพระโพธิสัตว์แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

3.10 อาชญาตเกาฑินยชาดก (1)

ตารางที่ 107 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอาชญาตเกาฑินยชาดก (1)*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภสาเหตุที่พระอาชญาตเกาฑินยะได้รู้แจ้งธรรมเป็นคนแรก	ช่างปั้นหม้อได้อุปัฏฐากและช่วยดูแลรักษาพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งจนหายป่วยจากโรคเกี่ยวกับน้ำดี ได้ตั้งความปรารถนาขอให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรก พระปัจเจกพุทธเจ้าได้กล่าวว่าความปรารถนาของเขาจะสำเร็จดังประสงค์ แล้วได้เหาะจากไป	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะได้กล่าวถึงบุพกรรมของพระอาชญาตเกาณฑินยะที่ได้อุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าและได้ตั้งความปรารถนาขอให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรก ในปัจจุบันชาตินี้จึงสำเร็จสมปรารถนา

3.11 อาชญาตเกาฑินยชาดก (2)

ตารางที่ 108 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในอาชญาตเกาฑินยชาดก (2)*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
ปรารภเหตุที่พระพุทธองค์เคยเสียสละเพื่อประโยชน์แก่	ในอดีตกาลพระเจ้าโกศลผู้มีบุญได้ปกครองราชอาณาจักรโกศล พระองค์ทรงให้ทานมากจนได้รับยกย่องไปทั่วทั้งแผ่นดิน ต่อมาดินแดนของพระองค์ถูกรุกรานโดยพระเจ้ากาศีบ่อยๆ ทรงเห็นภัยพิบัติจากการสู้รบกันจึงละทิ้งยอมให้พระเจ้ากาศียึดครองแล้วหนีไปดินแดนภาคใต้เพียงลำพัง ระหว่างได้	สอดคล้องกัน

พระอาชญาตเกาณฑินยะในอดีตชาติ	พบทางหัวหน้าพ่อค้าที่ค้าขายทางทะเลแล้วเรืออับปางกำลังเดินทางมาขอความช่วยเหลือ หลังจากทราบเรื่องจึงยอมเสียสละให้หัวหน้าพ่อค้าจับพระองค์ไปถวายพระเจ้ากาศีเพื่อให้เขาได้ทรัพย์นำไปเป็นทุนค้าขายต่อไป ในตอนท้าย พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า ครั้งนั้น พระองค์เกิดเป็นพระเจ้าโกศล ส่วนพระอาชญาตเกาณฑินยะเกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้า	

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เพราะพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้เพราะปรารภการทำประโยชน์แก่พระอาชญาตเกาณฑินยะไม่ใช่แต่ในชาติปัจจุบัน แม้ในอดีตชาติพระองค์ก็ได้ทำประโยชน์ช่วยเหลือมาแล้วในขณะที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าโกศลและพระอาชญาตเกาณฑินยะเกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้า

3.12 ชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้งห้า

ตารางที่ 109 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้งห้า*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อขยายความว่า พระองค์ทรงเคยสละชีวิตเพื่อช่วยเหลือภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 มาแล้ว	ได้มีพ่อค้าจากชมพูทวีปเกิดเรืออับปางในขณะที่กำลังไปค้าขายในต่างแดน ต่างอธิษฐานจิตขอให้ตัวเองรอด ต่อมาหัวหน้าพ่อค้าได้ฆ่าตัวตายเพื่ออุทิศร่างให้พ่อค้าอีก 5 คนได้อาศัยเกาะลอยคอให้คลื่นซัดเข้าหาฝั่ง ทำให้พ่อค้าทั้ง 5 คนมีชีวิตรอดกลับมาได้	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์เคยช่วยภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ให้รอดชีวิตในอดีตชาติที่เกิดเป็นพ่อค้าไปค้าขายทางเรือ ตามเนื้อหาข้างต้น

3.13 ยโศทชาดก

ตารางที่ 110 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในยโศทชาดก*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
เพื่อตรัสเล่าอดีตชาติของยโศทะผู้เกิดในตระกูลมั่งคั่งร่ำรวย	คหบดีไปขอลูกจากต้นมะเดื่อ ท้าวศักระจึงส่งเทพบุตรไปเกิดเป็นลูก เขามีบริวารแวดล้อม ร่ำรวยมาก ได้มีญาติมาเล่าเรื่องพระศาสดาให้ฟัง คืนหนึ่งเห็นบริวารนอนหลับอยู่ เกิดภาพสลดใจ ทำให้เขาอยากจะเข้าเฝ้า ครั้นได้ฟังเทศนาก็ได้บรรลุธรรมชั้นและได้แสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ	สอดคล้องกัน

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นเรื่องที่กล่าวถึงอดีตชาติของยโศทะบุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ที่ได้ทำบุญแล้วไปเกิดเป็นเทวดาและต่อมาได้มาเกิดเป็นบุตรของเศรษฐีที่มั่งคั่ง เบื่อหน่ายทางโลก สลดใจ จึงออกบวช ซึ่งเป็นเรื่องคล้ายพุทธประวัติตอนจะออกผนวชนั่นเอง

3.14 ชาดกเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม

ตารางที่ 111 *ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และเนื้อหาในชาดกเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม*

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	ความสัมพันธ์
แสดงประวัติของพระกาศยปะ 3 พี่	ได้มีพี่น้อง 3 คนร่วมกันปกครองเมืองสหปุระในแคว้น กลิงคะ ได้เกิดพบทรัพย์สมบัติจำนวนมหาศาลจึงได้นำมาถวายพระเจ้ามเหนทระใน	สอดคล้องกัน

น้อง คือ อุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะ และคยากาศยปะ	เมืองหัสตินาปุระ พระราชาได้ตรัสถามถึงสิ่งที่ต้องการตอบแทน พี่น้อง 3 คนทูลขอนิมนต์พระพุทธเจ้าปุษปะไปประทับที่เมืองตนเอง ทำให้พระพุทธองค์และเหล่าสาวกได้เสด็จไปประทับตลอดฤดูฝน และเสด็จดับขันธ์ ณ ที่นี้ด้วย พี่น้องทั้งสามจึงได้จัดการปลงพระศพอย่างสมพระเกียรติ	

จะเห็นว่า วัตถุประสงค์และเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน เป็นประวัติของพี่น้องฤษีตระกูลกาศยปะทั้ง 3 ที่ได้สั่งสมบุญร่วมกันมาแต่อดีต และได้ทำบุญถวายแด่พระพุทธเจ้าร่วมกันมาแต่อดีตชาติด้วยเช่นเดียวกัน

ชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทานนี้ มีเนื้อหา โครงเรื่องส่วนใหญ่ สอดคล้องตรงกันกับวัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นก่อนเริ่มเล่าเรื่อง ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่ประมวลได้ดังนี้

1. เพื่อแสดงถึงการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ เช่น เรื่องอภิยชาดก เรื่องฉัตร (บังสูรย์) เรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ สุรูปชาดก ปุณยวันตชาดก มหาโควินทียชาดก ยโศทชาดก

2. เพื่อแสดงถึงบทบาทหรืออดีตชาติของพระนางยโศธรา เช่น ชาดกเรื่องสร้อยคอของพระนางยโศธรา เรื่องวยาฆรีชาดก ศิริชาดก กินรีชาดก ปทุมาวตีชาดก

3. เพื่อแสดงถึงมารที่คอยตามล่าพระพุทธองค์ในทุก ๆ ชาติ เช่น ชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ ชาดกเรื่องช้าง ชาดกเรื่องวัว กัจฉปชาดก ชาดกเรื่องวัวอีกเรื่องหนึ่ง และธรรมลัพธชาดก

4. เรื่องอื่น ๆ ไม่ว่าจะแสดงถึงบทบาทหรืออดีตชาติของเหล่าสาวก พระราชา เป็นต้น เช่น อนังคณชาดก ชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน อุทายีชาดก เรื่องบุพกรรมของพระราหุล เรื่องอาชญาตเกาฑินยชาดก (1) เรื่องอาชญาตเกาฑินยชาดก (2) เรื่องภัทรวัคคีย์ทั้งห้า เรื่องพระกาศยปะทั้งสาม

นอกจากนี้ยังมีชาดกบางเรื่องที่มีวัตถุประสงค์ไม่ชัดเจน เช่น เรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ ที่กล่าวไว้ว่า เป็นชาดกที่ตรัสเล่าให้พระเมาทคัลยายนะฟังเท่านั้น เป็นต้น จากวัตถุประสงค์ในชาดกที่ปรากฏเฉพาะในมหาวัสตุอวทาน ผู้วิจัยได้นำวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ข้อหลักนี้มาจัดบทบาทตัวละครในชาดกตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

บทบาทตัวละครในชาดก

ชาดกในมหาวัสตุอวทานจะมีตัวละครที่มีบทบาทสำคัญหลักทุกเรื่อง ผู้วิจัยได้จัดบทบาทตัวละครในชาดกตามแก่นของเรื่องหรือโครงเรื่องหลัก รวมทั้งแรงจูงใจทางวรรณกรรมของแต่ละชาดกเป็นสำคัญ โดยสามารถจัดหมวดหมู่แบ่งประเภทเนื้อหาชาดกที่ให้ความสำคัญกับบทบาทตัวละครหลักออกเป็น 4 ประเด็น คือ 1) การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ 2) เรื่องพระนางยโศธรา 3) เรื่องของมาร 4) เรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1. <u>การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์</u>

ชาดกในมหาวัสตุอวทานมีจำนวนมากที่มีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ หรือในขณะที่กำลังสั่งสมบุญบารมีเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดง

อุทาหรณ์การบำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้ และคุณธรรมเฉพาะตัวขณะที่กำลังสั่งสมบุญของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาตินั้น ๆ ด้วย นับเป็นเอกลักษณ์หรือเป็นวิถีทางแห่งการสั่งสมบุญบำเพ็ญเพียรเพื่อเป้าหมายในการบรรลุพระโพธิญาณ เป็นการนำเรื่องราวในอดีตมาเป็นแบบอย่างในการทำความดี นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาในชาดกของมหาวัสตุอวทานจำนวนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงคุณธรรมความดีของพระโพธิสัตว์เป็นการกระทำความดีที่เด่นชัดแสดงถึงเส้นทางการสร้างบารมีที่ชัดเจน ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้เสวยชาติต่าง ๆ บ้างก็เป็นมนุษย์ บ้างก็เป็นช้าง วัว และอื่น ๆ มากมาย เช่น ปุณยวันตชาดก สุรูปชาดก หรือบางเรื่องไม่ได้กล่าวถึงบารมีที่ชัดเจนใด ๆ ไว้เลยก็มี ซึ่งมีตัวอย่างดังจะกล่าวเป็นลำดับไป

เรื่องที่พระพุทธองค์เสด็จเมืองไวศาลีเพื่อขับไล่และขจัดโรคระบาด ได้กล่าวไว้ในชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ ชาดกเรื่องช้าง และชาดกเรื่องวัว ซึ่งเรื่องแรกเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นฤษีรักษิตะ เป็นบุตรของปุโรหิต ออกบวชเป็นฤษี สร้างอาศรมอยู่ที่เชิงเขาหิมาลัย ปฏิบัติตนอยู่ในกุศลกรรมบถ 10 บำเพ็ญเพียรจนบรรลุฌาน 4 อภิญญา 5 สามารถลูบคลำมณฑลพระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ ต่อมาในนครกัมปิลละได้เกิดโรคระบาดจากอมนุษย์ สิ่งมีชีวิตล้มตายเป็นจำนวนมาก ทำให้พระราชาต้องส่งทูตมาเชิญฤษีตนนี้ พอฤษีก้าวเข้าเขตเมืองกัมปิลละ พวกอมนุษย์ต่างพากันหนีหายจนหมดสิ้น แล้วฤษีได้แสดงกุศลกรรมบถ 10 แก่ประชาชน เรื่องดังกล่าวเหมือนกับชาดกเรื่องช้างและเรื่องวัว ที่สามารถขับไล่ภัยพิบัติเหล่านี้ได้ กล่าวคือ เรื่องช้างมีเนื้อหากล่าวถึงพระเจ้ากาศีในเมืองพาราณสีได้มีช้างที่มีบุญญาธิการและอานุภาพมาก ทำให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น ต่อมาในเมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะได้เกิดโรคระบาดจากอมนุษย์ สิ่งมีชีวิตล้มตายมากมาย พระเจ้าไวเทหกะจึงส่งพราหมณ์ไปขอช้างประเสริฐจากพระเจ้ากาศี ซึ่งช้างนั้นพอเข้าเขตเมืองมิถิลา พวกอมนุษย์ก็ได้หนีหายไปจนหมดสิ้น และชาดกเรื่องวัวก็คล้ายกับเรื่องช้าง เนื้อหาต่างกันเพียงแค่เรื่องวัวฤษภะเป็นวัวในเมืองราชคฤห์แคว้นมคธ แต่โรคระบาดเกิดที่แคว้นอังคะ ต้องนำวัวจากแคว้นมคธไปแคว้นอังคะ เนื้อหาที่เหลือก็คล้ายกับชาดกเรื่องช้างและชาดกเรื่องฤษีรักษิตะ

อิทธิพลของชาดกเหล่านี้ทำให้มีความเชื่อในสังคมร่วมสมัยว่าช้างและวัวมีคุณสมบัติที่หายากซึ่งมีอานุภาพในการนำความโชคดีและนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้ส่งทอดสืบต่อ ๆ กันมา วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการต่อต้านแนวคิดที่เป็นที่นิยมกันเช่นนี้ เพราะเห็นว่าไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการปลูกฝังหลักธรรมทางศีลธรรมและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ในทางกลับกันดูเหมือนว่าผู้เฒ่าผู้แก่มักจะใช้แนวคิดและความเชื่อเรื่องจิตสำนึกในลักษณะนี้มาใช้เป็นเครื่องมือหรือสื่ออุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนา หรือการสั่งสอนที่ง่ายขึ้น เนื้อหาของชาดกเหล่านี้ทำให้เห็นว่าเรื่องราวเหล่านี้ทำให้เห็นถึงพลังวิเศษที่ยอดเยี่ยมไม่มีใครเหมือนของพระพุทธเจ้าในการปราบมารร้ายที่เป็นปรปักษ์ต่อความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตของมวลมนุษยชาติ

วัฒนธรรมประเพณีของคัมภีร์สายบาลีได้กล่าวถึงเรื่องราวการเสด็จเมืองที่มีโรคระบาดเหล่านี้ในลักษณะเป็นแนวความคิดในการกำจัดโรคภัย สร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ประสบทุกข์ยาก ส่วนใหญ่แนวคิดการกำจัดภัยเหล่านี้ได้กล่าวถึงวิธีการกำจัดภัยคุกคามซึ่งเป็นภัยพิบัติที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของมนุษย์ ซึ่งอิทธิพลของชาดกเหล่านี้ เช่น การที่ช้างมงคลนำฝนมาให้ หรือการที่ช้างเผือกมงคลสามารถนำฝนมาให้ ดังตัวอย่างที่พระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ประทานช้างมงคลให้แก่แคว้นกาลิงคะเพื่อขจัดภัยที่แห้งแล้งได้ อย่างไรก็ตาม ในกุรุธรรมชาดก[401] ได้คัดค้านความเชื่อเรื่องการที่นำสัตว์เหล่านี้มาแล้วสามารถที่จะแก้ปัญหาฝนหรือภัยแล้งได้ แต่กุรุธรรมชาดกนี้ได้กล่าวยกย่องการประพฤติธรรม ดังข้อความบางตอนที่กล่าวว่า

> *"...พราหมณ์ทั้งหลายรับช้างพร้อมทั้งบริวาร แล้วนั่งบนหลังช้าง ได้ไปยังทันตปุรนคร ถวายช้างแก่พระราชา ช้างแม้มาแล้ว ฝนก็ยังไม่ตก พระราชาจึงทรงคาดคั้นถามว่า มีเหตุอะไรหนอ ได้ทรงสดับว่า พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยราชทรงรักษากุรุธรรม (ศีล 5) ด้วยเหตุนั้น ฝนจึงตกในแว่นแคว้นของพระองค์ ทุกกึ่งเดือน ทุก 10 วัน เพราะอานุภาพแห่งคุณความดีของพระราชาดอก ฝนจึงตก ก็สัตว์ดิรัจฉานนี้แม้มีคุณอยู่ก็จะมีสักเท่าไร จึงรับสั่งว่าถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงนำช้างตามที่ประดับแล้วนี้แล พร้อมทั้งบริวารคืนไปถวายแก่พระราชา แล้วจดกุรุธรรมที่พระองค์รักษาลงในแผ่นทองแล้วนำมา ทูตทั้งหลายจารึกศีลที่ชนทั้ง 11 คนนั้นรักษาลงในแผ่นสุพรรณบัฏด้วยประการดังนี้ แล้วได้ไปยังทันตปุรนคร ถวายแผ่นสุพรรณบัฏแก่พระเจ้ากาลิงคราช แล้วกราบทูลประพฤติเหตุนั้นให้ทรงทราบ พระราชาเมื่อทรงประพฤติกุรุธรรมนั้น ทรงบำเพ็ญศีล 5 ให้บริบูรณ์ ในกาลนั้นฝนก็ตกลงในแว่นแคว้นกาลิงครัฐทั้งสิ้น ภัยทั้ง 3 ก็สงบระงับ และแว่นแคว้นก็ได้มีความเกษมสำราญ มีภักษาหารสมบูรณ์"*

ชาดกในมหาวัสตุอวทานได้ให้ความสำคัญยกย่องพระโพธิสัตว์ผ่านอดีตชาติที่เกิดเป็นช้าง วัว หรือนักปราชญ์เป็นต้น เป็นการนำแนวคิดที่ใช้ตามวาระโอกาสต่าง ๆ ที่จะยกย่องพระพุทธเจ้าผู้สามารถนำความสุขมาสู่ชนทุกหมู่เหล่าและเมืองที่พังพินาศได้

สุรูปชาดก[402] เป็นชาดกที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญากวางจ่าฝูงที่มีคุณธรรม มีความรักและศรัทธาในธรรมเป็นอย่างยิ่ง ยอมสละเลือดเนื้อของตนเองเพื่อแลกกับการได้ฟังธรรมสุภาษิตเพียงหนึ่งคาถา โดยมีท้าวศักระได้ปลอมเป็นพรานมาเพื่อทดสอบความศรัทธานั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมความเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยอมสละทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิตเพื่อการแสวงหาคำสั่งสอนศีลธรรม หรือเพื่อแสวงหาธรรมะ แม้ในชาดกเรื่องนี้จะมีเนื้อหาที่สั้นมากแต่ก็แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงหนักแน่นในการแสวงหาธรรมะของพระโพธิสัตว์ได้เป็นอย่างดี

---

[401] กุรุธรรมชาดก ในพระสัตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 4, 198.

[402] ดูรายละเอียดสุรูปชาดก ในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 2, 196-197.

ในปุณยวันตชาดกเป็นการกล่าวถึงอำนาจและอานิสงส์ของบุญที่มีคุณสมบัติเหนือคุณสมบัติทั้งปวง กล่าวคือ ในปุณยวันตชาดก[403] พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอัญชนกะแห่งกรุงพาราณสี ทรงพระนามว่าปุณยวันตะ (มีบุญ) และมีพระสหายซึ่งเป็นบุตรของอำมาตย์ 4 คน คือ วีรยวันตะ (มีความแข็งแรง) ศิลปะวันตะ (มีศิลปะ) รูปวันตะ (มีความงาม) และปรัชญาวันตะ (มีปัญญา) วันหนึ่งสหายทั้ง 5 นั้นได้ถกเถียงกันว่า ในบรรดาพวกตนทั้ง 5 คนนั้นใครมีคุณสมบัติประเสริฐที่สุด พระโพธิสัตว์ได้แสดงให้เห็นว่า บุญเท่านั้นที่เป็นที่ต้องการและควรจะมีมากที่สุด เพราะการมีบุญทำให้ได้รับคุณประโยชน์มากมาย แม้เนื้อหาในชาดกเรื่องนี้ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความแข็งแรง มีศิลปะ ความงาม และปัญญาอย่างชัดเจน แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังสู้อำนาจแห่งบุญไม่ได้ ความเคารพศรัทธาในบุญถือได้ว่าเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการบรรลุถึงความเจริญรุ่งเรืองทางโลก และความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณ หลังการตรัสรู้เป็นต้นมา พระพุทธองค์ได้ตรัสสรรเสริญผลบุญที่ได้กระทำสืบเนื่องต่อมาไม่ขาดสาย และกล่าวกันว่าการสั่งสมบุญจะนำไปสู่สุคติ สรวงสวรรค์ และพระนิพพาน แม้ว่าธรรมเนียมในคัมภีร์ฝ่ายบาลีจะกล่าวสรรเสริญว่าปัญญามีคุณสมบัติโดดเด่นสามารถนำความสำเร็จในทางโลกทั้งหมดเหนือคุณสมบัติใด ๆ ก็ได้ แต่ในปุณยวันตชาดกนี้ได้ยกย่องสรรเสริญเคารพในเรื่องบุญว่าประเสริฐมีอำนาจเหนือคุณสมบัติทั้งหมด ซึ่งถือได้ว่าเป็นเนื้อหาที่โดดเด่นที่ผู้รจนาต้องการนำเสนอเรื่องบุญเป็นสำคัญ

2. <u>เรื่องพระนางยโศธรา</u>

เนื้อหาชาดกที่เกี่ยวกับพระนางยโศธราที่ปรากฏในมหาวัสตุอวทานนั้นส่วนใหญ่มุ่งกล่าวถึงลักษณะอุปนิสัยของพระนาง ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า พระนางยโศธราเป็นพระชายาของเจ้าชายสิทธารถะ แต่หลังจากที่เจ้าชายเสด็จออกผนวชไปบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดูเหมือนจะไม่มีการกล่าวถึงบทบาทที่ชัดเจนของพระนางยโศธรา นอกจากเรื่องที่พระนางทรงใช้ให้พระราหุลกุมารไปขอราชสมบัติจากพระราชบิดา บทบาทสำคัญอื่นที่เป็นกำลังหลักของพระพุทธศาสนาของพระนางมักไม่ค่อยปรากฏ แต่สิ่งที่ได้กล่าวถึงพระนางไว้ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องภรรยาอดีตชาติคู่บุญของเจ้าชายสิทธารถะ ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้มาจากการสรุปเรื่องจากชาดก เนื้อหาชาดกในมหาวัสตุอวทานก็เช่นเดียวกัน เพราะเรื่องอดีตชาติของพระนางยโศธรามีบทบาทต่าง ๆ เด่นชัดจึงเป็นเหตุให้พระพุทธองค์นำเนื้อหามาเป็นตัวอย่างสำหรับการเทศน์สอนพุทธบริษัทในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเนื้อหาชาดกที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระนางยโศธราทำให้เห็นบทบาทหลักที่โดดเด่นของพระนางในลักษณะต่าง ๆ กัน และมีกล่าวไว้หลายเรื่อง เช่น

เรื่องวยาฆรีชาดก[404] กล่าวถึงความสามารถที่โดดเด่นของพระนางยโศธราในอดีตชาติที่เกิดเป็นแม่เสือที่วิ่งแข่งชนะสัตว์ป่าทั้งปวงในคราวที่มีการทำกติกาว่าใครชนะจะได้เป็นพระราชาปกครอง

---

[403] ดูรายละเอียดปุณยวันตชาดก ในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3, 28-34.

[404] ดูรายละเอียดจัมปกชาดก ในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 2, 138-146.

ฝูงสัตว์ป่าทั้งหมด หลังจากที่แม่เสือชนะทำให้สัตว์ป่าตัวผู้ทั้งหมดต้องทำกติกาใหม่เพราะที่ผ่านมาไม่เคยมีสัตว์ป่าตัวเมียเป็นพระราชาปกครองฝูงสัตว์ จึงทำให้แม่เสือต้องเลือกสัตว์ป่าตัวผู้มาแต่งงานด้วย เพราะสัตว์ตัวใดที่แม่เสือเลือกจะได้เป็นพระราชาปกครองฝูงสัตว์โดยอัตโนมัติเช่นเดียวกัน แม้จะมีพระเทวทัตซึ่งในชาตินั้นเกิดเป็นช้างและพระสุนทรนันทะซึ่งในชาตินั้นเกิดเป็นโคมาขอให้นางเสือเลือกเป็นคู่ครอง แต่นางเสือก็ปฏิเสธและได้เลือกพระโพธิสัตว์ซึ่งในชาตินั้นเกิดเป็นสิงโตมาเป็นคู่ครอง หากจะมองว่าชาดกเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดมาถึงปัจจุบันของอินเดียที่มีประเพณีแต่งงานประเภทหนึ่งที่ฝ่ายหญิงจะต้องขอหรือเลือกฝ่ายชายแต่งงานก็อาจจะเป็นได้ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นชาดกเรื่องนี้ก็มีเนื้อหาที่เน้นถึงความรักซื่อสัตย์ของพระนางยโศธราที่มีต่อพระโพธิสัตว์มาตั้งแต่ในอดีตชาติ ทุกๆ ชาติ จนถึงปัจจุบัน

เรื่องกินรีชาดก[405] เป็นชาดกที่แสดงถึงความรักของพระนางยโศธราอีกรูปแบบหนึ่งในชาติที่พระนางเกิดเป็นนางกินรีที่มีความรักมั่นคงต่อพระโพธิสัตว์ อีกทั้งได้กล่าวถึงความลำบาก มุมานะ รวมถึงความพยายามมุ่งมั่นพากเพียรของพระโพธิสัตว์ที่ต้องแสดงความสามารถเพื่อให้ได้พระนางยโศธราในชาตินั้น ๆ มาเป็นคู่ชีวิต ในเรื่องกินรีชาดก เนื้อหาได้กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากนางกินรีต้องจำใจจากเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนของนางด้วยความทุกข์ระทมใจที่ต้องจากพระโพธิสัตว์ แต่เพราะความรักที่ทั้งสองมีให้กันอย่างมั่นคงทำให้พระโพธิสัตว์ต้องดั้นด้นออกตามหานางกินรีจนพบ ได้ครองรักอยู่ในเมืองของนางกินรีหลายปีจึงได้นำนางกินรีกลับมาครองรักและครองราชย์ในบ้านเมืองตนเอง

เรื่องปทุมาวตีชาดก[406] เป็นเรื่องที่กล่าวถึงพระนางยโศธราที่เคยเกิดเป็นนางปทุมาวตีซึ่งเป็นธิดาของฤษีมาณฑวยะและแม่กวาง นางจะมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะคือทุก ๆ ย่างก้าวของนางจะมีดอกบัวผุดขึ้นทุกครั้ง วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองกัมปิลละเสด็จออกล่าสัตว์แล้วได้พบกับนางปทุมาวตีธิดาฤษีนั้นจึงได้ขอนางจากบิดา หลังจากนั้นได้พานางกลับมายังนครกัมปิลละแต่งตั้งนางเป็นพระเทวีของพระองค์ ขณะที่พระนางกำลังจะมีพระประสูติกาลเหล่านางสนมผู้มีความอิจฉาริษยาที่พระราชาไม่เคยโปรดปรานเพราะตั้งแต่พระราชาพานางกลับมาด้วยก็ไม่เคยเสด็จไปหาพวกนางอีกเลย จึงได้ทำเล่ห์โดยออกอุบายเอาเลือดมลทินครรภ์มาทาหน้าของพระนางในขณะที่พระนางสลบหลังมีพระประสูติกาล และได้นำทารกฝาแฝดของพระนางใส่หีบไปลอยน้ำ จากนั้นจึงไปกราบทูลพระราชาว่าพระนางเป็นปีศาจเคี้ยวกินลูกของตนเอง พระราชาจึงให้นำนางไปประหารชีวิต แต่มีอำมาตย์ผู้ฉลาดคนหนึ่งรู้ทันเล่ห์กลของเหล่านางสนมจึงได้ช่วยพระนางไว้ และได้นำพระนางกลับไปหลบซ่อนตัวอยู่ในเรือนของตนเอง ซึ่งเทวดาที่รู้เหตุการณ์ตลอดมานั้นได้มาเตือนพระราชา ทำให้พระราชารู้ความจริง และเสียใจที่ได้ฆ่าพระนางปทุมาวตี เป็นเหตุให้อำมาตย์ได้กราบทูลความจริง และต่อมาได้มีชาวประมงนำหีบมาคืนเพราะมีตราสัญลักษณ์เพราะกลัวถูกลงโทษ ทำให้พระราชาได้พระโอรสฝา

---

[405] ดูรายละเอียดกินนรีชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 79-93.

[406] ดูรายละเอียดปทุมาวตีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 120-131.

แฝดกลับคืนมา และได้ลงโทษเหล่านางสนมแต่พระนางปทุมาวตีได้ขอชีวิตไว้ ต่อมาพระนางเองขอออกบวชไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลกอีก แม้พระนางจะถูกพระราชาเมืองปัญจาละจับตัวไปก็ไม่ปรารถนาชีวิตครองเรือนอยู่นั่นเอง

ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นเหตุที่พระเจ้าศุทโธทนะได้สั่งให้ประหารพระนางยโศธรา เพราะไม่ได้มีการพิจารณาตรวจสอบให้รอบคอบ เช่นเดียวกับในอดีตชาติที่สั่งให้ประหารนางโดยไม่พิจารณาเช่นเดียวกัน ในเรื่องนี้มีการสรุปชาดกว่า ฤษีมาณฑวยะคือพระพุทธองค์ พระเจ้าพรหมทัตคือพระเจ้าศุทโธทนะ และพระนางปทุมาวตีคือพระนางยโศธรา ซึ่งเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องความรักที่เกิดขึ้นระหว่างพระโพธิสัตว์และพระนางยโศธรา แต่เป็นความรักในอดีตชาติระหว่างพระเจ้าศุทโธทนะและพระนางยโศธรา เพื่อให้เห็นเหตุที่แท้จริงว่าชีวิตในสังสารวัฏ ไม่เคยไม่มีใครไม่เคยเกิดเป็นพ่อแม่พี่น้องสามีภรรยากันมาก่อนนั่นเอง แต่ถึงกระนั้น ก็ทำให้เห็นบทบาทหลักที่ชัดเจนอีกรูปแบบหนึ่งของพระนางยโศธราในอดีต

สรุปเรื่องปทุมาวตีชาดก ที่เกิดความรักกันตั้งแต่แรกเห็น แต่เป็นความรักระหว่างพระนางยโศธราและพระเจ้าศุทโธทนะในอดีตชาติ และเนื้อหาได้กล่าวโยงถึงประเด็นหลักหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตั้งแต่ตอนแรกคือ การที่พระเจ้าศุทโธทนะรับสั่งให้นำพระนางยโศธราไปประหารชีวิตทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้พิจารณาไต่สวนให้ชัดเจนก่อนนั่นเอง ฉะนั้น บทบาทของพระนางยโศธราในอดีตชาตินี้เป็นความรักที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระโพธิสัตว์เหมือนทุก ๆ ชาติที่ผ่าน ๆ มา และนับเป็นบทบาทตัวละครหลักที่ชัดเจนอีกบทบาทหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระนางยโศธราในอดีตชาตินั่นเอง

3. <u>เรื่องของมาร</u>

ศัตรูที่ตามราวีพระพุทธเจ้าทุกภพทุกชาติ เป็นศัตรูที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่พระพุทธองค์จะต้องเอาชนะให้ได้ในทุกภพชาติ อาจเป็นเพราะผู้รจนาคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีมุมมองว่า ศัตรูที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธเจ้าคือพญามาร หรือมารพร้อมเสนามาร จึงถือเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้รจนาจะยกตัวอย่างชาดกจำนวนมากที่เป็นกรณีศึกษาให้เห็นตัวอย่างเรื่องของมารที่เป็นปรปักษ์ของพระพุทธเจ้าไว้มากมาย ซึ่งชาดกเหล่านั้นมีเนื้อหาเพื่อชี้ให้เห็นอุบายชั่วร้ายของมารที่ซ่อนเจตนาร้ายหมายจะทำร้ายพระโพธิสัตว์ แต่ในคัมภีร์ฝ่ายภาษาบาลีเถรวาทนั้นมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือแม้มีเรื่องราวที่แสดงให้เห็นทัศนะที่คล้ายคลึงกับบทบาทของมารหรือคล้ายกับเรื่องของมาร หากสังเกตก็จะพบความจริงในจุดยืนของผู้ประพันธ์คัมภีร์ฝ่ายภาษาบาลีที่ชัดเจน เพราะศัตรูที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์บาลีเถรวาทคือพระเทวทัต การกระทำต่าง ๆ ที่ขัดขวางต่อการสร้างบารมีของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ถูกกล่าวถึงไว้ตั้งแต่โบราณกาล การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นความโชคร้ายเกือบทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับพระโพธิสัตว์นั้นจะมุ่งเป้าหมายที่พระเทวทัตเป็นผู้กระทำทั้งสิ้น ในขณะที่วัฒนธรรมประเพณีทางฝ่ายเหนือกลับมองว่าผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ที่สำคัญสูงสุดของพระโพธิสัตว์

เหล่านั้นทั้งหมดคือมาร และพญามาร ดังตัวอย่างชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่ได้กล่าวถึงบทบาทของมารไว้ดังต่อไปนี้

เรื่องกัจฉปชาดก[407] โครงเรื่องหลักของชาดกเรื่องนี้เหมือนกับศกุนตกชาดก ที่พระพุทธองค์ตรัสถึงเหตุที่พระโพธิสัตว์รอดพ้นจากอำนาจของมารและเงื้อมมือมารด้วยปัญญาที่วิเศษของพระองค์ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงเต่าตัวหนึ่งขึ้นจากแม่น้ำปริปาตริกามาหากิน ถูกนายมาลาการที่กำลังกลับจากเก็บดอกไม้ในสวนของตนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ มาพบเต่านั้นเข้า จึงจับเต่านั้นใส่ไว้ในตะกร้าดอกไม้เพื่อจะนำกลับไปทำอาหาร เต่าพูดเป็นภาษามนุษย์กับเขาว่า ตนเองตัวเปื้อนโคลนจะทำให้ดอกไม้เสียหายได้ ควรที่จะนำไปล้างตัวในน้ำก่อนแล้วค่อยเอาใส่ในตะกร้าจะดีกว่าเพราะจะทำให้ดอกไม้ไม่เสียหาย นายมาลาการคล้อยตามความคิดเห็นนั้นและคิดว่าเต่าหวังดีจริง ๆ จึงได้ทำตามที่เต่าบอก เมื่อเต่าอยู่ในน้ำก็เหยียดขาและคอออก ดิ้นหลุดจากมือนายมาลาการ ดำลงในน้ำแล้วหนีไปได้ ซึ่งเต่าฉลาดตัวนั้นคือพระโพธิสัตว์ ส่วนนายมาลาการคือมารที่ตามราวีนั่นเอง ในเรื่องนี้พระโพธิสัตว์หลุดพ้นจากเงื้อมมือมารเพราะปัญญาของตนซึ่งไม่แตกต่างจากเรื่องศกุนตกชาดกที่ได้กล่าวถึงแล้วเช่นกัน

เรื่องวฤษภชาดก[408] เป็นชาดกที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นวัวที่มีบุญ มีอำนาจและมีเดชานุภาพมาก ทำให้แคว้นอังคะไม่มีโรคภัยและอันตรายใด ๆ มาเบียดเบียน ประชาชนอยู่ดีมีสุข ต่อมาในเมืองราชคฤห์ได้เกิดโรคระบาดจากอมนุษย์ สิ่งมีชีวิตล้มตายมากมาย ทำให้พระเจ้ากรุงราชคฤห์ส่งพราหมณ์มาขอวัววฤษภะจากพระเจ้าอังคะ หลังจากฟังความทั้งหมดจากพราหมณ์นั้น พระองค์จึงได้มอบวัวนั้นเพื่อมาขจัดภัยในเมืองราชคฤห์ ในขณะที่วัวนั้นก้าวเข้าสู่เขตแดนเมือง พวกอมนุษย์ได้พากันหนีไปหมด เมืองราชคฤห์จึงกลับมาสงบสุขดังเดิม ซึ่งพระเจ้าอังคะในกาลนั้นคือพระเจ้าพิมพิสาร พราหมณ์ที่เดินทางมาขอวัวจากพระเจ้าอังคะคือเจ้าลิจฉวีนามว่าโตมร พวกอมนุษย์คือหมู่มารนั่นเอง

ธรรมลัพธชาดก[409] เป็นชาดกที่ตรัสเพื่อเป็นอุทาหรณ์ถึงเหตุที่มารพยายามแสวงหาช่อง และหนีไปอย่างผิดหวัง โดยเนื้อหาชาดกเรื่องนี้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพ่อค้าชื่อธรรมลัพธะ เป็นหัวหน้าพ่อค้าที่มีการค้าขายทางทะเล ต่อมาได้มีพ่อค้า 500 คนต้องการจะค้าขายเหมือนอย่างเขาจึงได้มาปรึกษา แต่เขาได้ให้คำแนะนำไปว่า คนเหล่านี้ไม่สามารถจะค้าขายอย่างนี้ได้เพราะระหว่างการเดินทางทะเลจะมีรากษสที่อยู่กลางเกาะจะคอยล่อลวงจับกินอยู่ แต่คนเหล่านั้นกลับคิดว่า ธรรมลัพธะกีดกันการค้าขาย เพราะเห็นที่เขาไปกลับอย่างปลอดภัยทุกครั้ง จึงได้กระทำเลียนแบบธรรมลัพธะ เช่น ทำบุญเหมือนเขา ออกเดินทางไปค้าขายพร้อมกัน พอถึงเกาะที่รากษสอยู่ ธรรมลัพธะก็ได้เตือนพวกเขาอีกครั้งให้ไม่มีความโลก ไม่กินอาหาร หรือเอาสิ่งของต่าง ๆ จากใคร ๆ หรือแม้แต่อย่าลุ่มหลง

---

[407] ดูรายละเอียดกัจฉปชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 189-190.

[408] ดูรายละเอียดวฤษภชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 1, 200-205.

[409] ดูรายละเอียดธรรมลัพธชาดก ในมหาวัสตุอวทาน เล่ม 3, 217-227.

มัวเมาในสิ่งงดงามน่าพิศวงต่าง ๆ หากตกหลุมพรางเหล่านี้จะไม่ได้กลับไปชมพูทวีปกันอีก แต่พ่อค้าเหล่านั้นก็ตกหลุมพรางนั้นกันทั้งหมด ส่วนธรรมลัพธะไม่สนใจกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยรอดกลับมาได้ แต่รากษสก็ยังแปลงเป็นหญิงคอยติดตามเขาอยู่ทุกที่ รวมทั้งออกอุบายว่าเป็นภรรยาที่เอาลูกมาโจษประจานท่ามกลางมหาชนเพื่อให้เขาพานางไปด้วย แต่เขาแม้ถูกมหาชนรุมตำหนิต่าง ๆ นานาก็ไม่สนใจ เดินทางกลับไปเรือนของตนในเมืองพาราณสีอย่างปลอดภัย แต่มหาชนก็ยังไปฟ้องร้องเรื่องเขาต่อพระเจ้าพรหมทัต เป็นผลให้พระเจ้าพรหมทัตหลงกลนางรากษสนั้น เอานางมาอยู่ในพระราชวัง เป็นเหตุให้นางและพรรคพวกจับพระราชาและคนในพระราชวังกินทั้งหมด ทำให้พระราชวังมีศพทิ้งอยู่เกลื่อนกลาด เหล่าอำมาตย์ที่เหลือและชาวเมืองทั้งหลายจึงเรียกหมู่มหาชนมาทำความสะอาดพระราชวัง และประชุมกันตั้งธรรมลัพธะเป็นพระราชาปกครองเมืองเพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรูที่จะเกิดต่อไปหากไม่มีพระราชาปกครองบ้านเมือง สรุปชาดกเรื่องนี้ นางรากษสที่ติดตามธรรมลัพธะคือธิดามารที่พยายามหาโอกาสหาช่องในการติดตามเพื่อล่อลวง แต่พอไม่ได้ช่องทางก็ได้หลีกหนีไป

จะเห็นได้ว่า ชาดกเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของมารในรูปแบบต่าง ๆ กัน การที่มารคอยติดตามพระพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งยังสร้างบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ชาติต่าง ๆ แม้จนกระทั่งปัจจุบัน ดังศึกษาได้จากอุทาหรณ์จากชาดกเรื่องเหล่านี้ ทำให้เห็นบทบาทของมารที่มีความชัดเจนในการขัดขวางชีวิตการสร้างบารมีทุกรูปแบบของพระพุทธองค์ดังตัวอย่างที่กล่าวไปแล้ว

4. <u>เรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ</u>

นอกจากบทบาทในการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ บทบาทหน้าที่ของพระนางยโศธรา และบทบาทหน้าที่ของมารที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในตอนต้น ยังมีบทบาทหน้าที่บางส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนอกจากที่ได้กล่าวไว้แล้ว เป็นตัวอย่างของการที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นได้เปลี่ยนใจหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นต้น ซึ่งตัวอย่างต่าง ๆ มีกล่าวไว้ในเนื้อหาชาดกในมหาวัสตุอวทานที่แตกต่างจากอรรถกถาชาดก ดังต่อไปนี้

ชาดกเรื่องภิกษุ 500 รูปที่มีพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะเป็นหัวหน้า[410] เป็นเรื่องที่ตรัสแสดงเนื่องมาจากเหล่าพระภิกษุได้กราบทูลถามถึงสาเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงช่วยเหลือพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะพร้อมทั้งภิกษุ 500 รูปจากลัทธิของสัญชัยปริพาชกในปัจจุบันชาติ ทำให้พระพุทธองค์ได้ยกอุทาหรณ์เรื่องเช่นเดียวกันนี้ในอดีตชาติ โดยเล่าว่า ได้มีพ่อค้า 500 คน เดินทางสู่มหาสมุทรเพื่อแสวงหาทรัพย์ พอถึงกลางมหาสมุทรเรือได้อับปางลงเพราะปลาประหลาด เหล่าพ่อค้าได้สวดอ้อนวอนเทพเจ้าที่ตนเองนับถือ ต่างเกาะสิ่งของต่าง ๆ ลอยคออยู่ในมหาสมุทร แม้กระทั่งเอาซากศพของเพื่อนมาเกาะลอยคอไปก็มี จนกระทั่งถึงเกาะของนางรากษสที่แปลงเป็นหญิงงามคอย

---

[410] ดูรายละเอียดชาดกเรื่องภิกษุ 500 รูปผู้มีพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะเป็นหัวหน้า ในเรื่องเดียวกัน, 55-73.

ปรนเปรอเหล่าพ่อค้านั้นได้พาเหล่าพ่อค้าไปยังที่อยู่ของพวกนางซึ่งสวยงามดั่งทิพยวิมาน แต่เพราะหัวหน้าพ่อค้าเป็นคนฉลาด อยากรู้เหตุที่บรรดาหญิงเหล่านั้นห้ามไม่ได้ไปทางทิศใต้ของเกาะ จึงได้มอมเหล้าพวกนางจนพากันหลับแล้วได้ถือดาบออกไปทางทิศใต้ ได้ยินเสียงคร่ำครวญของเหล่าบุรุษจึงเดินตามเสียงนั้น ได้เห็นพวกเขาถูกขังอยู่ในป้อมที่มีกำแพงทองแดงล้อมรอบ ไม่เห็นประตู จึงปีนขึ้นต้นไม้ คนเหล่านั้นต่างเล่าเหตุการณ์ที่เกิดกับพวกตน หลังทราบเรื่องราวแล้วทำให้หัวหน้าพ่อค้าหวาดกลัวอย่างมาก แต่คนที่ถูกขังได้บอกว่า ถ้าต้องการจะออกจากเกาะนี้ ในเดือนกัตติกามาสจะมีพญาม้าชื่อเกศินกินข้าวสาลีมาที่นี้เพื่อมารับคนที่ต้องการจะไปฝั่ง พญาม้านั้นจะพาข้ามมหาสมุทรให้ถึงฝั่งอย่างปลอดภัย พ่อค้าทั้ง 500 คนจึงเกาะพญาม้าที่แผงคอ แผ่นหลัง และที่ต่าง ๆ ของพญาม้าทำให้พญาม้าพาถึงฝั่งอย่างปลอดภัย มีการสรุปชาดกว่า พญาม้าเกศินคือพระองค์เอง พ่อค้า 500 คนคือภิกษุ 500 รูป ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องอดีตชาติของพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ และภิกษุ 500 รูปนั่นเอง

ชาดกเรื่องอาชญาตเกาณฑินยะ (1)[411] ชาดกเรื่องอาชญาตเกาณฑินยะ (2)[412] และชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้ง 5[413] ซึ่งได้กล่าวถึงพระเถระในพระพุทธศาสนา กล่าวคืออาชญาตเกาณฑินยชาดก (1) มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระอาชญาตเกาณฑินยะที่รู้แจ้งธรรมก่อนคนอื่น จึงเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ได้ตรัสชาดกเรื่องนี้ซึ่งเป็นเรื่องที่พระอาชญาตเกาณฑินยะได้ตั้งปณิธานเพื่อที่จะรู้แจ้งธรรมก่อนคนอื่นมาก่อน เนื้อหาในชาดกมีว่าได้มีช่างปั้นหม้อภารควะได้ให้ศาลาเป็นที่พักอาศัยแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าที่กำลังอาพาธด้วยโรคน้ำดีพร้อมทั้งดูแลอุปัฏฐากอย่างดี ต่อมาได้มีพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมาเยี่ยมเยียนพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ที่อาพาธนั้นทำให้ช่างปั้นหม้อภารควะได้ถามถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าที่ได้รู้แจ้งธรรมองค์แรก เป็นเหตุให้ช่างปั้นหม้อภารควะได้ตั้งปณิธานจากผลบุญที่ได้อุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าในครั้งนี้ขอให้ตนได้รู้แจ้งธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงก่อนเป็นคนแรก และปรารถนาที่นั่งที่นอนอันเงียบสงัด ขอตายเพียงลำพังทอดร่างกลางลำธารและป่าไม้ ซึ่งช่างปั้นหม้อภารควะนั้นเป็นอดีตชาติของพระอาชญาตเกาณฑินยเถระ และการได้รู้แจ้งธรรมก่อนเป็นคนแรกนั่นคือการที่พระเถระได้สมปรารถนาตามที่ตั้งปณิธานไว้นั่นเอง

ชาดกเรื่องอาชญาตเกาณฑินยะ (2) ได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระอาชญาตเกาณฑินยเถระในอีกบทบาทหนึ่งซึ่งเคยได้เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้า โดยเนื้อหาได้กล่าวถึงความเสียสละของพระพุทธเจ้าที่ทรงเสียสละพระองค์เองเพื่อประโยชน์ของพระพระอาชญาตเกาณฑินยเถระในสมัยที่พระองค์เกิดเป็นพระเจ้าโกศล ส่วนพระอาชญาตเกาณฑินยเถระเกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้า สรุปความว่า ในอดีตกาล พระเจ้าโกศลทรงปกครองแคว้นโกศล ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ ราชอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรือง

---

[411] ดูรายละเอียดอาชญาตเกาณฑินยชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 265-266.

[412] ดูรายละเอียดอาชญาตเกาณฑินยชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 266-269.

[413] ดูรายละเอียดชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ในเรื่องเดียวกัน, 269-272.

พระองค์รักในการให้ทาน ทรงเป็นธรรมราชา ต่อมาได้มีพระเจ้ากาศีได้ยกทัพจตุรงคเสนามารุกรานอาณาจักรของพระองค์หลายครั้ง ได้รับความพ่ายแพ้กลับไปทุกครั้ง แต่ก็ทำให้พระเจ้าโกศลเกิดความสลดสังเวชพระทัยที่เห็นประชาชนมากมายถูกฆ่าเพราะความโลภของคนอื่น จึงทรงละทิ้งราชอาณาจักรเสด็จเพียงลำพังไปดินแดนทางใต้ ขณะที่กำลังพักระหว่างทางได้เจอหัวหน้าพ่อค้าที่เดินทางไปค้าขายทางทะเลแล้วเรืออับปางกำลังเดินทางมาขอความช่วยเหลือจากพระองค์ หลังจากได้สนทนาและทรงทราบเรื่องทั้งหมด พระเจ้าโกศลจึงยอมให้หัวหน้าพ่อค้าจับพระองค์ไปถวายพระเจ้ากาศีเพื่อจะได้นำทรัพย์ที่ได้นั้นไปเป็นต้นทุนทำการค้าขายต่อไป ส่วนพระเจ้ากาศีทรงละอายพระทัยที่พยายามจะแช่งชิงราชอาณาจักรของพระธรรมราชา จึงทรงอภิเษกพระเจ้าโกศลปกครองราชอาณาจักรของพระองค์เองอีกครั้งก่อนเสด็จกลับแคว้นกาศี ส่วนพระเจ้าโกศลก็พระราชทานทรัพย์มากมายให้แก่หัวหน้าพ่อค้าด้วยเช่นกัน

ส่วนชาดกเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 มีเนื้อหากล่าวถึงพระเถระ 5 รูปแรกในของพระพุทธศาสนา ซึ่งเนื้อหาได้กล่าวถึงมูลเหตุที่ภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ได้มีความเห็นผิดเพราะอาศัยลัทธิของอัญเดียรถีย์ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงช่วยให้พ้นจากความเห็นผิดนั้นได้อยู่บนหนทางแห่งการดับทุกข์ข้ามวัฏสังสาร ซึ่งเนื้อเรื่องมีว่า ได้มีเหล่าพ่อค้าได้เดินทางข้ามมหาสมุทรเพราะต้องการทรัพย์หาเลี้ยงชีพ วันหนึ่งเรือเกิดอับปางเพราะปลาประหลาด ต่างคนต่างพยายามเอาตัวรอดจากเหตุนั้น หัวหน้าพ่อค้าเห็นพ่อค้า 5 คนกำลังใช้แขนว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรอย่างสุดกำลัง ทำให้หัวหน้าพ่อค้าคิดว่า หากยังเป็นเช่นนี้คงไม่มีใครมีชีวิตรอดกลับเข้าหาฝั่งได้ แต่ตนเองเคยฟังมาว่า มหาสมุทรจะไม่ยอมให้ซากศพอยู่ในน้ำได้แม้แต่คืนเดียว จะพัดซากศพเข้าหาฝั่งอย่างแน่นอน ควรที่ตนเองจะเสียสละร่างกายช่วยพ่อค้า 5 คนนี้ จึงกล่าวกะพ่อค้าเหล่านั้นให้เกาะตัวเขาไว้ เขาจะช่วยพาขึ้นฝั่ง พ่อค้าเหล่านั้นจึงได้ทำตามนั้นเพราะในน้ำไม่มีที่พึ่งอื่น จากนั้น หัวหน้าพ่อค้าก็เชือดคอตัวเอง ทำให้มหาสมุทรได้ซัดซากศพหัวหน้าพ่อค้านั้นขึ้นไปบนบกอย่างรวดเร็ว แต่ก็ทำให้ปฐพีได้สั่นสะเทือนอย่างรุนแรง ทำให้พวกพ่อค้าได้ทำพิธีทางศาสนาหลังรอดชีวิตจากภัยพิบัตินั้นเมื่อทราบถึงความเสียสละของพระโพธิสัตว์ที่งสละตนเองพร้อมช่วยเหลือสรรพสัตว์เยี่ยงนี้ พระพุทธองค์ทรงสรุปชาดกว่า หัวหน้าพ่อค้าคือพระองค์เอง ส่วนพ่อค้า 5 คน คือ พระภิกษุภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 จากชาดกเรื่องนี้ยังทำให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เป็นตัวแทนของการเสียสละตัวเองเพื่อประโยชน์ของคนอื่นที่ชัดเจนอีกด้วย

สรุปบทบาทหน้าที่ของตัวละครอื่นนอกจากบทบาทการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ พระนางยโศธรา และมาร ยังมีบทบาทและหน้าที่ของบุคคลอื่น ๆ อีก เช่น พระอุทายี พระอุบาลี พระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ พระอาชญาตเกาณฑินยเถระ พระภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 พระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร ปริชาพกชื่ออัสถิเสนะ และประวัติของป่ามฤคทายวัน กล่าวคือ บทบาทและหน้าที่ของพระอุทายีในเรื่องกากชาดก บทบาทและหน้าที่ของพระอุบาลีในเรื่องคังคปาลชาดก บทบาทและหน้าที่ของพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะพร้อมทั้งภิกษุ 500 รูปในเรื่องชาดกเรื่องพ่อค้า 500 รูป

บทบาทและหน้าที่ของพระอาชญาตเกาณฑินยเถระในอาชญาตเกาณฑินยชาดก (1) และอาชญาตเกาณฑินยชาดก (2) บทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุเถระภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 ในเรื่องภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 บทบาทและหน้าที่ของพระเจ้าเศรณิยะ พิมพิสารในอรินทมชาดก บทบาทและหน้าที่ของอัสถิเสนปริพาชกในอัสถิเสนชาดก และประวัติที่มาของป่ามฤคทายะในนยโครธมิคชาดกดังกล่าวแล้ว

อิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อชาดกในมหาวัสตุอวทาน

ชาดกที่มีเนื้อหาแตกต่างจากอรรถกถาชาดก หรือชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน จำนวน 26 เรื่องเหล่านี้อาจได้เค้าเรื่องมาจากคัมภีร์อวทานต่าง ๆ เช่น ทิวยาวทาน อวทานกัลปลตา เป็นต้น และพบว่ามีที่มาจากคัมภีร์ชาดกมาลา คัมภีร์ของมูลสรวาสติวาท นอกจากนี้ยังพบว่ามีที่มาจากพระสูตรต่าง ๆ ในทีฆนิกาย หรือสังยุตตนิกายอีกด้วย ชาดกเหล่านี้มีความแตกต่างจากนิทานในอวทานเหล่านั้นบ้าง หรืออาจจะคล้ายคลึงกันบ้างเพียงบางส่วน แต่ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาจจะได้ที่มาจากนิทานเก่าแก่กว่าในอวทานก็ได้ นอกจากนี้ชาดกบางเรื่องยังได้อิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ นิทานสันสกฤตทั่วไป เช่น โครงสร้างของเรื่องปทุมาวดีมีส่วนคล้ายกับเรื่องศกุนตลาและวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีชาดกบางส่วนที่ไม่พบที่มาจากที่ใดซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานสั้น ๆ ที่แต่งเพื่อเสริมพุทธประวัติและขยายความเรื่องราวของบุคคล เช่น เรื่องอุทายีชาดก หรือเรื่องพระกาศยปะทั้งสาม เป็นต้น[414]

ชาดกหลายเรื่องมีเนื้อเรื่องคล้ายกับคัมภีร์ของอินเดีย เช่น นิทานปัญจตันตระ กถาสริตสาคร ชาดกบางเรื่องมีเหตุการณ์บางตอนคล้ายกับมหากาพย์มหาภารตะและรามายณะ นอกจากนี้ก็มีความคล้ายคลึงกับวรรณกรรมในศาสนาเชน รวมทั้งนิทานทางตะวันตก เช่น นิทานอีสป เป็นต้น ข้อสังเกตของวินเทอร์นิทซ์แสดงให้เห็นว่า ชาดกมีลักษณะการสร้างเรื่องเป็นแบบนิทาน มีการแทรกคติธรรมคำสอน และพุทธธรรมต่าง ๆ ประกอบไปพร้อมกับการดำเนินเรื่อง ทั้งนี้อาจจะเรียกชาดกว่าเป็นนิทานคติธรรมก็ได้ ดังนั้น ชาดกจึงมีคำเรียกต่าง ๆ ว่า ชาดก นิบาตชาดก อรรถกถาชาด นิทานคติธรรม นิทานสอนธรรม นิทานคำสอน ทุกคำล้วนมีความหมายร่วมกันคือคำสอนของพระพุทธเจ้า[415]

ตัวละครสัตว์มักจะเป็นสื่อการสอนที่มีประสิทธิภาพ ในวรรณคดีสันสกฤต มีปัญจตันตระ (Pañcatantra) ที่มักมีการกล่าวอ้างอิงว่าเป็นคัมภีร์ที่ดีที่สุดของเรื่องราวประเภทนี้ นิทานชาดกที่ได้มาจากนิทานพื้นบ้าน ในบางกรณีก็ขัดต่อกระแสที่เป็นสื่อการสอนประเภทนี้ เช่น ในชาดกเรื่องนกสามตัว เป็นประเด็นทำให้เกิดคำถามได้ว่า นกสามตัวให้ความรู้แก่กษัตริย์ในเรื่องหลักการพื้นฐานของการเมืองได้อย่างไร และถือเป็นชาดกซึ่งเป็นหนึ่งในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่เรื่องที่พยายามถ่ายทอดหรือสั่งสอนผู้ปกครองในเรื่องการบริหารบ้านเมือง ซึ่งชาดกเรื่องนกสามตัวนี้คล้าย

---

[414] Ibid., 266.

[415] อ้างอิงจาก สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, **แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก** (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 39.

กับเตสกุณชาดกในคัมภีร์ฝ่ายภาษาบาลี ซึ่งหากจะกล่าวอ้างอิงในหลักการปกครองแล้ว ชาดกทั้งสองเรื่องนี้ได้ถูกหยิบยกเป็นอุทาหรณ์ที่เป็นแหล่งคำสอนในอุดมคติ ในมหาวัสตุอวทานให้ได้ความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวอย่างนิทานที่แปลกแตกต่างจากคำสอนในชาดกเรื่องอื่นๆ และมีเพียงเรื่องเดียวที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการบริหารปกครองบ้านเมืองเช่นเรื่องนี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสชาดกต่อหน้าเจ้าลิจฉวีในขณะที่เสด็จเยือนเมืองไวศาลี นอกจากนี้ชาดกยังเป็นหลักฐานได้ว่าได้มีนกเคยพูดภาษามนุษย์ในสมัยโบราณด้วย ในคัมภีร์ภาษาบาลีอาจจะมีความแตกต่างในเนื้อหาส่วนที่พระพุทธองค์ตรัสชาดกเรื่องนี้ที่วัดเชตวัน เพื่อตรัสตอบตามความประสงค์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันเล็กน้อยแต่ไม่ได้เป็นส่วนสำคัญมากนัก

นอกจากชาดกเรื่องนกสามตัวในมหาวัสตุอวทานนี้จะคล้ายกับเตสกุณชาดกในอรรถกถาชาดกแล้ว ยังพบว่า คล้ายกับนิทานในมหากาพย์มหาภารตะเรื่องนก 4 ตัวด้วย มหาภารตะกล่าวถึงนกมีปัญญา 4 ตัว เป็นบุตรชายของพระฤษีผู้รู้พระเวทและบูชาพระอัคนี และในมารกัณเฑยปุราณะ มีเรื่องนกมีปัญญา 4 ตัว เป็นบุตรชายพระฤษี นกนั้นไม่เพียงแต่รู้หลักโยคะและเฉลียวฉลาดในเรื่องทั้งปวง แต่ยังสอนหลักธรรมแก่พระราชาด้วย[416]

ศยามาชาดกในมหาวัสตุอวทาน เนื้อหาที่กล่าวถึงการหาทางส่งข่าวให้คนรักรู้ว่านางยังมีชีวิตอยู่และรอคอยให้เขากลับมา ใช้วิธีการจ้างคนไปขับร้องเพลงเพื่อดูปฏิกิริยาของผู้ฟัง วิธีนี้มักปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต เช่น เรื่องพระนลคำหลวง นางทมยันตีตามหาพระนลด้วยวิธีนี้เช่นกัน[417]

ชาดกเรื่องศยามกชาดกในมหาวัสตุอวทาน นอกจากจะมีโครงเรื่องเนื้อหาหลักหรือแก่นของเรื่องตรงกับเรื่องสุวรรณสามชาดกในอรรถกถาชาดกแล้ว ยังมีแก่นเรื่องตรงกับเรื่องหัสตินิกาชาดก ในมหาวัสตุอวทานอีกด้วย เป็นการแสดงเรื่องพระโพธิสัตว์ที่เลี้ยงดูแม่ตาบอด นอกจากนี้ยังพบนิทานในอวทานกัลปลตา ซึ่งเป็นคัมภีร์อวทานภาษาสันสกฤตคล้ายกับในมหาวัสตุอวทานอีกด้วย[418] ในอวทานกัลปลตากล่าวถึงพ่อแม่ของพระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์เหมือนในมหาวัสตุ แต่มีชื่อต่างกัน เค้าโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน

เมื่อกล่าวถึงชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ เจ.เจ.โจนส์ (J.J. Jones) [419] กล่าวว่า เรื่องเมฆะที่ปรากฏในคัมภีร์อวทาน เรื่องที่ 489 เป็นเรื่องที่เมฆะอยู่ในยุคพุทธกาลสมัยพระพุทธเจ้าทีปังกร แต่เรื่องนี้มีเนื้อเรื่องที่ไม่ได้กล่าวถึงเมฆทัตตะ และได้ให้ความคิดเห็นว่า เรื่องเมฆะนี้มีเนื้อหาคล้ายกับเรื่องสุเมธดาบส ส่วนที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทีปังกร กล่าวคือ สุเมธดาบสได้บังเอิญผ่านมาแล้วเห็นเหตุที่หมู่มหาชนได้ตระเตรียมการต้อนรับพระพุทธเจ้าทีปังกรเหมือนกับเรื่องเมฆะ ในขณะที่

---

[416] Winternitz, 244 (footnote 2); อ้างอิงจาก รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 56.

[417] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 104-105.

[418] Ruhula, Telwatte, **The Critical Study of Mahāvastu**, 209.

[419] J.J. Jones, **Mahāvastu Vol. I**, 188 (footnote 4).

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึง เหล่ามนุษย์และเทพยดาต่างสักการะบูชาพระพุทธองค์ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้ต่าง ๆ ในเรื่องเมฆะนี้ก็เช่นกัน เขาได้ซื้อดอกบัว (5 ดอก) เพื่อนำมาบูชาพระพุทธเจ้า ดอกบัวของเขาเหล่านี้ได้กลายเป็นรัศมีรอบพระเศียรของพระพุทธองค์ จากเนื้อหาส่วนนี้นี่เองที่ทำให้นักวิจัย นักวรรณคดีได้นำมาประกอบการสันนิษฐานในเรื่องอายุของการรจนาคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่ชัดเจนได้อีกหนึ่งหลักฐาน และเรื่องเมฆะและสุเมธดาบสยังกล่าวถึงว่าทั้งเมฆะและสุเมธดาบสได้เห็นมหาปุริสลักษณะหรือลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ และอนุพยัญชนะหรือลักษณะย่อย 80 ประการของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังได้เห็นพระพุทธรัศมีของพระพุทธองค์ด้วย ดังที่มีเนื้อหากล่าวไว้ในชาดกเรื่องเมฆและเมฆทัตตะว่า

> *"เมฆมาณพได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทีปังกรผู้ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ มีพระสรีระงดงามด้วยอนุพยัญชนะ 80 ประการ ถึงพร้อมด้วยอาเวณิกพุทธธรรม 18 ประการ มีกำลังด้วยตถาคตพละ 10 ประการ และมีความแกล้วกล้าด้วยไวศารัทยธรรม 4 ประการ...."* [420]

เรื่องเหล่านี้ได้มีการกล่าวถึงไว้ตรงกัน การทอดร่างบนโคลนตมเพื่อเป็นทางเสด็จผ่านของพระพุทธเจ้าทีปังกรของสุเมธดาบสนั้นเป็นการปรารถนาการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับในชาดกเรื่องเมฆะแล้วก็ทำให้เห็นได้ว่า เรื่องเมฆะนั้นได้มีการกล่าวไว้ตอนหนึ่งถึงเมฆะว่าได้ทิ้งข้าวของแล้วทรุดลงกราบพระบาทพระพุทธองค์ แต่ไม่ได้กล่าวถึงการทอดร่างเป็นสะพานให้พระพุทธองค์ได้เสด็จผ่านเหมือนสุเมธดาบส ดังเนื้อความมีว่า

> *"เมื่อเมฆะมาณพเห็นดอกบัวที่สดใสสวยงามเหล่านั้นลอยอยู่โดยรอบเหนือมณฑลรัศมีของพระผู้มีพระภาคเจ้า ความปีติปราโมทย์จึงบังเกิดขึ้นในร่างกาย และบังเกิดความปรารถนาขึ้นในใจอย่างแรงกล้า เขาวางหม้อน้ำไว้ข้างหน้าและปูผ้าคลุมบนพื้นแล้วน้อมตัวลงกราบแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าทีปังกร เมื่อเช็ดพระบาททั้งสองด้วยผมของตนแล้วได้เกิดความคิดขึ้นอย่างนี้..."* [421]

นอกจากนี้ในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะยังมีเนื้อเรื่องส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงคหบดีชื่อถปกรรณิหรือสถปกรรณิกะ และพรรคพวกอีก 500 คน ยังได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องของพระเถระชื่อว่าปูรณะ [422] ในทิพยาวทานอีกด้วย ซึ่งเนื้อหาเรื่องคหบดีชื่อถปกรรณิ (สถปกรรณิกะ) ในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1 [423] กล่าวไว้ว่า

---

[420] มหาวัสตุ เล่ม 1, 163.

[421] เรื่องเดียวกัน, 164.

[422] ดูรายละเอียดเพิ่มเติม: ปัทมา นาควรรณ, **การศึกษาวิเคราะห์ทิวยาวทานเรื่องที่ 1-19**, 34-66.

[423] มหาวัสตุ เล่ม 1, 169.

"เมื่อคฤหบดีชื่อถปกรรณิ[424] ผู้มีเรือเป็นพาหนะพร้อมด้วยบริวาร 500 คนแล่นเรือสู่มหาสมุทรไปทางนั้น เวลานั้นมีตัวมกร (สัตว์ประหลาด) ผู้โหยหิว กำลังอ้าปากรออยู่ด้วยปรารถนาจะกินอาหาร หมู่เรือของคฤหบดีชื่อถปกรรณิได้แล่นตรงไปทางที่ตัวมกรอาศัยอยู่ มันแยกเขี้ยวขึ้นเหนือน้ำ กล่าวว่า "แน่ะคฤหบดี เรือเหล่านี้ตกเข้าไปในแดนอันโหดเหี้ยมแล้ว บัดนี้พวกท่านจงทำสิ่งที่ควรทำเถิด บัดนี้ชีวิตของพวกท่านไม่มีเหลือแล้ว" ครั้งนั้นลูกเรือทั้งหลายได้น้อมนมัสการเรียกหาเทวดาของตนๆ..."

ชาดกเรื่องฉัตร (บังสูรย์) ได้อิทธิพลมาจากฉัตรวัสตุของคัมภีร์มหายาน ปรากฏเรื่องว่าพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองสาวัตถีหลังจากเกิดโรคระบาด อสูรและเทพต่าง ๆ ได้ถือฉัตรเพื่อให้เกียรติแก่พระพุทธองค์ พระองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เนรมิตร่างเท่ากับจำนวนฉัตรเพื่อให้เทพและอสูรทั้งหลายได้เห็นว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ฉัตรของตน[425]

เรื่องพระฤษีรักษิตะแสดงให้เห็นถึงชาดกเรื่องนี้เหมือนกับมหามงคลชาดกของบาลี กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรักขิตกุมาร ได้มีผู้ทูลถามให้อธิบายถึงความหมายของการกระทำดี เป็นเหตุให้พระองค์แสดงเรื่องมงคลสูตร ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ 453 ในอรรถกถาชาดก พระรักษิตฤษีตอบว่า มงคลมี 4 อย่าง ซึ่งมงคลสูงสุดคือนิพพาน[426]

ชาดกเรื่องช้าง มีเค้าโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาชาดก ที่กล่าวถึงเนื้อหาตอนที่พราหมณ์มาขอช้างปัจจัยนาเคนทร์จากพระเวสสันดร เหตุเพราะเมืองกลิงครัฐเกิดข้าวยากหมากแพง ช้างและวัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความโชคดีและความอุดมสมบูรณ์ในสังคมอินเดีย ดังนั้นในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็สนับสนุน ส่งเสริมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมความเชื่อทั่วไปในสังคม

จากชาดกเรื่องวัว แสดงให้เห็นว่าวัวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของฮินดู แสดงถึงอิทธิพลของฮินดูที่มีในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน แม้จะเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่เป็นคัมภีร์ที่แสดงถึงเรื่องราวที่กลมกลืนกับความเชื่อพื้นเมืองได้เป็นอย่างดี

เนื้อหาชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละในมหาวัสตุอวทานนี้มีเค้าโครงเรื่องได้มาจากเรื่องฆฏิการสูตรของบาลี ซึ่งเป็นเนื้อหาตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ที่รุกขมูล (โคนไม้) แห่งหนึ่งระหว่างการเสด็จตามหนทางในชนบทแคว้นโกศล ซึ่งคัมภีร์มหาวัสตุอวทานได้นำเอาเนื้อหาเรื่องในพระสูตรตอนนี้มานำเสนอหรือแสดงว่ามีพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นในโลกนี้มากมาย พระองค์หรือในอดีตชาติคือชโยติปาละก็เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานกล่าวว่ามีพระพุทธเจ้าจำนวน 84,000 พระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้าอีกจำนวน 96 โกฏิ พระอรหันต์อีกนับจำนวนไม่ถ้วน ดังเนื้อความในชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละที่ได้กล่าวไว้ว่า

---

[424] ในต้นฉบับบางครั้งเรียกว่า สถปกรรณิกะ (สฺถปกรฺณิก)

[425] อ้างอิงจาก รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 222.

[426] เรื่องเดียวกัน, 224 ; J.J. Jones, Mahāvastu Vol. II, 237 (footnote 2).

พระโพธิสัตว์ชโยติปาละครั้นประพฤติพรหมจรรย์อย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์ โดยไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่างพร้อยและไม่มีตำหนิแล้ว หลังจากสิ้นชีวิต ก็ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มาก และมีอานุภาพมากชื่อว่าเศวตเกตุในสวรรค์ชั้นดุสิต เขามีอานุภาพเหนือกว่าเทวดาอื่นๆ ด้วยคุณลักษณะ 10 ประการ คือ มีอายุ วรรณะ สุขะ ความเป็นใหญ่ บริวาร รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ล้วนเป็นทิพย์ [แม้เทพบุตรเหล่าอื่นก็ได้สอบถามเรื่องนี้กับเขา] เทพบุตรชื่อเศวตเกตุนี้เป็นผู้รอบรู้ แตกฉาน แกล้วกล้า ฉลาด และมีปัญญาได้เจริญรอยตามพระพุทธเจ้าถึง 84,000 องค์[427] *เขาได้สร้างสมบุญญาธิการในพระพุทธเจ้าอีก 85,000 องค์ จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าอีก 96 โกฏิ รวมทั้งพระสาวกที่มีชื่อเสียงทั้งหลาย*[428]

เรื่องฆฏิการะและชโยติปาละยังเป็นเรื่องเปรียบเทียบให้เห็นว่าผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นคนเท่าเทียมกัน ไม่มีความแตกต่างในชาติชั้นวรรณะ จะเป็นช่างปั้นหม้ออย่างฆฏิการะหรือเป็นพราหมณ์อย่างชโยติปาละก็บำเพ็ญคุณงามความดีได้ทั้งสิ้น นอกจากนี้การกระทำความดี ทำบุญกุศล ทำทาน อาจจะทำได้ทั้งที่เป็นเพศฆราวาสและเพศบรรพชิต แต่การบวชจะทำให้ได้ปฏิบัติธรรมและบรรลุโพธิญาณ ดังที่ชโยติปาละได้เป็นพระพุทธเจ้า[429]

วยาฆรีชาดกนี้ ท่านราหุล[430] (Rāhula) เรียกว่า วยามริชาดก และได้ตั้งประเด็นไว้พิจารณาว่า เรื่องวยามริชาดกมีเนื้อเรื่องคล้ายกับในพระอภิธรรม แต่ในวยามริชาดกไม่มีการแข่งขันเพื่อคัดเลือกพระราชา แต่ก็มีเรื่องของนางเสือที่สวยมากเป็นที่ถูกใจของเหล่าสรรพสัตว์ต่างๆ ถึงขนาดมาขอแต่งงานด้วย นอกจากนี้ ท่านราหุลได้ให้ข้อสังเกตว่า เรื่องวยามริชาดกหรือชาดกเรื่องพระนางยโศธราเป็นเสือมีเนื้อหาในเรื่องเป็นทำนองเดียวกับเรื่องจันทกินรี แต่เนื้อเรื่องในจันทกินรีเป็นการแสดงความรักที่ลึกซึ้งของนางกินรีที่มีต่อสามี แต่ในขณะที่นางเสือมีความพึงพอใจในพละกำลังแข็งแรงของสิงโต ไม่ได้มีการกล่าวรายละเอียดเรื่องความรักเหล่านี้ไว้ แม้ชาดกเรื่องนี้ไม่มีในอรรถกถาชาดกแต่อาจจะเป็นนิทานที่เก่าแก่กว่าในอรรถกถาชาดก

กินรีชาดก แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่มีในอรรถกถาชาดก แต่เป็นชาดกที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกับสุธนชาดกในปัญญาสชาดกของไทย ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชาดกหรือนิทานเรื่องนี้คงเป็นนิทานเก่าแก่ปรำปราของอินเดียอีกเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงรู้จักกันแพร่หลาย ส่งผลถึงการเผยแพร่เข้ามามีอิทธิพลต่อวรรณคดีของไทย ดังที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านท้องถิ่นต่าง ๆ ท่านราหุล (Rāhula)[431] ได้กล่าวไว้ว่า กินรีชาดกเป็นเรื่องที่มีเนื้อหามุ่งเน้นถึงความรัก ทำให้เห็นว่า ไม่ใช่เป็นชาดกบาลี เพราะจะมีนิทานเรื่องนี้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาสันสกฤตหลายเล่ม เช่น เรื่องสุธนกุมาราวทาน ในทิวยาวทาน ใน

---

[427]แต่ศัพท์ที่ใช้ในที่นี้คือ จตฺวารึศตีหิ พุทธสหสฺเรหิ ถ้าศัพท์ จตฺวารึศตีหิ แปลว่า 40 เมื่อคูณกับ 1,000 ก็จะหมายถึง พระพุทธเจ้า 40,000 องค์ แต่ถ้าแปลว่า 84 เมื่อคูณกับ 1,000 ก็จะหมายถึง พระพุทธเจ้า 84,000 องค์

[428] มหาวัสตุ เล่ม 1, 240-241.

[429] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 230.

[430] Ruhula, Telwatte, **The Critical Study of Mahāvastu**, 102.

[431] Ibid., 104.

อวทานกัลปลตา[432] เป็นต้น นิทานในคัมภีร์สันสกฤตนี้มีส่วนคล้ายมหาวัสตุอวทานแต่ก็มีข้อแตกต่างกัน ซึ่งข้อแตกต่างนั้นคือ ในคัมภีร์สันสกฤต ผู้ทำพิธีบูชายัญคือพราหมณ์ปุโรหิตที่เกลียดชังเจ้าชายสุธนและนางมโนห์รา และนางถูกจับด้วยมนต์ของนายพราน ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน จะมีฤษีเป็นผู้สอนมนต์นายพราน โดยไม่รู้ว่า นายพรานจะเป็นผู้จับนางกินรี นอกจากนี้ในคัมภีร์สันสกฤต ปุโรหิตให้ทำพิธีบูชายัญขณะที่เจ้าชายไม่อยู่ นอกจากนี้ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานกล่าวถึงพระบิดาได้ขังเจ้าชายสุธนไว้แล้วไปเจรจาหว่านล้อมให้นางกินรีกลับบ้านเมืองตนเองไป ในคัมภีร์สันสกฤตนั้นนางกินรีหนีไปด้วยอำนาจของมณีศักดิ์สิทธิ์ชื่อจุฑามณี นางทิ้งแหวนให้พระสุธนเหมือนกันแต่ฝากกับพระฤษีไม่ใช่ฝากนายพรานป่าอย่างในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน จึงสรุปได้ว่า แม้เรื่องกินรีชาดกจะไม่มีในอรรถกถาชาดก แต่ก็มีเค้าโครงเรื่องที่มาจากคัมภีร์สันสกฤต หรืออาจจะเป็นอย่างที่ท่านราหุลให้ความคิดเห็นไว้ว่ามีที่มาจากนิทานที่เก่าแก่กว่านิทานในชาดก

นอกจากนี้ วินัย ภู่ระหงษ์ ได้สรุปความเห็นเกี่ยวกับที่มาของสุธนชาดก[433] ไว้ว่า ต้นเค้าของเรื่องพระสุธน นางมโนห์รา ที่มีอยู่ในประเทศไทย ได้แก่เรื่องสุธนกุมาราวทานที่มีในคัมภีร์ทิวยาวทานของพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเป็นเรื่องปรับปรุงจากเรื่องกินรีชาดก ในคัมภีร์มหาวัสตุ ของพุทธศาสนานิกายโลโกตตรวาทินอีกต่อหนึ่ง และกินรีชาดกนั้นโดยแท้แล้วอาจได้ความคิดชั้นแรกจากเรื่องปุรูวัสกับอุรวศีในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ อันเป็นเรื่องที่แต่งเสริมบทสนทนาที่มีในคัมภีร์ฤคเวท เล่มที่ 20 บทสวดที่ 95

กัจฉปชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานนี้มีชื่อกัจฉปชาดกในอรรถกถาชาดกตรงกัน 2-3 สำนวน แต่ไม่มีเรื่องใดที่มีโครงเรื่องหรือเนื้อหาตรงกันกับชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เช่น ในอรรถกถาชาดกเรื่องที่ 178 เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่เสวยชาติเป็นช่างปั้นหม้อ เมื่อฝนแล้ง ปลาและเต่าทั้งหลายต่างพากันทิ้งสระที่แห้งแล้งไปอยู่ที่อื่น แต่มีเต่าตัวหนึ่งไม่ยอมไป ต่อมาพระโพธิสัตว์ขุดดินเพื่อนำไปปั้นหม้อโดนเต่าตัวนั้นตาย จึงเป็นคติสอนใจว่า อย่ายึดมั่นในสิ่งที่คิดว่าเป็นของเรา เรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเต่ามีในอวทานกัลปลตาเรื่องหนึ่งชื่อกัจฉปาวทาน[434]

---

[432] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, **การศึกษาเรื่องอวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ: ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินรีกับวรรณคดีไทย**, 2550.

[433] วินัย ภู่ระหงษ์, **เรื่องพระสุธนนางมโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ** (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 257.

[434] เนื้อเรื่องโดยย่อส่วนหนึ่งของกัจฉปาวทาน : พระพุทธองค์ตรัสเล่าว่า แม้ในชาติก่อนคนกลุ่มนี้ก็เคยขัดแย้งกับพระองค์ กล่าวคือคนกลุ่มนี้เกิดเป็นพ่อค้า ครั้งหนึ่งเกิดเหตุเรืออับปางกลางทะเล พระพุทธองค์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นเต่าจึงดำน้ำลงไปให้ทุกคนขี่กระดองแล้วพาไปถึงฝั่ง ขณะที่ทุกคนกำลังพักผ่อน เต่าก็หลับไปด้วย ทว่าเมื่อทุกคนตื่นขึ้นมาด้วยความหิว เพื่อจะกินเนื้อเต่าประทังความหิว จึงใช้ก้อนหินรุมขว้างเต่า แต่กระดองอันแข็งแกร่งทำให้ทุกคนยิ่งอ่อนแรง เต่าจึงยอมสละชีวิตของตนเป็นอาหารของทุกคน พ่อค้าเหล่านั้นก็คือดาบสในชาตินี้ที่พระพุทธองค์ได้ทรงช่วยเหลือไว้ทั้งอดีตชาติและปัจจุบันชาติ และด้วยในชาติก่อนหน้านั้น พระพุทธเจ้ากาศยปะทรงบวชให้คนกลุ่มนี้ กุศลกรรมในชาตินั้นจึงส่งผลถึงในชาติต่อ ๆ มาด้วย (สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, **การศึกษาเรื่องอวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ: ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินรีกับวรรณคดีไทย**, 534-535.)

กัจฉปชาดกมีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่องเต่าในมหาสังยุตตนิกาย[435] ส่วนท่านราหุล (Rāhula) กล่าวว่า ในคัมภีร์ชาตกมาลามีชาดกซึ่งคล้ายกันทั้งชื่อและการกลับชาติตลอดจนคาถา[436]

สุรูปชาดก มีเนื้อเรื่องเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน แต่ท่านราหุล[437] (Rāhula) กล่าวว่าในคัมภีร์สันสกฤตมีเนื้อหาแตกต่างกัน มี 3 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1 สุรูปะทรงเป็นพระราชาที่ได้พระราชทานชีวิตพระมเหสี พระราชโอรส รวมทั้งตัวพระองค์เองให้แก่ยักษ์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้ฟังธรรม

ฉบับที่ 2 สุรูปะทรงเป็นพระราชาได้พระราชทานชมพูทวีปให้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้ฟังธรรม

ฉบับที่ 3 สุรูปะเป็นพญากวางที่ท้าวศักระได้แปลงเป็นนายพราน ขอเนื้อกวางเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้สอนธรรม

ซึ่งเนื้อหาในฉบับที่ 1 ยังมีโครงเรื่องเหมือนกับชาดกที่มีชื่อเรื่องเหมือนกันในอวทานศตกะ ซึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาสันสกฤต

ปุณยวันตชาดก เป็นชาดกที่ได้แสดงแนวคิดเรื่องบุญหรือคุณงามความดีในพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน เป็นการแสดงเป้าหมายว่า บุญเท่านั้นที่จะพามนุษย์ไปสู่พระนิพพานได้ ซึ่งแนวคิดการยกย่องความดีหรือบุญยอดเยี่ยมกว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคล้ายกับแนวคิดที่ปรากฏในบทละครเรื่อง Everyman (คนทุกคน) ซึ่งเป็นบทละครสมัยกลางของคริสต์ศาสนา เนื้อเรื่องกล่าวถึงการพาเพื่อน ๆ เดินทางไปสู่ความตายแต่ก็ไม่มีเพื่อนคนใดซึ่งมี มั่งคั่ง เกียรติยศ รูปงาม ความฉลาด ที่ต้องการจะไปด้วยเลย มีแต่ความดีเท่านั้นที่อาสาขอไปด้วย บทละครนี้เป็นนิทานเปรียบเทียบที่แสดงถึงความดีเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่จะติดตามตัวเราไปตราบจนวันตาย[438]

ชาดกเรื่องพ่อค้าห้าร้อยคน ในมหาวัสตุอวทาน จะมีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับในนิทานชาดกเรื่องใดเลย ในอรรถกถาชาดก แต่ก็เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นแนวคิดเดียวกับเรื่องพระมาลัยที่เรานำมาจากมาลัยยสูตร[439]

ปทุมาวตีชาดกคล้ายกับเนื้อเรื่องในปรมัตถทีปนี อรรถกถาเถรีกถา ซึ่งเป็นเรื่องราวของภิกษุณีอุบลวรรณาเถรี มีเนื้อเรื่องที่คล้ายคลึงกันมาก แตกต่างกันเพียงเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงนางปทุมาวตีเกิดในฝักบัว และพระราชาทรงสดับข่าวจากนายพรานที่พรรณนามาว่านางงามมาก จึงส่งคนไปขอจากฤษีทั้ง ๆ ที่ไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน เนื้อเรื่องส่วนอื่นอาจจะมีที่แตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง และตอนท้ายเนื้อหาได้กล่าวถึงว่านางมีพระโอรส 500 พระองค์[440] จากเนื้อหาในเรื่องปทุมาวตีชาดกนี้ทำให้เห็นตัวอย่าง หรือเป็นการแสดงหลักฐานได้อย่างชัดเจนว่า คัมภีร์มหาวัสตุอวทานนั้นมี

---

[435] J.J. Jones, **Mahāvastu Vol. II**, 230 (footnote 2).
[436] Telwatte Rahula, **The Critical Study of Mahāvastu**, 109.
[437] Ibid., 95.
[438] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 249.
[439] เรื่องเดียวกัน, 251.
[440] Telwatte Rahula, **The Critical Study of Mahāvastu**, 106.

เนื้อหามาจากนิทานเก่าแก่ของอินเดีย และเนื้อหาบางเรื่องนั้นอาจจะเก่าแก่กว่าเนื้อหานิทานในอรรถกถาชาดกอีกด้วย

ปทุมาวตีชาดกมีเนื้อหาบางส่วนพ้องกับชาดกในอรรถกถาชาดกบางตอน เช่น เรื่องกวางกินน้ำปัสสาวะผสมน้ำเชื้อของฤษีจากโถดินทำให้ท้อง มีลูกเป็นมนุษย์ เหมือนกับเรื่องนฬินิกาชาดก และอลัมพุสาชาดก ที่ได้มีการกล่าวเปรียบเทียบกับเรื่องนลินี แต่ในเรื่องปทุมาวตี นางกวางได้เกิดบุตรสาวแทนบุตรชาย การที่นางปทุมาวตีไม่รู้ว่าชายที่พบเป็นพระราชาและนางพอใจผลไม้หวานของพระองค์ก็เป็นแนวคิดเดียวกับที่เอกศฤงคะถูกนางนลินีล่อลวงด้วยกามรส การที่นางปทุมาวตีมีดอกบัวรองรับทุกย่างก้าวทำให้นึกถึงพุทธประวัติเรื่องเจ้าชายสิทธัตถะก้าว 7 ก้าว มีดอกบัวรองรับเมื่อประสูติ ส่วนเรื่องราวที่พระเจ้าพรหมทัตประพาสป่าล่าสัตว์หลงทางมาพบลูกสาวฤษีเป็นโครงเรื่องของวรรณคดีสันสกฤตโดยทั่วไป เช่น ศกุนตลา ส่วนเรื่องที่นางปทุมาวตีถูกนางสนมแกล้งขโมยลูกไปและใส่ความว่านางกินลูกตนเอง ชวนให้นึกถึงเรื่องยกพระกลิ่น บทละครและนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทย ซึ่งน่าจะได้อิทธิพลมาจากนิทานของอินเดีย[441]

เรื่องมหาโควินทียชาดกในมหาวัสตุอวทานนี้ ได้มาจากมหาโควินทสูตรในพระสุตตันตปิฎกทีฆนิกายมหาวรรค เนื้อเรื่องในมหาวัสตุต่างจากในพระสูตรเล็กน้อย เช่น ในพระสูตรบอกว่าพราหมณ์มหาศาลที่ตามบวชมี 7 คน บริวารอีก 700 คน ในมหาวัสตุอวทานบอกว่า พราหมณ์มหาศาลมี 7,000 คน ผู้ครองเรือนวัยหนุ่มอีก 700 คน ในพระสูตรระบุว่า พระพรหมคือพระสนังคกุมารพรหม ในมหาวัสตุบอกเพียงว่าพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนการต่อรองให้มหาโควินทะประวิงเวลาบวชจาก 7 ปี เหลือ 7 วันนั้น มีกล่าวไว้เหมือนกัน เพียงแต่มหาวัสตุมีเพิ่มว่าเหตุที่ต่อรองเพื่อสถาปนาให้พระโอรสและพี่น้องปกครองบ้านเมืองแทนก่อน น่าสังเกตว่า มหาวัสตุดำเนินเรื่องตามพระสูตรทุกอย่างแล้วขยายความเพิ่มให้น่าศรัทธามากขึ้น[442]

จากการศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสตุอวทานดังได้ผลสรุปตามหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ทำให้เห็นภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดก ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการบริหารและการปกครอง สภาพสังคม และเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดกเหล่านี้ไว้ในบทต่อไป

---

[441] รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก**, 255-256.

[442] เรื่องเดียวกัน, 259-260.

บทที่ 4
ภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดก

ชาดกมีกำเนิดที่หลากหลายและมีจำนวนมากที่อยู่นอกเหนือจากคัมภีร์ชาดก แต่หลัก ๆ นั้น ชาดกถือกำเนิดขึ้นจากการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงระลึกได้หรือทรงนำนิทานเก่ามาดัดแปลงสั่งสอนพุทธบริษัท หรือนำเค้าเรื่องเดิมจากแหล่งต่าง ๆ มาแต่งใหม่ หรือผูกเรื่องเองแต่งขึ้นใหม่โดยไม่อาศัยเค้าโครงจากแหล่งอื่น แต่ไม่ว่าชาดกจะเกิดขึ้นจากเรื่องเล่าทั่วไปและมีมาก่อนการรวบรวมคัมภีร์ชาดก จากนิทานชาวบ้านหรือนิทานต่างประเทศที่เผยแพร่เข้ามา หรือจากเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารบ้านเมืองก่อนยุคพุทธกาล รวมทั้งการผูกเรื่องขึ้นเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบก็ตาม ทั้งหมดนั้นล้วนส่งผลเป็นภาพสะท้อนจากชาดกในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอไปตามลำดับ

การบริหารและการปกครอง

ในสมัยพุทธกาลนั้น อินเดียหรือเรียกว่าชมพูทวีปประกอบด้วยรัฐหรือแคว้นใหญ่ ๆ จำนวน 16 รัฐ เรียกว่ามหาชนบท ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต[443] คัมภีร์วรรณคดีบาลีได้ระบุชื่อแคว้นเหล่านี้ไว้ คือ อังคะ (องฺค) มคธ (มคธ) กาสี (กาสี) โกสล (โกสล) วัชชี (วชฺชี) มัลละ (มลฺล) เจตี (เจตี) วังสะ (วํส) กุรุ (กุรุ) ปัญจาละ (ปญฺจาล) มัจฉะ (มจฺฉ) สุรเสนะ (สุรเสน) อัสสกะ (อสฺสก) อวันตี (อวนฺตี) คันธาระ (คนฺธาร) และกัมโพชะ (กมฺโพช) ในขณะที่ในมหาวัสตุอวทาน[444] ซึ่งถือเป็นคัมภีร์วรรณคดีสันสกฤตเพียงฉบับเดียวที่มีเนื้อหากล่าวถึงรัฐใหญ่ จำนวน 16 รัฐ คือ อังคะ (Aṅga) มคธ (Magadha) วัชชี (Vajji) มัลละ (Malla) กาศี (Kāśī) โกศล (Kośala) เฉทิ (Chedi) วัตสะ (Vatsa) มัตสยะ (Matsya) ศูรเสนะ (Śūrasena) กุรุ (Kuru) ปัญจาละ (Pañcāla) ศิวิ (Śivi) ทศารณะ (Daśārṇa) อัศวกะ (Aśvaka) อวันติ (Avanti) จะเห็นได้ว่าทั้งวรรณคดีบาลีและสันสกฤตได้กล่าวถึงรัฐที่มีจำนวนเท่ากัน แต่มีชื่อรัฐที่แตกต่างกันไปบ้าง ภูโกล (Bhugol)[445] ได้กล่าวว่า รัฐศิวิ (Śivi) ก็คือคันธาระ (คนฺธาร) และรัฐทศารณะ (Daśārṇa) ก็คือกัมโพชะ (กมฺโพช) นั่นเอง อาณาจักรทั้ง 16 รัฐนี้อยู่ในเขตการปกครองส่วนกลางเรียกว่ามัธยเทศ (Madhyadeśa) หรือมัธยมประเทศ นอกจากนี้ยังมีการปกครองในส่วนภูมิภาคที่เรียกว่า ปรัตยันติกะ (Pratyantika) หรือปัจจันตประเทศ ที่ยังแยกการปกครองออกเป็น 2 ส่วนคือ ภาคเหนือหรืออุตตราบถ (Uttarāpatha) และภาคใต้หรือทักษิณาบถ (Dakṣiṇāpatha)

---

[443] มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ เล่มที่ 20**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), 273.

[444] Rahula Telwatte, **A Critical Study of the Mahāvastu,** 293-294; และ สำเนียง เลื่อมใส, **มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1**, 22.

[445] Bharat Singh Upadhyaya, (Bhugol), **Buddha Kalin Bharatiya Bhugol** (Prayag: n.p., 1961), 25, quoted in Telwatte Rahula. **A Critical Study of the Mahāvastu**, 294.

นอกจากคัมภีร์มหาวัสตุอวทานจะระบุจำนวนรัฐและชื่อรัฐใหญ่ ๆ ไว้ถึง 16 รัฐแล้ว ยังได้กล่าวถึงรัฐหรือแคว้นเล็ก ๆ ที่พอจะรวบรวมได้ คือ 1) โกลิยะ มีเมืองหลวงชื่อเทวฑหะ มีพระเจ้าสุภูติเป็นผู้ปกครองเมืองนั้น ดังตัวอย่างในเรื่องสวนกวางมฤคทายวัน มีเนื้อความว่า *“ชาวศากยะมีเมืองแห่งหนึ่งชื่อว่าเทวฑหะ ในเมืองนั้นพระเจ้าสุภูติเป็นผู้ปกครองชาวศากยะ พระองค์ทรงนำพระธิดาชาวโกลิยะจากอีกเมืองหนึ่งมาเป็นมเหสี พระเจ้าสุภูติทรงมีพระธิดา ๗ องค์ คือ มายา มหามายา อติมายา อนันตมายา จูลิยา โกลีโสวา และมหาประชาปตี”* [446] 2) ศากยะ (หรือสักกะ) มีเมืองหลวงชื่อกปิลวัสตุ มีพระเจ้าศุทโธทนะเป็นผู้นำการปกครอง ดังตัวอย่างในเรื่องนลินีชาดก มีเนื้อความว่า *“พระเจ้าศุทโธทนะทรงจัดเตรียมขาทนียะและโภชนียะจำนวนมาก ทรงให้ประพรมน้ำและปัดกวาดเมืองกปิลวัสตุ ทำให้ปราศจากฝุ่น ฯลฯ โปรยด้วยมาลัยดอกไม้ ฯลฯ ประดับตกแต่งด้วยลวดลาย ขึงผ้าเป็นเพดานและผูกผ้าระบายเป็นพวงระย้าตลอดทางตั้งแต่นยโครธารามไปจนถึงเมืองกปิลวัสตุ ฯลฯ ฉลองการเสด็จเข้าสู่นครของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่และด้วยราชฤทธิ์อันยิ่งใหญ่”* [447] 3) วิเทหะ มีเมืองหลวงชื่อมิถิลา มีพระเจ้าจันทระเป็นผู้ปกครองเมือง ซึ่งมีเนื้อความว่า *“มีพราหมณ์คนหนึ่งเป็นพระราชาในเมืองหลวงชื่อมิถิลาแคว้นวิเทหะ พระองค์มีพระโอรส 2 องค์ คือ เจ้าชายจันทระและเจ้าชายสูรยะ ฯลฯ เจ้าชายสูรยะจึงอภิเษกเจ้าชายจันทระเป็นพระราชาครองเมืองมิถิลาแล้ว (ตนเอง) ออกบวชเป็นฤษี”* [448] เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ในคัมภีร์นี้ยังมีการกล่าวถึงแคว้นเล็ก ๆ ที่มีอำนาจในการปกครองและมีความสำคัญในสัมพันธภาพในด้านต่าง ๆ เช่น การเชื่อมไมตรีด้วยการแต่งงานอย่างแคว้นสักกะและแคว้นโกลิยะ ดังตัวอย่างในเรื่องสวนกวางมฤคทายวัน หรือในแง่ของอำนาจในการปกครอง ดังตัวอย่างในเรื่องนลินี และชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุลกุมาร เป็นต้น ฉะนั้น ระบบการบริหารและการปกครองไม่ว่าจะเป็นแคว้นใหญ่หรือเล็ก ล้วนมีศูนย์รวมใจอยู่ที่กษัตริย์หรือผู้นำบ้านเมืองทั้งสิ้น ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดของรูปแบบการบริหารและการปกครองต่อไป

รูปแบบของการบริหารและการปกครอง

รูปแบบของการปกครองในสมัยพุทธกาลแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการบริหารและการปกครองแบบราชาธิปไตย 2) รูปแบบการบริหารและการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือสาธารณรัฐซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **รูปแบบการบริหารและการปกครองแบบราชาธิปไตย** หมายถึง การปกครองโดยมีพระราชาเป็นใหญ่ เป็นการปกครองโดยบุคคลคน ๆ เดียว เป็นรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะโดดเด่นมากในพระไตรปิฎก และจัดเป็นรูปแบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะเป็นทั้งผู้

---

[446] ดูเรื่องสวนกวางมฤคทายวัน ในมหาวัสตุ เล่ม 1, 254.

[447] ดูนลินีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 113.

[448] ดูชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุลกุมาร ในเรื่องเดียวกัน, 133.

ออกกฎหมายและเป็นผู้ใช้กฎหมายจึงมีความคล่องตัว และทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด พระราชามีอำนาจแบบอัตตาธิปไตยและธรรมาธิปไตย ซึ่งมีหลักการคือศูนย์รวมอำนาจการปกครองอยู่ที่พระราชา ซึ่งอาจนำความผาสุกมาสู่ประชาชนหรือนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชนหากพระราชาผู้ปกครองใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม

รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่เก่าแก่ที่สุด ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่าเกิดจากสภาพสังคมมนุษย์ที่มีความซับซ้อนจำเป็นที่จะต้องมีผู้ทำหน้าที่ควบคุมและจัดการซึ่งก็คือกษัตริย์ เชื่อกันว่ารูปแบบการปกครองนี้เกิดขึ้นในสังคมยุคแรก ๆ ที่มีความซับซ้อน มีกลุ่มชนต่าง ๆ เช่น ขุนนาง นักบวช นักรบ ชาวนา ชาวไร่ เป็นต้น เกิดขึ้นในสังคมนี้ ทำให้เห็นว่าจะต้องมีการบริหารจัดการมากขึ้น มีการเลือกบุคคลมาทำหน้าที่ควบคุมและเป็นผู้นำกลุ่มชนเหล่านี้ นั่นก็คือกษัตริย์ ในสังคมอินเดียมีศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาซึ่งเกิดขึ้นก่อนพระพุทธศาสนา ถือเป็นศาสนาที่มีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดลักษณะของสังคมอินเดียในทุก ๆ ด้าน สำหรับผู้ปกครองกษัตริย์หรือพระราชาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ถูกนำไปเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือพระพรหม ซึ่งมีการแบ่งบุคคลเป็น 4 วรรณะและเชื่อกันว่าแต่ละวรรณะนั้นเกิดจากอวัยวะต่าง ๆ ของพระพรหมจึงทำให้มีหน้าที่แตกต่างกัน คือ วรรณะพราหมณ์ (เกิดจากพระโอษฐ์หรือปากของพระพรหม) วรรณะกษัตริย์ (เกิดจากพระพาหาหรือแขนของพระพรหม) วรรณะแพศย์ (เกิดจากพระอุรุหรือเอวและขาท่อนบนของพระพรหม) วรรณะศูทร (เกิดจากพระบาทหรือเท้าของพระพรหม) ถึงแม้รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยจะมีกษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองรัฐหรือแคว้นต่าง ๆ เพียงพระองค์เดียวก็จริง แต่ก็ยังมีบุคคลที่เป็นข้าราชบริพารที่มีตำแหน่ง เช่น ปุโรหิต อำมาตย์ และเสนาบดี เป็นต้น เป็นตำแหน่งองค์ประกอบสำคัญที่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้ระบบราชาธิปไตยในรัฐหรือแคว้นนั้น ๆ มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบที่กษัตริย์หรือพระราชามีอำนาจสูงสุดในแคว้นมคธ โกศล อวันตี และวัตสะ[449] ตัวอย่างเช่น

พระเจ้าโกศลทรงสร้างสมบุญมาดี มีศักดิ์ใหญ่ มีกำลังมาก มีเรือนคลังมาก และมีกองทัพยิ่งใหญ่ ราชอาณาจักรของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรือง ร่ำรวย สงบ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มี

---

[449] ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) กล่าวว่า การปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีอำนาจมาก มี 4 รัฐ คือ 1) รัฐมคธ มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง ภายหลังย้ายไปเมืองปาฏลีบุตร มีกษัตริย์ปกครองคือพระเจ้าพิมพิสาร ภายหลังถูกพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นพระโอรสจับขังทรมานจนสิ้นพระชนม์แล้วปกครองแทนพระราชบิดา 2) รัฐโกศล มีสาวัตถีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นกษัตริย์ผู้ปกครอง และต่อมามีพระเจ้าวิฑูฑภะได้ขึ้นครองราชย์แทน 3) รัฐวังสะหรือวัตสะ มีโกสัมพี เป็นเมืองหลวง พระเจ้าอุเทนเป็นกษัตริย์ปกครอง ซึ่งพระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรันตปะ 4) รัฐอวันตี มีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าจันฑปัชโชตเป็นกษัตริย์ผู้ปกครอง ดูใน Rhys Davids, **Buddhist India** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), 3; และปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 4-5.

ประชากรหนาแน่น ประชาชนมีความสุข ไม่มีการทำร้ายกัน ไม่มีการทะเลาะวิวาทและการจลาจล มีการปราบโจรผู้ร้ายอย่างเรียบร้อย มีการค้าขายดี มีการปกครองโดยธรรม โศลกสรรเสริญพระเกียรติยศอันงดงามของพระราชานั้นจึงได้แผ่ขจรไปในประเทศต่างๆ พระองค์ทรงนับถือทายกและทานบดี ทรงอนุเคราะห์ข้าราชบริพารอย่างทั่วถึง และทรงเห็น (ประโยชน์) ในโลกหน้า พระองค์จึงได้รับขนานพระนามว่าเป็นธรรมราชา[450]

ระบบการปกครองแบบราชาธิปไตยถือเป็นระบบที่เก่าแก่ที่สุดในอินเดีย ขนบธรรมเนียมของอินเดียได้กล่าวถึงที่มาหรือความเป็นมาของกษัตริย์หรือพระราชามี 2 ประการ คือ 1) สืบทอดมาจากเชื้อสายเทพเจ้า และ 2) การได้รับคัดเลือก วัฒนธรรมประเพณีพราหมณ์ได้รักษาต้นกำเนิดอันศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นกษัตริย์อย่างเคร่งครัด ในขณะที่ประเพณีทางพุทธศาสนาถือว่าความเป็นกษัตริย์อยู่ในมือประชาชน ส่งผลให้เกิดการปกครองแบบอธิปไตยขึ้น แต่ความแตกต่างกันทั้งสองระบบ ทำให้สังคมไร้ระเบียบและวินัยไม่สามารถเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งได้ จะส่งผลให้สังคมวุ่นวาย จำเป็นต้องมีตัวแทนที่เป็นผู้ปกครองหรือหัวหน้า จึงได้ประชุมหารือกันเลือกพระราชาให้เป็นเอกฉันท์เพื่อปกครองและปกป้องประชาชน การปกป้องประชาชนจากการผิดศีลธรรมและความไม่มั่นคงนั้น กษัตริย์ต้องตำหนิบุคคลที่ควรตำหนิและยกย่องบุคคลผู้ที่ควรยกย่อง การลงโทษผู้กระทำผิดและให้รางวัลแก่ผู้สมควรถือเป็นหน้าที่พื้นฐานของพระมหากษัตริย์

กษัตริย์หรือพระราชามีการเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น นรวระ นราธิปะ ภูมิพล เป็นต้น ทรงเป็นบุคคลที่สำคัญและเป็นองค์ประกอบสำคัญหลักในการปกครองแบบราชาธิปไตย หน้าที่สำคัญของกษัตริย์คือการออกคำสั่งจะยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรมก็ตาม ต้องทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ตามแนวคิดของพราหมณ์ที่พระมหากษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าหรือเทพเจ้า ทำให้กษัตริย์ได้รับอภิสิทธิ์และได้รับการยอมรับโดยไม่มีข้อโต้แย้ง กษัตริย์จะทรงประทานพรและบำเหน็จแก่ผู้ที่เชื่อฟังและทำให้พระองค์ทรงพอพระทัย แต่หากทรงพิโรธจะประทานความตายต่อผู้ที่ขัดขืนอำนาจสูงสุดของพระองค์หรือละเมิดหลักวินัย ตัวอย่างการประทานพรและบำเหน็จ เช่น เรื่องคังคปาลชาดก ได้กล่าวถึงช่างตัดผมที่ทำให้พระราชาทรงพอพระทัยจนได้รับหมู่บ้าน ซึ่งมีเนื้อความส่วนหนึ่งว่า

พระราชาทอดพระเนตรพระเกศาและพระมัสสุด้วยกระจกเงาแล้วจึงพอพระทัยช่างกัลบกชื่อคังคปาละ พระราชาตรัสว่า "แน่ะคังคปาละ เรามีความยินดีและพอใจต่อศิลปะของเจ้า เราจะให้หมู่บ้านเป็นรางวัล เจ้าจงเลือกเอาหมู่บ้านที่ตนต้องการเถิด"[451]

และตัวอย่างการประทานความตายหรือโทษประหารชีวิต เช่น เรื่องศยามาชาดก ได้กล่าวถึง หัวหน้าพ่อค้าที่ต้องสงสัยว่าบุกเข้าไปในวังเพื่อลักทรัพย์ โดนจับ ไม่มีการไต่สวนความจริง และถูกตัดสินประหารชีวิต ซึ่งมีเนื้อความส่วนหนึ่งว่า

---

[450] อาชญาตเกาณฑินยชาดก (ที่ 2) ในมหาวัสตุ เล่ม 3, หน้า 266.

[451] มหาวัสตุ เล่ม 3, 147.

ขณะที่พ่อค้าม้ากำลังโต้แย้ง ข้าราชการเหล่านั้นได้จับเขามัดมือไพล่หลัง แล้วนำไปเฝ้าพระราชา (กราบทูล) ว่า "ข้าแต่สมมติเทพ เขาถูกจับได้ขณะนอนหลับอยู่ในอาคารที่ว่างเปล่าอย่างนี้" พระราชาทรงขุ่นเคืองและทรงโกรธกริ้วอย่างมากจึงรับสั่งว่า "ไปเถิด พวกท่านจงนำเขาไปยังป่าช้าชื่อว่าอติมุกตกะและจงแทงเขาทั้งเป็น"[452]

ซึ่งตัวอย่างเหตุการณ์เหล่านี้ไม่ได้มีการตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องชัดเจน ทุกอย่างล้วนขึ้นกับพระวินิจฉัยหรือพระราชอำนาจของพระราชาเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานได้กล่าวถึงการปฏิบัติพระราชกิจหรือราชธรรม[453] ของพระราชาเป็นหลักฐานที่บ่งบอกถึงสังคมอินเดียในยุคนี้มีระบบการปกครองบริหารบ้านเมืองอย่างดี และมีการอธิบายบทบาทหน้าที่ของพระราชาที่ควรปฏิบัติ รวมทั้งความรับผิดชอบของฝ่ายคณะบริหาร จากหลักฐานเหล่านี้ทำให้เห็นถึงการผสมผสานกลมเกลียวกันอย่างดีระหว่างพันธกิจของกษัตริย์และหลักการทางศีลธรรมกับความรอบคอบ กลยุทธ์ และบุคลิกภาพ กษัตริย์ต้องมีความรอบคอบและคิดก่อนจะตรัส มีความระมัดระวังในคำพูดอยู่เสมอ เพื่อป้องกันศัตรูที่มาจากทุกทิศทาง และในคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงอำนาจหรือกำลังของกษัตริย์ที่ควรมี คือ พละ 5 ของกษัตริย์ ซึ่งประกอบด้วย 1) กำลังที่มีมาตั้งแต่เกิด 2) กำลังของบุตร 3) กำลังของญาติและมิตร 4) กำลังกองทัพ (จตุรงคเสนา) และ 5) กำลังแห่งปัญญาที่ยอดเยี่ยม ซึ่งกำลังทั้ง 5 อย่างนี้ กำลังแห่งปัญญาสำคัญสุด พระราชาต้องมีคุณธรรม แต่คราใดที่จำเป็นต้องใช้อาวุธเพื่อปกป้องประเทศก็ไม่รีรอที่จะจัดการตามสถานการณ์นั้น ๆ ฉะนั้น การใช้พระราชอำนาจและทรงคุณธรรมจำเป็นต้องใช้อย่างเหมาะสม เพราะทุกอย่างคือการบริหารประเทศให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและมั่นคง

นอกจากนี้การบริหารราชกิจต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีทูตเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน หรือสายลับเพื่อสืบข่าวของประเทศเพื่อนบ้าน และที่สำคัญไม่แพ้กันคือการมีพระราชโอรส ซึ่งเป็นหนึ่งในห้าของอำนาจหรือกำลังของกษัตริย์ พระโอรสที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากกษัตริย์จะช่วยในการบริหารราชกิจได้เป็นอย่างดี และจำเป็นต้องมีมากที่สุด เพราะจะเป็นกษัตริย์ปกครองประเทศในอนาคต และเป็นผู้รักษาราชวงศ์ไม่ให้สูญสิ้นไปด้วย ฉะนั้น กษัตริย์จึงจำเป็นที่ต้องมีผู้สืบราชบัลลังก์ หากราชอาณาจักรไร้กษัตริย์หรือราชทายาทก็มักจะถูกโจมตีจากรัฐข้างเคียง และประชาชนจะอยู่อย่างหวาดระแวง กษัตริย์จึงกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้มีพระราชโอรส ต้องปรึกษาหรือเชิญนักปราชญ์หรือฤษีที่มีชื่อเสียง ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ไกลแค่ไหน หรือแม้แต่ใช้วิธีการที่ไม่เหมาะสมใด ๆ ก็ตาม เช่น การสังเวยและจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้มีพระราชโอรสอย่างเดียวเท่านั้น หากความพยายามทั้งหมดนี้ไม่เป็นผล ทางเลือกเดียวที่เป็นไปได้สำหรับกษัตริย์คือการหาเจ้าชายที่เหมาะสมอภิเษกสมรสกับพระราชธิดา กรณีเช่นนี้เจ้าชายจะเป็นทั้งโอรสและพระราชบุตรเขยของกษัตริย์

---

[452] มหาวัสตุ เล่ม 2, 132.

[453] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในตริศกุนียชาดก (ชาดกเรื่องนกสามตัว) ในมหาวัสตุ เล่ม 1, 191-200.

ในฐานะรัชทายาท ชีวิตของพระราชโอรสจะเต็มไปด้วยความสะดวกสบายและหรูหรา มีการศึกษาที่เหมาะสม มีการฝึกอบรมจนเชี่ยวชาญในทุกสาขา และยังทรงศึกษาสิ่งที่จำเป็นสำหรับพระราชาในอนาคตด้วย ไม่เพียงแต่การเรียนรู้ทางเทคนิคและการฝึกอบรมเท่านั้น ยังรวมถึงคุณธรรมและบุคลิกภาพด้วย นับเป็นปัจจัยที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะขึ้นครองบัลลังก์ แต่พระราชโอรสอาจต้องเผชิญกับความอับอายอย่างร้ายแรงหากพื้นฐานเบื้องต้น เช่น รูปร่างหน้าตาไม่ได้มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะเป็นกษัตริย์ อาจจะทำให้พลาดโอกาสที่จะได้เป็นราชาได้เช่นเดียวกัน[454] เมื่อสำเร็จการศึกษาและการอบรมแล้ว พระราชโอรสก็จะได้รับบทบาทสำคัญในทางการเมืองเป็นอุปราช โดยได้รับแต่งตั้งจากพระราชบิดา พระราชโอรสจะทรงประทับในสภาของกษัตริย์ร่วมกับข้าราชการคนอื่นๆ จะต้องเจียมเนื้อเจียมตัว ไม่ทะเยอทะยาน เพราะจะปลอดภัยไม่ทำให้กษัตริย์เกิดความริษยาหรือระแวงสงสัยและทำให้ไม่พอพระทัย เพราะถ้าพระราชโอรสเป็นที่รักในหมู่ข้าราชบริพารและประชาราษฎร์ กษัตริย์ก็กลัวจะทำให้ราชบัลลังก์สั่นคลอน เป็นเหตุให้ขับไล่พระราชโอรสออกจากอาณาจักร ดังเรื่องปรากฏในโคธาชาดก[455] แต่ในทางกลับกัน เมื่อเข้าสู่วัยชรา กษัตริย์มักจะสละราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสองค์โต พระราชาที่ทรงปลดจากภาระหน้าที่บริหารแล้วอาจจะเสด็จสวรรคตในราชวัง หรือเสด็จออกบวชตลอดชีวิต

ในการสถาปนาพระราชโอรสขึ้นครองราชย์เป็นช่วงการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ๆ อาจจะทำให้ประชาชนตื่นกลัวกับความไม่มั่นคงหรือความเปลี่ยนแปลง รวมทั้งกลัวการรุกรานจากประเทศเพื่อนบ้านที่อาศัยจังหวะการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินเข้ามารุกรานโจมตี ความกลัวเหล่านี้ทำให้ประชาชนจำต้องหามาตรการรักษาความปลอดภัยโดยการคัดเลือกผู้นำที่เหมาะสม ดังนั้น บรรดาอำมาตย์ข้าราชบริพารที่มีสิทธิ์ตัดสินใจว่าใครควรเป็นกษัตริย์ก็จะมีความกระตือรือร้นที่จะหาวิธีการที่เหมาะสมในการคัดเลือก จึงเป็นเหตุให้พระเจ้ากุศะ[456]ต้องผ่านบททดสอบนี้และราชบัลลังก์จึงมีไว้สำหรับพระองค์ผู้ที่เหมาะสมที่สุด

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากราชวงศ์ใดไม่มีพระราชโอรสไว้สืบราชบัลลังก์เมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ก็จัดให้มีการคัดเลือกเพื่อแต่งตั้งกษัตริย์องค์ใหม่และสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ดังเรื่องของธรรมลัพธะ[457] มีหลักฐานว่าวรรณะไม่ได้เอามาพิจารณาในกรณีพิเศษนี้ ซึ่งตามธรรมเนียมประเพณีในคัมภีร์บาลี

---

[454] ดูรายละเอียดได้ในกุศชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 313-365.

[455] ดูรายละเอียดในโคธาชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 56-59.

[456] ดูรายละเอียดในกุศชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 313-365.

[457] เนื้อหาส่วนหนึ่งในธรรมลัพธชาดก กล่าวว่า *เหล่าอำมาตย์ของพระราชา ชาวเมืองและชาวชนบททั้งหมดนั้นได้มีความคิดนี้ว่า "ไม่มีใครอื่นที่ควรจะเป็นพระราชาในเมืองพาราณสีนอกจากหัวหน้าพ่อค้าชื่อธรรมลัพธะ เขาเป็นผู้มีบุญและเป็นผู้ไม่ประมาท แม้ยักษ์และรากษสก็ไม่อาจได้ช่อง (เพื่อล่อลวงเขา) เขาลงเรือข้ามมหาสมุทรไปที่นั้นถึง 3 ครั้ง ทุกครั้งก็ประสบความสำเร็จในการเดินทางและกลับมาโดยปลอดภัย" (ดังนั้น) พวกเขาจึงเชิญหัวหน้าพ่อค้าชื่อธรรมลัพธะให้นั่งบนมหาสิงหาสนะที่ทำด้วยทองทั้งหมดแล้วจึงอภิเษกขึ้นเป็นพระราชา* (ธรรมลัพธชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 226.)

หมายถึงพิธีผุสสรถะ (phussaratha)[458] พิธีในโอกาสดังกล่าวเนื้อความในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดพิธีอภิเษกและปกติกษัตริย์จะมีเพียงหนึ่งพระองค์เท่านั้น แต่ในคังคปาลชาดกมีเนื้อหาที่กล่าวถึงพระเจ้ากาศีได้เชิญเพื่อนให้ร่วมครองบัลลังก์เป็นพระราชาร่วมกัน[459] และในชาดกเรื่องอุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะและคยากาศยปะก็มีเนื้อหากล่าวถึงการครองราชสมบัติร่วมกันว่า “พี่น้อง 3 คน เป็นกษัตริย์ครองราชย์ร่วมกันในอาณาจักรสิงหปุระ (siṃhapura)”[460] นอกจากนี้ เนื้อเรื่องชาดกในมหาวัสตุยังสรุปได้ว่า กษัตริย์เป็นตำแหน่งที่มีไว้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิ์ได้รับเลือก เช่นที่ปรากฏในวยาฆรีชาดก[461] เพราะไม่มีเรื่องใดกล่าวถึงผู้หญิงที่เป็นกษัตริย์ไว้ในชาดกเลย นี่เป็นภาพสะท้อนของสมัยก่อนพุทธกาลซึ่งมักพบในชาดกเท่านั้น

การยอมรับให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎรเปรียบเสมือนความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก โดยทั่วไปจะเป็นที่ยอมรับกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมนุษย์เทพ แต่หากกษัตริย์กดขี่ข่มเหงประชาชนก็จะเกิดการประท้วงหากพบว่าเมื่อใดก็ตามที่หน้าที่ของกษัตริย์ถูกละเลยอย่างต่อเนื่อง และในบางกรณีประชาชนได้ประท้วงจนประสบความสำเร็จได้ขับไล่กษัตริย์ออกจากราชบัลลังก์และเนรเทศไป ฉะนั้น ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงในรัฐขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและศักยภาพของกษัตริย์ หากกษัตริย์มีคุณธรรมและมีเมตตา ประเทศก็จะรุ่งเรืองเฟื่องฟู ฝนจะตกตามเวลา พืชผลจะเติบโตอย่างถูกต้อง และจะไม่มีการโจรกรรม แต่หากกษัตริย์ทำบาป ภัยพิบัติทั้งหมดก็จะเกิดขึ้นในประเทศเนื่องจากกษัตริย์ไม่มีคุณธรรม กษัตริย์มักถูกมองว่ามีชีวิตที่หรูหรามีรสนิยมสูงเกินควร เผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย การเข้าหากษัตริย์ไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับมหาชน

---

[458] เนื้อหาส่วนหนึ่งในอรรถกถามหาชนกชาดกกล่าวว่า *เสนาอำมาตย์ทั้งหลายปรึกษากันว่า เราทั้งหลายไม่อาจรักษาแว่นแคว้นที่หาพระราชามิได้ไว้ จะพึงทำอย่างไรกันหนอ ลำดับนั้น ปุโรหิตจึงกล่าวกะเสนามาตย์เหล่านั้นว่า พวกท่านอย่าวิตกเลย ควรจะปล่อยผุสสรถไป เพราะพระราชาที่เชิญเสด็จมาได้ด้วยผุสสรถ เป็นผู้สามารถจะครองราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น เหล่าเสนามาตย์ต่างเห็นพร้อมกัน จึงให้ตกแต่งพระนคร แล้วให้เทียมม้าสี่ตัวมีสี ดุจดอกกุมุทในราชรถอันเป็นมงคล ลาดเครื่องลาดอันวิจิตรเบื้องบน ให้ประดิษฐานเบญจราชกกุธภัณฑ์แวดล้อมด้วยจตุรงคเสนา ชนทั้งหลายประโคมเครื่องดนตรีข้างหน้าราชรถ ที่พระราชาเป็นเจ้าของ ประโคมเบื้องหลังราชรถ ที่ไม่มีเจ้าของ เพราะฉะนั้น ปุโรหิตจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงประโคมดนตรีทั้งปวงเบื้องหลังราชรถ แล้วรดสายหนังเชือก แอก ประดับด้วยพระเต้าทองคำ แล้วสั่งราชรถว่า ผู้ใดมีบุญที่จะได้ครองราชสมบัติ ท่านจงไปสู่สำนักของผู้นั้น แล้วปล่อยราชรถนั้นไป* (อรรถกถามหาชนกชาดก)

[459] เนื้อหาส่วนหนึ่งในคังคปาลชาดก กล่าวว่า *ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมทัตได้พระราชทานราชอาณาจักรครึ่งหนึ่งแก่พราหมณ์หนุ่มชื่ออุปกะ พระราชทานพระราชวังฝ่ายในครึ่งหนึ่ง พระราชทานพระคลังหลวงและยุ้งฉางครึ่งหนึ่ง พระราชทานอำมาตย์และเจ้าหน้าที่ทหารครึ่งหนึ่ง ครั้งนั้น ทั้งสองจึงครองราชย์ร่วมกันและช่วยกันบริหารบ้านเมือง* (คังคปาลชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 145.)

[460] เนื้อหาส่วนหนึ่งในชาดกมีว่า *ในแคว้นกลิงคะมีนครชื่อสิงหปุระ กษัตริย์ผู้เป็นพี่น้องกัน 3 พระองค์ ผู้มีพระมารดาองค์เดียวกันได้ครองราชย์อยู่ในเมืองนั้น* (ชาดกเรื่องอุรุวิลวากาศยปะ นทีกาศยปะและคยากาศยปะ ในเรื่องเดียวกัน, 327.)

[461] ดูวยาฆรีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 61-63.

และไม่สามารถเข้าถึงได้มากเหมือนกับไฟ หรือช้าง หรือสิงโตที่น่ากลัวหรือเสือโคร่งที่ดุร้าย ตัวอย่างนี้ศึกษาได้จากเรื่องอุทายี[462] ที่รู้เหตุการณ์และสภาพภายในพระราชวังอย่างใกล้ชิด

พระราชาทรงมีทุกสิ่งในอาณาจักรของพระองค์ มีทรัพย์อันรุ่งโรจน์ที่สะสมอยู่ในพระราชวัง มีสนามหญ้ากว้างขวาง ทางเดินยาว และห้องโถงอันโอ่อ่า พระราชวังล้อมรอบด้วยกำแพงสูงและประกอบด้วย 2 ส่วนหลักที่เรียกว่าพระราชวังชั้นในและพระราชวังชั้นนอก ในช่วงเช้าตรู่ ประตูจะเปิดออก หลังจากทำความสะอาดตามปกติเสร็จแล้วก็จะโปรยน้ำลงบนบริเวณนั้น พระตำหนักในพระราชวังเปรียบได้กับสรวงสวรรค์ จะประกอบด้วยคอกม้าและช้าง กำแพงหนาและหอสังเกตการณ์ห้องชั้นบน หน้าต่าง หลังคายอดแหลม ตำหนักชั้นใน และประตูโค้ง อุทยานแห่งความสุขรอบพระราชวังได้ปลูกสระบัวที่บานสะพรั่ง สวนผลไม้ที่ออกผลอยู่นอกอาคาร นกนานาชนิด เช่น นกยูง นกแก้ว และนกดุเหว่า ได้ส่งเสียงไพเราะประสานกับเสียงเพลงไพเราะในพระราชวัง การเต้นรำและร้องเพลงของเหล่านางสนมที่สวยงามน่ารักได้เพิ่มความสนุกสนานเป็น 2 เท่า ภายในพระราชวังมีข้าราชบริพาร จำนวนมากพร้อมที่จะให้บริการ เช่น หญิงค่อมที่ทำหน้าที่ร้อยมาลัยและดูแลรับใช้พระสนม คนเฝ้าประตูก็มักจะพบเห็นในวัง ทูตที่ทำหน้าที่ส่งข่าวสารและการนำคนผู้มาขอเฝ้ากษัตริย์ประกอบด้วยหน้าที่หลัก 2 ประการ ก่อนส่งสาส์นต้องกราบทูลขอพรให้ทรงครองราชย์ยาวนานและสงบสุข นอกจากนี้ยังมีนักร้องที่มีชื่อเสียงที่มีความสามารถทางกวีเพื่อขับสรรเสริญกษัตริย์ พวกเขาสามารถทำให้พระราชาทรงรื่นเริงและเย้ายวนใจพระองค์ได้มากเท่าใดก็จะทำให้ปริมาณของกำนัลที่จะได้รับจากพระองค์มีมากขึ้นเท่านั้น ในตอนเช้า พระราชาเสด็จลงจากแท่นบรรทม ทรงสดับเสียงอันไพเราะจากเครื่องดนตรีหลากหลาย คละเคล้าไปกับเสียงของกวีเหล่านี้ และคำกราบทูลของผู้บริหารระดับสูง แต่การแสดงออกของคำสรรเสริญส่วนใหญ่มักไม่ได้มาจากความจริงใจ ซึ่งอาจเป็นเพียงคำพูดไปตามพิธีเพราะความกลัวและการบังคับ

นอกจากกษัตริย์และพระราชโอรสดังที่ได้กล่าวแล้ว ยังมีผู้มีอำนาจในราชสำนักซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารประเทศรวมอยู่ด้วย คัมภีร์มหาวัสตุได้กล่าวถึงสมาชิกในสภาประกอบด้วยเจ้าชาย อำมาตย์ นายทหาร เศรษฐี ชาวบ้าน ชาวเมือง ชาวชนบท และผู้ครองเรือน เป็นต้น อำมาตย์เป็นหัวหน้าส่วนราชการไม่เพียงแค่การป้องกันรัฐเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการคุ้มครองกษัตริย์ก็อยู่ในมือของพวกเขาด้วย และด้วยเหตุนี้กษัตริย์จึงควรฉลาดในการเลือกและรักษาความสัมพันธ์กับพวกเขา บรรดาผู้กล้าที่มีความกล้าหาญ สุขุม และมั่งมี สมควรได้รับการแต่งตั้งเป็นอำมาตย์ การเลือกดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของกษัตริย์ แต่เมื่อพวกเขามีอำนาจก็สามารถมีอิทธิพลต่อพระราชาได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม อำมาตย์เป็นผู้มีอำนาจเหนือสมาชิกอื่นๆ และโดยทั่วไปแล้วกษัตริย์ก็ออกคำสั่งให้แก่พวกเขาเพื่อดำเนินการตามนั้น แต่ก็อาจมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ตามต้องการบ้าง

[462] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในอุทายีชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 3, 84-99.

เพราะกษัตริย์อาจรีบร้อนและไม่ได้ไตร่ตรอง จึงเป็นความรับผิดชอบของอำมาตย์ที่จะต้องระมัดระวังในการรับใช้และระมัดระวังในการปฏิบัติหน้าที่เช่นกัน

นอกจากนี้ ปุโรหิต (purohita) นับว่าเป็นบุคคลที่มีศักยภาพสูงสุดในราชสำนัก ดูเหมือนว่าจะมีบทบาทอย่างเข้มแข็งในด้านการบริหารในระดับหนึ่ง ปุโรหิตเป็นคนวรรณะพราหมณ์ และถือเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ปุโรหิตมีคุณสมบัติ เช่น มีความรอบรู้และความสามารถในการจัดการแก้ปัญหา ปุโรหิตจะแนะนำพระราชาในเรื่องทางจิตวิญญาณและทางโลก ดังพบว่าพระราชาทรงถวายเครื่องบูชาภายใต้การแนะนำและการกำกับดูแลของปุโรหิต และมีข้อความที่เป็นหลักฐานในมหาวัสตุ คือ การมีอิทธิพลในการดูแลราชวงศ์ เช่น ในกรณีของการแต่งงาน ปุโรหิตมีสิทธิ์ที่จะหาคู่ที่เหมาะสมให้กับราชวงศ์ ตลอดชีวิตปุโรหิตมักเป็นผู้ซื่อสัตย์และมีเมตตาต่อกษัตริย์ และในกรณีนี้จึงไม่ใช่เรื่องเกินจริงที่กษัตริย์จะมีความรักนับถือปุโรหิตแบบพ่อและร้องไห้ให้กับความตายของปุโรหิต เมื่อเผชิญกับปัญหาและความยากลำบาก กษัตริย์ก็จะขอคำแนะนำจากปุโรหิต โดยทั่วไปแล้ว ปุโรหิตอาจได้รับความไว้วางใจเพื่อช่วยเหลือและแนะนำกษัตริย์ในช่วงเวลาแห่งความทุกข์ยากและความเศร้าโศกของกษัตริย์ ปุโรหิตต้องใช้ความสามารถทางศาสนาและความชอบธรรมของเขาเพื่อปลอบโยนและบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้น ดังเช่นเมื่อพระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งแคว้นมคธมีความหงุดหงิด ปุโรหิตพร้อมกับเหล่าเสนาอำมาตย์ก็ได้พยายามทำให้พระทัยของพระองค์สงบลง

ในมหาวัสตุได้มีเนื้อหาที่กล่าวถึง “ชาวเมือง (paura) ชาวบ้าน (naigama) และชาวชนบท (jānapada)” ซึ่งดูเหมือนจะเป็นตัวแทนที่สำคัญมาก คัมภีร์นี้ได้ใช้คำเหล่านี้ในความหมายอื่น ๆ เช่น บุคคลทั่วไปหรือตัวแทน สามคำนี้ดูเหมือนจะได้มีการนำมาใช้ในรูปแบบคำศัพท์เฉพาะ ซึ่งหมายถึงกลุ่มข้าราชบริพารบางกลุ่ม ในบริบทดังกล่าว ชาวเมือง ชาวบ้าน และชาวชนบท เป็นองค์ประกอบที่รวบรวมบุคคลชั้นนำที่เป็นตัวแทนที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง เป็นที่น่าสังเกตว่าในมหาวัสตุจะใช้คำเหล่านี้ในรูปพหูพจน์ และการอ้างอิงจะมีความเกี่ยวข้องกับการบริหารอย่างใดอย่างหนึ่งหรืออย่างอื่นอย่างสม่ำเสมอ ดังเช่น ฤษีกษานติวาที[463] ซึ่งถูกพระเจ้ากลภะทรมาน ได้มีชาวบ้านและชาวชนบทมาขอร้องวิงวอนต่อพระราชาไม่ให้ทรมานฤษีนั้นเพราะจะทำให้ประเทศพินาศ อีกแห่งหนึ่งแสดงให้เห็นว่าพระราชาเมื่อรับเจ้าชายเป็นราชบุตรเขยแล้วแนะนำเขาในฐานะกษัตริย์องค์ใหม่แก่เหล่าอำมาตย์ชาวบ้านและชาวชนบท ซึ่งเขาเหล่านั้นมีอำนาจมากพอที่จะกำจัดกษัตริย์หรือเลือกกษัตริย์องค์ใหม่หากจำเป็น ชาวเมืองและชาวบ้านดูเหมือนจะมีความหมายเหมือนกัน เป็นคำที่มักมาคู่กัน เช่น ชาวเมือง-ชาวชนบท (paura-jānapada) หรือ ชาวบ้าน-ชาวชนบท (naigama-jānapada)

นอกจากนี้ยังพบตำแหน่งข้าราชการอื่นๆ เช่น ราชภัฏฏะ (rājabhaṭṭa) หมายถึง ตำรวจในราชสำนัก ซึ่งมีหน้าที่ในการจับกุมโจรและมีหน้าที่รักษากฎหมายและดูแลความสงบเรียบร้อย บางครั้ง

[463] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในกษานติวาทีชาดก ในเรื่องเดียวกัน, 272-275.

พวกเขาได้ใช้วิธีการที่หยาบคายปฏิบัติต่อผู้ต้องสงสัยอย่างไม่เป็นธรรม ดังปรากฏในศยามาชาดก[464] ซึ่งมีเนื้อหาได้กล่าวถึงการที่คนกลุ่มนี้ได้ประหารนักโทษไว้ อีกคำหนึ่ง คือ ภฏพลาคระ (bhaṭa-balāgra) เป็นคำที่ซ้ำกับชื่อข้าราชการ อาจเข้าใจได้ว่าเป็นการแต่งตั้งผู้ควบคุมกองทัพที่ดูแลกองทัพทั้งสี่ (caturaṅga-bala-kāya) กองทัพ 4 เหล่า ได้แก่ ทหารราบ ทหารม้า พลรถ และนักรบบนช้าง กล่าวกันว่าแต่ละกองทัพมีนักรบหกหมื่นนาย ช้างและม้าเหล่านั้นจะมีทหารขี่พร้อมถืออาวุธด้วยคันธนูและลูกธนูพร้อมสรรพ ทหารราบได้รับอาวุธ เช่น ดาบ ดังตัวอย่างจากเรื่องเล่าในตำนานของมารต่อสู้กับพระโพธิสัตว์

สำหรับการลงโทษผู้กระทำผิดนั้น พบว่าในมหาวัสตุมีการกล่าวถึงเป็นครั้งคราว การลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎหมายนั้นรุนแรงและโหดเหี้ยม ตำรวจหลวงหรือราชภัฏฏะ (rājabhaṭṭa) ได้จับผู้ต้องสงสัยและนำตัวมาเข้าเฝ้าให้พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาสูงสุดในแผ่นดิน คู่กรณีที่เกี่ยวข้องในคดีต้องได้รับความยุติธรรมและเป็นกลางในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์และความจริงใจ บางครั้งมีคำสั่งลงโทษโดยที่ไม่มีการสอบสวนที่เหมาะสมหรือการพิจารณาคดีอย่างเป็นกลาง ในมหาวัสตุมีการกล่าวถึงบทลงโทษ มีการทำโทษผู้กระทำผิดเป็นสิ่งที่น่ากลัว มีเรือนจำ (kārāgāra) คุกใต้ดินที่มืดมิดและสกปรก และผู้ต้องโทษที่ถูกขังอยู่ในห้องขังเหล่านี้จะไม่เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ หรือไม่เห็นเดือนดาว ซึ่งเป็นคำที่แสดงถึงสภาพที่น่าสังเวชของชีวิตนักโทษ ส่วนใหญ่น่าจะเป็นเรือนจำล้อมรอบด้วยกำแพงขนาดใหญ่ การลงโทษทางร่างกายที่ผู้กระทำผิดต้องได้รับในปัจจุบันอาจฟังดูไร้อารยะและน่าขยะแขยงเกินไป แต่วิธีการดังกล่าวถือว่าจำเป็นสำหรับการรักษาศีลธรรมและระเบียบทางสังคม คำอธิบายวิธีการทรมานที่พบในคัมภีร์พุทธศาสนายุคโบราณทำให้นึกถึงภาพที่น่าสยดสยองของการทรมาน จินตนาการเหมือนในนรกที่น่าสยดสยอง ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีพื้นฐานมาจากสิ่งที่เห็นจากความเป็นจริง การทำร้ายร่างกายเป็นการลงโทษที่ธรรมดามาก เช่น การมัดและเฆี่ยนตี หรือผู้กระทำผิดถูกควักลูกตา ตัดหู จมูก แขนขา การผ่าทีละชิ้นส่วนและมีการทรมานที่เจ็บปวดยิ่งกว่า

บทลงโทษของขโมยนั้นรุนแรงมาก เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง สิ่งนี้ก็เป็นความรับผิดชอบของกษัตริย์ที่จะชำระล้างภัยคุกคามของโจรที่มักถูกพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิต ซึ่งใช้วิธีแบบดั้งเดิมในการประหาร เช่น การตัดหัว จะมีขบวนนำชายที่ถูกประหารชีวิตไปสู่สนามประหาร ซึ่งเขาจะถูกมัดมือทั้งสองข้างอย่างแน่นหนาและให้เขาดื่มสุรา บางครั้งเพชฌฆาตก็รับสินบนและชายที่ถึงวาระก็ได้รับการช่วยเหลือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อบุคคลที่ต้องการตัวโดยเฉพาะนักการเมือง ซึ่งไม่อยู่ในขอบเขตที่กฎระเบียบได้กำหนดไว้ พระราชาก็จะทรงกำหนดราคาค่าศีรษะของบุคคลนั้นเอง นี้ก็เป็นหนึ่งในอำนาจของพระราชาในการปกครองในระบบราชาธิปไตยเช่นเดียวกัน

2. รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือแบบสาธารณรัฐ หมายถึง หลักการปกครองที่ชอบธรรม หรือการปกครองที่พร้อมเพรียงอย่างชอบธรรม เป็นรูปแบบการปกครองใน

[464] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในศยามาชาดก ในมหาวัสตุ เล่ม 2, 131-137.

แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ และแคว้นศากยะ เป็นรูปแบบการปกครองที่เกิดจากกลุ่มผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน มีระเบียบวินัยที่ปฏิบัติและรักษาร่วมกัน ถือเป็นกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับระบบการปกครองแบบราชาธิปไตยด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะเรียกระบบการปกครองนี้ว่าสาธารณรัฐก็ได้ เพราะเกิดจากการรวมตัวกันของรัฐต่าง ๆ

ในสมัยพุทธกาล มีรัฐหรือแคว้นที่ปกครองในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นแคว้นเล็ก ๆ มีแคว้นใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แคว้น เช่น แคว้นมัลละ วัชชี เป็นต้น สองแคว้นนี้มีชื่อเสียงในด้านความสามัคคีและความเข้มแข็ง สามารถต้านทานรัฐที่ปกครองในระบบราชาธิปไตยได้ยาวนานที่สุด ซึ่งรัฐหรือแคว้นที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีทั้งหมด 9 แคว้น[465] แต่ในมหาวัสตุอวทานที่มีการกล่าวถึงแคว้นเหล่านี้ส่วนใหญ่มี 3 แคว้น คือ วัชชี มัลละ และศากยะ สำหรับแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมเหล่านี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่ามีผู้ปกครองที่เป็น “กษัตริย์” (ขัตติยะ) ซึ่งคำว่า “กษัตริย์” น่าจะหมายถึงชนชั้นวรรณะกษัตริย์เหมือนกัน และคำว่า “ราชา” ก็เป็นเพียงตำแหน่งหรือยศเท่านั้น แต่ไม่ใช่ผู้ปกครองสูงสุด ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส[466] ทรงสันนิษฐานเรื่องตำแหน่ง “ราชา” ไว้ว่า เจ้าหรือชนชั้นนำทั้งในแคว้นวัชชี แคว้นมัลละ และแคว้นสักกะเสมอเหมือนกันหมด ไม่มีใครมีตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระราชา และไม่มีใครมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการปกครองรัฐหรือแคว้น หากมีกิจใด ๆ เกิดขึ้น มีการสงครามเป็นต้น เจ้าทั้งหลายก็จะประชุมปรึกษาหารือกัน[467] เพื่อลงมติตัดสินใจในกิจนั้น ๆ และการที่มีคำเรียกกันว่า “ราชา” หรือ “พระเจ้า” ในภาษาไทยนั้นก็เรียกกันตามยศที่สืบกันมาตามสกุลเท่านั้น แม้จะเป็นราชาแต่ไม่ได้เป็นราชาอย่างพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ หรือพระเจ้าปเสนทิแห่งแคว้นโกศล

ในมหาวัสตุอ้างถึงผู้ปกครองสาธารณรัฐโดยใช้คำว่า “คณะ (gaṇa)” แสดงถึงรูปแบบการบริหารที่มิใช่ระบอบราชาธิปไตย เนื้อหาโดยทั่วไปพูดถึงกฎของคณะเท่านั้น หน่วยการปกครองที่เล็กกว่าและสหภาพที่ใหญ่กว่าของสาธารณรัฐขนาดเล็กคือคณะ ซึ่งอีกคำจำกัดความของคำนี้ได้กำหนดให้เป็น “กฎของหลาย ๆ คน” ในมหาวัสตุดูเหมือนว่ามีการนำคำนี้ไปใช้ในความหมายทั่วไปที่

---

[465] รัฐหรือแคว้นที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีทั้งหมด 9 แคว้น ได้แก่ 1. แคว้นศากยะหรือสักกะ มีเมืองหลวงชื่อกบิลพัสดุ์ 2. แคว้นโกลิยะ มีเมืองหลวงชื่อรามคาม หรือเทวทหะ 3. แคว้นพุลิหรือพุลิส มีเมืองหลวงชื่ออัลลกัปปะ 4. แคว้นกาลามะ มีเมืองหลวงชื่อเกสปุตตะ 5. แคว้นภัคคะ มีเมืองหลวงเชื่อสุงสุมารคีระ 6. แคว้นมัลละ มีเมืองหลวงชื่อกุสินารา ภายหลังแยกมาเป็นปาวาอีกเมืองหนึ่ง 7. แคว้นโมรยะ มีเมืองหลวงชื่อปิปิผลิวนะ 8. แคว้นวิเทหะ มีเมืองหลวงชื่อมิถิลา 9. แคว้นลิจฉวีหรือวัชชี มีเมืองหลวงชื่อเวสาลี ดูรายละเอียดใน ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะการเมืองของพระพุทธศาสนา**, 6.

[466] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธประวัติ เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 53, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), 9-12.

[467] สถานที่ประชุมเรียกว่า “สันถาคาร” หรือ “สัณฐาคาร” ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีเสากับหลังคาเป็นหลัก แต่ไม่มีผนังหรือกำแพงกั้นแต่อย่างใด, Rhys Davids, **Buddhist India**, 1971, 20.

หลากหลาย เช่น เผ่าหรือชนชั้น การบริหารของคณะแสดงถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับรัฐที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่เป็นผู้นำสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว

ในสมัยพระพุทธเจ้ามีระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐในมัธยมประเทศ มหาวัสตุได้ให้คำอธิบายไว้ชัดเจนในบางครั้งเกี่ยวกับการปกครองรัฐในดินแดนลิจฉวี และศากยะ ประชาชนภายใต้สาธารณรัฐดังกล่าวจะต้องมีความเจริญรุ่งเรือง เสรีนิยม และพึ่งตนเองได้ ดังที่รวบรวมจากการพรรณนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและเชน ผู้คนมีความสุขเพราะมั่นใจถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่กลัวอำนาจเผด็จการ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า “คณาธิปไตย” ซึ่งหมายถึง “ความเป็นของหมู่คณะ” แทบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะมองข้ามความจริงที่ว่าลิจฉวีเป็นสาธารณรัฐที่ได้รับการยอมรับในสมัยนั้น รวมถึงเหล่าพระญาติทางกบิลพัสดุ์ ตามประเพณีนิยมยังไม่สามารถขจัดความสำคัญสูงสุดที่ติดอยู่กับคำศัพท์ของระบบราชาธิปไตยได้ ซึ่งพิสูจน์ได้จากปรากฏการณ์ที่ยังคงใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 อย่าง และเรียกตัวเองว่า “ราชา” โดยปริยายนั่นเอง

มีการกล่าวถึงสาธารณรัฐ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งรักษานามของพระราชาไว้ ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งไม่อ้างสิทธิ์หรือไม่ได้กล่าวถึงนามของพระราชา พวกมัลละและลิจฉวีอยู่ในกลุ่มแรก (รักษานามพระราชาไว้) ความโน้มเอียงไปสู่รูปแบบราชาธิปไตยนั้นชัดเจนมากขึ้นในอาณาจักรศากยะที่มักเรียกเพียงคนเดียวคือพระเจ้าศุทโธทนะว่า ราชา ศากยาธิปติ และมหาราชา ในส่วนที่เกี่ยวกับลิจฉวี ว่ากันว่าแต่ละชุมชนอ้างว่าตนเป็นราชา อาจเป็นกรณีเดียวกันกับชาวศากยะเช่นกัน แม้ว่าจะไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจน โดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่าบางครั้งอาจเห็นว่าชาวศากยะเรียกพระเจ้าศุทโธทนะในแง่ของความเท่าเทียมกัน การใช้คำว่า “ราชา” อาจจะเป็นเพราะทั้งหมดนี้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ ซึ่งเป็นอีกคำหนึ่งแสดงถึงความเป็นพระราชาโดยปริยาย

ลักษณะที่โดดเด่นที่สุดของผู้ปรองสาธารณรัฐคือความสามัคคีซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงอยู่ร่วมกัน ความเผด็จการไม่ได้เป็นปัญหาในขณะที่ทุกคนคิดในแง่ของความเสมอภาค แน่นอนว่าในลำดับชั้นอภิสิทธิ์สำหรับประชากรทั่วไปภายใต้สาธารณรัฐเหล่านี้ประกอบด้วยชนชั้นต่ำและชนชั้นสูง การตัดสินใจใด ๆ เกี่ยวกับประเด็นที่เป็นสาธารณประโยชน์จะต้องทำหลังจากได้อภิปรายประเด็นนี้ในทุกด้านแล้ว และสมาชิกชั้นนำทั้งหมดก็เข้าร่วมอภิปรายดังกล่าว ดังนั้นเราจึงพบว่า โตมร ซึ่งเป็นตัวแทนเจ้าลิจฉวีที่ถูกส่งไปเฝ้าพระพุทธเจ้ายังต้องรอการตัดสินใจของคณะตามเงื่อนไขที่กำหนดโดยพระเจ้าพิมพิสาร โดยไม่กล้าที่จะพูดคำสุดท้ายแทนคณะ ประเด็นดังกล่าวได้อภิปรายกันในสันถาคารที่พวกเขาเคยจัดประชุมเป็นประจำ

ในสมัยการประชุมใหญ่ ในสันถาคารของเมืองกปิลวัสตุจะมียอดจำนวนตามแบบฉบับของผู้แทนของสาธารณรัฐของศากยะ เช่นเดียวกับที่ชุมนุมของเจ้าลิจฉวีที่มีสมาชิก 7,707 คน ดังปรากฏผู้นำศากยะ 500 คนได้ส่งคำอวยพรในวันประสูติของพระโพธิสัตว์ และผู้นำศากยะอีก 500 คนที่มา

ห้ามไม่ให้เจ้าชายสิทธัตถะละทิ้งทางโลก นอกจากนี้ยังมีเจ้าชายน้อย 500 คนจากตระกูลชั้นนำแต่ละตระกูลได้รับเลือกให้ส่งไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อจัดหาสาวกที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองมี 2 รูปแบบ คือ การปกครองแบบราชาธิปไตย และการปกครองแบบสามัคคีธรรมซึ่งมีกษัตริย์หรือพระราชาปกครองรัฐหรือแคว้นเหมือนกัน แต่ต่างกันในอำนาจการปกครอง ซึ่งกษัตริย์ในระบบราชาธิปไตยจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จ สั่งการได้คนเดียว การตัดสินวินิจฉัยและชี้ขาดอยู่ที่คน ๆ เดียว แต่ในระบบสามัคคีธรรมจะต้องผ่านการตัดสินลงมติจากที่ประชุมจึงจะสามารถดำเนินการได้ ซึ่งในมหาวัสตุมีเนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะของกษัตริย์ที่ปกครองในระบบราชาธิปไตยชัดเจนกว่าระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม

สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานให้ข้อมูลที่มีคุณค่าเกี่ยวกับสภาพสังคมในช่วงเวลาที่แต่งคัมภีร์หลายประการ มีการกล่าวถึงระบบวรรณะซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปอย่างละเอียด มีการพรรณนาว่าพวกพราหมณ์ได้รับความเคารพนับถือและเป็นผู้มีตำแหน่งสูงในสังคม กล่าวถึงวรรณะอื่นๆ รวมถึงการประกอบอาชีพต่างๆ ของคนในสังคม มีการกล่าวถึงความนิยมอาชีพโสเภณีและรายชื่อของหญิงโสเภณีชั้นสูงที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น เช่น นางอามรปาลีซึ่งเป็นหญิงนครโสเภณีที่มีความงามและได้รับการอบรมอย่างดีได้ร่วมกับมหาชนรับเสด็จพระพุทธเจ้าในโอกาสที่พระองค์เสด็จไปโปรดชาวเมืองไวศาลีเมื่อเกิดโรคระบาดเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องอื่น ๆ อีกที่ผู้ใฝ่ศึกษาสามารถค้นหาได้ในคัมภีร์มหาวัสตุนี้[468]

ระบบสังคมและบทบาทของคนในสังคม

สังคมในยุคที่แต่งคัมภีร์มหาวัสตุนี้ดูเหมือนจะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านและมีความสำคัญเนื่องจากมีความเชื่อมโยงระหว่างสังคมที่เรียบง่ายในยุคพระเวทกับสถาบันทางสังคมที่ซับซ้อนซึ่งเกิดขึ้นในยุคหลังพุทธกาล ผู้คนมีการรวมตัวกันเป็นหมู่ใหญ่ที่เรียกว่า โลก ประชา ชนตา ชนกาย มหาชน หรือ มหาชนกาย อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มหาวัสตุก็ยังกล่าวถึงระบบวรรณะเหมือนเดิม โดยระบุว่าสังคมอินเดียแบ่งระบบวรรณะ (Caste-System) เป็น 4 วรรณะ กล่าวคือ กษัตริย์ (Kṣatriya) พราหมณ์ (Brāhmaṇa) แพศย์ (Vaiśya) และศูทร (Śūdra) ในขณะที่จัณฑาลและปุกกุสะ เป็นตัวแทนของพวกนอกรีต ในทัศนะของคัมภีร์มหาวัสตุกษัตริย์และพราหมณ์จัดเป็นวรรณะชั้นสูง วรรณะแพศย์แม้ไม่ได้มีตำแหน่งทางสังคมชั้นสูงแต่ก็มักพบว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวรรณะสูงทั้งสองคือกษัตริย์และพราหมณ์ ส่วนวรรณะศูทรมีข้อมูลไม่มากนัก

[468] สำเนียง เลื่อมใส, มหาวัสตุ เล่ม 1, (8)-(9).

ระบบวรรณะ

ระบบวรรณะถูกสร้างขึ้นมาภายใต้แนวคิดแบบเทววิทยาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท ชาวฮินดูเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเชื่อว่าพระพรหมทรงสร้างมนุษย์และกำหนดหน้าที่ของมนุษย์แต่ละคนไว้เพื่อให้เกิดสันติ จึงทำให้เกิดวรรณะ 4 วรรณะ และกำหนดแบ่งหน้าที่ในแต่ละวรรณะชัดเจน คนที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนเต็มที่ก็จะได้เกิดในวรรณะที่สูงขึ้นในภพชาติต่อ ๆ ไป[469] ระบบวรรณะจึงกลายเป็นเครื่องมือในการกำหนดสถานะและหน้าที่ของคนในสังคมอินเดียโบราณได้เป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวอารยันที่สามารถนำเอาหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสตร์การปกครองและกฎหมายมาบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดผลใช้บังคับได้จริงอย่างลงตัว ซึ่งวรรณะ 4 วรรณะมีการจัดแบ่งหน้าที่และบทบาทไว้ดังนี้

ตารางที่ 112 *แสดงวรรณะทั้ง 4 และบทบาทหน้าที่ทางสังคม*

วรรณะ	**ที่มาของแต่ละวรรณะ ที่อิงหลักกับพระผู้เป็นเจ้า**		**หน้าที่ทางสังคม**
พราหมณ์	พระโอษฐ์ (ปาก)	ผู้สั่งสอน	ศึกษาพระเวท, สั่งสอนศิลปวิทยา, ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา
กษัตริย์	พระพาหา (แขน)	ผู้ปกครอง, ผู้ปกป้อง	ปกครองบ้านเมือง, บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บ้านเมือง, ป้องกันภัยจากศึกสงคราม
แพศย์	พระเพลา (ตะโพก)	ผู้รองรับ	สร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ ประกอบกสิกรรม และพาณิชยกรรม เช่น การทำไร่นา งานฝีมือ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย เป็นต้น
ศูทร	พระบาท (เท้า)	ผู้รับใช้	รับใช้คนในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์

ในคัมภีร์มหาวัสตุได้กล่าวถึงบทบาทของวรรณะต่าง ๆ ไว้ดังนี้

วรรณะพราหมณ์ (Brāhmaṇa)

วรรณะนี้มีหน้าที่หลักคือศึกษาพระเวท สั่งสอนศิลปวิทยา ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีตัวอย่างหน้าที่ของพราหมณ์ที่ได้ศึกษาพระเวทและสั่งสอนศิลปวิทยา ปรากฏในมหาวัสตุ ตัวอย่างเช่น

> *นักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนคนหนึ่งมีความแตกฉานในไตรเพทและรอบรู้ในเวทางคศาสตร์ทั้งหกสาขา เชี่ยวชาญในการจำแนกอักษร (วิเคราะห์คำศัพท์) ซึ่งมีอิติหาสะ (ประวัติศาสตร์) เป็นที่ห้า แตกฉานในคัมภีร์นิฆัณฑุ (พจนานุกรม) และคัมภีร์เกฏุภะ (ตำราพิธีกรรม) เป็นอาจารย์ผู้ฉลาดของพวกพราหมณ์หนุ่ม และสอนพราหมณ์หนุ่ม 500 คนในบรรดาพราหมณ์หนุ่มทั้งหลายให้ท่องบทสวดพระเวท*[470]

นอกจากนี้พราหมณ์ยังทำหน้าที่ช่วยราชกิจปกครองบ้านเมือง ดังตัวอย่างเช่น

---

[469] ดนัย ไชยโยธา, **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ**, (กรุงเทพฯ: บริษัทอักษรเจริญทัศน์จำกัด, 2527), 100.

[470] มหาวัสตุ เล่ม 1, 159.

พราหมณ์โควินทะได้แต่งตั้งกษัตริย์ 6 พระองค์นั้นไว้ในราชอาณาจักรของตนๆ กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์นั้นเมื่อได้รับการอภิเษกไม่นานก็ได้ประชุมกันทันทีและเข้าไปหาพราหมณ์มหาโควินทะถึงที่อยู่แล้วตรัสคำนี้กะพราหมณ์มหาโควินทะว่า "ขอท่านมหาโควินทะผู้เจริญจงแนะนำพวกเรา ขอท่านมหาโควินทะผู้เจริญจงสั่งสอนพวกเรา อนึ่ง ท่านมหาโควินทะผู้เจริญสั่งสอนหน้าที่การงานแก่พระเจ้าเรณุฉันใด ก็จงสอนหน้าที่การงานในราชอาณาจักรเหล่านี้ฉันนั้น" ครั้งนั้น พราหมณ์มหาโควินทะจึงได้บริหารจัดการราชกิจน้อยใหญ่ให้พระราชาทั้ง 7 พระองค์ พร้อมทั้งสอนพราหมณ์ 700,000 คนและคฤหัสถ์ผู้ผ่านพิธีสรงสนานอีก 700 คนให้ท่องมนตร์ด้วยคำว่า "พวกท่านจงท่องตามที่ข้าพเจ้าสอน" [471]

วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่มีบทบาทสำคัญวรรณะหนึ่งในการบริหารปกครองประเทศ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวรรณะกษัตริย์ และถือเป็นวรรณะหนึ่งที่เป็นแกนหลักที่สำคัญทั้งด้านจิตวิญญาณและด้านการสร้างพลังอำนาจผ่านทางลูกศิษย์ที่ได้ศึกษาศิลปวิทยากับพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์

<u>วรรณะกษัตริย์</u> (Kṣatriya)

เป็นวรรณะกษัตริย์มีหน้าที่หลักในการปกครองบ้านเมือง บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บ้านเมือง ป้องกันภัยจากศึกสงคราม และมีพระราชอำนาจน่าเกรงขาม ดังเนื้อหาที่กล่าวถึงพระเจ้าศุทโธทนะกษัตริย์เมืองกปิลวัสตุ ทั้ง ๆ ที่กปิลวัสตุเป็นเมืองหลวงของศากยะ มีระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม แต่ในกรณีพระเจ้าศุทโธทนะนั้นเหมือนจะมีลักษณะรวมการปกครองในระบบราชาธิปไตยไว้ด้วย ดังตัวอย่างเช่น

"ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ เป็นเรื่องยากที่จะเข้าถึงพระราชาผู้เป็นกษัตริย์ที่ได้รับการมูรธาภิเษก[472] *ผู้ทรงเชื่อมั่นต่อความมั่นคงในชนบท ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ กองไฟใหญ่ที่กำลังลุกโชนเป็นเรื่องยากที่บุรุษจะเข้าใกล้ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ พระราชามหากษัตริย์ทั้งหลายผู้ได้รับการมูรธาภิเษก ผู้ทรงเชื่อมั่นต่อความมั่นคงในชนบท ก็ยากที่จะเข้าใกล้ฉันนั้น ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ การเข้าไปใกล้ช้างแก่ที่มีอายุ 60 ปี เป็นเรื่องยากฉันใด ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับการมูรธาภิเษก ผู้ทรงเชื่อมั่นต่อความมั่นคงในชนบท ก็ยากที่จะเข้าไปใกล้ฉันนั้น ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ ราชสีห์ผู้เป็นเจ้าแห่งเนื้อ ผู้มีเขี้ยว มีกำลัง มีแผงคอ และเป็นใหญ่ในหมู่สัตว์ ยากที่บุรุษจะเข้าไปใกล้ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับการมูรธาภิเษก ผู้ทรงเชื่อมั่นต่อความมั่นคงในชนบท ผู้เป็นราชสีห์ในหมู่บุรุษ ก็ยากที่จะเข้าไปใกล้ฉันนั้น ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ เสือดาวที่มีร่างกายคล่องแคล่ว มีท่าทางดุร้าย ยากที่บุรุษจะเข้าไปใกล้ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาเมาทคัลยายนะผู้มีอายุ พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับการ*

---

[471] มหาวัสตุ เล่ม 3, 159.

[472] มูรธาภิเษก (ส. มูรฺธนาภิเษก, บ. มุทฺธาภิเสก) หมายถึง การหลั่งน้ำรดศีรษะ มูรธาภิเษกเป็นพิธีที่ประกอบในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดิน

มูรธาภิเษก ผู้ทรงเชื่อมั่นต่อความมั่นคงในชนบท ผู้เป็นเสือดาวในหมู่บุรุษ ก็ยากที่จะเข้าไปใกล้ฉันนั้น[473]

จากเนื้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระราชาคือพระเจ้าศุทโธทนะนั้นมีความน่ากลัวและน่าเกรงขาม เป็นผู้ยากจะเข้าใกล้เพราะทรงเปรียบเหมือนกองไฟใหญ่ เหมือนช้างแก่อายุ 60 ปี เหมือนราชสีห์ผู้เป็นเจ้าแห่งเนื้อ ที่มีเขี้ยว มีกำลัง มีแผงคอ และเป็นใหญ่ในหมู่สัตว์ เหมือนเสือดาวที่มีร่างกายคล่องแคล่ว ดุร้าย การเปรียบเทียบต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจและความดุร้ายรวมอยู่ในตัวตนของพระราชาได้เป็นอย่างดี และถึงแม้แคว้นศากยะจะมีการปกครองแบบสามัคคีธรรมที่ถือมติของการประชุมผู้นำในแต่ละเมืองมาใช้ในการบริหารประเทศ แต่อำนาจของพระเจ้าศุทโธทนะนั้นมีมากมายไม่ต่างจากระบบราชาธิปไตยที่กษัตริย์สามารถตัดสินพระทัยสั่งการได้คนเดียว เหมือนอำนาจเบ็ดเสร็จอยู่ที่พระราชาเท่านั้น ดังที่พระเจ้าศุทโธทนะทรงรับสั่งว่า *"ขอให้ชาวศากยะทุกหมู่เหล่า ทั้งพราหมณ์และคฤหบดี นักดนตรีทั้งปวง กลุ่มอาชีพทั้งปวง และช่างฝีมือทั้งปวง จงทำการต้อนรับพระกุมารสรรวารถสิทธะพร้อมกับเรา"* [474]

<u>วรรณะแพศย์</u> (Vaiśya)

เป็นวรรณะที่มีหน้าที่หลักในการสร้างและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ มีอาชีพในการประกอบกสิกรรมและพาณิชยกรรม เช่น การทำไร่ไถนา งานฝีมือ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย เป็นต้น ถือเป็นวรรณะที่มีบทบาทสร้างระบบเศรษกิจให้หมุนเวียนขับเคลื่อนในประเทศ ความมั่งคั่งของเศรษฐีหรือคฤหบดีถือได้ว่าเป็นหน้าตาของบ้านเมืองอย่างดี เพราะนอกจากจะแสดงฐานะที่มั่งคั่งร่ำรวยแล้ว ยังแสดงถึงบุญบารมีของตัวเศรษฐีเอง และมีผลทางอ้อมในอำนาจการปกครองประเทศด้วยเช่นเดียวกัน เพราะแสดงว่าเมืองนั้นก็มีบุญและมีความสงบสุขถึงทำให้เศรษฐีที่มีบุญมาอยู่ในเมืองนั้น ซึ่งในคัมภีร์มหาวัสตุมีตัวอย่างในลักษณะนี้กล่าวไว้ว่า *"บ้านของคฤหบดีชื่อชโยติษกะเพียบพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติถึงเพียงนี้ และทรัพย์สมบัติของเขาก็ไม่ใช่ของสาธารณะ เขาจึงมีโชคและมีชื่อเสียง เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้วเขายังบรรลุความเป็นผู้ไม่มีกิเลสอีกด้วย*[475] หรือเนื้อความส่วนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงความร่ำรวยของเศรษฐีไว้ว่า *"เศรษฐีบุตรชื่อยโศทะ ผู้ร่ำรวย มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ผู้เกิดในตระกูลเศรษฐี จึงได้บรรลุธรรมเร็วพลันและได้บรรลุความเป็นผู้เชี่ยวชาญในกำลัง (พลวศีภาพ) ขณะเป็นคฤหัสถ์"* [476]

บทบาทสำคัญของวรรณะแพศย์ถือเป็นกองคลังในการบริหารประเทศ เพราะชนกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะประกอบกสิกรรม เกษตรกรรม เป็นวรรณะที่สำคัญในการขับเคลื่อนฐานเศรษฐกิจ มีทั้งเศรษฐีและการว่าจ้างงาน เป็นต้น

---

[473] มหาวัสตุ เล่ม 3, 159.

[474] เรื่องเดียวกัน, 90.

[475] มหาวัสตุ เล่ม 2, 208.

[476] มหาวัสตุ เล่ม 3, 313.

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงวรรณะรวม ๆ หากมีกรณีที่มีเหตุเกิดขึ้นในเมืองนั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ใช้คำทั่วไป เช่นคำว่า “ชาวบ้าน ชาวเมือง ประชาชน” เป็นต้น แต่ยังเรียกกลุ่มต่าง ๆ ตามวรรณะอยู่นั่นเอง ตัวอย่างเช่น

> *ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายในมหานครวสุมตะพร้อมทั้งอุตติยเศรษฐีจึงคิดกันว่าจะไม่สักการะ เคารพ นับถือและบูชาพระนันทะเหมือนแต่ก่อน สัตบุรุษทั้งหลายก็เปลี่ยนใจกับสิ่งที่ได้รับโดยพลันและย่อมเดือดร้อนใจเพราะอกุศลกรรมนั้น*[477]

วรรณะแพศย์ก็นับว่ามีบทบาทในสังคมมาก ส่วนใหญ่มักเป็นเศรษฐีมีฐานะร่ำรวยและเป็นผู้นำทางการค้า ในมหาวัสตุกล่าวว่าพ่อค้าช่วยสนับสนุนพระพุทธศาสนาทั้งทางวัตถุและทางศีลธรรม ในขณะที่วรรณะกษัตริย์กุมอำนาจทางการเมือง และวรรณะพราหมณ์มีอิทธิพลทางจิตวิญญาณ ส่วนวรรณะแพศย์ก็จะกุมอำนาจทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน วรรณะแพศย์จึงเป็นหนึ่งในวรรณะที่ได้รับความไว้วางใจและน่าเชื่อถือ

สำหรับวรรณะศูทร (Śūdra) ซึ่งเป็นวรรณะที่ต่ำสุดและเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอไปพร้อมกับเรื่องทาส

<u>ระบบทาส</u>

แนวคิดเรื่องการนำเอาคนมาเป็นทาสนั้นได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดสถานะชนชั้น สิ่งที่ยืนยันถึงแนวคิดนี้ได้แก่ ระบบวรรณะในประเทศอินเดียซึ่งแต่เดิมเป็นที่ตั้งของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (ประมาณ 2500-1500 ปีก่อนคริสตกาล) โดยมีชาวพื้นเมืองเดิมคือชาวดราวิเดียนหรือมิลักขะตั้งถิ่นฐานอยู่[478] ต่อมาชาวอารยันได้เข้ามารุกรานดินแดนดังกล่าวเมื่อประมาณ 1,500 ปีก่อนคริสตกาลและครอบครองดินแดนบริเวณนี้แทนพวกดราวิเดียน และนำระบบการปกครองแบบราชามาใช้ในการปกครอง และเมื่อระบบดังกล่าวผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมของพวกดราวิเดียนที่นับถือเทพเจ้าและภูตผีปีศาจจึงทำให้เกิดระบบวรรณะขึ้น โดยการยกสถานะของกษัตริย์เป็นสมมติเทพ มีพราหมณ์เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างกษัตริย์กับเทพเจ้าด้วยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การที่พวกอารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานยึดครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำสินธุได้ทั้งหมดนั้น ทำให้พวกดราวิเดียนจำเป็นต้องถอยร่นไปอยู่ทางตอนใต้ ส่วนพวกที่เหลืออยู่ก็ถูกจับเป็นทาสจึงทำให้คนทั้งสองเชื้อชาติแต่งงานและเกี่ยวดองกลมกลืนเป็นพวกเดียวกัน พวกอารยันซึ่งรังเกียจพวกดราวิเดียนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เนื่องจากพวกดราวิเดียนเป็นพวกผิวดำ รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ จึงหาวิธีกีดกันไม่ให้ทั้งสองชนเผ่าต้องเกี่ยวดองกันอีกต่อไป เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของเชื้อชาติจึงทำให้เกิดระบบวรรณะขึ้น

---

[477] เรื่องเดียวกัน, 84.

[478] ประภัสสร บุญประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้**, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548), 53.

เพราะคำว่า “วรรณะ” แปลว่า สี ฉะนั้น ระบบวรรณะก็คือการกีดกันสีผิวนั่นเอง[479] ดังตัวอย่างเรื่องกุศชาดกในมหาวัสตุ ซึ่งมีเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระมารดาของพระนางสุทรรศนาทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ากุศะแล้วเข้าพระทัยว่าเป็นทาส ทำให้พระราชธิดาต้องกราบทูลให้ทราบ ดังข้อความว่า

> *ครั้งนั้น พระราชธิดาสุทรรศนานั้นได้ประคองอัญชลีกราบทูลพระมารดาว่า “ข้าแต่แม่อย่าตรัสอย่างนั้น ผู้นี้ไม่ใช่นักดนตรี ไม่ใช่พ่อค้า ไม่ใช่ทาส หรือช่างฟอกหนัง นี้คือพระโอรสองค์โตในบรรดาพระกุมาร 500 องค์ของพระเจ้าอิกษวากุ มีพระนามว่ากุศะ ข้าแต่แม่ อย่าเข้าพระทัยว่าผู้นั้นเป็นทาส”*[480]

จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นชัดเจนถึงการตัดสินบุคคลว่าเป็นทาสจากการดูแค่รูปลักษณ์ภายนอกเท่านั้น เพราะลักษณะของพระเจ้ากุศะเป็นคนอัปลักษณ์ ผิวทราม ตัวดำ เป็นต้นเท่านั้น นี้เป็นตัวอย่างของการกีดกันสีผิวได้เช่นเดียวกัน

วรรณะศูทร (Śūdra) ถือเป็นวรรณะต่ำสุดในบรรดา 4 วรรณะ มีสถานะเป็นทาสทำหน้าที่รับใช้วรรณะอื่น ๆ และเพื่อมิให้มีการละเมิดกฎแห่งวรรณะจึงมีการห้ามแต่งงานข้ามวรรณะและกีดกันมิให้ชายที่มีวรรณะต่ำแต่งงานกับหญิงที่มีวรรณะสูงกว่า ถ้ามีการละเมิดข้อห้าม เด็กที่เกิดมาจะเรียกว่า “จัณฑาล” ถือเป็นที่รังเกียจเหยียดหยามจากวรรณะอื่น ๆ อย่างมาก จัณฑาลจะมีหน้าที่ล้างส้วม ขนอุจจาระ ซ่อมรองเท้า ขอทาน เป็นต้น ดังตัวอย่างที่มีการกล่าวถึงบ่อย ๆ สำหรับวรรณะอื่น ๆ ที่มีทาสไว้ใช้สอย เช่น เรื่องวิชิตาวิชาดก ในมหาวัสตุ มีเนื้อเรื่องกล่าวไว้ว่า “*พระองค์ (พระเจ้าวิชิตาวี) พระราชทานทาสหญิงชายแก่ผู้ที่ต้องการนั้น ๆ*” [481] หรือตัวอย่างจากศยามาชาดก ที่นางศยามาว่าจ้างให้จัณฑาลไปหาศพของคนตายใหม่ ๆ มาหลอกเศรษฐีสามีภรรยา เพื่อกลบเกลื่อนเรื่องที่ตนได้ลวงบุตรเศรษฐีไปฆ่าแทนหัวหน้าพ่อค้าที่กำลังจะถูกประหารชีวิตเพราะนางได้ตกหลุมรักหัวหน้าพ่อค้านั้น ความว่า

> *ครั้งนั้น นางคณิกาชื่อศยามาได้เรียกพวกจัณฑาลมาในทันทีแล้วสั่งว่า “ฉันจะให้ทองประมาณเท่านี้และเท่านี้เป็นรางวัลแก่พวกท่าน ฉันต้องการให้พวกท่านนำศพคนตายใหม่ๆ ที่สัตว์ยังไม่ทันกัดกินมาให้” พวกจัณฑาลกล่าวว่า “ได้เลย พวกเราจะนำมาให้” พวกจัณฑาลไปยังป่าช้าแล้วนำเอาศพคนตายใหม่ๆ ที่สัตว์ยังไม่ทันกัดกินมาให้โดยที่ไม่มีใครเห็น ครั้งนั้นนางคณิกาให้รางวัลแล้วจึงปล่อยพวกจัณฑาลไป*[482]

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ไม่ว่า ทาส จัณฑาล หรือ ปุกกุสะ นั้นจัดอยู่ในวรรณะชนชั้นต่ำทั้งหมด และอาชีพต่าง ๆ ของคนกลุ่มนี้ คือการรับจ้าง หรือรับใช้วรรณะอื่น ๆ

---

[479] ดนัย ไชยโยธา, **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ**, 51-52. และ ประภัสสร บุญประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้**, 58-63.

[480] มหาวัสตุ เล่ม 2, 358.

[481] มหาวัสตุ เล่ม 3, 35.

[482] มหาวัสตุ เล่ม 2, 135.

ซึ่งเป็นวรรณะที่ได้รับการดูถูกเหยียดหยามอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างเนื้อความที่กล่าวถึงอาชีพของชนชั้นนี้ในมหาวัสตุว่า *"เขาเป็นนักดนตรี เป็นพ่อค้า เป็นช่างฟอกหนัง หรือเป็นช่างกัลบก เป็นจัณฑาลหรือเป็นปุกกุสะ"*[483] เป็นต้น ระบบทาสในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าทาสเหล่านั้นมีความเป็นมาอย่างไร แต่เนื้อความที่ปรากฏจะกล่าวถึงบทบาทของบุคคลในวรรณะต่าง ๆ ที่มีทาสเป็นบริวารมากกว่า ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าจำนวนทาสเป็นตัวบ่งบอกถึงกำลังอำนาจบุญบารมีและความร่ำรวยได้ด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงการรวมกลุ่มทุกวรรณะผ่านอาชีพต่าง ๆ ในคราวการเสด็จมาโปรดพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้าที่เมืองกปิลวัสตุ ซึ่งชนเหล่านั้นทุกกลุ่มต่างมารวมตัวกัน เพื่อชื่นชมพุทธานุภาพและพุทธบารมี มีเนื้อหากล่าวไว้ ดังนี้

> *ครั้งนั้น เจ้าศากยะทั้งชายและหญิงเหล่านั้นได้ยินเสียงประกาศจึงพากันมาชุมนุมที่ประตูพระราชวังทันที มีทั้งเจ้าชายและอำมาตย์ เจ้าหน้าที่ในกองทัพ พวกพราหมณ์ที่มีปุโรหิตเป็นหัวหน้า พวกพ่อค้าที่มีเศรษฐีเป็นหัวหน้า และนักดนตรี (ผู้ให้ความบันเทิง) ชาวเมืองกปิลวัสตุทั้งหมด ได้แก่ นักมายากล ผู้ร้องปลุกคนในตอนเช้า นักแสดง นักเต้นรำ นักมวยปล้ำ นักเป่ามือเป็นเสียงเพลง ตัวตลก นักกายกรรม นักตีกลอง นักจำอวด ทวิสตวละ นักสวดทำนอง ปัญจวฏุกะ นักร้อง นักเต้น นักแสดงขำขัน นักตีกลอง นักตีกลองเภรี นักเปล่าสังข์ นักตีกลองมฤทังคะ นักตีกลองปฏหะ นักตีฉิ่งฉาบ นักเป่าขลุ่ย นักดีดเครื่องสาย นักดีดพิณน้ำเต้า และนักดนตรีจำนวนมากทั้งหมดก็มาชุมนุมที่ประตูประราชวัง*
>
> *อนึ่ง คณะพ่อค้าชาวเมืองกปิลวัสตุทั้งหมด ได้แก่ ช่างทอง นายธนาคาร พ่อค้าเสื้อคลุม ช่างทำสังข์ ช่างสลักงาช้าง ช่างแก้วมณี ช่างสลักหิน พ่อค้าน้ำหอม พ่อค้าหีบห่อ พ่อค้าน้ำมัน พ่อค้าหม้อใส่เนย พ่อค้าน้ำอ้อยงบ พ่อค้าน้ำดื่ม ช่างทอผ้าฝ้าย พ่อค้าขายนมเปรี้ยว พ่อค้าขายขนม พ่อค้าขายน้ำเชื่อม พ่อค้าขายขนมหวาน พ่อค้าขายกระทะ พ่อค้าขายแป้งสาลี พ่อค้าขายธัญพืช พ่อค้าขายผลไม้ พ่อค้าขายเผือกมัน พ่อค้าขายน้ำมันหอมที่ทำจากดิน อาครีวนียะอาวิทธกะ พ่อค้าขายลูกกวาดและขนมหวาน พ่อค้าขายขิงแห้ง พ่อค้าขายเหล้ากลั่น พ่อค้าขายน้ำตาลกรวด คนเหล่านี้และคนที่มีอาชีพค้าขายอื่น ๆ จำนวนมาก ทั้งหมดต่างมาชุมนุมกันที่ประตูพระราชวัง*[484]

โดยปกติ คนทุกชั้นวรรณะมักไม่ได้รวมกันบ่อยๆ ดังนั้น การมารวมกลุ่มกันของคนทุกชั้นทุกวรรณะในสถานที่เดียวกันแบบนี้อาจเป็นเพราะพุทธานุภาพก็ได้

ศูทรเป็นตัวแทนของกลุ่มชนชั้นล่างที่ประกอบอาชีพต่างๆ ที่คนวรรณะสูงไม่กระทำ เช่น ช่างตัดผม ช่างปั้นหม้อ ช่างตีเหล็ก ชาวประมง นักดนตรี หมองู และอื่นๆ อีกหลายอาชีพ ผู้คนในวรรณะนี้มักจะถูกละเลยจากสังคมซึ่งอาจจะเกิดจากระบบวรรณะเองหรือจากพื้นฐานทางสังคมและอาชีพอันเป็นที่รังเกียจจากวรรณะอื่นๆ เช่น ช่างตัดผมถูกเหยียดหยามเพราะหาเลี้ยงชีพด้วยมีดโกน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) มีความเห็นว่าชนชั้นต่ำในสังคมนี้ประกอบด้วยชนเผ่า

---

[483] เรื่องเดียวกัน, 358.

[484] มหาวัสตุ เล่ม 3, 91.

พื้นเมือง วรรณะศูทรเกิดจากการรวบรวมบุคคลจำนวนมากที่ไม่ใช่ชาวอารยันบริสุทธิ์ที่อ้างว่ามีศิลปะและงานฝีมือต่ำ คนเหล่านี้มีความทะเยอทะยานน้อย ไม่ค่อยนึกถึงอนาคตที่ดีกว่า และถูกชักนำให้พอใจกับสิ่งที่ทำได้โดยไม่เกินขีดความสามารถของตน ในมหาวัสตุพบว่าบุคคลที่มีวรรณะสูงแต่กลับไปทำอาชีพของคนชั้นต่ำในยามยากก็มี แต่ไม่มีรายละเอียดของคนวรรณะต่ำที่เปลี่ยนไปสู่อาชีพที่สูงขึ้น

อย่างไรก็ตาม นอกจากศูทรจะถูกจัดชนชั้นต่ำแล้ว ยังมีชนชั้นสุดท้ายที่ถือว่ามีฐานะต่ำที่สุดของโครงสร้างทางสังคม เป็นกลุ่มคนรับใช้ที่น่าสงสารซึ่งได้รับการปฏิบัติเหมือนเป็นคนนอกคอกและไม่มีใครแตะต้อง มหาวัสตุเรียกคนกลุ่มนี้ว่า เวณะ ปาณะ ปุกกุสะ และจัณฑาล แต่ก็ไม่มีรายละเอียดมากเท่ากับวรรณคดีฝ่ายบาลี

<u>วิถีความเป็นอยู่ในสังคม</u>

สังคมอินเดียโบราณดูเหมือนจะเป็นแบบชนบทมากกว่าในเมือง นักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตว่าผู้คนส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้าน และมีเพียงไม่กี่เมือง แม้ว่าเนื้อหาจะพูดถึงเมืองพาราณสี ตักษศิลา เกาศามพี ศราวัสตี และราชคฤห์ ซึ่งเป็นเมืองที่มีชื่อเสียง ได้มีนักปราชญ์กล่าวอธิบายถึงเมืองในอุดมคติไว้ว่า “เจริญรุ่งเรือง มั่งคั่ง สงบ มีอาหารมากมาย คราคร่ำด้วยพลเมืองที่มีความสุขมากมาย ปราศจากความรุนแรงและการจลาจล มีการกำจัดโจร และการค้าขาย” ทำให้เกิดจินตนาการว่า เมืองหนึ่งมีเสียงสะท้อนต่าง ๆ เช่น เสียงช้าง รถรบ คนเดินถนน เครื่องดนตรีต่าง ๆ และเสียงร้องเรียกทักทายกันอย่างยินดี อย่างไรก็ตาม ถนนต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ในสภาพดีตามการคาดหวังไว้เหมือนในอุดมคติ อย่างกรณีที่รัฐมีงานเฉลิมฉลองในที่สาธารณะก็จะต้องมีการจัดเตรียมพิเศษสำหรับการต้อนรับที่สำคัญนั้น แต่ในขณะที่ภายในพระราชวัง ทุกชีวิตยังมีชีวิตที่ปรนเปรอไปด้วยความสุขและเต็มไปด้วยความหรูหราต่าง ๆ เหมือนเดิม

กล่าวกันว่าคนรวยมีคฤหาสน์ 3 หลังที่แตกต่างกันในแต่ละฤดูทั้ง 3 ฤดูกาล ซึ่งอาจไม่ได้แสดงถึงปรากฏการณ์ทั่วไปในสังคมร่วมสมัย แต่อย่างน้อยก็สะท้อนถึงสิ่งที่ควรจะเป็นที่พวกเขามีชีวิตที่หรูหรา และแทบเป็นไปไม่ได้เลยที่เจ้าของที่ดินผู้มั่งคั่งจะมีบ้าน 3 หลังแยกจากกัน ของใช้ประเภทต่างๆ เสื้อผ้าราคาแพง ผ้าขนสัตว์ อาหารอร่อยและมีคุณค่าทางโภชนาการ รวมทั้งรายละเอียดมากมายที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตที่สะดวกสบายสิ่งเหล่านี้ก็กล่าวถึงในมหาวัสตุ

แม้ว่าประเทศจะมีเมืองต่าง ๆ มากมาย และมีราชธานีต่างๆ แต่จำนวนหมู่บ้านก็มีมากกว่าจำนวนเมืองเหล่านั้น ชีวิตในชนบทของประเทศนั้นไม่ได้สะดวกสบายและมีความไม่แน่นอน ในเขตชานเมืองที่มีกำแพงกั้นกลางนั้น มีหมู่บ้านยากจนบางแห่งที่มีชีวิตต้องดิ้นรนอยู่ประจำ การพรรณนาถึงคนบ้านนอก ชนบทตรงกันข้ามกับวิถีชีวิตคนในเมือง เช่น พวกเขากินข้าวบาร์เลย์ แต่งกายด้วยผ้าเนื้อหยาบ ความยากจนจากการตรากตรำงานประจำวันไม่ใช่เงื่อนไขที่หายาก สำหรับชาวบ้านบางคนแม้แต่อาหารประจำวันก็ยังไม่มี คนยากจนบางคนจำเป็นต้องพอใจกับอาหารหยาบ เช่น กุลมาส (kulmāsa) และบางครั้งการที่นักบวชจะได้ข้าวหนึ่งกำมือจากหมู่บ้านนั้นก็เป็นไปได้ยาก

ในกุศชาดก[485] กล่าวถึงหญิงชราคนหนึ่งมีอาหารในปริมาณที่จำกัด มีข้าวต้ม และเต้าหู้ มีปริมาณเพียงพอสำหรับนางถึงสองหรือสามเดือน เมื่อแขกที่มาเยือนคือกุศะกินอาหารของนางทั้งหมดในมื้อเดียว หญิงชราก็สลดใจจนแสดงความกลัวและความขุ่นเคืองโกรธด้วยการส่งเสียงร้องดัง ๆ

สถานะของชายหญิง

บทบาทของผู้หญิงในสังคมยุคนี้มีหลายด้านและมีความสำคัญเท่ากับผู้ชาย เนื่องจากเธอมีฐานะเป็นลูกสาวที่รัก เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ และเป็นมารดาอันเป็นที่รัก มหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงตำแหน่งของผู้หญิงในฐานะลูกสาวในบ้าน เด็กผู้หญิงที่เกิดมานั้นอาจไม่ใช่เรื่องที่น่าชื่นชมยินดีและสร้างความพึงพอใจได้เท่าเทียมกับการเกิดของเด็กผู้ชาย ลูกสาวไม่ได้รับการยอมรับหรือแสดงตัวตนอย่างเปิดเผย บางครั้งอาจจะถูกทอดทิ้งหรือมีการปฏิบัติต่อเด็กหญิงเหล่านั้นอย่างทารุณ การศึกษาและการสรรหาความบันเทิงในชีวิตจะเป็นไปได้น้อยมาก และไม่มีการอ้างอิงถึงเด็กผู้หญิงที่กำลังศึกษาอยู่ในสำนักหรือโรงเรียนของครู ซึ่งอาจจะมีบ้างที่เด็กผู้หญิงได้รับความไว้วางใจให้เรียนในสถาบันทางศาสนา แต่ในกรณีพิเศษเช่นนี้ มักเกิดจากแรงจูงใจของพ่อแม่ที่ต้องการปลดปล่อยตัวเองจากภาระการเลี้ยงดูเด็กสาวเหล่านั้นซึ่งมองกันว่าเป็นลางไม่ดีและไม่เอื้ออำนวยไม่มีประโยชน์ต่อครอบครัว

จากการศึกษาชาดกในมหาวัสตุพบว่า เด็กผู้หญิงในสังคมโบราณนี้มีอิสระอย่างมากในชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่างเรื่องราวของนางอมรา[486] (amarā) ในอมราชาดก และเรื่องราวของเมฆะ[487] ในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ เนื้อหาในชาดกทั้ง 2 เรื่องนี้ เป็นตัวอย่างที่กล่าวถึงเด็กผู้หญิงมีอิสระที่จะสนทนาอย่างเป็นกันเองกับเด็กผู้ชายในลักษณะที่เปิดกว้างเสรี นางอมราได้ไขปริศนาและสนทนาแนะนำกับคนแปลกหน้า ซึ่งนี่ก็เป็นตัวอย่างมาตรฐานทางปัญญาของเด็กสาวร่วมสมัย ในขณะที่เด็กสาวบังเอิญพบชายหนุ่มนั้น แสดงให้เห็นว่าเด็กผู้หญิงมีอิสระที่จะเลือกคู่ชีวิตของเธอโดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบหรือยินยอมจากพ่อแม่ ในฐานะที่เป็นภรรยา นางก็มีความรับผิดชอบมากขึ้น โดยทั่วไปแล้วการแต่งงานจะมีพ่อแม่เป็นคนเสนอและเป็นคนจัดการ แต่ความรักและการแต่งงานไม่ใช่เป็นประเด็นที่ยากเกินกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ เพราะบางครั้งฐานะทางเศรษฐกิจก็เป็นประเด็นสำคัญที่ตัดสินชี้ขาดในการแต่งงานที่ชัดเจนที่สุด ซึ่งนั่นก็เท่ากับว่าเด็กผู้หญิงจำเป็นต้องแต่งงานอยู่ร่วมกับคนที่เธอไม่รัก แต่โดยทั่วไปแล้ว ดูเหมือนว่าเธอจะไม่ได้มีความสุขในฐานะที่เป็นแม่บ้าน เนื่องจากการสมรสหมายความถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันและมีสมานฉันท์กันตลอดชีวิต ภรรยาจึงไม่ควรถูกทอดทิ้งหรือถูกหย่าร้าง ตรงกันข้าม สามีควรดูแลภรรยาให้ดีตามสมควร การทอดทิ้งภรรยาเป็นการกระทำที่ชั่วร้ายซึ่งจะถูกประณามจากทุกชนชั้นในสังคม แต่ถึงอย่างไร ผู้หญิงคนนั้นก็มีความคับข้องใจอยู่นั่นเอง แม้จะมีระบบทางสังคมที่กำหนดไว้และนำมาใช้เพื่อรับรองผู้หญิงไว้แล้วก็ตาม

---

[485] มหาวัสตุ เล่ม 2, 341.

[486] เรื่องเดียวกัน, 71-76.)

[487] มหาวัสตุ เล่ม 1, 159-172.

ภรรยาอย่างที่พบเห็นในมหาวัสตุนั้นโดยทั่วไปแล้วจะภักดีและซื่อสัตย์ต่อสามีของเธอ แต่การที่เธอรับใช้อยู่นั้นไม่ได้รับการชื่นชมอย่างเหมาะสมเสมอไป ดังตัวอย่างในโคธาชาดก[488] ที่สามีเห็นแก่ตัวไม่ใส่ใจภรรยาที่ไร้เดียงสา อีกทั้งยังกินเหี้ย (godhā) ที่ย่างสุกแล้วทั้งหมดคนเดียวไม่เก็บไว้ให้ภรรยาที่หิวโหยในขณะที่นางไปตักน้ำ หรือกรณีสามีที่มีความหึงหวงและมีอุปนิสัยขี้สงสัย ไม่มีความอดทนอดกลั้นแม้แต่กับนักบวชหรือฤษี และอยากจะเก็บเธอให้พ้นสายตาของชายอื่น ดังตัวอย่างเนื้อหาชาดกเรื่องกษานติวาทีชาดก[489] ที่มีเนื้อหากล่าวถึง กษัตริย์กลภะที่ได้สังหารนักบวชที่ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม บริสุทธิ์ อย่างไร้ความปราณี เพียงเพราะพบว่าเขานั่งอยู่ในกลุ่มนางสนมของพระองค์ และพระองค์นั้นก็ไม่เคยละทิ้งความหึงหวงและความขี้สงสัยนี้ไปจากอุปนิสัย แม้หลังจากที่ทรงสละราชสมบัติและออกบวชในทางศาสนาแล้วก็ตาม อีกทั้งตัวอย่างที่สามีต้องการทดสอบความซื่อสัตย์และความจริงใจของภรรยาก็ยังมีปรากฏให้เห็น ดังตัวอย่างในคังคปาลชาดก[490] ที่สามีซึ่งออกบวชแล้วยังเกิดความสงสัยในเรื่องความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีของภรรยา จึงปลอมตัวมาเพื่อทดสอบอดีตภรรยา

นอกจากนี้ ยังมีบางกรณีที่ภรรยาเป็นเหมือนทรัพย์สินส่วนหนึ่งที่สามารถนำไปขายหรือให้ใครก็ได้ตามที่สามีต้องการ ดังตัวอย่างเนื้อหาในกุศชาดก[491] ที่กล่าวไว้ว่า พระนางอลินทา พระมเหสีของพระเจ้าอิกษวากุ ได้ถูกมอบให้แก่ชายชราคนหนึ่งโดยไม่สนใจเสียงคร่ำครวญของเธอแม้แต่น้อย และ ชายชรานั้นได้ให้พระนางคอยรับใช้และรอปรนนิบัติเขาอยู่ เมื่อรู้ว่าไม่ได้ตั้งใจที่จะปรนนิบัติเขาอย่างจริงใจ ชายชรานั้นขู่ว่าจะไล่เธอออกจากที่พัก แต่ในทางกลับกัน ถ้าเธอทิ้งสามีของเธอไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม เขาก็ยังมีอำนาจเต็มที่ในการพาเธอกลับมา แม้จะเอาโซ่ตรวนล่ามนางแล้วลากกลับมาก็ตาม

เรื่องเหล่านี้ไม่ได้เป็นบทสรุปของชีวิตแต่งงานว่าผู้หญิงจะต้องเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ หรือผู้ชายต้องเป็นสามีที่ขาดความรับผิดชอบอย่างเดียวเท่านั้น เพราะเรื่องเหล่านี้ก็เป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของชีวิตแต่งงาน การแต่งงานในทุก ๆ ที่ทุกหนทุกแห่งนั้นเป็นการผสมผสานรวมกันระหว่างความปีติและความเศร้าโศก ความรักของคู่สมรส ข้อบกพร่องและความจริงใจซึ่งกันและกัน และความเห็นแก่ตัวของทั้งสองฝ่าย จากตัวอย่างเนื้อหาที่ไม่ต้องการข้อพิสูจน์ที่สำคัญของชีวิตแต่งงานในอุดมคติ คือ เนื้อหาในธรรมปาลชาดก[492] เป็นการนำเสนอตัวอย่างที่ดีที่สุดประการหนึ่งของการใช้ชีวิตในครอบครัวที่ประสบความสำเร็จเพราะยึดหลักศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยกัน ภรรยาไม่ละทิ้งสามี และสามีไม่ประพฤติผิดต่อภรรยา ดังนั้นจึงสามารถดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์อย่างมีความสุขด้วยความร่วมมือ

---

[488] มหาวัสตุ เล่ม 2, 56-59.

[489] มหาวัสตุ เล่ม 3, 272-275.

[490] เรื่องเดียวกัน, 140-150.

[491] มหาวัสตุ เล่ม 2, 313-365.

[492] เรื่องเดียวกัน, 67-70.

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมะจึงเป็นการดำเนินชีวิตรวมกันเป็นหนึ่งภายใต้การคุ้มครองของธรรมะ ความยับยั้งชั่งใจ มีความพึงพอใจเฉพาะภรรยาของตนเองกล่าวคือไม่มีการนอกใจภรรยาตนเอง ถือเป็นการให้รางวัลกับตัวเองและให้เกียรติภรรยาด้วยดีเสมอมา สามีที่มีภรรยาคนเดียวได้แสดงความปรารถนาที่จะมีหญิงคนเดียวคือภรรยาในชาติหน้าด้วย

โดยทั่วไป บทบาทที่สำคัญภายในบ้านมักเป็นของภรรยา เพราะเธอมีความพอใจกับบทบาทของลูกสะใภ้ที่ต้องดูแลแม่สามีด้วย เจ้าสาวที่แต่งงานใหม่ต้องกราบแม่สามีทุกเช้า ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติทุกวัน เธอจะดูแลงานในบ้านและดูแลบ้านอย่างดี สามีจะเป็นผู้พิทักษ์ รักษา และดูแลเธอคนเดียวอย่างดี สามีจะเป็นที่รักของภรรยา จะมีความซื่อสัตย์ทั้งในฐานะสามีและในฐานะเพื่อน ภรรยาจะรักและยึดถือชีวิตทางศาสนาตามอย่างสามีซึ่งเป็น “ความรักและหน้าที่” แต่ฝ่ายภรรยาไม่จำเป็นต้องตามสามีไปใช้ชีวิตอันเงียบสงบในป่า และนางยังได้รับอนุญาตให้แต่งงานใหม่ หรือกลับไปหาพ่อแม่ของเธอ ก็ได้ตามใจปรารถนา

การหย่าร้างและการแต่งงานใหม่ไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับสังคมในมหาวัสตุ พราหมณ์ไม่ได้เคร่งครัดที่จะควบคุมสิทธิมนุษยชนในสังคมมากมายนัก ผู้หญิงยังมีทางเลือกถึงแม้ว่าหญิงจะถูกสามีทอดทิ้งก็ตาม แต่ในฐานะที่เป็นม่าย อาจเป็นบทพิสูจน์ให้เห็นว่าชีวิตของผู้หญิงต้องประสบทุกข์ และการแยกจากสามีถาวร หลังจากที่สามีของเธอเสียชีวิต เธอต้องปลดเปลื้องเครื่องประดับทั้งหมด แต่งกายด้วยชุดสีขาวและถักผมเปียเดียว เนื่องจากเป็นหลักการปฏิบัติตามนักบวชในยุคกลาง การอ้างอิงถึงความพยายามของผู้หญิงที่จะกระโดดลงไปในกองไฟนั้นเป็นเพียงกลอุบายที่วางแผนอย่างทุจริตเพื่อหลอกลวงพ่อแม่ของผู้ตายซึ่งไม่ใช่แม้แต่สามีที่แต่งงานด้วย

ในฐานะบทบาทของแม่ ผู้หญิงจะมีเมตตาและใจดีมากขึ้น เพราะอนาคตของครอบครัวขึ้นอยู่กับลูกชาย ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วมักจะอยากมีลูกชาย ไม่เพียงแต่สามีที่ปฏิบัติต่อภรรยาดีขึ้นหลังเธอได้ให้ลูกชายแก่สามีเท่านั้น แต่เพราะในอนาคต ลูกชายสามารถปกป้องอันตรายให้แก่เธอได้ ตัวอย่างนี้เห็นได้จากกรณีของพระนางอลินทา ในกุศชาดก ที่พยายามอย่างยิ่งที่จะมีพระโอรส ถึงขนาดต้องเลียยาที่ติดอยู่กับใบหญ้าคาซึ่งเป็นยาที่ทำให้มีพระโอรสได้ แม้ว่าท้าวศักระจะบอกพระนางว่าจะมีโอรสที่น่ารังเกียจก็ตาม แต่หลังจากพระสวามีสิ้นพระชนม์ในวัยชรา พระนางก็ได้ลูกชายดูแล แต่ในกรณีที่พระโอรสผู้กล้าหาญของพระนางได้เสียชีวิตก่อนวัยอันควร พระนางก็จะไม่มีใครดูแลและตายลงอย่างโดดเดี่ยวอย่างแน่นอน

จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพได้ เรื่องนี้ไม่ได้เป็นปัญหากับสังคมอินเดียโบราณอย่างที่เราพบในวรรณคดีพุทธศาสนา สิ่งที่ต้องนึกถึงคือสภาพเศรษฐกิจ ไม่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีหรือวัฒนธรรมของครอบครัว มีผู้หญิงจำนวนมากในสังคมที่ประกอบอาชีพหลากหลายและหาเลี้ยงชีพ ผู้หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่มีความจำเป็นต้องนึกถึงว่างานที่ทำนั้นต่ำต้อย เพราะธรรมชาติที่

เกิดเป็นผู้หญิงทำให้ถูกสังคมกีดกันทางการศึกษาที่เหมาะสม ผู้หญิงหลายคนทำงานเป็นคนอภิบาล เป็นแม่บ้าน และคนรับใช้ ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับค่าจ้าง หรือระเบียบข้อตกลงในอาชีพที่ต้องปฏิบัติ

นางคณิกาหรือโสเภณีเป็นหนึ่งในอาชีพที่ทำกันอย่างแพร่หลายที่สุดในยุคนั้น อาจเป็นเพราะมีครอบครัวยากจนหรือความคับข้องใจในชีวิตปกติที่ผู้หญิงยอมประกอบอาชีพนี้ แต่ในสมัยนั้นถือเป็นอาชีพที่ทรงเกียรติ ไม่มีการดูถูกเหยียดหยามเหมือนในยุคต่อๆ มา ดังตัวอย่างนางอามรปาลีหญิงนครโสเภณีที่มีชื่อเสียงในเมืองไวศาลี

โสเภณีจำนวนมากอาศัยอยู่ในเมือง มีถนนเฉพาะสำหรับโสเภณี ในหัวเมืองใหญ่ทั้งหมดจะมีโสเภณี พวกนางมีชื่อเสียง มีความมั่งคั่ง และได้ค่าจ้าง เป็นต้น ความงามที่มีเสน่ห์จะได้ค่าจ้างคืนละหนึ่งพัน ในขณะที่โสเภณีพิการก็ต้องพอใจกับค่าจ้างที่เป็นเงินเพียงครึ่งเดียวของจำนวนนั้น ในมหาวัสตุพบว่า ชายโสดที่ร่ำรวยมีสัญญาดังกล่าวกับนางศยามาหญิงโสเภณีซึ่งเดิมมีผลใช้บังคับเป็นเวลาสิบสองปี สตรีผู้เปี่ยมสุขอีกคนหนึ่งปฏิเสธคำวิงวอนของชายหนุ่มที่ติดใจเพราะเธอรับค่าจ้างจากชายอื่นแล้ว โดยทั่วไปแล้วพวกนางจะร่ำรวยและดำรงตำแหน่งที่มั่นคง ดังที่นางอัมรปาลีเป็นเจ้าของสวนมะม่วงเป็นสถานรื่นรมย์และสวยงามที่สุดแห่งหนึ่งในเมืองไวศาลี และนางศยามาก็ได้แสดงอำนาจด้วยการใช้เงินติดสินบนเพชฌฆาตเพื่อให้ปล่อยตัวชายคนหนึ่งที่ถูกตัดสินประหารชีวิต

ในด้านศาสนาก็มีตำแหน่งที่เหมาะสมเช่นกัน ผู้หญิงสามารถเข้าสู่ชีวิตตามเส้นทางศาสนาโดยเฉพาะในกลุ่มคนหลงทาง กลุ่มปริพาชก ดูเหมือนจะมีนักพรตหญิงเข้าร่วมเป็นส่วนใหญ่ ปริพาชิกาหญิงเหล่านี้ มีชื่อเสียงเพราะความฉลาด น่ารัก และมีเล่ห์เหลี่ยม และบางครั้งพวกเธอก็ใช้ปัญญาท้าทายต่อบรรดาอาจารย์ที่เรียนรู้ศาสนา เนื้อความในมหาวัสตุได้บ่งบอกว่ามีสำนักแม่ชีพิเศษสำหรับนักพรตหญิง หรือที่เรียกว่าตาปสี เป็นที่ที่ผู้ชายไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไป ซึ่งบางครั้งทำให้ภิกษุณีไม่ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายหรือบุคคลที่ปองร้ายทั้งหลาย ดังในพระไตรปิฎกบาลีมีหลักฐานที่กล่าวถึงความโชคร้ายของภิกษุณีสาวสวยถูกชายเจ้าเล่ห์รังแก ส่วนในมหาวัสตุกล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัตพยายามเกลี้ยกล่อมนักพรตหญิงมาเป็นมเหสี

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้หญิงจะได้รับการคุ้มครองและเป็นที่รักในฐานะลูกสาว ในฐานะภรรยา และในฐานะแม่ แต่ในขณะเดียวกันพวกเธอก็ถูกดูหมิ่นดูแคลนและทำให้ด้อยค่ากว่าผู้ชายที่เต็มไปด้วยพลังอำนาจและการยอมรับในสังคม ผู้หญิงส่วนใหญ่มักถูกวิพากษ์วิจารณ์และได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากผู้ชายอย่างไม่มีวันสิ้นสุด ดังนั้นสถานะทางสังคมของผู้หญิงจึงดูเหมือนด้อยกว่าผู้ชายในทุกสถานการณ์

สังคมเชิงเศรษฐกิจ

คัมภีร์มหาวัสตุได้รับการยอมรับว่าเป็นคลังข้อมูลเกี่ยวกับสังคม การเมือง และสภาพเศรษฐกิจของอินเดียในช่วงสมัยของการเขียนคัมภีร์ตามที่เป็นจริง จากการศึกษาทำให้เชื่อได้ว่าคัมภีร์มหาวัสตุอาจได้รับอิทธิพลแนวคิดทางด้านสังคมและการเมืองจากคัมภีร์มหาภารตะและคัมภีร์

อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับยุคแรกเริ่มของสังคมมนุษย์ที่ปราศจากกฎหมายและไร้ระเบียบปกครอง เมื่อมีสถานการณ์เลวร้ายเกิดขึ้น ประชาชนจึงได้ประชุมกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตกลงเลือกบุคคลที่มีคุณธรรมและสง่างามที่สุดเพื่อบังคับให้คนปฏิบัติตามกฎระเบียบและจัดระบบความยุติธรรม โดยทุกคนสัญญาที่จะให้ผลผลิตข้าวสาลี 1 ใน 6 ส่วนของตนเป็นการตอบแทน ความจริงข้อนี้ได้อธิบายถึงที่มาของคำว่า “มหาสมมต” ซึ่งถึงได้รับการเลือกตั้งจากมหาชนด้วยความเคารพยกย่อง รวมทั้งที่มาของคำอื่น ๆ เช่น ราชา เป็นต้น แม้เรื่องจะคล้ายกับอัคคัญญสูตร[493] ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี แต่ก็เป็นไปได้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับที่มาของตำแหน่งกษัตริย์ซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนนี้ช่างตรงกับความคิดที่แสดงไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะอย่างยิ่ง แม้หน้าที่ของกษัตริย์ที่เล่าผ่านชาดกเรื่องนกสามตัว (ตฺริศกุนียชาตก) ก็มีเนื้อหาคล้ายกับแนวคิดทางการเมืองซึ่งมีอธิบายไว้ในมหากาพย์รามายณะ มหาภารตะ และอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ รวมถึงงานเขียนทางด้านรัฐศาสตร์ที่มีคุณค่าน่าเชื่อถืออื่น ๆ ของสำนักพราหมณ์ คัมภีร์มหาวัสตุจึงถือเป็นคลังข้อมูลทางด้านรัฐศาสตร์ได้อีกด้วย[494]

<u>ภาคการเกษตร</u>

สังคมอินเดียโบราณเป็นสังคมเกษตรกรรม แน่นอนว่าเศรษฐกิจของอินเดียนั้นขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ นิคมแต่ละแห่งมีที่ดินทำกินขนาดใหญ่เป็นของตัวเอง อยู่ติดกับป่าหลังหมู่บ้าน[495] ทุ่งนาในหมู่บ้านถูกแบ่งจัดสรรออกเป็นพื้นที่ถือครอง มีฟาร์มแยกจากกัน และมีการกำหนดเขตแดนแยกประเภทกันชัดเจน จากการที่พืชผักผลไม้ได้รับความเสียหายเพราะสัตว์และนกต่าง ๆ ที่เข้ามาทำลาย ส่งผลให้ชาวนาได้เรียนรู้ในการหามาตรการป้องกัน เช่น การทำรั้ว เป็นต้น ดังตัวอย่างในชาดกภาษาบาลีเรื่องนิโครธมิคชาดกที่มีเนื้อหากล่าวถึงการสูญเสียครั้งใหญ่ที่สุดที่เกิดจากความร้อน ลม และความแห้งแล้ง เศรษฐกิจในชนบททั้งหมดขึ้นอยู่กับธรรมชาติและสภาพดินฟ้าอากาศ เศรษฐกิจการเกษตรทั้งหมดขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน หากฝนตกสม่ำเสมอ พืชผลก็เจริญเติบโต คนทั้งประเทศก็จะสงบสุขเพราะมีอาหารเพียงพอและปลอดภัย แต่เมื่อฝนไม่ตกตามฤดูกาล อาจจะเป็นโศกนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดต่อสังคมซึ่งอาจเนื่องมาจากการขาดแคลนอาหารเป็นต้น และบางครั้งทุ่งนาไร่สวนที่ปลูกพืชผลสุกงอมที่ใกล้จะได้เก็บเกี่ยวก็ถูกฟ้าผ่าได้เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

> *เพราะมีความหวัง ชาวนาทั้งหลายจึงพากันไถนา พวกเขาทั้งบุตรและภรรยาต่างเพียรพยายามเป็นอันเดียวกัน แต่ฝนกลับทำลายการงานของเขา อีกทั้งสายฟ้าก็ผ่าทำลาย*[496]

---

[493] มูลนิธิมหามกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก** ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่ม 3 ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2552), 160-161.

[494] มหาวัสตุ เล่ม 1, (8).

[495] มีเนื้อหากล่าวถึงชายป่าใกล้ทุ่งนาจุดที่มเหาษธะพบกับนางอมรา ในเรื่องอมราชาดก มหาวัสตุ เล่ม 2, 72.

[496] มหาวัสตุ เล่ม 2, 53.

ข้อมูลในมหาวัสตุกล่าวถึงกิจกรรมทางการเกษตรเอาไว้ว่า น้ำที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้มาจากปริมาณน้ำฝนซึ่งตกไม่สม่ำเสมอทั้งประเทศ และส่วนหนึ่งมาจากแม่น้ำนั่นเอง การที่ชาวนาได้ไถพรวนอย่างดีก็ไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่าจะได้ผลผลิตที่ดีตามไปด้วย การใช้วัวคู่หนึ่งลากคันไถเพื่อไถทำนาและทำเกษตรกรรมในทุ่งกว้างซึ่งมีพื้นที่มากมายนั้น มีการเพาะปลูกข้าวบาเลย์ ข้าวฟ่าง ลูกเดือย เป็นต้น และในเนื้อหายังกล่าวถึงการปลูกพืชสวนซึ่งดูเหมือนจะเป็นสาขาเกษตรกรรมที่พัฒนาแล้ว มีต้นไม้มากมายหลายชนิดที่ยืนยันถึงความรู้ทางพฤกษศาสตร์ที่กว้างขวางของสังคมร่วมสมัย ซึ่งมีทั้งพืชที่เป็นไม้ดอกและไม้ผล ในบรรดาต้นไม้ที่เป็นไม้ผลมีการกล่าวถึงต้นขนุน ต้นพุทรา ต้นมะเดื่อ ต้นไทร[497] ต้นมะม่วง ต้นหว้า ต้นภวยะ (มะตาด) ต้นปาเลวตะ (มะพลับ) ต้นกษีรกะ (พิกุล) ต้นตินทุกะ (ตะโก) และต้นปิปปิละ (มะเดื่อ)[498] เป็นต้น และเนื่องจากอาชีพของนักจัดดอกไม้และคนทำพวงมาลัย (มาลาการ) ค่อนข้างเป็นที่นิยม ฉะนั้น การปลูกดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ในสวนจึงมีอยู่หลากหลาย ในมหาวัสตุมีการกล่าวถึงต้นไม้ที่มีดอกสวยงามหลากหลายชนิดรวมอยู่ด้วย เช่น ดอกอติมุกตกะ (โนรา) จัมปกะ (จำปา) วารษิกะ (มะลิ) มัลลิกะ (มะลิลา) สุมนะ (มะลิก้านแดง) นวมาลิกา (มะลิอาหรับ) และยูถิกะ (พุทธชาด)[499] เป็นต้น นอกจากนี้ยังกล่าวถึงสระน้ำถูกปกคลุมไปด้วยดอกบัว คือ ดอกอุบล (บัวสายแดง) ดอกปทุม (บัวหลวงแดง) ดอกกุมุท (บัวสายขาว) และดอกบุณฑริก (บัวหลวงขาว) ซึ่งถูกนำเข้าสู่ตลาดเพื่อขายเป็นสินค้าที่นิยมที่สุดเพื่อนำมาประดับตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ

<u>ภาคการพาณิชย์</u>

ในมหาวัสตุมีเนื้อหาที่กล่าวถึงพ่อค้า หัวหน้ากองคาราวาน และเศรษฐีพ่อค้าจำนวนมาก ซึ่งความจริงมองกันว่าพ่อค้าเป็นกลุ่มคนที่ร่ำรวยและเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจที่ดีที่สุดของสังคมชั้นสูง งานของพ่อค้า นักธุรกิจ และแม้แต่พ่อค้าริมทางธรรมดาสามารถสร้างรายได้ทำกำไรมหาศาล และใช้ชีวิตอย่างสะดวกสบาย การซื้อขายผลิตภัณฑ์ทุกอย่างรวมถึงอุตสาหกรรมการผลิตและสินค้าโภคภัณฑ์ทำให้พวกเขาเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลในด้านเศรษฐกิจทั้งหมด

ในแง่ของการค้าและการพาณิชย์ กองคาราวานและการเดินเรือเป็นการค้าที่ได้รับความนิยมและสร้างผลกำไรมากที่สุดในสังคมร่วมสมัย มีเส้นทางการค้าที่มีชื่อเสียงมากมายแต่ก็ใช่ว่าจะมีความปลอดภัยและมีความสะดวกสบายเสมอไป จึงจำเป็นต้องมีความกล้าหาญและการตัดสินใจหรือชั่งใจ

---

[497] เนื้อหาส่วนหนึ่งในเรื่องมัญชรีชาดกมีว่า *"...ส่วนบนของต้นไม้มากมายออกดอกบานสะพรั่ง มีต้นไม้นานาชนิด ได้แก่ ต้นสาละ ต้นปิยาละ (มะม่วงหัวแมงวัน) ต้นปนสะ (ขนุน) ต้นโศภาญชนะ (มะรุม) ต้นโลธระ (เหมือดหอม) ... ต้นปาฏลละ (แคหางค่าง) และต้นมุจิลินทกะ (จิก) ที่มีกลิ่นหอม ที่บริเวณทางเข้ามีต้นพุทราและต้นตมาละ (อบเชย) จำนวนมาก มีต้นอัศวัตถะ (โพ) ต้นไทร ต้นมะเดื่อ ต้นติลกะ (งา) ต้นกทัมพะ (กระทุ่ม) และต้นจัมปกะ (จำปา) อีกทั้งข้าวฟ่าง ลูกเดือย และต้นข้าวก็มีอยู่ในอาศรมนั้นอย่างมากมาย* (เรื่องเดียวกัน, 54.)

[498] เรื่องเดียวกัน, 192.

[499] เรื่องเดียวกัน, 89.

ในระดับหนึ่งสำหรับเตรียมตัวเดินทางไกลหรือทำธุรกิจบนเส้นทางการค้าที่ไม่ปลอดภัย ขรุขระ และผ่านป่าทึบ หรือผ่านทะเลทรายที่ไม่มีแม้น้ำและอาหาร การเดินทางค้าขายเป็นเหมือนการเสี่ยงโชคด้วย หากเดินทางได้สะดวกแคล้วคลาดปลอดภัยจากภยันตรายทั้งปวงถือว่าเป็นความโชคดีอย่างยิ่ง เพราะเส้นทางมักเต็มไปด้วยอันตรายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินมากมาย ในท่ามกลางป่าทึบ มีช้าง สิงโต เสือ เสือดาว และแรด และบางเส้นทางยังมีปีศาจอมนุษย์แฝงตัวอยู่ทำให้คนเดินทางถูกวิญญาณร้ายหลอกหลอน หรือบางเส้นทางอาจจะมีโจรร้ายดักซุ่มคอยโจมตี ภัยต่าง ๆ เหล่านี้ได้คุกคามทำอันตรายถึงที่สุด กลุ่มโจรมีการรวมตัวกันโจมตีกองคาราวาน เป็นการโจมตีที่ร้ายแรง พ่อค้าจะพกอาวุธ เช่น ดาบติดตัวไปด้วย และต้องทำความคุ้นเคยกับคนในพื้นที่เพื่อขอคำแนะนำสำหรับการเดินทางต่าง ๆ เหล่านี้ แต่บางครั้งถ้าคนในพื้นที่เหล่านั้นกลับกลายเป็นโจรเสียเองก็กลายเป็นการนำกองคาราวานเข้าไปสู่กับดักนั้น กลายเป็นตัวเองเป็นคนนำหายนะมาเองก็มี หรืออาจเป็นเรื่องบังเอิญที่พวกเขาต้องเผชิญกับการโจมตีที่โหดเหี้ยม และถึงแม้กองคาราวานพ่อค้าจะมีจำนวนและอาวุธแข็งแกร่งกว่า แต่ไม่ได้มีประสบการณ์ที่ช่ำชองเหมือนพวกโจรก็ไม่อาจสู้กับกองโจรได้ สุดท้ายพ่อค้าเหล่านั้นก็ถูกปล้นฆ่า หรืออาจจะหนีตายโดยไม่มีสมบัติใดๆ เหลือติดตัวเลยก็มี กลุ่มพ่อค้าทั้งหลายถึงแม้จะรู้ว่ามีอันตรายและความสูญเสียที่ยากเกินจะคาดการณ์รออยู่ แต่ก็ยังต้องทำการค้าอยู่นั่นเอง ฉะนั้น พ่อค้าเหล่านี้จำเป็นต้องเลือกหัวหน้าที่มีประสบการณ์ในการเดินทาง มีความฉลาดและสามารถแก้ปัญหาได้มาเป็นผู้นำ[500]

การค้าทางทะเลก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในวรรณคดีพุทธศาสนามีข้อมูลเกี่ยวกับการค้าทางทะเลมากกว่าแหล่งวรรณกรรมอื่นๆ ของอินเดียโบราณ มีการจัดตั้งกลุ่มกันเองเหมือนกับการค้าขายทางบก มีการออกเดินทางจากท่าเรือ แล่นเรือไปยังดินแดนต่าง ๆ ในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดดินแดนจุดหมายปลายทางต่าง ๆ แต่มีการกล่าวถึงดินแดนระหว่างการเดินทางซึ่งถือเป็นอุปสรรคและอันตรายอย่างยิ่ง หรือบางครั้งในระหว่างการเดินทางเรือเกิดอับปาง ก็ไปติดเกาะที่มีอันตรายและน่ากลัวไม่ต่างกัน ดังตัวอย่างชาดกเรื่องพ่อค้า 500 คน[501] เป็นต้น เป็นเหตุให้ถูกรากษสแปลงกายเป็นหญิงสาวมาหลอกหลอน คอยปรนเปรอและเป็นเหตุให้พ่อค้าเหล่านี้มีภัยถึงชีวิต

การค้าขายทางทะเลไม่ได้มีอันตรายน้อยกว่าการค้าขายทางบก ซึ่งในการเดินเรือนั้น ควรดูแลรักษาเรือพาหนะนำทางให้ดีที่สุด ในมหาวัสตุมีเนื้อหาที่กล่าวถึงปลาขนาดมหึมา[502] ที่ทำให้เรืออับปาง แนวปะการังหรือพายุบ้าคลั่งต่าง ๆ ไม่ได้ทำให้เกิดหายนะมากเท่ากับปลาที่ชั่วร้ายเหล่านั้น มหาวัสตุยังกล่าวถึงความเชื่อที่ว่าซากศพจะไม่มีวันจมอยู่ใต้ทะเล แต่จะถูกพัดขึ้นฝั่งอย่างแน่นอน จึงเป็นเหตุให้หัวหน้าพ่อค้าพลีชีพตนเองด้วยการเชือดคอเพื่อให้พ่อค้าอีก 5 คนได้อาศัยร่างตนเองเกาะ

---

[500] มหาวัสตุ เล่ม 3, 217.

[501] เรื่องเดียวกัน, 56-57.

[502] *“พ่อค้าทั้งหลายชาวชมพูทวีปพากันลงเรือเดินทางสู่มหาสมุทรเพราะต้องการทรัพย์ แต่เรือของพวกเขาอับปางเพราะสัตว์ประหลาดที่เกิดเป็นปลา....”* (เรื่องเดียวกัน, 270.)

ลอยขึ้นฝั่งอย่างปลอดภัย จากเหตุการณ์นี้ทำให้แผ่นดินสั่นสะเทือน เสียงร้องโหยหวนของเหล่าภูตก็ดังระงม ทำให้เทวดา นาค ยักษ์ อสูร เกิดความแปลกใจ และได้เทวดาประจำมหาสมุทรไขข้อข้องใจถึงเหตุที่พระโพธิสัตว์สละตนเองเพื่อช่วยเหลือชีวิตผู้อื่น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ปลูกฝังความช่วยเหลือในลักษณะนี้ไว้ว่าเปรียบเหมือนที่พึ่งเดียวคือพระพุทธเจ้าเท่านั้น นอกจากนี้ไม่มีใครเป็นที่พึ่งที่ช่วยเหลือได้

พ่อค้าเหล่านั้นหลังจากรอดพ้นจากอันตรายแล้วจะกลับมาแนะนำญาติๆ ไม่ให้เดินทางข้ามทะเลไปหาเลี้ยงชีพอีก ในมหาวัสตุ[503] ยังกล่าวถึงพ่อค้าบางคนที่เลือกดินแดนอันตรายเหล่านั้นเพราะพิสูจน์แล้วว่าสะดวกสบายพอที่จะอยู่อย่างถาวรหรือตายในที่นั้นได้ แม้จะต้องเศร้าโศกกับการพลัดพรากจากบ้านเกิดและญาติอันเป็นที่รักก็ตาม พวกเขาเลือกจะเริ่มต้นชีวิตใหม่ในสภาพแวดล้อมใหม่แม้สุดท้ายแล้วจะต้องตาย และเนื้อหาในส่วนนี้อาจจะเป็นการให้ความสำคัญกับทางเลือกของพ่อค้าที่ดูเหมือนไร้สาระ แต่ไม่มีอะไรรับประกันได้ว่าพ่อค้าทั้งหลายจะไม่หลงไปกับสิ่งล่อตาล่อใจในระหว่างการเดินทาง และตนเองเท่านั้นที่จะเลือกการใช้ชีวิตของตนเองได้ตามใจปรารถนา

น่าสังเกตว่า พ่อค้าถือเป็นชนกลุ่มแรกที่ได้ทำการอุปัฏฐากหรืออุปถัมภ์พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนาซึ่งมีตัวอย่างจากพ่อค้าสองคน คือตปุษยะและภัลลิกะ ที่ได้ถวายอาหารมื้อแรกแด่พระพุทธเจ้าหลังจากได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ และในเวลาต่อมาพ่อค้าที่เป็นเศรษฐีมีฐานะมั่นคง เช่น อนาถปิณฑิกะ เป็นต้นก็ถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

อาชีพอื่น ๆ

การทำฟาร์มเลี้ยงปศุสัตว์เป็นอาชีพที่ทำกำไรได้ดี แม้ในมหาวัสตุจะพูดถึงอาชีพนี้อย่างดูถูกเหยียดหยามเพราะการเลี้ยงแพะ แกะ โค ควาย และสัตว์ชนิดอื่นๆ นั้นมีจุดประสงค์เพื่อเอาน้ำนมและเอาพวกมันมาฆ่าเอาเนื้อ แต่เนื่องจากคนในสังคมมีความต้องการบริโภคผลิตผลจากปศุสัตว์เป็นจำนวนมาก ดังนั้นอาชีพเลี้ยงปศุสัตว์จึงเป็นอาชีพหนึ่งที่สามารถหารายได้มาเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัว วัวควายรวมทั้งแพะและแกะจึงได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี เพื่อนำมาเป็นผลิตภัณฑ์นมและเนื้อสัตว์ คนเลี้ยงแกะและฝูงแพะได้ขายนมสด รวมถึงนมเปรี้ยว เนยใส และเนย ในขณะที่คนขายเนื้อได้ขายเนื้อให้กับคนที่ต้องการนำไปปรุงอาหารที่ไม่ใช่มังสวิรัติ

มหาวัสตุกล่าวถึงอาชีพพรานนกอยู่บ่อยๆ พรานนกหรือคนล่านกจะจับนกด้วยตาข่าย โดยเอาเมล็ดพืชที่หว่านกระจัดกระจายเป็นเหยื่อล่อ เมื่อวางกับดักและเหยื่อเสร็จแล้วเขาจะแอบมองอยู่ไกล ๆ เฝ้ารอจนฝูงนกติดกับดัก วิธีการอันชาญฉลาดวิธีหนึ่งที่พรานนกนำมาใช้ในการจับนกคือเอาใบไม้และกิ่งไม้มาคลุมตัวไว้ เพื่อพรางตัวเป็นเหมือนป่าแล้วค่อย ๆ เคลื่อนตัวเข้าใกล้นกอย่างช้า ๆ เพื่อให้นกชะล่าใจและไม่ระวังตัว เมื่อพรานนกจับนกได้สำเร็จก็จะเอานกทั้งหมดขังกรง เอาข้าวโพดและน้ำเป็นอาหารให้มันเพื่อขุนให้มีน้ำหนักซึ่งจะขายได้ราคาดี เพราะคนซื้อจะจ่ายตามน้ำหนักตัวนก

[503] เรื่องเดียวกัน, 55.

บ่อยครั้งที่การจับนกเหล่านั้นทำให้นายพรานนกต้องไล่ล่าและอดทนเฝ้ารออย่างทุกข์ทรมานเพราะความหิวและต้องเผชิญกับความร้อนและความหนาว[504] อาชีพนี้จึงไม่ใช่อาชีพที่สบาย

อีกอาชีพหนึ่งคือชาวประมงหาปลา ถือเป็นการเสี่ยงโชคในแม่น้ำ พวกเขามีเครื่องมือที่สำคัญคือตะขอเกี่ยวเหล็กที่เกี่ยวด้ายเส้นยาวไว้ อาชีพชาวประมงเป็นการทำมาหากินที่ได้รับความนิยมแพร่หลายกว่านายพราน ถึงแม้จะอยู่ในวรรณะเดียวกัน ซึ่งจัดอยู่ในวรรณะจัณฑาล มีการอธิบายลักษณะของนายพรานไว้ว่า เป็นคนผิวดำ ฟันขาว ตาแดงเหมือนอมนุษย์กินคน ใส่เสื้อผ้าที่ดูไม่ออก เพราะบางครั้งใส่เสื้อผ้าสีเหลืองไว้เพื่ออำพรางตัวในป่า นายพรานจะล่าสัตว์ทุกชนิด มีอาวุธคือธนูและลูกศร ซึ่งบางครั้งได้นำลูกศรมาอาบยาพิษไว้ด้วย พวกเขามีทักษะในการยิงแม้จะได้ยินเพียงแค่เสียงก็ตาม รู้วิธีใช้บ่วงที่ทำด้วยหนังสัตว์ ในการล่าลิงและงู นายพรานจะเจาะช่องทำโพรงและป้องกันทางออกไว้ สัตว์ต่าง ๆ ที่ถูฆ่าเพื่อเอาเนื้อและหนังมาทำเบาะหรือเพื่องานประดิษฐ์อื่น ๆ ได้แก่ กวางและหมูป่าถูกฆ่าเพื่อเอาเนื้อ สิงโต เสือและเสือดาวถูกฆ่าเพื่อเอาหนัง จามรีถูกฆ่าเพื่อเอาขนหางที่เป็นพวง ช้างถูกฆ่าเพื่อเอางา นกกระทาและไก่ฟ้าถูกฆ่าเพื่อเป็นอาหารอันโอชะ

หมองูเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ถือว่าเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย มีการจับงูที่กล่าวไว้ในชาดก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงูเห่าที่ใช้เวทมนตร์คาถาและสมุนไพรเป็นเครื่องมือในการจับ ถือเป็นงานที่เสี่ยงอันตรายอย่างยิ่ง เพราะในกรณีที่เกิดเหตุร้าย ชีวิตของเขาเองจะตกอยู่ในอันตราย

สำหรับงานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับงานเชื่อมโลหะ คือ เหล็ก ดีบุก ตะกั่ว ทองเหลือง ทองแดง เงิน และทอง ในมหาวัสตุได้กล่าวเนื้อหาส่วนนี้ไว้ว่า ในเมืองใหญ่ทั้งหมดมีการแบ่งกลุ่มช่างทอง ช่างทองเหลือง ช่างเหล็ก ช่างดีบุก ช่างทำตะกั่วแผ่น และคนงานที่ต้องเจียระไนอัญมณี เช่น ไข่มุก คริสตัล ปะการังขาว และทับทิม อาชีพช่างตีเหล็กก็เป็นอาชีพหนึ่งที่จำเป็นต้องมีในหมู่บ้านและในเมือง เพราะพวกเขาได้ทำเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นมากมายในชีวิตประจำวัน รวมทั้งมีด ลูกศร ทวน หอก เข็ม และตะขอเกี่ยวปลา ในมหาวัสตุกล่าวถึงศิลปะการทำเข็มไว้ในอมราชาดก[505] ว่า

> *มเหาษธะผู้เป็นยอดนักปราชญ์เป็นผู้ชำนาญในศิลปะทุกแขนง เขาจึงมีความคิดว่า "มีงานอะไรบ้างที่ช่างตีเหล็กทั้งหลายต้องทำอย่างละเอียดประณีตกว่าทุกอย่าง เราควรจะทำเข็ม เพราะช่างตีเหล็กที่สามารถทำเข็มได้ถือว่าเป็นอาจารย์ของช่างตีเหล็ก" มเหาษธะจึงทำเข็มเล่มหนึ่งเป็นรูปกลักและใส่เข็มอีก 7 เล่มลงในกลักเดียวกัน เข็มทั้งหมด 8 เล่มรวมเป็นเข็มเล่มเดียว และเข็มเล่มเดียวนั้นก็มีเข็มอยู่ 8 เล่ม มเหาษธะถือเอาเข็มนั้นไปขายที่หมู่บ้านช่างตีเหล็ก เมื่อไปถึงหนทาง (ใกล้เรือน) ของหัวหน้าช่างตีเหล็ก เขาจึงประกาศว่า "มีเข็มมาขาย ผู้ที่ต้องการใช้งานจงซื้อเอาไปเถิด"*
>
> *"เข็มนี้ทำขึ้นอย่างดี ไม่หยาบขรุขระ มีปลายแหลมคมและขัดจนเรียบ*
> *ข้าพเจ้ามาขายเข็มนี้ในหมู่บ้านช่างตีเหล็กขอท่านจงซื้อเข็มของข้าพเจ้า*
> *ด้วยเถิด"*

---

[504] มหาวัสตุ เล่ม 2, 187, 193.

[505] เรื่องเดียวกัน, 75.

เป็นที่น่าสังเกตว่า งานประดิษฐ์คือการตีเหล็กทำเข็มของช่างตีเหล็กถือเป็นงานละเอียดอ่อนที่สุดที่จะบอกคุณสมบัติว่าเป็นช่างฝีมือระดับปรมาจารย์ เข็มที่มเหาษธะทำขึ้นนั้น หากสามารถสะท้อนถึงความเป็นจริงได้ แสดงว่าการตีเหล็กในสมัยนั้นมีวิวัฒนาการก้าวหน้ามากแค่ไหน เพราะได้อธิบายไว้ว่าเข็มของเขาละเอียดมากจนใช้เป็นฝักสำหรับเข็มอีกเจ็ดเข็ม และเข็มทั้ง 8 เล่มนั้น มองเห็นเป็นเล่มเดียวกัน

อาชีพช่างปั้นหม้อ แม้ว่าจะอยู่ในวรรณะที่สี่ คือ วรรณะศูทร ความภูมิใจในงานฝีมือนับเป็นหนึ่งในผลผลิตที่สำคัญอย่างแน่นอน เนื่องจากผลิตภัณฑ์เหล่านั้นถูกนำมาใช้เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น โถใหญ่สำหรับใส่น้ำมันและน้ำ ภาชนะสำหรับธัญพืชและหม้อประเภทต่างๆ สำหรับทำอาหารเป็นที่ต้องการอย่างต่อเนื่อง ช่างปั้นหม้อจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีและมีชีวิตเรียบง่าย ความทนทานของเครื่องปั้นดินเผาขึ้นอยู่กับการอบอย่างถูกต้อง ซึ่งนับเป็นอาชีพที่ใช้ศิลปะในการสังเกตความร้อนในการเผาหรืออบเครื่องปั้นเพื่อให้ได้งานที่มีคุณภาพทนทานดังกล่าว

การเต้นรำและดนตรีเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรม เนื่องจากความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยมีความสมบูรณ์พร้อม สังคมจึงจำเป็นต้องมีการสังสรรค์สร้างความรื่นเริง และหาความสุขร่วมกัน โดยสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ความสนใจในศิลปะความนิยมในการเต้นรำ ขับร้อง ดนตรี ประติมากรรม เป็นต้น

อาชีพนักดนตรี นักเล่นปาหี่และกายกรรม นักมวยปล้ำและนักกีฬา ตลอดจนนักเต้นและนักแสดงที่มีเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบในการสร้างความบันเทิงเหล่านั้น สามารถหาเลี้ยงชีพได้อย่างง่ายดายด้วยการแสดงศิลปะของตน เป็นอาชีพที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในพระราชกรณียกิจ การเฉลิมฉลองระดับชาติและเทศกาลต่าง ๆ แม้แต่ตัวตลกยังร่วมเป็นอาชีพที่ให้ความบันเทิงกับสาธารณชนได้ เป็นการเพิ่มความสนุกสนานให้กับชีวิตประจำวัน หากใครรู้จักศิลปะเหล่านี้อย่างน้อยสองหรือสามอย่าง เขาจะสามารถหาเลี้ยงชีพได้ไม่ขัดสนเรื่องอาหาร และไม่ว่าเขาจะไปที่ไหนแม้แต่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลออกไป เขาก็ยังสามารถหารายได้เพียงพอสำหรับความต้องการของตน มีการแข่งขันทักษะต่างๆ เป็นระยะๆ และผู้แสดงที่เก่งที่สุดจะได้รับรางวัลตอบแทนมากมาย ดนตรี นาฏศิลป์ และการแสดงละครก็เป็นอาชีพที่สร้างรายได้ มีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้กัน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากอยู่ในการอุปถัมภ์ของราชวงศ์ ดังนั้น นักดนตรีและนักเต้นจำนวนมากจึงหาเลี้ยงชีพอยู่ในพระราชวัง นักอ่านกวีและนักร้องต่างก็หางานทำในราชสำนัก ศิลปินเช่นนักแสดงตลกก็เช่นเดียวกัน ในมหาวัสตุมีตัวอย่างเนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ความว่า

นางรากษสทำให้พ่อค้าเหล่านั้นได้รับความบันเทิงด้วยการฟ้อนรำ ขับร้อง และบรรเลงดนตรีชนิดต่างๆ บางคนตีกลองมฤทังคะ บางคนตีกลองอาลิงคะ กลองสินธวะ ฉิ่งฉาบ บางคนเล่นเครื่องดีด

สิบเอ็ดสาย พิณ นกุละ สุโฆษะ ภาณฑกะ[506] *และขลุ่ย ในขณะที่บางคนขับร้องเพลงอย่างไพเราะ*[507]

งานศิลปะและงานฝีมือมีความโดดเด่นในด้านทักษะและความชำนาญซึ่งสามารถมองเห็นได้ตลอดกระบวนการของความบันเทิงสาธารณะ มหาวัสตุกล่าวถึงอาชีพช่างตัดผมเชี่ยวชาญในการงานของตนมากจนสามารถโกนหนวดกษัตริย์ในขณะที่กำลังบรรทมหลับอยู่ได้[508] หรืออาชีพช่างตีเหล็กที่สามารถทำเข็มได้อย่างน่าอัศจรรย์อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าสภาพเศรษฐกิจของสังคมอินเดียโบราณนั้นขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานคนที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญในอาชีพนั้น ๆ เป็นอย่างดี แม้ความรู้ทางเทคโนโลยีของช่างในอาชีพต่าง ๆ เหล่านั้นจะไม่สูงมาก รวมทั้งเครื่องจักรและอุปกรณ์ที่มีข้อจำกัดน้อยมาก กำลังคนซึ่งมีอยู่อย่างมากมายล้วนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในความสำเร็จของอุตสาหกรรม ทั้งชายและหญิงได้รับการจ้างงานในอุตสาหกรรมการผลิตและแรงงาน ซึ่งทำให้วัฏจักรของสังคมสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างเป็นระบบ แต่ในมหาวัสตุไม่ได้มีหลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับระบบค่าจ้างหรือรายได้ของอาชีพต่าง ๆ

<u>ระบบเงินตรา</u>

ระบบเงินตรา วิธีการแลกเปลี่ยนและสกุลเงิน หมายถึงระบบการแลกเปลี่ยนที่เก่าแก่และการใช้เหรียญที่ค่อนข้างทันสมัยในฐานะเป็นอุปกรณ์สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เงินที่ไม่ใช่สิ่งที่ทำจากโลหะแต่เป็นตัวกลางแลกเปลี่ยนที่อยู่ในรูปของสินค้า ปศุสัตว์ หรืออาหาร เป็นที่รู้กันตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงสมัยชาดกก่อนพุทธกาล ถูกรวบรวมไว้ในเรื่องราวของฆฏิการะ[509] ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการซื้อขายด้วยการแลกเปลี่ยนสิ่งของ อาจจะเป็นเพราะในยุคนั้นยังไม่มีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนั่นเอง ดังเนื้อความว่า

> *เขาจะถือเอาดินจากที่นั้นมาปั้นเป็นหม้อแล้ววางไว้ที่ทางสี่แยก คนทั้งหลายที่ต้องการหม้อเหล่านั้นก็จะซื้อหม้อด้วยการใส่เมล็ดถั่วแดง เมล็ดถั่วเขียว หรือข้าวสารตวงจนเต็มภาชนะแล้วถือเอาหม้อหลีกไปโดยไม่มีความโกลาหลวุ่นวาย*

อย่างไรก็ตาม ในมหาวัสตุดูเหมือนว่าจะมีเหรียญกษาปณ์บางเหรียญที่มีหลายสกุลเงินใช้ในการซื้อขายและในการชำระสินค้า แต่เนื้อความหมายถึงจำนวนเงินที่มีค่าใช้แลกเปลี่ยนแทนสินค้าเท่านั้น เช่น แสนปุราณะ[510] ปุราณะอาจหมายถึงเหรียญกษาปณ์ร่วมสมัย อาจมีเหรียญทองแดง แต่เหรียญทองมีการใช้อย่างแน่นอน การนำเสนอชิ้นส่วนนับพันชิ้นเพื่อเป็นสินสอดทองหมั้นที่น่าพึง

---

[506] นกุละ, สุโฆษะ, ภาณฑกะ เป็นชื่อเครื่องดนตรีแต่ละชนิด

[507] มหาวัสตุ เล่ม 3, 57.

[508] เรื่องเดียวกัน, 147.

[509] มหาวัสตุ เล่ม 1, 232.

[510] ตัวอย่างเนื้อหาส่วนหนึ่งว่า *“.....บุตรอำมาตย์ชื่อวีรยวันตะจึงขายขอนไม้นั้นให้แก่คนทำน้ำหอมด้วยราคาหนึ่งแสนเงินปุราณะ*[510] *แล้วนำเงินหนึ่งแสนปุราณะนั้นมามอบให้สหายผู้มีวัยเสมอกันเหล่านั้น”* (มหาวัสตุ เล่ม 3, 30.)

พอใจซึ่งมอบให้กับเจ้าหญิงในราชวงศ์ ทองจะต้องมีความหมายถึงทองคำแท่ง นอกจากนี้ นิสกะอาจเป็นเหรียญอีกประเภทหนึ่ง ถึงแม้อาจจะเป็นคำที่คลุมเครือซึ่งไม่สามารถแน่ใจถึงความสำคัญที่แน่นอนได้ ในสมัยแห่งพระเวท นิสกะไม่นับว่าเป็นมาตรฐานทั่วไป แต่การให้ทองคำเป็นค่าสังเวย มีข้อความเป็นหลักฐานอ้างอิงว่า นิสกะรวมอยู่ในการบริจาค อาจจะแทนเหรียญ แต่ก็มีกรณีอื่นๆ ที่มีความหมายว่านิสกะเป็นเครื่องประดับทองคำสำหรับคอ

การศึกษา

ศูนย์กลางการศึกษาก่อนพุทธกาลคือตักสิลา ซึ่งเป็นเมืองหลวงในแคว้นคันธาระ มีสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์สั่งสอนวิทยาการแขนงต่าง ๆ แก่ศิษย์ที่มาเล่าเรียนในแถบดินแดนชมพูทวีป เด็กชายที่มีอายุเหมาะสมจะต้องเริ่มศึกษาเรียนรู้ ส่วนใหญ่เมื่อย่างเข้าสู่วัย 7 หรือ 8 ปี แต่โดยแท้จริงแล้ว เด็กเหล่านั้นได้เริ่มเรียนเขียนอ่านกับบิดามารดามาตั้งแต่เกิด เพียงแต่การศึกษาที่เป็นระบบจะต้องเรียนในสำนักของครู ฉะนั้น บิดามารดาจึงส่งบุตรไปเรียนในสำนักของครู เพื่อจะได้มีความรู้ที่หลากหลายและเป็นการเริ่มเรียนอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง

ครู หรืออาจารย์เป็นบุคคลที่ลูกศิษย์ควรให้ความเคารพ มีข้อเท็จจริงที่บ่งบอกถึงลักษณะทางศีลธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ตำแหน่งของครูเปรียบเสมือนบิดา ครูจะดูแลลูกศิษย์และดูแลรักษาความปลอดภัยให้ ในทางกลับกันลูกศิษย์ของเขาต้องรอครูและปฏิบัติตามระเบียบวินัย ลูกศิษย์จะถือไม้เท้า ร่ม และรองเท้าแตะของครูอาจารย์ที่เคารพนับถือ ลูกศิษย์บางคนจ่ายค่าธรรมเนียมครูเป็นเงินสด ส่วนบางคนที่ยากจนกว่าก็ใช้บริการหรืออยู่รับใช้ครูแทนได้หลากหลายวิธี ดังตัวอย่างในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ ซึ่งมีเนื้อความว่า

> *พราหมณ์หนุ่มชื่อเมฆะ เป็นบัณฑิตผู้ฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบ และมีปัญญาหลักแหลม เขาจึงสามารถเรียนมนตร์ได้ทั้งหมดในเวลาไม่นาน ครั้งนั้น เมื่อเขาศึกษาบทเรียนในพระเวทจบแล้วจึงออกจากภูเขาหิมวันต์ (หิมาลัย) ลงมายังหัวเมือง ด้วยคิดว่า “เราจะไปแสวงหาทรัพย์เพื่อมาจ่ายค่าเล่าเรียนแก่อาจารย์” เขาถือไม้เท้า หม้อน้ำ ร่ม รองเท้าแตะ และผ้านุ่งอาบน้ำเดินผ่านเข้าไปยังเขตแดนของหมู่บ้าน เมือง และนิคมแห่งใด ที่แห่งนั้นก็กลายเป็นที่ที่ปราศจากโรคภัยและไม่มีความทุกข์ เพราะเดชานุภาพของเมฆมาณพ*[511]

การศึกษาที่ได้รับจากสำนักของครูนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีระเบียบวินัยอย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นระบบ หลังจากผ่านขั้นตอนการศึกษาเบื้องต้นแล้ว ลูกศิษย์จะต้องปฏิบัติตามหลักสูตรที่ออกแบบมาโดยเฉพาะเพื่อให้เหมาะกับอาชีพในอนาคตของเขาเอง ตัวอย่างเช่น เจ้าชายจะเข้าร่วมหลักสูตรการฝึกอบรมพิเศษที่ประกอบด้วยความรู้ทุกแขนงที่เกี่ยวข้องกับการบริหารปกครองบ้านเมืองและการต่อสู้ เพราะในวรรณะกษัตริย์มีหน้าที่หลักคือการบริหารปกครองบ้านเมือง และปกป้องภัยจากศัตรู

---

[511] มหาวัสตุ เล่ม 1, 159.

ที่มารุกรานอาณาเขตในปกครองของตนเอง เช่นเดียวกันกับเด็กหนุ่มในวรรณะพราหมณ์ซึ่งต่อไปจะประกอบอาชีพนักวิชาการ ครูบาอาจารย์ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ก็ต้องเล่าเรียนตามหลักสูตรแยกต่างหากซึ่งเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระเวท บทสวดมนต์ และวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพให้เหมาะสมในวรรณะของตนได้ ครูจะใช้เสียงเป็นสื่อการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกศิษย์ ฉะนั้น ลูกศิษย์ที่ติดตามครูที่พูดออกเสียงในบทเรียนจึงมุ่งมั่นที่จะจดจำทุกคำพูดในการบรรยาย นอกจากนี้หนังสือก็อาจเป็นสื่อการสอนอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในสมัยนั้น แม้ว่าข้อความดังกล่าวจะไม่มีการอ้างอิงว่ามีหนังสือเป็นสื่อการสอนก็ตาม แต่ก็มีการหลักฐานอ้างอิงถึงการเขียนจดหมาย ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นการยืนยันได้ว่า ได้มีการเขียนจดหมายเป็นเครื่องมือสื่อสารเกิดขึ้นในช่วงนั้นแล้ว

แม้การศึกษาจะเกิดขึ้นได้ตลอดชีวิต แต่โดยปกติแล้วไม่ควรจะศึกษาในระบบแบบแผนเกินอายุ 48 ปี เพราะจะต้องเผื่อเวลาไว้สำหรับการนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพด้วยเช่นกัน แต่นี้ก็ไม่ใช่หลักที่ต้องยึดถือเสมอไป เพราะโดยปกติทั่วไปแล้วนักเรียนมักออกจากสำนักของครูทันทีที่เรียนจบหลักสูตร ได้มีการมอบของขวัญตามธรรมเนียมแก่ครู ซึ่งรวมถึงม่านบังแดด รองเท้า ไม้เท้า หม้อน้ำ และเสื้อคลุมจากป่านด้วย จากนั้นก็ลาไปประกอบอาชีพตามที่ได้ศึกษาอย่างดีแล้วต่อไป

คัมภีร์มหาวัสตุยังกล่าวถึงการศึกษาที่ส่งเสริมและจัดให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของผู้ศึกษาในแต่ละวรรณะ กล่าวคือ

1. ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ ศึกษาเกี่ยวกับการอ่าน การเขียน การบัญชี การใช้นิ้วคำนวณ การใช้รหัสช่วยจำ การขี่ช้าง การขี่ม้า การยิงธนู การใช้ไม้ไผ่ การกระโดด การใช้ความเร็ว การว่ายน้ำ ความชำนาญในการยิงธนู การรบ การตัด การทำลาย การเป็นผู้นำในการรบและมายาของกษัตริย์[512] เป็นต้น

2. ผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ ศึกษาไตรเพทและรอบรู้ในเวทางคศาสตร์ทั้งหกสาขา เชี่ยวชาญในการจำแนกอักษร (วิเคราะห์คำศัพท์) ซึ่งมีอิติหาสะ (ประวัติศาสตร์) เป็นที่ห้า มีความแตกฉานในคัมภีร์นิฆัณฑุ (พจนานุกรม) และคัมภีร์เกฏุภะ (ตำราพิธีกรรม) และต้องทำหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้ฉลาดของพวกพราหมณ์หนุ่ม และสอนพราหมณ์หนุ่มสืบทอดต่อไป[513] เป็นต้น

3. ผู้ที่เกิดในวรรณะแพศย์ ศึกษาการค้าขาย การทำเครื่องประดับ เช่น ทำสร้อยไข่มุก แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ แก้วผลึก ปะการัง และทับทิม[514] เป็นต้น

4. ส่วนผู้ที่เกิดในวรรณะศูทรจะไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา

---

[512] มหาวัสตุ เล่ม 2, 316.

[513] มหาวัสตุ เล่ม 1, 159.

[514] มหาวัสตุ เล่ม 2, 347.

การศึกษาจึงมีความแพร่หลายตามระบบวรรณะ ซึ่งผู้เรียนจะต้องเสาะแสวงหาครูอาจารย์ที่คิดว่าดี เก่ง เหมาะสมตามแต่ละฐานะหรือวรรณะ มีการเข้าไปฝากตัวเป็นศิษย์ แล้วตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ อยู่กินในสำนักของอาจารย์เป็นเวลานาน การเรียนการสอนขึ้นอยู่กับสภาวะของผู้เรียนว่าอยู่ในวรรณะใด ตระกูลใดเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้องเล่าเรียนให้เหมาะสมกับวิชาการสำหรับวรรณะนั้น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในยุคระบบวรรณะ

วัฒนธรรมประเพณี

อินเดียเป็นแหล่งรวมประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมาย บางอย่างได้ดำเนินสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตก่อนพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าการสืบต่อวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ไว้ได้มากมายนั้นแสดงถึงความเชื่อมั่นศรัทธาในหลักปฏิบัติที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์สืบต่อกันมา ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ของพระพุทธศาสนาก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในยุคสมัยที่แต่งคัมภีร์หลายประการ ดังนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพิธีกรรม เทศกาล อาหารและเครื่องดื่ม เครื่องประดับ ดังที่ได้ศึกษาจากคัมภีร์ไปตามลำดับ

พิธีกรรม

ในมหาวัสตุอวทานได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ บางพิธีกรรมยังส่งต่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวไว้จนถึงปัจจุบัน มีตัวอย่างพิธีกรรมที่สำคัญดังนี้

- <u>พิธีกรรมการบูชายัญ</u>

ลักษณะการบูชายัญหรือทำพลีกรรมนั้นจะนำเอาสิ่งที่ใช้บูชา เช่น เลือดสัตว์ เนื้อสัตว์ ขนม นมเนย ใส่เข้าไปในกองไฟโดยถือว่า ไฟเป็นทูตของเทพเจ้า สิ่งที่ใช้บูชาจะหมดไปเพราะไฟเผา เปรียบเหมือนกับว่าเทพเจ้าได้เสวยแล้ว ควันไฟที่ลอยพุ่งขึ้นสู่เบื้องบน ถือว่าเป็นสื่อกลางหรือสื่อสารให้เทพเจ้าบนสวรรค์ได้รับทราบการกระทำของตนเอง[515]

การบูชายัญจึงเป็นพิธีกรรมที่ต้องนำสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ไม่เว้นสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้าและไม่มีเท้าทั้งหมดมาทำพิธีบูชายัญ และก่อนทำพิธีนี้จะต้องทำปะรำพิธีพร้อมเตรียมอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องทุกอย่างไว้ให้พร้อม พระราชาต้องทรงสนานพระเศียร เปลื้องพระภูษา เปลือยพระวรกาย เสด็จขึ้นไปบนปราสาทชั้นบน จากนั้นจึงเริ่มทำการบูชาด้วยการเอาธูปที่ทำจากดอกไม้มีกลิ่นหอม ทรงประนมหัตถ์ประคองอัญชลีน้อมไหว้ทิศทั้งสี่ พร้อมทั้งตรัสเชิญเหล่าฤษีผู้บรรลุฌานสี่ รู้แจ้งอภิญญาห้า มีฤทธิ์และอานุภาพมาก ที่ประจำอยู่ทั้ง 4 ทิศให้มายังปะรำพิธีบูชายัญ เมื่อฤษีเหล่านั้นเหาะมาแล้ว พระราชาจะทรงเชิญเหล่าฤษีให้ตรวจดูความพร้อมและความเรียบร้อยของปะรำและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีเพื่อขอคำแนะนำ ของบูชาต้องหามาจนกว่าจะครบจึงจะเริ่มพิธีกรรมดังกล่าวได้ ในการนี้จะมีการเชิญพระราชาจากที่ต่าง ๆ หลายร้อยพระองค์มาร่วมงานด้วย ซึ่งในพิธีนี้จะต้องฆ่า

---

[515] สุจิตรา รณรื่น, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, 2538), 13.

สัตว์ที่นำมาบูชายัญทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่าสัตว์ที่ถูกฆ่าในพิธีนี้จะได้ขึ้นสวรรค์และจะบังเกิดในสวรรค์เท่ากับจำนวนของสัตว์ที่ถูกฆ่า จนเป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์กล่าวยับยั้งพิธีนี้และอธิบายหลักกุศลกรรมบถ 10 ให้พระราชาได้คิด มีสติ ปล่อยสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดเป็นอิสระ แล้วหันมาทำทาน รักษาศีล ประพฤติธรรม ซึ่งพิธีบูชายัญนี้ได้กล่าวถึงไว้ในกินรีชาดก[516] มีเนื้อความส่วนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

> *ครั้งนั้นพระเจ้าสุจันทริมะทรงรับสั่งให้ตระเตรียมการบูชายัญที่ยิ่งใหญ่ว่า "เราจักบูชายัญด้วยสิ่งมีชีวิตทุกชนิด" พระองค์จึงได้สั่งพวกนายพรานทุกคนที่อยู่ในแคว้นของพระองค์ว่า "เราจักบูชายัญด้วยสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด พวกท่านจงนำสิ่งมีชีวิตทุกชนิดมา ทั้งสิ่งมีชีวิตที่อยู่บนบก ทั้งไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า และมีหลายเท้า" พระองค์ทรงรับสั่งแม้กระทั่งชาวประมงว่า "พวกท่านจงนำสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในน้ำทุกชนิดมา เราจักบูชายัญด้วยสิ่งมีชีวิตทั้งปวง"*
>
> *... เมื่อปะรำพิธีบูชายัญของพระเจ้าสุจันทริมะได้เตรียมอุปกรณ์ทุกอย่างไว้พร้อมแล้ว จากนั้นพระราชาจึงทรงสนานพระเศียร เปลื้องพระภูษา เปลือยพระวรกาย เสด็จขึ้นสู่ปราสาทชั้นบน แล้วทำการบูชาด้วยธูปที่ทำด้วยดอกไม้มีกลิ่นหอม ทรงประคองอัญชลีน้อมไหว้ทิศทั้งสี่แล้วตรัสว่า "ข้าพเจ้าขออัญเชิญฤษีทั้งหลายผู้มีโชค ผู้ได้บรรลุฌานสี่ รู้แจ้งอภิญญาห้า มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เหาะไปในอากาศได้ ผู้ประจำในทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตกและทิศเหนือมายังปะรำพิธีบูชายัญนี้" ครั้งนั้นฤษีทั้งหลายผู้ได้บรรลุฌานสี่ รู้แจ้งอภิญญาห้า มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก จึงทำสมาธิเหาะไปยังปะรำพิธีบูชายัญทางอากาศด้วยฤทธิ์ ครั้งนั้นพระเจ้าสุจันทริมะทอดพระเนตรเห็นฤษีเหล่านั้นมาที่ปะรำพิธีบูชายัญจึงมีพระทัยยินดีและเกิดปีติโสมนัส ทรงกราบลงแทบเท้าฤษีเหล่านั้นแล้วตรัสคำนี้ว่า "ขอท่านผู้มีโชคทั้งหลายจงตรวจดูปะรำพิธีบูชายัญว่ามีของครบถ้วนบริบูรณ์หรือไม่" ครั้งนั้น ฤษีเหล่านั้นเมื่อตรวจดูแล้วจึงถวายพระพรคำนี้แด่พระเจ้าสุจันทริมะว่า "ข้าแต่มหาราช ปะรำพิธีบูชายัญมีของทุกอย่างครบถ้วน ขาดเพียงสิ่งเดียว" พระราชาตรัสถามว่า "ขาดอะไร" ฤษีทั้งหลายถวายพระพรว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขาดกินนรี" ครั้งนั้น พระเจ้าสุจันทริมะจึงรับสั่งนายพรานทั้งหลายว่า "ฤษีผู้มีโชคเหล่านี้ต้องการกินนรีมาไว้ในปะรำพิธีบูชายัญ พวกท่านจงไป จงพยายามนำกินนรีมาให้เรา" เป็นต้น*

- <u>พิธีตั้งชื่อหรือขนานพระนาม</u>

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่าพิธีนี้จะกระทำหลังเด็กคลอดแล้วกี่วัน แต่ได้กล่าวถึงพิธีนี้ว่า ได้มีการเฉลิมฉลอง 7 วัน 7 คืน ซึ่งจะมีการเชื้อเชิญเหล่าญาติสนิทมิตรสหายมาร่วมพิธี ในพิธีดังกล่าวจะมีพราหมณ์เป็นผู้กระทำพิธีให้ โดยถือว่าเด็กแรกเกิดจนถึงวันตั้งชื่อเป็นช่วงเวลาที่เด็กไม่สะอาดบริสุทธิ์ในครอบครัว ฉะนั้น การทำพิธีตั้งชื่อเป็นการทำความบริสุทธิ์ให้แก่เด็กและครอบครัวด้วย ชาวฮินดูจึงให้ความสำคัญกับการตั้งชื่อเด็กมาก พราหมณ์โหราจารย์จะประชุม

---

[516] มหาวัสตุ เล่ม 2, 80-82.

ปรึกษากันตรวจสอบตำรา นักษัตรที่เด็กเกิด หรือตั้งชื่อตามลักษณะพิเศษที่เด็กเกิดมา ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้มีตัวอย่างเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีตั้งชื่อไว้ในกุศชาดก[517] ว่า

> *ครั้งนั้น ในปัจฉิมยามแห่งราตรีอันเป็นกาลสมัยที่อรุณทอแสง พระกุมารผู้น่าเลื่อมใส งดงามมีลักษณะเรียบร้อยและมีผิวพรรณเปล่งปลั่งดั่งทอง ได้ปรากฏขึ้นจากลำอ้อยนั้นทางโคนต้น ครั้งนั้นพระเทวีสุรุจิราทรงรับพระกุมารนั้นไว้ ฝ่ายพระเจ้าสุพันธุทอดพระเนตรเห็นพระกุมารนั้นปรากฏขึ้นจากลำอ้อย จึงมีความประหลาดพระทัยว่า "น่าอัศจรรย์ที่สัตว์เช่นนี้ปรากฏขึ้นจากลำอ้อย" ครั้งนั้น พระเจ้าสุพันธุทรงประกอบพิธีเฉลิมฉลองการประสูติที่น่ารื่นรมย์แก่พระกุมารตลอดเจ็ดคืน ทรงแจกข้าว น้ำ ของเคี้ยวของบริโภค ของหอม มาลัย เครื่องลูบไล้และผ้า ทรงแจกน้ำมันงาเนยใส และเครื่องดื่มชนิดต่างๆ แก่สมณะและพราหมณ์ คนกำพร้า คนเร่ร่อนและมวลมหาชนอื่นๆ ด้วย หมู่พระญาติก็มาประชุมกันเป็นหมู่ใหญ่ พระราชาหลายร้อยพระองค์ก็เสด็จมาพร้อมกัน พราหมณ์หลายพันคนก็มาพร้อมกัน ความบันเทิงยิ่งใหญ่เป็นไปในพระราชวังของพระเจ้าสุพันธุ เครื่องดนตรีหลายร้อยอย่างถูกบรรเลงและการขับร้องหลายร้อยอย่างได้ดำเนินไป พระนครทั้งหมดได้มีการเฉลิมฉลองตลอดสัปดาห์ ลำดับนั้น พระราชาทรงประกอบพิธีเฉลิมฉลองการประสูติตลอดสัปดาห์ ครั้นล่วงพ้นหนึ่งสัปดาห์แล้ว แต่นั้นพระเจ้าสุพันธุทรงเชิญพราหมณ์ ปุโรหิต และราชาจารย์ทั้งหลายมาปรึกษาว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงขนานพระนามที่เหมาะสมแก่พระกุมารเถิด" ครั้งนั้น พราหมณ์ ปุโรหิต และราชาจารย์เหล่านั้นมีความคิดว่า "พระกุมารนี้ประสูติจากลำอ้อย ขอพระกุมารนี้จงมีพระนามว่าอิกษวากุเถิด" ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นจึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่มหาราช เนื่องจากพระกุมารนี้ประสูติจากลำอ้อย ขอพระกุมารนี้จงมีพระนามว่าอิกษวากุเถิด" ครั้งนั้น พระเจ้าสุพันธุนั้นได้สดับพระนามของพระกุมารจากสำนักของพราหมณ์ทั้งหลายก็ทรงมีความปีติยินดี พระองค์จึงได้ขนานพระนามเช่นนั้นแก่พระกุมาร แม้คนอื่นๆ เมื่อได้ยินพระนามของพระกุมารต่างก็ยินดี ครั้งนั้น พระเจ้าสุพันธุทรงพระราชทานเลี้ยงของเคี้ยวของบริโภคมากมายแก่พราหมณ์เหล่านั้น ครั้นพระราชทานเงินและทองมากมายแล้วจึงส่งกลับไป*

และเนื้อความที่ปรากฏในกุศชาดก[518] อีกตอนหนึ่งมีว่า

> *ครั้งนั้น พระเจ้าอิกษวากุนั้นได้สดับเกี่ยวกับรูปพรรณของพระกุมาร 499 พระองค์เหล่านั้นแล้วก็ทรงเบิกบานยินดี พระราชาทรงทำพิธีฉลองการประสูติที่น่ารื่นรมย์ตลอดสัปดาห์แก่พระกุมารผู้มีรูปงดงามเหล่านั้น ยกเว้นพระโอรสของพระนางอลินทา (พระราชา) ทรงให้แจกข้าว น้ำ ของเคี้ยวของบริโภค ผ้า ของหอม มาลัย เครื่องลูบไล้ ทรงให้แจกน้ำมันงา น้ำมันเนยใส และเครื่องดื่มชนิดต่างๆ แก่คนอื่นในบรรดาสมณะ พราหมณ์ คนกำพร้าและคนจรจัดทั้งหลาย ทรงแต่งตั้งแม่นมสี่คนเพื่อพระกุมารแต่ละพระองค์ คนหนึ่งนวดน้ำมันแก่พระกุมารและกล่อมให้หลับ คนหนึ่งเช็ดอุจจาระและปัสสาวะ คนหนึ่งให้นม อีกคนหนึ่งอุ้มด้วยแขน พระราชา*

---

[517] มหาวัสตุ เล่ม 2, 315-316.

[518] มหาวัสตุ เล่ม 2, 323.

ไม่ได้พระราชทานแม่นมแก่พระโอรสของพระนางอลินทาเทวี แต่พระองค์ทรงพระราชทานหญิงรับใช้ส่วนพระองค์คนหนึ่งแก่พระนางอลินทาเทวี ครั้งนั้น พระกุมารเหล่านั้นทรงเจริญวัยและทรงเติบโตขึ้นด้วยประการฉะนี้ จากนั้น พระเจ้าอิกษวากุทรงขนานพระนามที่มีคำว่ากุศะแก่พระกุมารทั้ง 500 พระองค์เหล่านั้น พระองค์ทรงขนานพระนามที่มีคำว่ากุศะแก่พระกุมารทั้งหมดเป็นต้นอย่างนี้ คือ องค์หนึ่งมีพระนามว่าอินทรกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าพรหมกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าเทวกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่ากุสุมกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าทรุมกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่ารัตนกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าฤษิกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่ามหากุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าหังสกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่าโกรญจกุศะ องค์หนึ่งมีพระนามว่ามยุรกุศะ (แต่) ทรงขนานพระนามพระโอรสของพระนางอลินทาเทวีว่ากุศะอย่างเดียว

เนื้อความที่ปรากฏในคังคปาลชาดก[519] ว่า

ต่อมา เด็กชายทั้งสองได้กระทำกาละพร้อมกันในเมืองพาราณสีนั่นเองเพราะความสิ้นอายุและสิ้นกรรม คนหนึ่งไปเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชาในราชตระกูล อีกคนหนึ่งไปเกิดในครรภ์ของภรรยาปุโรหิตในตระกูลปุโรหิต ทั้งมเหสีของพระราชาและภรรยาของปุโรหิตได้คลอดลูกในเวลาเดียวกัน เด็ก 2 คนนั้นเป็นผู้ชาย พวกเขาจึงทำพิธีฉลองการประสูติและการเกิดของเด็กทั้งสองนั้นตลอด 7 วัน หลังจาก 7 วัน พระราชาได้ขนานพระนามพระโอรสว่า “พรหมทัต” ส่วนปุโรหิตได้ตั้งชื่อบุตรของตนว่า “อุปกะ” พวกเขาได้จัดหาแม่นมที่เหมาะสมมาทำหน้าที่เลี้ยงดู พระราชโอรสและบุตรของปุโรหิตจึงเจริญเติบโตขึ้นราวกับดอกอุบล ดอกปทุม ดอกโกมุท และดอกบุณฑริก

- <u>พิธีแต่งงาน</u>

ชายหนุ่มหลังจากสำเร็จการศึกษาและประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งจนเชี่ยวชาญแล้วก็จะเริ่มสร้างฐานะมีครอบครัว การแต่งงานจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างครอบครัว ผ่านการมีเพื่อนใหม่และการติดต่อกับคนแปลกหน้า มีความรัก รวมถึงความยินยอมของผู้ปกครอง การพิจารณาเรื่องวรรณะหรือความแตกต่างทางชนชั้นแทบจะไม่ปรากฏให้เห็น ดังตัวอย่างในคังคปาลชาดก[520] ที่กล่าวถึงพราหมณ์หนุ่มอุปกะหลงรักหญิงสาว พยายามจนนางใจอ่อนและรับรักเขาในเทศกาลคืนวันเพ็ญ ได้เฉลิมฉลองเทศกาลนั้นกะนางอย่างมีความสุข ได้เบิกบานใจได้เดินร้องเพลงไปริมแม่น้ำท่ามกลางไอแดดที่ร้อนแผดเผาอย่างมีความสุข และตัวอย่างความรักที่น่าอัศจรรย์ใจเป็นเรื่องของบุตรอำมาตย์และหญิงคณิกาซึ่งนางได้ตกหลุมรักเขาทันทีที่พบหน้า จึงได้เชิญเขาและปรนนิบัติบำเรอเขาอย่างดียิ่ง รวมทั้งความรักของพระราชกุมารที่บรรทมหลับอยู่ในราชยานกับพระธิดาที่พบเขาขณะที่กำลังหลับนั้น ได้เกิดความรักขึ้นทันทีตั้งแต่แรกเห็น โดยเชื่อว่าความรักที่เกิดขึ้นไม่ใช่เรื่องผิดวิสัย แต่

---

[519] มหาวัสตุ เล่ม 3, 141.

[520] เรื่องเดียวกัน, 142.

เป็นเพราะบุพเพสันนิวาสที่ทั้งสองเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน ๆ เป็นปัจจัยส่งเสริม กระทั่งทั้งคู่ได้อภิเษกและปกครองบ้านเมืองในเวลาต่อมา ดังปรากฏในเรื่องปุณยวันตชาดก[521]

จากตัวอย่างข้อมูลเหล่านี้ถือเป็นข้อยกเว้นสำหรับการปฏิบัติทั่วไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในชีวิต เพราะโดยทั่วไป การแต่งงานและกระบวนการแต่งงานทั้งหมดขึ้นอยู่กับบิดามารดา และการพิจารณาเรื่องวรรณะถือเป็นความสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการแต่งงานเช่นนี้ โดยทั่วไป พราหมณ์จะมีภรรยาวรรณะพราหมณ์ และเจ้าชายจะแต่งงานกับเจ้าหญิงที่มีสถานะเดียวกัน การแต่งงานระหว่างครอบครัวต้องมีพื้นฐานสำคัญคือความบริสุทธิ์ของสายเลือด แต่สิ่งเหล่านี้จะไม่มีหากมีการแต่งงานระหว่างวรรณะ เพราะเด็กที่เกิดมาจะจัดเป็นจัณฑาล ซึ่งจากเหตุผลที่มีการแต่งงานในวรรณะเดียวกันก็ใช่ว่าจะได้รับความยินยอมจากบิดามารดาเสมอไป เพราะบางครั้งจำเป็นต้องมีความสามารถหรือมีความเชี่ยวชาญในการประกอบอาชีพด้วย เป็นการยืนยันกับทางบิดามารดาฝ่ายหญิงว่าจะสามารถดูแลบุตรสาวของตนเองได้ ดังตัวอย่างในเรื่องอมราชาดก[522] ซึ่งเนื้อหากล่าวถึงบิดาของนางอมราไม่ยอมยกนางให้กับมเหาษธะจนกว่าจะแสดงความสามารถในฝีมือทำให้เป็นที่ยอมรับเท่านั้นจึงจะยินยอมให้แต่งงานกัน และเขาก็สามารถแสดงผลงานจนทำให้บิดาของนางยอมรับยกนางให้แต่งงานกับเขาในที่สุด และอีกเรื่องซึ่งถือเป็นธรรมดาที่เกิดขึ้น คือศิษย์ที่เก่งที่สุดในสำนักของครูจะได้แต่งงานกับธิดาของครูเจ้าของสำนักนั้น

สามีภรรยาจะมีชีวิตแต่งงานที่มีความสุขได้ก็ต่อเมื่อทั้งคู่มีความเท่าเทียมกันในทุกด้าน แต่กระนั้นคนที่น่าเกลียดก็ยังอยากมีเจ้าสาวสวย และหญิงหลังค่อมก็ไม่ยอมรับชายชราเป็นสามีของเธอ แต่ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ผู้ชายสามารถหาภรรยาได้โดยการจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้กับบิดาของฝ่ายหญิงเพื่อจะนำนางมาเป็นภรรยา หลังจากนั้นจึงได้แต่งงานใช้ชีวิตด้วยกัน

ในบางกรณี พราหมณ์ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดหาเจ้าสาวและจัดงานพิธีสมรสถวายแก่กษัตริย์ ดังตัวอย่างรายละเอียดในเรื่องกุศชาดก[523] แสดงให้เห็นว่า การแต่งงานเป็นการจัดการของผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ ไม่มีสิทธิ์เลือกคู่ครองเอง และกว่าภรรยาจะรู้ว่ามีสามีอัปลักษณ์ก็ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันก่อนแล้ว หลังจากได้เห็นหน้าตาของสามีจึงเป็นเหตุให้นางรับไม่ได้ หนีกลับบ้านเมืองของตนเอง สามีจึงต้องใช้ความพยายามทุกอย่างเพื่อให้นางกลับมาใช้ชีวิตร่วมกับตนดังเดิม

การมีเพื่อนคู่ชีวิตอยู่ด้วยกันตลอดชีวิตนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องขึ้นอยู่กับความรัก ความภักดี และความเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น ในการแต่งงาน สามีและภรรยาควรจะมีความผูกพันกัน ไม่ทอดทิ้งกัน การให้และรับสินสอดทองหมั้นนั้นเป็นหลักปฏิบัติทั่วไปที่สังคมยอมรับ การแต่งงานยังถือเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ชีวิตสมบูรณ์ ตราบใดที่ยังไม่ได้แต่งงานและไม่ได้ให้กำเนิดบุตรชาย

---

[521] เรื่องเดียวกัน, 33.

[522] มหาวัสตุ เล่ม 2, 75-76.

[523] เรื่องเดียวกัน, 313-365.

ชีวิตก็ยังถือว่าไม่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ การแบกรับหน้าที่ความรับผิดชอบในชีวิตสมรสและกลายเป็นเจ้าของบ้านนั้น สามีและภริยาจึงมีความผูกพันกัน ในการหาเลี้ยงครอบครัวเป็นหน้าที่ของสามี ส่วนภริยามีหน้าที่ดูแลบ้าน และร่วมกันให้กำเนิดบุตรเพื่อสืบต่อวงศ์ตระกูลต่อไป

พิธีแต่งงานไม่เพียงแต่เป็นความจำเป็นทางสังคมเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ทางศาสนาด้วย ในสมัยอุปนิษัทสังคมฮินดูได้มีระบบอาศรมธรรมขึ้นมา ชาวฮินดูจะต้องประพฤติตามทุก ๆ อาศรม จนกว่าจะได้บรรลุโมกษะ การแต่งงานอยู่ในระยะที่ 2 ของชีวิต คือ ช่วงคฤหัสถ์ เป็นช่วงที่คู่บ่าวสาวตกลงใจจะสืบสกุล การแต่งงานแบ่งเป็น 8 ชนิด[524] คือ

1. พรหมวิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ชาวฮินดูถือว่าประเสริฐที่สุด บิดาได้ยกลูกสาวของตนให้แก่ชายผู้มีความประพฤติและการศึกษาดี ฝ่ายชายเองก็ยอมรักฝ่ายหญิงไว้เป็นภรรยาอย่างเต็มใจและให้เกียรติโดยไม่เรียกสินสอดทองหมั้นใด ๆ ทั้งสิ้น

2. ไทววิวาหะ การแต่งงานที่บิดาของฝ่ายหญิงได้มอบบุตรสาวของตนแก่ฤษีผู้นำพิธีบูชายัญในฐานะเป็นทักษิณา หรือเครื่องบูชายัญ

3. อารษวิวาหะ การแต่งงานที่ฝ่ายชายมอบโคหรือกระบือ หรือทั้งสองอย่างแก่บิดาฝ่ายเจ้าสาว แล้วได้แต่งงานกับลูกสาวของเขา

4. ประชาปัตยวิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายและบิดาเจ้าสาวตกลงใจกันโดยมีเงื่อนไข เช่น จะประกอบธุรกิจการงาน หรือทำหน้าที่ทางศาสนาบางอย่างร่วมกัน เป็นต้น

5. อสุรวิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายให้ทรัพย์สินเงินทองแก่ญาติฝ่ายหญิง หรือให้แก่เจ้าสาวแล้วได้แต่งงานกับเธอ

6. คานธรววิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงร่วมกันจัดขึ้นเองจากความพอใจของทั้งสองคน โดยที่พ่อแม่และญาติของทั้งสองฝ่ายไม่ได้รับทราบด้วย

7. รากษสวิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายใช้กำลังบังคับแย่งชิงและขู่เข็ญฝ่ายหญิง หลังจากที่ได้ทำร้ายพ่อแม่และญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงแล้ว

8. ไปศาจวิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายหญิงถูกล่อลวง มอมยา หรือถูกลักหลับ ลักษณะนี้เป็นการแต่งงานที่ชาวฮินดูดูถูกเหยียดหยามมากที่สุด

ส่วนรายละเอียดระหว่างการทำพิธีแต่งงานมีดังนี้

1. กันยาทาน บิดามารดาและญาติของฝ่ายหญิงจะมอบบุตรสาวของตนให้เจ้าบ่าว และเจ้าบ่าวจะให้สัญญาว่าจะครองชีวิตคู่ตามอุดมคติของศาสนาฮินดู คือ เพื่อธรรม อรรถะ กามะ และโมกษะ

---

[524] ปัทมา นาควรรณ, **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวยาวทานเรื่องที่ 1-19**, 425; อ้างอิงจาก Rajbali Pandey, **Hindu Saṃskāra** (Delhi: Motilal Banarsidass, 1978) 156-169; และวิทยา ศักยาภินันท์, **ศาสนาฮินดู** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549), 106-108.

2. ปาณิครหณะ เจ้าบ่าวจะยื่นมือไปจับมือเจ้าสาวพร้อม ๆ กับสวดคาถาจากโศลกในพระเวทซึ่งมีใจความว่า ผมจับมือคุณไว้ในมือของผมเป็นสัญลักษณ์ว่า เราจะใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข

3. ลาชาโหมะ พี่ชายน้องชาย หรือตัวแทนเจ้าสาวจะใส่ข้าวเปลือกคั่วในมือเจ้าสาว จากนั้น เจ้าสาวจะเอาใส่ในมือเจ้าบ่าวต่อ การสังเวยด้วยข้าวเปลือกคั่วนี้เป็นการอุทิศแด่เทพอารยมัน วรุณ ปูศานะ และอัคนี เพ่อว่า เทพทั้งสี่จะช่วยให้เจ้าสาวพ้นทุกข์ในสังสารวัฏ

4. อัคนีประทักษิณา คือ เดินประทักษิณในพิธีนี้ เจ้าบ่าวจะจูงแขนเจ้าสาวเดินรอบแท่นบูชาไฟสามรอบ ขณะที่พราหมณ์ผู้ทำพิธีจะสวดคาถาจากโศลกในพระเวทไปด้วย

5. อัษมาโรหนะ เพื่อให้เจ้าสาวมีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อเจ้าบ่าวอย่างไม่เสื่อมคลาย เจ้าบ่าวจะให้เจ้าสาวใช้เท้าขวาเหยียบบนก้อนหิน ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือแท่นบูชาไฟ

6. สัปตปที เจ้าบ่าวจะจูงแขนเจ้าสาวก้าวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เจ็ดก้าว แต่ละก้าวแทนสัญญาที่เจ้าบ่าวมีต่อเจ้าสาว

7. สินทูรทาน เจ้าบ่าวจะโรยด้วยสังข์ที่มีผงสีแดงตรงแสกผมกลางศีรษะเจ้าสาว พิธีแต่งงานจะสิ้นสุดลงด้วยการที่แขกที่มาร่วมงานอวยพรให้คู่บ่าวสาว

พิธีแต่งงานเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่พบในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน ถึงแม้จะไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของพิธีแต่งงานมากนัก แต่ก็สามารถแยกประเภทรูปแบบของการแต่งงานได้ ตัวอย่างการแต่งงานที่เจ้าบ่าวไปขอเจ้าสาวโดยที่บิดาของเจ้าสาวพอใจและยินดียกลูกสาวให้ซึ่งกล่าวถึงไว้ในกุศชาดก[525] มีเนื้อความว่า

> *ครั้งนั้น อำมาตย์ มนตรี พราหมณ์ ปุโรหิตและราชาจารย์แม้เหล่านั้นเดินทางไปถึงเมืองชื่อว่ากันยกุพชะในชนบทชื่อศูรเสนะตามลำดับ ครั้งนั้น พวกเขาได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าเมนทรกะผู้เป็นราชาแห่งมัทรกะถึงที่ประทับ เมื่อถวายพระพรพระราชาและยืนอยู่เบื้องพระพักตร์แล้วจึงกราบทูลคำนี้ว่า “ข้าแต่มหาราช พระเจ้ากุศะผู้เป็นบุตรเขยของพระองค์ทรงถามถึงสุขภาพของพระองค์พร้อมทั้งบริวาร ขอพระองค์ได้โปรดพระราชทานพระธิดาสุทรรศนาแก่หม่อมฉันเพื่อเป็นมเหสีตามที่มหาราชทรงให้สัญญาไว้เถิด” ครั้งนั้น พระเจ้ามเหนทรกะกำลังสำราญพระทัยกับอำมาตย์ มนตรี พราหมณ์ ปุโรหิตและราชาจารย์เหล่านั้น จึงพระราชทานผ้า เครื่องประดับ และเครื่องบริโภคทั้งหลายอันควรแก่พระราชา ครั้งนั้น อำมาตย์และมนตรีเหล่านั้นพักอยู่ในเมืองนั้นพอสมควรแก่เวลาแล้วจึงกราบทูลพระเจ้ามเหนทรกะว่า “ข้าแต่มหาราช พวกข้าพระองค์พำนักอยู่นานแล้ว ขอพระองค์จงประกอบพิธีวิวาห์เถิด พวกข้าพระองค์จะกลับไป” ครั้งนั้น พระเจ้ามเหนทรกะนั้น ทรงประกอบพิธีวิวาห์ด้วยราชฤทธิ์อันยิ่งใหญ่และด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ที่มีเสียงโห่ร้องเสียงกลองเภรี เสียงกลองมฤทังคะ เสียงกลองปหฏะ และการเป่าสังข์ของหมู่ชนหมู่ใหญ่ แล้วพระราชทานพระธิดาสุทรรศนาเพื่อเป็นพระมเหสีของพระเจ้ากุศะ ครั้งนั้นอำมาตย์และปุโรหิต*

[525] มหาวัสตุ เล่ม 2, 330.

เหล่านั้นครั้นประกอบพิธีวิวาห์แล้วจึงกราบทูลลาพระเจ้ามเหนทรกะกลับไปจนไปถึงป่าใกล้เมืองพาราณสีตามลำดับ ครั้งนั้น พระราชธิดาสุทรรศนาได้รับเชิญเข้าสู่เมืองพาราณสีด้วยเครื่องสักการะอันยิ่งใหญ่และด้วยขบวนเสด็จอันยิ่งใหญ่ด้วยประการฉะนี้ ครั้งนั้นพระราชธิดาสุทรรศนาเมื่อได้รับการอัญเชิญเข้าไปในราชตระกูลจึงเสด็จเข้าไปในที่ที่พระนางอลินทาเทวีผู้เป็นพระสัสสุประทับ เมื่อถวายบังคมแทบพระบาทของพระสัสสุด้วยเศียรเกล้าแล้วจึงประทับอยู่เบื้องหน้า ครั้งนั้น พระนางอลินทา มหาเทวีทอดพระเนตรเห็นหญิงสาวนั้นแล้วทรงมีความปีติยินดีและมีความโสมนัส

หรือตัวอย่างการแต่งงานที่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจับมือกันเดินรอบกองไฟ ก็มีกล่าวไว้ในนลินีชาดก[526] ดังมีเนื้อความว่า

เมื่อฤษีหนุ่มได้ฟังดาบสินีเหล่านั้น เขาพร้อมด้วยราชกุมารีนลินีจึงกลับไปอาศรมชื่อสาหัญชนีเพื่อพบฤษีกาศยปะผู้เป็นบิดา เมื่อกราบแทบเท้าของบิดาแล้วจึงบอกเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดพร้อมกับราชกุมารีนลินี ฤษีนั้นมีความคิดดังนี้ว่า “ฤษีหนุ่มนี้ไม่อาจอยู่ในอาศรมนี้ได้โดยเว้นจากราชกุมารีนลินี คนทั้งสองนั้นมีความผูกพันและมีความรักต่อกันและกัน” ฤษีนั้นจึงกล่าวกะฤษีหนุ่มชื่อเอกศฤงคะผู้เป็นบุตรของตนว่า “ลูกเอ๋ย ราชกุมารีนลินีนี้ได้แต่งงานกับเจ้าแล้ว เมื่อเจ้าได้อ้างพระอัคนีเป็นพยาน ประกอบพิธีด้วยน้ำและจับมือกัน นี้คือภรรยาของเจ้าและเจ้าก็เป็นสามีของนาง เจ้าทั้งสองไม่อาจทอดทิ้งกันและกันได้ จงไปสู่เมืองพาราณสีกับนางเถิด” ครั้งนั้น คนทั้งสองจึงกราบแทบเท้าของฤษี ทำประทักษิณ และไหว้แม่กวางแล้วจึงไปสู่เมืองพาราณสี เมื่อถึงแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากาศี พระราชาได้พระราชทานพระตำหนักที่เหมาะสมพร้อมด้วยบริวาร พรมเบาะที่นุ่ม และเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงแก่ฤษีหนุ่ม แล้วได้อภิเษกเขาในตำแหน่งพระยุพราช

นอกจากนี้ในปทุมาวตีชาดก[527] ก็ได้กล่าวถึงพิธีแต่งงานเหมือนตัวอย่างข้างต้นซึ่งมีเนื้อความว่า

ครั้งนั้น เหล่าอำมาตย์ผู้คอยสนองงานของพระราชาจึงพานางสนมฝ่ายในไปยังอุทยานนั้นทันที พร้อมทั้งนำเสื้อผ้าอาภรณ์ไปให้ปทุมาวตีผู้เป็นธิดาฤษี เชิญพราหมณ์ปุโรหิตและราชครูไปด้วย แม้ชาวเมืองซึ่งมีเศรษฐีเป็นประธานก็พากันออกไป แม้หมู่พ่อค้าซึ่งมีหัวหน้าพ่อค้าเป็นประธานก็พากันออกไป ผู้ประกอบอาชีพทั้ง 18 สาขาก็พากันออกไป เหล่าอำมาตย์ผู้คอยสนองงาน คนสำคัญในเมือง พราหมณ์ ปุโรหิต ราชครูของพระเจ้าพรหมทัตได้เห็นปทุมาวตีผู้เป็นธิดาฤษีประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงเป็นผู้น่ารัก น่าชม และมีผิวพรรณผุดผ่อง (ครั้งนั้น) ปทุมาวตีได้กระทำประทักษิณรอบกองไฟกับพระเจ้าพรหมทัต เมื่อเธอประทับรอยเท้าลงในที่ใด ดอกบัวที่งดงาม น่าชม ก็ผุดขึ้นในที่นั้น ๆ

จะเห็นได้ว่า ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีตัวอย่างพิธีแต่งงานอยู่ในชาดกหลายเรื่องด้วยกัน พิธีแต่งงานจึงเป็นพิธีสำคัญพิธีหนึ่งในช่วงชีวิตของมนุษย์เพราะเป็นการเริ่มต้นใช้ชีวิตร่วมกันของคนสอง

---

[526] มหาวัสตุ เล่ม 3, 119.

[527] มหาวัสตุ เล่ม 3, 126-127.

คน สิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนคือการแต่งงานควรเหมาะสมและทัดเทียมกันในระบบวรรณะดังตัวอย่างเรื่องกุศชาดก ส่วนการแต่งงานที่เกิดจากความรักความพอใจเป็นพื้นฐานโดยไม่ได้คำนึงถึงชาติตระกูลหรือวรรณะเห็นได้จากตัวอย่างที่เหลือ

- <u>พิธีบูชาไฟ</u>

พวกอารยัน (อริยกะ) แต่เดิมนับถือพระอาทิตย์มาก่อน เมื่อทราบว่าชาวพื้นเมืองนับถือและบูชาไฟ ก็เห็นว่าความเชื่อของพวกตนเข้ากันได้กับชนพื้นเมือง จึงพยายามเผยแพร่ความเชื่อของตนโดยชี้ให้เห็นว่า “ดวงไฟที่ยิ่งใหญ่นั้นคือพระอาทิตย์ จึงควรนับถือพระอาทิตย์ซึ่งเป็นที่มาของไฟทั้งปวงในโลกมนุษย์”[528] โดยวิธีนี้เองจึงทำให้ความเชื่อของคนพื้นเมืองกับของพวกอารยันผสมผสานกันอย่างกลมกลืน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ที่ชนพื้นเมืองเดิมนับถือบูชา ก็ถูกชาวอารยันปรับปรุงให้มีความนับถือในทางเดียวกัน นอกจากจะนับถือเทพเจ้าแล้วยังได้นับถือวิญญาณบรรพบุรุษของพวกตนเช่นเดียวกับเทพเจ้าอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเชื่อว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่ตายไปก็เพียงแต่ร่างกายเท่านั้น(ที่ตายไป) ส่วนวิญญาณยังคงสภาพอยู่ และต้องบริโภคอาหารเหมือนกับมนุษย์ด้วย เหตุนั้นจึงมีการเซ่นสรวงวิญญาณ อนึ่ง พวกเขายังมีความเชื่อสืบต่อไปอีกว่า “วิญญาณเหล่านั้นมีภพอยู่เบื้องบน การที่จะส่งเครื่องบูชาให้ไปถึงวิญญาณเหล่านั้น ก็ด้วยการเผาไฟบูชายัญให้ควันลอยขึ้นไป จึงทำให้มีการบูชายัญเกิดขึ้น”[529] ซึ่งการบูชาในลักษณะเช่นนี้ นอกจากจะเห็นสิ่งของที่ตนบูชาหมดไปได้แล้ว ควันไฟที่ลอยขึ้นไปก็ยังถือว่าเป็นสื่อที่ทำให้เทพเจ้ารับทราบการกระทำของตนอีกด้วย จนในที่สุดเทพเจ้าเหล่านั้นก็ได้รับการบูชาจากประชาชนอย่างมากมาย

ในช่วงแรกนั้น การบูชายัญของชาวอินเดียไม่ได้มีอะไรพิสดารมากนัก ต่อมาเมื่อชาวอารยันได้แบ่งวรรณะเป็น 4 วรรณะดังที่กล่าวมาแล้ว พวกพราหมณ์ถือว่าเป็นวรรณะที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ลัทธิศาสนา ดังนั้นจึงมีโอกาสต่อเติมเสริมแต่งวิธีบูชาไฟให้พิสดารออกไปและพวกพราหมณ์ยังได้รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เป็นหมวดหมู่เรียกว่าฤคเวท ซึ่งตอนนี้ควรนับได้ว่าศาสนาพราหมณ์ได้บังเกิดขึ้นแล้วและวิธีบูชาอันเป็นข้อปฏิบัติทางศาสนาคือการบูชายัญก็ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดสู่อนุชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน ได้กล่าวถึงพิธีบูชาไฟไว้ แต่ไม่มีรายละเอียดในพิธีกรรมนี้ แต่ก็ทำให้อ้างอิงได้ว่า การบูชาไฟมีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ซึ่งในคัมภีร์นี้มีเนื้อหากล่าวไว้ในนลินีชาดก[530] มีเนื้อความว่า

---

[528] สุนทร ณ รังสี, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติลัทธิ**, (กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2521), 3.

[529] พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.), 11.

[530] มหาวัสตุ เล่ม 3, 118.

แม้บุตรฤษีชื่อเอกศฤงคะเมื่อกลับไปสู่อาศรมก็นั่งคิดถึงแต่ราชกุมารีนลินีและลักษณะที่น่ารักใคร่ตั้งแต่ศรีษะจรดเท้า (ของนาง) เขาจึงไม่ไปนำรากไม้และผลไม้มา ไม่ตักน้ำ ไม่หาฟืน ไม่ปัดกวาดอาศรม และไม่ดูแลไฟสำหรับพิธีบูชาเลย ฤษีกาศยปะนั้นเห็นว่ากุมารนั้นมีจิตใจเหม่อลอย จึงถามว่า "เจ้าไม่ผ่าฟืน ไม่ตักน้ำ ไม่ดูแลไฟสำหรับพิธีบูชา เจ้ากำลังคิดถึงอะไรอยู่หรือ"

และเนื้อหาที่กล่าวไว้ในปทุมาวตีชาดก[531] มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

เด็กหญิงนั้นได้ทาตัวฤษีด้วยน้ำมันและอาบน้ำให้ เธอได้ดูแลไฟสำหรับพิธีบูชาและเลี้ยงดูฤษีนั้นด้วยรากไม้ ใบไม้ ดอกไม้ และผลไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งหาน้ำผลไม้ชนิดต่างๆ มาให้ ในเวลาที่เธอเดินเที่ยวอยู่ในอาศรมและเดินไปหารากไม้ ดอกไม้ ใบไม้ ก็จะมีฝูงกวางและฝูงนกเหล่านั้นแวดล้อมเธอเสมอ

... พอพระราชาตรัสเท่านั้น อำมาตย์ทั้งหลายก็ได้จัดแจงทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ทรงรับสั่งครั้งนั้น ปทุมาวตีกราบทูลถามคำนี้กะพระเจ้าพรหมทัตว่า "ท่านผู้เจริญ ที่อยู่ของท่านอยู่ที่ไหน ไฟน้ำร้อน และหม้อน้ำของท่านอยู่ไหน นี้เป็นเวลาบูชาไฟของฉัน" ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมทัตได้ตรัสกะปทุมาวตีว่า "จงรอสักครู่ พวกเขากำลังนำผ้าหนังสัตว์ที่ละเอียดประณีตมาให้เจ้า จากนั้น พวกเราจะไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาด้วยกันแล้วจึงค่อยไปบูชาไฟ"

เทศกาล

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานสะท้อนให้เห็นประเพณีในสังคม มีการเฉลิมฉลองในเทศกาลต่าง ๆ เช่น การเกิด การตั้งชื่อ หรือเทศกาลประจำท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น ดังตัวอย่างที่มีการเฉลิมฉลองการประสูติ และการขนานพระนามพระโอรสของพระเจ้าสุพันธุซึ่งมีเนื้อหากล่าวไว้ในกุศชาดก ซึ่งการเฉลิมฉลองการประสูตินี้ได้กระทำต่อเนื่องกันตลอด 7 วัน 7 คืน หมู่ญาติต่างมาร่วมแสดงความยินดีและร่วมเฉลิมฉลอง มีการแจกทานซึ่งประกอบด้วย ข้าว น้ำ ของขบเคี้ยว ของบริโภค ของหอม ฯลฯ และเครื่องดื่มต่าง ๆ เป็นต้น แก่บุคคลทุกหมู่เหล่ามีสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเร่ร่อน เป็นต้น หลังจากเฉลิมฉลองการประสูติครบ 7 วัน 7 คืนแล้ว จะมีการเชิญพราหมณ์ปุโรหิตมาร่วมประชุมปรึกษากันเพื่อขนานพระนามพระโอรส หลังจากขนานพระนามแล้ว พระราชาก็พระราชทานเลี้ยงของบริโภคและพระราชทานเงินทองมากมายก่อนจะส่งกลับ ดังมีตัวอย่างเนื้อความในกุศชาดกว่า

พระเจ้าสุพันธุทรงประกอบพิธีเฉลิมฉลองการประสูติที่น่ารื่นรมย์แก่พระกุมารตลอดเจ็ดคืน ทรงแจกข้าว น้ำ ของเคี้ยวของบริโภค ของหอม มาลัย เครื่องลูบไล้และผ้า ทรงแจกน้ำมันงา เนยใส และเครื่องดื่มชนิดต่างๆ แก่สมณะและพราหมณ์ คนกำพร้า คนเร่ร่อนและมวลมหาชนอื่นๆ ด้วย หมู่พระญาติก็มาประชุมกันเป็นหมู่ใหญ่ พระราชาหลายร้อยพระองค์ก็เสด็จมาพร้อมกัน พราหมณ์หลายพันคนก็มาพร้อมกัน ความบันเทิงยิ่งใหญ่เป็นไปในพระราชวังของพระเจ้าสุพันธุ เครื่องดนตรีหลายร้อยอย่างถูกบรรเลงและการขับร้องหลายร้อยอย่างได้ดำเนินไป พระนครทั้งหมดได้มีการเฉลิมฉลอง

[531] เรื่องเดียวกัน, 122, 125.

ตลอดสัปดาห์ ลำดับนั้น พระราชาทรงประกอบพิธีเฉลิมฉลองการประสูติตลอดสัปดาห์ ครั้นล่วงพ้นหนึ่งสัปดาห์แล้ว แต่นั้นพระเจ้าสุพันธุทรงเชิญพราหมณ์ ปุโรหิต และราชาจารย์ทั้งหลายมาปรึกษาว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงขนานพระนามที่เหมาะสมแก่พระกุมารเถิด" ครั้งนั้น พราหมณ์ ปุโรหิต และราชาจารย์เหล่านั้นมีความคิดว่า "พระกุมารนี้ประสูติจากลำอ้อย ขอพระกุมารนี้จงมีพระนามว่าอิกษวากุเถิด" ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นจึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่มหาราช เนื่องจากพระกุมารนี้ประสูติจากลำอ้อย ขอพระกุมารนี้จงมีพระนามว่าอิกษวากุเถิด" ครั้งนั้น พระเจ้าสุพันธุนั้นได้สดับพระนามของพระกุมารจากสำนักของพราหมณ์ทั้งหลายก็ทรงมีความปีติยินดี พระองค์จึงได้ขนานพระนามเช่นนั้นแก่พระกุมาร แม้คนอื่นๆ เมื่อได้ยินพระนามของพระกุมารต่างก็ยินดี ครั้งนั้น พระเจ้าสุพันธุทรงพระราชทานเลี้ยงของเคี้ยวของบริโภคมากมายแก่พราหมณ์เหล่านั้น ครั้นพระราชทานเงินและทองมากมายแล้วจึงส่งกลับไป[532]

การจัดงานเฉลิมฉลอง หรือจัดงานรื่นเริงบันเทิง ร่วมแสดงความยินดีในโอกาสที่คนที่รักได้กลับสู่บ้านเกิดหลังจากที่พลัดพรากจากกันมานาน ดังตัวอย่างในกินรีชาดก ที่นางมโนหราธิดาของพญากินนรชื่อทรุมะ ได้หนีจากพระสุธนกลับมาบ้านเกิดที่เขาไกลาส ได้มีการประดับตกแต่งสถานที่ต่างๆ อย่างงดงามวิจิตร ด้วยทอง แก้วไพฑูรย์ และรัตนะ ผสมผสานกับความอุดมสมบูรณ์ของไม้ดอกไม้ผล เช่น ไม้ดอกอติมุกตกะ (โนรา) จัมปกะ (จำปา) วารษิกะ (มะลิ) มัลลิกะ (มะลิลา) เป็นต้น ขณะเดียวกันกินนรทั้งหลายบ้างก็เป่าขลุ่ย บ้างก็เล่นดนตรี บ้างก็ขับร้องด้วยน้ำเสียงที่ไพเราะอยู่รอบๆ นางมโนหราทำให้เห็นภาพงานเฉลิมฉลองที่มีความสุข ยินดีปรีดาอย่างยิ่ง ดังเนื้อความในกินนรีชาดกว่า

บนยอดเขาไกลาส ที่ยอดเขาไกลาสพระกุมารได้ทอดพระเนตรเห็นเมืองชื่อนิรติของพญากินนรชื่อทรุมะที่สร้างขึ้นอย่างประณีตงดงามด้วยทองล้วน ๆ ประดับด้วยอุทยานหนึ่งพัน ประดับด้วยสระโบกขรณีที่ทำด้วยรัตนะทุกชนิด ประดับด้วยแผ่นกระดานและบันไดแก้วไพฑูรย์ที่ประดับรัตนะทุกชนิด แวดล้อมด้วยแท่นที่ทำจากรัตนะเจ็ดประการ ดารดาษด้วยดอกอุบล ดอกปทุม ดอกโกมุท และดอกบุณฑริกที่หอมอบอวล มีขอบสระทำด้วยรัตนะ มีเรือที่วิจิตรตระการตาประดับด้วยรัตนะนานาชนิดงดงามราวกับฤดูใบไม้ผลิลอยอยู่และมีเรืออื่น ๆ อีกมากมายหลายชนิดลอยอยู่ เมืองนั้นปกคลุมด้วยต้นไม้ชนิดต่าง ๆ หลายพันชนิดที่อุดมสมบูรณ์ด้วยดอก ใบ และผล งดงามด้วยดอกอติมุกตกะ จัมปกะ วารษิกะ มัลลิกะ สุมนะ นวมาลิกา และยูถิกะ พวกเขาเห็นกินนรหลายพันคู่เล่นอยู่ในที่นั้น ๆ บ้างเป่าขลุ่ย บ้างเล่นดนตรีชนิดต่างๆ บ้างขับร้องอยู่รอบๆ นางมโนหราด้วยน้ำเสียงที่ไพเราะ พวกเขาได้ยินเสียงเครื่องดนตรีหลายร้อยชนิดและได้ยินเสียงขับร้องที่ไพเราะภายในเมือง[533]

นอกจากนี้ยังมีการจัดงานเทศกาลอื่น ๆ อีก เช่น เทศกาลเฉลิมฉลองพระจันทร์เพ็ญในเดือนกัตติกามาสในเมืองพาราณสี ที่กล่าวไว้ในคังคปาลชาดก และเทศกาลอาหารที่กล่าวไว้ในกุศชาดก ซึ่งน่าเสียดายที่ไม่มีเนื้อหาที่กล่าวถึงรายละเอียดความเป็นมาหรือเหตุที่ต้องจัดให้มีเทศกาลทั้ง 2 นี้ไว้ แต่

---

[532] มหาวัสตุ เล่ม 2, 315-316.

[533] เรื่องเดียวกัน, 89.

ก็ทำให้ทราบได้ว่า เทศกาลทั้ง 2 นี้ได้เกิดขึ้นก่อนสมัยพุทธกาลแล้วนั่นเอง ดังตัวอย่างหลักฐานที่กล่าวไว้ในเนื้อหาของคังคปาลชาดก และกุศชาดก ว่า

> *ต่อมาเมื่อมีการจัดเทศกาลเฉลิมฉลองพระจันทร์เพ็ญในเดือนกัตติกามาสในเมืองพาราณสี หญิงสาวคนนั้นได้เกิดความรักพราหมณ์หนุ่มชื่ออุปกะจึงกลับมาหาเขา (กล่าวว่า) "ท่านพราหมณ์หนุ่ม เทศกาลเฉลิมฉลองพระจันทร์เพ็ญในเดือนกัตติกามาสกำลังจะมีขึ้น ท่านจงจัดหาน้ำหอมและพวงมาลัยให้ฉันด้วย เพื่อฉันจะได้เฉลิมฉลองเทศกาลพระจันทร์เพ็ญในเดือนกัตติกามาสอย่างมีความสุข"* [534]
>
> *ในเทศกาลอาหาร พระเจ้าอิกษวากุทรงแจ้งพระกุมาร 500 พระองค์ให้ทรงทราบแล้วให้ประทับนั่งเบื้องหน้าและให้นำโภชนะมา แม้พระกุมารเหล่านั้นก็ทรงรอคอยโภชนะอยู่ กุศกุมารทรงรับโภชนะนั้นบนพื้นดิน เมื่อต้องการโภชนะเท่าใด ก็ทรงทำโภชนะนั้นให้เป็นกองข้าวสุกบนพื้นดิน ทรงรับเครื่องปรุงไว้บนโภชนะนั้นแล้วเสวยโภชนะที่อยู่บนพื้นดิน* [535]

จะเห็นได้ว่า พิธีการเฉลิมฉลองการเกิด การตั้งชื่อ หรือแม้แต่เทศกาลต่าง ๆ บางเทศกาลนั้นได้มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งหลักฐานมีเนื้อหาปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานดังที่ได้ยกตัวอย่างแสดงไว้แล้วข้างต้น

อาหารและเครื่องดื่ม

มหาวัสตุได้ให้รายละเอียดมากมายเกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม และความบันเทิงของสังคมอินเดียโบราณ โดยปกติคำที่ใช้ในเรื่องอาหารและเครื่องดื่มคือ "อันนปานะ" แต่ก็มีคำที่ใช้อย่างแพร่หลายพอๆ กันคือ โภชนะ หมายถึง อาหาร โดยแบ่งอาหารตามลักษณะและคุณภาพออกเป็น 3 ประเภท คือ ขาทนียะ โภชนียะ และอาสวาทนียะ บางครั้งเรียกรวมว่า ขาทยะ-โภชยะ

อาหารหลักของสังคมที่อินเดียก็คือข้าวซึ่งเรียกว่า โอทนะ ซึ่งพร้อมรับประทานหากหุงต้มอย่างเหมาะสม ส่วน ภักตะ หมายถึงอาหารที่มีข้าวเป็นหลัก รวมทั้งการเตรียมต่าง ๆ ที่มีข้าวเป็นส่วนประกอบ แม้ว่าคำนี้จะใช้เป็นคำหลักที่หมายถึงอาหาร (anna) โดยทั่วไป ภักตะเป็นคำที่ใช้เพื่อแสดงถึงอาหารแข็ง ๆ ที่ไม่ใช่ข้าวต้ม จากแหล่งข้อมูลภาษาบาลีเป็นที่ทราบกันว่า ข้าวเป็นอาหารหลักในอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยพระพุทธเจ้า ข้าวสาลีเป็นข้าวมีคุณภาพดีที่สุด การรับประทานข้าวกับอาหารที่มีส่วนผสมของถั่วและแกงส่วนใหญ่ประกอบด้วยผักและเนื้อสัตว์ มีเนื้อหาที่กล่าวถึงเครื่องปรุงรสอาหาร 6 ชนิดที่นำมาปรุงอาหารชนิดต่าง ๆ หากไม่มีรสชาติเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ใส่เกลือ อาหารก็คงจะไม่อร่อยเท่าที่ควร แม้ว่าคนจนจะกินอาหารที่หยาบ ๆ โดยไม่ได้มีเครื่องปรุงรสต่าง ๆ มากมายก็ตาม แต่การนำผงปรุงรสอาหารและน้ำมันงามาเป็นส่วนผสมที่จำเป็นสำหรับการ

---

[534] มหาวัสตุ เล่ม 3, 142.

[535] มหาวัสตุ เล่ม 2, 324-325.

ทำอาหารก็จะทำให้ได้อาหารจานอร่อยอีกด้วย ดังตัวอย่างเนื้อหาที่กล่าวถึงเครื่องปรุงรส 6 ชนิดไว้ดังนี้

ให้นำอาหารที่มีราคาแพงและประณีตเข้าไป ให้นำเครื่องปรุงรสที่มีรสชาติดีชนิดต่างๆ เข้าไป เช่น น้ำตาล เกลือ น้ำหวาน มะนาว พริก และน้ำรสฝาด ให้นำเนื้อชนิดต่างๆ เข้าไป เช่น เนื้อหมูป่า ปลา นกกระทา ไก่ฟ้า นกลาพกะ และเนื้อละมั่ง[536]

วิธีการปรุงผักประเภทต่างๆ ไม่มีรายละเอียดแจกแจงไว้ อย่างไรก็ตาม ผักคะน้าหรือผักใบเขียวก็รวมอยู่ในอาหารหลักแม้ในพระราชวัง คัมภีร์มหาวัสตุระบุว่า คนทั่วไปมีแนวโน้มที่จะชื่นชอบเนื้อสัตว์มากกว่าผักเหล่านั้น สังเกตได้จากการล่าสัตว์หลากหลายชนิดเพื่อเอาเนื้อมาประกอบอาหาร ซึ่งถือเป็นอาหารหลักในชีวิตประจำวันของคนทุกชนชั้น จากเนื้อหาได้มีการบริโภคเนื้อหมูป่า ควาย แพะ แกะ ไก่ นกยูง ไก่ฟ้า นกกระทา นกกระเรียน เป็นต้น อย่างกว้างขวาง ส่วนการบริโภคเนื้อหมู ไก่ และเนื้อวัว ถือเป็นเรื่องปกติที่เป็นพื้นฐานในชีวิตประจำวัน การบริโภคเนื้อสัตว์อย่างกว้างขวางทำให้เกิดอาชีพ เช่น คนขายเนื้อและคนล่าเนื้อ ชาวประมงจับปลา นอกจากนี้ยังมีเหี้ยและเต่าถูกจับเอาเนื้อไปปรุงเป็นอาหารอีกด้วย รวมถึงหมาป่า งู และกบด้วยเช่นกัน สัตว์เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นอาหารของคนชั้นต่ำที่ไม่สามารถซื้อเนื้อดี ๆ มีคุณภาพรับประทานได้

สำหรับขนมที่มีการกล่าวถึง เช่น กุมมาส ก็เป็นขนมสำหรับคนยากจนที่นิยมรับประทานอาหารประเภทนี้โดยปกติถือเป็นสัญลักษณ์อาหารของคนยากจน ดังตัวอย่างในคังคปาลชาดก[537] ว่า

เด็กชายผู้ยากจน 2 คนถือเอาย่ามใส่ขนมกุมมาส เพื่อเป็นอาหารแล้วพากันไปหาฟืน ... เด็กชายทั้งสองเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นแล้วจึงเกิดความเลื่อมใส ครั้งนั้น พวกเขาผู้มีจิตเลื่อมใสจึงพูดต่อกันและกันอย่างนี้ว่า "เด็กทั้งหลายผู้เป็นอยู่ลำบาก ไม่มีอาหารและที่อยู่อาศัย เป็นคนเข็ญใจ เป็นคนขัดสน เป็นคนเคราะห์ร้าย รวมทั้งคนอื่นทั้งหมดที่เป็นเหมือนเราก็เพราะไม่ได้ทำกุศลมูลในบุญเขตทั้งหลาย" .... พวกเขาจึงใส่ขนมกุมมาสเหล่านั้นในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ฯลฯ

ส่วนขนมอีกชนิดที่อาจเป็นสัญลักษณ์ของคนชั้นสูงหรือคนมั่งคั่ง ที่มีกล่าวถึงไว้ คือ ขนมโมทกะ ที่พระนางยโศธราได้กระทำขึ้นเพื่อให้พระราหุลนำไปถวายพระราชบิดาเพื่อให้พระโอรสขอสมบัติจากพระราชบิดานั้น ซึ่งมีเนื้อหากล่าวไว้ในนลินีชาดก[538] ว่า

พระนางยโศธราได้จัดเตรียมขนมโมทกะเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ..... ครั้งนั้น พระนางยโศธราทรงให้ขนมโมทกะที่มีรสเลิศ ประณีต ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่นและรสในพระหัตถ์ของพระราหุล ตรัสว่า "ลูกจงไปถวายขนมนี้แก่พระบิดา"... ฯลฯ

---

[536] มหาวัสตุ เล่ม 3, 57.

[537] เรื่องเดียวกัน, 140-141.

[538] เรื่องเดียวกัน, 113-114.

พืชผักผลไม้ที่มีการกล่าวถึงไว้นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นอาหารหลักของฤษีหรือนักบวช เพราะการใช้ชีวิตอยู่ในป่าอย่างสันโดษนั้นไม่จำเป็นต้องเสาะหาอาหารมาจัดการปรุงให้สุก นอกจากผลหมากรากไม้ที่หาได้ทั่วไปนั่นเอง เช่นตัวอย่างในเรื่องศยามชาดก[539] มีว่า *ในบริเวณอาศรมนั้นมีรากไม้หรือผลไม้ชนิดใด ไม่ว่าจะเป็นโกทรวะ (ถั่วเหลือง) ศยามกะ (ถั่วเขียว) จินนกะ (ข้าวฟ่าง) ปราสาทิกะ (ข้าวโพด) พืชใบเขียว หรือหัวผักกาด เขาจะนำเอารากไม้และผลไม้ชนิดนั้นๆ มาให้แก่มารดาและบิดา* และเรื่องที่นักบวชหรือฤษีรับประทานผักผลไม้เป็นอาหารหลักนี้ก็มีอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนามากมาย ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นหลักฐานอ้างอิงถึงที่มาของการรับประทานอาหารมังสวิรัติก็เป็นได้เช่นกัน

สำหรับการปรุงอาหารชนิดต่าง ๆ นั้นได้มีการนำน้ำผึ้ง เนยใส ถั่ว เป็นต้นมาเป็นส่วนผสมในอาหาร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การทำอาหารและขนมนั้นได้มีวิธีการทำมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว ดังข้อความตัวอย่างเช่น *พระเจ้าพรหมทัตก็บรรจุข้าวสัตตุก้อนที่ปรุงด้วยน้ำผึ้งและเนยใส ขนมโมทกะและขนมหวานจนเต็มถุงแล้วใช้เชือกหนังผูกไว้ข้างหลังอานบนหลังม้า*[540]

การนำน้ำผึ้งมาเป็นส่วนผสมในอาหารหรือยานั้น เพราะน้ำผึ้งมีสรรพคุณทั้งมีสีและรสชาดที่ดีมีคุณประโยชน์ มันจึงสามารถนำไปผสมปรุงประกอบอาหาร ขนม และยาได้มากมายหลากหลายชนิด และผลิตภัณฑ์นมก็เป็นสิ่งที่ต้องการอย่างยิ่งในสังคม นมได้รับการยอมรับว่าเป็นของเหลวที่มีคุณประโยชน์มากมาย นอกจากนี้ยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นอาหารชนิดต่าง ๆ ได้อีกด้วย เช่น นมเปรี้ยว เนยใส เนยข้น กลายเป็นเมนูที่หลายหลายที่แปรรูปมาจากผลิตภัณฑ์เดียว

ในมหาวัสตุไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเครื่องดื่มไว้มากนัก อาจมีเครื่องดื่มหลายชนิดที่ปรุงด้วยน้ำผลไม้ มีการกล่าวถึงเครื่องดื่มที่ใช้ปรนเปรอพ่อค้าที่หลงเข้าไปติดกับดักของรากษสทั้งหลาย ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นสุราเมรัย หรือเครื่องดื่มที่หมักจากผลไม้ ดังตัวอย่างในปทุมาวตีชาดก ศยามาชาดก และเรื่องชาดกเรื่องพ่อค้า 500 คน มีตัวอย่างเนื้อหาดังนี้

> *เด็กหญิงนั้นได้ทาตัวฤษีด้วยน้ำมันและอาบน้ำให้ เธอได้ดูแลไฟสำหรับพิธีบูชาและเลี้ยงดูฤษีนั้นด้วยรากไม้ ใบไม้ ดอกไม้และผลไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งหาน้ำผลไม้ชนิดต่างๆ มาให้*[541]
>
> *ครั้งนั้นเขาจึงผสมเครื่องดื่ม (น้ำเมา) อย่างเข้มข้นแล้วให้นางคณิกานั้นดื่มด้วยคิดว่า “เมื่อใดนางมึนเมา เมื่อนั้นเราก็จะสามารถหนีไปได้” ฝ่ายนางคณิกาคิดว่า “บุตรผู้ประเสริฐจ้องมองเราด้วยความรักและให้เราดื่ม” ครั้งนั้น เมื่อนางดื่มแล้วจึงเป็นคนเมา*[542]
>
> *พวกเขาเห็นมุมที่น่ารื่นรมย์ในป่าอโศกที่กำลังออกดอกออกผลสะพรั่งทุกด้าน เห็นโรงออกกำลังกายที่รื่นรมย์ เห็นอาหาร เครื่องดื่มและของขบเคี้ยวที่ประณีตมากมายหลายชนิด*[543]

---

[539] มหาวัสตุ เล่ม 2, 164.

[540] มหาวัสตุ เล่ม 3, 123.

[541] เรื่องเดียวกัน, 122.

[542] มหาวัสตุ เล่ม 2, 134.

[543] มหาวัสตุ เล่ม 3, 57.

สรุปได้ว่า เรื่องอาหารและเครื่องดื่มนั้น ผู้คนได้มีความรู้พื้นฐานของธรรมชาติอาหาร การปรุงอาหารให้เหมาะกับวัตถุดิบธรรมชาติที่จัดหามาได้ มีการศึกษาเรื่องสีและกลิ่นของวัตถุดิบ มีการใช้เครื่องปรุงรสในการปรุงอาหาร รู้วิธีการปรุงอาหารให้สุก นั่นแสดงให้เห็นว่า มีการคัดเลือกวัตถุดิบในการทำอาหาร และคำนึงถึงความสะอาดหรือสุขอนามัยในการรับประทานอาหาร ในบ้านที่มั่งคั่งนั้นจะมีการอาบน้ำแต่งตัวด้วยชุดใหม่ ๆ ให้เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงจะมารับประทานอาหารที่จัดเตรียมไว้อย่างประณีตได้ นั่นแสดงถึงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารอย่างหนึ่ง บางบ้านถึงขนาดเล่นประโคมดนตรีสร้างบรรยากาศให้เจริญอาหารได้อีกรูปแบบหนึ่ง สำหรับฤษีก็มีการเรียนรู้วิธีชีวิตในป่าด้วยอาหารที่เสาะหาได้ในป่านั้น เช่น ผลไม้ ใบไม้ เผือกมัน เป็นต้น นอกจากนี้ผู้คนยังรู้จักวิธีทำเครื่องดื่มจากการหมักผลไม้ให้เกิดเป็นของมึนเมาได้อีกด้วย

โดยทั่วไปภรรยาจะเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหารที่บ้าน แต่ครอบครัวที่มีฐานะดีก็จะมีพ่อครัวไว้สำหรับทำอาหารโดยเฉพาะต่างหาก การก่อไฟในวิธีการแบบดั้งเดิมนั้น ใช้วิธีเอาไม้สองซึ่งเรียกว่าไม้สีไฟมาถูเสียดสีกัน ไม้จึงเป็นเชื้อเพลิงโดยส่วนใหญ่ แต่ถ้ามีการจัดเลี้ยงในโอกาสพิเศษ การจัดทำอาหารเลี้ยงแขกพิเศษนั้นจะใช้ฟืนที่เป็นไม้จันทน์เป็นเชื้อเพลิง ฉะนั้น วัฒนธรรมการรับประทานอาหารของผู้คนในแต่ละยุคสมัยก็เป็นไปตามกาลและตามสภาพที่เอื้ออำนวยมาแต่โบราณกาล

เครื่องประดับ

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานได้กล่าวถึงเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ มีทั้งเครื่องประดับที่ทำจากทองและรัตนชาติอื่น ๆ ดังเนื้อหาในกุศชาดกที่กล่าวถึงพระเจ้ากุศะได้ทำเครื่องประดับหลายชนิดขึ้นมอบให้พระนางสุทรรศนาเพื่อขอคืนดีและขอให้พระนางเห็นพระทัยยอมกลับบ้านเมืองไปอยู่กับพระองค์เหมือนเดิม เนื้อความเริ่มจากที่พระเจ้ากุศะทรงทำเครื่องประดับด้วยทอง เช่น ตุ้มหู สร้อยข้อมือ แหวน เข็มขัด กำไลข้อเท้า แหวนสวมนิ้วเท้า สร้อยไข่มุก เครื่องประดับที่ทำด้วยแก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ แก้วผลึก ปะการัง ทับทิม ซึ่งทำเป็นตุ้มหู ตาข่าย รัดเกล้า สร้อยคอ กำไลแขน เข็มขัดประดับด้วยรัตนชาติ เครื่องประดับที่ทำด้วยสังข์และงาช้าง เช่น วลัย ตลับยาหยอดตา กล่องแจกัน ที่วางเท้า ตุ้มหู กำไลแขน ที่นอน เข็มขัด พานหรือถาด เหล่านี้ล้วนทำจากงาช้างทั้งสิ้น ดังตัวอย่างเนื้อหาในกุศชาดก[544] ความว่า

> *ครั้งนั้น พระเจ้ากุศะนั้นประทับอยู่ในสำนักของช่างทำถ้วยชามแล้วไม่ได้ประโยชน์จึงเสด็จออกจากที่นั้นไปอาศัยอยู่ในสำนักของหัวหน้าช่างทอง แม้ในสำนักของหัวหน้าช่างทองนั้น พวกเขาก็ทำเครื่องประดับที่เป็นทองมีประการต่างๆ เพื่อนางสนมฝ่ายในตามคำสั่งของพระราชา พวกเขาทำผ้าโพกศีรษะบ้าง ทำรองเท้าแตะบ้าง ทำพวงมาลัยทองบ้าง ทำผ้าม่านบ้าง ทำผ้าจีบบ้าง ทำตุ้มหูบ้าง ทำตะกร้าบ้าง ทำสร้อยไข่มุกบ้าง ทำกระจกบ้าง ทำสร้อยข้อมือบ้าง ทำแหวนบ้าง ทำเข็มขัดบ้าง ทำรองเท้าบ้าง ทำกำไลข้อเท้าบ้าง ทำแหวนสวมนิ้วเท้าบ้าง ครั้งนั้น พระเจ้ากุศะทรงทำเครื่องประดับที่*

[544] มหาวัสตุ เล่ม 2, 346-347.

เป็นทองนั้นที่อย่างพิถีพิถัน งดงาม ทำอย่างดี ทำให้สำเร็จอย่างดี เป่าอย่างดี ทำให้สะอาดบริสุทธิ์ ประณีต ใช้งานได้ดี มีสีสว่าง โดยที่ช่างทองทั้งหมดนั้นเห็นแล้วถึงกับประหลาดใจว่า "โอ้ บุตรของอาจารย์คนเก่ง ผู้งดงามและมีศิลปะ สามารถทำเครื่องประดับที่เป็นทองเช่นนี้อย่างดี ทำให้สำเร็จอย่างดีและมีลักษณะเด่นซึ่งพวกเราไม่เคยเห็นในกาลไหน ๆ" ฝ่ายพระเจ้ากุศะทรงเขียนพระนามของพระองค์ลงในเครื่องประดับทุกชิ้นเพื่อเครื่องหมายให้พระราชธิดาสุทรรศนาทรงทราบว่า "นั้นเป็นงานฝีพระหัตถ์ของพระเจ้ากุศะ" ครั้งนั้น ในเวลาที่ทำเครื่องประดับเสร็จแล้ว ช่างทองเหล่านั้น จึงนำเครื่องประดับทั้งหมดไปถวายพระเจ้ามเหนทรกะ ครั้งนั้น พระราชานั้นทอดพระเนตรเห็นเครื่องประดับที่พระเจ้ากุศะทรงทำจึงมีความประหลาดพระทัยว่า "โอ้โห เครื่องประดับที่ทำอย่างดีและทำให้สำเร็จอย่างดีอันงดงามเช่นนี้ คงจะเป็นงานฝีมือของบุตรอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ" ครั้งนั้น พระเจ้ามเหนทรกะนั้นทรงมอบเครื่องประดับเหล่านั้นในมือของขันทีและขุนนางทั้งหลาย ตรัสว่า "พวกท่านจงไป จงถวายเครื่องประดับเหล่านี้แด่พระเทวีและพระราชธิดาสุทรรศนาตามที่ทรงต้องการก่อน หลังจากนั้นจงถวายแก่พระเทวีเหล่าอื่นและให้แก่นางสนมฝ่ายในทั้งหมด" ครั้งนั้น ขันทีและขุนนางเหล่านั้นจึงให้นำเครื่องประดับเหล่านั้นเข้าไปในราชตระกูลแล้วถวายแด่พระมหาเทวีและพระราชธิดาสุทรรศนา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระเทวี พระราชาทรงส่งเครื่องประดับที่เป็นทองนี้มาเพื่อพระองค์ ขอพระองค์และพระราชธิดาสุทรรศนาของพระองค์จงรับเอาตามที่ทรงปรารถนาก่อน หลังจากนั้นจักถวายแก่พระเทวีเหล่าอื่นและให้นางสนมฝ่ายในทั้งหมด" ครั้งนั้น พระราชธิดาสุทรรศนาทรงดำริว่า "เราจะถือเอาเครื่องประดับทองที่สวยงามกว่าทุกชิ้นในบรรดาเครื่องประดับที่เป็นทองเหล่านั้นที่ทำอย่างดี ทำให้สำเร็จอย่างดีและมีลักษณะเด่น" จนกระทั่งทอดพระเนตรเห็นพระนามของพระเจ้ากุศะ พระนางจึงมีพระดำริอย่างนี้ว่า "นั้นเป็นงานฝีพระหัตถ์ของพระเจ้ากุศะ"

และในชาดกเรื่องสร้อยพระศอของเจ้าหญิงยโศธรา ยังกล่าวถึงสร้อยพระศอที่ทำจากแก้วมณี ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถทำให้มองเห็นมหาทวีปทั้งสี่และเขาสุเมรุ ถือเป็นสร้อยพระศอที่ทำจากแก้วมณีนับเป็นเครื่องประดับที่มีคุณสมบัติที่มีลักษณะพิเศษที่หาได้ยากและมีค่ามหาศาล ดังมีเนื้อความในชาดกนี้ว่า

ครั้งนั้น พระราชามีนางสนมห้าร้อยคนอยู่ในพระราชวังฝ่ายใน พระราชานั้นมีพระเทวีผู้เป็นอัครมเหสีที่งดงาม น่ารัก เฉลียวฉลาด รู้วิธีและมีทักษะในศิลปะทั้งปวง พระราชาได้พระราชทานพระภูษาและเครื่องประดับแก่นางสนมฝ่ายในอยู่เนืองๆ พระราชานั้นทรงสวมสร้อยพระศอที่มีราคาหนึ่งแสน (กหาปณะ) ที่กลางสร้อยพระศอนั้นมีแก้วมณีที่ทำให้มองเห็นมหาทวีปทั้งสี่ คือ ชมพูทวีป ปุพพวิเทหทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป และเขาพระสุเมรุอันเป็นเจ้าแห่งขุนเขา แก้วมณีที่มีมูลค่าหลายแสนประดับอยู่ที่กลางสร้อยพระศอเส้นใหญ่นั้น[545]

ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานยังกล่าวถึงเครื่องประดับที่นำไปใช้กับพระราชพาหนะ โดยเฉพาะช้างทรง ม้าพาหนะ หรือราชรถ เครื่องประดับถือเป็นเครื่องประดับเกียรติยศที่สำคัญอย่างหนึ่ง ฉะนั้น

[545] มหาวัสตุ เล่ม 2, 59.

การนำเครื่องประดับมาตกแต่งพระราชพาหนะนอกจากเป็นความสวยงามแล้วยังถือเป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นการแสดงพระราชอำนาจของพระราชาได้อย่างดียิ่งทางหนึ่งด้วย ดังตัวอย่างเนื้อหาที่กล่าวไว้ในชาดกเรื่องช้างและในกุศชาดกว่า

> *พระเจ้ากาศีก็กำลังเสด็จออกจากเมืองพาราณสีไปภายนอกพระนครด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่และขบวนเสด็จอันยิ่งใหญ่โดยมีพญาช้างตัวประเสริฐที่ประดับประดาด้วยเครื่องประดับทั้งปวง คลุมด้วยตาข่ายทอง มีความงดงามรุ่งเรือง เดินไปข้างหน้า*[546]

> *พระเจ้าสุพันธุมีช้างหกหมื่นเชือกที่มีงาสีขาว คลุมด้วยตาข่ายทอง ตกแต่งด้วยเครื่องประดับทอง มีเล็บเท้าสีปะการัง มีคนถือลูกศรและหอกอยู่บนหลัง มีม้าสินธพหกหมื่นตัวที่มีฝีเท้าเร็ว ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง มีรถหกหมื่นคันคลุมด้วยหนังราชสีห์ คลุมด้วยหนังเสือโคร่ง คลุมด้วยหนังเสือเหลือง มีเสียงโห่ร้องด้วยความยินดี ประดับธงเวชยันต์ มีขอบล้อสีปะการัง มีธงชัยและธงปตากะยกขึ้น มีแม่โคนมที่สามารถรีดนมได้ตามปรารถนาทั้งหมดหกหมื่นตัว มีสตรีหกหมื่นนางที่สวมตุ้มหูแก้วมณีและประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง มีเตียงหกหมื่นเตียงทำด้วยทองเงินและงาช้าง มีถาดทองหกหมื่นถาด มีถาดแก้วหกหมื่นถาด และมีขุมทรัพย์หกหมื่นขุม*[547]

นอกจากนี้ คัมภีร์มหาวัสตุยังกล่าวถึงความสวยงามความอุดมสมบูรณ์ของแว่นแคว้นว่าเป็นเครื่องประดับของราชอาณาจักร ซึ่งเป็นลักษณะการเปรียบเทียบ ดังเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในนยโครธมิคชาดก ความว่า

> *ครั้งนั้นพญากวางทั้งสองจึงกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบด้วยภาษามนุษย์ว่า "ข้าแต่มหาราช พวกเราใคร่ขอร้องเรียนพระองค์ พวกเราเกิดและโตในอาณาจักรของพระองค์ในป่านี้พร้อมด้วยกวางอื่น ๆ อีกหลายร้อยตัว เราทั้งสองเป็นพี่น้องกันและเป็นจ่าฝูงของกวางเหล่านั้นอาศัยอยู่ในอาณาจักรของพระองค์นี้ ทุกวันนี้ เมืองใหญ่ เมืองเล็ก หมู่บ้านและชนบทของมหาราชมีความงามด้วยแม่วัว พ่อวัว รวมทั้งสัตว์สองเท้าและสัตว์สี่เท้าอื่นๆ อีกหลายพันชนิดฉันใด แนวป่า อาศรม แม่น้ำและลำธารก็ย่อมมีความงามด้วยฝูงกวางเหล่านี้ฉันนั้น ข้าแต่มหาราช สิ่งนี้เป็นเครื่องประดับราชอาณาจักรของพระองค์*[548]

โดยสรุป เครื่องประดับที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานมี 2 ลักษณะคือเครื่องประดับที่ใช้ประดับตกแต่งร่างกาย สถานที่ หรือพระราชยานจริงๆ กับเครื่องประดับที่ใช้เป็นความเปรียบกับความอุดมสมบูรณ์และความสวยงามของแว่นแคว้นนั่นเอง

---

[546] มหาวัสตุ เล่ม 1, 204.

[547] มหาวัสตุ เล่ม 2, 314.

[548] มหาวัสตุ เล่ม 1, 258.

แนวความคิดทางด้านศาสนา

ชาดกเป็นเรื่องราวที่มุ่งยกย่องการเสียสละและเชิดชูความมีพระทัยกรุณาของพระโพธิสัตว์เป็นหลัก เนื้อหาบางตอนในคัมภีร์มหาวัสตุน่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ปุราณะไม่มากก็น้อย เช่น การพรรณนาเกี่ยวกับนรกอย่างละเอียด หรือการเล่าเรื่องกำเนิดโลก กำเนิดจักรวาล และการเกิดขึ้นของวงศ์กษัตริย์ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคัมภีร์ปุราณะ คัมภีร์มหาวัสตุได้บรรยายความสามารถและการกระทำที่น่าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายซ้ำแล้วซ้ำอีกเพื่อปลุกให้มหาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะความสนใจในสิ่งอัศจรรย์เหนือธรรมชาตินั้นมีอยู่ในใจของปุถุชนไม่จำกัดเพศและวัย แนวคิดที่ปรากฏในเรื่องฉัตรบังสูรย์ก็แสดงถึงความเชื่อในพลังอำนาจที่เหนือโลก เนื้อหาที่แสดงการยกย่องสรรเสริญหรือระลึกถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายในเรื่องภูมิ 10 ก็คล้ายคลึงอย่างมากกับบทสวดอ้อนวอนสรรเสริญเทพเจ้าสูงสุดคือพระศิวะหรือพระวิษณุในคัมภีร์ปุราณะ ยิ่งไปกว่านั้นคัมภีร์มหาวัสตุได้แสดงว่าการเดินประทักษิณรอบสถูปศักดิ์สิทธิ์และการบูชาสถูปด้วยดอกไม้ก็เป็นการสร้างสมบุญอย่างมากมาย สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นความเชื่อทางศาสนาของมหายานอย่างชัดเจน อนึ่ง การที่คัมภีร์มหาวัสตุอธิบายว่ารัศมีซึ่งเกิดจากรอยยิ้มของพระพุทธเจ้าได้สาดส่องไปทั่วพุทธเกษตรซึ่งมีพระพุทธเจ้าจำนวนมาก และพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ที่เกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ทางเพศ ก็มีความสอดคล้องกับหลักความเชื่อที่สำคัญของมหายานเช่นกัน[549]

จากการศึกษาชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน พบเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทางศาสนาที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรม คำสอนและคติธรรมต่าง ๆ เรื่องพระพุทธเจ้า รวมถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ และการแนะแนวชีวิตผ่านนัยเปรียบเทียบจากชาดกต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ความเชื่อเรื่องกรรม

ความเชื่อเรื่องกรรมในศาสนาพราหมณ์และฮินดูเริ่มปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์พระเวท การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรมคือการทำความดีนำไปสู่อมฤตภาพ ความทุกข์ยากลำลาก เหตุการณ์หรือความเป็นไปต่าง ๆ ในชีวิตปัจจุบันเป็นผลลัพธ์โดยตรงจากการกระทำของคนเราในอดีตซึ่งเจ้าของกรรมได้เคยกระทำเอาไว้ มนุษย์ทั้งหลายถูกพันธนาการแห่งกิเลสผูกพันไว้จึงท่องเที่ยวอยู่ในโลกแห่งสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด กฎเกณฑ์ซึ่งปกครองโลกนี้เอาไว้เรียกว่ากรรม (Karma)

ตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนายืนยันว่า การเวียนว่ายตายเกิดมีจริง ตราบใดที่คนเรายังมีกิเลสอยู่ การเวียนว่ายตายเกิดย่อมมีอยู่ตราบนั้น คนที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนั้นเคยเกิดเป็นชายบ้างหญิงบ้างนับครั้งไม่ถ้วน บางชาติเกิดเป็นชาย บางชาติเกิดเป็นหญิง ความสัมพันธ์ของบุคคลผู้ท่องเที่ยวในสังสารวัฏมีอยู่ทุกรูปแบบ บ้างก็เคยเป็นสามีภรรยากัน บ้างก็เป็นมารดาบิดาบุตรธิดากัน

---

[549] มหาวัสตุ เล่ม 1, (7)-(8).

บ้างก็เป็นมิตรเป็นศัตรูกัน สายใยแห่งชีวิตในสังสารวัฏจึงมีความซับซ้อนเกี่ยวพันกันมาตลอด คนที่เคยรักกันอย่างมากมายก็จะถูกชักนำมาให้พบกันนับชาติไม่ถ้วนในลักษณะต่าง ๆ กัน คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงประวัติบุคคลสำคัญที่เคยสร้างกุศลกรรมเอาไว้ในอดีตแล้วได้รับผลแห่งกรรมนั้นในปัจจุบัน เป็นการพิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผลแห่งกรรมหรือกฎแห่งกรรมนั้นมีจริง ไม่ได้สูญหายไปพร้อมกับคนที่ตายหรือละโลกไปแล้ว ผลกรรมยังติดตามบุคคลไปตลอดเวลาเปรียบเหมือนกับเงาตามตัว ยังมีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับนิทานสุภาษิตหรือชาดกซึ่งเป็นส่วนที่เล่าถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้องที่ยังวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ พระองค์และคนเหล่านั้นได้ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ดีบ้างชั่วบ้าง แต่พระองค์ก็ไม่ย่อท้อต่อการสร้างคุณงามความดี จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติสุดท้าย แต่ละพระชาติของพระองค์สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสร้างกุศลกรรมในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เฉกเช่นเดียวกับในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่ได้กล่าวถึงกฎแห่งกรรมไว้มากมาย ได้มีการพรรณนาถึงสภาพของนรกแต่ละขุมที่น่ากลัวและเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานและสัตว์นรกทั้งหลายผู้ถูกทรมาน พร้อมกับกล่าวถึงกรรมที่ทำให้เกิดในนรก[550] หรือแม้แต่เนื้อหาที่กล่าวถึงการท่องเที่ยวไปในโลกอื่นของพระมหาเมาทคัลยายนเถระ เริ่มตั้งแต่อบายภูมิคือเดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ไปจนถึงสวรรค์ 6 ชั้นมีจาตุมหาราชิกาเป็นต้น[551] จึงถือว่าคัมภีร์นี้ได้ให้ความสำคัญในคำสอนเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมไว้เป็นอันดับแรก สำหรับตัวอย่างเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมที่ปรากฏในชาดกต่างๆ มีดังนี้

ในอภิยชาดก[552] มีเนื้อหากล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เคยเกิดเป็นภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง แล้วอิจฉาเพื่อนภิกษุอีกรูปหนึ่งที่มีลาภสักการะเกิดขึ้นมากมายจากความเลื่อมใสของเศรษฐี จึงได้ใส่ร้ายภิกษุรูปนั้นด้วยอาบัติปาราชิกว่าเสพเมถุนกับธิดาของเศรษฐี ภายหลังสำนึกผิดจึงขอขมาและถวายสักการะพระพุทธเจ้าในอดีตแล้วปรารถนาพุทธภูมิ ในเรื่องนี้ยังได้กล่าวถึงนรกขุมต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนดังเนื้อความว่า

> *“ขอให้เราได้ปลดปล่อยหมู่สัตว์ผู้เกลื่อนกล่นอยู่ในสัญชีวนรก กาลสูตรนรก สังฆาตนรก เรารวนรก และอวีจินรก และผู้เกลื่อนกล่นอยู่ในคติ 6[553] ออกจากสังสารวัฏคือภพ”*
> *“ขอได้เราได้ปลดเปลื้องหมู่สัตว์ผู้ถูกเผาผลาญในนรก ถูกบีบคั้นในอบาย มีความตายเป็นธรรมดา ผู้มีความสุขน้อยแต่ทุกข์มาก ออกจากสังสารวัฏ*

---

[550] เรื่องเดียวกัน, 5-17.

[551] เรื่องเดียวกัน, 17-21.

[552] เรื่องเดียวกัน, 22-29.

[553] ในคัมภีร์บาลียุคแรกกล่าวถึงคติของสัตว์ไว้ 5 อย่าง คือ นรก, สัตว์ดิรัจฉาน, เปรต, มนุษย์ และเทวดา ต่อมาภายหลังมีการเพิ่ม อสุรกาย เข้ามาจึงรวมเป็นคติ 6

คือภพ” [554]

ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นกรรมและผลของกรรมมีจริง การท่องเที่ยวไปในภพภูมิต่าง ๆ นั้นทำให้เห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายได้เคยกระทำเอาไว้ส่งผลให้ต้องชดใช้กรรมนรกขุมต่าง ๆ แสดงว่าผลของกรรมมีจริง การทำกรรมมีผลให้เกิดวิบาก และได้รับทุกขเวทนาจริง ดังตัวอย่างจากเรื่องดังกล่าว

ในชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ ได้กล่าวรายละเอียดของการอยู่ในอเวจีมหานรกว่า สัตว์นรกทั้งหมดจะไม่มีวันเห็นกันเด็ดขาด จะเห็นกันได้ต้องมีแสงสว่างด้วยอานุภาพแห่งบุญเท่านั้น สัตว์นรกเหล่านั้นจะต้องชดใช้กรรมอย่างทุกข์ทรมานถึงที่สุด ดังตัวอย่างเนื้อความส่วนหนึ่งที่กล่าวไว้ในชาดกนี้ว่า

> *อนึ่ง แสงสว่างอันยิ่งใหญ่ มโหฬาร เหลือที่จะคณนา ก็ได้ปรากฏขึ้นในโลก ช่องว่างระหว่างโลกหนึ่งกับอีกโลกหนึ่ง บริเวณที่มืดมิดซึ่งปิดทับด้วยความมืดมิด บริเวณที่มืดสลัวซึ่งปิดทับด้วยความมืดสลัว และบริเวณที่มืดดำสนิทชั่วกัลปาวสานซึ่งเป็นที่ที่พระจันทร์และพระอาทิตย์แม้มีฤทธิ์มากและอานุภาพมากอย่างนั้นก็ไม่อาจส่องรัศมีไปถึงด้วยรัศมีของตนและไม่อาจส่องแสงไปถึงด้วยลำแสงของตน แต่บริเวณเหล่านั้นก็กลับกลายมีแสงสว่างนั้นสาดส่องไปถึง สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในที่นั้นต่างมองเห็นกันและกันจึงร้องขึ้นว่า “โอ้ มีสัตว์อื่นเกิดขึ้นที่นี้ด้วย โอ้ มีสัตว์อื่นเกิดขึ้นที่นี้ด้วย” ก็แลในชั่วครู่ชั่วขณะนั้น สัตว์ทั้งปวงก็ได้รับความสุขโดยทั่วกัน แม้สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในอเวจีมหานรกก็ก้าวล่วงอานุภาพของเทวดา อานุภาพของนาค และอานุภาพของยักษ์ แต่ภพของมารกลับมืดสลัว มัวแสง ไร้แสงสว่าง และไม่น่ายินดี ณ ที่นั้นมีเศษที่แตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ ตกไปไกลหนึ่งโกรศบ้าง สองโกรศบ้าง สามโกรศบ้าง ณ ที่นั้นมีเศษที่แตกออกเป็นชิ้นเล็กๆ ตกไปหลายโยชน์บ้าง แม้ธงประจำภพของมารก็ร่วงหล่นลง มารผู้มีบาปจึงมีความทุกข์ทรมานใจ เดือดร้อนใจ และถูกแผดเผาด้วยความเจ็บปวดภายใน* [555]

นอกจากนี้ ชาดกเรื่องนี้ยังกล่าวถึงผลของบาปที่เกิดจากการทำอนันตริยกรรม 5 ประการ ทำให้ต้องไปชดใช้กรรมในนรกขุมต่าง ๆ เป็นเวลานาน เมื่อหลุดพ้นจากนรกแล้วก็ไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานคือเกิดเป็นปลาประหลาดในท้องทะเล ครั้งหนึ่งขณะกำลังจะทำร้ายกลุ่มพ่อค้าที่เรืออับปางได้ยินเสียงสวดอ้อนวอนของพวกพ่อค้าที่เปล่งคำว่า “พุทธะ” ทำให้ระลึกถึงคำพูดของเพื่อนในอดีตที่เคยสอนให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าได้ ด้วยผลบุญที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้านั่นเองให้เขาละจากอัตภาพสัตว์เดรัจฉานไปเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ ดังมีเนื้อความที่กล่าวไว้ว่า

---

[554] มหาวัสตุ เล่ม 1, 27.

[555] มหาวัสตุ เล่ม 1, 166.

เพราะเขาทำอนันตริยกรรม 5 ประการนี้[556] *จึงได้ไปเกิดในมหานรกทั้งหลาย เมฆทัตตะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในมหานรก 8 ขุม และอุตสทนรก 16 ขุมสิ้นกาลยาวนานอย่างยิ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าศากยมุนีตรัสรู้พระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมและทรงหมุนวงล้อแห่งธรรมให้เป็นไป เมฆทัตตะได้ถือกำเนิดเป็นปลาชื่อติมิติมิงคิละ*[557] *ในมหาสมุทร โดยมีอัตภาพร่างกายยาวมากมายหลายร้อยโยชน์ เมื่อคฤหบดีชื่อถปกรรณิ*[558] *ผู้มีเรือเป็นพาหนะพร้อมด้วยบริวาร 500 คนแล่นเรือสู่มหาสมุทรไปทางนั้น เวลานั้นมีตัวมกร (สัตว์ประหลาด) ผู้โหยหิว กำลังอ้าปากรออยู่ด้วยปรารถนาจะกินอาหาร หมู่เรือของคฤหบดีชื่อถปกรรณิได้แล่นตรงไปทางที่ตัวมกรอาศัยอยู่ มันแยกเขี้ยวขึ้นเหนือน้ำ ฯลฯ พ่อค้าทั้ง 500 คนจึงเปล่งเสียงขึ้นว่า “ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า” เสียงเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าดังก้องไปถึงหูของปลาติมิติมิงคิละนั้น*

เสียงเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าทีปังกรที่เคยได้ยินจากการบอกเล่าของเมฆมาณพในอสงไขยกัลป์อันนับประมาณไม่ได้นั้นได้ปรากฏแก่เขาอีกครั้งเมื่อเกิดเป็นปลาติมิติมิงคิละในมหาสมุทร หลังจากที่เคยได้ยินเสียงนั้นมาแล้ว เสียงเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่สิ่งที่เปล่าประโยชน์ ดังนั้น เมฆทัตตะผู้เกิดเป็นปลาติมิติมิงคิละจึงมีความคิดว่า “พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก แต่เรายังอยู่ในอบาย” ครั้งนั้น ปลาติมิติงคิละเกิดความสังเวชสลดใจจึงหุบปากลง เมื่อไม่ได้อาหารจึงถึงแก่ความตาย แต่เพราะเขาระลึกถึงเสียงเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าได้ ทันทีที่ทำกาลกิริยาจึงได้ไปเกิดในสกุลของพราหมณ์ ในมหานครศราวัสตี ในกาลครั้งนั้น เขาได้เกิดเป็นทารกเพศชาย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรามิได้กล่าวถึงเหตุอย่างอื่นนอกจากกรรม”

ต่อมา มารดาบิดาได้ตั้งชื่อแก่ทารกนั้นว่าธรรมรุจิ เมื่อเจริญเติบโต เขาได้บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยความขยัน พากเพียร และพยายาม เขาจึงได้บรรลุวิชชา 3 และอภิญญา 6 อีกทั้งทำให้แจ้งซึ่งความเป็นพระอรหันต์[559]

ในเรื่องบุพกรรมของพระเทวีปทุมาวตี ได้กล่าวถึงผลกรรมที่พระนางเคยถวายดอกบัวแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วขอดอกบัวคืน บุพกรรมนั้นจึงส่งผลให้มีดอกบัวปรากฏในรอยเท้าทุกย่างก้าวที่พระเทวีปทุมาวดีก้าวเดิน แต่ในขณะที่พระนางถูกลงโทษประหารชีวิต ดอกบัวเหล่านั้นก็หายไป และดอกบัวปรากฏในรอยเท้าอีกครั้งเมื่อพระราชาได้นำพระนางกลับนครตามเดิม ซึ่งเนื้อเรื่องมีว่า

ในอดีตกาลอันยาวนาน ในเมืองพาราณสี หญิงรับใช้ของคฤหบดีคนหนึ่งถือหม้อดินและถือดอกบัวไว้ในมือเดินเข้าไป ในเมืองจากนอกเมือง ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเที่ยวบิณฑบาตในเมืองพาราณสีแล้วกลับออกไปนอกเมือง ท่านเป็นผู้น่าเลื่อมใสด้วยอิริยาบถที่งดงามทั้งการก้าวไป

---

[556] อนันตริยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลคือความเดือดร้อนไม่เว้นระยะ ถือว่าเป็นกรรมที่เป็นบาปหนักที่สุดตัดทางสวรรค์ ตัดทางนิพพาน อนันตริยกรรมมี 5 อย่าง คือ (1) มาตุฆาต ฆ่ามารดา (2) ปิตุฆาต ฆ่าบิดา (3) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ (4) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป (5) สังฆเภท ทำสงฆ์ให้แตกกัน

[557] ติมิติมิงคิละ ตามศัพท์แปลว่า กลืนกินอาหารมากมาย กลืนแล้วกลืนอีก ไม่รู้จักอิ่ม

[558] บางครั้งเรียก “สถปกรรณิกะ”

[559] มหาวัสตุ เล่ม 1, 169-170.

ข้างหน้าและการถอยกลับ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจึงเลื่อมใส เมื่อกุมาริกา (หญิงรับใช้) นั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า จิตของเธอก็เกิดความเลื่อมใส เธอผู้มีจิตเลื่อมใสจึงถวายดอกบัวนั้นแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าก็รับเอา (ดอกบัว) เพื่ออนุเคราะห์แก่เธอ ครั้งนั้น กุมาริกานั้นเห็นดอกบัวนั้นงดงามอย่างยิ่งเมื่ออยู่ในมือของพระปัจเจกพุทธเจ้า และเห็นมือของตนอับเฉา ครั้งนั้น เธอจึงขอดอกบัวคืนจากพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอจงให้ดอกบัวนั้นคืนแก่ฉันเถิด" พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงให้ดอกบัวนั้นคืนแก่กุมาริกานั้น (โดยกล่าวว่า) "เชิญเถิด แม่นางผู้เจริญ" กุมาริกานั้นจึงรับเอาดอกบัวจากมือของพระปัจเจกพุทธเจ้าอีก ครั้งนั้น เธอเห็นมือของตนงดงามด้วยดอกบัวและเห็นมือของพระปัจเจกพุทธเจ้าอับเฉา จึงมีความเดือดร้อนใจ (กล่าวว่า) "การที่เรามีจิตเลื่อมใสถวายดอกบัวแก่พระฤษี (พระปัจเจกพุทธเจ้า) แล้วขอกลับคืนนั้น เราทำกรรมไม่ดีเลย" ครั้งนั้น เธอจึงถวายดอกบัวนั้นคืนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าอีก (กล่าวว่า) "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอจงรับดอกบัวของฉันนี้คืนไปเถิด เพื่ออนุเคราะห์แก่ฉัน" ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นจึงรับเอาดอกบัวจากกุมาริกานั้นอีก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า กุมาริกาในเมืองพาราณสีในกาลนั้นและสมัยนั้นเป็นบุคคลอื่น ข้อนั้นเธอทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวีปทุมาวตีนั่นเองเป็นกุมาริกาในเมืองพาราณสี เพราะเธอถวายดอกบัวแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยจิตที่เลื่อมใส ด้วยผลกรรมนั้น ดอกบัวทั้งหลายจึงปรากฏขึ้นในรอยเท้าของพระเทวีปทุมาวตี เพราะเธอขอดอกบัวนั้นคืนจากมือของพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยผลกรรมนั้น ดอกบัวที่รอยเท้าของเธอจึงอันตรธานไปเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงลงโทษประหารชีวิต แต่เพราะเธอถวายดอกบัวนั้นคืนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยผลกรรมนั้น ดอกบัวจึงปรากฏขึ้นในรอยเท้าของเธออีกเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงนำเธอจากเมืองพาราณสีมาสู่เมืองกัมปิลละ"[560]

จากชาดกเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าบุพกรรมที่เคยทำไว้ล้วนส่งผลทั้งสิ้น ไม่ว่ากรรมดีหรือกรรมชั่วทุกอย่างมีผลทั้งสิ้น กฎแห่งกรรมชัดเจนและเที่ยงตรงเสมอ ยังมีเนื้อหาที่กล่าวถึงบุพกรรมหรือผลแห่งกรรมในอดีตที่ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน นั่นคือเรื่องบุพกรรมของพระราหุลกุมาร การที่พระกุมารอยู่ในพระครรภ์นานถึง 6 ปีนั้นเป็นผลมาจากอดีตชาติเคยกักขังฤษีผู้มีความบริสุทธิ์ไว้นานถึง 6 ราตรี เพราะกรรมนั้นจึงทำให้พระกุมารราหุลต้องอยู่ในพระครรภ์นานถึง 6 ปี ดังมีเนื้อความว่า

ครั้งนั้น พระโอรสของพระเจ้าจันทระแห่งแคว้นวิเทหะ ผู้เป็นพระนัดดา (ของฤษีสูรยะ) ได้กราบทูลคำนี้กะพระเจ้าจันทระว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงลงโทษแก่ท่านฤษีเพื่อที่ท่านจะได้บรรเทาความไม่สบายใจเถิด ขออย่าให้ท่านฤษีเป็นทุกข์เพราะความไม่สบายใจเลย" ครั้งนั้น พระเจ้าจันทระจึงมีพระดำริดังนี้ว่า "เราควรลงโทษฤษีสูรยะอย่างไรดี เพื่อให้ท่านฤษีหายจากความไม่สบายใจ" ครั้งนั้น พระเจ้าจันทระจึงให้ประพรมน้ำและปัดกวาดบริเวณสวนอโศก ปูลาดอาสนะที่ประณีตไว้ ให้นำของขบเคี้ยวและของบริโภคเข้าไป ให้แขวนขนมโมทกะที่เหมาะแก่พระราชาไว้บนกิ่งไม้

[560] มหาวัสตุ เล่ม 3, 132-133.

ทั้งหลายแล้วตรัสกะฤษีสูรยะว่า “ท่านผู้เจริญ ไปเถิด ท่านจงนั่งในป่าอโศกนั้น เพราะในป่าอโศกนั้นมีของขบเคี้ยวและของบริโภค มีการจัดเตรียมที่นอนไว้แล้ว ข้าพเจ้าอนุญาตให้ท่านบริโภคอาหารจากป่าอโศกนั้นตามสบาย” ครั้งนั้น พระเจ้าจันทระทรงกักขังฤษีสูรยะไว้ในป่าอโศกเป็นเวลา 7 ราตรี ครั้งนั้น เมื่อ 6 ราตรีผ่านไป พระเจ้าจันทระมีพระดำริดังนี้ว่า “เราทำให้ฤษีสูรยะหายจากความไม่สบายใจแล้ว ควรปล่อยท่านไปอย่างไร” พระเจ้าจันทระจึงมีพระดำริว่า “อย่ากระนั้นเลย เราควรให้ปลดเปลื้องเครื่องพันธนาการทั้งปวง” ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในวันที่ 7 พระเจ้าจันทระจึงให้ทำการปลดเปลื้องเครื่องพันธนาการทั้งปวง เหล่าอำมาตย์ได้กล่าวกะฤษีว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านจงไปเถิด การลงโทษท่านได้รับการยกเว้นแล้ว” ครั้นเมื่อพระเจ้าจันทระทรงให้ปลดเปลื้องเครื่องพันธนาการแล้ว ครั้งนั้น ฤษีสูรยะผู้ไม่มีความรำคาญใจจึงกลับไปสู่อาศรมอีก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า พระเจ้าจันทระในกาลนั้นและสมัยนั้นเป็นบุคคลอื่น พระราหุลกุมารนั่นเองเป็นพระเจ้าจันทระในกาลนั้น ส่วนเราก็คือบุคคลผู้เป็นฤษีสูรยะในกาลนั้น เพราะฤษีสูรยะถูกกักขังในป่าอโศกเป็นเวลา 6 ราตรี เพราะผลแห่งกรรมนั้น พระราหุลกุมารจึงอยู่ในพระครรภ์ถึง 6 ปี” [561]

โดยสรุปแล้ว คัมภีร์มหาวัสตุยืนยันคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม ชาดกทุกเรื่องที่พระพุทธเจ้านำมาตรัสแสดงล้วนกล่าวถึงเรื่องกรรมและผลของกรรมทั้งสิ้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว กรรมที่ทำในอดีตย่อมส่งผลถึงปัจจุบัน และกรรมที่ทำในปัจจุบันก็จะต้องส่งผลไปถึงอนาคตอย่างแน่นอน ไม่มีใครหลีกเลี่ยงกฎแห่งกรรมไปได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ละชั่วและหมั่นทำความดีตลอดเวลา

คำสอน คุณธรรมและคติธรรมต่าง ๆ

1. <u>ความอดกลั้น</u> หมายถึง การรู้จักระงับอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ที่มากระทบ ทั้งสิ่งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา เช่น

- อดกลั้นต่อความตกใจกลัว

ดังตัวอย่างชาดกเรื่องศิริประภะชาดก ได้นำเสนอคุณสมบัติของนางกวางซึ่งเป็นอดีตชาติหนึ่งในการสร้างบารมีของพระนางยโศธรา นางได้อดทนอดกลั้นต่อความตกใจกลัวยอมข่มใจต่อความกลัวนั้น กล้าเผชิญกับนายพรานผู้ที่พร้อมจะพรากชีวิตนางไปทุกเมื่อ แต่เพราะความรักในตัวสามีเป็นเกราะป้องกันทำให้นายพรานเห็นในความกล้าหาญของนางจึงยอมปล่อยให้พญากวางและนางเป็นอิสระ ฉะนั้น ความอดกลั้นต่อความกลัวนี้ย่อมทำให้ชีวิตมีความสุขในภายหลัง

- อดกลั้นในการรอคอย

ดังตัวอย่างชาดกเรื่องศกุนตกชาดก (1) สอนให้เห็นถึงความอดกลั้นในการรอคอยของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติที่เคยเกิดเป็นนกติดบ่วงนายพราน จึงใช้กลวิธีชาญฉลาดในการเอาชีวิตรอด

---

[561] เรื่องเดียวกัน, 133-135.

จากเงื้อมมือมารซึ่งในชาตินั้นคือนายพราน นับเป็นกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะผ่านเรื่องเล่าที่นำบทบาทของพระโพธิสัตว์มาเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้รอคอยเพื่อให้ได้โอกาสในการเอาชีวิตรอด สอนให้เห็นถึงคุณธรรมความอดกลั้นในการรอคอยเพื่อการบรรลุเป้าหมายในภายหลัง

2. <u>ความอดทน</u> หมายถึง การรักษาภาวะปกติของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งที่น่าปรารถนาหรือไม่น่าปรารถนา เช่น อดทนต่อความลำบากตรากตรำต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาวร้อน เป็นต้น อดทนต่อทุกขเวทนาจากการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือความไม่สบายกาย อดทนต่อความเจ็บใจอันเกิดจากความโกรธ ความไม่พอใจ และความขัดใจ อดทนต่ออำนาจกิเลสอันเกิดจากสิ่งที่น่าใคร่ ความอดทนตามเหตุที่มากระทบมี 4 ประเภท[562] คือ

- อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาว ความร้อน ฝนตก แดดออก ฯลฯ ตัวอย่างเช่น

ศกุนตกชาดก (1) เป็นตัวอย่างชาดกที่สอนให้เห็นถึงความอดทนพยายามของนกที่ยอมอดทนต่อความหิว และอดทนต่อสภาพที่ตนเองถูกกักขัง เพื่อหวังให้นายพรานชะล่าใจ ประมาท ยอมอดทนทำตัวเองให้กลายเป็นนกมีโรค ตัวผอม เพื่อหวังผลถึงการเอาตัวรอดในอนาคต จนเมื่อนายพรานชะล่าใจ ไว้ใจในตัวเอง จึงอาศัยจังหวะนั้น กินอาหารและน้ำจนอิ่ม เพื่อให้ตัวเองมีแรงสามารถบินเอาตัวรอดหลบหนีจากนายพรานไป

ศกุนตกชาดก (2) เป็นตัวอย่างชาดกที่กล่าวถึงนายพรานที่พยายามจะหาวิธีจับนก ต้องจำยอมอดทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ อดทนต่อความหิวกระหาย ริมฝีปากบวม ปากแห้ง ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะอากาศหนาวและตัวไหม้เกรียมเพราะอากาศร้อน แต่แม้ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถจะจับนกทั้งปวงได้อยู่นั่นเอง ชี้ให้เห็นถึงความอดทนพยายามในการทำบาปของนายพรานซึ่งคือมาร และจ่าฝูงนกที่ชาญฉลาดเอาตัวรอดและพาหมู่คณะรอดจากเงื้อมมือนายพรานคืออดีตชาติของพระโพธิสัตว์

วฤษภชาดก เป็นชาดกที่กล่าวถึงจ่าฝูงโคซึ่งเป็นโคแก่ตัวหนึ่ง ที่ทำหน้าที่ดูแลฝูงของตัวเองอย่างดี ทำให้สุนัขจิ้งจอกไม่สามารถทำอันตรายโคในฝูงได้ แม้จะติดตามมาตลอด 15 ปี ทำให้เห็นว่า โคแก่ตัวจ่าฝูงนี้ แม้จะแก่ชรา มีผิวหนังเหี่ยวย่น ต้องอดทนต่อสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ แต่ก็ยังมีความพยายามในการทำหน้าที่ของตัวเองอย่างเต็มที่

- อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบายกายของเราเอา ตัวอย่างเช่น

กษานติวาทีชาดก เป็นตัวอย่างชาดกที่สอนถึงความอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อความเจ็บใจ และอดทนต่ออำนาจกิเลสครอบงำ สามารถรักษาสภาวะใจให้ปกติไว้ได้แม้ถูกทำร้ายร่างกายอยู่ก็ตาม แสดงถึงความอดทนของพระโพธิสัตว์ที่เป็นแบบอย่างในการสร้างความดีโดยเอาชีวิต

---

[562] พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, **มงคลชีวิต: ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 10. (กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), 242.

เป็นเดิมพัน เชื่อมั่นและศรัทธาในความอดทนอย่างยิ่ง แม้ต้องสละชีวิตก็ยังไม่ทิ้งความศรัทธานั้น ซึ่งเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ถ่ายทอดคุณสมบัติความอดทนของพระโพธิสัตว์ที่สามารถเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ

- อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ ตัวอย่างเช่น

โคธาชาดก ที่มีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงตัวอย่างการอดทตต่อความโกรธ ความไม่พอใจ หรือความขัดใจได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นเนื้อหาตอนที่กล่าวถึง พระชายาอยากเสวยเหี้ยเพราะมีกลิ่นหอมน่าเสวยยิ่ง แต่พระสวามียังมีความขัดใจว่า พระชายาไม่ยอมปรุงเหี้ยเป็นอาหารถวาย จึงปรุงเอง และไม่แบ่งไว้ให้พระชายา เสวยจนหมด ในขณะที่พระชายากลับมาจากตักน้ำ ตรัสถามหาเหี้ย พระสวามีตรัสว่าหนีไปแล้ว ทำให้พระนางรู้สึกไม่พอใจ และโกรธที่พระสวามีไม่ได้รักพระองค์และยังเก็บความน้อยใจไม่พอใจนั้นข้ามชาติจนเกิดเป็นพระนางยโศธราก็ยังมีความรู้สึกนี้อยู่เช่นเดิม

- อดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นการอดทนต่ออารมณ์อันน่าใคร่น่าเพลิดเพลินใจ อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำแต่ไม่ควรทำ ตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องภิกษุ 500 รูปมีพระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะเป็นหัวหน้า ที่มีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงพ่อค้า 500 คนว่ายน้ำไปติดเกาะหลังเรืออับปาง ได้เจอเหล่าหญิงงามซึ่งเป็นนางรากษสแปลง ทำให้เกิดหลงมัวเมาเพลิดเพลินกับการปรนเปรอของพวกนาง ทำให้เกือบเอาชีวิตไม่รอด แต่เพราะอาศัยพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญาม้าในชาตินั้นพาเหาะหนีเหล่านางรากษสทำให้เอาชีวิตรอดกลับมาได้ นี่ก็เป็นตัวอย่างการอดทนต่ออำนาจกิเลสสิ่งยั่วเย้าทั้งหลาย

สรวันททชาดก ที่เป็นตัวอย่างความอดทนต่ออำนาจการยั่วยุ ไม่หลงตามอำนาจกิเลสของคนอื่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเนื้อความกล่าวถึง สรวันททะที่บำเพ็ญตนสร้างประโยชน์แก่ชาวโลก จนทำให้ท้าวศักระกลัวว่าตนเองจะถูกแย่งอำนาจไป จึงเนรมิตนรกที่สัตว์นรกกำลังร้องคร่ำครวญน่าเวทนาเพราะกรรมจากการทำทานให้สรวันททะเห็น และท้าวเธอขอให้สรวันททะไปใช้ชีวิตของตนให้สบาย แต่เขาปฏิเสธเพราะต้องการหนทางอมตะ แม้จะทำได้ยาก หรือจะต้องตกนรก แม้แต่จะได้บัลลังก์ของท้าวศักระก็ยังไม่เลิกทำทาน และเลิกบำเพ็ญเพียร เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเด็ดเดี่ยวในการเอาชนะกิเลส อดทนต่อสิ่งที่แม้อยากจะทำแต่เลือกไม่ทำเพราะหวังผลอมตะนิพพานนั่นเอง

3. <u>ความเพียร</u> หมายถึง ความบากบั่น ไม่ย่อท้อ พยายามเพื่อให้งานนั้นสำเร็จ ดังตัวอย่างเช่น

ศิริชาดก เป็นตัวอย่างกล่าวถึงความเพียรพยายามของพราหมณ์หนุ่มที่ยอมเสี่ยงอันตรายข้ามมหาสมุทรเพื่อไปส่งจดหมาย หลังส่งจดหมายแล้วเขาได้นำรัตนะ เงินและทองกลับมาด้วย ขณะที่กำลังจะลงเรือเล็กเพื่อขึ้นฝั่ง เรือเกิดกระทบกัน ทำให้หีบรัตนะ เงินและทอง ตกลงในทะเล เขาจึงได้นำถังน้ำมาวิดน้ำทะเล จนเทวดาที่แปลงเป็นพราหมณ์มาเตือนว่าไม่มีใครสามารถวิดน้ำทะเลให้แห้งได้ ถึงกระนั้นเขาก็ยังไม่ละความเพียร

กากชาดก แสดงคติธรรมสื่อถึงความเพียรพยายามเพื่อจะทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ แม้ว่างานนั้นจะเสี่ยงต่ออันตรายมากน้อยเพียงใด จะต้องหากลวิธีในการทำให้งานนั้นสำเร็จมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเพราะคุณธรรมความเพียรนี้เองที่สื่อให้บุคคลอื่นเห็น เป็นเหตุให้ได้รับความยกย่องสรรเสริญและทำให้งานที่ได้รับมอบหมายนั้นเป็นไปอย่างง่าย ๆ ในเวลาต่อมา

4. <u>ความกล้าหาญ</u> หมายถึง ความอาจหาญเก่งกล้าในการทำความดี โดยไม่กลัวอุปสรรค หรือศัตรูใด ๆ ซึ่งจะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าคิด กล้าทำ กล้าพูดในสิ่งที่มีเหตุผล เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม กล้าเผชิญหน้ากับอันตรายโดยปราศจากความกลัว แก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสมฉับพลัน ประกอบด้วย

- ความกล้าหาญในการช่วยเหลือผู้อื่น ดังตัวอย่างเช่น

นยโครธมิคชาดก เป็นตัวอย่างความกล้าหาญในการช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างดีอีกชาดกหนึ่ง เนื่องจากเนื้อความส่วนหนึ่งได้กล่าวถึง พญากวางนยโครธะได้ช่วยเหลือแม่กวางท้องแก่ที่ต้องถึงเวรที่จะต้องถูกฆ่า หลังจากไม่มีใครกล้าอาสาจะไปแทนแม่กวางนี้ พญากวางจึงรับอาสาที่จะไปตายแทนนางเอง โดยไม่เกรงกลัวต่อภยันตรายใดๆ เดินเยื้องย่างอย่างองอาจกล้าหาญเดินไปสู่ความตายต่างไม่กลัวเกรง พญากวางมีน้ำใจและความกล้าหาญ มีภาวะผู้นำพร้อมช่วยบริวารให้พ้นภัย ซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นตัวอย่างสอนให้เห็นถึงภาวะผู้นำ ความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว เป็นคติธรรมสอนใจได้เป็นอย่างดี

- ความกล้าหาญในการเผชิญหน้ากับอันตราย ดังตัวอย่างชาดกเรื่อง

นยโครธมิคชาดก หรือสวนกวางมฤคทายวัน เป็นการแสดงตัวอย่างความกล้าหาญของผู้นำที่ยอมสละตัวเองเพื่อให้บริวารได้รอดพ้นจากความตาย แม้บริวารนั้นไม่ใช่บริวารของตนเองก็ตาม ซึ่งชาดกเรื่องนี้แสดงถึงความกล้าหาญซึ่งเป็นคุณธรรมของผู้นำที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง เพราะการจะปกครองบริวารให้อยู่อย่างสงบสุขนั้น ผู้นำจะต้องมีความเชื่อมั่น กล้าคิดกล้าทำ กล้าเผชิญกับอุปสรรคอันตรายโดยปราศจากความกลัว กล้าเผชิญกับเหตุการณ์เฉพาะหน้าและพร้อมที่จะกล้าแก้ไขเหตุการณ์นั้นให้ผ่านไปได้ด้วยดีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังตัวอย่างที่แสดงให้เห็นภาวะผู้นำของพญากวางทั้ง 2 ตัวที่ได้แสดงไว้ในชาดกเรื่องนี้

ศิริประภาชาดก แสดงถึงความกล้าหาญ ไม่กลัวอันตรายใดๆ ของแม่กวางที่กล้าเผชิญกับความตายโดยไม่กลัวเกรง เพราะนางมีความรักที่มั่นคงต่อพญากวาง เพราะความกล้าหาญ ไม่หวั่นเกรงต่ออันตรายที่มาถึงตัวทำให้นายพรานเกิดความละอาย เพราะขนาดกวางซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานยังมีความกล้าหาญ จงรักภักดีขนาดนี้ นับประสาอะไรกับนายพรานที่เป็นมนุษย์ สมควรที่จะเอาแม่กวางเป็นเยี่ยงอย่าง ชาดกเรื่องนี้เป็นตัวอย่างความกล้าหาญและจงรักภักดีเป็นสื่อในการสอนความรักระหว่างสามีภรรยาได้เป็นอย่างดี

5. <u>ความรอบคอบ</u> หมายถึง การคิดพิจารณาอย่างถ้วนถี่ รู้จักป้องกันผลเสียที่จะเกิดขึ้นในทุก ๆ ด้าน ไม่เผลอเรอ ไม่วู่วาม ประกอบด้วย

- ความรอบคอบในการเตรียมตัว ดังตัวอย่างเช่น

กุศชาดก เนื้อหากล่าวถึงกุมารที่ต้องเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการเป็นพระราชาในอนาคต จะต้องมีการเตรียมตัวคือ ต้องศึกษาวิชาการเขียน การอ่าน เลข การคำนวณ การใช้นิ้ว การท่องจำ การขี่ช้าง การขี่ม้า การขี่รถ การใช้ธนูไม้ไผ่ การวิ่ง การแข่งความเร็ว การว่ายน้ำ ความรู้เกี่ยวกับธนู การต่อสู้ การปะทะ การตัด การเฉือน การทำลาย การเป็นผู้นำในการรบ และระเบียบมายาของพระราชา จะต้องมีความรู้และความเชี่ยวชาญในศิลปะทุกแขนง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาดกเรื่องนี้มีเนื้อหารายละเอียดที่ได้กล่าวถึงความรอบคอบในการเตรียมตัวเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นพระราชาในอนาคต นับเป็นชาดกที่มีเนื้อหากล่าวถึงประเพณีการเตรียมตัวเพื่อสืบทอดตำแหน่งพระราชา

- ความรอบคอบในการระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างเช่น

ศกุนตกชาดก (2) ชาดกเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน ได้แสดงภาวะผู้นำที่จะต้องมีคุณธรรมคือมีสติรอบคอบในการพิจารณาไตร่ตรอง เพราะหากขาดสติยั้งคิดอันตรายหรือความเสียหายก็จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวม การมีสติรอบคอบและการพิจารณาไตร่ตรองถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตรงหน้าทำให้หมู่คณะสามารถผ่านพ้นวิกฤติไปได้ด้วยสติปัญญาของผู้นำ ซึ่งเห็นได้จากนกจ่าฝูงที่มีปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง มีความรอบคอบ จึงสามารถระวังอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองและหมู่คณะได้

- ความรอบคอบในการแก้ปัญหา ดังตัวอย่างเช่น

วยาฆรีชาดก เป็นตัวอย่างชาดกที่กล่าวถึงความรอบคอบในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง เนื้อหากล่าวถึงการแก้ปัญหาในการเลือกราชาแห่งสัตว์เดรัจฉานที่แม่เสือตัวหนึ่งชนะ แต่ไม่สามารถเป็นราชาได้เนื่องจากเป็นผู้หญิง จึงมีข้อตกลงใหม่ให้นางเสือเลือกสามี เพื่อให้สามีของนางได้เป็นราชาแห่งสัตว์ นับเป็นความคิดรอบคอบที่ต้องการให้แม่เสือเลือกสัตว์ตัวผู้ตามที่นางต้องการ แม้มีสัตว์หลายตัวมาเสนอตัว แต่นางก็เลือกตามความพอใจ เพราะบุญที่ทำร่วมกันมาหลายชาตินั่นเอง นับเป็นชาดกที่ทำให้เห็นวิธีการแก้ปัญหาได้อีกวิธีการหนึ่ง

ศยามาชาดก มีเนื้อหาตัวอย่างตอนหนึ่งที่นางศยามาใช้ปัญญาแก้ปัญหาที่ตนเองได้ก่อไว้ ซึ่งนางได้ให้คนเอาผ้าห่อศพหลอกเศรษฐีซึ่งเป็นบิดามารดาว่าเป็นบุตรชายที่ตายไป แสดงมารยาไม่ยอมให้เศรษฐีเปิดผ้าห่อศพดู และแสดงมารยาอีกหลายอย่างทำให้เศรษฐีสงสารและรับนางเป็นลูกสาวแทนบุตรของตน นับเป็นการแสดงความรอบคอบในการแก้ปัญหาโดยใช้มารยา แม้เป็นการกระทำที่ไม่ดี แต่ถือเป็นวิธีการเอาตัวรอดได้อย่างดีเรื่องหนึ่ง

กัจฉปชาดก เป็นตัวอย่างการแก้ปัญหาของเต่าที่มีความรอบคอบไม่ตื่นตระหนกหลังจากที่ตนเองถูกนายมาลาการจับใส่ตะกร้า แต่กลับมีปัญญาสามารถแก้ปัญหาให้ตนเองพ้นจากความตายได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยอ้างถึงดอกไม้จะเสียหายได้หากเอาตนเองที่เปื้อนโคลนวางลงในตะกร้าที่ใส่

ดอกไม้ไว้ ทำให้นายมาลาการหลงชื่อนำเต่าไปล้างน้ำ เป็นเหตุให้เต่าอาศัยจังหวะนี้ดำน้ำหนีไปและถือเป็นตัวอย่างชาดกเรื่องหนึ่งที่กล่าวได้ว่าคนโง่มักจะตกเป็นเหยื่อของคนฉลาด

วานรชาดก (2) เนื้อหากล่าวถึงลิงจ่าฝูงอาศัยความประมาทตอนสำรวจหาทางลงไปดื่มน้ำตกลงไปในทะเลสาบที่มีงูใหญ่คอยจ้องจะดับจับสัตว์ที่ตกลงไปกิน มันจึงใช้ปัญญาแก้ปัญหาอย่างรอบคอบโดยพูดหว่านล้อมว่ายังมีลิงอีกทั้งฝูงอยู่ทางโน้น งูจึงหันหน้าไปมองตามที่ลิงชี้ ในขณะเดียวกันมันก็เหยียบหัวงูกระโดดขึ้นบก จึงทำให้งูยกย่องชื่นชมในความฉลาดของลิงตัวนี้ นับเป็นชาดกที่กล่าวถึงตัวอย่างการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบ สามารถแก้ปัญหาให้ตนเองพ้นจากความตายได้เป็นอย่างดี

- ความรอบคอบในการป้องกันปัญหา ดังตัวอย่างเช่น

ศรเกษปณชาดก เนื้อความกล่าวถึงพระราชาที่ยิงธนูปรามพระราชาข้าศึก เป็นการตักเตือนไม่ให้เข้ามารุกรานแว่นแคว้น เป็นเหตุให้พระราชาข้าศึกทรงชื่นชมและแปลกประหลาดพระทัยเพราะลูกศรที่ยิงนั้นมันไม่ได้โดนตัวพระองค์เลย จึงเป็นเหตุให้พระราชาข้าศึกหวั่นเกรง และไม่กล้าที่จะต่อกรด้วย และยังชื่นชมความสามารถของพระราชาที่ยิงธนูพระองค์นั้น ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการยิงธนูเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดจากการรุกรานของข้าศึก

วานรชาดก (1) เนื้อเรื่องกล่าวถึงลิงที่หาวิธีแก้ปัญหาด้วยการใช้ไม้อ้อดูดดื่มน้ำจากสระน้ำ แทนการลงไปกินน้ำในสระเพราะมีรากษสคอยจับกินสัตว์ที่ลงไปดื่มน้ำในสระอยู่เป็นประจำ นับเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ใช้ปัญญาอย่างรอบคอบ และป้องกันภัยที่อาจจะทำอันตรายถึงชีวิตได้ เป็นตัวอย่างชาดกที่แสดงถึงวิธีการป้องกันปัญหาอีกเรื่องหนึ่ง

6. <u>ความละอายต่อบาป</u> คือ ความรู้สึกละอายในการที่จะทำในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร เช่น ละอายที่จะทำผิด ละอายใจเป็นความเกรงกลัวต่อสิ่งไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม เพราะเห็นถึงโทษหรือผลกระทบที่จะได้รับ ประกอบด้วย

- ละอายต่อการที่กระทำผิดต่อผู้อื่น ดังตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องพระอภิยะ เนื้อหากล่าวถึงพระอภิยะที่ใส่ร้ายพระนันทะ เพราะความริษยาตอนหลังสำนึกผิดจึงขอขมาและสารภาพโทษ คังคปาลชาดก ที่เนื้อหากล่าวถึงพราหมณ์ที่เกิดความโลภในราชสมบัติที่อยากได้ทั้งหมดแม้พระราชาจะแบ่งให้กึ่งหนึ่งและร่วมกันปกครองแว่นแคว้นแล้วก็ตาม ตอนหลังคิดได้ เลิกล้มความคิดและออกบวช

- ละอายต่อการทำความชั่ว ดังตัวอย่างเช่น

จัมปกชาดก เป็นตัวอย่างที่กล่าวถึงนาคราชที่โดนหมองูจับแต่ไม่บันดานโทสะแสดงอำนาจทำลายหมองู เพราะกลัวศีลของตัวเองจะขาด จึงต้องยอมโดนจับขัง ทรมานในหม้อ ซึ่งเป็นเหตุให้มเหสีนาคต้องมาขอร้องพระราชาให้ปล่อยสวามีของตนเองและเชิญชวนพระราชาไปเที่ยวเมืองบาดาล เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงถึงความละอายใจต่อการผิดศีลและเกรงกลัวต่อการทำบาปเป็นคุณธรรมที่ทำให้ได้รับการยอมรับและทำให้ได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง แม้จะมีอำนาจหรือมีฤทธิ์

เดชมากน้อยเพียงใด หากจะต้องกระทำบาปแล้วไซร้บุคคลผู้มีปัญญาจะไม่ใช้อำนาจเหล่านั้นเพื่อสร้างบาปให้เกิดขึ้นกับตนเองอย่างเด็ดขาด ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมข้อนี้ และนับเป็นผลานิสงส์แห่งความประพฤติที่ดีอันเนื่องมาจากความละอายต่อบาปนั่นเอง

7. <u>ความเสียสละ</u> คือ การยอมเสียประโยชน์ส่วนตนเพื่อผู้อื่น หรือสังคมโดยรวมได้รับประโยชน์จากการกระทำของตน ประกอบด้วย

- การเสียสละชีวิต ดังตัวอย่างเช่น

สุรูปชาดก เป็นเรื่องของพญากวางยอมสละชีวิตเพียงเพื่อแลกกับธรรมสุภาษิต ทำให้ท้าวศักระที่ปลอมตัวมาทดสอบมีความรู้สึกยินดีต่อความเคารพในธรรมของพญากวาง นับเป็นตัวอย่างชาดกที่ยอมเสียสละชีวิตตนเองเพื่อแลกกับธรรมสุภาษิต

- การเสียสละความสุขส่วนตัว ดังตัวอย่างชาดกเรื่อง

อาชญาตเกาณฑินยชาดก (2) เรื่องนี้เป็นชาดกที่กล่าวถึงคุณธรรมความเสียสละของผู้นำที่ยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อรักษาประชาชนไม่ให้เดือดร้อน และยอมเสียสละชีวิตตนเองเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น แม้ตนเองจะสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพได้ แต่เมื่อคนอื่นเดือดร้อนเพราะตนเป็นต้นเหตุก็ยอมสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่นได้

- การเสียสละประโยชน์ที่ควรได้รับ ดังตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องบุพกรรมของพระราหุลกุมาร เนื้อหากล่าวถึงพี่ชายที่เสียสละราชสมบัติให้น้องชายได้ปกครองบ้านเมืองแทน ส่วนตนเองก็ออกบวช เป็นตัวอย่างชาดกที่เนื้อหากล่าวถึงการเสียสละประโยชน์ที่ควรจะได้รับ

8. <u>ความกรุณา</u> คือ ความเอ็นดู ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ หรือความเอาใจช่วยเหลือเขาในเมื่อเห็นเขาต้องภัยได้ทุกข์ ดังตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องฉัตร (บังสูรย์) เนื้อหากล่าวถึงพระพุทธองค์ที่ทรงกรุณาเนรมิตพระองค์เองเพื่อโปรดศัทธาของเทวดามนุษย์เป็นต้น เป็นการแสดงถึงมหากรุณาธิคุณที่พระพุทธองค์ทรงมีต่อสรรพสัตว์อย่างแท้จริง ส่วนชาดกเรื่องนกสามตัว แสดงถึงความกรุณาของพระพุทธเจ้า พระศารีบุตร และพระอานนท์ที่มีต่อพระเจ้าศุทโธทนะในอดีตชาติ แสดงให้เห็นว่าความกรุณาที่พระองค์มีต่อพระประยูรญาตินั้น พระองค์ได้กระทำมาอย่างสม่ำเสมอในทุกๆ ชาติ แสดงให้เห็นความกรุณาของพระพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งยังเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์สร้างบารมีมาอย่างต่อเนื่อง ยังมีชาดกเรื่องพระรักษิตะ ชาดกเรื่องช้าง และชาดกเรื่องวัวฤษภะ ซึ่งชาดกทั้ง 3 เรื่องได้แสดงถึงความกรุณาของพระโพธิสัตว์ที่มีต่อสรรพสัตว์ พร้อมช่วยเหลือในคราวสรรพสัตว์เดือดร้อนประสบความทุกข์ เช่นการเกิดโรคระบาดเป็นต้น การแสดงความกรุณาของพระโพธิสัตว์นี้ไม่ได้เลือกชนชั้นวรรณะ พร้อมที่จะเอื้อเฟื้อได้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า และแสดงให้เห็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์อีกประการหนึ่งที่ได้นำเสนอผ่านเรื่องราวในชาดกนั่นเอง

9. ความเมตตา เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสงบสุข หมายถึง ความรักและเอ็นดู ความปรารถนาดีต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข ประกอบด้วย

- ความต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข ดังตัวอย่างเช่น

มัญชรีชาดก เป็นชาดกที่กล่าวถึงฤษีที่ไม่ทำทาน ทำให้ญาติที่เกิดเป็นปัญจศิขะ ท้าวศักระ จันทรเทพ สุริยเทพ และมาตลิเทพต้องแปลงเป็นพราหมณ์มาเพื่ออนุเคราะห์ฤษีนั้นเพราะหวังให้ฤษีได้สั่งสมบุญเพื่อความสุขในทุกชาติ ส่วนเรื่องวิชิตาวีชาดก มีเนื้อความกล่าวถึง พระเจ้าวิชิตาวีโปรดในการทำทานจนถูกเนรเทศออกจากแว่นแคว้น จนท้าวศักระมาทดสอบเนรมิตภาพนรกให้เห็นว่า คนทำทานต้องตกนรก ถึงกระนั้นพระองค์ก็ไม่เชื่อ ยังยืนยันที่จะทำทานอยู่เช่นเดิม ต่อมาในแว่นแคว้นเกิดฝนแล้ง เหล่าข้าราชบริพารจึงมาเชิญเสด็จกลับพระนครเพื่อให้ฝนได้ตกต้องตามฤดูกาลทำให้ประชาชนกลับมามีความสุขดังเดิมอีกครั้ง

- ความปรารถนาดีต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นเจริญก้าวหน้า ดังตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องเมฆะและเมฆทัตตะ แสดงถึงการทำหน้าที่กัลยาณมิตรให้กับมิตรสหายที่ตั้งอยู่ในความประมาท ซึ่งเป็นเรื่องของเมฆมาณพที่อาศัยกัลยาณมิตรจึงมีความยินดีและได้บูชาพระพุทธเจ้าหลายพันโกฏิพร้อมด้วยพระสาวกของพระองค์ ได้บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าหลายหมื่นโกฏิ และได้สมบัติอันเป็นของเทวดาและมนุษย์ จนกระทั่งได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด

ชาดกเรื่องฆฏิการะและชโยติปาละ กล่าวถึงการทำหน้าที่กัลยาณมิตรของช่างหม้อฆฏิการะที่พยายามชักชวนเพื่อนคือชโยติปาละไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากาศยปะ สุดท้ายแม้จะต้องกระชากมวยผมของเพื่อนเพื่อจะพาไปให้ได้ก็ต้องทำ เป็นเหตุให้ชโยติปาละมองว่า การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามีความสำคัญจริง ไม่เช่นนั้นเพื่อนซึ่งอยู่ในตระกูลที่ต่ำกว่าตนคงไม่ทำเช่นนั้น เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความปรารถนาดีที่เพื่อนต้องการให้เพื่อนมีความสุขมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตนั้นล้วนจำเป็นต้องอาศัยการทำหน้าที่กัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน

10. ความกตัญญู เป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่องหมายของคนดี หมายถึง ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณความดีที่ผู้อื่นมีต่อเรา ดังตัวอย่างเช่น

ศยามชาดก เป็นเรื่องของความกตัญญูที่บุตรมีต่อพ่อแม่ตาบอด ซึ่งบุตรได้เลี้ยงดูท่านอย่างดี ไม่เคยรับประทานอาหารก่อนพ่อแม่ ต้องตักน้ำ หาฟืน หาผลไม้รากไม้มาบำรุงดูแลท่านทั้งสองอย่างดี และยังดูแลเสนาสนะปัดกวาดให้เรียบร้อย เป็นเรื่องที่บุตรดูแลบำรุงอุปัฏฐากบิดามารดาด้วยความเคารพรักอย่างเต็มเปี่ยม นับเป็นชาดกที่มุ่งสอนคุณธรรมเรื่องความกตัญญูที่ชัดเจนเรื่องหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีเรื่องหัสตินิกาชาดก ซึ่งเป็นเรื่องของลูกช้างที่มีความรักความผูกพันอยู่กะแม่ช้างตาบอด ได้ดูแลปรนนิบัติรับใช้แม่ช้างอย่างดียิ่ง แม้ตนเองโดนจับตัวไปและได้รับการดูแลเลี้ยงดูอย่างดีแต่ไม่ได้ยินดีในสิ่งเหล่านั้น เพราะใจคิดถึงห่วงแต่แม่ช้างตาบอดที่ไม่มีคนดูแลเพราะตนเองโดน

จับพรากจากแม่ เมื่อพระราชาทราบเหตุที่ลูกช้างไม่ยอมกินอาหาร จึงปล่อยลูกช้างไปหาแม่กลับไปดูแลปรนนิบัติแม่เหมือนอย่างเคย

11. ความสามัคคี เป็นคุณธรรมที่เป็นบ่อเกิดแห่งกำลังและอำนาจ คือ การแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

- แสดงความพร้อมเพรียงพร้อมใจกันในหมู่คณะ ดังตัวอย่างเช่น

ศกุนตกชาดก (2) แสดงให้เห็นความสามัคคีของหมู่คณะที่ชัดเจน ว่าอย่างไรว่าตามกัน เชื่อมั่นและเชื่อฟังผู้นำ เป็นเรื่องของนกที่บินตามหลังนกจ่าฝูง แม้บางตัวจะเห็นเหยื่อแล้ว แต่ก็ไม่ยอมบินลงไปที่พื้นดิน เพราะนกจ่าฝูงเห็นว่ามีตาข่ายกับดักนกวางอยู่กับเหยื่อเหล่านั้น แม้จะเจอแบบนี้ทุกครั้งก็รอดกลับมาได้ทุกครา เพราะมีผู้นำที่มีปัญญา และเชื่อฟัง ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

- รักใคร่กลมเกลียวกันอย่างดี ดังตัวอย่างเช่น

ชาดกเรื่องสร้อยพระศอของเจ้าหญิงยโศธรา เป็นเรื่องที่กล่าวถึงความรักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างพระราชา พระมเหสี และเหล่านางสนม ดูได้จากตัวอย่างการพระราชทานพระภูษาและเครื่องประดับแก่พระมเหสีและเหล่านางสนม 500 คนอยู่บ่อยๆ

12. ความจงรักภักดี เป็นคุณธรรมของผู้มีใจภักดี หมายถึง ความแน่วแน่ในรัก ความเคารพรัก และความเลื่อมใสรู้คุณ ประกอบด้วย

- ความจงรักภักดีของลูกน้องที่มีต่อเจ้านาย ดังตัวอย่างชาดกเรื่อง

อุทายีชาดก เป็นเรื่องของพระราชโอรสที่สนใจทางธรรมมากกว่าทางโลก ออกผนวชและมีบุตรปุโรหิตออกบวชตามด้วย หลังออกบวช บุตรบุโรหิตก็ได้กลับมาทำหน้าที่ปลอบพระทัยพระราชาเพื่อสนองคุณที่ดูแลตนเองและบิดามาอย่างดี นอกจากนี้ยังมีเรื่องกากชาดก ซึ่งเป็นเรื่องกาที่ทำหน้าที่ไปขโมยอาหารของพระราชามาให้แก่แม่กาภรรยาของหัวหน้าฝูงกากิน แม้จะถูกขัดขวางต่าง ๆ นานา แต่กาก็ยังเสี่ยงอันตรายเหล่านั้นนำอาหารกลับมาได้ทุกครั้งจนกระทั่งถูกจับได้ จึงบอกเรื่องทั้งหมดแก่พระราชา พระราชาเห็นในความจงรักภักดีของกาที่มีต่อเจ้านายจึงยกย่องกาและรับสั่งให้ข้าราชบริพารเอาตามแบบอย่างกานั้น นับเป็นเรื่องที่สอนให้เห็นถึงคุณธรรมของลูกน้องที่มีต่อเจ้านาย

- ความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี ดังตัวอย่างเช่น

กินรีชาดก เป็นเรื่องของนางกินรีที่มีความรักในเจ้าชาย แม้จะต้องพลัดพรากจากกัน แต่นางก็ยังอดทนรอ เชื่อมั่นในความรักที่มีต่อกัน เพราะเหตุนี้ทำให้เจ้าชายต้องออกตามหานาง ติดตามมาอย่างยากลำบาก แต่ก็ยังดั้นด้นฝ่าอันตรายจนได้มาพบกัน และขณะที่พบกันนั้น นางกินรีก็น้อมเศียรลงแทบพระบาทแล้วเอาพระเกศาเช็ดพระบาทของพระองค์ แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีของภรรยาที่ยังยกย่องเทิดทูนสามีอย่างไม่มีวันเสื่อมคลาย

จัมปกชาดก เป็นเรื่องของนางนาคมเหสีเสี่ยงอันตรายไปกราบทูลพระราชาเพื่อให้หมองูปล่อยตัวพญานาคเนื่องจากพญานาคกำลังบำเพ็ญเพียร ไม่อยากให้ศีลตนเองขาดจึงต้องยอมโดนจับตัวมา ทำให้พระราชาเห็นในความจงรักภักดีของนางที่มีต่อสามีจึงตรัสขอให้หมองูปล่อยตัวพญานาคแลกกับหมู่บ้านส่วนและเงินทอง พญานาคและมเหสีจึงทูลเชิญเสด็จให้พระราชาไปเยี่ยมนาคพิภพ นับเป็นเรื่องที่ภรรยายอมเสี่ยงอันตรายเพื่อเข้าช่วยเหลือสามีในยามประสบภัย ทำให้เห็นถึงความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามีที่ชัดเจนเรื่องหนึ่ง หรือแม้แต่เรื่องศิริประภะชาดก ก็ทำนองเดียวกัน ที่แม่กวางไม่ยอมวิ่งหนีหลังเห็นนายพราน แต่กลับกัน นางกลับเดินไปหานายพรานอย่างไม่สะทกสะท้านไปยืนข้าง ๆ พญากวางที่โดนจับตัวอยู่ นางพร้อมร่วมตายเคียงข้างสามี เป็นเหตุให้นายพรานแปลกใจที่เห็นแม่กวางมีจิตใจมั่นคง มีความกตัญญูและจงรักภักดีอย่างยิ่ง ทำให้นายพรานละลายใจ จึงปลดพญากวางออกจากบ่วง แม่กวางเห็นดังนั้นจึงเบิกบานใจและเกิดความปีติอย่างยิ่ง ชาดกเรื่องนี้ประเด็นของเรื่องไม่ต่างจากจัมปกชาดก

นลินีชาดก เป็นเรื่องของพระราชาที่ไม่มีพระราชโอรส จึงได้ให้พระราชธิดาแต่งงานเพื่อให้พระราชบุตรเขยได้เป็นพระราชาต่อไป พระราชาจึงให้พระราชธิดาเดินทางไปที่อาศรมของฤษีทำให้นางจึงเกิดความรักในตัวบุตรฤษี หลังจากได้เป็นสามีภรรยากันแล้ว ก็รักใคร่ดูแลกันอย่างดี มีพระราชโอรส 32 พระองค์ ซึ่งเรื่องนี้ พระราชธิดาไม่ได้รู้สึกรังเกียจที่สามีตนเองเป็นเพียงบุตรฤษี แต่ในทางตรงข้ามกับยกย่องเทิดทูน และเพราะพระนางจึงทำให้สามีได้เป็นพระราชา ถือเป็นชาดกที่แสดงให้เห็นความรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเรื่องนี้คล้ายกับเรื่องปทุมาวตีชาดก แต่มีเนื้อหากลับกันตรงที่พระราชาได้เจอนางปทุมาวตีธิดาของฤษีที่อาศรมและได้นำกลับไปครองรักในเมือง นางเป็นที่โปรดปรานของพระราชาทำให้เหล่านางสนมริษยา จึงเป็นเหตุให้เกือบเอาชีวิตไม่รอด หลังจากเหตุการณ์คลี่คลายนางขอกลับไปใช้ชีวิตที่อาศรมกับบิดา แต่บิดาได้เสียชีวิตแล้วทำให้นางเร่ร่อนไปอยู่ต่างเมือง พระราชาอีกเมืองหนึ่งทอดพระเนตรเห็นนางก็หลงรัก แต่นางไม่ปลงใจด้วย พระองค์จึงเลี้ยงดูนางไว้อย่างดี ต่อมาพระราชาสวามีก็ออกตามหานางจนพบแล้วพากลับพระนคร นับเป็นชาดกที่แสดงให้เห็นความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามี รักเดียวใจเดียวในสามีเท่านั้น

13. <u>ความซื่อสัตย์</u> เป็นคุณธรรมของการเป็นที่ยอมรับเชื่อถือของผู้อื่น หมายถึง เป็นคุณลักษณะด้านความรู้สึกนึกคิด หรือระดับจิตใจของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่น ต่อวัตถุสิ่งของ เมื่อบุคคลนั้นพบปะหรือสัมผัสระดับจิตใจมีความมั่นคงมิได้ผันแปรไปตามความต้องการของตนหรือผู้อื่น และบุคคลนั้นจะไม่ยึดเอาวัตถุสิ่งของที่ไม่ใช่ของตนเองมาเป็นของตน ทำตามสัญญาและระเบียบ โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ที่มีต่อเพื่อน คือ คุณสมบัติของเพื่อนที่ดีผู้ที่มีความซื่อตรงต่อเพื่อจะมีความปรารถนาดีต่อกัน ดังตัวอย่างเช่น

มรกฎชาดก เป็นเรื่องความซื่อสัตย์ของมิตร กล่าวถึงลิงกับจระเข้เป็นเพื่อนกัน เล่นอยู่ด้วยกัน จนนางจระเข้ริษยาจึงออกอุบายอยากกินหัวใจลิงให้จระเข้ไปเอามา เพราะความรักในภรรยา

จึงทำให้จระเข้ต้องทำร้ายมิตรโดยทำตามอุบายของนางจระเข้ ทำให้ลิงเกือบเอาชีวิตไม่รอดแต่เพราะอาศัยปัญญาและสติ จึงทำให้ลิงรอดพ้นจากความตายมาได้ เรื่องนี้สอนให้รู้ถึงการประทุษร้ายมิตร ไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นเหตุให้ชีวิตตกอยู่ในอันตราย

มหาโควินทียชาดก เป็นเรื่องความซื่อสัตย์ในคำมั่นสัญญาที่มีต่อกัน กล่าวคือ มหาโควินทะไปพบกษัตริย์ 6 พระองค์เพื่อให้สนับสนุนเจ้าชายเรณุขึ้นครองราชย์ต่อพระราชบิดา และเจ้าชายจะแบ่งราชสมบัติให้ทั้ง 6 พระองค์ด้วย เมื่อพระราชาสวรรคต เจ้าชายเรณุได้ขึ้นครองราชย์ หลงเพลิดเพลินในอบายมุก จนมหาโควินทะไปทวงสัญญา พระเจ้าเรณุจึงให้เขาแบ่งราชอาณาจักรออกเป็น 7 ส่วนเท่ากัน และกษัตริย์ทั้ง 7 พระองค์ต่างขอให้มหาโควินทะเป็นปุโรหิตที่ปรึกษาเหมือนกันทั้งหมด แต่เขาเลือกออกบวชหลังเสร็จภารกิจนั้น เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ในคำมั่นสัญญาและได้ทำตามสัญญานั้น

14. <u>ความสุขุม</u> เป็นคุณธรรมที่ใช้ในการแก้ปัญหา หมายถึง ความลึกซึ้ง ไม่ด่วนตัดสินใจก่อนจะพิจารณาอย่างสุขุมรอบคอบ ไม่วู่วาม เป็นความคิดที่ไตร่ตรองดีแล้วถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ตลอด ประกอบด้วย

- ความสุขุมในการคิดอย่างมีเหตุผล ดังตัวอย่างเช่น

ธรรมปาลชาดก เนื้อหากล่าวถึงธรรมปาลที่ทุกคนคิดว่าตายเพราะโดนรากษสน้ำจับกิน ทำให้อาจารย์ได้เอากระดูกที่เข้าใจว่าเป็นของเขาไปให้พ่อแม่ แต่พ่อแม่ไม่เชื่อว่าเป็นบุตร เพราะไตร่ตรองและคิดอย่างมีเหตุผลว่า ในตระกูลต่างยึดมั่นในการประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ไม่มีใครตายก่อนเวลาอันควรแน่นอน หลังอาจารย์กลับไปก็เจอธรรมปาลอยู่ในอาศรมนั้น ทำให้อาจารย์แปลกใจที่พ่อแม่เชื่อมันในเหตุผลและมั่นใจในสิ่งที่ทำเป็นปกตินิสัยนั่นเอง

ปุณยวันตชาดก เป็นเรื่องของความถนัดหรือศิลปะของเพื่อน 5 คน ซึ่งทุกคนล้วนกระทำตามกำลังความสามารถของตนเอง แต่การกระทำเหล่านั้นทั้งหมดก็ยังสู้การทำบุญไม่ได้ เพราะบุญทำให้ประสบความสำเร็จมากกว่าคนอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงเหตุและผลของการกระทำหรือการสั่งสมบุญจะได้ทุกอย่างตามกำลังบุญนั่นเอง

- ความสุขุมในการแก้ปัญหา ดังตัวอย่างเช่น

อมราชาดก เป็นเรื่องที่กล่าวถึงความชาญฉลาดในการแก้ปัญหาของมเหาษธะที่แสดงศิลปะการตีเหล็กเพราะต้องการนางอมรา เขาได้ทำเข็มเล่มหนึ่งเป็นรูปกลักและใส่เข็มอีก 7 เล่มลงในกลักเดียวกัน เข็มทั้งหมด 8 เล่มรวมเป็นเข็มเล่มเดียว และเข็มเล่มเดียวนั้นก็มีเข็มอยู่ 8 เล่ม มเหาษธะถือเอาเข็มนั้นไปขายที่หมู่บ้านช่างตีเหล็ก เพราะการขายในหมู่บ้านช่างตีเหล็กหากไม่คิดอย่างรอบคอบมีความสุขุมและไม่มั่นใจในสิ่งที่ตนเองทำ คงจะยากที่จะเป็นที่ยอมรับของช่างฝีมือที่มีความถนัดหรือชำนาญงานด้านนี้เป็นพิเศษ ฉะนั้น การคิดแก้ปัญหาด้วยการคิดสุขุมจากต้นเหตุจึงเป็นวิธีที่ชาญฉลาดวิธีหนึ่งซึ่งชาดกเรื่องนี้เป็นตัวอย่างได้ดี

กุศชาดก เป็นเรื่องที่กล่าวถึงการแก้ปัญหาของกุศกุมารก่อนขึ้นครองราชย์ ต้องใช้ความละเอียดสุขุมในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่พระราชบิดาผูกเอาไว้ และพระองค์ก็ทรงแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ทั้งหมดได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาเพราะเหตุแห่งความสุขุมในการแก้ปัญหานี้

จะเห็นได้ว่าคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เป็นวรรณคดีที่รวบรวมเรื่องราวพระพุทธศาสนาเป็นสื่อคำสอนที่ใช้ภาษาง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อนสามารถนำไปเป็นอุทาหรณ์สื่อกลางให้คนได้มีกำลังใจในการทำความดีอย่างเข้าใจง่ายๆ ชาดกบางเรื่องเป็นสื่อที่ประยุกต์ใช้จากการนำนิทานชาวบ้านมาผนวกกับคำสอนโดยได้ดัดแปลงเพื่อเหมาะสมกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนั้น เราจึงอาจมองเห็นภาพสะท้อนจากชาดกในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) การบริหารและการปกครอง ซึ่งมีรูปแบบการบริหารและการปกครอง พร้อมทั้งบทลงโทษ 2) สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีระบบสังคมและบทบาทของคนในสังคม สังคมเชิงเศรษฐกิจ การศึกษา 3) วัฒนธรรมประเพณี 4) แนวความคิดทางด้านศาสนา ดังรายละเอียดที่ได้นำเสนอไปแล้ว

บทที่ 5
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในมหาวัสตุอวทานนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ รูปแบบการประพันธ์คัมภีร์ การวิเคราะห์ชาดกและบทบาทตัวละครในชาดก รวมทั้งภาพสะท้อนและหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน โดยอาศัยต้นฉบับแปลภาษาไทยของสำเนียง เลื่อมใส เป็นหลัก และสอบทานกับต้นฉบับภาษาสันสกฤตของศีตางศุเศขร วาคจิ และราธาโควินทะ บาสัก มาเป็นหลักในการศึกษาวิจัย ซึ่งผลการศึกษาวิเคราะห์มีดังนี้

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานถือว่าเป็นมรดกทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่มีเนื้อหารวบรวมชาดกไว้จำนวน 54 เรื่อง ช่วงระยะเวลาที่แต่งคัมภีร์เชื่อกันว่าน่าจะมีมาตั้งแต่ 200 ก่อนคริสตกาลและมีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้งจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4 คัมภีร์ได้เผยแพร่เข้าไปในทิเบตและเนปาลแล้ว ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 12-13 มีการค้นพบคัมภีร์ที่จดจารบนกระดาษเขียนด้วยลายมือเป็นอักษรเนวารีในประเทศเนปาล คัมภีร์จึงถูกนำมาตรวจชำระโดยนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ชื่อเอมิล เซนาร์ต และมีการพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1882 เป็นต้นมา ต้นฉบับคัมภีร์ที่เซนาร์ตตรวจชำระพบบันทึกของผู้จดจารว่าคัดลอกเสร็จในปีเนปาลสัมวัต 842 ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1721 หรือ พ.ศ. 2264 เท่ากับว่า ต้นฉบับคัมภีร์ที่ค้นพบนี้มีอายุราว 300 ปี นับตั้งแต่คัมภีร์มหาวัสตุอวทานถูกพิมพ์เผยแพร่ออกไปก็มีนักวิชาการชาวยุโรปจำนวนมากให้ความสนใจศึกษาและพยายามแปลเป็นภาษาของตน ผู้ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษสำเร็จบริบูรณ์ คือ เจ.เจ.โจนส์ ซึ่งผ่านมาแล้วเกือบ 70 ปี ในประเทศอินเดียก็มีการพิมพ์ต้นฉบับคัมภีร์ด้วยอักษรเทวนาครีตามฉบับที่เซนาร์ตตรวจชำระเช่นกัน ด้วยความสำคัญของคัมภีร์มหาวัสตุอวทานที่เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมต่อแนวคิดของพระพุทธศาสนาในยุคแรกกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาแบบมหายานในยุคต่อมา ทุกวันนี้จึงยังมีการศึกษาค้นคว้า มีการแปล และมีการตรวจชำระอย่างต่อเนื่องโดยนักวิชาการชาวญี่ปุ่น เช่น ฮิราโอกะ (Hiraoka) ได้แปลคัมภีร์เป็นภาษาญี่ปุ่น ส่วนมาร์จินิยัก (Marciniak) ก็ได้ตรวจชำระคัมภีร์อีกครั้งเมื่อค้นพบหลักฐานใหม่

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานมีเนื้อหาแสดงพุทธประวัติแบบพิสดารและแทรกด้วยนิทานชาดก เนื้อหายังมีหลักการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ รวมทั้งหลักธรรมที่สำคัญหมวดอื่น ๆ แม้แต่เรื่องนรกสรรค์ก็อธิบายไว้อย่างละเอียดพิสดาร นอกจากนี้ภาพสะท้อนสังคมที่แทรกอยู่ในเนื้อหาหลายตอนก็เป็นเรื่องที่น่าศึกษา ในด้านภาษาแม้คัมภีร์จะแต่งด้วยภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต แต่เมื่อศึกษาโดยละเอียดก็ได้พบศิลปะการใช้ภาษาที่งดงามประกอบด้วยอลังการทางเสียงและอลังการทางความหมายกระจายอยู่ทั้ง 3 เล่ม โดยเฉพาะบทร้อยกรองนั้นกวีได้เลือกใช้ฉันท์ชนิดต่าง ๆ ที่หลากหลาย แม้จะเป็นวรรณกรรมทางศาสนาแต่บางช่วงบางตอนก็ประพันธ์ด้วยลีลาที่ประณีตบรรจงมีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะ

ในมหาวัสตุอวทานมีชาดกที่คล้ายคลึงกับชาดกในอรรถกถาชาดกจำนวน 26 เรื่อง แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันพบว่าส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องต่างกัน และจากการนำบทบาทของตัวละครในชาดกมาเปรียบเทียบกัน โดยแบ่งเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ 2) บทบาทของพระนางยโศธรา 3) เรื่องของมาร และ 4) เรื่องอื่น ๆ เช่นเรื่องพระอุทายี พระอุบาลี พระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ พระอาชญาตเกาณฑินยเถระ พระภัทรวัคคีย์ทั้ง 5 พระเจ้าเศรณิยะพิมพิสาร ปริพาชกชื่ออัสถิเสนะ เป็นต้น ทำให้เห็นว่าบทบาทเหล่านี้มีทั้งเหมือนกัน คล้ายคลึงกัน และต่างกัน แต่บทบาทตัวละครนั้นแตกต่างกันชัดเจน

สำหรับชาดกที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานและไม่พบในอรรถกถาชาดก มีจำนวน 28 เรื่อง ชาดกเหล่านี้ได้เค้าเรื่องหรือได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อวทานต่าง ๆ เช่น ทิวยาวทาน อวทานกัลปลตา เป็นต้น และมีที่มาจากคัมภีร์ชาดกมาลา คัมภีร์ของมูลสรวาสติวาท นอกจากนี้ยังพบว่ามีที่มาจากพระสูตรต่าง ๆ เช่น ทีฆนิกาย สังยุตตนิกายอีกด้วย ชาดกเหล่านี้มีความแตกต่างจากนิทานในอวทานเหล่านั้นบ้าง หรืออาจจะคล้ายคลึงกันบ้างเพียงบางส่วน แต่ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาจจะได้ที่มาจากนิทานเก่าแก่กว่าในอวทาน นอกจากนี้ชาดกบางเรื่องยังได้อิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ และนิทานสันสกฤตอื่น ๆ

ส่วนภาพสะท้อนที่ปรากฏในชาดกในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

ด้านการบริหารและการปกครอง รูปแบบการปกครอง มี 2 รูปแบบ คือ การปกครองแบบราชาธิปไตย และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งมีกษัตริย์หรือพระราชาปกครองรัฐหรือแคว้นเหมือนกัน แต่ต่างกันในอำนาจการปกครอง ซึ่งกษัตริย์ในระบบราชาธิปไตยจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จ สั่งการได้คนเดียว การตัดสินวินิจฉัยและชี้ขาดอยู่ที่คน ๆ เดียว แต่ในระบบสามัคคีธรรมจะต้องผ่านการตัดสินลงมติจากที่ประชุมจึงจะสามารถดำเนินการได้ ซึ่งในคัมภีร์มหาวัสตุมีเนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะของกษัตริย์ที่ปกครองในระบบราชาธิปไตยชัดเจนกว่าระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม และมีบทลงโทษที่รุนแรงและชัดเจนมาก โดยเฉพาะการปกครองแบบราชาธิปไตย

ด้านสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ สภาพสังคมสะท้อนถึงการเลือกปฏิบัติทางสังคมระหว่างสังคมชั้นสูงและสังคมชั้นต่ำ ระบบวรรณะสะท้อนให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของแต่ละวรรณะได้อย่างชัดเจน และในส่วนของสถานะของชายหญิง ผู้หญิงด้อยค่ากว่าผู้ชาย อาจจะมีบ้างที่มีการยอมรับในความเฉลียวฉลาด แต่ถึงกระนั้น บทบทของผู้นำหรือสถานะที่โดดเด่นในสังคมก็ยังล้วนเป็นผู้ชาย คัมภีร์มหาวัสตุได้รับอิทธิพลแนวคิดทางด้านสังคมและการเมืองจากคัมภีร์มหาภารตะและคัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ ในภาคการเกษตรเป็นสังคมเกษตรกรรมโดยส่วนใหญ่ ในภาคการพาณิชย์มีการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ มีกองคาราวาน และการเดินเรือ นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่น ๆ อีก เช่น การทำฟาร์มปศุสัตว์ การเลี้ยงสัตว์เพื่อเอาผลิตภัณฑ์จากสัตว์เหล่านั้น เช่น น้ำนม เนื้อ เขา หนัง เป็นต้น และอาชีพขับร้อง นักดนตรี ช่างทอง เป็นต้น ระบบเงินตรามีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันถือ

เป็นหลักฐานได้ว่า รูปแบบของการแลกเปลี่ยนซื้อขายนั้น มีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล และการศึกษาจะมีการฝากตัวเป็นศิษย์ตามอาจารย์ที่ตนเองนับถือ มีการหาเงินจ่ายค่าเล่าเรียน หรือทำงานแทนค่าเล่าเรียนให้กับอาจารย์

ด้านวัฒนธรรมประเพณี ได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมการบูชายัญ พิธีตั้งชื่อหรือขนานพระนาม พิธีแต่งงาน พิธีบูชาไฟ เป็นต้น ในคัมภีร์มหาวัสตุอวทานยังสะท้อนให้เห็นประเพณีในสังคมที่มีการเฉลิมฉลองในเทศกาลต่าง ๆ เช่น การเกิด การตั้งชื่อ หรือเทศกาลประจำปี ประจำท้องถิ่น เป็นต้น มหาวัสตุได้ให้รายละเอียดมากมายเกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม และความบันเทิงของสังคมอินเดียโบราณ และยังได้กล่าวถึงเครื่องประดับต่าง ๆ ไว้หลายประการ ทั้งเครื่องประดับที่ทำจากทองหรือรัตนชาติอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ด้านแนวความคิดทางด้านศาสนา ความเชื่อเรื่องกรรมในศาสนาพราหมณ์และฮินดู เริ่มปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์พระเวท การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ในสมัยนั้น ขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรม ผลแห่งกรรมหรือกฎแห่งกรรมนั้นมีจริง ไม่ได้สูญหายไปพร้อมกับคนที่ตายหรือละโลกไปแล้ว คำสอนและคติธรรมต่าง ๆ มีอยู่มากมายในคัมภีร์มหาวัสตุ ทั้งความอดกลั้น อดทน ความเพียร กล้าหาญ ความรอบคอบ ความสุขุม ละอายต่อบาป ความเสียสละ ความเมตตา เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวสามารถนำมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและสืบทอดส่งต่อเพื่ออนุชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุหลายเรื่องได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีหรือคัมภีร์สันสกฤตต่าง ๆ บางเรื่องมีชื่อเหมือนกัน บางเรื่องมีเนื้อหาบางส่วนเหมือนกันหรือคล้ายกัน และบางเรื่องมีโครงสร้างที่อาจจะเหมือนหรือแตกต่างกัน เป็นต้น ฉะนั้น จึงควรจะมีการศึกษาวิจัยถึงรายละเอียดต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อเป็นอีกหนึ่งองค์ความรู้ในงานวิจัยต่อไป

2. ชาดกในมหาวัสตุอวทานบางเรื่องไม่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดก แต่ปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎกที่อื่น ๆ ฉะนั้น จึงน่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาเหล่านี้ว่ามีความเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร รวมถึงการศึกษาหาคัมภีร์ต้นฉบับที่มีอิทธิพลต่อคัมภีร์ทั้งสอง

บรรณานุกรม

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **พุทธประวัติ เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 53. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **นิบาตชาดก เล่ม 1-7.** กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540.

กุสุมา รักษมณี. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

จำลอง สารพัดนึก. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

เฉลิม มากนวล. **การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป**. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2518.

เชษฐ์ ติงสัญชลี. **สัตตมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.

ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. **"ความรู้เรื่องชาดก" ใน อายุบวร**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ดนัย ไชยโยธา. **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ**. กรุงเทพฯ: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท.จำกัด, 2527.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **วรรณกรรมศาสนา.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานเทศน์มหาชาติ.** พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501.

ป.ส. ศาสตรี, ผู้แปล. **อลังการศาสตร์ของวาคภฏ**. พระนคร: กรมศิลปากร, 2504.

ปฐมพงศ์ โพธิ์ประสิทธินันท์."**การศึกษาวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายะที่ 1-4".** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ประพจน์ อัศวิรุฬหการ. "**การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน**". วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์เอเชียใต้**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548.

ปัทมา นาควรรณ. **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวยาวทานเรื่องที่ 1-19.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลป-ศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

ปราณี ฬาพานิช. **สุวฤตฺตติลก: ยอดแห่งฉันท์วรรณพฤติที่งดงาม.** กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ผ่าน วงษ์อ้วน. **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1-10 : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **นรกสวรรค์ในพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม). พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556.

พระมหานพดล พลเยี่ยม. “**การศึกษาวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสตุ (ปฺรถมะ ขณฺฑะ)**”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย. “ความสัมพันธ์ของชาดกในคัมภีร์กับชาดกในภาพสลักหินที่สถูปภารหุต” ใน**ธรรมธารา** วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 3) กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2559. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุขุมวิทการพิมพ์จำกัด, 2559.

พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก. **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ. **พระพุทธศาสนามหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

_____. **พุทธปรัชญา สาระและพัฒนาการ.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. **มงคลชีวิต: ฉบับธรรมทายาท**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

ไพเราะ มากเจริญ. **การสื่อสารหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านอรรถกถาชาดก.** วิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกำ 2500**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก** ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม 9 ภาค 3. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 55** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 56** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 57** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 3. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 58** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 4. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 59** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 5. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 60** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 6. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 61** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 3 ภาค 7. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 62** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 4 ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 63** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 4 ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลพระสุตตันตปิฎก เล่ม 64** ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 4 ภาค 3. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

_____. **สยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกํ พุทธศักราช 2525.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

_____. **สฺยามรฏฺฐ เตปิฎกํ เล่มที่ 20.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

รื่นฤทัย สัจจพันธ์. **นิทานชาดกฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาวัสตุและอรรถกถาชาดก.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สถาพรบุคส์, 2553.

วิทยา ศักยาภินันท์. **ศาสนาฮินดู**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.

วินัย ภู่ระหงษ์. **เรื่องพระสุธนนางมโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

วิสุทธ์ บุษยกุล. **อักษรวิสุทธ์.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. **แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

สุจิตรา รณรื่น. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, 2538.

สุนทร ณ รังษี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ **:** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

_____. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติลัทธิ**. .กรุงเทพฯ : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2521.

สุมาลี มหณรงค์ชัย**. พุทธศาสนามหายาน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ **:** ศยาม, 25503.

สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. **การศึกษาเรื่องอวทาน-กัลปลตาของเกษเมนทระ : ความสัมพันธ์ของเรื่องสุธน-กินรีกับวรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

เสถียร โพธินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

_____. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

แสง มนวิทูร, ผู้แปล. **คัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. 2 ตอน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512.

สำเนียง เลื่อมใส, ผู้แปล. **มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553.

_____. **มหาวัสตุอวทาน เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2557.

_____. **มหาวัสตุอวทาน เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2561.

_____. **ภาคผนวกคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-2-3.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564.

อนุสรณ์ อุณโณ. “**การวิเคราะห์ชาตกัฏฐกถาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์**”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสต์. **พระพุทธศาสนามหายาน.** กรุงเทพ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

Abrams, Meyer Howard. **A Glossary of Literature.** 3rd ed. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.

Apte, V.S. **The Student's Sanskrit-English Dictionary**, 1970: rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1993.

Bagchi, Sitansusekhar. **Mahāvastu Avadāna**, **Vol.1.** Darbhanga: Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1970.

Bapat, P.V. ed. **2500 Years of Buddhism.** Delhi: The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting Government of India, 1956.

Basak, Radhagovinda. **Mahāvastu Avadāna. Vol. 2**. Calcutta: Calcutta Sanskrit College, 1965.

_____. **Mahāvastu Avadāna. Vol. 3.** Calcutta: Calcutta Sanskrit College, 1965.

Chattopadhyay, Jayanti. **Bodhisattva Avadānakalpalatā: A Critical Study**. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Calcutta University, 1994.

Chéu, Bhikkhu Thich Thién. **The Literature of the Personalists of Early Buddhism**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1977.

Cowell, E.B. and Neil, R.A. ed. **The Divyāyadāna.** London: Combridge University Press Warehouse, 1886.

Davids, T.W. Rhys. **Buddhism: A Sketch of the Life and Teachings of Gautama, the Buddha.** Rpt. Varanasi: Indological Book House, 1973.

_____. **Buddhist India**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.

Dayal, Har. **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature.** Delhi: Motilal Banarsidass, 2004.

Dutt, Nalinaksha. **Buddhist Sect in India.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1978.

Edgerton, Franklin. **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary Vol. I.** 1953; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1993.

_____. **Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary Vol. II.** 1953; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1996.

Geiger, Wilhelm. **Pali Literature and Language**. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1996.

Harvey, Brian Peter. **The concept of the person in Pali buddhist literature**. Great Britain: Document Supply Centre, The British Library, 1982.

Hiraoka, Satoshi. **Buddha no ōinaru monogatari: Mahāvasutwu zen'yaku (ge)**. Tokyo: Daizō Shuppan, 2010.

Johnston, E.H. trans**. Aśvaghoṣa's Buddhacarita or Acts of the Buddha.** 1936; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1995.

_____. **The Saundarananda of Aśvaghoṣa**. 1928; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.

Jones, J.J., trans. **The Mahāvastu. Vol. 1.** 1949; rpt. London: The Pali Text Society, 1973.

_____. **The Mahāvastu. Vol. 2.** 1952; rpt. London: The Pali Text Society, 1976.

_____. **The Mahāvastu. Vol. 3**. London: The Pali Text Society, 1978.

Keith, A.B. **A History of Sanskrit Literature**. 1920; rpt. London: Oxford University Press, 1966.

Law, Bimala Churn. **A history of Pali literature**. London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1933.

Nariman, J.K. **Literary History of Sanskrit Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1919.

_____. **Literary History of Sanskrit Buddhism.** 2nd ed. Bombay: Indian Book Depot, 1923.

Macdonell, Arthur Anthony. **A Practical Sanskrit English Dictionary**. rpt. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1996.

Malalasekera, G.P. **Dictionary of Pali Proper Name. Vol. 2.** rpt. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 2002.

_____. **The Pail literature of Ceylon**. Colombo: M.D. Gunasena & Co., 1958.

Mani, Vettam. **Puranic Encyclopaedia**. rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1993.

Marciniak, Katarzyna. **The Mahāvastu A New Edition Vol. ll**. Tokyo: The International Research Institute for Aadvanced Buddhology, Soka University, 2019.

_____. **The Mahāvastu A New Edition**. Vol. lll. Tokyo: The International Research Institute for Aadvanced Buddhology, Soka University, 2019.

Morgan, Les. **Croking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech**. n.p.: Mahodara Press, 2011.

Monier-Williams, Monier. **A Sanskrit-English Dictionary.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1990.

Müller, F. Max, ed. **The Sacred Books of the East: The Dhammapa. Vol. 10, Part 1**. Oxford: Clarendon, 1881.

_____. "Editor's Preface." In Speyer, J.S., Trans. **The Gâtakamâlâ**. V-xv. Reprint. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990)

Nariman, G.K. **Literary History of Sanskrit Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1919.

Oldenberg, Hermann. **Buddha: His life, His Doctrine, His Order.** Translated by William Hoey. Rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 2006.

Pandey, Rajbali. **Hindu Saṃskāra.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1978.

Perry, E.D. **A Sanskrit Primer**. 4 edition. New York and London: Comlumbia University Press, 1936.

Potter, Karl H. **Encyclopaedia of Indian Philosophies, Vol. VIII.** New Delhi: Motilal Banarsidass, 1978.

Senart, Émile, ed. **Le Mahāvastu,** Vol. 1. Paris: Imprimerie Nationale, 1882.

Senart, Émile, ed. **Le Mahāvastu,** Vol. 2. Paris: Imprimerie Nationale, 1890.

Senart, Émile, ed. **Le Mahāvastu,** Vol. 3. Paris: Imprimerie Nationale, 1897.

Sharma, Sharmistha. **Buddhist Avadāna.** Delhi: Eastern Book Lingers, 1985.

Sharmishtha, Panday. **Studies in The Avadāna Literature with special reference to the Divyāvadāna**. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Delhi University, 1970.

Speyer, J.S., ed. **Avadāna-Śataka**. Vol. 1. St. Pétersbourg: De Pacadémie Impériele des Sciences, 1902.

_____**. Avadāna-Śataka**. Vol. 2. St. Pétersbourg: De Pacadémie Impériele des Sciences, 1909.

_____**.** Trans. **The Gâtakamâlâ**. V-xv. Reprint. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990.

Smith, Vincent A. **The Early History of India**. 1924; rpt. London: Oxford University Press, 1967.

Subrahmanyam, B. **Jatakas in Buddhist Thought and Art.** Vol. 1, 2. Delhi: Bharatiya Kala Prakasan, 2009.

Talwatte, Rahula. **A Critical Study of the Mahāvastu.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1978.

Thomas, E.J. **The History of Buddhist Thought,** Reprint. London: Routledge & Kegan Paul, 1953.

_____. **The History of Buddhist Thought,** Reprint. London: Routledge & Kegan Paul, 1971.

Tournier, Vincent. "**The Mahāvastu and the Vinayapiṭaka of the Mahāsaṃghika-Lokottaravādins**" Offprint from the Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University for the Academic Years 2011, Vol. XV, March 2012. Tokyo: Soka University, 2012.

Upadhyaya (Bhugol) Bharat Singh, **Buddha Kalin Bharatiya Bhugol.** Prayag: n.p., 1961.

Upreti, Kalpana. **India as reflected in the Divyāvadāna**. New Delhi: Munshiram Nanoharlal, 1995.

Vaidya, P.L. **Avadāna-śataka.** Darbhanga: The Mithila Institute, 1958.

Warder, A.K. **Indian Kāvya Literature**. Vol. I. 1928; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.

Williams, Monier Monier. **A Sanskrit-English Dictionary**. 1899; rpt. Delhi: Motilal Banarsidass, 1990.

Williams, Paul. **Mahāyāna Buddhism: The Doctrinal Foundation**. London and New York: Routledge, 1994.

Winternitz, Maurice. **A History of Indian Literature**. **Vol. II.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1993.